

International Science Group

ISG-KONF.COM

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE
"MODERN AND GLOBAL METHODS OF THE
DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC THOUGHT"**

**Florence, Italy
October 25 - 28, 2022**

ISBN 979-8-88796-805-6

DOI 10.46299/ISG.2022.2.5

MODERN AND GLOBAL METHODS OF THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC THOUGHT

Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference

Florence, Italy
October 25 – 28, 2022

UDC 01.1

The 5th International scientific and practical conference “Modern and global methods of the development of scientific thought” (October 25 – 28, 2022) Florence, Italy. International Science Group. 2022. 621 p.

ISBN – 979-8-88796-805-6

DOI – 10.46299/ISG.2022.2.5

EDITORIAL BOARD

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines, Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Marchenko Dmytro</u>	PhD, Associate Professor, Lecturer, Deputy Dean on Academic Affairs Faculty of Engineering and Energy
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.
<u>Belei Svitlana</u>	Ph.D., Associate Professor, Department of Economics and Security of Enterprise
<u>Lidiya Parashchuk</u>	PhD in specialty 05.17.11 "Technology of refractory non-metallic materials"
<u>Levon Mariia</u>	Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Scientific direction - morphology of the human digestive system
<u>Hubal Halyna Mykolaiivna</u>	Ph.D. in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Гавріш Я.С. ФОРМУВАННЯ МІКРОЗЕЛЕНІ ЗА ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ СУБСТРАТІВ	19
2.	Дудар І.Ф., Огородник Н.З., Павкович С.Я., Корпіта Г.М., Дудар Я.І. ВМІСТ ПОЖИВНИХ РЕЧОВИН ЗАЛЕЖНО ВІД СПОСОБУ ОСНОВНОГО ОБРОБІТКУ ҐРУНТУ В ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ TRIFOLIUM PRATENSE	22
3.	Яковчук В.С. ГЕМАТОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ МОЛОДНЯКУ ОВЕЦЬ ПРИ ОРГАНІЧНОМУ ВИРОБНИЦТВІ МОЛОДОЇ БАРАНИНИ	26
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
4.	Нрытсiv В., Shpakova Н. TECHNOLOGY FOR STRENGTHENING THE FOUNDATIONS OF EXISTING BUILDINGS WITH THE HELP OF TUBE CONCRETE PILES	30
5.	Бурлак Г.М., Вілінська Л.М., Гречановська М.П. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОБУДІВНИЦТВА У КУРОРТНІЙ ЗОНІ	34
6.	Доб'я О.В., Махотіна М.В. РОЛЬ ШТУЧНОГО ОСВІТЛЕННЯ В ІНТЕР'ЄРІ	37
7.	Леник Ю.Ю., Піта М.Ю. ПРОЕКТУВАННЯ АДАПТИВНИХ МІКРОБУДІНКІВ ДЕРЕВ'ЯННОЇ КОНСТРУКЦІЇ	40
8.	Пилипенко О.В., Саньков П.М., Карасьов О.Г., Рибалка К.А., Карасьов Г.Г. ПРОВЕДЕННЯ НАТУРНИХ ВИМІРІВ РАДІАЦІЙНО-ГІГІЄНИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ НА ЖИТЛОВОМУ МАСИВІ ПЕРЕМОГА 1 В МІСТІ ДНІПРО	44

9.	Поколенко В.О., Войтович В.А. ОРГАНІЗАЦІЙНО – ТЕХНОЛОГІНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ДЕВЕЛОПМЕНТ ПРОГРАМИ РОБІТ БУДІВЕЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ	55
ART HISTORY		
10.	Ло С. ПРОЯВИ КИТАЙСЬКОГО ТРАДИЦІЙНОГО МАЛЮВАННЯ ТА КАЛІГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА ЩОБ ВИЙТИ НА "ПАСТУ І ДОРОГУ"	58
11.	Луценко А.О., Гнатюк Л.Р. ГАЛЕРЕЇ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА ТА МІЖНАРОДНІ ВИСТАВКИ, ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	60
CULTUROLOGY		
12.	Ганчева Д.С. "ОДЕСЬКИЙ ПЕРІОД" У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ	67
13.	Зайцев О.Д. КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАКАРПАТСЬКОГО ТЕАТРАЛЬНО-ДЕКОРАЦІЙНОГО МИСТЕЦТВА (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОГО ТЕАТРУ ЛЯЛЬОК 1980–2020 РР.)	70
14.	Куделько Н.М. СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА СІМ'Я: НОВІ ВИКЛИКИ ТА РЕАЛІЇ	76
15.	Салимова А.Т.К. СПИРАЛЬ И ЗМЕЯ В ИСКУССТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНА	79
ECONOMY		
16.	Hridin O. FEATURES AND DIRECTIONS OF PROVIDING SOCIAL PROTECTION FOR THE POPULATION OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR	87

17.	Plaskon S., Masliy V., Lesyk O. INTERNATIONAL STATISTICS AS A TOOL FOR RESEARCHING THE COUNTRY'S FOREIGN TRADE BALANCE	90
18.	Prushkivska E., Maksymenko Y., Danylevska T. IMPACT OF COVID-19 ON E-COMMERCE	94
19.	Yasko Y. THE STRATEGY OF STATE COMPETITIVE POLICY IN GLOBALIZATION	99
20.	Ільків Л.А., Степанисько Я.В. ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОБНИЦТВА СОЇ В УКРАЇНІ	102
21.	Атаманчук З.А., Макогін З.Я. РОЛЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕРЕДНИЦТВА У МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ	106
22.	Диса К.П., Кудельський В.Е. ВСТАНОВЛЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ЦІНИ НА НОВИЙ ТОВАР	109
23.	Жукова О.А. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	112
24.	Островець А.М., Порсюрова І.П. ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ	117
25.	Плетньов М.В. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ТЕХНІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНИХ ВАГОНІВ В УКРАЇНІ: ДОВОЄННИЙ АСПЕКТ	121
26.	Титаренко Л.М. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	125
27.	Удадесс М.А. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТАРИФІВ МОБІЛЬНИХ ОПЕАТОРІВ В УКРАЇНІ	128

28.	Чернух Д., Трушкіна Н. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ КОМПАНІЙ США	131
29.	Шапінко В.О., Помозова О.В., Кудельський В.Е. ПРОБЛЕМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	141
30.	Яхимець Ю.М. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В ЕКОНОМІЦІ КРАЇНИ	144
GEOGRAPHY		
31.	Бесараб М.В., Шутяк І.А. НЕБЕЗПЕКИ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ	147
32.	Дунець І.О., Шутяк І.А. КЛІМАТИЧНА БЕЗПЕКА	150
33.	Паламарчук А.І., Шутяк І.А. ВПЛИВ НЕБЕЗПЕЧНИХ МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДЕЙ	153
JOURNALISM		
34.	Onufriv S. RUSSIAN PROPAGANDA AS A TOOL OF INFORMATION AND PSYHOLOGOCAL WARFARE AGAINST UKRAINE	157
35.	Косюк О.М. ІСТОРІЯ ФЕЙКУ У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ	160
JURISPRUDENCE		
36.	Petco A.S. ACCIDENTS AT WORK AND OCCUPATIONAL DISEASES	164
37.	Vatamaniuk O., Hryniuk V. LAW AND ITS RELATIONSHIP WITH SOCIETY AND ITS SUBSYSTEMS	168

38.	Аніщенко Т.С. ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ СПРАВИ	171
39.	Гніденко А.Т., Зигрій О.В. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ	176
40.	Дем'янчук Ю.В., Лінгович О.І., Назарян А.А., Чмельова А.А., Шевцов В.М. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	180
41.	Коваленко І.А., Корнієнко Є.В. СИСТЕМА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ	184
42.	Коваль О.М., Медведєв Д.В. МОЖЛИВІСТЬ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ КАНАБІСУ	187
43.	Мельник Ю.П. ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ АСПЕКТІВ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НА СУЧАСНУ ЕПОХУ	191
44.	Миськів О.А., Зигрій О.В. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ	195
45.	Чорна К.Л., Зигрій О.В. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	199
46.	Ярмусь В.В., Зигрій О.В. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В СФЕРІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ	203
MANAGEMENT, MARKETING		
47.	Boiko R., Krupa D. MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE	207

48.	Євась Т.В. МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КРИЗИ	214
49.	Бабчинська О. СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ МОТИВАЦІЇ ВИСОКОПРОДУКТИВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПЕРСОНАЛУ	217
50.	Бут-Гусаїм О. ВИКОРИСТАННЯ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЙ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ	224
51.	Бут-Гусаїм О. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ОБЛІКУ	226
52.	Майборода М.М., Сухий В.Т., Смаглюк Ю.М., Шестакова Д.Г. ПІДХІД "УПРАВЛІННЯ ТАЛАНТАМИ" У ФОРМУВАННІ ДІЄВОЇ КОМАНДИ БІЗНЕС-АНАЛІТИКІВ	228
53.	Мостова А.Д. ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТІВ У ЦИФРОВОМУ МАРКЕТИНГУ	231
54.	Мірко Н.В., Маслоva К.О. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ	234
MEDICINE		
55.	Baieva O. THE ROLE OF EXPRESSION OF SURFACE MARKERS OF THE FUNCTIONAL ACTIVITY OF T-LYMPHOCYTES IN THE PATHOGENESIS OF VIRAL HEPATITIS	237
56.	Khlamanova L., Demydchuk A., Yaremenko L., Sokurenko L. THE INFLUENCE OF THE MOTIVATIONAL AND EMOTIONAL COMPONENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS ON THE EFFECTIVENESS OF TEACHING JUNIOR STUDENTS AT A MEDICAL UNIVERSITY	243

57.	Miziuk T., Yenushevska N., Shalamai U., Salyzhyn T., Turchyn N. ВАЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ОПИТУВАЛЬНИКІВ ДЛЯ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ У ГАСТРОЕНТЕРОЛОГІЧНИХ ХВОРИХ	245
58.	Vesilyk N., Reshetilo O., Piriieva S., Patskova A. THE DEVELOPMENT OF REPARATIVE THERAPY FOR BRONCHIAL ASTHMA IN CHILDREN	247
59.	Аскарьянц В.П., Нуьмонова Х.С.К., Уйбикова Э.Ф., Малдашева С.У.К. РЕПРОДУКЦИЯ ЖЕНСКОГО ОРГАНИЗМА И ЕЕ ДИСФУНКЦИИ В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ	251
60.	Аскарьянц В.П., Алламуратова Н., Аллаерова Н., Файзуллаев Б. КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЭНДОКРИННОЙ СИСТЕМЫ ОРГАНИЗМА	259
61.	Аскарьянц В.П., Махкамова И., Шомирзаева Д., Рузиева М. ЖИРОВАЯ ТКАНЬ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ОРГАНИЗМ	265
62.	Аскарьянц В.П., Хикматуллаева Т.Д., Холматова М.Т.К., Абдувалиева М.Х. К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ ФИЗИОЛОГИИ ВЫСШЕЙ НЕРВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	269
63.	Аскарьянц В.П., Шавкатова Ч.Ж.К., Бекбаулиева С.Е., Якубова Д.Б.К. К ВОПРОСУ ВОДНО-ЭЛЕКТРОЛИТНОГО ОБМЕНА В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ	274
64.	Аскарьянц В.П., Абдуллаева Д.Л.К., Абдуллаева М.М.К., Джуманова Д.А. АСПЕКТЫ ВОЗРАСТНОЙ ФИЗИОЛОГИИ	280
65.	Аскарьянц В.П., Эрматова Ф.И., Усманова Н.Ш.К., Махаматжанова М.Д.К. ПРОБЛЕМА УТОМЛЕНИЯ В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ	285

66.	Аскарьянц В.П., Мирхонова Х.Б.К., Эргашбоева Н.Ш.К., Фаёзова М.К.К. ЗНАЧЕНИЕ СОЕДИНИТЕЛЬНОЙ ТКАНИ В ФИЗИОЛОГИЧЕСКИХ РЕАКЦИЯХ ОРГАНИЗМА	289
67.	Булат Л.М., Лисунець О.В., Дідик Н.В. ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ ЦИРКУЛЮЮЧИХ ЕНДОТЕЛІАЛЬНИХ КЛІТИН НА ЕТАПІ ДОКЛІНІЧНИХ ЗМІН У ДІТЕЙ З НАДМІРНОЮ МАСОЮ ТІЛА	297
68.	Венгрович О.З., Близнюк М.В., Тимків І.В., Тимків І.С., Венгрович В.В. ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ПЕРЕБІГ ШЛУНКОВО-КИШКОВОЇ ПАТОЛОГІЇ	300
69.	Гарібех Е., Бондар С. ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМПЛЕКСНОЇ ТЕРАПІЇ АТОПІЧНОГО ДЕРМАТИТУ	302
70.	Грекова А.В., Бурдіна Я.Ф. ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ "ПРИКЛАДНА ХІМІЯ У МЕДИЦИНІ" (КУРС ЗА ВИБОРОМ) НА МЕДИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ	305
71.	Дука Ю.М., Ющенко М.І. ПОРІВНЯННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РІЗНИХ ФАРМАКОЛОГІЧНИХ ФОРМ ТРАНЕКСАМОВОЇ КИСЛОТИ ПРИ ЛІКУВАННІ РЕТРОХОРІАЛЬНИХ ГЕМАТОМ У ПЕРШОМУ ТРИМЕСТРІ ВАГІТНОСТІ.	308
72.	Нейко О.В., Кравчук І.В., Курташ Н.Я., Куса О.М., Сніжко Т.Б. ВИКОРИСТАННЯ НЕСТЕРОЇДНИХ ПРЕПАРАТІВ З АНТИАНДРОГЕННОЮ ДІЄЮ У ЖІНОК ІЗ СИНДРОМОМ СКЛЕРОПОЛІКІСТОЗНИХ ЯЄЧНИКІВ	311
73.	Рева Т.В., Ткач Є.П., Кропатницька Я.В. ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ: АНТИБІОТИКОРЕЗИСТЕНТНІСТЬ	314
74.	Сулим Ю.В., Петришин О.А. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ДОСЯГНЕННЯ РЕГЕНЕРАЦІЇ ПАРОДОНТУ	318

75.	Урбась О., Павликівська Б., Павликівська О. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ З ПУЛЬМОНОЛОГІЧНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ	322
MINERALOGY		
76.	Баранов П.М., Сливна О.В. ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ БУРШТИНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	325
PEDAGOGY		
77.	Kanova L. COMPONENTS OF THE MODEL OF PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF THE UKRAINIAN ARMY OFFICER	328
78.	Syrovatko Z. THE MAIN COMPONENTS OF HEALTH. ESSENTIAL ELEMENTS OF HUMAN HEALTH, SPIRITUAL WELL - BEING AND HARMONIOUS DEVELOPMENT: MENTAL, PHYSICAL, SOCIAL. NATURAL HEALTH FACTORS. MECHANISMS OF HEALTH RESEARCH	332
79.	Terletska L., Vasilieva N. FORMATION OF LEXICAL COMPETENCY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF PROJECT METHODOLOGY	335
80.	Vladymyrova V., Savitskaya T. APPLICATION OF INNOVATIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN A MEDICAL UNIVERSITY IS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS	337
81.	Гордєєва В.О. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	346
82.	Григорова Л.С., Житєньова Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИЗАЙНЕРСЬКИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	350
83.	Дрок Л.В. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	356

84.	Жукуляк О.М., Поліщук І.П., Бігун Р.В., Лесів М.І., Перхулин О.М. ЗАСТОСУВАННЯ СИМУЛЯЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІНИ "АКУШЕРСТВО"	360
85.	Ковальчук Т.С., Кузьменко Ю.О. НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ДІАГНОСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ	362
86.	Колесникова Л.Л. НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ КАЗКИ	365
87.	Коломійчук І.М. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	368
88.	Кузьменко Н.В., Іваницька Т.А., Таняньська С.М., Пода О.А., Несіна І.М. ОЦІНКА СТУПЕНЮ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ- МЕДИКІВ ТА ЛІКАРІВ-ІНТЕРНІВ	371
89.	Мисюкевич М.В., Мислінчук В.О. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ	376
90.	Молчанюк О.В., Борзик О.Б. УПРОВАДЖЕННЯ "КРИГОЛАМІВ" В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА УМОВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	381
91.	Музика В.І., Василик О.П. МОТИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ СЕРЕД СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	389
92.	Найда Р.Г. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРОГРАМНО- МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	392

93.	Опалюк Т.Л. НАУКОВЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАГІСТРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	395
94.	Савченко В.А., Лаврова Л.В., Куций А.М., Андрущенко Т.Г. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ШЛЯХОМ УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ	399
95.	Свиридкіна Н. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ	402
96.	Совкова Т.С., Островерха А.В. ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ПРИ НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИКИ	405
97.	Щур В. АНАЛІЗ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	410
PHARMACEUTICS		
98.	Катинська М.Г. ДОСВІД НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПІВПРАЦІ З ВІТЧИЗНЯНИМ ВИРОБНИКОМ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИК СТУДЕНТІВ-ФАРМАЦЕВТІВ	413
PHILOLOGY		
99.	Borysovych O. PUBLIC COMMUNICATION DURING HEALTH EMERGENCIES	417
100.	Богута О.П. СПЕЦИФІКА ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ В ТВОРЧОСТІ АЛЬБЕРА КАМЮ	419
101.	Жаборюк І.А., Денисенко А.С. ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИ У ТВОРАХ АЛЛЕНА ГІНЗБЕРГА	424
102.	Коршунова М.О. СВІТОГЛЯДНІ ПОГЛЯДИ ТА ІДЕЇ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО ЯК ДОМІНАНТА ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ПИСЬМЕННИКА	430

103.	Коршунова М.О. МОТИВ У ЛІРИЧНОМУ ТВОРІ	432
104.	Ломова Е.А., Есимбек С.І., Коваленко Е.С., Багымбаева Ф., Тебегенова А. РУССКИЙ РОМАНТИЧЕСКИЙ ЦИКЛ В АСПЕКТЕ ТРАДИЦИИ И НОВАТОРСТВА	435
105.	Ломова Е.А., Акопова Е., Абуова Б., Нуржакып Е.Е., Уюкбаева М.М. ЛИТЕРАТУРНЫЙ ТЕКСТ РУССКИХ РОМАНТИКОВ КАК ОТРАЖЕНИЕ ФРАНЦУЗСКОЙ И РУССКОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В ЭПИСТОЛЯРНОЙ ФОРМЕ	444
106.	Мостова Т. СЕРЕДНЬОВІЧІ РЕМІНІСЦЕНЦІЇ У АРТУРІВСЬКОМУ ЦИКЛІ "КОРОЛІВСЬКІ ІДИЛІЇ" АЛЬБЕРТА ТЕННІСОНА	453
107.	Подгурська І.О., Колташева Д.О. ТИПОЛОГІЯ ЖАНРІВ ХУДОЖНЬОЇ АНТИУТОПІЇ	456
PHILOSOPHY		
108.	Aliyeva Z. SPECIFIC FEATURES OF ENLIGHTENMENT IN AZERBAIJAN	459
109.	Воропаєва Т., Авер'янова Н. ПРОБЛЕМА НАЦІЄТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІОГУМАНІТАРИСТИЦІ	471
110.	Швед З. КОЧУЮЧИ ІМПЕРІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	481
PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
111.	Малыхин Д.Г. К ТЕОРИИ БИОПОЛЯ	483

POLITICS		
112.	Berezovska-Chmil O., Kobets Y. THE ROLE OF THE POLITICAL LEADER IN POLITICAL CONFLICTS	490
113.	Мулярська М.Р. ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКО-СЕРБСЬКИХ ВІДНОСИН У XXI СТОЛІТТІ	495
PSYCHOLOGY		
114.	Asatiani N. BULLYING CASE MANAGEMENT MECHANISMS AND ITS IMPACT ON THE TEACHING-LEARNING PROCESS	498
115.	Onufriieva L., Chaikovska O. SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL POTENTIAL IN THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY OF SPECIALISTS OF SOCIONOMIC PROFESSIONS	503
116.	Petco A.S. HUMAN TEMPERAMENT AND FORMS OF MANIFESTATION	506
117.	Андрусик О.О. РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ В ЗВО	509
118.	Гаркуша І.В., Рябуха Н. ТРИВОЖНІСТЬ ЯК ІНДИВІДУАЛЬНА ВЛАСТИВІСТЬ ОСОБИСТОСТІ	513
119.	Гнізділова М.А. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ ДО ЗДОРОВ'Я	515
120.	Зінченко С.В., Сухоставець Є.І. ЩО ТАКЕ ЩАСТЯ? ЯК ВІДЧУВАТИ ЩАСТЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ?	520
121.	Зінченко С.В., Задерей М.А. ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕННЯ ПРО СІМ'Ю	524

122.	Зінченко С.В., Ступаченко Д.С. ЧОМУ ЛЮДСЬКЕ ЖИТТЯ Є НАЙВИЩОЮ ЦІННІСТЮ В СУЧАСНОМУ СВІТІ	527
123.	Комар Т.В., Бондаренко В., Бахолов В., Васильєва С., Дармограй Ю. ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК МЕХАНІЗМУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ	530
124.	Крамченкова В.О., Астахова Н.О. ВПЛИВ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ПОДОЛАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОЇ СТРЕСОВОЇ РЕАКЦІЇ НА АЛЕКСЕТИМІЮ	535
125.	Рубський В.М. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІДЕЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ	538
TECHNICAL SCIENCES		
126.	Alkhimova S., Sazonova K. DETECTION OF THE ARTERIAL INPUT FUNCTION USING DSC-MRI DATA	541
127.	Deryaev A.R. TECHNOLOGICAL MODE OF OPERATION OF OIL WELLS IN GAS CONDENSATE FIELDS	548
128.	Dziatkovskii A. INTERDISCIPLINARITY, ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND BLOCKCHAIN	552
129.	Ismayilov G.G., Nazarov S.A. DETERMINATION OF THE TECHNICAL CONDITION OF THE PIPELINE USING THE CONTACTLESS MAGNETOMETRIC DIAGNOSTIC METHOD AND ULTRASONIC THICKNESS GAUGE	554
130.	Ivanko A., Volchetskyi M. OPTIMIZATION OF THE PARAMETERS OF THE TECHNOLOGICAL PROCESS OF TRIMMING BOOK-JOURNAL BLOCKS	563

131.	Khvalin D. THE HEAT CONTROL OF A TURBOGENERATOR STATOR WINDING INSULATION	566
132.	Nosan B., Gulak N. INFORMATION SECURITY BREACH INCIDENT PROCESSING MODULE OF ISMS	570
133.	Senetskyi O., Senetska D. IMPLEMENTATION OF A BINARY ELECTRIC GENERATING PLANT FOR UTILIZATION OF BOILERS FLUE GASES HEAT OF MUNICIPAL POWER INDUSTRY	572
134.	Tsymbalisty A., Krepych S., Spivak I. APPROACH TO THE CONSTRUCTION OF THE STUDENT'S INDIVIDUAL STUDY PLAN	576
135.	Udoenko S., Zatkhey V., Teslenko O. METHOD FOR GENERATING THE FEATURE VECTOR OF UNSTRUCTURED INFORMATION OBJECTS	580
136.	Ustyomenko P., Sydorenko Y. MATHEMATICAL ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF THE USE OF A COPPER SUBSTRATE-WITNESS ON THE STRESS-STRAIN STATE OF A PLATE PROCESSED BY A DYNAMIC COMPONENT OF ELECTRODYNAMIC TREATMENT	584
137.	Лебідь В.В., Крамаревська Л. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА ПРИ НАБУТТІ СТАТУСУ АВТОРИЗОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ОПЕРАТОРА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНИХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ	587
138.	Матківський С.В., Матішин Л.І. ОПТИМІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДТРИМАННЯ ПЛАСТОВОГО ТИСКУ З ВИКОРИСТАННЯМ СУХОГО ГАЗУ	590
139.	Перов М., Макаров В., Каплін М. ПРОБЛЕМИ УТИЛІЗАЦІЇ МЕТАНУ НА ШАХТАХ УКРАЇНИ	595
140.	Потапенко М.В., Шаршонь В.Л. АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ МЕТОДІВ ДІАГНОСТУВАННЯ АСИНХРОННОГО ЕЛЕКТРОПРИВОДУ	599

141.	Симбірський Г.Д. СИСТЕМИ ВИЯВЛЕННЯ АНОМАЛІЙ У ВІДЕОРЯДІ КАМЕР ВІДЕОПОСТЕРЕЖЕННЯ	602
142.	Симбірський Г.Д. ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОАНАЛІТИКИ ДЛЯ ДЕТЕКТУВАННЯ АНОМАЛІЙ У ВІДЕОРЯДІ	609
143.	Чернова О.Т. СТВОРЕННЯ ГЕОМЕТРИЧНОЇ МОДЕЛІ РЕЗЕРВУАРУ З МЕТОЮ ПОКРАЩЕННЯ ЙОГО ДІАГНОСТИКИ	615

ФОРМУВАННЯ МІКРОЗЕЛЕНІ ЗА ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ СУБСТРАТІВ

Гавріш Я.С.

магістрант 2 року

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
біологічний факультет,
м. Ужгород

Для України мікрозелень – це нова тенденція, яка впевнено зайняла свою позицію у дієтології і нутриціології. Вирощування мікрозелені можна віднести до органічного вирощування, оскільки у процесі не використовуються синтетичні добрива, пестициди та регулятори росту. Дослідження біохімічного складу мікрозелені довели її високу насиченість антиоксидантною активністю, вітамінами С, Е, К, каротиноїдами, поліфенолами, глюкозинолатами тощо. Дослідники і споживачі мікрозелені називають її їжею від старіння, джерелом вітамінів, мінералів і поживних речовин. Мікрозелень є особливо корисною взимку і навесні, коли нестача вітамінів і мікроелементів відчувається дуже гостро. Їстівну молоду городину і зернові вирощують з різних видів овочів, трав або інших рослин

Переваги вирощування мікрозелені полягають у наступному: її можна вживати у сирому і в обробленому вигляді, виростити у можна у будь-якому місці вдома (наприклад, на підвіконні), урожай формує дуже швидко, не залежить від сезону, можна вирощувати протягом усього року

Мета роботи полягла в тому, щоб визначити на яких субстратах вирощування мікрозелені буде найбільш ефективним.

Об'єкт досліджень. Процеси формування мікрозелені гороху, редиски та соняшника.

Предмет досліджень. Кокосовий субстрат, льняні килимки та мінеральна вата.

У досліді вивчали тривалість періодів формування мікрогрину зазначених культур на різних субстратах, а саме: на кокосовому субстраті, на льняних килимках та на мінеральній ваті. Вирощування мікрозелені проводили у домашніх умовах.

Найвищі рослини мікрогрину формували горох. Максимального розміру вони досягли на кокосовому субстраті. На льняних килимках їхня висота була меншою на 1 см і сягала 14 см. На мінеральній ваті величина цього показника набувала значно менших розмірів – всього 8 см. Хоча в порівнянні з проростками інших культур на цьому ж субстраті мікрозелень гороху була на 1 см вищою за соняшник та на 2 см вища за проростки редиски.

Соняшник у нашому експерименті максимальної висоти досягав за вирощування на льняних килимках – 12 см, на кокосовому субстраті зелень формувалася на 2 см нижчою, а на мінеральній ваті – на 5 см нижчою.

Найменших розмірів досягали проростки редиски. Висота їх коливалася від 5 см за вирощування на льняних килимках до 8 см на кокосовому субстраті.

Встановлено, що додавання добрива *HelpRost*, за вирощування на кокосовому субстраті, прискорювало формування мікрогріна гороху та редиски на одну добу, а соняшника – на дві доби. В той же час позитивний вплив добрива на швидкість отримання проростків на субстраті з мінеральної вати відмічено тільки у редиски. У цьому варіанті період проростання скорочувався на дві доби і тривав п'ять діб, у той час, як без використання *HelpRost* тривалість його продовжувалася сім діб.

Використання органо-мінерального добрива для культур, вирощуваних на льняних килимках, показало дещо інші результати. На цьому субстраті не було помічено прискорення процесу проростання саме у редиски. Тривалість його була однаковою як за використання добрива, так і без нього. Вона складала сім діб. І навпаки, у гороху та соняшника вона прискорювалася відповідно на дві та на одну добу.

Отже, за використання органо-мінерального добрива *HelpRost* найкращі результати для гороху отримано на субстраті із льняними килимками (скорочення періоду проростання на дві доби), для соняшника – на кокосовому субстраті (дві доби), для редиски – на мінеральній ваті. Не прореагувало на добриво насіння гороху і соняшнику на мінеральній ваті, насіння редиски – на льняних килимках. На кокосовому субстраті позитивний вплив добрива проявився на всіх культурах у скороченні періоду проростання на одну – дві доби.

Усі культури у досліді вирощувалися за змінної температури, яка коливалася у межах від 21⁰С до 25⁰С. У той же час тривалість періоду до формування повноцінної, готової до збору, мікрозелені був різний, як у різних культур, так і в однієї і тої ж самої культури залежно від використаного субстрату. Крім того, висота сформованих, готових до зрізування проростків, теж була різною

Для вирощування мікрозелені використовували бокси однакового розміру 18x11 см. У соняшника маса зелені найменше залежала від використаного субстрату. На льняних килимках ця культура формувала проростки з найбільшою масою – 92 г з одного боксу а на кокосовому субстраті та мінеральній ваті – відповідно 81 та 80 г. У перерахунку на м² найвища урожайність культур формувалася за вирощування: гороху та редиски – на кокосовому субстраті (5,5 кг/м² та 3,5 кг/м² відповідно), а соняшнику – на льняних килимках (5,0 кг/м² та 2,9 кг/м² відповідно).

Отже, для кожної культури при вирощуванні мікрозелені варто підбирати субстрат індивідуально.

Список використаної літератури

1. . / "What are Microgreens?". Waterfields. Archived from the original on 2015-04-02.-[Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20150402102856/> <http://waterfieldsllc.com/what-are-microgreens/>- Retrieved 2015-03-04.

2. Warner, Jennifer. "Tiny Microgreens Packed With Nutrients". Web MD. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.webmd.com/diet/news/20120831/tiny-microgreens-packed-nutrients?page=2> -Retrieved 23 January 2014.

3. Selling Microgreens. Instageeked.-[Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://instageeked.com/how-to-profit-from-microgreens-urban-farming-in-2020/>Retrieved December 8, 2020.

4. Минеральная вата как субстрат для выращивания растений. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://floragrowing.com/ru/encyclopedia/mineralnaya-vata-kak-substrat-dlya-vyrashchivaniya-rasteniy>

5. Микрозелень гороха. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://goodgrunt.ru/ovoshhi/mikrozelen-goroха.html>

6. Подготовка кокосового субстрата: промывка и буферизация. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://floragrowing.com/ru/encyclopedia/podgotovka-kokosovogo-substrata-promyvka-i-buferizaciya>

ВМІСТ ПОЖИВНИХ РЕЧОВИН ЗАЛЕЖНО ВІД СПОСОБУ ОСНОВНОГО ОБРОБІТКУ ҐРУНТУ В ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ TRIFOLIUM PRATENSE

Дудар Іван Франкович,
к.с-г. н., доцент

Огородник Наталя Зіновіївна
д. б. н., професор

Павкович Сергій Ярославович,
к.с-г н., доцент

Корпіта Ганна Михайлівна,
к.с-г н., ст. викл.

Дудар Ярослав Іванович
асистент
Львівський національний аграрний університет
Україна

У комплексі агротехнічних заходів, спрямованих на вирощування високих врожаїв сільськогосподарських культур, важливе місце займає обробіток ґрунту. Впровадженню у виробництво науково-обґрунтованих систем обробітку, що давали змогу відтворювати родючість ґрунтів та отримувати високі врожаї сільськогосподарських культур, присвячені наукові праці низки вітчизняних вчених [1-2, 4-8].

Висока врожайність сільськогосподарських культур формується за умов оптимального забезпечення найважливішими поживними речовинами – сполуками азоту, фосфору, калію та мікроелементами.

Застосування механічного обробітку ґрунту не впливає безпосередньо на нагромадження поживних речовин у ньому. Однак, оптимізація співвідношення твердої, рідкої і газоподібної фази ґрунту сприяє перебігу біохімічних процесів, у сприятливому для рослин напрямі. Це відбувається унаслідок кращого розкладання корневих та післяжнивних рослинних решток, а також використання внесених легкодоступних для рослин мінеральних форм добрив.

Щодо нагромадження та витрати рухомих форм азоту, фосфору і калію, залежно від способу обробітку, серед вчених єдиної думки не існує. Тому, постала необхідність виконання в конкретних умовах Західного Лісостепу України наукового дослідження з визначення оптимального основного обробітку ґрунту під конюшину лучну.

Отже, дослідження умісту азоту, фосфору і калію в ґрунті, залежно від його обробітку в технології вирощування конюшини лучної з урахуванням біологічних особливостей культури та біокліматичного потенціалу регіону, є актуальним.

Дослідження виконано упродовж 2018-2020 рр. в західному Лісостепу України на темно-сірому опідзоленому легкосуглинковому ґрунті, який характеризується низьким умістом гумусу (2,85%), слабкислою реакцією ґрунтового розчину (рН сольове 5,8), низьким забезпеченням азотом, що легко гідролізується (106-110 мг/кг ґрунту), середнім забезпеченням фосфором (188-193 мг/кг ґрунту) та калієм (122-126 мг/кг ґрунту).

Дослід закладали у триразовому повторенні з систематичним розміщенням ділянок. Загальна площа ділянки 220 м², облікова - 160 м². Конюшину лучну підсівали під ячмінь ярий за таких варіантів основного обробітку ґрунту: I. Звичайний (контроль) – оранка плугом ПЛН-4-35 на глибину 20-22 см; II. Чизельний – оранка плугом ПЧ-4,5 на глибину 20-22 см; III. Ярусний - оранка плугом ПЯ-4-40 на глибину 14-16 см.

Агротехнічні умови вирощування *Trifolium pratense* сорту Трускавчанка були загальноприйняті для умов західного Лісостепу України.

З агрохімічних показників ґрунту визначали: гумус – за Тюрнімом, в модифікації Нікітіна; азот, що легко гідролізується – за Корнфільдом; фосфор /P₂O₅/ – за методом Чирікова; обмінний калій /K₂O/ – за методом Чирікова.

Вміст нітратного азоту в ґрунті визначали з дисульфифеноловою кислотою, за методом Грандваль-Ляжу.

Вміст рухомого фосфору і обмінного калію в ґрунті визначали за методом Чирікова.

Врожайність культур та результати лабораторних досліджень обробляли методом дисперсійного аналізу. Досліди закладали і виконували відповідно до вимог методики виконання польових досліджень [3].

Встановлено, що уміст нітратного азоту впродовж вегетації конюшини лучної значно залежав від способу основного обробітку ґрунту.

Так, максимальна кількість нітратного азоту становила – 0,7 мг/100 г (орний шар ґрунту) та 0,42 мг/100 г ґрунту (підорний шар ґрунту) за ярусної оранки (рис. 1). Застосування звичайного і чизельного обробітків ґрунту зумовлювало зменшення цих показників в орному і підорному шарах ґрунту, відповідно, до 0,57 і 0,32 мг та 0,45 і 0,2 мг/100 г абсолютно сухого ґрунту.

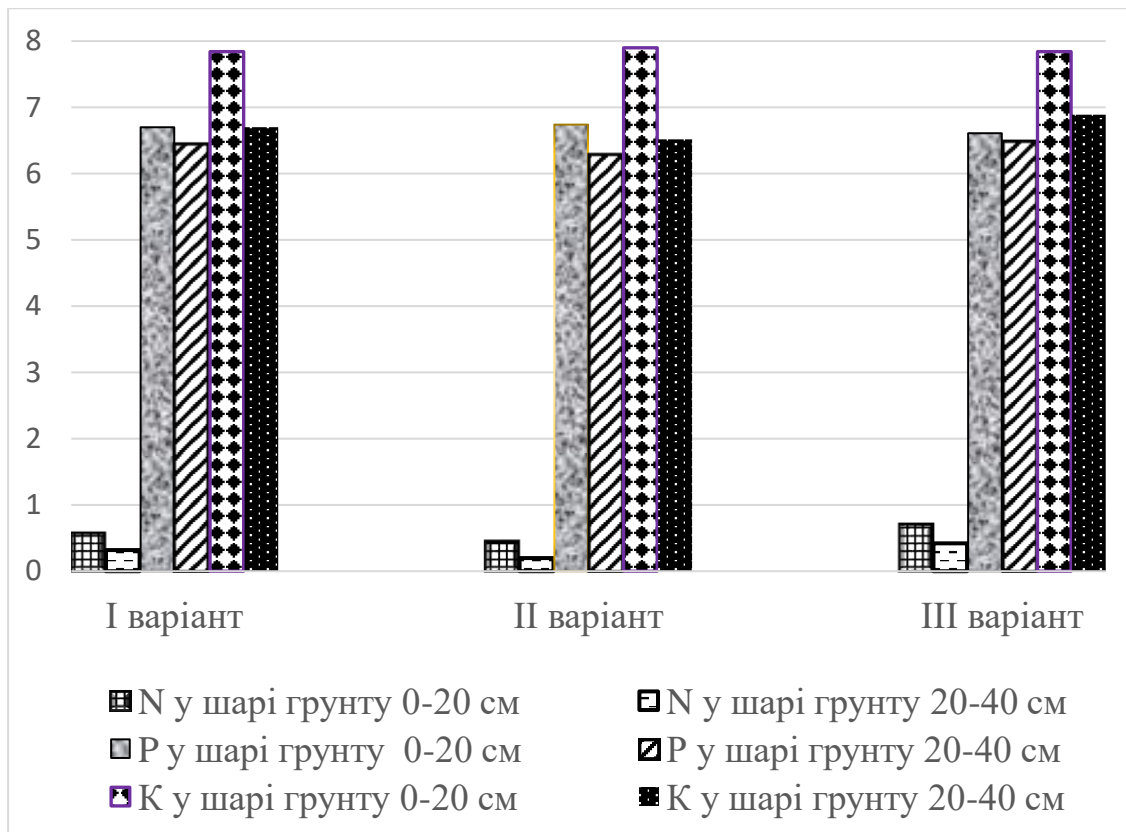

Рисунок 1. Вплив способу основного обробітку на уміст нітратного азоту, фосфору і калію в шарах ґрунту 0-20 і 20-40 см у технології вирощування конюшини лучної, мг/100 г абс. сух. ґрунту (середнє за 2018-2020 рр.)

Дослідження способу обробітку ґрунту уможливило виявити його вплив на вміст рухомого фосфору, адже нестача його лімітує зростання врожайності.

Аналіз отриманих результатів показав, що найбільше рухомого фосфору (6,74 мг) в орному шарі ґрунту було у варіанті, за виконання чизельного обробітку. За звичайної і ярусної оранки ці значення зменшувались, відповідно, до 6,7 і 6,61 мг/100 г абсолютно сухого ґрунту.

Детальне дослідження запасів калію в ґрунті засвідчило, що вони дещо вищі, ніж нітратного азоту і фосфору.

У варіанті застосування оранки плугом ПЯ-4-40 середній уміст калію на глибині 0-40 см був вищий, порівняно до контролю і чизельного обробітку.

Нагромадження поживних речовин з високим умістом азоту, фосфору і калію в ґрунті, за варіантами дослідження, зумовлювало збільшення врожайності зеленої маси конюшини лучної.

У варіанті, за виконання чизельної оранки врожайність зеленої маси конюшини лучної становила 50,0 т/га (разом за два укуси), що на 40,1 ц/га менше, ніж за звичайного обробітку (контроль). Результати дисперсійного аналізу переконливо підтверджують вірогідність дослідження.

Виконання обробітку ґрунту ярусним плугом сприяло збільшенню врожайності зеленої маси конюшини лучної на 4,4 т/га, порівняно до контролю (звичайна оранка).

Таким чином, оранка плугом ПЯ-4-40 створює більш сприятливі умови для живлення рослин азотом, добрі фосфором і калієм впродовж усього періоду вегетації та забезпечує значно вищий врожай зеленої маси конюшини лучної (58,5 т/га), ніж за чизельного та звичайного обробітку ґрунту.

Список літератури

1. Вожегова Р.А., Малярчук М.П., Біляєва І.М., Марковська О.Є. Агрофізичні властивості темно-каштанового ґрунту за різних систем основного обробітку та удобрення на зрошуваних землях. *Вісник аграрної науки*. 2017. №8. С. 64–70.
2. Гордієнко В.П., Сичевський С.М. Вплив різних систем обробітку ґрунту на біологічну активність ґрунту. *Науч. Тр. Кримського ГАУ. Вып 66*. Симферополь. 2000. С. 60–65.
3. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. М.: Агропроиздат, 1985. 351 с.
4. Зміна гумусного стану і вмісту лужногідролізованого азоту за різних систем удобрення та обробітку в сівозміні. /Журавель С.В., Кравчук М.М., Кропивницький Р.Б., Кравчук Т.В. *Вісн. ЖНАЕУ*. 2009. № 2 (25). С. 95–103.
5. Муромцев Г.С., Маршунова Г.Н., Павлова В.Ф., Зольникова Н.В. Роль почвенных микроорганизмов в фосфатном питании растений. *Успехи микробиол.* 1985. Т. 20. С. 174-198.
6. Примак, І.Д., Купчик В.І., Колесник Т.В. Зміна агрохімічних властивостей чорнозему типового за різних систем основного обробітку ґрунту й удобрення в Центральному Лісостепу України [Текст]. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2012. № 3. С. 26–31.
7. Шевченко І.П., Драч Ю.О., Яценко С.В. Вплив способів обробітку і добрив на стан мікробного ценозу та фітотоксичні властивості чорнозему типового еродованого. *Вісник аграрної науки*. 2006. № 10. С.12-15.
8. Шувар І.А. Вплив систем удобрення та способів обробітку ґрунту у сівозміні на його пористість та об'ємну масу. *Вісник Львівського ДАУ: Агрономія. №4*. Львів: Львів. держагроуніверситет, 1999. С. 90–97.

ГЕМАТОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ МОЛОДНЯКУ ОВЕЦЬ ПРИ ОРГАНІЧНОМУ ВИРОБНИЦТВІ МОЛОДОЇ БАРАНИНИ

Яковчук Віктор Станіславович

кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник

завідувач лабораторії технології і виробництва і переробки продукції
вівчарства

Інститут тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова “Асканія-Нова”
–Національний науковий селекційно-генетичний центр з вівчарства НААНУ,
Україна

Основні тенденції розвитку світового ринку органічної продукції свідчать про постійне нарощування обсягів її виробництва і споживання протягом останніх десятиліть. Органічне виробництво – це цілісна система виготовлення харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, природних ресурсів, рівень біологічного різноманіття, застосування високих стандартів належного господарювання [1]. Тваринництво, зокрема вівчарство є невід'ємною частиною органічного господарства. Загальновідомо, що лише здорова тварина, яка не має стресів та знаходиться в оптимальних для неї умовах утримання та належним чином годується, може продукувати повноцінну за своїм хімічним складом та корисну для людського організму продукцію. У якості показників здоров'я тварин і їх життєздатності є вивчення їх аналізу крові.

Дослідження було проведено у ДП «ДГ Асканія-Нова» Чаплинського району Херсонської області на баранцях таврійського типу асканійської тонкорунної породи, вирощених у період підсису.

Після досягнення 4,0-міс. віку було проведено відлучення ягнят, з наступним формуванням за методикою груп-аналогів двох дослідних груп баранців (по 10 голів у кожній групі). Перша дослідна група утримувалася за такими складовими: пасовищне утримання, де 75% раціону у сухій речовині забезпечувалося об'ємистими кормами (зелена маса пасовища, сіно); вміст у раціоні концентрованих кормів до 25 %; використання цілого зерна (овес, ячмінь); застосування комплексу солей мікроелементів (CuSO_4 , ZnSO_4 , MnSO_4 , CoSO_4 , що дозволяється вимогами органічного виробництва) разом з сольовою сумішшю; максимальна тривалість нагулу до 6,5-місячного віку (75 днів). Згідно вимог органічного виробництва [2] утримання трав'яних тварин, зокрема овець, повинно ґрунтуватися на максимальному використанні пасовищ, у залежності від їх доступності у різні пори року. Для цього, на фізіологічному дворі ІТ «Асканія-Нова» було створено багаторічне пасовище за вимогами органічного виробництва з використанням культур: Еспарцет + Стоколос “Скіф” + Ламкоколосник ситниковий + Житняк ширококолосний.

Утримання другої дослідної групи овець було поділено на два періоди. У перший період вона утримувалася за наступними складовими: пасовищне утримання, де 75% раціону у сухій речовині забезпечувалося об'ємистими кормами (зелена маса пасовища, сіно у непогоду, тощо); вміст у раціоні концентрованих кормів до 25 %; використання цілого зерна (овес, ячмінь); застосування комплексу солей мікроелементів (CuSO_4 , ZnSO_4 , MnSO_4 , CoSO_4) разом з сольовою сумішшю; тривалість нагулу 36 днів. У наступний період баранці перебували на 39-ти денній відгодівлі, що дозволено вимогами органічного виробництва. Складові інтенсивної відгодівлі: вміст у раціоні концентрованих кормів до 40%; використання цілого зерна (ячмінь, кукурудза); застосування комплексу солей мікроелементів (CuSO_4 , ZnSO_4 , MnSO_4 , CoSO_4) разом з сольовою сумішшю; стійлове утримання під літніми навісами; максимальна тривалість відгодівлі до 6,5-місячного віку. Таким чином, піддослідні тварини з обох груп утримувалися за вимогами органічного виробництва, але з деякими відмінностями.

Кров для дослідження відбирали з яремної вени шести ягнят (контроль та дослід) у 5,0-місячному віці до ранкової годівлі, використовуючи в якості антикоагулянту гепарин. Гематологічні показники досліджували: за кількістю еритроцитів і лейкоцитів у 1 мм^3 цільної крові – підрахунком у камері Горяєва; гемоглобін – колориметрично за Г.В. Дервізом та А.І. Воробйовим; загальний білок у сироватці крові – рефрактометрично; кальцій – трилометричним методом з мурексидом; фосфор – за методом Брігса у модифікації В.Я. Юделевича.

Баранчики I та II піддослідних груп утримувалися з вівцематками до 4,0-місячного віку. Згідно вимог органічного законодавства годівля молодняку овець повинна базуватися на натуральному молоці, причому перевагу слід віддавати материнському молоку. Ягнята повинні споживати натуральне молоко протягом мінімального періоду, що становить для овець сорок п'ять днів. Відповідно до Регламенту (ЄС), № 2092/91, кінцевий етап утримання овець для виробництва м'яса може проходити у приміщеннях при стійловому утримання, за умови, що період перебування не буде перевищувати однієї п'ятої їх життя, і, у будь-якому випадку, максимальний період – три місяці.

Ягнята, які вирощувалися за технологією органічного виробництва на момент відлучення у 4,0-місячному віці мали живу масу $31,5 \pm 0,82$ кг. Середньодобовий приріст при цьому становив $208,3 \pm 10,4$ г. Після відлучення тварини протягом 36 днів утримувалися на пасовищі, але без вівцематок. Загалом науковими дослідженнями доведено, що випасання тварин на пасовищі сприяє підвищенню якісних показників їх продукції, зокрема м'яса та молока [3]. Встановлено, що середньодобовий приріст склав $188,9 \pm 8,82$ г, а жива маса ягнят у віці 5,0 місяців і 1 тиждень становила $38,3 \pm 0,82$ кг. За 39 днів до кінця експерименту ягнят згідно схеми досліду було поділено на дві групи. Експериментальними дослідженнями встановлено, що за заключний період (39 днів) середньодобові прирости живої маси баранчиків II групи (які перебували на відгодівлі) порівняно з тваринами I групи були вищим на 59 г, або на 36,5%, при $P > 0,99$.

Важливість дослідження крові перш за все полягає у тому, що кров відіграє роль посередника між організмом тварини і зовнішнім середовищем. Кров є тим внутрішнім середовищем завдяки якому відбувається розвиток і життєдіяльність організму. Вона першою реагує на будь-який зовнішній чинник, адекватно відповідаючи змінами свого складу. Порівняння результатів гематологічних та біохімічних досліджень крові від баранців у процесі онтогенезу I та II груп дає змогу провести оцінку їх клінічного стану. Аналіз крові проведено наприкінці експерименту, у 6,5-місячному віці. Важливе фізіологічне значення еритроцитів полягає у здійсненні киснево-транспортної функції. Пластичність еритроцитів забезпечує транспорт кисню від легень до тканин і вуглекислого газу – від тканин до легень. Встановлено, що кількість еритроцитів у крові баранчиків I і II груп у 6,5-міс. віці була 9,34 млн/мл і 8,83 млн/мл. Підвищену кількість еритроцитів у першій групі можна пояснити більшим фізичним навантаженням, адже тварини кожного дня випасалися на пасовищі, натомість їх ровесники з другої групи протягом 39 днів перебували на відгодівлі.

Відомо, що інтенсивність дихальної функції крові визначається рівнем гемоглобіну в еритроцитах. Рівень цього основного постачальника кисню до тканин та органів у крові піддослідних баранчиків майже не різнився, і складав у I та II груп відповідно – 8,52 г%, та 8,56 г%.

Певну роль в організмі відіграють лейкоцити, яким, переважно, відводиться захисна функція. Визначення їх вмісту важливо для вивчення реактивної здатності організму, що виникає у відповідь на дію зовнішніх факторів навколишнього середовища – годівлі, утримання і т.д. Аналіз кількісного вмісту білих кров'яних клітин у тварин не виявив різниці і складав у середньому 8,65-9,17 тис/мл, що було у межах фізіологічної норми.

Важливість визначення концентрації загального білка у сироватці крові передусім зумовлено багатогранною та важливою фізіологічною роллю, яку відіграють білки плазми крові. Завдяки їм підтримується в'язкість, тікучість крові, відбувається запобігання осідання формених елементів, формується об'єм крові у судинному руслі. Білки плазми проводять транспортування багаточисельних екзо- та ендогенних речовин, приймаючи участь у зв'язуванні гормонів, мінеральних елементів та інших біологічно-активних речовин.

При вивченні білкового складу сироватки крові встановлено міжгрупову різницю і коливання показників, що вивчалися. Встановлено, що ягнята I піддослідної групи мали вміст загального білку – $6,88 \pm 0,14$ г%, тоді як тварини II групи – $7,02 \pm 0,07$ г%, або на 2,03% більше при ($P < 0,95$).

Крім концентрації загального білка у крові сільськогосподарських тварин дуже важливим показником є значення альбумінів та глобулінів, оскільки співвідношення між різними класами білкових структур служить одним з критеріїв фізіолого-біохімічного механізму, який обумовлює вищу продуктивність. Альбумін крові виконує три основні функції: створює колоїдно-осмотичний тиск плазми, служить значним і швидким резервом білка та транспортним засобом.

Встановлено, що вміст альбумінів у сироватці крові ягнят 6,5-міс. віку та альбуміно-глобуліновий коефіцієнт у I групі був на рівні $2,89 \pm 0,37$ г% і 0,72, тоді

як у II відповідно – $3,34 \pm 0,12$ г% і 0,90. Кальцій-фосфорне співвідношення у ягнят I та II груп становив відповідно – 1,68, і 1,78.

На підставі проведених гематологічних досліджень можна зробити висновок, що у цілому вони перебували у межах фізіологічної норми, що свідчить про клінічне здоров'я піддослідних баранців. Разом з тим більш високу кількість вмісту загального білку у крові було відмічено у тварин II групи, що вказує на більш високі потенційні можливості їх продуктивних якостей.

Список літературних джерел

1. Paull J. From France to the World: The International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM). Journal of Social Research and Policy. – 2010. – Vol. 1 (2). – 93-102.
2. European Organic Regulations (EC) No 834/2007, 889/2008 and 1235/2008 An Evaluation of the First Three Years Looking for Further Development.
3. Stockdale E.A., Watson C.A. Biological indicators of soil quality organic farming systems. Renew. Agr. Food Syst.– 2009. –Vol.24. – 308-318.

TECHNOLOGY FOR STRENGTHENING THE FOUNDATIONS OF EXISTING BUILDINGS WITH THE HELP OF TUBE CONCRETE PILES

Hrytsiv Bohdan

graduate student of the Department of Construction Technology
Kyiv National University of Construction and Architecture

Shpakova Hanna

professor of the department, candidate of technical sciences, doctor of economic
sciences, associate professor of the department of construction technology
Kiev National University of Construction and Architecture
Kiev, Ukraine

Keywords: reconstruction, reinforcement of foundations, tubular concrete piles

Annotation: generalization of knowledge and determination of a clear order of execution of works on strengthening of foundations with pipe-concrete piles in buildings to be reconstructed.

Today, the issue of restoration and reconstruction of existing buildings is acute. In general, park-wise, any reconstruction involves a change in the geometric characteristics of the building as well as in height. And, as practice shows, the capacity of the foundation of the building and/or the bearing base is insufficient for the new load.

In 99% of cases, the old foundation is subject to reconstruction, the foundation of such buildings is a brick or brick strip. Let's consider several methods of strengthening such foundations.

1st method: Reinforcement of foundations by shotcrete. A trench is excavated along the foundation in sections (grabs), the surface of the foundation is thoroughly cleaned, notches with a depth of at least 15 mm are made on it, and then concrete is applied using a concrete gun. Disadvantages: a small increase in the bearing capacity of foundations and a relatively high price.

2nd method: Strengthening of foundations by cementation. Without carrying out earthworks, holes are drilled in the soil every 0.5–1 m along the perimeter (or only in a certain problem area) with special mechanisms, and with the help of special injectors, a concrete solution is fed under high pressure; it fills the voids and cracks of the foundation and partly the space between the foundation and the soil. Disadvantages: a small increase in the bearing capacity of foundations.

3rd method: Reinforcement of foundations with reinforced concrete brackets. The foundation is opened in sections, cleaned, the foundation soil is compacted, the reinforcement frame is mounted and poured with concrete. Disadvantages: a small increase in the bearing capacity of foundations and a high price.

4th method: Reinforcement of the foundation with bored piles. Vertical drilling of wells is made through the supporting plate part of the foundation, pile reinforcement is

laid and tied with foundation reinforcement, concrete is poured and rammed. Disadvantages: high price, possibility of pile failure.

5th method: Reinforcement of foundations with bore-injection piles. The foundation is drilled in several places through wells of small diameter at an angle to the vertical to the design depth. Reinforcement is laid and concrete is pumped under pressure. Disadvantages: high price, the pile has a relatively low bearing capacity.

6th method: Reinforcement of the foundation with tubular concrete piles. Component reinforced concrete piles are pressed under the base of the foundation with a jack. Disadvantages: relatively high price.

7th method: strengthening foundations with a foundation slab. A monolithic slab is placed under the existing strip foundation. Disadvantages: very high price and complexity of the technological process.

Amplification technology. The most effective method from the above is the method of reinforcement with tubular concrete piles. Efficiency is achieved due to the fact that the piles are not only pressed to the required design mark or design bearing capacity, but are also located directly under the wall itself, this allows us to increase the load on the base and foundation several times without fear of their failure, because we are limited only by the bearing the ability of the wall itself.

Let's consider the technology of strengthening foundations with tubular concrete piles.

Pile installation works are carried out in the following sequence:

1. First, a monolithic reinforced concrete support pillow (Fig. 1) is arranged to redistribute the forces from the pile to the brick wall, the monolithic pillow protects the wall from the appearance of cracks:

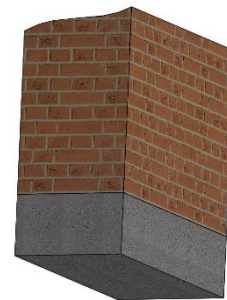

Fig. 1. Monolithic pillow

- To install a monolithic pillow, the existing one is dismantled brickwork using diamond drilling technology;

- Next, reinforcement and concreting of the monolithic pillow is performed;

2. After the installation of the monolithic reinforced concrete pillow, a complex of works is performed on the installation of tubular concrete element piles, it is allowed to start pressing in the piles after setting the monolithic reinforced concrete pillow with concrete of 15MPa strength:

- Brickwork is being dismantled under a monolithic reinforced concrete pillow for the installation of a technological niche;

- Next, the installation of pile driving equipment is performed, the piles are driven in until the design sinking force is reached, the pile is a metal pipe of a certain diameter (according to the project), the first element of the pile is blocked with a metal disk (Fig. 2);

Fig. 2. The first pile element

- The cavity of the pile pipe is concreted, having previously installed the reinforcing frame (Fig. 3);

Fig. 3. Reinforcement of pipe concrete pile.

- Next, pre-tensioning of the pile is carried out with the design force with the help of a retainer (Fig. 4), pre-tensioning includes the pile in the work;

Fig. 4. Pile retainer

- After prestressing, concreting of the technological niche is carried out.

Before carrying out work on strengthening the foundations, temporary strengthening of window and door openings is carried out, if necessary.

Conclusion:the article presents methods of strengthening the foundations of existing buildings, after analyzing which we came to the conclusion that the most effective is the pressing of tubular concrete piles, because among all the methods given in the article, this one provides a sufficiently large bearing capacity with a simple installation technology.

References:

1. About strengthening foundations.

1.1.https://georesin.biz/oblasti-primeneniya/posilennia-fundamentu-budivel/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=10834723376&utm_content=614097295842&utm_term=&gclid=Cj0KCQjw-fmZBhDtARIsAH6H8qhDmVSGcEcSwg8LB8vQu_F_XLmE_u2uh_uYHUt2LNsGBudZ8LBUA04aAihBEALw_wcB/

1.2.<https://vse-postroim.com/2472-krasch-sposobi-pdsilennya-fundamentv.html>

1.3.http://www.niisk.com/strukturni_pidrozdili/naukovi_pidrozdili/viddil_osnov_i_fundamentiv_ta_zahistu_teritorij_budivel_i_sporud_vid_deformacij_v_skladnih_injenerno-geologichnih_umovah/rozrobka-metodiv/?clear_cache=Y

2. Geology.

2.1.<https://aquatoria.kiev.ua/uk/bloh/heolohichni-vyshukuvannia/1311-heolohiia-dlia-proektuvannia-fundamentu-budynku>

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОБУДІВНИЦТВА У КУРОРТНІЙ ЗОНІ

Бурлак Галина Михайлівна

канд.фіз.-мат.наук, доцент кафедри фізики
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Вілінська Людмила Миколаївна

канд.фіз.-мат.наук, доцент кафедри фізики
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Гречановська Марина Павлівна

магістр
Одеська державна академія будівництва та архітектури

При будівництві в курортній зоні Одеської області важливими є питання екології та збереження природного балансу території, що забудовується. Оздоровчо-спортивна діяльність є однією з найдоступніших і наймасовіших форм рекреації. Її роль постійно зростає через зменшення рухливості та активності людини. Маючи вигідне геополітичне розташування з виходом до Чорного моря, Одеська область володіє значним рекреаційним потенціалом: сприятливими кліматичними умовами, культурною спадщиною, туристичною індустрією, яка розвивається.

Вплив діяльності людини на біосферу Землі веде до порушення глобальної рівноваги. На даний час критично важливо перейти від споживчо-технократичного ставлення до природи до пошуку гармонії із нею. Тому одним із заходів, спрямованих на покращення взаємин людини та природи, є розумне самообмеження у витрачанні природних ресурсів, особливо – енергетичних джерел з точки зору економічної та соціальної ефективності. Важливим питанням є раціональний вибір екологічно чистих матеріалів в будівництві та архітектурній практиці. Питання екологічних якостей сучасних будівельно-опоряджувальних матеріалів, що присутні на будівельному ринку України, та їх участі у формуванні екологічно безпечного середовища життєдіяльності потребують удосконалення. Сучасні технології будівництва знаходяться в постійному пошуку нових екологічних, енергоефективних матеріалів та конструкцій. На сьогоднішній день будівлі є одним з найбільших споживачів енергії в світовій економіці, на їхню частку припадає близько 30% глобальних викидів вуглецю. До цієї цифри можна додати відсоток споживання енергії в результаті виробництва будівельних матеріалів та самого процесу будівництва. Раціональне та ефективне використання енергоресурсів дозволяє підтримувати енергонезалежність країни, що особливо важливо під час енергетичної кризи, що загострилася. До екологічно чистих матеріалів на сьогодні відносять не тільки ті матеріали, які не виділяють у повітря приміщень шкідливі для здоров'я людини

речовини, але й такі, що надають мінімальну шкоду довкіллю як під час видобутку сировини, так і в процесі виготовлення виробів. Таким чином, до екологічно чистих слід віднести матеріали, які: не виділяють токсичних і подразнюючих речовин; мають мінімальну природну радіоактивність; виробляються за технологіями, які надають мінімальну шкоду довкіллю та персоналу підприємства; можливо переробляти і повторно використовувати; при повторному використанні не стають небезпечними для здоров'я та навколишнього середовища. Крім того, використання технологій «зеленого будівництва» є одним із способів знизити негативний вплив на здоров'я людини та на навколишнє середовище, що набуває особливий сенс у курортній зоні, тому що вона має функціонувати як територія оздоровлення громадян. Основна відповідальність за збереження тепла лягає на зовнішні поверхні – стіни, фундамент, дах, тому що саме вони мають максимальну площу зіткнення із зовнішнім середовищем. Енергозберігаюча (теплоізоляційна) штукатурка – високоефективне покриття нового покоління, яке розроблено спеціально для будівництва екологічно чистого та енергозберігаючого житла. Енергозберігаюча штукатурка є стандартним цементним розчином, до якого додані сучасні наповнювачі – пемпорошок, пінополістирол, перлітовий пісок. Також сучасним теплоізоляційним матеріалом є пенополіуретан (ППУ) – міцний і легкий енергозберігаючий матеріал, який має своєрідну структуру, характеризується найменшим водопоглинанням і найнижчим коефіцієнтом теплопровідності в порівнянні з іншими енергозберігаючими матеріалами. Пінополіуретанові матеріали бувають жорсткі, напівжорсткі та еластичні. Для застосування поліуретанів у теплоізоляційних роботах використовують безліч методів – екструзію, пресування, лиття, заливка, напилення.

Пропонується проект будівництва спортивно-тренувальної бази у курортній зоні селища Кароліно-Бугаз Одеської області (рис.1), в якому передбачається скорочення негативного впливу забудови на навколишнє середовище та відповідності до принципів «зеленого будівництва».

В якості огорожувальних конструкцій використані теплоізоляційні енергоефективні керамічні матеріали, що відносять до екологічно безпечних. Керамічні вироби є нетоксичним продуктом, безпечним для людини та навколишнього середовища. Для їх виготовлення використовують природну глинисту сировину, яка піддається термообробці. Вони відрізняються також атмосферною та корозійною стійкістю. Огороджувальні конструкції з керамічної цегли створюють екологічний мікроклімат у приміщеннях, довго зберігають тепло взимку, захищають від перегріву влітку. До того ж цегляні стіни «дихають», що сприяє наявності постійно чистого повітря.

В проекті використовується енергозберігаюча штукатурна суміш на основі стандартного розчину цементу з наповнювачем пінополістирол. Вона застосована як утеплювальна фасадна штукатурка і для внутрішнього оздоблення приміщень, так як має хороші теплозахисні та гідроізоляційні властивості.

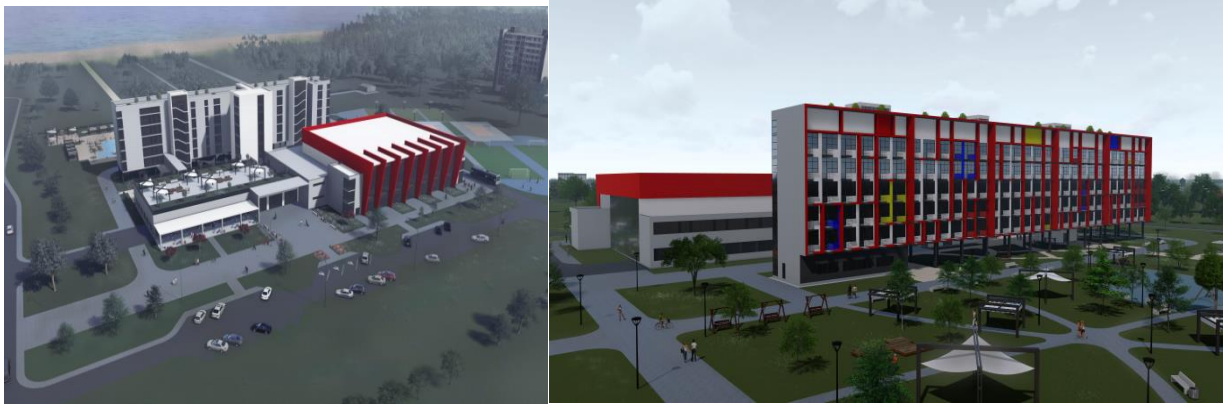

Рис. 1. Проект спортивно-тренувальної бази у курортній зоні селища Кароліно-Бугаз Одеської області (автор Гречановська М.П.)

Для оздоблення фасаду використана енергозберігаюча фарба «Шатл», яка складається з порожнистих мікроскопічних силіконових та керамічних кульок, що знаходяться у зваженому стані в рідині, що складається з неорганічних пігментів та синтетичного каучуку. Унікальність енергозберігаючої фарби полягає в її теплоізоляційних властивостях, які є результатом наявності порожнистих керамічних або (та) полімерних мікросфер діаметром до 80мкм. Крім того, ця фарба є матеріалом, який не підтримує горіння. Плівка пофарбованих поверхонь при загорянні починає виділяти оксид азоту і вуглецю, які дещо уповільнюють поширення полум'я. Фарба має властивість відбивати сонячні промені, що влітку дозволяє в кілька разів скоротити попадання тепла в приміщення, що призводить до зменшення витрат на кондиціонування приміщення та підвищення комфортності перебування в ньому. Фарба «Шатл» має низький коефіцієнт теплопровідності, антикорозійні властивості та стійка до атмосферних опадів. «Шатл» є матеріалом, що дихає.

Для покриття підлоги житлових номерів використана паркетна дошка. Основним матеріалом для виготовлення паркетної дошки, як і паркету, є натуральна деревина. Матеріал не містить шкідливих клеїв, домішок, а тому абсолютно безпечний та екологічний. Багатошарова структура покриття сприяє затриманню шуму та підвищує комфорт мешканців. На даху першого та четвертого блоків будівлі розташована зелена експлуатована покрівля, що підвищує енергоефективність будівлі завдяки створенню додаткової теплоізоляції, «охолоджуючого ефекту» рослин за рахунок ефекту охолодження та здатності поглинати дощову воду, що зменшує навантаження на місцеву систему зливової каналізації. Крім того дощова вода після фільтрації може використовуватися повторно.

Таким чином, запропоновано проект будівництва спортивно-тренувальної бази у курортній зоні с. Кароліно-Бугаз Одеської області, який використовує інноваційні технології, екологічні матеріали для підвищення енергозбереження та відповідає принципам екобудівництва.

РОЛЬ ШТУЧНОГО ОСВІТЛЕННЯ В ІНТЕР'ЄРІ

Доб'я Ольга Володимирівна,
викладач вищої категорії,
Сумський будівельний коледж

Махотіна Марія Володимирівна,
студентка 3 курсу,
Сумський будівельний коледж

Для створення комфортного та виразного дизайну інтер'єру велике значення має штучне освітлення. Воно покращує загальний вигляд приміщення й створює певну атмосферу та настрій. Надзвичайно важливим є правильно сплановане штучне освітлення, оскільки світло не лише виконує утилітарні вимоги для забезпечення життєдіяльності людини, але також впливає на психологічне самопочуття та підкреслює характер інтер'єру.

Світловий дизайн в інтер'єрі має головне завдання, а саме, організувати комфортний простір, в якому буде зручно, безпечно та приємно перебувати людині. Тому дизайнер починає роботу над дизайном інтер'єру з планування освітлення. Щоб створити правильний світловий дизайн, необхідно знати функцію приміщення, його зонування, а також типи освітлення в інтер'єрі, оскільки воно несе не тільки функціональне навантаження, але й декоративне та психологічне. Якщо дизайнер розробляє дизайн світла для приміщення, то обов'язково потрібно врахувати те, що для будь-якого приміщення мають передбачатися різні типи штучного освітлення. Вирішення освітлення за призначенням та його типами забезпечує зонування всього приміщення. При цьому необхідно також враховувати й інші фактори: форму кімнати, кольорове рішення інтер'єру, наявність вікон, світловий потік, кількість джерел штучного світла й особливості їх розташування. За допомогою правильного використання освітлення можна візуально змінити простір, наприклад, збільшити чи розширити, сховати недоліки планування або навпаки підкреслити його особливості. Світло також допомагає створювати різну емоційну атмосферу приміщення. За допомогою різних режимів освітлення людина може сама створювати цю атмосферу, вона може бути спокійною, романтичною, робочою або святковою.

В світловому дизайні використовують такі типи освітлення: загальне, місцеве і декоративне. Загальне - це вид освітлення, яке є основним джерелом світла в приміщенні. Основним завданням такого освітлення є рівномірне освітлення приміщень. Це забезпечується стельовими світильниками (підвісні та люстри), які дають пряме або розсіяне світло. Місцеве освітлення (спрямоване) - це додаткове освітлення до основного. Воно забезпечує достатню яскравість та виділення світлом певних зон приміщення, в яких виконуються різні дії. Для цього типу освітлення використовуються торшери, настільні або підлогові лампи. Декоративне освітлення використовують для експонування окремих

деталей або освітлення різних предметів. Воно виконує лише декоративну функцію. Правильно підкреслені деталі інтер'єру, а також самостійні декоративні елементи освітлення надають індивідуальність та естетичну виразність інтер'єру. Для досягнення потрібного ефекту застосовуються лампи на кронштейнах, світлодіодні стрічки, світильники стельові, для сходів та інші. Підсвічування сходів, точкове світло, яке спрямовано на важливий елемент декору, а також гра світла на стіні або виділення ніші - це одні із варіантів надання унікальності та неповторності інтер'єру. Наприклад, великою популярністю користуються стелі підвісні і настінні конструкції з плит OSB, які можуть використовуватися як декоративний елемент в інтер'єрі. В ці конструкції можна встановити світлодіодні стрічки, які нададуть м'яке та розсіяне освітлення приміщенню. Додатковою перевагою такої установки є можливість вибору будь-яких кольорів світла, використовуючи стрічки RGB, якими можна керувати за допомогою пульта. Така гра світла створює настрій та естетичний ефект. Можливості сучасних світлових приладів настільки широкий, що змінюючи лише освітлення, можна досягти певних результатів, при цьому не переставляючи або змінюючи меблі чи перефарбовуючи стіни.

Ще одним із засобів дизайну освітлення є різне розташування освітлювальних приладів. В дизайнерській практиці використовують такі засоби розташування, як багаторівневе освітлення, нижнє світло, підвісне, поворотне та пересувне освітлення, приховане та освітлення ніш і прорізів. Наприклад, якщо світлові прилади розмістити в підлозі та освітити ними окремі предмети, то можна цим підкреслити акценти в інтер'єрі. Також підвісні світильники призначені щоб створювати зонування в приміщенні. У відкритому просторі, де необхідно виділити окремі зони, ці зони можна освітлювати такими світильниками. Приховане світло також, мов би завершує композицію облаштування приміщення. Щоб сховати джерело світла, його можна сховати на шафах, полицях, багаторівневих стелях. При такому освітленні атмосфера інтер'єру стає спокійною, привабливою та живою, а приміщення стає затишним та легким.

Коли вирішується кольорова гама інтер'єру, то необхідно обов'язково узгоджувати з дизайном освітлення, бо від цього залежить сприйняття кольору та кольорового рішення інтер'єру в цілому. Приміщення які вирішені в світлих тонах краще освітлювати рівномірно, а якщо приміщення в темних тонах, то краще кожен зону освітлювати окремо. Також саме освітлення має два основних параметри: колір і світло. Відтінки залежать від самого джерела світла. Наприклад, лампа розжарювання має жовтий відтінок світла. Жовте світло корисне для очей, не тисне, зручне і приємне. В приміщенні створює атмосферу затишку і комфорту, але при цьому освітленні спотворюється кольоровість оточуючих предметів. Біле освітлення максимально наближене до денного світла. Воно концентрує, зосереджує та підвищує працездатність. Але при цьому й досить швидко стомлює, тому варто ставити його тільки в просторах, де потрібна зосередженість. Блакитне освітлення максимально розслаблює, знижує тиск і заспокоює. У вітальнях нерідко використовують світлодіодні лампи холодних відтінків. Освітлення як би біле, але при цьому блакить створюється за рахунок

холодного світіння. Червоне освітлення рекомендується тільки в приміщеннях, де немає необхідності зосередженості і створення затишку. Таке освітлення створює атмосферу інтимності, заряджає бадьорістю та енергією.

Крім кольору джерела світла, ще важливо враховувати його яскравість. Яскраве світло підходить для високої розумової активності, наприклад, для оформлення офісу чи робочого кабінету. М'яке світло розслабляє, спонукає до спокійного проведення часу, це може бути спальня, зона відпочинку або спілкування. А ось надто яскраве освітлення призводить до тривожності, дратівливості та підвищеного рівня стресу. Від того, яке освітлення було обрано для інтер'єру й крім здоров'я фізичного, якісне освітлення ще покращує емоційний стан людини.

Висновок. Сучасні технології освітлення активно впливають на критерії оцінки людиною умов якості дизайну інтер'єрів. В умовах постійних змін створюваний простір потребує впорядкування та гармонізації відповідно до уявлень людини про комфортність. Це завдання вирішує дизайн освітлення, який є втіленням прагнення людини перебувати в зручному й естетично привабливому на всіх рівнях формоутворення середовища.

Список літератури:

1.Сьомка С. В. Основи дизайну архітектурного середовища : підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 480 с.; рис.

2.Рунге В.Ф. Основы теории и методологии дизайна: [Учебное пособие для вузов]/ В.Ф.Рунге, В.В.Сеньковский.-М.:МЗ Пресс, 2001.-252 с.

3.Шумега С.С. – Дизайн. Історія зародження та розвитку дизайну. Історія дизайну меблів та інтер'єра: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004.- 300 с.

4.Даниленко В.Я. Дизайн: підручник для студ ВНЗ, які навчаються за спец. «Дизайн» / В.Я. Даниленко. – Х.: Вид-во ХДАДМ, 2003. – 320 с.

ПРОЕКТУВАННЯ АДАПТИВНИХ МІКРОБУДИНКІВ ДЕРЕВ'ЯНОЇ КОНСТРУКЦІЇ

Леник Юрій Юрійович

Студент, Інститут архітектури і дизайну
НУ «Львівська політехніка»,
Львів

Піта Марко Юрійович

Студент, Інститут архітектури і дизайну
НУ «Львівська політехніка»,
Львів

Анотація. Досліджено особливості проектування малих житлових будинків з врахуванням регіональних традицій та обґрунтованого вибору будівельних матеріалів. Дане житло розглядається як універсальне в питанні ощадного використання ресурсів та доступності для споживача. Застосування місцевих будівельних матеріалів у будівництві житла відповідає положенням зрівноваженого розвитку.

Ключові слова: мікробудинок, деревинна конструкція, житловий модуль, адаптивність.

Вступ.

Традиційним житловим будинком в Україні є капітальна будівля, що трактується як родинне житло для поколінь. Зміни в економіці, зокрема мобільність на ринку праці, обумовили запит на смарт-нерухомість, що в Україні трактується як мінімальне за площею житло у багатоквартирному будинку. Проектування міні-будинків знаходиться на стадії концептуального опрацювання. Збірні кафе, магазини, офіси стали початком будівництва збірних і модульних об'єктів і вказали можливості збірних конструкцій у житловому будівництві. Ця стаття має на меті представити один з варіантів розробленого автором мінібудинку деревинних конструкцій, як традиційного будівельного матеріалу в Україні, досліджуючи можливість його застосування в житлових об'єктах.

Аналіз останніх досліджень.

У роботі вивчено та систематизовано інформацію стосовно: архітектурно-планувальних типів та видів міні-житла [1; 2], українських традицій житлового будівництва [3], принципів автономності та енергоспоживання, як основи адаптивності житла [4], будівельних конструкцій та матеріалів [5], соціально-економічних умов будівництва житла [6]. Також розглянуто концептуальні теоретичні праці щодо модульного житла [7].

Методика дослідження передбачає окреслення завдань проектування малих житлових будинків з врахуванням регіональних традицій та обґрунтованого вибору будівельних матеріалів.

У роботі застосовано метод систематизації наявних знань щодо об'єкту дослідження та обґрунтування потреб в об'єкті на основі опрацювання статистичних даних щодо житлового будівництва в Україні [8] та даних щодо потреби типів житла [9].

Основний виклад матеріалу.

Дане дослідження мало на меті вивчити можливості проектування і будівництва модульних мікробудинків в Україні, що характеризуються адаптивністю до умов як середовища так і соціально-економічних.

Очікуваний ефект від інтеграції даного типу житла в структуру малих поселень та їх будівництва на не урбанізованих територіях без інженерної інфраструктури є соціального, економічного та екологічного характеру.

Соціальний ефект від впровадження мінібудинку полягає у доступності даного типу для усіх груп потребуючих житла. *Економічний ефект* полягає у зменшенні вартості будівництва м.кв. житла. *Екологічний ефект* від впровадження модульних мікробудинків, полягає в можливості зниження впливу на природу у порівнянні з капітальним будівництвом.

Основний екологічний меседж розробленого автром проекту житла – екологічність матеріалів будівництва.

Завданням дослідження є відновлення деревини як матеріалу для використання в новому архітектурному дизайні. Запроектований автором дерев'яний модуль житлового мікробудинку площею 27 квадратних метрів.

Конструкція виконана як збірна (рис. 1), з деревинних клеєних елементів, що має потенціал використання в майбутньому в будівництві через простоту у транспортуванні та монтажі. Деревина є стійким матеріалом та легкою в обробці. Історія використання деревинних конструкцій в архітектурі церков України, зокрема на Прикарпатті та в Карпатському регіоні, що мають кількасотлітню історію, підтверджують довговічність матеріалу.

Модуль можна використовувати як окреме житло, в ньому є спальня, кухня та ванна кімната. Один модуль розрахований на 2 спальні місця. Також є можливість формувати групу з модулів.

В основі функціонування проектованого житла є автономність. Зокрема, збір дощової води у резервуари під будинком забезпечує зберігання та доступ до прісної води у екстремальних умовах. Обігрів приміщення здійснюється топкою на дрова, над якою, за принципом сільської печі, є спальне місце.

Запроектований житловий модуль передбачається як сталє житло так і як рекреаційне тимчасове житло, що окреслюється як адаптивність.

Література:

1. Гнесь, І.П., 2010. Доступне житло: задачі оптимізації типологічної структури квартирної фонду / *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Вип. 25. - С. 254-264.

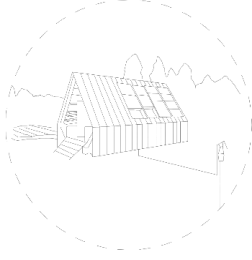
2. [Ел.ресурс] <https://www.dezeen.com/tag/micro-homes/>

3. Дичковський Р.О., Дупляк М.О., Семенов А.І. Однородинні будинки: історичний аспект створення житла малої площі та їх видозміни у процесі експлуатації. [Ел. ресурс] <https://core.ac.uk/download/pdf/168412025.pdf>
4. Пис-Martinovic O., 2016. Research on the potential of traditional and contemporary family houses with the aim to create a low-energy house/ *Facta universitatis - series Architecture and Civil Engineering* 14(1):91-110, DOI: 10.2298/FUACE1601091I
5. Mansoori M., Kalantar N., Creasy T. and Rybkowski Z., 2019. Adaptive Wooden Architecture. Designing a Wood Composite with Shape-Memory Behavior: *Innovative Techniques of Representation in Architectural Design / Digital Wood Design*. DOI: 10.1007/978-3-030-03676-8_27
6. Кичко, І. І., 2021. Житлове будівництво в Україні у контексті урбаністичних та демографічних змін. *Демографія та соціальна економіка - Demography and Social Economy*, 3 (45), 155-168. <https://doi.org/10.15407/dse2021.03.155I>
7. Foo S., 2014. Prefab and Modular Innovation: A Study of Implementing Prefab & Modular Residence into Local Context of Malaysia/ https://www.academia.edu/21747396/Prefab_and_Modular_Innovation_A_Study_of_Implementing_Prefab_and_Modular_Residence_into_Local_Context_of_Malaysia
8. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (дата звернення: 19.02.2022)
9. Когатько Ю. Л., 2019. Поліпшення житлових умов населення України: оцінка, потреби. *Демографія та соціальна економіка*. № 4 (38). С. 86-102. <https://doi.org/10.15407/dse2019.04.086>

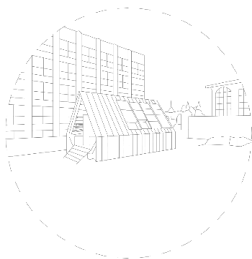
МОДУЛЬНІСТЬ

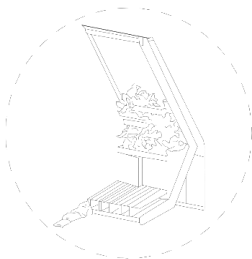
ПРИРОДА

МІСТО

МІКРО-САД

НЕЗАЛЕЖНЕ

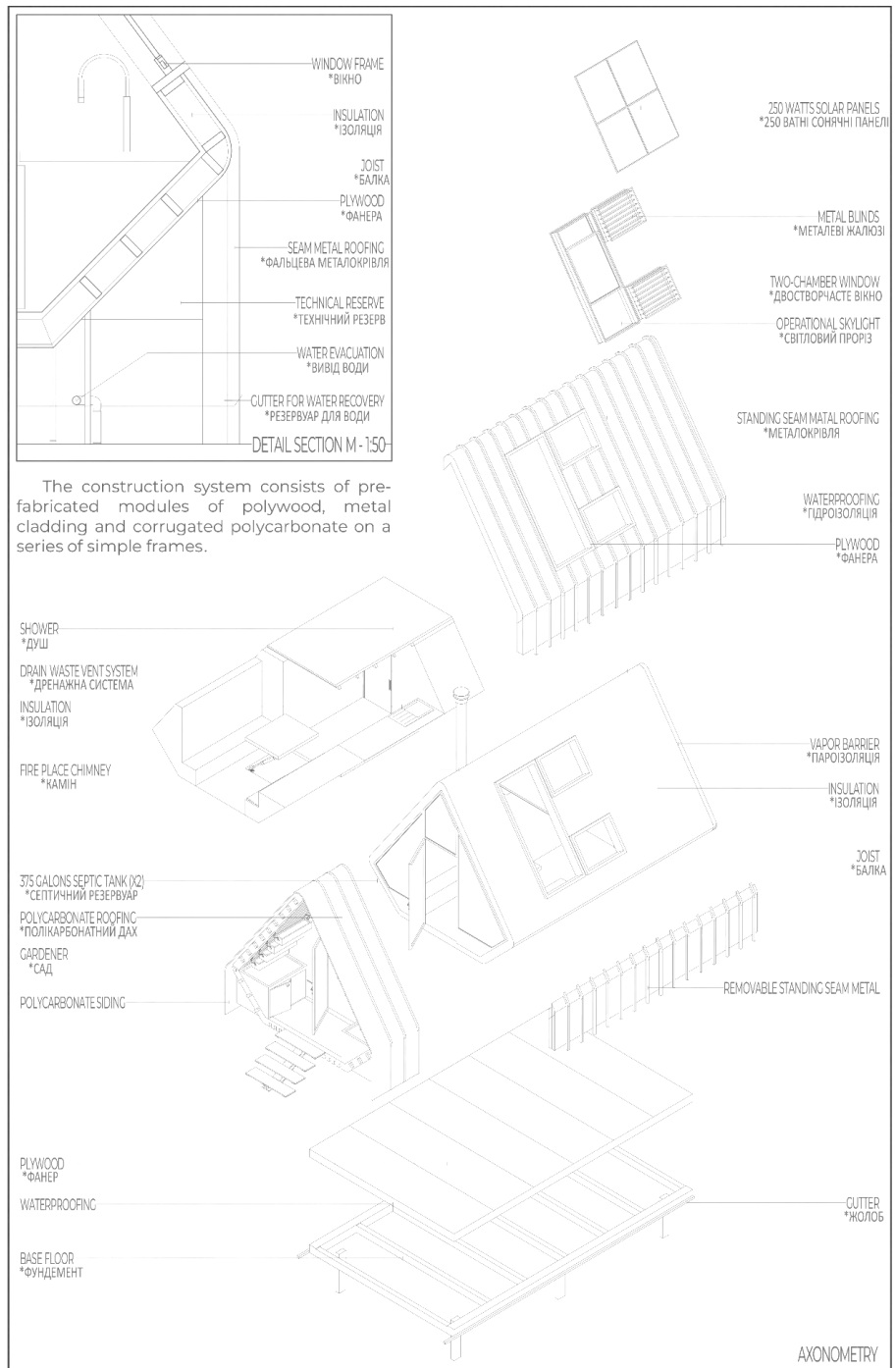
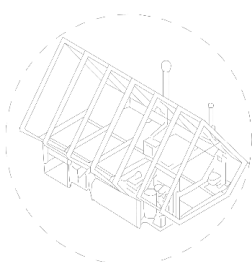

Рис. 1. Проект модуля житлового мікробудинку, розроблений авторами в рамках конкурсного проекту “Tiny House 2021”
<https://www.archdaily.com/969523/call-for-ideas-the-tiny-house-2021-competition>

ПРОВЕДЕННЯ НАТУРНИХ ВИМІРІВ РАДІАЦІЙНО-ГІГІЄНИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ НА ЖИТЛОВОМУ МАСИВІ ПЕРЕМОГА 1 В МІСТІ ДНІПРО

Пилипенко Олександр Володимирович

канд. тех. наук, доцент, доцент кафедри безпеки життєдіяльності.
Придніпровська державна академія будівництва і архітектури (Дніпро)

Саньков Петро Миколайович

к.т.н., професор, професор кафедри архітектури,
Придніпровська державна академія будівництва і архітектури (Дніпро)

Карасьов Олексій Геннадійович

к.т.н., доцент кафедри будівельної і теоретичної механіки та опору матеріалів,
Придніпровська державна академія будівництва і архітектури (Дніпро)

Рибалка Катерина Анатоліївна

канд. тех. наук, доцент, доцент кафедри безпеки життєдіяльності.
Придніпровська державна академія будівництва і архітектури (Дніпро)

Карасьов Геннадій Григорович

к.ф.-м.н., доцент кафедри фундаментальних и природничих дисциплін,
Придніпровська державна академія будівництва і архітектури (Дніпро)

Актуальність. Розвиток суспільства характеризується збільшенням числа антропогенних різновидів небезпек навколишнього середовища, створених, у більшості, людиною у своїй життєдіяльності. Так радіаційна небезпека для людини більш ніж на 70% обумовлена впливом антропогенної групи джерел іонізуючих випромінювань (ДІВ), так звані техногенно-підвищені джерела природного походження (ТПДПП) [1, 2].

Поле γ -випромінювання в приміщенні створюють природні радіонукліди, що містяться у будівельних матеріалах, виробках та конструкціях, що використовуються для спорудження стін і міжповерхових перекриттів. Співвідношення між потужністю поглиненої дози фотонного випромінювання радіонуклідів і їх питомою активністю в будматеріалах залежить від спектрів γ -випромінювання природних радіонуклідів (ПРН), властивостей матеріалів, геометричних розмірів приміщення і оточуючих конструкцій.

Правобережна частина розташована у межах Придніпровського Українського кристалічного щита, складених метаморфічними і інтрузивними породами докембрійського фундаменту, саме тому було обрано житловий масив Перемога – 1, що розташований на правому березі м. Дніпро.

Об'єкт дослідження. Житлові, адміністративні, офісні приміщення ж/м Перемога – 1, що розташований вздовж набережної м. Дніпра на правому березі річки Дніпро.

Предмет дослідження. Стан радіаційної небезпеки приміщень, в яких постійно або тимчасово перебувають люди та фактичні значення радіаційно-гігієнічних параметрів.

Основна частина. В період з вересня 2018 року по грудень 2019 року співробітниками кафедри Безпеки життєдіяльності та представниками державної санітарно-епідеміологічної служби м. Дніпра були організовані виїзди на досліджувальні об'єкти, що розташовані на житловому масиві «Перемога-1» у м. Дніпро. Для проведення натурних вимірів було проаналізовано стан радіаційної безпеки та підібрані технічні засоби, теоретичні та розрахункові методи для визначення регламентованих радіаційно-гігієнічних параметрів. Проведені дослідження є складовою частиною загальної програми вимірювань та охоплюють необхідні виміри радіаційних регламентів ДІВ в приміщеннях житлових, адміністративних та офісних будівель житлового масиву «Перемога-1», що розташувався на правому березі, по набережній міста, вздовж річки Дніпро.

Попередній аналіз показав, що значення зовнішньої складової дози $H_{ef}^{зовн}$, мЗв/рік, залежить від вмісту гамма-випромінюючих радіонуклідів у будівельних матеріалах і огорожуючих конструкціях. Внутрішня складової дози $H_{ef}^{внутр}$, мЗв/рік, залежить від радононадходження з підстилаючого ґрунту і будівельних матеріалів огорожуючих конструкцій у повітря приміщень будинку. Регламентованими радіаційно-гігієнічними параметрами в приміщеннях будинків, які визначають величину зовнішньої і внутрішньої складової дози опромінення, є потужність поглиненої дози $ППД_{прим}$, мкГр/год, і еквівалентна рівноважна об'ємна активність радону-222 і його дочірніх продуктів $ЕРОА_{прим}$, Бк/м³.

Перед початком дослідження було проаналізовано весь житловий фонд ж/м Перемога 1 та умовно розподілений за такими критеріями:

1. одноповерхові індивідуальні садиби;
2. двох- та трьохповерхові індивідуальні садиби;
3. багатоповерхові житлові будинки з силікатної цегли;
4. багатоповерхові панельні житлові будинки;
5. блочні багатоповерхові житлові будинки ;
6. комерційні приміщення громадського користування (офіси, магазини).

Згідно плану проведення вимірів в липні 2019 року були виконані виміри радіаційних параметрів на ж/м Перемога – 1, а саме:

1. 12-ти поверховому гуртожитку з силікатної цегли (рис. 1 та рис. 2);
2. двоповерховому будинку індивідуальної садиби (рис. 3 та рис. 4);
3. 18-ти поверховому житловому будинку з силікатної цегли (рис.5 та 6);
4. 9-ти поверховому панельному житловому будинку (рис.7 та рис. 8);
5. двохповерховому панельному адміністративному приміщенні;

б. двоповерховій адміністративній будівлі з силікатної цегли (рис. 9).

Об'єкт № 1. Гуртожиток. В 12-ти поверховому будинку з силікатної цегли виміри проводилися на другому та восьмому поверсі, кімната 16 та кімната 81, за адресою вул. Набережна Перемоги буд. 44/4 рис. 1 та 2, табл. 1.

Загальний вигляд

Фасад

Рис. 1. Загальний вид та фасад 12-ти поверхового житлового будинку з силікатної цегли на вул. Набережна Перемоги - 1 буд. 44/4

1. Виміри проводилися згідно вимог ДБН - В.1.4 – 2.01-97 «Радіаційний контроль будівельних матеріалів та об'єктів будівництва».

2. Значення, основні терміни та одиниці вимірювання прийняті з основних положень НРБУ-97 та ОСПУ-2005:

$ПЕД \leq 0,30$ мкЗв/год; $ППД \leq 0,26$ мкГр/год; $\beta = ЩП \leq 0,030 \cdot 10^3$ част/хв·см².

3. Прилади для вимірювання:

дозиметр-радіометр МКС-05 "ТЕРРА" та дозиметр битовий "БЕЛЛА".

4. Діапазон фактичних значень отриманих при вимірах:

- ПЕД = 0,05 – 0,13 мкЗв/год;

- $\beta = ЩП = 0,008 - 0,024 \cdot 10^3$ част/хв·см².

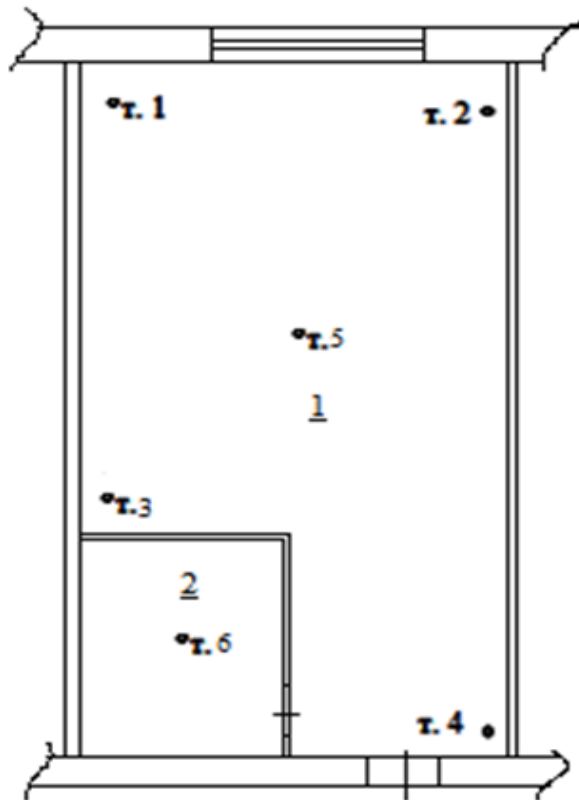

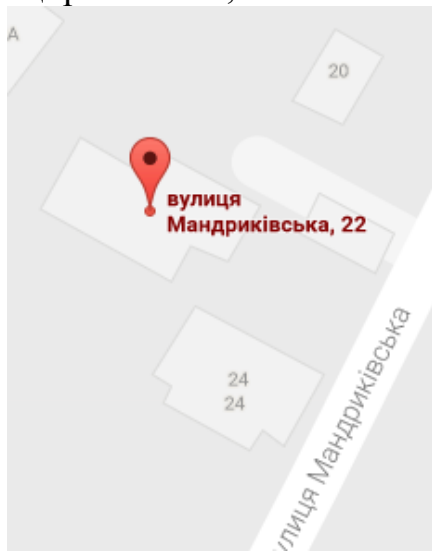
Рис. 2. План кімнати № 16

Таблиця 1

Результати вимірювання ПЕД γ - випромінювання та щільності потоку β – випромінювання

Найменування	ПЕД γ - випромінювання мкЗв/год					ЩП β – випромінювання, част/хв·см ²		
	№ точки	Прилади для вимірювання				№ точки	Прилади для вимірювання	
		дозиметр - радіометр "ТЕРРА"	серед. знач.	дозиметр - побутовий "БЕЛЛА"	серед. знач.		дозиметр - радіометр "ТЕРРА"	серед. знач.
1 - Кімната	1	0,10	0,11	0,12	0,13	1	0,022	0,024
	2	0,10		0,12		2	0,026	
	3	0,12		0,15		3	0,024	
	4	0,11		0,13		4	0,023	
	5	0,12		0,15		5	0,024	
2 - Санвузол	6	0,08	0,08	0,12	0,12	6	0,021	0,021

Об'єкт № 2. Приватний будинок. Двоповерховий індивідуальний будинок побудований в 1925 році з матеріалу: 1 поверх - стіни шлаколіті, 2 поверх виконаний з дерев'яного каркасу, листів OSB та накритий покрівлею з метало черепиці рис. 3 та 4, табл. 2.

Розташування на карті

Фасад

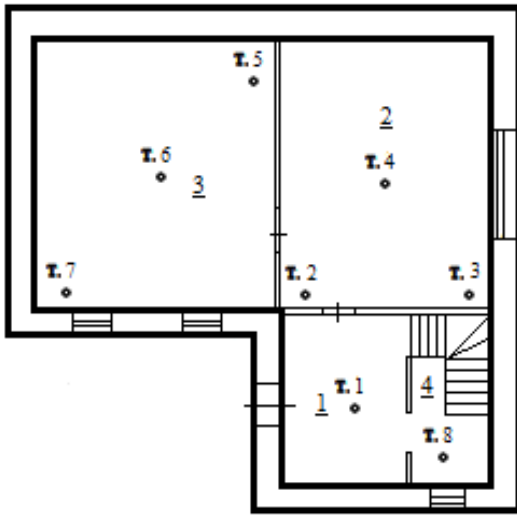
Рис. 3. Фасад та розташування індивідуального житлового будинку на вул. Мандриківська, 22

Таблиця 2.

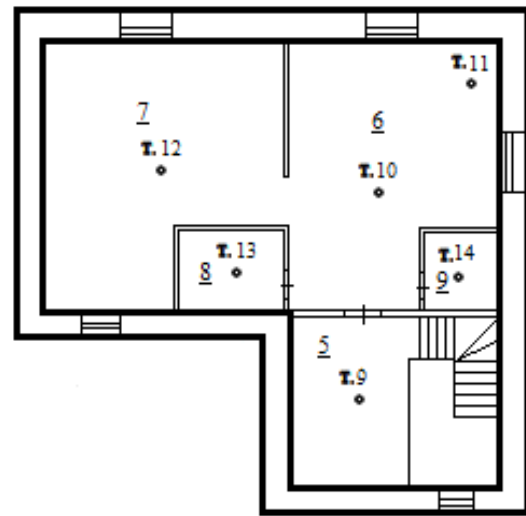
Результати вимірювання ПЕД γ - випромінювання та щільності потоку β – випромінювання

Найменування	ПЕД γ - випромінювання мкЗв/год					ЩП β – випромінювання, част/хв·см ²		
	№ точки	Прилади для вимірювання				№ точки	Прилади для вимірювання	
		дозиметр - радіометр "ТЕРРА"	серед. знач.	дозиметр битовий "БЕЛЛА"	серед. знач.		дозиметр - радіометр "ТЕРРА"	серед. знач.
1 - Прихожа	1	0,06	0,06	0,07	0,07	1	0,019	0,019
2 - Кухня	2	0,09	0,09	0,07	0,10	2	0,019	0,021
	3	0,05		0,09		3	0,018	
	4	0,12		0,14		4	0,025	
3 - Спальня	5	0,09	0,11	0,12	0,13	5	0,025	0,024
	6	0,09		0,12		6	0,023	
	7	0,14		0,14		7	0,025	
4 - Тамбур	8	0,07	0,07	0,08	0,08	8	0,009	0,009
5 - Хол	9	0,07	0,07	0,09	0,09	9	0,009	0,009
6 - Дитяча кімната	10	0,05	0,06	0,06	0,07	10	0,008	0,010
	11	0,06		0,07		11	0,011	

7 - Дитяча кімната	12	0,06	0,06	0,07	0,07	12	0,009	0,009
8 – Санвузол	13	0,11	0,11	0,12	0,12	13	0,011	0,011
9 - Комірنا	14	0,05	0,05	0,05	0,05	14	0,008	0,008

План 1-го поверху

План 2-го поверху

Рис. 4. Плани поверхів об'єкт у № 2. Приватний будинок 1-го поверху

Об'єкт № 3. Висотна будівля. В 18-ти поверховому житловому будинку з силікатної цегли виміри проводилися на першому поверсі в офісі приватної фірми та на третьому поверсі в квартирі, за адресою вул. Мандриківська, 51м (рис. 5, 6).

Таблиця 3.

Результати вимірювання ПЕД γ - випромінювання
та щільності потоку β – випромінювання

Найменування	ПЕД γ - випромінювання мкЗв/год					ЩП β – випромінювання, част/хв·см ²		
	№ точки	Прилади для вимірювання			№ точки	Прилади для вимірювання		
		дозиметр - радіометр "ТЕРРА"	серед. знач.	дозиметр побутовий "БЕЛЛА"		серед. знач.	дозиметр - радіометр "ТЕРРА"	серед. знач.
1 – Офісне приміщення	1	0,10	0,10	0,07	0,11	1	0,019	0,019
	2	0,12		0,11		2	0,018	
	3	0,12		0,14		3	0,020	
	4	0,10		0,09		4	0,020	
	5	0,07		0,12		5	0,020	

2 – Приватне помешкання (кімната)	1	0,09	0,09	0,08	0,10	1	0,019	0,021
	2	0,11		0,11		2	0,019	
	3	0,10		0,11		3	0,022	
	4	0,08		0,07		4	0,022	
	5	0,09		0,10		5	0,020	

Об’єкт № 4. Житлова будівля. В 9-ти поверховому панельному житловому будинку на вулиці Набережна Перемоги 58 рис. 7, рис. 8 та табл. 4, виміри були проведені разом з представниками державної санітарно-епідеміологічної служби м. Дніпро на першому поверсі в приміщенні громадського користування (магазин, кафетерій).

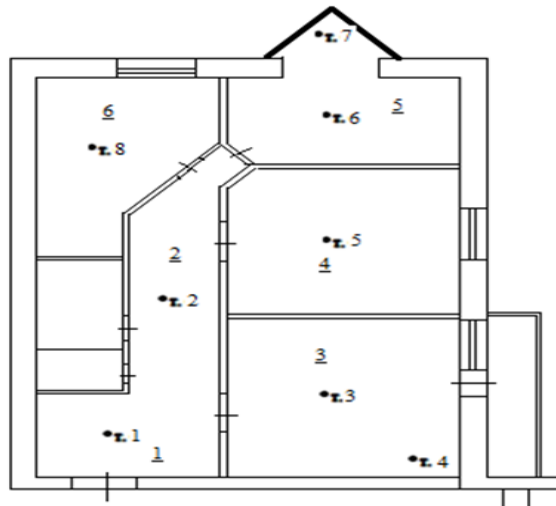

Рис. 5. План трьох кімнатної квартири на третьому поверсі по вул. Мандриківська, 51м

Офіс на першому поверсі

Загальний вигляд будинку

Рис. 6. 18-ти поверховий житловий будинок з силікатної цегли по вул. Мандриківська, 51м

Рис. 7. 9-ти поверховий панельний житловий будинок по вул. Набережна Перемоги, 58

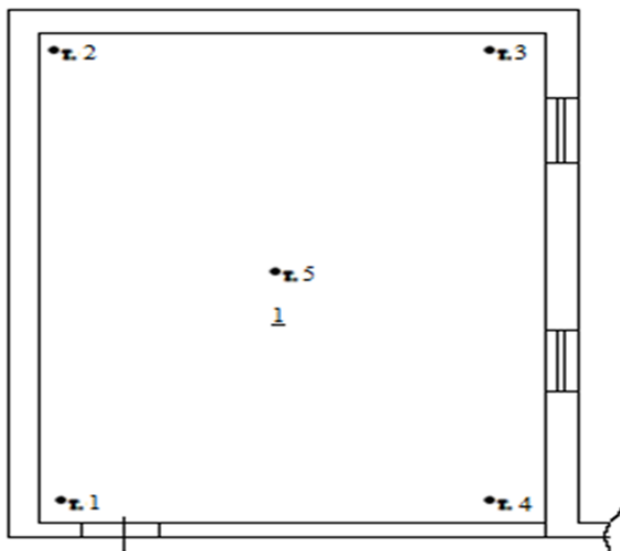

Рис.8. План квартири № 13 на вул. Набережна Перемоги, 58

Таблиця 4.

Результати вимірювання ПЕД γ - випромінювання та щільності потоку β – випромінювання

Найменування	ПЕД γ - випромінювання мкЗв/год					ЩП β – випромінювання, част/хв·см ²		
	№ точки	Прилади для вимірювання				№ точки	Прилади для вимірювання	
		дозиметр - радіометр "ТЕРРА"	серед. знач.	дозиметр битовий "БЕЛЛА"	серед. знач.		дозиметр - радіометр "ТЕРРА"	серед. знач.
1 – Прихожа	1	0,10	0,10	0,12	0,12	1	0,011	0,011
2 – Коридор	2	0,13	0,13	0,14	0,14	2	0,015	0,015
3 – Вітальня	3	0,09	0,09	0,11	0,12	3	0,011	0,012
	4	0,10		0,14		4	0,013	
4 – Кімната 1	5	0,09	0,09	0,11	0,11	5	0,015	0,015
5 – Кімната 2	6	0,12	0,13	0,13	0,13	6	0,014	0,017
	7	0,14		0,13		7	0,020	
6 – Кухня	8	0,06	0,06	0,08	0,08	8	0,015	0,015

Об'єкт № 5. В двохповерховому адміністративному приміщенні з силікатної цегли на вулиці Набережна Перемоги 50, розташований головний офіс КБ «Приватбанк» (рис. 9) виміри були проведені разом з представниками державної санітарно-епідеміологічної служби м. Дніпро на першому поверсі.

Рис. 9. Двохповерхове адміністративне приміщення по вулиці Набережна Перемоги 50

Вимірювання проводилися в кожному приміщенні (рис. 10) при закритих вікнах, вхідних дверях і включеному опалюванні, (середнє 3-5 вимірювань).

Рис. 10. Розташування об'єктів будівництва на ж/м Перемога-1

В результаті на ж/м Перемога – 1 було проведено вимірювання на шести об'єктах будівництва в будинках з різних конструктивних матеріалів, результати вимірювань РП наведені в загальній таблиці 5.

Висновки. В результаті проведених досліджень встановлено:

1. Величини радіаційних параметрів ДІВ та радіаційний фон який вони створюють в приміщеннях будівель та споруд житлового масиву Перемога – 1 в місті Дніпро перевищує нормативні показники, що потребує їх зменшення на

основі реалізації архітектурно-планувальних та інших технічних захисних заходів.

2. Встановлено вплив будівельних матеріалів та конструкцій, на основну складову радіаційного фону в приміщеннях житлових, адміністративних та офісних будівель.

3. Виявленні підвищенні значення можливо знизити до допустимих рівнів для групи В за рахунок технічної групи протирадіаційних захисних заходів.

4. В якості перспективи подальших досліджень нами пропонується, як було згадано в роботі [2], розробка, або доповнення існуючих навчальних програм, основою яких буде тематика, пов'язану з новітніми технологіями, розробками і матеріалами в галузі будівництва, спрямованими на відбудову, реконструкцію, або нове будівництво урбанізованих територій в якості обов'язкових складових до проектної практики. В цьому напрямку в нагоді будуть наукові розробки фахівців ПДАБА, викладені в статті [3].

Таблиця 5.

Загальні результати вимірювань на ж/м Перемога -1

№ з/п	Найменування об'єкта	Матеріал конструкцій	поверх на якому виконані виміри	Результати вимірювань				ЕРОА, Бк/м ³
				ППД, мкГр/год		ЩП β-часток, част/хв·см ²		
				мін.	макс.	мін.	макс.	
1.	житловий будинок	силікатна цегла	2/12	0,08	0,13	0,021	0,024	-
2.	індивідуальний будинок	шлаколітій	1/2	0,06	0,13	0,019	0,024	30,1
		плити OSB	2/2	0,05	0,12	0,008	0,011	-
3.	житловий будинок	силікатна цегла	1/18	0,10	0,11	0,019		30,0
			3/18	0,06	0,14	0,011	0,017	-
4.	житловий будинок	залізобетонні конструкції	1/9	0,11	0,16	0,020	0,027	44,2
5.	адміністративне приміщення	залізобетонні конструкції	1/2	0,08	0,15	0,024	0,028	39,4
6.	адміністративне приміщення	силікатна цегла	1/2	0,14	0,20	0,018	0,024	30,0

Список літератури

1. О.В. Пилипенко, П.М. Саньков, О.В. Дзюбан, Д.С. Штанько, А.Я. Зінченко
Аналіз приладів та приборів радіаційного контролю для організації безпечних умов життєдіяльності людини України /XXXV Міжнародна науковопрактична конференція «Science, development and the latest development trends», 06-09 вересня 2022 р., Париж, Франція. 432 с. 28-37
2. Zakharov Yu., Sankov P., Trifonov I., Tkach N., Toshyna L.. (2019). *The content and specific features of reconstructing the residential houses of various configurations.* Science and innovation, 15(3), pp. 83-95. <https://doi.org/10.15407/scin15.03.083>

3. І.В. Поповиченко, М.В. Омеляненко, П.М. Саньков, Н.О. Ткач
Структурованість містобудівного управління територіями післявоєнного
відновлення України / The XVII International Scientific and Practical Conference
«Multidisciplinary academic notes. Theory, methodology and practice», May 03 –
06, 2022, Tokyo, Japan. 1153 p.С. 96-100

ОРГАНІЗАЦІЙНО – ТЕХНОЛОГІНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ДЕВЕЛОПМЕНТ ПРОГРАМИ РОБІТ БУДІВЕЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Поколенко Вадим Олегович,

доктор технічних наук, професор
Київського національного університету будівництва та архітектури

Войтович Владислав Анатолійович,

аспірант 2 року навчання будівельного факультету
Київського національного університету будівництва та архітектури

Актуальність дослідження сформована в умовах сучасної економічної системи де актуальними є шляхи раціональної реалізації портфеля проектів (об'єктів), що динамічно формується. Вирішення завдань такого багатокритеріального управління, що піддається впливу широкого спектра факторів, є очевидною необхідністю сучасної системи планування. З цими завданнями сьогодні стикаються керівники всіх будівельно-монтажних організацій, а комплексний характер формування планів робіт і виробничих програм, що у тому чи іншому вигляді формуються при плануванні виробничої діяльності будь-яких будівельних організацій, розкриває ряд існуючих проблем, пов'язаних з різними етапами та механізмами планування [1]. Так, виявляється брак кваліфікованих інженерних кадрів, що спеціалізуються на календарному, мережевому та ресурсному плануванні, а практика стихійного додавання обсягів будівельно-монтажних робіт протягом звітного періоду передбачає суб'єктивне ручне планування та перерозподіл ресурсів організацій з урахуванням нових об'єктів та робіт, через що показники продуктивності праці знижуються на 30-60% [2]. Насправді будівельно-монтажні організації вирішують зазначені завдання індивідуально, а методика, що застосовується, в більшості випадків заснована виключно на виробничому досвіді інженерно-технічних працівників і не базується на системному підході. Така практика планування виробничої діяльності та регулярної ручної гармонізації ресурсо забезпечення пояснюється відсутністю комплексного уніфікованого підходу до планування роботи трудових ресурсів в умовах змінних величин обсягів будівельно-монтажних робіт на різних об'єктах виробничої програми та частою нестачею даних статистичних досліджень дійсних технологічних показників наявних виробничих підрозділів [2].

Виробниче планування, що відіграє визначальну роль у розвитку будівельного підприємства, - як система складається з окремих планових комплексів (підсистем), до яких належать: генеральне цільове планування (3-5 років; довгострокове планування), стратегічне планування (1-3 роки; середньострокове планування), поточне планування (один, два роки; тактичне) та оперативне планування (до 1 року, короткострокове) [3, 4]. В умовах сучасної

економіки саме поточне планування виробничої програми будівельної організації є особливо складним багатофакторним завданням з моделювання плану робіт на об'єктах з можливістю обліку дійсної виробничої ситуації. Така розгорнута програма передбачає виконання безперервного укладання договорів підряду для будівництва та інші види здійснюваної діяльності, дотримання вимог законодавства України, мобілізацію виробничих ресурсів та отримання максимально можливого прибутку від діяльності організації [3]. У рамках такого планування окремо варто вичленувати етап планування безперервного використання доступних трудових ресурсів виробничих підрозділів з метою забезпечення випуску готової продукції високої конкурентоспроможної якості у встановлений термін [5].

Узагальнення накопиченого досвіду в галузі поточного планування, моделювання виробничих програм та визначення ефективного спрямування вдосконалення підходів до раціонального розподілу трудових ресурсів в умовах їх гострого дефіциту для планомірного випуску готової продукції відповідно до завдань з виконання договорів підряду дозволять розробити певні оптимізаційні положення для переходу інтуїтивності до чіткої методики формування та оптимізації плану робіт виробничої програми будівельної організації. Впровадження нових оптимізаційних схем, що дозволяють планувати фактичні трудові ресурси організації за основним виробничим потоком на пускових об'єктах залежно від низки константних та змінних параметрів, допоможуть суттєво знизити ризики реалізації виробничої програми [6].

Об'єкт дослідження – план робіт виробничої програми будівельної організації.

Предмет дослідження – процеси моделювання розподілу трудового ресурсу виробничих підрозділів (робочих кадрів) провідного потоку для формування та оптимізації плану робіт виробничої програми будівельної організації.

Мета дисертаційного дослідження полягає в розробці методики формування та оптимізації плану робіт виробничої програми будівельної організації на основі встановленої сукупності залежностей та положень, що забезпечують концентрацію та регулювання трудового ресурсу виробничих підрозділів (робочих кадрів) провідного потоку на пускових об'єктах, а також максимальне використання внутрішніх резервів даних виробничих підрозділів.

Науково-технічна гіпотеза полягає у припущенні можливості формування та виконання плану робіт виробничої програми будівельної організації в умовах ринкових відносин за рахунок концентрації та регулювання трудового ресурсу виробничих підрозділів (робочих кадрів) провідного потоку на пускових об'єктах, а також за рахунок організаційних заходів щодо використання внутрішніх резервів даних виробничих підрозділів

Теоретична та практична значущість роботи полягає в:

- Розробці методики формування та оптимізації плану робіт виробничої програми будівельної організації на основі концентрації та регулювання трудового ресурсу виробничих підрозділів (робочих кадрів) провідного потоку на розосереджених пускових об'єктах програми, а також максимального

використання внутрішніх резервів виробничих підрозділів. Ця методика забезпечує формування характерних оптимізаційних рішень, спрямованих на збалансоване ресурсоспоживання та виконання умов укладених контрактів на будівельно-монтажні роботи.

- Практична значимість роботи полягає в обґрунтуванні та апробуванні інструменту поточного планування, що дозволяє інженерно-технічним працівникам здійснювати формування та регулярну оптимізацію календарних планів у складі виробничої програми будівельної організації з урахуванням ресурсних обмежень та взаємопов'язання всіх існуючих та потенційних об'єктів. Доводимуться залежності що дозволяють при плануванні монолітних робіт на об'єкті чисельно визначити величину необхідного резерву трудових ресурсів для зниження рівня впливу різних дестабілізуючих факторів, що не враховувалися раніше при призначенні чисельного та кваліфікаційного складу бригад на об'єктах, а також забезпечити збалансоване завантаження штатних виробничих підрозділів організації з урахуванням допусків флуктуаціям планових та фактичних значень чисельності трудового ресурсу.

- Практичні результати можуть бути використані керівниками будівельно-монтажних організацій, інженерно-технічними працівниками планових та виробничо-технічних відділів під час здійснення функцій поточного та оперативного планування, формування виробничих програм, календарних планів робіт, графіків руху робочих кадрів по об'єктах програми тощо. Крім того, розроблена методика дозволяє алгоритмізувати процес регулярної оптимізації (актуалізації) планів робіт під дійсні виробничі умови та умови стихійного додавання обсягів робіт протягом року.

Список літератури:

1. Юргайтіс А.Ю. Моделювання параметрів виробничої програми будівельної організації// Вісник Євразійської науки. - 2019.
2. Олійник П.П. Науково-технічний прогрес у будівельному виробництві. Видавництво АСВ, 2019
3. Олійник П.П. Організація будівельного виробництва. М: АСВ-МДСУ, 2010, 576 с.
4. Олійник П.П., Ширшиков Б.Ф. Термінологічний словник у галузі організації, планування та управління будівництвом: Довідкове видання. - М.: Видавництво АСВ, 2010. - 80 с.
5. Олійник П.П. Управління резервами зростання продуктивності праці // Промислове та цивільне будівництво. 2018. № 4. С. 78-82.
6. Ушацький С.А. Інформаційні основи управління будівельним виробництвом/С.А. Ушацький. - Київ : Будівельник, 1977. - 169 с

ПРОЯВИ КИТАЙСЬКОГО ТРАДИЦІЙНОГО МАЛЮВАННЯ ТА КАЛІГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА ЩОБ ВИЙТИ НА "ПАСТУ І ДОРОГУ"

Ло Сяо

аспірант кафедри теорії та історії мистецтв Національної Академії
образотворчого мистецтва і архітектури, (Київ, Україна)

Ініціатива "Паста та дороги"- міжнародна ініціатива з глибоким історичним і культурним наслідком, яка повністю демонструє чарівність чудової традиційної культури Китаю. Традиційне малювання і каліграфічне мистецтво Китаю повинно прийняти важку відповідальність.

Ключові слова: Китайська традиційна картина, традиційна культура, культура обміну.

8 пропозицій:

Спочатку, на національному рівні, створення особливої організації для мистецтва "Пояс і дорога" і мистецтва "Пояс і дорога" під особливою відповідальністю відповідних відділів.

По-друге, кожного року, фокусуючись на країнах по "Пояс і Дороги", ми захищаємо китайських художників виконувати кольорове творення мистецтва з темою "Пояс і Дороги", створювати партію мистецьких робіт, показувати звички та красиві малюнки країн по "Пояс і Дороги", відображаючи гармонічну тенденцію існування, співпраці з перемогою та багатогранність. Релевантні відділи постійно звітують про результати створення і показують їх.

По-третє, під керівництвом департаментів культури та зовнішніх справ кожного року організується міжнародна високорівнева мистецька виставка "Пояс і дорога" як подарунковий проєкт міжнародного форуму співпраці "Пояс і дорога". Митці з країн "Поясу і дороги" широко запрошуються до участі в експозиції, використовувати власну національну художню мову і форми виразу, щоб описати "Пасту і Дорогу" у їхніх розумах, і промовляти культурний діалог, культурне спілкування та культурний інтерес.

В четверте, відповідні департаменти повинні займатися керівником у проведенні інтерактивних вистав китайських мистецтв у країнах та регіонах "Поясу і Дороги", опублікуванні альбомів, повного використання існуючого альбомів мистецтва "Поясу і Дороги", китайських культурних центрів та інших інституцій та мультимедійних технологій спілкування, підтримки чудових мистецтв Китаю.

В п'яте, збільшити взяття іноземних студентів з країн та регіонів з "Поясу та дороги" в китайських мистецьких школах, і надати необхідні стипендії, щоб підтримувати їх навчання китайської культури і мистецтва, і культивувати високорівневих.

В шосте, надати необхідну підтримку і допомогу китайським митцям, особливо вільним митцям, для виконання художнього створення та обміну в країнах з "Поясу і дороги". На основі втілення командного стилю більше малюнків заохочується відчуття створення глибокою особистою спокусою.

В сьоме, пропонується, що компетентний відділ культури і мистецтва повинен створити особливий фонд для фінансування мистецьких працівників, щоб виконувати дії створення теми мистецтва "Пояс і дорога", виконувати дії нагородження за досконалість, похвалювати чудові мистецькі роботи, статті перегляду мистецтва.

Всього, пропонується, що асоціація китайських митців повинна розвивати членів, повністю використовувати культурне спадщинство і роль поширення 60 мільйонів китайських малюнків за кордоном, а також створити прямий міст між Китаєм і культурою та мистецтвом країн "Поясу і Дороги", взявши особливі засоби: підтримувати і допомогати створенню Китайської асоціації мистецтва у країнах з добрими умовами, використовувати і вирощувати потенціал та талановиті забезпечені китайські таланти мистецтва, надавати платформу обміну для забезпечених китайських, які люблять китайське.

"Під основою "царстві культурної довіри" і "добре розповідаючи китайські історії", промовляючи китайську картину і каліграфічне мистецтво, щоб вийти по "Пасту і Дорогу", безумовно, підтримують важливішу комунікаційну місію.

Список використаних джерел та літератури

1. Заморська мережа, 2019

ГАЛЕРЕЇ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА ТА МІЖНАРОДНІ ВИСТАВКИ, ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

**Луценко Анна Олегівна,
Гнатюк Лілія Романівна,**
к. арх., доцент
Національний авіаційний університет

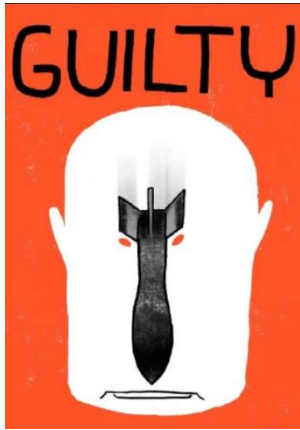
Мистецтво — це один із найважливіших ступенів розвитку суспільства, який ми можемо бачити зараз. Воно дає людині можливість спостерігати світ з різних точок зору і подивитися на звичні речі з іншого боку, зрозуміти, як бачила світ людина багато століть тому, як бачить її дитина чи людина культури, яка відрізняється від нашої, пережити ті емоції, які вклав у свою роботу автор. В сьогоденні мистецтво відіграє основну роль в боротьбі за ідентичність нації. Актуальності загального питання мистецтва, рефлексії мистецтва та політики передбачає багато детальних питань, враховуючи поточний стан мистецтва в Україні. Мистецька практика починає все більше і більше використовувати відкриту свободу і свою авангардну місію, висуваючи на перший план такі цінності, як новизна та оригінальність. Мистецтво виконує ідеологічну функцію, коли твір або засоби мистецтва використовуються для вираження ідеологічних претензій або коли художник ідеологічно заангажований.

В сучасній Україні набирає актуальності проєкти, що складається з багатьох виставок, презентацій, метою яких показати сучасний потенціал українського мистецтва, та привернути увагу великих мас до подій в країні. До участі в проєктах запрошують усіх тих митців, для яких певні місця, книги, малюнки, звуки, смаки та кольори визначають сферу їхньої української ідентичності. Проєкти включають будь-яку кількість індивідуальних і колективних виставок за участю всіх художників і людей мистецтва, для яких важливо заявити на весь світ про свою націю.

Першим в світі досвідом створення музеїв сучасного мистецтва з чіткою модерністською концепцією є музеї радянського зразка художньої культури. Вони мали зрозумілу програму, яка демонструвала їх розуміння сучасного мистецтва. Музеї не були орієнтовані на широкий загаль зазвичай вони відповідали потребам художньої та мистецтвознавчої публіки, нагадуючи елітарні установи, призначені для людей з певним рівнем підготовки. В час активного попиту на українську культуру та ідентичність з'являється більша кількість творців, які не бояться заявити про себе та свою радикально позицію. Галереї, музеї та арт центри слугують місцем де відбувається умовний діалог глядача з твором мистецтва.

У галереї Foto-Gen у Вроцлаві можна побачити виставку «Щоденники війни 2022», яка презентує та описує війну в Україні, з картинами, малюнками, ескізами та фотографіями українських художників, включно з ілюстраціями до

їхніх постів із соціальних мереж. На виставці – ілюстрації до постів із соціальних мереж, у т.ч. такі митці як: Микита Кадан, Станіслав Остроус, Олександр Шатохін, Тарас Бичко (рис.1).

Олександра Шатохіна

Тарас Бичко

Станіслав Остроу

Рис. 1. «Щоденники війни 2022»

У галереї Арсенал у Білостоку можна побачити виставки сучасних українських художників картини, пов'язані з війною в Україні, живописні записи досвіду митців, а також відеороботи, що показують українське суспільство. Ралко та Будніков, відомі українські митці, емігрували з країни після початку війни в Україні 24 лютого. Наразі півтора місяці вони перебувають у мистецькій резиденції Galeria Arsenal у Білостоці. Виставка складається з робіт, створених після початку війни, більшість з них під час перебування в Білостоці. Це не приємна експозиція, яка, вражає суспільство, та нагадує про те, що відбувається, і змушує нас бути уважними до того, що відбувається та відбудеться. Твори Ралко і Будникова займають кілька кімнат, вони перемішані між собою, але, за стилістикою та підписами можна здогадатися, чиї це роботи. У другій частині галереї можна побачити виставку робіт молодого покоління українських художників дуету Малащука та Хімея. Куратор цієї виставки Катажина Ружняк-Шабельська ствержує що робота над виставкою почалася близько 1,5 років тому і метою було розповісти не про війну в Україні, а про українське суспільство (рис.2).

Рис. 2. Роботи Ралко та Будніков у галереї Арсенал

Виставка *Unfolding Landscapes*, яка включає картини, скульптури, інсталяції, малюнки, фотографії та відео, не змогла повернутися в Україну та ризикувала бути заблокованою після закінчення показу в Данії. Виставка, створена та курована 42 українськими художниками до лютневого вторгнення, включає роботи, які викликають передчуття.

Одне з демонстраційних відео Юрія Єфанова, художника, який народився в Запоріжжі поблизу сьогодношньої лінії фронту, було знято в 2013 році на пляжі південного берега Криму, де художник виріс. Його центром є бетонний куб, який колись був частиною берегової оборони (рис.3).

Кадр з відео Юрія Єфанова

Василь Рябченко, «Принцеса»

Рис.3 Виставка *Unfolding Landscapes*

В галереї *Wadström Tönnheim Gallery* в іспанському місті Марбелья відбулася виставка сучасного українського мистецтва *Art for Freedom*. Відважна команда проекту – колекціонерка Олександра Маркова та кураторка Світлана Старостенко – змогла зібрати в іспанському курортному містечку сучасного українського мистецтва: тут чи не найпопулярніший український скульптор

Назар Білик, зірка мистецтва сквот «Паркомуна» Валерія Трубіна та фешн-фотограф Іван Цупка. Також авторка неймовірної витинанки Дар'я Альошкіна. Загалом – 31 митець, кожен з яких представив в Іспанії різні техніки: від світлових інсталяцій до витинанок (рис. 4).

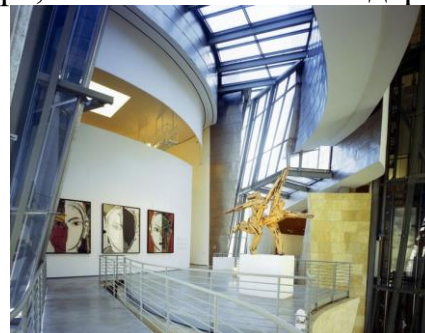
Рис.4 Ніна Мурашкіна, «Кокетка», 2021, «Бажаю», 2021

Окрім самого наповнення виставок є дуже важливим і приміщення галереї чи центру мистецтв. Зараз сучасні виставки будуються не на хронологічних і історичних принципах. Музеї повинні не тільки зберігати твори мистецтва і культури, а й бути на одній хвилі з суспільством.

Guggenheim Bilbao цей знаменитий музей сучасного мистецтва говорить сам за себе. Завдяки своєму розташуванню на набережній цей музей допоміг позначити Більбао на туристичній карті, а будівля стала важливою зупинкою для всіх, хто відвідує Іспанію. Величезний інтер'єр Гуггенхайма робить його ідеальним місцем для експозиції великомасштабних робіт, створених спеціально для музею, а регулярно змінюваний перелік виставок із залученням світових художників представляє останні новинки сучасного мистецтва. Окрім експонатів, музей налічує багато робіт відомих імен у постмодерністському та сучасному мистецтві, як-от Ротко та Енді Ворхол. Особливість музею в поєднанні виставок різних напрямів поєднання культових творів мистецтва 19-21 століття з такими напрямками, як поп-арт, мінімалізм і постмодерн(рис.5).

Guggenheim Bilbao архітектура

Guggenheim Bilbao інтер'єр

Рис. 5. Guggenheim Bilbao

Лондонський Tate Modern має вражаючу галерею в центрі міста, лише за декілька кроків від собору Святого Павла. Музей колись був електростанцією, і куратори максимально використали колосальний простір. Мабуть, найбільш захоплюючою особливістю є Турбінний зал, п'ятиповерхове приміщення площею 3400 квадратних метрів. Щороку на цій величезній площі демонструються роботи сучасних митців, які створюють роботи спеціально для заповнення масштабного простору (рис.6).

Рис. 6. Турбінний зал, Louise Bourgeois, I Do, I Undo, I Redo, 2000

Центр сучасного мистецтва М17 був відкритий у Києві влітку 2010 року для підтримки сучасного українського мистецтва. Він швидко став одним із найпопулярніших київських виставкових майданчиків, де регулярно проводяться персональні, групові, кураторські проекти, освітні програми, кінопокази, лекції та майстер-класи. Арт-простір співпрацює з іноземними митцями та організаціями, а також з Австрійським культурним форумом та посольствами Франції та Грузії. Арт-бутік «Мистецтво в інтер'єрі» став яскравою подією, адже відомі галереї та художники з України, Франції та Нідерландів представили елегантні роботи, які можна було придбати. Художники з ексклюзивними умовами в центрі: Микола Перемишльєв, Анатолій Галицький, Олег Пінчук, Богдан Томашевський (рис.7).

Рис. 7. Центр сучасного мистецтва М17, Київ, Україна.

Галерея Art Ukraine загальною площею близько 800 квадратних метрів розташоване біля Маріїнського парку. Галерея одразу стала однією з

найвідвідуваніших у столиці, мета якої – зацікавити та донести мистецтво до усіх соціальних груп. Тому, окрім виставкової та видавничої діяльності, це місце для культурного діалогу, освітніх програм та соціальних ініціатив. На першому поверсі представлені постійні експозиції, які включають роботи успішних українських художників: Олександра Сухоліта, Олександра Ройтбурда, Віктора Сидоренка, Олега Тістола, Анатолія Криволапа, Романа Мініна. Площа презентації проектів оновлюється кожні два місяці (рис.8).

Рис. 8. Галерея в Києві: Art Ukraine Gallery

За останні п'ять років в Україні з'явилися великі приватні фонди, які займаються сучасним мистецтвом. Низові організації, які діють практично у всіх сферах культури, починаючи від літератури, через музику і, звичайно, мистецтво (рис. 9.). В просторі мистецького об'єднання «Дзига» у Львові, організуються виставки, фестивалі, концерти, майстер-класи і навіть зібрано архів голосів українських поетів і поетес, що викликає симпатію, оскільки генеалогія дуже чітко пов'язана зі студентськими рухами 90-х, а мистецький вибір залишається незмінно незалежним. Організацією з багаторічним стажем є також надзвичайно динамічний «Тотем» – Центр молодіжних організацій у Херсоні, відомий фестивалем відео-арту Terra Futura, кіномайстернями для молоді, турбота про культурну спадщину краю та співпраця з відомим художником Станіславом Воласловським, який має значну участь у створенні мистецької програми фестивалю. Довгу історію має і організація Media Art Lab, яка з середини 90-х незмінно займається просуванням медіа-мистецтва.

Рис. 9. Інтер'єр мистецького об'єднання «Дзига» в Львові

Протягом багатьох років українське мистецтво знаходилося під впливом Сходу і Заходу, однак численні видатні митці з України стали відомими у всьому

світі завдяки різноманіттю художніх стилів, українські художні галереї відповідають найвищим стандартам. Художні галереї України демонструють усі види мистецтва, від живопису до малюнків і скульптури до графіки, і представляють дивовижні твори мистецтва як місцевих, так і міжнародних художників. Українці розмірковують про позицію митця в соціальному просторі, про те, як оцінюється їхня творчість, а також про плюси та мінуси вихідців зі сходу, пострадянського та авторитарного періоду України. Найбільше енергії, здорового глузду та доброго мистецтва є в творах цього покоління та в організаціях, які вони створили, які не копіюють закордонні зразки, але надихаються і у своїй діяльності звертаються до потреб, визначених ними самими, свого часу і в своїй країні.

Список літератури

1. Wang X. Gallery's Role in contemporary Chinese art market / X. Wang. – Ohio State University, 2009. – 173 p
2. Гнатюк Л.Р. Принципи формування внутрішнього простору виставкових приміщень арт-центрів/ Л.Р. Гнатюк, М.Ю.Веклич // Теорія та практика дизайну. Збірник наукових праць. – Вип. 24. – К.: НАУ, 2021. – С. 75-82
3. У данському Сількеборзі відкрилась виставка сучасного українського мистецтва Режим доступу: URL <http://royaldesign.ua/ru/unfolding-landscapes-vyistavka-ukrainskogo-sovremennogo-iskusstva-v-danii.bX89B/> (дата звернення 23.10. 2022)
4. Лондонський Tate Modern відкриває новий корпус Режим доступу: URL https://www.vogue.ru/peopleparties/afisha/londonskiy_tate_modern_otkryvaet_novyy_korpus?utm_campaign=facebook_organic&utm_medium=social&utm_source=facebook (дата звернення 23.10. 2022)
5. Трегубов К.Ю. Особливості організації музейної мережі в Україні. Сучасні проблеми архітектури та містобудування / К.Ю. Трегубов. - Київ : КНУБА, 2015. - № 40. - С. 452-457
6. Карпов Віктор. Соціологія музею. Музеї у культурному просторі // Історико-культурна спадщина: Європейський вимір: Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції / упор. Ю.Курдина – Львів: Інтерпрінт, 2018. – С.47-50.
7. Левчук Л.Т., Онищенко О.І. Основи естетики. – К.: Наука, 2000. – 246с.
8. Костюченко О.А. Архітектурно-типологічні моделі арт-центрів. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук. техн. збірник, відпов. ред. М.М. Дьомін / О.А. Костюченко - К. : КНУБА, 2018. - Вип. 52. -С. 71-77.

«ОДЕСЬКИЙ ПЕРІОД» У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Ганчева Діана Сергіївна

студентка 1 курсу

сп-і «Правоохоронна діяльність»

Міжнародного гуманітарного університету

м. Одеса

Творча спадщина геніальної Лесі Українки (Лариси Косач) – важлива складова української культури. Проте, на наш погляд, особливостям творчості, пов'язаним з періодом перебування в Одесі, приділено не багато уваги. «Пушкін і Одеса», «Гоголь і «Одеса» є, а «Леся Українка і Одеса» – немає. Серед причин, в першу чергу є те, що ця тема була не потрібна Російській імперії. Була вона не дуже комфортною за часів радянської влади. На жаль і у часи Незалежності України ця тема залишається все також малопомітною, що і спонукало нас обрати дану тему до розгляду.

До Одеси Лариса Косач приїхала в сімнадцять років разом зі своїм татом, для лікування від важкої недуги – туберкульоз кісток. Лесею вразило місто – гарне, затишне, своєрідною південною екзотикою. В сім'ї Комарових, де вони проживали, робили все щоб їй було затишно та комфортно. Але незвична обстановка незнайомого міста та важка хвороба наводили на неї тугу та смуток. Може тому у її творах ми не зустрінемо схвальних описів міста. «*Великеє місто. Будинки високі*» – напевно острах перед кам'яними будинками не приносило великої радості, а ось море – навпаки. З якою любов'ю і пристрасною описувала вона його і природу краю.

Основне протиріччя, яке рухало поетичний цикл, саме у цьому: «*Далі, далі від душного міста!*» і незчисленні зізнання у коханні до моря, над яким стоїть місто, до зірок, що світять над морем, до сонця, що сідає у нього. Дівчинка милувалася морським краєвидом та одеським портом. Це не могло не вплинути на її творчості де і були ці рядки з циклу «Подорож до моря» (Посвята сім'ї Михайла Ф. Комарова).

*«На тихому небі забліснули зорі,
Огні запалали
У місті. Ми тихо стояли,
Дивились, як ясно на темному морі
Незлічені світла сіяли.*

*В широкім просторі губилося око,
А думка питала,
Де щастя шукать вона мала,
Любові й надії, — у небі високо?
Чи в морі спокою-б шукала?
Ні, думко! Даремне в світовім просторі*

*Притулку шукати,
В безодню дарма поринати;
Любов і надія не в зорях, не в морі, —
Між лю́дми поради питати!» [2].*

Тема самотності і у великому і зовнішньо веселому місті долалася знайомством і дружбою з Гретхен:

*«Там друга в прихильній дівчині
Знайшла я. І моря красу споглядали
Не раз ми при тихій годині».*

Гармонія і рівновага світу дівчини відновились. І далі вона пише:

*«На тихому небі заблиснули зорі,
Огні запалали
У місті. Ми тихо стояли,
Дивились, як ясно на темному морі
Незлічені світла сяли».*

Тобто поетеса, все ж таки любить місто, над яким стоїть місто, до зірок, що сяють над морем, до сонця, яке в нього сідає:

*«Огні незліченні,
Мов стрічки огненні,
До моря спускаються з міста,
А в пристані грає
Огнями сіяє
Корабликів згряя барвіста».*

Так, літнє місто, жарке та душевне. Для Лесі – тяжкість і духота. Море, до якого спускається місто – подолання усього цього – легкість, свіжість, свобода! Цикл «Подорож до моря» майже фізично дає відчуття цього.

*«І в рідному краю
Не раз спогадаю
Часини сі любі та милі!
Прощай, синє море,
Безкрає, просторе, —
Ви, гордії, вільні хвилі!» [2].*

У Одесі є багато місць, де побувала Лариса Петрівна Косач. Частина з них пов'язана з Хаджибейським лиманом. Косачі дуже розраховували на лікувальні властивості лиманської води. Леся проживала на дачі Діалегмено (яку називали також «Вілою Паучині»). Відпочивала вона також на дачі Комарових «на горі над Хаджибейським лиманом». А ось зовсім поруч – старовинне козацьке село Усатово, на кладовищі якого старовинні хрести з загадковими письменами. Леся взагалі багато мандрувала по Одещині. Вона відвідувала тодішній Акерман (нині Білгород-Дністровський) і Шабо, де насолоджувалась виноградом і красою краю. Та й у самій Одесі є адреси, за якими проживала Леся – Надеждинська (Гоголя), Кузнечна, Жуковського.

Сильна духом поетеса знаходить спосіб боротьби з недугою – творчу працю. Ще не один раз вона рятуватиметься від фізичного й душевного болю у такий

спосіб, де її творчість додавала сил щоб жити далі. Будучи тяжко хворою, шукаючи дійових засобів лікування, вона декілька разів від'їжджати до цього південного краю:

*«Де виноград в долині зеленіє,
Де грає сонця проміння кохане»* [1, 19].

І майже до кінця своїх днів Леся приїжджала до міста на Чорному морі, завжди зупиняючись у Комарових, де і продовжувала писати чудові та ширі вірші про наше місто.

Леся Українка (Лариса Косач) померла у невеличкому грузинському містечку Сурамі. Геніальній авторці було лише 42 роки.

У свій останній дальній шлях вона їхала через Одесу. Точніше у 1913 році вона була в Одесі двічі. У квітні, повертаючись з-за кордону. Побувши в Одесі декілька днів, поїхала далі у Київ. Там їй стало гірше. І тоді вона знову за збиралася у південні краї. В Грузію їхали знову через Одесу. 13 травня 1913 року Леся Українка була в Одесі останній раз.

Отже, пам'ять про видатну письменницю ми зберігаємо до теперішніх часів. Де названо багато вулиць, а в самому місті встановлено меморіальну дошку, яка засвідчує перебування Лесі в Одесі, а в деяких містах одеської області стоять пам'ятники посвячені цій сильній дівчині, яка незважаючи на важку хворобу раділа кожному дню. Проте, здається, що справжнє розкриття цієї важливої і цікавої теми «Леся Українка і Одеса» – ще попереду.

Список літератури

1. Кримські спогади: вірші поеми, проза, листи / Леся Українка. – Сімферополь: Таврія, 1986. – 304 с.
2. Подорож до моря // Вірші / збірка «На крилах пісень». Режим доступу: <http://lesya.lukl.kyiv.ua/works/verses/nkp/50vzheson.html>

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАКАРПАТСЬКОГО ТЕАТРАЛЬНО-ДЕКОРАЦІЙНОГО МИСТЕЦТВА (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОГО ТЕАТРУ ЛЯЛЬОК 1980–2020 рр.)

Зайцев Олег Дмитрович
заслужений працівник культури України,
аспірант кафедри культурології та
міжкультурних комунікацій
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв,
(Київ, Україна)

Дослідження культурологічної особливості закарпатського театрального-декораційного мистецтва в аспекті національної культурної традиції та історичної реконструкції обумовлено інтенсивним пошуком нових концептуальних засад відродження та розвитку закарпатської театральної культури.

Розгляд театрального-декораційного мистецтва лялькового театру базується на розвитку закарпатської культури та театального мистецтва. Дослідник українського мистецтва Т. Кохан вважає, що «мистецтвознавство і культурологія базуються на історії культури і мистецтва» [6, с. 110]. Цю думку також підтверджує доктор культурології Ю. Сабодаш, яка вважає: на «теренах сучасної української гуманістики переконливо зафіксована специфіка взаємодії культурології та мистецтвознавства» [7, с. 52].

Отже, розгляд театрального-декораційного мистецтва закарпатського театру ляльок базується на історії створення театального мистецтва та розвитку культури на Закарпатті.

Театр ляльок почав розвиватися паралельно з мистецтвом драматичного театру, користувався із ним однаковим репертуаром, грав свої вистави на ту ж саму категорію глядачів, використовував одну сцену. Відтак, на ляльковій сцені зустрічалися творці сценічного образу – актори, режисери та художники. Саме художники закарпатського лялькового театру виступали як представники театрального-декораційного та образотворчого мистецтва.

Тривалий час закарпатське театральне-декораційне мистецтво театру ляльок зовсім не досліджувалося. Це перша спроба проаналізувати культурологічні особливості театрального-декораційного мистецтва Закарпатського академічного обласного театру ляльок «Бавка» (Ужгород).

Дослідженням театального мистецтва лялькового театру у різні часи займалися В. Габорець, О. Туряниця, Н. Малишка, Н. Орешнікова, В.

Чайкович, які у своїх статтях дуже фрагментарно розкривають тематику даного дослідження.

Театральньо-декораційне мистецтво Закарпатського театру ляльок неможливо розглядати у відриві від поняття природи ляльки. Звертаючись до театральної ляльки, треба розуміти, що вона не просто імітує рух істоти, що живе, перед нею ставиться більш важке завдання – розкрити характер персонажа вистави. Театрознавець П. Горбенко у статті «Ляльковий театр на Україні» (1929) зазначав: «Ляльковий театр з природи своєї є театр синтетичного руху. В ньому не можна подати всіх нюансів психологічного життя людини, ні всієї різноманітності рухів живої людини, а типове, характерне, основне можна подати та ще й добре підкреслити» [1].

Особливістю театру ляльок є те, що жива акторська природа у ньому пов'язана з неживим матеріалом (лялькою), як специфічним засобом виразності. Тісний зв'язок ляльки з їх носієм – актором – підтверджує те, що в театрі будь-який з елементів театрально-декораційного мистецтва може виступати у трьох основних функцій: персонажної, декораційної та ігрової.

Закарпатський академічний обласний театр ляльок з'явився на театральній мапі краю згідно Рішення Закарпатської обласної ради № 996 від 30 жовтня 1980 р. «Про створення Закарпатського обласного театру ляльок» [9, с. 16].

Перша прем'єра новоствореного театру відбулася 1 жовтня 1981 р. на сцені будинку офіцерів в Ужгороді вистава «Хоробре жабеня» П. Висоцького (режисер – Л. Кребс, художник В. Водоп'ян). Майже до січня 1988 р. власної сцени театр не мав, а коли у грудні 1987 р. Закарпатський обласний український музично-драматичний театр переїхав до нового приміщення, то сцена міського театру (1907 р., арх. Л. Фейер) назавжди стає домішкою закарпатських лялькарів.

До свого відкриття театр ляльок зіткнувся із проблемою відсутності професійних кадрів (режисерів, художників). Першими спеціалістами з моделювання ляльок різних конструкцій були Й. Горняк, Н. Лугова-Горняк, В. Якубовський, В. Глагола, В. Водоп'ян, З. Манжуріна [5, с. 2].

Художники (О. Малеш, М. Манджуло, В.Турицька) прийшли із драматичного театру, вони не розуміли специфіки ляльки, не бачили особливостей простору, в якому лялька повинна існувати. Ляльковий театр вимагав від художників вистави найсуворішої колірної дисципліни, простоти та лаконізму, оскільки лялька створювалася з того самого матеріалу, що й ширма, стіл, задник, завіса. У ляльковому спектаклі всі персонажі мали підкоритися загальному настрою, працювати єдиною масою як фігури фрески чи мозаїки.

Відсутність стаціонарного театрального приміщення періоду 1981–1990 рр. відобразилась на художньому оформленні вистав: «Гусення» Н. Гернет, «Троянда на волі» В. Сідака (худ. В. Водоп'ян, 1981), «Золоте курча» В. Орлова (худ. М. Малеш, 1981), «Принцеса стрибунка» Л. Дворського (худ.

В. Якубовський, 1982), «Новий рік і білий кіт» І. та Я. Злотопольських (худ. В. Пйоткевич, 1983) «Маленький робот Тім» Н. Шейки-Медведевої (худ. М. Манджуло, 1986) [3, с. 31–33]. Художники театру (В. Водоп'ян, В. Якубовський, В. Пйонткевич, Т. та П. Миронови, Л. Мікініна, О. Фарбер) у виставах того періоду починають використовувати ширму, як елемент сценічного оформлення [4, с. 70].

О. Фарбер та В. Пйонткевич у своїх сценографічних роботах намагалися будувати простір вистави від ляльки до персонажа. Управління лялькою відбувалося зверху – маріонетка, лялька була нерухома як ідол, вона пересувалася сценою разом із актором. У багатьох виставах театру лялька рухалася разом із актором по сценічному простору. На сцені відбувається боротьба живої матерії та ляльки.

У досліджуванні театраль-декораційного мистецтва лялькового театру не можна не зупинитися на постаті художниці Ольги Фарбер (1961 р. н.), яка розпочала свою творчу діяльність у 1983 р. спочатку бутафором потім художником-постановником (з 1997 р.), а згодом стає головним художником театру (з 2001 р.).

Розглядаючи ескізи О. Фарбер до вистави «Про Янка дурня, чорта і Мариську-сиротинку» (режисер – О. Жюгжда, 1998) одразу видно, що художниця пройшла великий шлях роботи над постановкою вистави: від підготовчого ескізного – до прем'єри вистави. Вистава О. Фарбер була зроблена в народному стилі з використанням побуту закарпатців (сцени: у хаті та на вулиці). Головним елементом декорації стає розписна сільська скриня на якій відбувається сценічне дійство. Завдяки використанню народної музики вистава стає більш колоритною та автентичною.

Тематика та зміст вистав у репертуарі театру змінюється у 1987 році коли головним режисером театру стає випускник театрального інституту О. Куцик. Переглядаючи репертуар театру одразу видно, що вистави: «Теремок» С. Маршака (худ. Т. Миронова, 1987), «Пригоди недвежати» Ф. Кривіна (худ. В. Пйонткевич, 1988), «Золоте курча» В. Орлова (худ. Т. Миронова, В. Пйонткевич, 1989), «Допитливе слоненя Г. Владича (худ. Л. Мікіна, 1990) мають моральну спрямованість та несуть виховну функцію – чесність, чуйність, доброту та сміливість.

У виставах 1990–2018 рр. змінюється колористична насиченість, художники працюють у різних технологіях виробництва ляльки (тростьові, маріонеткові).

В оформленні вистав «Колобок» Є. Патрик (худ. В. Пйонткевич, 1996), «Невгамовний Дорофей» Н. Гернет, Т. Гуревич (1997) є обумовленість законів розподілу світла та колірної палітри сценічної атмосфери. Усі театральні постановки того періоду навантажені інтелектуально, в них є багатоплановість, яку необхідно розшифровувати, спираючись на концепцію художника-постановника.

Художниця Віра Турицька (1954–2018) приходить до лялькового театру у 1994 році. Маючи невеликий досвід роботи театрального

художника у Закарпатському обласному українському музично-драматичному театрі (1984–1994 рр.) вона одразу приступає до постановки вистави «Усмішка клоуна» Ю. Чеповецького [2, с.139]. Сценічне середовище вистави та естетика ляльок у виставі стали для В. Турицької напрямком у подальшій роботі над постановою нових вистав.

Оформлення вистав театру періоду 2000–2020 рр. зроблені на принципово новому рівні, залучаючи сучасні технології (відео, кіно, сценічні ефекти) художники театру (Т. Улинець, В. Турицька, О. Фарбер, Л. Лучко, О. Кондратюк, Я. Данилів, П. Полуденна, Т. Поринець,) звертаються до образно-пластичного світу, до зримого образу народних ігор та обрядів.

Влітку 2001 р. до театру приходить випускниця Ужгородського училища прикладного мистецтва ім. А. Ерделі художниця Тетяна Улинець (1979 р. н.) спочатку на посаду художника-постановника, а вже згодом вона – головний художник театру.

Вистава «Сніговички і сонечко» О. Веселова (худ. Т. Улинець, 2001) відразу привернули увагу не лише глядачів, а також фахівців декораційного мистецтва краю. Ясне розуміння можливостей матеріалу, вміння узагальнювати форму ляльки, тонке почуття кольору допомогло художниці створити казково-зимовий світ в якому дуже комфортно почувають себе головні герої казки – сніговички.

Пізніше завдяки творчій співпраці з режисерами (О. Куцик та Н. Орешнікова) художниця робить оформлення до вистав: «А де п'ятий?» Б. Априлова, «Два лева» А. Сидоренка, «Чарівне кресало», «Спляча красуня» Ш. Перо.

В 2007 р. – театр ставить «Енеїду» за І. Котляревським, інсценізація М. Стельмаха (режисер – зас. арт. України Н. Орешнікова). Завдяки роботі художників М. Колодко (сценографія) та Т. Улинець (ляльки та костюми) були задіяні різні види театрального дійства: ролі античних божеств, німф, сатирів виконують актори у «живому плані», а образи «земних» персонажів – за допомогою великих колоритних ляльок. Вистава вийшла дуже масштабною та об'ємною, з використанням лінійної перспективи та динамічного зображення. Усі сцени несли в собі велике смислове навантаження, які були наскрізь пронизані духом гострої сатири.

Закарпатська драматургія 1980–2020 рр. є постійною у репертуарі театру. Завдяки використанню місцевого колориту лялькові вистави: «Таємниця кам'яної гори» Ю. Чорі (1995), «Недотепа із Вертепу» Д. Кешелі (2004), «Цирк Івана Сили» (2011), «Тричі славний розбійник Пинтя» (2012) та «Сторінки щоденника поета» (до 200 річчя від дня народження Т. Шевченко) О. Гавроша (2014), «Прибульці з планети Геліпуппер» Х. Ейзель (2017), «Зоряний малюк» Є. Тищук (2019) стають більш автентичними та неповторними.

Вистава «Недотепа із Вертепу» Д. Кешелі (режисер – зас. арт. України О. Куцик) відразу після прем'єри стала справжньою візитівкою закарпатського театру. У ювілейному виданні до 35 – річчя театру «Театр

граючої ляльки Срібної землі» (2015) зазначалося, що «вистава закарпатського драматурга до глибини серця пройнята любов'ю до рідного краю <...> вдалим режисерським та сценографічним рішенням» [8, с. 16]. Художник вистави Я. Данилів (1962 р. н.) – головний художник Львівського академічного обласного музично-драматичного театру ім. Ю. Дрогобича зробив оформлення на традиційних закарпатських народних мотивах – одягнувши героїв і акторів у закарпатський народний одяг.

Сьогодні на афішах театру знову з'являються роботи за мотивами народних казок: «Казка про Лад», «Зайчикова хатинка» художники (Т. Поринець, П. Полуденна) будують сценічний простір від ляльки та персонажа, які стають головними виконавцями вистави.

Слід зазначити, що у театральних виставах 1980–2020 рр. поступово змінилася роль актора у виставах, його позиція, місце на сцені. Актор виступає, як просто людина, особа від автора або ляльковод.

Проаналізовані вистави Закарпатського академічного театру ляльок «Бавка» дозволяють окреслити основні напрямки театральньо-декораційного мистецтва: традиційність сценічного рішення, інноваційність (кіно та відео), експерименти над формою і змістом.

Культурологічні особливості театральньо-декораційного мистецтва лялькового театру в подальшому полягають в переосмисленні цінності театральної культури та особливостей декораційного мистецтва з етнокультурними традиціями.

Отже, розглядаючи Закарпатське театральньо-декораційне мистецтво лялькового театру можна зробити висновок, що на сцені поруч із ляльками грають люди (актори) і саме розуміння ляльки в цілому змінилося. Ляльки закарпатського театру несуть пластичне зображення людини, предмета, речі, актора. Лялька у виставах виступає не лише елементом театральньо-декораційного мистецтва, вона є головний елемент сценічного образу.

Список літератури

1. Горбенко П. Ляльковий театр на Україні. *Шляхи мистецтва*. 1929. № 11. С. 101–107.
2. Зайцев О. Майстри Закарпатської сценографії ХХ сторіччя. Ужгород: Шарк, 2007. 196 с.
3. Зайцев О. Режисери Закарпатського театру ХХ сторіччя. Ужгород: Аутдор-Шарк, 2014. 244 с.
4. Зайцев О. Феномен Закарпатського театральньо-декораційного мистецтва ХХ сторіччя. *KELM*. 2022. № 1(45). С. 67–71.
5. Закарпатський обласний театр ляльок – 20 / упр. О.Турянця. Ужгород: вид. Закарпаття. 2002. 16 с.
6. Кохан Т. Мистецтвознавство в структурі культурології: потенціал міжнаукового діалогу. *Мистецька освіта в культурному просторі України ХХІ століття*: матеріали Міжнародної наук.-творчої конференції, м. Київ, м. Одеса, 28–30 квітня 2015 р. Київ: НАКККіМ, 2015. С. 108–111.

7. Сабадаш Ю. Культуротворчий потенціал мистецтвознавства: до постановки про постановки проблеми. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. Соціологія. Маріуполь: МДУ, 2019. Вип. 17. С. 52–61.
8. Театр граючої ляльки Срібної землі: До 35 – річчя Закарпатського академічного обласного театру ляльок / за ред. М. Петія, ст. Н. Малишка, М. Білоус, П. Корнева. Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2015. 54 с.
9. Чайкович В. Закарпатський обласний театр ляльок «Бавка». *Театральна бесіда*. Львів, 2012. № 2(30). С. 16–20.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА СІМ'Я: НОВІ ВИКЛИКИ ТА РЕАЛІЇ

Куделько Наталія Михайлівна

студентка 1 курсу

сп-і «Правоохоронна діяльність»

Міжнародного гуманітарного університету

м. Одеса

Сім'я – одна з найдавніших форм спільності людей. Вона виникла раніше, ніж нації, держави, ще за часів первісного суспільства.

Науковці надавали всебічного осмислення сім'ї як явищу культури. Сім'я як важливий історичний і соціальний інститут висвітлена у роботах соціологів Е. Дюркгейма, М. Ковалевського, О. Конта, Б. Маліновського, Л. Моргана, П. Сорокіна, Р. Спенсера та ін. Аналіз тенденцій розвитку сучасної сім'ї подано у роботах П. Бергера, Е. Берджеса, Е. Гіденса, У. Гуда, Х. Локка, Т. Парсонса. Трансформаційні процеси, які достатньо активно виявилися і в сімейній сфері висвітлюються в дослідженнях А. Антонова, С. Голод, О. Балакіревої, Н. Лавріненко, А. Ноура, В. Пилипенко, Л. Чуйко, Ю. Якубової. Аналізу кризи сучасної сім'ї присвячено праці В. Галецького, О.Малишевої, Ю. Федотової, Н. Хагурової, В. Чечета, А. Мітрікаса. Значний пласт дослідників вивчають трансформаційні процеси і зміни в інституту сім'ї, що відображається у працях У. Бека, О. Тофлера, Ф. Фукуями, Дірк ван де Каа, Рона Лестіга, Т. Гурко, І. Кон, А. Михеевої, Є. Білоножко, Т Медіної та інших науковців. Про проблеми української сім'ї пишуть О. Кляпец, Е. Ліонова, В. Коломерчук, С. Аксьонова, В. Балківська, Д. Касьянова, О. Коломієць та ін.

Але сьогодні, у стані зовнішньої агресії українська сім'я набуває нових рис, що потребують осмислення.

В українській культурі сім'я завжди займала важливе місце. Протягом сторіч українська родина, як і родина у будь-якій країні в будь-яку епоху, була найбільш міцною ланкою суспільства і разом з тим найбільш ефективним засобом збереження культури народу. Саме в сімейному побуті, у порядку повсякденного життя, що консервувався і закріплювався звичаєм, зберігалася і передавалася з покоління в покоління та життєва спадщина, що у будь-якої соціальної групи відіграє не меншу роль, ніж біологічна.

Сучасні українці також серед найважливіших ціннісних пріоритетів вважають сім'ю. По результатам дослідження центру Розумкова, наданим у інформаційно-аналітичних матеріалах до Круглого столу «Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України» на питання «Наскільки важлива сім'я у вашому житті?» – 99% респондентів відповіли, що для них це «дуже важливо» або «скоріше важливо», що свідчить, що сім'я для українців має першочергове значення [2].

На сьогоднішній час нас спіткала біда про яку ніхто ніколи не міг і подумати. В часи коли цивілізація досягла таких висот, коли для людини є все для життя і

навіть більше, сусідня держава вирішила піти на нас війною. Страшні події поставили перед Україною та людством завдання віднайти й осмислити шляхи і негайно приступити до розв'язання проблем, бо в іншому випадку переможе формула невігластва, зневаги та людського дефіциту через геноцид, викликаний війною Путіна та його прибічників.

Ця війна у тому числі і про відстоювання традиційних цінностей українців. Завдяки великим зусиллям вітчизняних вчених, освітян, культурних, політичних діячів і зарубіжних дослідників повертаються забуті імена, втрачені цінності. Саме цінності історичного минулого є базовою основою сучасного виховного ідеалу патріотизму та громадськості на державотворчі процеси, що спрямовані на європейський вибір ,вступ до ЄС і НАТО. Посилюється інтерес до історії, культури, духовних цінностей, які є базовою основою виховного ідеалу особистості сьогодення.

Також серед важливих чинників формування самосвідомості у процесі виховання була пам'ять про національних героїв, що склалася історично та передавалася з уст в уста від дідів, батьків до синів, онуків, на основі яких народ відтворював для себе національно-ідеальні типи, яких огортали ореолом святості, на прикладах яких училися, дії яких наслідували молоді покоління.

Зараз ми самі стаємо свідками історії, яку творять наші захисники, наш народ і ми. Колись цю історію будемо розказувати ми своїм нащадкам як розказували колись нам наші предки. Саме тому у контексті демократичного державотворення серед вагомих складових ми наголошуємо на ролі сім'ї у збереженні та формуванні народних українських традицій, як складової виховного ідеалу на шляху до утвердження демократичних суспільно-політичних змін у сучасній Україні, перемоги у війні Росії проти України та здійснення європейського вибору України як незалежної самостійної.

Сьогодні кожна сім'я має закласти базові основи виховання у дитини: любити свою сім'ю, землю, де народилася, традиції, мову, релігію, природний дух, пов'язаний з навколишнім середовищем – усе це має бути закладено в органах сприйняття світу. З наймолодшого віку, від дня народження дитина вступає у світ виховного традиційного впливу. Ніхто не може дітям замінити рідного батька і матір. Тому сімейний виховний ідеал як складова національного громадянського виховання є надзвичайно вагомим, відповідальним як для особистості, так і для суспільства, а в ньому для системи людських відносин. Одним із універсальних психологічних механізмів формування особистісним шляхом виховного впливу є наслідування. Воно полягає у запозиченні та відтворенні індивідом певних форм поведінки, способів діяльності оточення, особливостей його характеру, звичок тощо. Наслідування може бути як несвідомим, так і свідомим, цілеспрямованим процесом. Механізм наслідування відіграє особливу роль у формуванні особистості на ранніх етапах її розвитку і виховного впливу. Зважаючи на ситуацію сьогодення в нашій державі, ми з гідністю маємо з кого брати приклад, подавати його нашим дітям та унаслідувати незламність, єднання, любов до нашої Батьківщини. І в цьому сенсі, багато сьогоднішніх сімей є прекрасним прикладом для наслідування.

Проте війна – це все ж таки нові виклики і перед українською сім'єю. Якщо до війни одним з викликів виникнення, так, званих «дистантних сімей», які не мають спільного проживання, наприклад, коли мама – заробітчанинка, чи тато, а родина залишається в Україні. Адже тривале перебування жінок чи чоловіків за кордоном мало значні наслідки для сімейних стосунків та виховання дітей. За оцінками Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, всього в нашій країні на 2020 рік нараховувалось до 200 тис. неповнолітніх, у яких один або й обоє батьків виїхали на роботу за кордон [1]. Сьогодні майже кожна українська сім'я постраждала від війни. *Війна* змусила чимало українських сімей розділитися – поки жінки з дітьми евакуювалися, чоловіки залишилися захищати країну.

А скільки сімей, розбитих війною? Розлучення сімей викликано не тільки вимушеною міграцією через бойові дії. Війна виявилася випробуванням, яке витримає не кожне подружжя через повітряні тривоги, стрес, розлуку, невизначеність та події, які загрожують життю. Ці фактори можуть призвести до проблем у стосунках, навіть у міцних сімей. А отже, наші військові зараз, як ніколи потребують, щоб їхні сім'ї були сильними, не зважаючи на жорстокі реалії.

Незважаючи ні на що, вважаю, що виклики, випробування, які зараз проходять українські сім'ї роблять нас більш сильними, об'єднаними, дружніми і незламними. Тому ми чітко і впевнено ідемо до перемоги, виконуємо наш обов'язок, і не здаємося. Адже ми одна НЕЗАЛЕЖНА, велика сім'я – Україна.

Список літератури

1. В Україні виросло перше покоління дітей заробітчан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vidido.ua/index.php/poglyad/comments>.

2. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. Режим доступу:
razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf

СПИРАЛЬ И ЗМЕЯ В ИСКУССТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

Салимова Айтэн Тариэль кызы

PhD, доцент

Азербайджанский архитектурно-строительный университет

Изображение «спирали», пронизывает всю материальную культуру Азербайджана - встречается на наскальных изображениях, на предметах быта и ювелирного эпохи бронзы. Изображение спирали на Гямигая - имеется на камнях 22, 36, 340, 242, 391, 498. В двойной спирали, изображенной на Гямигая, которую мы также встречаем на очкообразных привесках и других ювелирных изделиях Азербайджана, выражены космогонические представления о «неразделенности земли (женское) и неба (мужское), равновесных противоположных принципов мироздания, активного и пассивного» [1]. Исследователями этот мотив трактуется «как единство Солнца и Луны» [1, там же]. Изображенные спирали Гобустана и Гямигая (рис.34-39) идентичны рисункам на плитах оград тагарских курганов могильников Тустух-Кель [2, с.255], напоминают тесинские «лабиринты» [2, с.254-259]. Рассматривая есинские изображения, ученые пришли к выводу, что в связи с тем, что они так или иначе «связаны с погребениями» - то посвящены «душе умершего человека, проходящей в процессе реинкарнации длительный и сложный потусторонний путь» [3, с.57-66]. Е.А. Окладникова анализируя есинские изображения приходит к выводу: «По внешнему виду рисунки представляют собой плоскостную модель Вселенной в одной из наиболее распространённых и древних её форм - так называемого лабиринта. Плиты с петроглифическими изображениями лабиринтов есинского могильника связаны с обрядом захоронения, и рисунки составляли часть погребального ритуала» [4, с.98-99]. По мнению дальневосточных исследователей неолита Приамурья, известный спиральный орнамент на петроглифах и древней керамике является символом солнечного змея и одновременно властителя вод Амура - нанайского дракона Мудура.

Для ранней куро-аракской керамики было характерно использование спиралей и концентрического орнамента. Спиралью украшена керамика из раннеземледельческих поселений эпохи бронзы – Кюльтепе - 2, Алимектепе, Хачбулагаи др. Спиралевидный декор свидетельствует о распространении в эпоху бронзы среди населения Азербайджана культа Солнца и Луны: символическое изображение солнца выявлено на изделиях из поселений Кюльтепе I и II - керамика (Казахский р-н), [5, с.170-171], ювелирных изделиях Кызылванка (Нахичевань), [там же].

До нас дошли предметы декоративно-прикладного искусства античности и раннего средневековья - серебряное блюдо (Ленкорань) с розетками-«водоворотом» (символом солнца); серебряные чаши из Хыныслы, бронзовая афтафа (VIIв., Нахичевань), где использованы мотивы водоворота, в концентрической форме с использованием символов солнца сделаны бронзовые подносы V-VIIвв. (коллекция Госуд. Эрмитажа. Санкт-Петербург), [6, с.92].

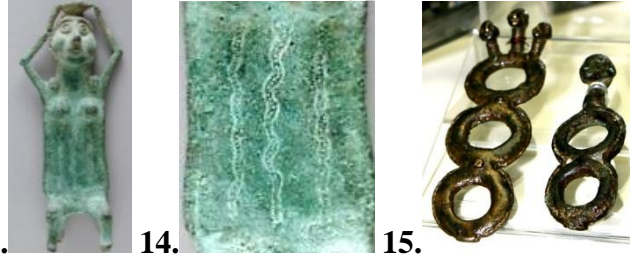
Подобный мотив можно наблюдать на украшениях Мидии (рис.1), на ленточных браслетах с припаянными спиралевидными украшениями (Човдар), очкообразных привесках мингячевирского и ханларского захоронений (рис. 3,8), состоящих из бронзовой проволоки круглого сечения, свернутой спиралью, булавке из бронзы (Мингячевир, II-I вв. до н.э.). Особую группу составляют спиралевидные кольца, которые обнаружены на раскопках в Мингечауре, Варданлы, а также на территории Малого Кавказа периода бронзового века скифских курганов и из памятников на территории Южного Азербайджана — обычно они закручены в два витка, имеют лизовидное сечение и заострённые концы. В погребениях из некрополя Нюйди найдены кольца в 5-6 витков [7, с.144]. ..

Спиралью украшены изваяния баранов (Нахичевань, Нагорный Карабах, Гянджа и др.). Скульптуры баранов олицетворяли мужскую силу и мужское начало, и имели культовое назначение [8, с.106]. Изображения бараньей головы со спиралевидными рогами на носиках, ручках и горловинах прослеживается на глиняных изделиях античного периода Каратепе (Мильская степь), [9, с.98]. На алтаре святилища Сары-тепе возвышались скульптурные головы барана и кабана [10, с.139]. До сих пор, в некоторых селениях Азербайджана есть обычай навешивания рогов животных над входом.

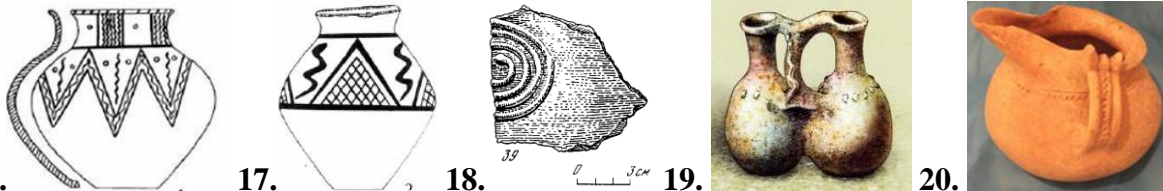
Поскольку спираль - пространственное разворачивание идеи двоичности, становится понятным использование спиралей и кругов при изображении рогообразных мотивов [11, с.113]. Можно проследить связь между культом барана, распространенным на территории Азербайджана и соляной

символикой. Подобные аналогии характерны для многих стран Малой Азии, Египта, Месопотамии, Дагестана и др. [12, с.64-67]. Также следует отметить, что мотив «овечьего руна» как символа плодородия присутствует во всех архаичных культурах, и часто используется в ритуалах, соотносимых с образом мирового дерева. Сосуды с зооморфным выступом в виде головы барана, ручка в виде головы, рельефные изображения баранов на сосудах Азербайджана были широко распространены: об этом свидетельствует археологический материал из Нахичевани, Нагорного Карабаха, Мингечаура и др. [8].

13. 14. 15.

14-14. Бронза. Урмия (Запад. Азерб.) Иран. IX в. до н.э. Музей искусств Лос-Анжелеса;
15. Молласалахлы. Музей истории Азербайджана

16. 17. 18. 19. 20.

16. Шортепе (Нахичевань); 17. Гызылбурун (Нахичевань); 18. Керамика. Баба-Дервиш.
19. Сарытепе (Казах); 20.Исмаиллы. Историко-этнографический музей

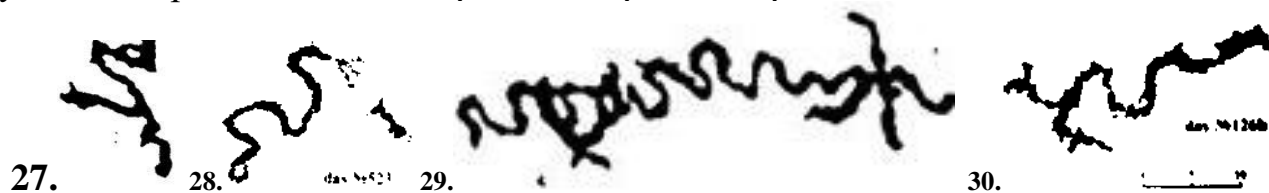

21. Пойлу (Агстафа). Нач. IV тыс. до н.э. Лейлатепинская археологическая культура;
22-23. Габала; 24-26. Мингечаур

Часто спираль олицетворяла змею. Свернувшаяся кольцами змея «отождествлялась с круговоротом явлений: это и солнечное начало, и лунное, жизнь и смерть, свет и тьма, добро и зло, мудрость и слепая страсть, исцеление и яд, хранитель и разрушитель, возрождение духовное и физическое» [13, с.101-102]. Зарождение почитания змей как хтонических существ можно отнести по меньшей мере к верхнему палеолиту [14, с.152-156]. Возникновение змеиного культа, символизирующего могущество и мудрость, смешения добра и зла и, соответственно, спирального орнамента возводят к эпохе древних оседлых земледельческих обществ. Это естественно: змея в силу своих биологических особенностей наиболее тесно связана с землей, а значит, и с плодородием [14, с.152-156]. Изображение змеи соотносится с символом луны - о том, что означали изображения змеи и спирали у древних имеется много предположений [13]. Змея - символ, который присутствует практически почти во всех мифологических традициях, это «амбивалентный персонаж, связанный, с одной стороны, с плодородием, землей, материнской порождающей энергией, водой,

дождем, домашним очагом и огнем (небесным огнем), а также отцовским осеменяющим началом - с другой стороны» [15, с.255]. Змея часто имеет космологический характер и в архаических культурах выражает разъединение и соединение неба и земли [16, с.468-469].

Исследования свидетельствуют о существовании образов змеи и дракона в мифологии культур эпохи энеолита (IV–II тысяч. до н.э.) к югу от Казахстана как «ареал формирования прототюрков» территории Средней Азии, Ирана и Афганистана». К сожалению – у исследователей зачастую не рассматривается территория Азербайджана и, в том числе, Нахичевани. Образ змеи, змеиный символ характерен для культуры Мидии, Кавказской Албании и Атропатены. На петроглифах Гямигая (рис. 27-30, 34-39) Нахичевань, Азербайджан) можно увидеть образы змей, змей-драконов, противоборство змей.

27. 28. 29. 30.
Петроглифы Гямигая (Нахичевань, Азербайджан): 27. Кам. 252; 28. Кам. 523; 29. Кам. 477, 30. Кам. 126b

Анализируя мифологические аспекты и композиции со змеями распространенные в материальной культуре Азербайджана, мы можем отметить двойственность в интерпретации этого существа в мифологии и в искусстве. Часто змея рассматривается как символ подземного мира и царства мертвых, что легко объяснимо из-за образа жизни под землей и между скал, в связи с способностью смены кожи - «омоложению». Как мы уже отмечали, существует определенный дуализм в змеиной символике: первое, благожелательное значение - это вода и плодородие, второе, отрицательное - злой змей-дракон, представитель подземного царства. Стоит отметить, что рассматривая мифологию и археологические материалы, мы можем говорить о противоречивости этого символа в древних культурах, заключавшем в себе наличие двух разных противоположных начал: со одной стороны – змею связывали с плодородием, землей, водой, женским началом, почитали как хранительницу домашнего очага, символ мудрости, могущества, бессмертия и даже воплощением некоторых божеств на Земле, с другой стороны – змея ассоциировалась с таящейся в её природе опасностью, смертью и загробным миром. Это и символ движения человека от рождения к смерти [13].

Изображение змеи в первобытном обществе ассоциировалось с водной стихией, что тесно переплетается с изображением «идеограммы воды» в виде спирали. Это и символ плодovitости, т.к. от воды зависело главное - плодородие земли и все связанное с ним в жизни человека» [1]. Змеи и драконы в большинстве мифологий связаны с водой, как «похищая ее, он угрожает либо наводнением, либо засухой» [17, с. 138]. Как и змей, дракон связывался обычно с водной стихией, в качестве хозяина которой он выступал. Связь змеи и дракона с водой, иногда выражается таким образом, что они выступают как положительный фактор, как помощники, дающие людям воду и богатства,

влияющие на урожайность и плодородие. Но при этом, как следует из анализа религиозно-мифологических материалов, надо отметить такой фактор, что «змея, управляя водами, часто злоупотребляет своей властью во вред человеку, удерживает влагу, создает засуху, томит людей смертельной жаждой и отпускает им жизненно важный напиток только при условии принесения ей в жертву человека» [18].

Необходимо отметить, что именно для античного периода Азербайджана более характерны украшения, заканчивающиеся змеиными головками (рис.6-7, 11-12), [13, с.45]. Популярность образа змеи в декорировке ювелирных украшений связана с ее покровительственной символикой в архаическом сознании [19, с.242]. В Кавказской Албании был развит культ богини Селены [8, с.101-111] - и, соответственно, получил развитие культ змеи. Также можно отметить, что до сих пор в Азербайджане сохранился культ змеи [8, с.101] - это подтверждает и топоним Иланлы-даг (Змеиная гора). На пире Инджирли-булаг около Мингечаура до сегодняшнего дня сохранился способ исцеления, который проводится при визуальном контакте со змеями, обитающими на территории пира [8, с. 107].

Стилизованные змеиные орнаментальные элементы (в виде змей, свернутых в спирали и извивающихся змей в виде S-образных завитков и двойных спиралей) встречаются на протяжении всего развития материальной культуры Азербайджана. Рассматривая спиралевидные орнаменты можно проследить связь между культурами барана, быка и буйвола, змей и драконов, распространенных на территории Азербайджана и соляной символикой.

Следует отметить, что «S»-образные мотивы считаются вместе с рогообразными - основными мотивами тюркского орнамента. Орнамент в виде «S» очень широко использовался в декоре памятников на территории Азербайджана, у таджиков, белуджей, всех тюркоязычных народов в течение многих поколений. Распространение «S» – знака относят символике змеи и драконов. Рассматривая широкое географическое распространения символа и культа змеи-дракона, мы можем отметить, что практически невозможно выявить родину этого «мифического персонажа». Но ясно, что культ «змеи-дракона» отражал определенную стадию в первобытном мышлении и, в частности, в ритуальном мировоззрении древних людей и, в частности, в ритуальном мировоззрении древних тюрков.

Изображение драконов мы видим на камнях Гямигая (Нахичевань) – так на камне 523 изображен дракон с тремя головами изогнутая в виде «S». Аналогичные знаки мы видим и на скалах Гобустана на территории Ирана. Отражение символа «S» исследователи видят в так называемых «драконовых» коврах, распространенных в хоне Карабаха - ковры «Верни» и «драконовы ковры» являются одними из таких ковров. Ковер с «драконом» - распространен в Карабахском и Газахском регионах Азербайджана и в научной литературе называются «Сельджук». Изображение «S» знака и драконов мы видим на коврах племенного объединения азербайджанцев Шахсевян из Ирана.

Культ змей и ритуально-мифологические комплексы связанных с ним

взглядов имеют истоки в архаической древности: почитание змей как хтонических существ под разными именами и формами было известно во всей древнеземледельческой ойкумене, а их зарождение можно отнести по меньшей мере к верхнему палеолиту [14, с.152]. Это естественно: змея в силу своих биологических особенностей наиболее тесно связана с землей, а значит, и с плодородием [14, с. 153].

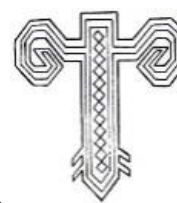
Культ богини Селены давал о себе знать и в последующее время. Символы богини Луны связаны со священным деревом, часто изображаемым на произведениях материальной культуры. Следы поклонения священным деревьям (деревья даг-даган, саккызагач, демирагач, чинара, карагач и др.) сохранились и в наши дни. Наделенная новым смыслом - путь звезды, стремление к постижению истины или самого Божества, что также соотносится с танцем дервишей, «спираль» занимает центральное место в ковровых орнаментах, на керамических изделиях, надгробиях и мемориальных памятниках средневекового Азербайджана.

31.

32.

33.

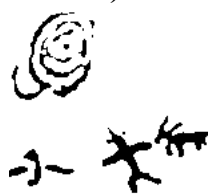
31.Ярдымлы. Историко-этнографический музей. 32. Ахлат; 33. Ковровый орнамент. Перебедиль (Азербайджан)

34.

35.

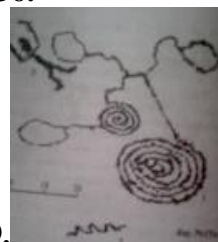
36.

37.

38.

39.

Петроглифы Гемигая (Нахичевань, Азербайджан). 34. кам. 340, 35-36. кам. 242; 37. кам. 391, 38. кам. 242

Идея спирали получила свое развитие и в мусульманском искусстве. Выявление центра в симметрично развернутых изображениях традиционного искусства ислама воплощает известный принцип «множественности в едином», причем разнообразие изобразительных форм находит свой порядок, свое конечное выражение в объединяющей их космической оси, которая соотносит эти формы посредством символов с миром архетипов [21, с.107]. Согласно, древним традициям, сам процесс созидания также традиционно воспринимался движущимся по кругу. Рассматривая средневековое мусульманское восприятие мироздания можно отметить, что в суфийских воззрениях существовало представление о круговой структуре, приобщающей человека к богу, где

нисхождение по одной дуге от абсолютного бытия к материальному миру порождало человека, по другой – человек мог опять совершить восхождение к первоначальному. Таким образом, можно говорить о том, что круговое движение в орнаментальных построениях трактовалось как повторение процесса создания мира.

Список литературы:

1. Садыхова, С. Мотив спирали в азербайджанских ювелирных украшениях. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Адрес ст. в интернете - <http://www.jurnal.org/articles/2010/>
2. Савинов, Д.Г. К истории открытия и изучения тесинских «лабиринтов». Теория и практика археологических исследований. Вып. 2. -Барнаул, 2006
3. Савинов, Д.Г. ПНН: новые материалы и наблюдения.//Южная Сибирь в древности. -СПб., 1995. с. 57-66.
4. Савинов, Д.Г. Минусинская провинция Хунну. (По материалам археологических исследований 1984-1989 гг.)// -СПб., 2009. -226 с. с. 98-99
5. Алиев, В.Г. Культура эпохи средней бронзы Азербайджана. –Баку: Элм, 1991
6. Ниязи, М. Средневековая мусульманская культура: эстетика проявленного и философия сокрытого. –Баку: Ганун, 1996.
7. Османов, Ф.Л. История и культура Кавказской Албании IVв. до н.э. - IIIв. н.э. (на основании археологических материалов). –Баку: Тахсил, 2006, -288с.
8. Салимова, А.Т., Аталызаде, А.С. Браслеты – змеевики. Respublika elmi praktik konfrans. AZMEА. Memarliq və inçəsənət institutu. –Баку, 2013, -с.106
9. Алиев, К. Античная Кавказская Албания. –Баку: Азернешр, 1992. -с.98
10. Карахмедова, А.А. Хурритские печати из Мингечаура. // Культурные связи народов Ср. Азии и Кавказа. Древность и средневековье. -М., 1990
11. Гамзатова, П.Р. Архаические традиции в народном декоративно-прикладном искусстве. -М., 2002.
12. Голан, А. Миф и символ. -М., 1994
13. Салимова, А., Аталызаде А. Браслеты из погребений Мингечаура.// Мир культуры. XXVII выпуск. -Баку: Университет Культуры и Искусств, 2014
14. Альбедиль, М. Ф. Змея в индийской традиционной культуре: совпадение противоположностей. // Бестиарий II. Зооморфизмы Азии: движение во времени.// -СПб: МАЭ РАН. 2012. -242 с.; с. 152-156
15. Кондыбай, С. «Мифология предказахов». В 3-х кн. Кн.3. - Алматы: СаГа, 2008
16. Мифы народов мира. В 2-т. Под ред. Токарева. -М., 1987. т.1
17. Франк –Каменецкий, И.Г. Вода и огонь в библейской поэзии.// Яфетический сборник. -М., 1925
18. Илимбетова, А.Ф. Змея – владычица мировых вод в народном творчестве башкир. // Этногенез. История. Культура: III Юсуповские чтения. -Уфа: ИИЯЛ УФИЦ РАН, 2018. -326 с.
19. Рябцева, С.С. Змеи и драконы. О продолжении одной античной традиции в ювелирном деле эпохи средневековья. -СПб.; -Кишинев; -Одесса. Stratumplus, 1999. No3. -с.228-240

20. Альбедиль М.Ф. Змея в индийской традиционной культуре: совпадение противоположностей. // -СПб: МАЭ РАН, 2012. -242 с.
21. Шукуров Ш.М. «Шах-наме» и ранняя иллюстративная традиция. // Текст и иллюстрация в системе иранской культуры XI-XIV вв. -М.: Наука, 1983

FEATURES AND DIRECTIONS OF PROVIDING SOCIAL PROTECTION FOR THE POPULATION OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR

Hridin Oleksandr,
Ph.D., Associate Professor
State Biotechnological University

The significant deepening of the crisis phenomena occurring in the socio-economic system of Ukraine, significantly intensified by the catastrophic consequences of large-scale military actions, make it extremely difficult for state institutions to provide full social protection of the population. A significant drop in the volume of production and provision of services leads to a steady reduction of revenues to the budgets of all levels, and also causes a significant decrease in the level and quality of life of the population [1-2]. In these conditions, the role of state regulation is undoubtedly decisive, since there is a change in the objective conditions of the formation of the state's policy of social protection of the population [3, p. 110].

Based on the above and taking into account the content and directions of state management of social protection in Ukraine, which is conditioned and determined by the organizational and legal regulation and financial support of this sphere, we will highlight its main tasks that need to be solved in war conditions and will contribute to the maximum provision of social protection of the population. In addition, we will outline the areas of work of non-governmental organizations, the role and importance of which, in these circumstances, significantly increases. In particular, it is advisable to highlight [4, p. 281; 5, p. 63]:

- operative arrangement and bringing social legislation into line with the existing realities, introduction of a single personalized assistance to the population;
- urgent improvement, in accordance with the military situation, of the current system of social protection and population support;
- transfer of the financial and credit system of the state to military status, in order to ensure the most effective operation of the system of social security and support of the population;
- the maximum possible decentralization of the management of social protection of the population with simultaneous strengthening of control by state authorities and increasing the level of responsibility of officials;
- implementation of urgent measures, in particular through the formation of new social programs, to ensure the employment of the able-bodied internally displaced population, with the aim of reducing the level of social tension and the burden on the state budget;
- development of a network of non-governmental organizations within the country due to the attraction of funds from private capital, the population, etc.;
- development of a network of non-profit organizations, mainly social (charitable) funds and volunteer organizations, with the aim of helping local authorities in the areas

of: implementation of coordination and logistics processes; providing the population with food, clothing, medicines, housing, etc.; implementation of evacuation and organization of transportation; provision of information, psychological support, etc.;

– active involvement of international charitable funds in solving the most acute social problems, in particular migration, food, medical, etc.

In these conditions, the need to transform the existing mechanisms of interaction between the central management apparatus, local authorities, as well as various social funds and other organizations, in particular [6, p. 71-72; 7, p. 51]: the tax mechanism (partial reduction of the tax burden, first of all, on small and medium-sized businesses or their complete exemption from taxation; promotion of the creation of new jobs to attract to work, mainly internally displaced persons and persons who lost their jobs as a result of war actions, etc.); the credit mechanism (in particular, the expansion of the possibility of preferential lending, the reduction of the credit rate, the introduction of credit «vacations», etc.); budgetary mechanism (by providing direct financing of employment promotion programs and social protection of the population of territorial entities (especially crisis ones) from budgets and extra-budgetary funds and providing them with subsidies, subventions and grants); administrative mechanism (ensuring employment and social protection with the help of various types of prohibitive, permissive, restrictive and other measures; organizational mechanism (creation of special organizational structures at central and local authorities for the implementation of state and regional social policy); legal mechanism (review of existing, development and adoption, if necessary, of new normative acts regulating the activities of various sub- management entities in the spheres of employment, formation of living standards and social protection of the population); program mechanism (involvement of various territorial formations (primarily crisis ones) in state and regional programs that contribute to increasing employment, living standards and social population density), etc.

Conclusions. Therefore, we note that ensuring the effective implementation of the directions outlined above is impossible without creating a balanced system of legal, tax, organizational and other measures of state and non-state institutions and organizations. The outlined measures will influence and contribute to ensuring a sufficient level of social stability in society in the conditions of military operations, creating conditions for maintaining the proper level and quality of life of the population.

References:

1. Reznik Nadiia P., & Gridin Oleksandr V. (2020). Strategic planning of the socio-economic development of Ukraine: conceptual aspects. *International journal of scientific & technology research*. Volume 9, Issue 03, March 2020, pp. 7034-7038. URL: <http://www.ijstr.org/final-print/mar2020/Strategic-Planning-Of-The-Socio-economic-Development-Of-Ukraine-Conceptual-Aspects.pdf> [in English].

2. Hridin O.V. (2022). Key aspects of financing social protection of the population of Ukraine. *Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: «Menedzhment XXI stolittia: hlobalizatsiini vyklyky» – Materials of the*

VI International Scientific and Practical Conference: «XXI Century Management: Globalization Challenges» (May 19, 2022): abstracts of the report. Poltava: Poltava State Agrarian University, pp. 638-641 [in English].

3. Trofymov A.V. (2015). Derzhavne rehuliuвання sotsialnoho zakhystu v umovakh makroekonomichnoi nestabilnosti: teoretychnyi aspekt [State regulation of social protection in conditions of macroeconomic instability: theoretical aspect] *Journal of economic reforms*, no. 2, pp. 107-112 [in Ukrainian].

4. Lopushniak H.S. (2011). Sotsialnyi zakhyst naseleńnia: teoretychna kontseptualizatsiia ta osoblyvosti derzhavnogo upravlinnia [Social protection of the population: theoretical conceptualization and features of public administration] *Theory and practice of public administration*, issue 2, pp. 277-284 [in Ukrainian].

5. Hridin O.V. (2022). Suchasnyi stan ta osnovni problemy finansovoho zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naseleńnia v Ukraini [The current state and main problems of financial provision of social protection of the population in Ukraine]. *Bulletin of Odessa National University: Economics*, vol. 27, issue 2 (92), pp. 61-66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-92-10> URL: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2022_27_2/12.pdf [in Ukrainian].

6. Lavrukhin V.V. (2015). Derzhavne upravlinnia u sferi sotsialnoho zakhystu naseleńnia: teoretychni aspekty [State administration in the field of social protection of the population: theoretical aspects] *Aspects of public administration*, no. 1-2, pp. 66-72 [in Ukrainian].

7. Hridin O.V. (2022). Rynok pratsi yak fundamentalna osnova zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky derzhavy ta yii rehioniv [The labor market as a fundamental basis for ensuring social and economic security of the state and its regions]. *Bulletin of Odessa National University: Economics*, vol. 27, issue 3 (93), pp. 48-53 [in Ukrainian].

INTERNATIONAL STATISTICS AS A TOOL FOR RESEARCHING THE COUNTRY'S FOREIGN TRADE BALANCE

Plaskon Svitlana

Ph.D., Associate Professor
West Ukrainian National University

Masliy Vadym

Ph.D., Associate Professor
West Ukrainian National University

Lesyk Oksana

Ph.D., Associate Professor
West Ukrainian National University

International economic statistics is an important branch of knowledge and practical activity for the collection, processing, analysis and publication of statistical information about economic phenomena at the level of the world economy as a whole. International economic statistics are developed by the statistical services of international organizations after receiving initial information from national statistical bodies, brought to a comparative form, summarized in regional and world summaries, published for wide use in comparative analysis. It evaluates and analyzes data on the level and dynamics of development of the world community and is the basis for relevant forecasts. The main function of international economic statistics is the development of international recommendations for the unified calculation of the system of statistical indicators and their groupings according to standard classifications for all countries and territories based on international standards of accounting and statistics, built according to a unified methodology. The zones provide comparability of the composition and methods of calculation of the entire system of indicators for the analysis of trends and patterns of economic development of countries. This is what distinguished international economic statistics with its special subject, object and methods.

The subject of international statistics is the methodology of studying the quantitative side of the state and patterns of development of the world economy. It characterizes not only quantitative, but also qualitative aspects of the economic state and development of countries, their global economic relations, as well as regions and the world as a whole. Now it is represented by a wide network of relative autonomous and independent organizations.

If the object of statistical observation is the world economy and the economic phenomena that occur in it, then as a rule, a separate country is taken as the unit of observation. Statistical information about the world economy is based on a unified system of statistical indicators, which are calculated according to unified

recommendations developed and approved by international organizations as international statistical standards. International economic statistics summarizes the current experience of applying a single system of indicators in various countries and international organizations, produces and improves the system of international statistical information with the help of the activities of the UN Statistical Commission and statistical services of other international organizations of the UN system, the International Statistical Institute and other international organizations.

Statistical information of countries, as a rule, differs in the content of indicators, the methodology of their calculation, understanding of the object of statistical observation, periods and moments of observation,

Therefore, international economic statistics faces a number of problems, for the solution of which it is necessary: to coordinate all the most important statistical works of a global nature through the UN Statistical Commission (the highest body that unites the main statisticians from the UN members by developing appropriate programs; to move from the development of international standards for individual statistical indicators to the development and improvement of their system for the versatile characterization of the world economy in its various forms; develop and apply methodologies for calculating aggregate value indicators in the same monetary units, taking into account the real purchasing power of the currencies of different countries; to construct reliable values of dynamic series of comparable indicators to identify world trends and make forecasts of the possible development of the world and individual countries for both short-term and long-term periods, developing the necessary models for this; to achieve comparability of the content of national indicators in accordance with defined international standards; promotion of the development of national statistics on the basis of the implementation of international standards in statistics and solving the problems of unification of collection, processing and distribution of statistical publications of international organizations.

Foreign trade operations significantly affect the development of the economy of each country. Therefore, it is necessary to analyze the influence of export, import and net export on macroeconomic indicators of Ukraine's development. Foreign trade has a significant impact on the growth of the country's gross domestic product (GDP) as the main source of income for financial relations subjects.

The export-import activity of the any state has a positive impact on the growth of the country's GDP, especially in condition of high productivity and competitiveness of domestic product. In particular, the most common is the analysis of the structure of GDP including balance of export-import operations.

The analysis of the impact of foreign economic transactions and the gross domestic product of Ukraine on export-import operations and opposite are very important. The econometric models of the dependence of the nominal gross domestic product on the amount of exports of goods and services should be constructed using international statistics for investigated period of the time. It is also can be justified the changing of nominal GDP in condition of increasing the exports and import of goods and services and visa versa. The values of the coefficients of import dependence and coverage of imports by exports in foreign trade balance must be analyzed. It was noted that the

coefficient of import dependence significantly exceeds the permissible level in the studied period, due to certain imbalances in Ukraine's foreign trade relations. The coefficient of coverage of import by export is greater than one only in 2005 and during the last years it becomes lesser than one that reflects the imbalance in export-import operations [1, 2]. Therefore it is necessary to work in the direction of increasing export operations, obtaining a positive balance of payments, doing effective economic and political decisions regarding increasing the export of Ukrainian goods and services, reducing import dependence, using and implementing innovative methods of production and management.

For investigation time rows of gross domestic product, export, import, balance, foreign direct investments can be applied. These rows in Ukraine are non stationary in the level and stationary in the level of first differences. Co-integration analysis should be used for finding of the number of co-integration equations for these economic indicators. As the result, one co-integration equation was founded. Therefore vector autoregressive model and vector error correction model were applied for investigation. VAR model was used for short run investigation and VEC model – for long run estimation. It is the most noticeable that Granger causality between gross domestic product, export, import, foreign direct investments were founded. It was determined that there is a casual unidirectional relationship from foreign direct investments to exports, from foreign direct investments to imports, from foreign direct investments to gross domestic product in Ukraine at the high level of significance [3].

In a short period of time the use of foreign investments does not provide enough high significance for the growth of Ukraine's economy. But taking into account time lags for the investments development and obtaining real results in economy we have observed in this investigation the ability of the Ukrainian economy for efficient using of the foreign direct investment. However, the results of the analysis don't confirm Granger causality from gross domestic product to foreign direct investment, from indicators of international trade (export, import) to foreign direct investment.

In the management of external debt is important solvency ratios calculation of the state and its liquidity position. In international practice to analyze debt security of the state World Bank proposes to use a minimum standard model and according to it to determine the main debt indicators. Among others, these include: the ratio of gross foreign debt to exports of goods and services (EDT / XGS), which shows the relative long-term ability of the state to accumulate foreign exchange earnings without additional pressure on the balance of payments; the ratio of total debt service payments to exports of goods and services (TDS / XGS) - debt service ratio, which shows how much foreign exchange earnings directed to repay debt; the ratio of interest payments to exports of goods and services (INT / XGS); the ratio of international reserves to imports of goods and services, reflecting the financial strength of the state reserve (RES / MGS).

Despite the recession of Ukraine's economy caused by the coronavirus and especially the war with Russia, Ukraine has potential opportunities for improving there foreign trade balance. Moreover, Ukraine's human resources are highly qualified (with high level of education). Also Ukraine demonstrates effectiveness of expenditure on research and development in the field of new technologies [4]. Therefore, we believe

that the Ukrainian government should improve its decision-making to reduce corruption and the shadow economy, create new working places with high salary that will be able to compete with foreign offers to conserve human resources and restore Ukraine's economic potential.

References:

1 Plaskon S., Seniv H., Novosad I., Masliy V. Application of econometric modeling in the assessment of foreign economic activity of Ukraine / Economic analysis: - WUNU. - 2020. - Volume 30. - No. 3. p. 118-128. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42500/1/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%8C.pdf>

2. Dzyubanovska N.V. Problems of measuring the country's foreign trade. - Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences Series. – 2016. – Issue 19. – P. 22-25.

<https://www.google.com/search?q=Dzyubanovska+N.V.+Problems+of+measuring+the+country%27s+foreign+trade.+Scientific+Bulletin+of+Kherson>

3. Plaskon S., Shevelova S., Ruska S., Martyniuk O., Lesyk O., Seniv H. Causal Relationships Between Gross Domestic Product, International Trade and Foreign Direct Investments in Ukraine. - 11th International Conference on Advanced Computer Information Technologies. - WUNU. - 2021. - p. 214-217.

https://www.google.com/search?q=www.wunu.edu.ua+%E2%80%BA+10014-11th-international-conference-on-advanced-co...&rlz=1C1AOHY_enUA800UA800&oq=www.wunu.edu.ua+%E2%80%BA+10014-11th-international-conference-on-advanced-co...&aqs=chrome..69i57.4624j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8

4. Shevelova S., Plaskon S. Is the Ukrainian economy's absorptive capacity appropriate to attract foreign direct investment and facilitate economic growth?. – International Journal of Emerging Markets. – Emerald Publishing. – 2018. – Vol. 13, Issue 6, pp. 1928-1947.

<https://www.emerald.com/insight/publication/issn/1746-8809/vol/13/iss/6>

IMPACT OF COVID-19 ON E-COMMERCE

Prushkivska E.,

D.Sc. (Economics), Professor
National University «Zaporizhzhye Polytechnic», Ukraine

Maksymenko Y.,

Ph.D. (Economics), Associate professor
National University «Zaporizhzhye Polytechnic», Ukraine

Danylevska T.,

Master of the department of international economic relations
National University «Zaporizhzhye Polytechnic», Ukraine

The introduction of social distancing, quarantine and other restrictive measures in response to the COVID-19 pandemic has led to a fundamental shift in the structure of global demand for online purchases of goods, as well as an increase in the use of digital communication tools and remote consumption, such as social networks, Internet telephony, teleconferences, streaming video. There is more and more evidence of significant growth in the volume of e-commerce in both the B2C (business-to-consumers) and B2B (business-to-business) segments.

E-commerce of physical goods and services has been adversely affected by the same factors that have led to a general slump in supply and demand. These disruptions have resulted in delivery delays or order cancellations. Online sales of physical goods and services through B2B and B2C channels through retail and wholesale distribution services are dependent on the general state of manufacturing activity and availability of services, which in turn has been disrupted by measures taken by governments to contain the spread of the virus. First, the pandemic lockdowns led to the cessation of production in many countries, which was manifested in a decrease in supply and an increase in unemployment. Second, e-commerce has faced challenges due to disruptions in transport and logistics supply chains, in particular due to the introduction of new sanitary regulations that have tightened regulations on land, sea and air freight.

Presented at the end of May 2020 by marketing agency Research and Markets, the “Global E-Commerce Market Report 2020-30: Impact of COVID-19 and Growth” predicts that the global B2C commerce market will grow from \$1,808.5 billion in 2019 to \$2405.3 billion in 2030. At the same time, a significant increase is expected in the demand for essential goods, such as food, medicine, disinfectants, etc. According to the forecast of the marketing agency eMarketer, the effect of negative factors will outweigh the influence of positive ones. In connection with the onset of the pandemic, eMarketer adjusted its estimate of the growth of the global retail e-commerce segment in 2020 from 18.4% to 16.5%. In real terms, this represents a decline from \$4.105 trillion to \$3.914 trillion.

Along with statistical divisions of marketing agencies, international organizations give their quantitative estimates for electronic commerce, among which

the estimates of the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) deserve special attention. Unfortunately, the latest available UNCTAD data is from 2018; however, they allow us to estimate the extent of different segments within the overall global e-commerce. In particular, according to these data, the B2B segment by sales volume accounts for more than 80% of the total global e-commerce, while B2C trade is less than 20%, and its cross-border segment is only slightly more than 1%. In fig. 1 presents the distribution of sales volumes in the retail segment of e-commerce in 2019 in the ten leading countries of the world, as estimated by eMarketer.

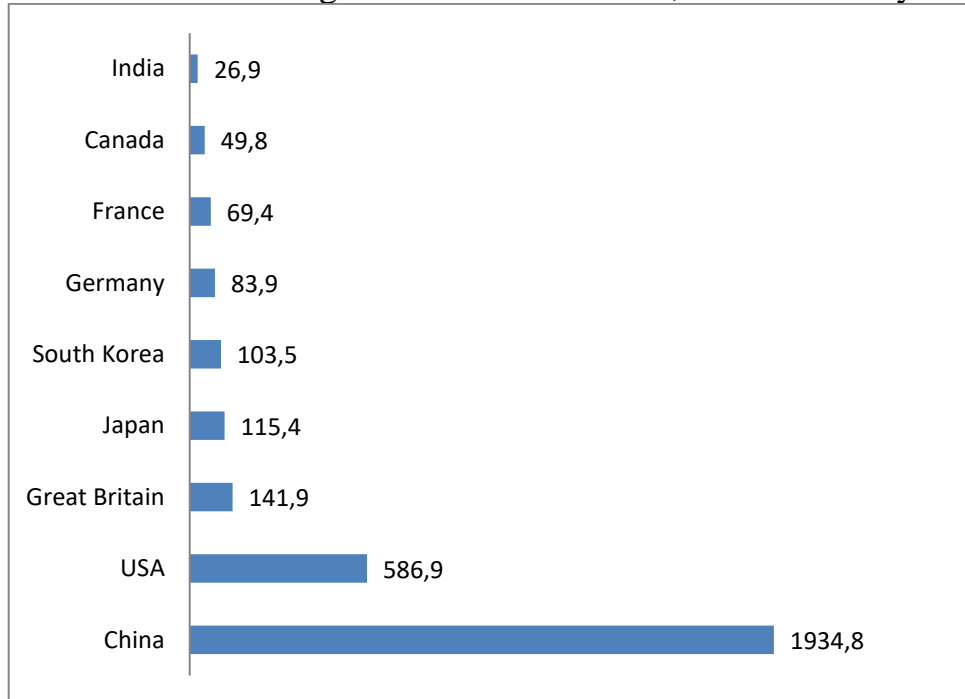

Fig.1 Sales volume in retail electronic trade by country, USD USA in 2019

Source: Global Ecommerce 2019 Ecommerce Continues Strong Gains Amid Global Economic

It can be seen that the unequivocal leader here is China, which has a margin of more than three times compared to the USA, which follows it. At the same time, the US market is also several times the size of the UK, which is in third place, and the markets of the countries following it are not so different from each other in terms of sales. Euromonitor offers a more conservative alternative data that highlights a similar list of the top ten markets, but the gap between China and the US in these data is not as large at just over 40%. According to the rate of annual growth of the market, the largest developing economies are ahead – India (31.9%) and China (27.3%). Among developed markets, Canada is the leader with this indicator, with a growth rate of 21.1%.

The UNCTAD B2C E-commerce Index measures the economy's capacity for infrastructural provision of e-commerce. Presented in Fig. 3 data show that in most of the largest e-commerce markets, the problem of lack of necessary infrastructure is not acute.

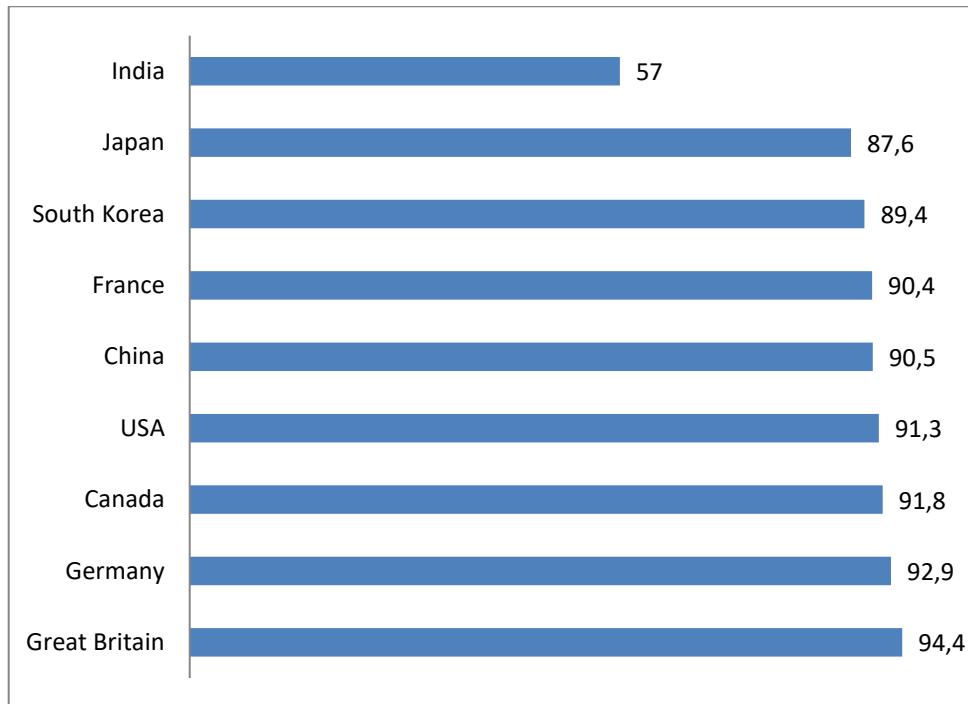

Fig. 2 UNCTAD B2C e-commerce index for 2019 in the countries with the largest e-commerce markets

Source: UNCTAD B2C E-COMMERCE INDEX 2019

The values of the index are mostly around 90.0 p.p., indicating a high level of technological and infrastructural development. At the same time, the last two Indian market with an indicator value of 57.0 p.p. still lags far behind others, and according to UNCTAD, the situation in 2019 did not improve compared to 2017-2018. However, despite existing technological and infrastructural constraints, India has shown the highest growth rates in e-commerce primarily due to the low base effect.

According to the share of e-commerce in total retail trade, the countries are ranked in a similar way, as in the case of the above-considered distribution according to the absolute volume of sales (Fig. 3).

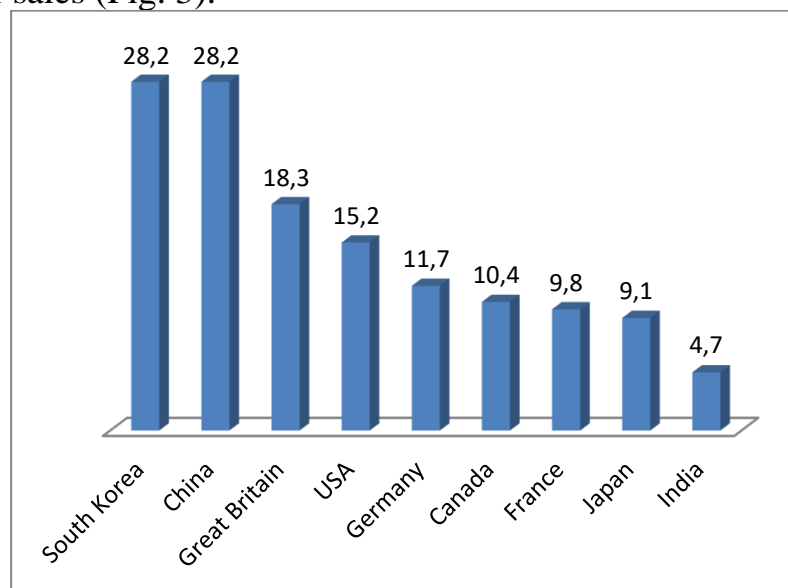

Fig.3 The share of electronic trade in total retail trade

Source: UNCTAD B2C E-COMMERCE INDEX 2019

In 2020, the volume of the e-commerce market increased by 41% and became one of the most dynamic in Ukraine. “The indicator reached \$4 billion, which is 8.8% of the total volume of retail trade. At the same time, over the past 5 years, the market has grown almost three times”, the study says. It is added that within the next five years growth is forecast to double.

Among the main factors that influenced the growth of e-commerce in the country, among others, the following are highlighted: an increase in the level of Internet penetration and the number of smartphone users, restrictions related to the coronavirus pandemic, as well as an increase in trust in digital payment systems.

The global volume of sales in e-commerce increases annually and in 2020, 20% of purchases in the world were made via the Internet. If ordinary sales increased by only 1% for the year, then on the Internet they increased by 24%. The positions of e-commerce are strengthening all over the world and Ukraine was no exception.

The penetration of e-commerce largely depends on the penetration of the Internet. According to various estimates, about 70% of the population of Ukraine use the Internet. For comparison, in 2010 this figure was equal to 30%. Getting used to the Internet, people get used to using the services it provides – online shopping is one of them.

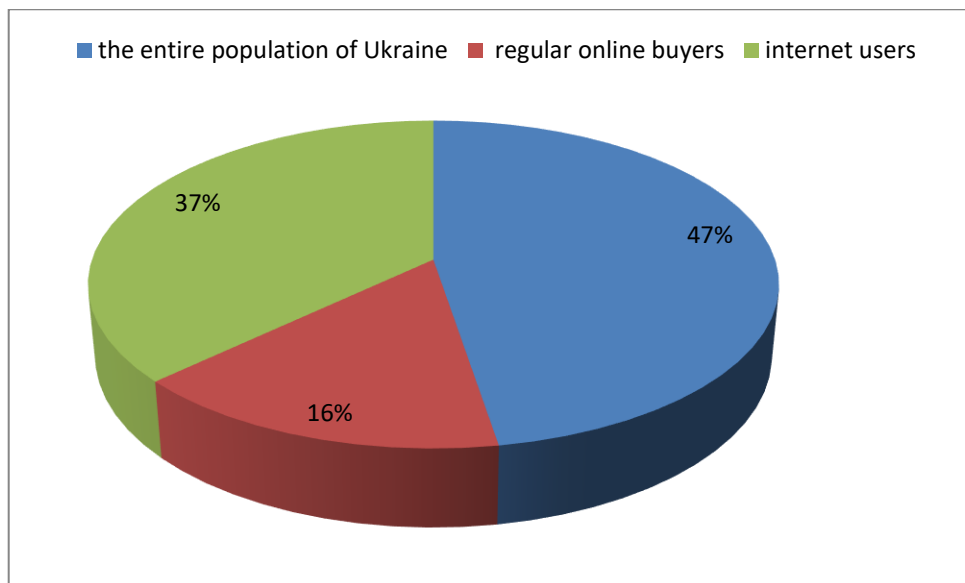

Fig.4 The size of the audience of regular online buyers in 2020

Source: How the habits of Ukrainian Internet buyers are changing. Results of the CBR study

Thus, global e-commerce is a promising direction of business activity that can increase the level of competitiveness of individual enterprises, industries, and entire countries. In the century of forced development of information and communication technologies, the economy is constantly undergoing significant transformations, gradually moving from "real" to "electronic". The development of the world e-commerce market is one of the significant achievements along this path.

Global e-commerce has good prospects, but for its further development, a coordinated policy of the business and public sectors of the economy in different countries is needed, as well as the development of innovative approaches to increase

the efficiency of electronic platforms and marketing solutions, taking into account the use of the successful experience of countries that are leaders in the development of e-business.

Today, there is a positive trend in the development of the e-commerce market in the world, but there are also a number of problems that prevent it from realizing its full potential on the world market. Developing an effective strategy for the development of the e-commerce market, solving technical issues, increasing the public's trust in online trade, optimizing logistics mechanisms and the efficiency of postal services, as well as payment systems will allow increasing the level of development of the domestic e-business market.

References

1. COVID-19 Updates. Available at: <https://commonthreadco.com/blogs/coachs-corner/COVID-19-ecommerce#COVID-19-ecommercedata>
2. Global Digital Overview. Available at: https://www.eticaret.gov.tr/static/Pdf/be67689eeccb420e8926b839c7254556_637159836475893573.pdf
3. Statista. Retail e-commerce sales worldwide from 2014 to 2023. Available at: <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/>

THE STRATEGY OF STATE COMPETITIVE POLICY IN GLOBALIZATION

Yasko Yuliia,

Ph.D (Economics), Associate Professor,
State University of Trade and Economics

The dominant trend of the current stage of development of the world economy is the growing all-round influence of globalization processes on the activities of all subjects of economic relations. The formation of the global market complicates, first of all, the relations of competition, when the activity of the state as the main regulator is accompanied by the influence of new economic threats. New interrelationships and trends are forming, which determines the urgency of developing a coherent, theoretically and methodologically grounded strategy of the state's competitive policy, adequate to today's realities.

Today, competition policy cannot remain within the boundaries of individual countries, it becomes a subject of interstate coordination and interaction. Globalization of the economy modifies the processes of competition in world markets and therefore forces the state to adjust its competitive policy in accordance with these conditions.

Competitive policy is a state activity aimed at creating a competitive environment for companies in the markets, as well as ensuring their interaction in order to avoid discrimination primarily in the sphere of monopoly pricing and due to the reduction of product quality [1]. In the era of globalization, the goal of the competition policy of an individual country should be to determine the permissibility of one or another practice of economic agents from the point of view of its impact on competition on a global scale.

Each state, when implementing a competitive policy strategy, depending on the state of development of competition in the national market, must choose the appropriate form of competitive policy: defensive or offensive.

Protective competition policy is designed to prevent the emergence of unjustified monopoly power and is limited, as a rule, to antimonopoly measures. Offensive competition policy is aimed not only at the limitation of monopoly power, but also at the creation of competitive mechanisms and a competitive environment, which cannot be implemented only by antimonopoly regulation measures.

Effective implementation of competition policy is determined by a number of determinants that recognize the role and importance of state competition policy [2]. Competitive policy is an important stimulating means of increasing socio-economic efficiency and creating a favorable climate for sustainable innovative development of the country. When developing a strategy for the country's economic development, it should be remembered that an effective competitive policy contributes to the creation of proper foundations for the functioning of a socially oriented economy, civil society and the rule of law, which ensures constitutional human rights and freedoms.

In the process of developing an effective strategy and competitive policy, it is important to evaluate the current situation and implement it. Specifically, the European

Bank for Reconstruction and Development (EBRD) evaluates 6 key qualities of transition economies to ensure a stable market economy: competitiveness, effective management, environmental sustainability, inclusiveness, sustainability and integration. In 2020, compared to 2018, Ukraine increased its ratings in six of the five qualities. In particular, in terms of competitiveness, experts note such positive changes, such as the opening of the land market and the implementation of reforms and privatization of state-owned enterprises [3]. In the ranking of economic freedom, which is compiled by the organization Heritage Foundation, Ukraine in 2021 rose to the same position and took 127th place. The overall indicator of economic freedom of Ukraine is 56.2 points out of 100 possible, and the country is in the category of "mostly poor". The economic freedom index consists of 12 indicators, divided into four categories: "effectiveness of law", "regulatory effectiveness", "activity of government" and "openness of markets". The lowest scores for Ukraine were recorded in the categories of "market transparency" and "effectiveness of law" according to indicators: financial freedom (30 points), investment freedom (35 points) and judicial efficiency (41.1 points). The highest in the category "government activity" - tax burden (88.7 points) and fiscal health (87.7 points) [4].

Today, in order to ensure sustainable economic development and integration of Ukraine into the European economic space, the so-called modernization and adaptation of European institutions that determine the general direction of the economic process are not enough. It is necessary to solve problems that have not been solved by previous economic development [5]. Therefore, the modern strategy of competitive policy of the state should be aimed at:

- development of a competitive environment and equal conditions for economic activity;
- elimination of any obstacles to the development of competition;
- minimization of administrative barriers to market entry and reduction of administrative pressure;
- promotion of development of competition in the market, as well as signs or existing monopolization.

References

1. Economic Code of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
2. Umantsiv, Yu., Zolina, D. Konkurentna polityka derzhavy za umov hlobalnykh transformatsii. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Universytetu*. №2 (56). 2020. [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2020.2\(56\).52-61](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2020.2(56).52-61).
3. Antimonopoly Committee of Ukraine (2020) "Report of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2020"/ URL: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/richni-zviti/zvit-2020>.
4. Antimonopoly Committee of Ukraine (2021) "Report of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2021"/ URL: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/richni-zviti/zvit-2021>.

5. Zvieriakov, M. Formuvannia modeli ekonomichnoho rozvytku v novykh istorychnykh realiakh. *Ekonomika Ukrainy*. 2022. № 8. S. 03-19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.003>.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОБНИЦТВА СОЇ В УКРАЇНІ

Ільків Лілія Анатоліївна

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Степанисько Ярослав Віталійович

магістр спеціальності 051 Економіка (Економіка підприємства)

Останні десятиріччя характеризуються вражаючим розвитком виробництва сої. За посівними площами і валовими зборами зерна вона є головною бобовою культурою світу. Вирощують її більше 40 країн на загальній площі понад 50 млн га. Такий значний ареал поширення пояснюється універсальністю використання сої як важливої продовольчої, технічної та кормової культури, що зумовлено відмінним поєднанням у насінні органічних і мінеральних речовин [1].

Загалом у світі виробництво сої розглядають як метод вирішення трьох продовольчих проблем, серед яких: виробництво зерна, виробництво білка, фіксація біологічного азоту в ґрунті. Такі ж проблеми соя повинна вирішити і в Україні, і, насамперед, стати відмінним попередником під зернові культури, підвищуючи їх врожайність [2].

Збільшення урожайності зернових, вирощених після сої, становить 3-4 ц/га. Також соя це незамінна складова в списку білкових кормових ресурсів. Якщо гіпотетично залишити тваринництво без доступу до соєвого шроту, то виробництво м'яса може скоротитися на третину, а то й вдвічі.

Ринок сої – один із найбільш динамічних ринків останнього десятиріччя в Україні. Виробництво сої в Україні почало розвиватися порівняно недавно. Так, у 2000 р. обсяги виробництва сої становили всього 64,4 тис. т. Проте впровадження нових виробничих технологій, високий рівень цін та попит на зовнішніх ринках створили передумови для швидкого нарощення виробництва. З іншого боку, активний ріст виробництва забезпечується сприятливими кліматичними умовами для вирощування сої та вигідним географічним розташуванням відносно основних експортних ринків – країн ЄС та Близького Сходу [3].

За показниками рентабельності серед основних сільськогосподарських культур соя займає друге місце, поступаючись тільки соняшнику. Потужності з переробки сої в Україні щороку збільшуються, компанії-виробники активно заявляють про будівництво нових переробних заводів. В той же час, лише за 2021 рік обсяги експорту культури зросли на 31%.

Вітчизняні дослідники відзначають, що Україна має великі можливості та значний потенціал для подальшого збільшення власного виробництва сої. І саме ця культура може сформувати стабільний урожай [4].

Потенціал урожайності вітчизняних сортів сої вважається досить високим: ультраскоростиглих – 23-28 ц/га ранньостиглих – 25-30 ц/га, середньоранньостиглих – 30-40 ц/га, середньостиглих – 41-50 ц/га й більше [5].

За період з 2010 по 2021 роки обсяги виробництва сої в Україні зросли майже в 2,1 рази – з 1,68 млн. тон до 3,49 млн. тон. При цьому активний інтерес до культури продовжують проявляти як великі агрохолдинги, так і дрібні та середні незалежні агровиробники. Хоча, у 2021 році порівняно з 2019 роком посівні площі в Україні зменшились на 18,5%, виробництво зменшилось на 5,6% (рис. 1), урожайність підвищилась на 15,3% (з 22,9 ц/га у 2019 р. до 26,4 ц/га у 2021 р.).

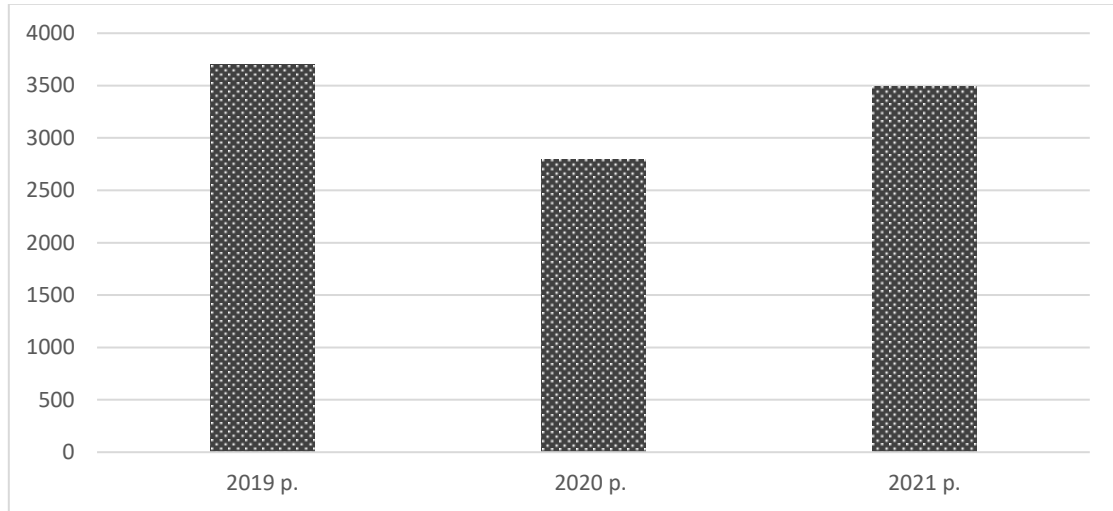

Рис. 1. Динаміка виробництва сої в Україні у 2019-2021 рр. [6]

У 2021 р. в Україні посівні площі під соєю становили 1,3 млн га, що на 18,5% менше, ніж у 2019 р., в 2020 році – 1,35 млн. га, що на 2,3 % менше, аніж у 2021 р. Це мінімальні площі за останні п'ять років. Найбільші площі сої були зафіксовані у Хмельницькій, Полтавській, Житомирській, Київській областях. Найбільше скорочення площ посівів сої зафіксовано у Чернігівській (на 52 %), Харківській (33 %), Сумській (32%), Одеській (31,8%), Кіровоградській (30,5%), Вінницькій (30,2%), Миколаївській (28,6), Київській (26,1%), Житомирській (24,4%), Черкаській (24,3 %) областях .

У 2021 р. в Україні зібрано 3,5 млн т сої, що на 5,6 % менше, ніж у 2019 р., але на 24,9 % більше порівняно з 2020 роком. Зниження показника зумовило зменшення посівних площ, хоча збільшення врожайності – 26,4 ц/га в 2021 р. проти 22,9 ц/га у 2019 р. та 20,5 ц/га у 2020 р. дещо покращили ситуацію. Найбільший врожай отримано у Хмельницькій і Житомирській областях.

Першопричиною скорочення площ під соєю стали «соеві правки» Закону України № 2245-VIII від 21 грудня 2017 року, згідно яких з 1 вересня 2018 року до 31 грудня 2021 року скасовується бюджетне відшкодування ПДВ при експорті соєвих бобів. Станом на 30 серпня 2018 року був підписаний законопроект №7403-д, яким скасовується норма щодо невідшкодування ПДВ при експорті сої, насіння свиріпи та ріпаку для виробників, які самостійно поставляють ці культури за кордон. Даний законопроект покликаний був сприяти відновленню зацікавленості товаровиробників у вирощуванні цієї культури, зокрема стабілізації площ посівів та виробництва цієї культури починаючи з 2020 року.

Проект закону про скасування «соевих (ріпакових) правок» президент України підписав 21 травня 2020 року, коли посівна майже закінчилась. У цей

час аграрії здебільшого вирішили про структуру посівів. Відтак скасування «соєвих правок» не стимулювало збільшення посівних площ (1,32 млн гектарів у 2020 році) і не відбилось на цьогорічних площах (1,27 млн гектарів). Наступні року очікують збільшення посівів під соєю завдяки очевидному підвищенню її рентабельності.

На сьогодні Україна стає все привабливішою для деяких країн в імпорті сої. Проте існують певні чинники ризику як для імпортерів, так і для внутрішніх виробників і покупців цієї культури

В Україні склалась ситуація, що більшість виробників сої (особливо дрібніших) вирощують ГМО-сорти, які в Європі заборонені. Тому логістика завезення насіння вищих репродукцій переважно не вигідна. Відповідно, на значній частині площ під ГМО-соєю висівається насіння вже 5-10-12-ї репродукції. Тобто зазвичай виробники вирощують сою з насіння, вирощеного власноруч, тому проблема отримання якісного насіння сої для сіви під урожай наступного 2023 року стоїть дуже гостро.

В результаті війни маємо спектр негативних умов, що будуть впливати на ринки, експорт і виробничі можливості сільськогосподарських підприємств.

Наразі є необхідність вирощувати культури, що мають стабільно високу ціну на світовому ринку та забезпечать високий валовий дохід при умові значного зменшення логістичних затрат.

Воєнні дії та перекриття морських шляхів призвели до значної обмеженості ресурсних можливостей сільського господарства в Україні: зупинилось нормальне забезпечення підприємств добривами, засобами захисту та іншими препаратами для вирощування культур. В таких умовах перспективність вирощування сої стає більш значною, адже соя потребує значно менших затрат, ніж такі інтенсивні культури як кукурудза, соняшник, зернові, що потребують більшої кількості технологічних операцій, вищих затрат на системи удобрення та захисту.

Соя за рахунок своєї біологічної здатності взаємодіяти з азотфіксуючими мікроорганізмами не потребує значного внесення азотних добрив. А відсутність великої кількості шкідників та хвороб в умовах України на фоні високої стійкості культури забезпечує значно менші витрати на інсектицидно-фунгіцидний захист культури.

Отже, в умовах ведення агресивної війни Росії проти України вирощування сої як продовольчої культури для сільськогосподарських підприємств, має достатньо велику кількість переваг. Зокрема, зменшення технологічних затрат за рахунок меншої потреби у добривах та засобів захисту, висока і стабільна ціна сої на ринку, достатньо широкі експортні можливості країн-сусідів, а також зменшення логістичного навантаження, що знижує ризики при реалізації вирощеного урожаю.

Таким чином, на сьогодні соя є однією з найбільш привабливих культур для виробників. Основні причини цьому – порівняно висока рентабельність (116,5%) виробництва протягом попередніх років, можливості для подальшого збільшення посівних площ та перспективні ринки збуту.

Список літератури

1. Мельник А. В., Романько Ю. О., Романько А. Ю. Адаптивний потенціал та стресостійкість сучасних сортів сої. Таврійський науковий вісник. 2020. № 113 (4). С. 85-91.
2. Планування структури посівних площ з урахуванням сівозміни. URL: <https://www.soft.farm/uk/blog/planuvanna-strukturi-posivnih-plos-z-urahuvannam-sivozmini-143>
3. Українські аграрії змінюють підхід до вирощування сої: покращення якості бобів. URL: <https://superagronom.com/news/13845-ukrayinski-agrariyi-zminuyut-pidhid-do-viroschuvannya-soyi-pokraschennya-yakosti-bobiv>
4. Посівні площі під соєю зростуть на 30%. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/posivni-plosi-pid-soeu-v-ukraini-zrostut-na-30>
5. Городиська І.М., Ліщук А.М., Монарх В.В. Особливості органічного насінництва сої в контексті євроінтеграції України. Сільське господарство та лісівництво. №9. 2018. С.89-101.
6. Статистичний збірник «Рослинництво України». Київ. Державна служба статистики України. 2021. С.11-13.

РОЛЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕРЕДНИЦТВА У МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ

Атаманчук З.А.,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Макогін З.Я.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економічної та інвестиційної діяльності,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Посередництво – важлива і невід’ємна частина сучасної ринкової економіки [1]. Значення посередницької діяльності у сучасному міжнародному бізнесі важко переоцінити. За розрахунками економістів, у США функціонує близько 20 типів посередницьких організацій, при цьому на незалежних посередників припадає понад 50 % загального обсягу реалізації продукції. В Японії діє близько 120 000 посередницьких організацій, на частку яких припадає майже 60 % продаж продукції виробничо-технічного призначення [2]. Загалом у США, Великобританії, Японії, Німеччині, Швеції на частку посередників припадає близько половини обороту товарів та послуг.

Посередники, від імені гуртових і роздрібних підприємств, є найважливішим механізмом збуту на глобальному ринку. Багаторічний досвід функціонування закордонних компаній доводить, що кінцевий ефект від використання посередників є значно вищим, ніж виробництво власної збутової мережі. Особливо вагомою є роль посередників у продажу товарів масового попиту за кордоном, оскільки в цьому випадку близькість до споживачів і швидкість пристосування до потреб, що стрімко змінюються, набуває найбільшого значення. Як приклад можна навести збутові структури найбільших транснаціональних корпорацій – General Motors, Mitsubishi, Nestlé, IBM, які здійснюють збут своїх товарів через величезну мережу посередницьких компаній у всьому світі [3].

У сучасних умовах розподіл товарів без використання посередницької мережі ускладнюється [4]. Компанія вимушена витратити надлишкові ресурси на організацію зберігання продукції, товарорух та комунікаційний процес. Також у виробника/продавця може бути недостатньо компетенцій для реалізації деяких функцій [2].

Водночас в умовах цивілізованої ринкової економіки діє закон доцільності використання посередників: продавцям і покупцям товарів і послуг доцільно залучати посередників тільки в тому випадку, якщо сума виплачуваної посередникам винагороди нижче, ніж можливі витрати продавців і покупців на самостійну організацію збуту або купівлю необхідних їм товарів і послуг [5].

Посередники є суб'єктами незалежного і специфічного бізнесу, які здійснюють свою діяльність на основі таких принципів:

- рівноправність сторін, тобто партнерські взаємовідносини між сторонами, що передбачають існуючі альтернативи вибору контрагентів господарських зв'язків, однакову відповідальність за порушення умов договорів;
- договірні засади взаємовідносин із контрагентами;
- підприємливість, винахідливість у вирішенні конкретних завдань, зацікавленість у реалізації резервів;
- оперативність, що передбачає мобільність, динамічність і своєчасність виконання поставлених завдань;
- обслуговування контрагентів, тобто діяльність, яка пов'язана із наданням їм комплексу послуг;
- комерційні засади діяльності, що має на меті отримання посередником прибутку;
- економічна зацікавленість суб'єктів господарювання в організації опосередкованих каналів розподілу.

Незважаючи на те, що посередники стягують за свої послуги винагороду, їх залучення надає виробникам, продавцям і покупцям товарів і послуг відповідні переваги, а саме:

- посередники, діючи в певному секторі ринку й спеціалізуючись на певному наборі товарів та послуг, швидше, ніж самі постачальники, можуть знайти фірми, зацікавлені у придбанні даної продукції, тим самим забезпечивши прискорення оборотності виробничого і торгового капіталу, а за рахунок значних обсягів товарообігу знизити витрати обігу на одиницю продукції;

- здійснюючи постійний маркетинговий моніторинг ринку, маючи перевагу в отриманні інформації про можливості ринку, посередники можуть швидко та дешево продати цю інформацію клієнтам, завчасно орієнтуючи виробників, в якому напрямку їм доцільно розвивати свої виробничі потужності, здійснювати виробництво продукції та послуг, адже у міжнародному бізнесі інформація стає ключовим фактором, що впливає на успіх діяльності компанії;

- посередники можуть вкладати у сферу обігу власний капітал, авансуючи тим самим виробників товарів та послуг, сприяти в організації транспортування вантажів, їх розмитненні й страхуванні, а також приймати на себе фінансові гарантії виконання платіжних та інших зобов'язань сторін, що сприяє підвищенню ефективності та надійності товарного обміну;

- володіючи специфічними знаннями, посередники сприяють підвищенню конкурентоспроможності товарів, скорочуючи терміни поставок, здійснюючи передпродажну доробку товарів та їх технічне обслуговування в гарантійний та післягарантійний терміни;

- постійно розвиваючись, прагнучи стати більш інноваційними, посередницькі компанії розвивають і своїх клієнтів, що комплексно сприяє поступу світової економіки.

Посередництво як соціально-економічне явище характеризується винятковою поширеністю в практиці суб'єктів міжнародного бізнесу. В

сучасному світі спостерігається зміна ролі посередницької діяльності під впливом процесів глобалізації, інтернетизації. В умовах розвитку сучасних засобів зв'язку й Інтернет, що долає національні й державні кордони, значно прискорює процеси виробництва, обміну та розподілу продуктів, послуг та знань, глобалізує міжнародну торгівлю посередницька діяльність, видається інколи недоцільною, але насправді, у запеклій конкурентній боротьбі помітно трансформується, що призводить до зростання ринкової сили посередницьких підприємств, розширення масштабів посередницької діяльності, появи нових типів посередників, які забезпечують інфраструктуру для сучасних моделей ведення міжнародного бізнесу. Посередники інтегрують та координують мережі створення цінності для забезпечення найкращих рішень задоволення потреб кінцевого споживача.

На відміну від промислово-розвинених країн світу, в Україні посередницька діяльність розвивається досить суперечливо: з однієї сторони — розширення зовнішньоекономічних зв'язків, лібералізація торгівлі, роздробленість і віддаленість постачальників і покупців, ускладнення комерційних операцій тощо, об'єктивно потребують прискореного формування інституту посередництва, а з іншого боку — недостатній професійний рівень посередників, притаманна стихійність формування ЄЄ організаційних форм посередництва, недовіра з боку бізнесових структур, недосконале нормативно-правове регулювання у цій площині стримують процес належного розвитку посередницьких структур, не сприяючи тим самим легалізації посередницької діяльності.

Види і характер посередницьких операцій у міжнародному бізнесі обумовлюються функціями, що виконуються посередниками. У процесі розвитку світового господарства з'являються широкі можливості для появи нових типів посередників, які забезпечують інфраструктуру для сучасних моделей ведення бізнесу.

Список літератури

1. Ковтун Е. О., Галкіна І. В. Посередництво в торговельній діяльності підприємства. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 05.10.2022).
2. Дима О. О. Аналіз тенденцій у розвитку посередницьких організацій. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. №4 (75). 2014. С. 72-82.
3. Гринюк Н. А., Намчук М. О. Сутність та ефективність посередницької діяльності в міжнародному бізнесі. Молодий вчений. № 11 (99). листопад, 2021. С. 367-371.
4. Обрителько Б. А. Менеджмент посередницької та біржової діяльності: навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 264 с.
5. Дунська А. Р. Торгові посередники в зовнішньоекономічній діяльності: проблеми визначення та класифікації. Економічний вісник НТУУ «КПІ»: збірник наукових праць. № 9, 2012. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/2953?mode=full> (дата звернення: 05.10.2022).

ВСТАНОВЛЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ЦІНИ НА НОВИЙ ТОВАР

Диса Катерина Петрівна

Студентка 4 курсу спеціальності 073 «Менеджмент»
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Кудельський Віталій Едуардович

к.е.н. доцент кафедри менеджменту,
фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Кожна людина, яка асоціює себе з бізнесом повинна вміти приймати таке важливе рішення, як встановлення оптимальної ціни на товар. Вибрана модель ціноутворення впливає практично на кожну частину бізнесу.

Оптимальне ціноутворення має вирішальне значення для досягнення хорошої маржі, прибутку та, зрештою, зростання компанії. Для багатьох компаній принаймні один із цих факторів є головною метою. По суті, компанії розраховують скільки коштує ведення бізнесу, і після цього визначають, в яку ціну буде очікувана кількість продуктів, які вони продаватимуть. Через це багато підприємств дотримуються моделі ціноутворення «витрати плюс», яка спочатку визначає витрати, а потім визначає ціну продукту на певній цільовій маржі, яку вони хочуть отримати [1].

Я вважаю, що в більшості випадках це добре, але для багатьох компаній це не спосіб встановлення оптимальної ціни. Більшість компаній повинні перенести увагу з витрат на ціну, якщо вони хочуть збільшити свої прибутки.

Підвищення ціни на 5% без втрати обсягу та середньої маржі може легко призвести до збільшення прибутку на 30%-50%. Зазвичай компанії зосереджуються на скороченні витрат або збільшенні обсягу для отримання більшого прибутку.

На мою думку, при встановленні оптимальної ціни на новий товар непотрібно боятися вибрати «неправильну» ціну. Цінові рішення завжди будуть змінюватися разом з бізнесом. Головне щоб ціна покривала витрати та забезпечувала певний прибуток, а далі її можна коригувати по ходу роботи. Потрібно порівнювати ціни, щоб бачити, як стратегії ціноутворення співвідносяться з аналогічними продуктами.

Давайте спробуємо збільшити ціну на 10% та зменшити вартість на 10% і прослідкуємо різницю (табл.1).

Таблиця 1.

Аналіз вартості

Показники	Без змін	Зниження вартості на 10%	Збільшення ціни на 10%
Ціна	100 грн	100 грн	110 грн
Обсяг	100	100	100
Загальні витрати	5 000 грн	4 500 грн	5 000 грн
Прибуток	5 000 грн	5 500 грн	6 000 грн
Зміна прибутку	0%	10%	20%

Як бачимо, підвищення ціни на 10% вдвічі ефективніше, ніж зниження витрат на 10%. Звичайно, це спрощена ситуація, але мені здається принцип достатньо зрозумілий. Підвищення цін ефективніше, ніж зниження витрат, якщо обсяги залишаються незмінними.

На мою думку, підвищення ціни на 10% може бути вигідним для компаній, які працюють у ринковій ніші, або які цінуються набагато вище, ніж конкуренти. Прикладом таких компаній, які можуть легко підвищити ціни без значної втрати обсягу, є Apple, яка має відносно дорогі смартфони. Або фармацевтичні компанії, які мають патенти на продукти. Ці компанії можуть продавати виходячи з того, що споживач цінує товар, не втрачаючи обсягу [2].

Оскільки ми говоримо про встановлення оптимальної ціни на новий товар, то варто згадати про модель ціноутворення «витрати плюс» або модель ціноутворення на основі конкурентів. Ці дві стратегії завжди будуть актуальні та стануть корисними, якщо ви знаєте свої витрати.

Якщо вже є готовий продукт, який добре продається на ринку протягом деякого часу, а немає великої конкуренції. Тоді варто обрати модель ціноутворення, засновану на цінності клієнта, або модель преміум-ціноутворення. Вони зосереджуються на продажу продукту за ціною, яку цінують клієнти, і створюють враження, що клієнт відчуває його преміум.

Якщо ж навпаки, ринок дуже конкурентний, то тут слід дослідити цінову еластичність продукту та ціни у конкурентів. В ідеалі це слід зробити, вивчивши доступні дані, щоб визначити правильну ціну на продукт, яка приведе до найбільшого прибутку.

Також, мені здається, що результат можна покращити розглянувши динамічне ціноутворення. Ця стратегія ціноутворення базується на даних і використовує дані з різних джерел, як от ціни конкурентів, цінову еластичність, погоду, наявні запаси та інші фактори для визначення оптимальної ціни. На мою думку це найкраща стратегія для оптимізації прибутку.

Отже, з вищесказаного можна зрозуміти, що немає універсального рішення для встановлення оптимальної ціни на товар. Все дуже сильно залежить від ситуації, в якій перебуває бізнес і від того, скільки даних і знань про ринок відомо. Для досягнення успіху потрібно не боятися помилок та тестувати різні моделі ціноутворення.

Список літератури:

1. Котлер Ф. Маркетинговий менеджмент : підручник / Ф. Котлер, К.Л. Келлер, А.Ф. Павленко та ін. – К. : Видавництво «Хімджест», 2018. – 720 с.
2. Чухрай Н.І. Маркетинг інновацій : підручник / Н.І. Чухрай. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 256 с.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Жукова О.А.

Старший викладач кафедри бізнесу і права
Вінницький соціально-економічний інститут
Університету «Україна»

Важливою складовою внутрішньої політики держави є соціальна політика. Особливістю соціальної політики є спрямованість на людину, на забезпечення її добробуту у матеріальній, культурній та духовній сферах. Політика держави повинна бути спрямована як на соціальне забезпечення, соціальну допомогу, житлові програми, охорону здоров'я, освіту, так і на підтримку соціально орієнтованих сфер діяльності.

Умовами ефективної реалізації соціальної політики є:

- утвердження динамічності механізму регулятивної діяльності, спрямованої на збагачення соціального потенціалу суспільства;
- пошук її ефективних способів та форм, усунення невинуватих і малоефективних, насамперед консервативних методів регулювання, що гальмують процес утвердження цінностей соціального буття;
- відмова від форм та методів управління, що породжують соціальне відчуження людини.

Дослідження сучасного стану соціальної політики та основні напрями її розвитку висвітлюються у наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: В.С. Венедіктова, М.О. Волгіна, Т. Ганслі, Б. Дікона, Л.Д. Климанської, Е.М. Лібанової, У.І. Моторнюк, О.М. Палія, В.М. Пічі, О.М. Піщуліної, О.В. Побережного, В.Є. Савки, В.А. Скуратівського, П. Стабса, Є.І. Холостової, М. Халс, Н.М. Хоми, П.І. Шевчука, О.А. Яковлева, Л.В. Ярової та інші.

Соціальна політика є інструментом держави у розподілі і перерозподілі суспільних благ з метою захисту вразливих верств населення, усунення диференціації доходів у суспільстві, соціального захисту тих громадян, хто внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин не може забезпечити собі гідне існування.

Ключовим завданням соціальної політики країни є забезпеченні добробуту населення, його культурних прав та інтересів, соціальної безпеки, підвищення рівня життя. Саме такі орієнтири задекларовані у ст. 1 Конституції України, а Україна проголошена як соціальна держава.

Статті Конституції України містять положення, які закріплюють цілий комплекс загальновизнаних соціальних прав людини та специфічних соціальних гарантій з боку держави, а саме:

- 1) право на соціальний захист (ст. 46);
- 2) право на житло (ст. 47);
- 3) право на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї (ст. 48);

4) право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49);

5) право дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на державне утримання (ст. 52);

6) право на освіту (ст. 53).

Державну політику України у сфері соціального захисту та соціального забезпечення формує низка актів Верховної Ради України, Президента та Кабінету Міністрів України. Органи влади здійснюють вплив на соціальну політику України виходячи з розподілу владних повноважень, закріплених в чинній Конституції України. Органом, який забезпечує проведення політики у сферах праці й зайнятості, а також соціального захисту населення, розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України є Кабінет Міністрів України. Формування плану дій та шляхи реалізації соціальних програм затверджуються наказом Міністерством соціальної політики у Стратегічному плані. Так, на 2022–2024 роки задекларовано наступні стратегічні цілі:

1) підвищення рівня пенсійного забезпечення;

2) створення Єдиної інформаційної системи соціальної сфери;

3) підвищення рівня соціальних стандартів та гарантій та підтримка малозабезпечених сімей;

4) надання якісних соціальних послуг;

5) сприяння інклюзії осіб з інвалідністю в суспільне життя;

6) захист прав дітей;

7) забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, протидія домашньому насильству та торгівлі людьми[2].

Основними правами людини, які визначено та закріплено у міжнародних нормативних документах, є соціальний захист та право на соціальне забезпечення. Варто відзначити, що соціальний захист відіграє важливу роль у покращенні умов життя, скороченні бідності, сприянні інклюзивному зростанню та підтримці соціально-економічної стійкості.

Але недостатній рівень соціального захисту в різних країнах світу свідчить про те, що громадяни не користуються своїми правами на соціальний захист.

Відповідно до інформації Міжнародної асоціації соціального забезпечення встановлено, що близько 50 відсотків населення світу мають доступ до тієї чи іншої форми соціального забезпечення, тоді як лише 20 відсотків мають достатнє охоплення соціальним забезпеченням [3]

Рівень соціального захисту та забезпечення в країні залежить від розміру фінансування і визначається часткою від Валового Внутрішнього продукту країни. В умовах децентралізації фінансування соціального захисту та забезпечення здійснюється за рахунок коштів загального та місцевого бюджету. Під впливом різних факторів ця частка може змінюватися і відповідно впливати на рівень соціального захисту громадян країни. Розглянемо данні видатків зведеного бюджету України в динаміці за 2020 – 2022 роки (табл. 1)

Таблиця 1

Динаміка видатків зведеного бюджету України (функціональна класифікація) за 2020 - 2022 р.р. (млн. грн.)

Статті видатків	на 31.12.2020		на 31.12.2021		на 1.09.2022	
	млн. грн.	Частка, %	млн. грн.	Частка, %	млн. грн.	Частка, %
Усього	1595289,7	100.00%	1844377,7	100.00%	1620715,5	100.00%
Загальнодержавні функції	204818,8	12.84%	252605,9	13.70%	156455,5	9.65%
Оборона	120374,1	7.55%	127527,3	6.91%	532745,9	32.87%
Громадський порядок, безпека, судова влада	159506,3	10.00%	176149,3	9.55%	233464,3	14.41%
Економічна діяльність	262814,6	16.47%	293350,1	15.91%	58327,3	3.60%
Охорона навколишнього середовища	9056,6	0.57%	10620,6	0.58%	2716,6	0.17%
Житлово-комунальне господарство	32214,5	2.02%	56894,5	3.08%	19952,7	1.23%
Охорона здоров'я	175791,2	11.02%	203610,4	11.04%	124872,1	7.70%
Духовний та фізичний розвиток	31710,9	1.99%	43358,4	2.35%	20084,2	1.24%
Освіта	252283,1	15.81%	312914,6	16.97%	177501,2	10.95%
Соціальний захист та соціальне забезпечення	346719,5	21.73%	367346,6	19.92%	294579,1	18.18%

Джерело: сформовано на основі даних [5]

Аналіз видатків зведеного бюджету за функціональною класифікацією показав, що на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні припадає найбільша частина видатків. Так у 2020 році питома вага складала 21,73%, у 2021 – 19,92%, а за 9 місяців 2022 року частка становить 18,18%. Нажаль у 2022 році державні видатки на соціальне забезпечення дещо зменшились, у зв'язку з необхідністю підвищення обороноздатності країни в протистоянні агресії з сторони Російської Федерації, але залишається на високому рівні.

Встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій є державними стандартами. Державні соціальні гарантії - встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.

Відповідно до ст. 6 Закону України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

У таблиці 2 наведено порівняльні дані соціальних стандартів в Україні у 2021 та 2022 роках.

Таблиця 2

Державні соціальні стандарти України

Соціальний стандарт	2021 рік			2022 рік		
	з 1 січня	з 1 липня	з 1 грудня	з 1 січня	з 1 липня	з 1 грудня
Прожитковий мінімум (ПМ) в розрахунку на місяць на особу	2189	2294	2393	2393	2508	2589
для дітей віком до 6 років	1921	2013	2100	2100	2201	2272
для дітей віком від 6 до 18 років	2395	2510	2618	2618	2744	2833
для працездатних осіб	2270	2379	2481	2481	2600	2684
для осіб, які втратили працездатність	1769	1854	1934	1934	2027	2093
Мінімальна заробітна плата	6000	6000	6500	6500	6500	6700
(у % до ПМ для працездатних осіб)	264,3	252,2	262,0	262,0	250,0	249,6
Мінімальна пенсія	1769	1854	1934	1934	2027	2093
(у % до ПМ для осіб, які втратили працездатність)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: сформовано на основі даних [6]

Як бачимо з таблиці 2, базові державні гарантії зростають. Так прожитковий мінімум зріс з 2189 грн. за місяць на одну особу до 2589 грн. на 1 грудня 2022 року. Мінімальна заробітна плата за аналізований період зросла з 6000 грн. до 6700 грн за місяць.

Отже, здійснення соціального захисту та соціального забезпечення є критерієм оцінки розвитку держави. Україна має визначити модель розвитку соціального забезпечення на основі збереження стабільності та відповідальності. Державні механізми здійснення соціального захисту охоплює населення країни загалом, що потребує створення дієвої та ефективної системи фінансового забезпечення соціального захисту населення. Результативність та ефективність соціальної політики держави вирішальною мірою залежить від стану національної економіки країни. Соціальна та економічна політика складають внутрішню політику держави. Між економічним зростанням та соціальним прогресом у суспільстві існує пряма залежність.

Список літератури:

1. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1981> (дата звернення: 19.06.2022). DOI: 10.32702/2307-2156-2021.2.40

2. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – К.: Центр громадської експертизи, 2009. – 104 с. – Бібліографія: с. 104. – URL: https://www.irf.ua/files/ukr/programs_law_areas_publ_2028_ua_law.pdf

3. Бондар М. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*, №34/2021. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10> – URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/976/934>
4. Наказ Міністерства соціальної політики України від 11.02.2022 № 90 – URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/6220.html>
5. Сайт Міністерства фінансів України. – URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/>
6. Сайт Міністерства соціальної політики. Соціальні стандарти. – URL: <https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html>

ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ

Островерх Андрій Миколайович
здобувач освітнього ступеня «магістр», 2 курс
Українська інженерно-педагогічна академія

Порсюрова Ірина Петрівна
к.е.н., ст. викл. кафедри маркетингу та торговельного підприємництва
Українська інженерно-педагогічна академія

За умов турбулентності зовнішнього середовища прибуток підприємства відіграє важливу роль. Результат, до якого прагнуть суб'єкти будь-якої підприємницької діяльності є прибуток, який дає можливість саморозвитку та збільшення масштабів діяльності суб'єкта господарювання. Облік отриманих результатів дозволяє ефективно здійснювати операції та розподілити прибуток відповідно до потреб підприємства. Актуалізується питання щодо обліку формування та використання прибутку у теоретичній та практичній площині.

Чистий прибуток – власне джерело фінансування активів підприємства, що належить до власного капіталу. В бухгалтерському обліку рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокріті збитки)» непризначений для відображення порядку формування прибутку до оподаткування. Внаслідок цього в план рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій внесений рахунок 79 «Фінансові результати», який проводить формування доходів і витрат підприємства звітного періоду для подальшого нарахування податку на прибуток підприємства чи автоматичного списання збитку підприємства звітного періоду до рахунку 442 «Непокріті збитки».

Згідно з Інструкцією № 291 [1] за дебетом рахунку 79 «Фінансові результати» проводиться формування витрат підприємства, а за кредитом – його доходів. Інформація щодо формування доходів і витрат в бухгалтерському обліку та їх відображення у фінансовій звітності підприємства затверджена стандартами бухгалтерського обліку. Якщо підприємства ведуть бухгалтерський облік за національними стандартами, то вони застосовують норми П(С)БО 15 «Дохід» [2] і П(С)БО 16 «Витрати» [3].

Фінансовий результат визначається за кожним видом діяльності підприємства із періодичністю, установленою в обліковій політиці (місяць, квартал, рік). Таким чином, в кінці звітного періоду після сформованих оборотів за сторонами рахунку 79 «Фінансові результати» проводиться заповнення Звіту про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) за формою № 2 НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [4]. В кінці звітного періоду рахунок 79 «Фінансові результати» закривається, що наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення фінансового результату в бухгалтерському обліку

Зміст операції	Дт	Кт
Під час отримання прибутку		
Нараховано податок на прибуток	98	641
Віднесено податок на прибуток до зменшення прибутку до оподаткування	79	98
Визначено чистий фінансовий результат підприємства (нерозподілений прибуток)	79	441
Під час отримання збитку		
Визначено чистий фінансовий результат підприємства (нерозподілений прибуток).	442	79

Джерело: узагальнено авторами за [5]

Рахунок 79 «Фінансові результати» повинен бути закритий і залишок за ним повністю перенесений на рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)» наприкінці звітнього року. Якщо залишити залишок на рахунку 79 «Фінансові результати» на кінець року, і зробити це на початку наступного року, то в наступному році обороти за рахунком 79 «Фінансові результати» не відобразатимуть фінансові результати цього наступного року, а отже, цей рахунок не виконуватиме своєї основної функції – бути джерелом інформації для складання звіту про фінансові результати.

Під час створення підприємства в установчих документах засновники мають право зазначити напрями, за якими буде розподілений прибуток. Під час проведеного дослідження встановлено, що за час роботи підприємства засновники мають право змінити перелік напрямів розподілу прибутку. Перш за все це пов'язане з: внутрішньою політикою підприємства; зміною засновників підприємства; ефективним або неефективним веденням управлінського, фінансового та податкового обліку; змінами на ринку товарів (робіт, послуг); бажанням засновників збільшити обороти надання юридичних послуг.

Необхідно зазначити, що якщо власники підприємства в установчих документах внесуть пункт, у якому зазначать, що розподіл прибутку буде проводитись на підставі рішення зборів засновників (учасників), то протоколом зборів засновників будуть визначатись напрями й розміри прибутку, який буде розподілений. Таким чином, основними документами, які дають право на зміну в обліку відображення операцій з розподілу прибутку, можуть бути або установчі документи, або протоколи зборів засновників (учасників) [6].

З проведеного аналізу напрямів розподілу чистого прибутку підприємств ми визначили, що основними напрямами розподілу прибутку є: формування резервного капіталу; покриття збитків минулих періодів; збільшення розміру зареєстрованого (пайового) капіталу; заохочувальні фонди; інші фонди.

В бухгалтерському обліку запис щодо формування резервного капіталу з прибутку підприємства відображають такою проводкою: Дт 443 Кт 43. Якщо підприємство в минулих звітних періодах отримало збиток, то для його

погашення використовують нерозподілений прибуток та проводять такий запис: Дт 441 Кт 442.

Засновники підприємства за власним бажанням приймають рішення щодо збільшення розміру зареєстрованого (пайового) капіталу. За умови зміни та перезатвердження установчих документів в обліку здійснюють наступні операції:

- Дт 46 Кт 40 – на суму збільшеного зареєстрованого (пайового) капіталу;
- Дт 443 Кт 46 – спрямування частини прибутку на формування збільшеного зареєстрованого (пайового) капіталу.

Вітчизняні підприємства для заохочення власних працівників створюють з прибутку заохочувальні фонди. За рахунок такого фонду підприємство може проводити такі нарахування: виплата винагород (премій) за підсумками роботи за рік; подарунки до свят і ювілеїв; путівки на відпочинок або санаторно-курортне лікування працівників; харчування працівників на підприємстві; надання надбавок та доплат, які перевищують встановлені законодавством розміри, а також надбавок та доплат, які непередбачені чинним законодавством, матеріальної допомоги, оздоровчих та інших виплат.

Згідно з Інструкцією по застосуванню плану рахунків [1] рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)» не кореспондується з рахунком 66 «Розрахунки за виплатами працівникам», тому на виконання установчих документів в обліку цей напрям розподілу прибутку можна відобразити одним з таких варіантів:

- спрямування суми чистого прибутку на матеріальне заохочення працівників, така сума витратами не визнається і не включається до Звіту про фінансові результати (форма № 2), в бухгалтерському обліку здійснюється запис: Дт 443 Кт 661, 651;

- створити на підприємстві за рахунок чистого прибутку додатковий фонд матеріального заохочування працівників та включити його у склад додаткового капіталу (Дт 443 Кт 425). За рахунок такого фонду можна нарахувати та виплатити премії, але слід зазначити, що, як і 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді», субрахунок 425 «Інший додатковий капітал» не може кореспондувати з рахунками 66 «Розрахунки та виплати працівникам» та 65 «Розрахунки за страхування» з огляду на норми Інструкції про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку [1].

Крім заохочувальних фондів, підприємство має право формувати інші фонди для подальшого їх використання з метою отримання економічної ефективності розвитку підприємства. Для відображення цього процесу на рахунку 425 «Інший додатковий капітал» проводяться формування субрахунків з метою формування: фонду юридичних послуг підприємства; фонду розвитку соціальної інфраструктури підприємства; страхового фонду; фонду нагромадження; фонду споживання; цільових фондів тощо. В обліку відображення формування зазначених фондів проводять записом: Дт 443 Кт 425.

Отже, отриманий прибуток розподіляється між підприємством (використовується для його економічного і соціального розвитку), його

власниками (є джерелом формування їх доходів) та державою (перерахування коштів у формі податків та зборів), відображається на рахунках бухгалтерського обліку та фінансовій звітності, що дозволяє ефективно приймати релевантні управлінські рішення відповідно до потреб підприємства.

Список літератури:

1. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 // Верховна Рада України. Законодавство України : [база даних]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290 // Верховна Рада України. Законодавство України : [база даних]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 // Верховна Рада України. Законодавство України : [база даних]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.

4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 // Верховна Рада України. Законодавство України : [база даних]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

5. Жидєєва Л. І. Облік формування фінансових результатів та використання прибутку: проблеми та шляхи їх вирішення / Л. І. Жидєєва, К. О. Пінаєва // Економіка і суспільство. – 2017. – Випуск № 9. – С.1117-1122.

6. Панченко І. Методичні підходи до аналізу операцій з формування та розподілу прибутку підприємства: критичний аналіз / І. Панченко // Економічний аналіз. – 2012. – Випуск 10. – Ч. 4. – С. 279-283.

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ТЕХНІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНИХ ВАГОНІВ В УКРАЇНІ: ДОВОЄННИЙ АСПЕКТ

Плєтньов Михайло Васильович,
к.т.н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва
Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля
м. Київ, Україна

Проблеми, які існували у системі технічного обслуговування та ремонту вагонів в Україні до війни, можна обумовити такими об'єктивними причинами: відсутність постійного моніторингу технічного стану вагонів для відстеження, прогнозування і запобігання різним аварійним ситуаціям; недостатнє забезпечення системи технічного обслуговування та ремонту вагонів методами і засобами діагностування (контролю) для зниження експлуатаційних витрат; відсутність методичного забезпечення оцінювання і прийняття рішень обслуговуючим персоналом у конфліктних ситуаціях, що виникають у процесі технічного обслуговування та ремонту вагонів; відсутність інвестицій, необхідних для оновлення та модернізації виробничо-технічної бази вагонного комплексу залізниць.

Вирішити існуючі проблеми щодо технічного обслуговування та ремонту вагонів та проблеми, що виникли через військові дій з боку Росії, можна лише на підставі: наукових обґрунтувань і впровадження засобів технічної діагностики та інформаційних технологій; своєчасної постановки вагонів у ремонт і додаткової їх діагностики на вагоноремонтних підприємствах; вибору обладнання та матеріалів, які забезпечують необхідну якість ремонту вагонів; проведення кількісних та якісних досліджень проблем технічного обслуговування та ремонту залізничних вагонів.

Відомо, що вантажні залізничні вагони представляють собою спеціальні платформи, які застосовуються для перевезення різних товарів, типи яких різняться в залежності від багатьох факторів (конструкції кузова вагона, методів навантаження і вивантаження товару, характеру вантажу, місткості і тоннажу вагона та ін.). У свою чергу виділяються різні типи вантажних вагонів, які застосовуються для різного типу вантажу та мають відмінні параметри, серед яких: критий вагон, цистерна, піввагон, вагон-хопер, ізотермічний вагон, рефрижераторний вагон, вагон-думпкар, вагон-автомобілевоз [1].

Серед офіційного набору відкритих даних публічного акціонерного товариства «Українська залізниця», дотичних до кількісних та якісних характеристик рушійного складу залізничного транспорту, чільне місце займає реєстр наявних вагонів [2]. Така інформаційна база представляє собою автоматизовану систему збирання, накопичення та опрацювання таких даних як номер, адміністрація належності, власник вагону, тара (т), вантажопідйомність (т), ресурс до ремонту (км), дата запланованого ремонту, а також рід вагону,

характеристика за яким є дотичною до також до вищевказаної класифікації типів вагонів.

Таким чином, проаналізувавши наявні статистичні дані в реєстрі наявних вагонів вказаної юридичної особи, доцільно представити кількість цільових типів вагонів в її власності станом на кінець 2020, 2019 та 2019 років відповідно (таблиця 1).

Таблиця 1
Кількість цільових типів вагонів у власності ПАТ «Укрзалізниця»
за період з 2018 по 2020 рр.

№ з/п	Період часу	Типи цільових вагонів	Кількість типів вагонів
1	2020 рік (станом на 01.12.2020 р.) [3]	Криті, хопери-дозатори, думпкар, платформи, транспортери, цистерни,	17
	2019 рік (станом на 01.12.2019 р.) [4]	зерновози, люкові напіввагони, мінерало-вози, платформи фітингові,	17
3	2018 рік (станом на 01.12.2018 р.) [5]	вагони-термоса, цементовози, автомобілевози, обкатишевози, цистерни восьмивісні, рефрижератори, інші	

Отже, кількість цільових вагонів у власності вищевказаної юридичної особи за кожен з досліджуваних періодів складає 17 одиниць.

Згідно офіційного сайту Верховної Ради України тарифи, збори та плати на всіх лініях залізниць широкої, вузької та європейської колій мережі залізниць України загального користування, що включені в постійну експлуатацію, для всіх суб'єктів господарювання (фізичних та юридичних осіб), які беруть участь у процесі організації та здійснення перевезень вантажів залізничним транспортом регулюються нормами «Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги», затвердженого наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 26.03.2009 № 317, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15.04.2009 р. за № 340/16356. Положення п. 3 вказаного документу вказують на те, що державні регульовані тарифи встановлюються на внутрішні та міжнародні (експорт та імпорт) вантажні перевезення, що здійснюються на лініях широкої та європейської колій загальної мережі залізниць України; охорону та супроводження вантажів, що підлягають обов'язковій охороні силами відомчої воєнізованої охорони на залізничному транспорті; користування вагонами і контейнерами перевізника; роботи і послуги, пов'язані з перевезенням вантажів.

Крім того, ПАТ «Укрзалізниця» встановлює та затверджує відповідно до економічної ефективності та собівартості перевезень пільгові тарифи зі знижкою не більше як 20% від загальних тарифів [6].

В контексті вказаного, використовуючи статистичні дані офіційного веб-сайту ПАТ «Укрзалізниця», що дотичні до затвердження ставок вільних тарифів,

можна розрахувати середньорічну ставку за використання власних вагонів підприємства та плати за користування його вагонами за межами України відповідно за 2020, 2019, 2018 роки (таблиця 2).

Таблиця 2

Розмір середньорічної ставки за використання власних вагонів ПАТ «Укрзалізниця» та плати за користування його вагонами за межами України за період з 2018 по 2020 рр.

№ з/п	Тип вагонів	Середньорічна ставка за використання власних вагонів без ПДВ, (Сваг), грн./ добу [8]		
		Період		
		2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	2	3	4	5
1	Обкатишовоз	795,33	1213,00	1000,00
2	Напіввагон, вагон переобладнаний та модернізований у напіввагон з нумерацією в інтервалах 3225968–3226499, 9068000–9069998, 9080000–9080198, 9080200–9080398, 9080400–9080998, 9081000–9081998, 9090000–9091999, 9628890–9628898, 9628900–9628998, 9629000–9629998, 9639000–9639998, що починається на 969 та хопер-напіввагон умовного типу 5982	653,67	894,00	750,00
3	Думпкар, хопер-дозатор умовних типів 302 та 304	1091,67	995,50	862,00
4	Цементовоз	646,00	866,50	868,00
5	Мінераловоз	825,67	1203,00	1328,00
6	Зерновоз, вагон для перевезення муки умовного типу 972	807,67	1126,50	825,00
7	Автомобілевоз	850,00	1081,00	1173,00
8	Платформа універсальна, переобладнана та модернізована платформа умовних типів 915, 968, 969	503,33	752,50	787,00
9	Платформа фітингова	445,33	531,00	606,00
10	Платформа-лісовоз	503,33	698,00	710,00
11	Цистерна, переобладнана та модернізована цистерна умовних типів 932 та 5970	644,00	833,50	834,00
12	Критий вагон, інші переобладнані вагони умовних типів 917, 960	758,33	1166,00	986,00
13	Вагон критий, переобладнаний із рефрижераторного умовного типу 918 та 5918	758,33	908,50	913,00
14	Вагон-термос умовного типу 800 та 5800	758,33	1028,50	1034,00
15	Платформа контрейлерна	відсутня	відсутня	462,00

Таким чином, за представленими даними показника середньорічної ставки за використання власних вагонів ПАТ «Укрзалізниця» та плати за користування

його вагонами за межами України виявлено нестабільність його динаміки впродовж досліджуваного періоду (з 2018 по 2020 рр.). Так, у розрізі декількох типів вагонів (обкатишовоз, напіввагон, вагон переобладнаний та модернізований у напіввагон, думпкар, хопер-дозатор, зерновоз, вагон для перевезення муки, критий вагон, інші переобладнані вагони) ставка має тенденцію до зниження у 2020 році, що пов'язано зі зниженням найбільшого рівня попиту в контексті користування вказаними типами залізничного транспорту [8] у зв'язку з економічними наслідками пандемії COVID-19.

Отже, якісний аналіз проблематики технічного обслуговування та ремонту залізничних вагонів потребує проведення досліджень національного ринку послуг з перевезення вантажів залізничним транспортом особливо у повоєнний час.

Список літератури

1. Ремонт рухомого складу. Офіційний сайт транспортно-експедиторської компанії - приватного власника залізничного рухомого складу «Тіп-Транс». URL: <https://tip-trans.tip-group.net/services/repair-of-rolling-stock> (дата звернення 15.10.2022)
2. Єдиний державний веб-портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/dataset/444282ee-3d76-417d-8ee1-541b944641a2> (дата звернення 10.10.2022)
3. Реєстр за родом рухомого складу на 01.12.2020. URL: <https://data.gov.ua/dataset/444282ee-3d76-417d-8ee1-541b944641a2/resource/ed20c12a-d17f-4366-af58-dfaa27101d7f> (дата звернення 5.10.2022)
4. Реєстр за родом рухомого складу на 01.12.2019. URL: <https://data.gov.ua/dataset/444282ee-3d76-417d-8ee1-541b944641a2/resource/2083a494-b07f-497c-8f24-766373428684> (дата звернення 15.10.2022)
5. Реєстр наявних вагонів за типами станом на 01.12.2018 року. URL: <https://data.gov.ua/dataset/444282ee-3d76-417d-8ee1-541b944641a2/resource/efe7747e-4e39-4634-9d35-ddf0a51b9229> (дата звернення 12.10.2022)
6. Збірник тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги: наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 26.03.2009 № 317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0340-09#Text> (дата звернення 16.10.2022)
7. Розраховано на основі даних офіційного веб-сайту АТ «Укрзалізниця». Вільні тарифи: Ставки плати за використання власних вагонів перевізника ПАТ «Укрзалізниця». URL: https://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/dogtariffs/stavky/ (дата звернення 09.10.2022)
8. Чому УЗ втрачає ефективність на вагонному ринку: матеріали міжнародної конференції «Залізниця України: розвиток та інвестиції». 2020. URL: <https://event.promgruz.com/uairailways/2020/07/01/chomu-uz-znyzhuie-efektyvnist-na-vahtonomu-rynku/> (дата звернення 14.10.2022)

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Титаренко Любов Михайлівна,

к.е.н., доцент

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка

Складні умови глобальної нестабільності макроекономічної динаміки сьогодення вимагають від економічної науки динамічного розвитку, відповідності поточним викликам та озброєння суспільства інструментами і механізмами забезпечення стабільного розвитку. В лютому 2022 року повномасштабне військове вторгнення північних сусідів завдало потужного удару по всіх ланках економічної системи України. Національна економіка стикнулася з небаченим за всю свою історію викликом агресії.

Враховуючи, що економіка є матеріально-технічною основою і здійснює вплив в цілому на хід та результат війни, вектор її розвитку суттєво змінився. Водночас військові дії відволікають значні сировинні, фінансові, матеріальні та людські ресурси з виробничої сфери в непродуктивну невиробничу сферу, а військові потреби формують структуру самої економіки в реальному часі.

Для відбудови широкомасштабних руйнувань, в наслідок вторгнення, необхідні зусилля кількох поколінь, Наразі нищиться промисловість, енергетичні комплекси, транспортно-логістична, соціальна, маркетингова та інженерна інфраструктура в різних регіонах. Водночас порушено розвиток людського потенціалу через відтік кадрів за кордон та їх часткову передислокацію в західні регіони держави, що позбавило можливості активного економічного життя мільйони людей, змінило структуру зайнятості.

Незважаючи на тяжкі випробування, що випали на долю української держави, її економіка розвивається. Зусиллями вітчизняних аналітиків та фахівців-практиків, разом із зарубіжними партнерами проводяться дослідження економічного розвитку національної економіки та можливості її інтеграції з регіонами Європейського Союзу (ЄС) в умовах воєнного стану,

Суттєве значення має аналіз динаміки змін показників в різних секторах економіки та пропозиції конкретних шляхів запобігання фінансовим загрозам в умовах ведення бойових дій, а в повоєнний час відбудови й модернізації економіки України,

Для вирішення ключових проблем в умовах воєнного стану експерти пропонують розмежування економіки – створення гібридної моделі. Тобто введення планової економіки в частині військових потреб та військових товарів, а також у сфері потреб життєво важливих товарів та послуг у тих місцях, де їх постачання обмежене. Водночас – акцентування уваги на лібералізації роботи бізнесу. Саме він є вагомим елементом сталості суспільства і має забезпечити потреби населення під час воєнного стану [1].

Також пріоритетними повинні бути такі заходи державної економічної політики, як демонополізація та декартелізація ринків, зменшення частки

бюджетного перерозподілу ВВП, зниження рівня фіскального та адміністративного навантаження на бізнес, забезпечення стабільності банківського сектору, обмеження інфляції, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності тощо.

В умовах воєнного стану актуальною є потреба в забезпеченні практичної апробації низки ефективних механізмів функціонування економіки регіонів держави, які дадуть їм змогу успішно розвиватися й у повоєнний час, зокрема з урахуванням того потенціалу, який відкриває набуття Україною статусу країни – претендента на членство в ЄС.

Наразі уряд вжив низку заходів, щоб підтримати економіку. Зокрема, знижено податки, надано фінансову підтримку вимушеним переселенцям, підприємствам та їх працівникам, спрощено деякі бюрократичні перепони для бізнесу та організовано допомогу з переїздом у безпечніші регіони. Водночас Національний банк зафіксував курс гривні, щоб запобігти паніці та втримати інфляцію під контролем, а також забезпечив стабільну роботу банків і системи безготівкових розрахунків.

Держава допомагає бізнесу розвиватись та стійко триматись на ринку в умовах війни, знизивши відсоткову ставку за кредитами, послабивши податкове навантаження. Для покращення економічного стану і продовження функціонування підприємств, які безпосередньо здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, в умовах воєнного стану уряд ухвалив спрощення процедур митного оформлення.

При цьому, для успішного повоєнного розвитку України важливо чітко диференціювати заходи економічної політики для різних типів регіонів. Основним критерієм при цьому повинен бути рівень шкоди, завданої їм війною, а також зважаючи на специфіку повоєнних безпекових викликів для кожного з них.

Важливим є те, що Україна пройшла синхронізацію української енергосистеми з європейською і отримала можливість мати технічну підтримку від потужної і стабільної системи Європи, а також, у разі необхідності, постачання електричної енергії, якої може не вистачати, якщо агресор продовжить нищити електроенергетичну інфраструктуру [2].

На думку експертів варто виділити регіони, які постраждали від наземного воєнного вторгнення, а також ті, що перебувають в зоні підвищеного ризику, межуючи з російським або білоруським кордонами; території, що зазнали значних руйнувань інфраструктури внаслідок ракетних атак і артилерійських обстрілів; регіони, де концентрується переважна частина аграрного потенціалу держави, де пролягають основні транспортно-логістичні маршрути зі сходу на захід; прикордонні з ЄС регіони, які стали основним місцем для релокації бізнесу та для переселення внутрішньо переміщених осіб, одночасно виконуючи роль своєрідного транзитного «моста» між Україною та ЄС [3].

Уряд країни продовжує працювати над збільшенням допомоги з боку міжнародних партнерів. Так в жовтні 2022 року від Європейського Союзу надійшов черговий транш макрофінансової допомоги в розмірі 2 млрд. євро. Це

перша частина пакета в розмірі 5 млрд. євро. Загалом Україна отримала від ЄС 4,2 млрд. євро макрофінансової допомоги [4]. Суттєву допомогу надає Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський інвестиційний банк та інші міжнародні організації та країни.

Наслідуючи світовий досвід, основними принципами успішного повоєнного відновлення та модернізації економіки країни повинні бути гідність людини, недоторканість її приватної власності, економічний індивідуалізм, свобода підприємництва, демонополізація ринків, європейська інтеграція та стабільне зростання. Враховуючи ступінь руйнації економіки, відновлення буде складним економічним, соціальним і демографічним процесом.

Тому процес дослідження національної економіки повинен проводитися із застосуванням діалектичного підходу до вивчення нинішнього воєнного стану. Експерти наводять рекомендації, що підвищують потенційні можливості застосування економічних інструментів у контексті підтримки економіки держави. Так, вагомого значення для успішної повоєнної модернізації України сьогодні також набуває формування ефективних механізмів управлінських взаємодій між органами влади різних рівнів, зокрема між органами державної влади та органами місцевого самоврядування [5]. В першу чергу це стосується міжбюджетних відносин, та розширення повноважень органів місцевого самоврядування.

Підсумовуючи, констатуємо, що такі дії сприяють забезпеченню необхідного рівня національної безпеки нашої країни в умовах воєнного стану та дозволяють наблизити перемогу України у війні з агресором

Список літератури

1. Щодо економічного становища в умовах воєнного стану та напрямів його покращення [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://economics.org.ua > blog > 377-ekonomika-vv](https://economics.org.ua/blog/377-ekonomika-vv)
2. Українську енергосистему підтримає європейська. URL : <https://uaenergy.org/uk/posts/ukrainsku-enerhosystemu-pidtrymaie-ievropeiska>.
3. Економіка громад і регіонів в умовах воєнного стану та пріоритети їх повоєнного розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-hromad-i-rehioniv-v-umovah-vojennoho-stanu-ta-prioritytety-jih-povojennoho-rozvytku>
4. Укрінформ. // <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3592079-ne-lise-finansovij-ramstajn-zelenskij-proponue-se-tri-kroki-dla-pidtrimki-ukraini.html>
<https://www.ukrinform.ua/tag-ekonomika>
5. Економіка війни: щит для промисловості [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/30/684911/>

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТАРИФІВ МОБІЛЬНИХ ОПЕРАТОРІВ В УКРАЇНІ

Удадесс Максим Андрійович

Студент спеціальності 073 Менеджмент,
Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова

Науковий керівник:

Кудельський Віталій Едуардович

К. е. н, доцент кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та
страхування

Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова

В сучасних реаліях коли на ринку України працюють три основних оператори мобільного зв'язку Київстар, Vodafone та lifecell які також надають послуги мобільного інтернету постає питання який із зазначених операторів є найвигіднішим і прослідкувати їх цінову політику тому тема їх порівняльної характеристики є значно актуальною[1].

В першу чергу був проведений аналіз цінової політики основного оператора Київстар. Данні основних тарифів оператора наведенні у таблиці. 1[2].

Таблиця 1.

Цінова політики тарифів оператора «Київстар»

Назва тарифу	Ціна/міс	Мобільний інтернет, ГБ	Дзвінки на інших операторів, хв	Дзвінки на Київстар
Love UA	150	15	1 200 (+300)	1 200 (+300)
ВАШ Смарт	135	5	100	Безлім
ВАШ Вибір	175	20	100 (+100)	Безлім
ВАШ Оптимум	250	Безлім	100	Безлім

Примітка: сформовано на основі джерела: [2].

На головному сайті оператора першим можна зустріти пакет «Love UA». Його вартість становить 150 грн/міс. За цю ціну користувач отримає 15 гігабайт мобільного інтернету, 1 200 хв (+300 бонусних) на дзвінки на оператора Київстар та на інші мобільні по Україні. Також він передбачає 38 додатків які не тарифікуються.

Найдешевшим тарифом є «ВАШ Смарт» за 135 грн/міс. Він складається з 5 гігабайт мобільного інтернету та 100 хвилини на дзвінки інших операторів. Самий дорогий тариф який пропонує оператор це «ВАШ Оптимум» за 250 грн/міс, він надає безлім на використання мобільного інтернету. Як можна прослідкувати оператор в ціну вкладає саме використання мобільного інтернету, а такі послуги як дзвінку на інших операторів та використання смс майже не відрізняються[2].

Наступний оператор мобільного це Vodafone, проаналізувавши його цінову політику Рис 1 можна зробити певні висновки [3].

Plan Name	Price	Internet	Video	Other Features
Vodafone SuperNet Turbo	125 грн/4 тижні 4,5 грн/день	Безліміт інтернету 800 хв на всі номери по Україні (мобільні, міські, Vodafone), далі – безліміт в мережі	50 SMS на мобільні мережі України – 50 шт. за 1,50 грн/день	Акція «ОНЛАЙН-СПРОТИВ» 3 міс. безкоштовного Video PASS
Vodafone SuperNet Start	145 грн/місяць 4,8 грн/день	10+5 ГБ інтернету + Online PASS	200 хв на інші мережі України	Платіть менше з послугою «Відключення інтернету»
Vodafone SuperNet Pro	205 грн/місяць 6,8 грн/день	25+5 ГБ інтернету + Online PASS & Social PASS	300 хв на інші мережі України	Акція «ОНЛАЙН-СПРОТИВ» 3 міс. безкоштовного Video PASS

Рис. 1 Тарифні плани оператора «Vodafone»

Найдешевший тариф який оператор може запропонувати це «Vodafone SuperNet Turbo» за 125 грн/4 тижні, і найдорожчий «Vodafone SuperNet Pro» за 205 грн/міс. Цей оператор також робить уклін на використання мобільного інтернету але його самий дешевий тариф хоча має найбільшу ціну в порівнянні з самим дешевим тарифом ківвстара надає безлімітний інтернет. Така цінова політика компанії цілком логічна адже самим популярним оператором в країні є саме Київстар тому Vodafone заманює своїх клієнтів більш вигіднішими тарифами [3].

Крім цих двох операторів в Україні є ще один оператор який на ринку найменшу кількість часу це lifecell, його цінова політики зображена на Рис. 2 [4].

Plan Name	Price	Internet	Other Features
Тарифний план «Бізнес Старт»	від 65 грн / місяць	10ГБ інтернету	450 хвилин на всі напрямки по Україні
Тарифний план «Бізнес Стандарт»	від 115 грн / місяць	БЕЗ ЛІМІТУ інтернету	600 хвилин на всі напрямки по Україні IP-телефонія
Тарифний план «Бізнес Стандарт +»	від 225 грн / місяць	БЕЗ ЛІМІТУ інтернету	800 хвилин на всі напрямки по Україні 30 хвилин на двійкі ліцензії IP-телефонія Google Workspace

Рис. 2 Тарифні плани оператора «lifecell»

За даними Рис. 2. Можна зробити висновок, що оператор максимально знизив ціну на свої послуги, та пропонує максимально вигідні тарифи в порівнянні з іншими двома операторами. Така цінова політика оператора цілком логічна адже його позиція на ринку сама не стійка адже він на ринку меншу кількість часу і в його задачу входить максимально заохотити споживача обрати саме їх [4].

Отже як можна прослідкувати найбільш популярним оператором є все ж таки Київстар і тому вони можуть в своїй ціновій політиці бути більш спокійними адже споживачу складно перейти на нового оператора. Vodafone та lifecell намагаються максимально заохотити споживача обрати саме їх послуги і це прослідковується безпосередньо в їхній ціновій політиці, а саме у максимально вигідних тарифах але все ж таки вони трохи програють оператору Київстара адже в їх тарифах на дзвінки на інших операторів в них обмежені.

Список використаних джерел:

1. Порівняння тарифів мобільних операторів України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://goodok.com.ua/ua/index.php?route=blog/article&article_id=126.
2. Тарифи Київстар [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://kyivstar.ua/tariffs>.
3. Тарифи Vodafone [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.vodafone.ua/rates>.
4. Тарифи lifecell [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.lifecell.ua/uk/malii-biznes-lifecell/tarifi/>.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ КОМПАНІЙ США

Чернух Діана
Аспірантка

Трушкіна Наталія

кандидат економічних наук, старший дослідник
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

На рубежі 80-х рр. ХХ ст. феномен корпоративної культури опинився в центрі уваги науковців, освітян, фахівців-практиків і підприємців. На думку багатьох експертів, найбільший успіх у 1990-х рр. мав супроводжувати корпорації, котрі можна назвати «організаціями, що навчаються». Йдеться про підприємства, які постійно пристосовуються до мінливої реальності, працівники яких мають право самостійно думати, визначати проблеми й шукати шляхи розв'язання їх. Керівники таких підприємств мають організувати роботу таким чином, щоб кожен працівник мав змогу приймати оперативні рішення з поточних проблем. Наражаючись на труднощі, керівник, імовірно, прийматиме остаточне рішення лише після попередньої консультації із тисячами працівників підприємства та незалежними фахівцями.

У 1986 р. американські корпорації витратили близько 4 млрд дол. США на програми впливу на мислення персоналу, використовуючи при цьому нетрадиційні форми (гіпноз, медитацію тощо). У цій сфері діють сотні консультативних фірм. В усіх ділових часописах є рубрики, які присвячено питанням корпоративної та організаційної культури.

Разом із тим, чим більше повноважень делегується, тим нагальною стає потреба у сильній корпоративній культурі. Здатність сильно диверсифікованих компаній до підтримки єдиної культури вкрай обмежена. Однак компанії вдаються до використання інструментів, що допомагають виявити загальні цінності, які поділяє весь персонал і забезпечують єдність корпоративних переконань.

На пострадянських теренах уявлення про корпоративну культуру з'явилися одночасно із приходом міжнародних компаній. Першою це зробила американська фірма «McDonald's», у системі якої кожний працівник має свій персональний номер, і над кожним з яких ведеться тотальний контроль. Менеджери фірми «McDonald's» постійно підкреслюють важливість чотирьох основних понять, що характеризують стиль фірми: якість, сервіс, чистота, рівень цін [1, с. 247].

Сьогодні корпоративна культура залежить від двох основних параметрів [2, с. 17]:

1) від бачення керівником підприємства мети, способу формування, ведення та розвитку бізнесу, викладених у місії підприємства;

2) від тактичних прийомів і методів, які застосовуються на підприємстві, в управлінні, мотивації та стимулюванні персоналу зі сторони менеджерів та у відповідності з місією.

У 2021 р. Forbes опублікувало дослідження професора Колумбійської бізнес-школи Шиви Раджгопала. Науковець та його колеги зі Школи бізнесу Фукуа понад рік опитували 1400 американських CEO та CFO, вивчаючи як корпоративна культура впливає на інвестиції, прибутки та менеджмент. Згідно з даними, понад 90% керівників говорять, що корпоративна культура важлива для бізнесу. 92 % вірять, що покращення корпоративних цінностей підвищить ринкову вартість компанії. 50% впевнені, що культура також впливає на креативність, прибутковість та показники зростання. Проте лише 15% задоволені корпоративною культурою своєї компанії [3].

Розвитку і значенню корпоративної культури великої уваги надають американські економісти і підприємці, адже саме у цій країні першими зрозуміли усі переваги від її впровадження в організаціях. Для підтвердження того, що формування корпоративної культури є не примхою керівництва, а ринковою необхідністю, наведемо такі дані [2]. Консультанти Томас Дж. Пітере і Роберт Х. Уотермен у процесі аналізу «наддосягнень» 62 американських фірм з'ясували, що:

88% серед високоприбуткових фірм мають спеціальні підрозділи, які відповідають безпосередньо за впровадження моральних цінностей;

74% популяризують програму цінностей установи для залучення та переманювання найкращих кадрів;

65% фірм мають програми поєднання цих цінностей із заходами для підвищення рентабельності;

58% фірм розробляють спеціальні програми культурної роботи серед персоналу.

Сьогодні американська модель корпоративних відносин є найбільш впливовою у світі (США, Канада, Великобританія, Нова Зеландія, Австралія). Це, перш за все, пов'язано з тим, що:

США стали першою країною де утворилися гіганти (корпорації) з великою мережею філіалів, що породило необхідність формування ефективної систем управління;

перші практики і теоретики, які зробили значний вклад у дослідження корпоративної культури, були американці.

Також з'являються дослідження, які свідчать про те, що очікування і цінності управлінського корпусу змінюються. Стенфордський інститут міжнародних досліджень США виявив новий тип менеджера, який прагне до кар'єри, що відбиває його власні цінності, а не цінності компанії. Лондонська школа бізнесу недавно провела дослідження ціннісних орієнтирів і очікувань керівників середньої ланки і виявила їх серйозну незадоволеність укладом життя в компаніях і чиниться на них тиском. Висновки дослідження піднімають серйозні питання, що стосуються поняття кар'єри в майбутньому і відповідного планування діяльності працівників. Привабливість роботи у великих компаніях

знижується. Менеджери прагнуть до більшої незалежності та автономії, подалі від навантажень і стресів корпоративного життя.

Вплив корпоративної культури США на весь світ сьогодні надзвичайно великий, оскільки країна є найбільшим «експортером» духовних цінностей. Окрім цього держава побудувала одну з найміцніших світових економік (посідає друге місце по масштабу світової економіки, обсяг ВВП складає 22,7 трлн дол. США).

Виділяють такі основні риси корпоративної культури США:

капіталістичний підхід в управлінні – людина в західному варіанті корпоративної культури розглядається виключно як основний засіб досягнення мети організації (отримання прибутку);

акцент на індивідуалізм;

заохочення духу змагання та конкуренції;

здійснення короткострокового найму та швидке просування службовими сходами;

висока спеціалізація діяльності, прямолінійність у відносинах, а також формальні, в основному кількісні методи контролю, уникнення публічної критики.

Американська модель формування культури корпорації побудована на згуртованості колективу, побудови другої сім'ї, де так само відзначають свята, радіють підвищенню або призначенням на нову посаду. Але на відміну від японської моделі – акцент робиться на побудову кар'єри і досягнення максимально можливого прибутку, залучення висококваліфікованих фахівців.

Одна із найголовніших та відмінних рис управління підприємством та колективом американської корпоративної культури є підтримка конкуренції в середині колективу. Так американська модель орієнтована на міцний колектив, основним завданням якої є надання таких умов для працівників, в яких вони максимально реалізують свій потенціал в порівнянні з колегами. Дух боротьби та особистісної ініціативності, креативності та індивідуалізації є основою побудови корпоративної культури в США.

Показником ефективності підприємств в США вважається не лише підвищення прибутку або міцність зайнятих на ринку позицій, але й цінність акцій. У зв'язку з цим американські компанії створюють умови, у яких можна отримати максимальну прибутковість за короткотривалий термін. Для цього корпоративна культура вибудовується таким чином, щоб реакція на зовнішнє середовище була гнучкою та швидкою, для того щоб отримати швидкий прибуток навіть при несприятливих умовах. Особиста ініціативність і суперництво стимулюють працівників до створення нових продуктів і підтримки сервісу на високому рівні.

У США різноманітні умови введення бізнесу, зокрема це викликано через: багатонаціональний та поліконфесійний склад населення (кожний штат має широкі адміністративні права, віросповідання, традиції та звичаї), що утворило корпоративну культуру країни (*табл. 1*).

Таблиця 1

Види корпоративної культури у США

Види	Характеристика
Феодальна корпоративна культура	Засновано на підкресленні різниці між вищим керівництвом та рештою персоналу підприємства. Участь найманого персоналу у власності підприємства сприймається як аналог традиційної системи заробітної плати. Серед основних принципів: - розмір частки власності найманого персоналу визначається інтересами керівництва підприємства; - нерозвиненість партнерських відносин між персоналом та адміністрацією; - відсутність юридичного захисту прав працівників-акціонерів.
Інвестиційна корпоративна культура	Суть цієї культури у тому, що керівництво підприємства прагне відчутну частку зарплати персоналу видавати як акції і проголошує філософію «ризикованої» винагороди, тобто коли розмір зарплати встановлюється залежно від результатів діяльності підприємства. Разом з тим слід зазначити, що інвестиційна культура розглядає працівника-акціонера лише в статусі власника акцій і тим самим обмежує його інвестиційну діяльність.
Культура участі	Дану культуру побудовано на активному залученні найманого персоналу: - акціонерні права працівників ототожнюються з службовими обов'язками; - участь працівників в інвестиційній діяльності компанії є логічним і практичним способом визнання їх акціонерних прав. Основний недолік даної культури в тому, що в ній ігнорується юридичний захист прав працівників-акціонерів, хоча реальна участь в управлінні сприяє зростанню поінформованості та відповідальності персоналу та відповідає його інтересам як акціонерам.
Акціонерна культура	Основною особливістю та головним принципом даної культури є визнання працівників-акціонерів компанії, як великий колективний власник, здатного істотно впливати на керівництво підприємства. Слід зазначити, що цей факт у свою чергу передбачає можливість мати своїх представників в раді директорів і через них брати участь у вирішенні найважливіших питань життєдіяльності акціонерних товариств.
Підприємницька культура	Властивий вузькому колу підприємств. Корпоративна культура будується цілеспрямовано, так як це ефективний інструмент для підвищення конкурентоспроможності підприємства (підвищується вартість акцій). Мотивація працівників відбувається шляхом входження їх в акціонерне товариство.

Джерело: складено на підставі [4; 5].

Варто зазначити, що корпоративна культура компаній США характеризується такими основними рисами:

- прагматизм. Орієнтація на реальну справу, прагнення до матеріального достатку та заробляння грошей;

- цільова орієнтація: американець формує життєві, ділові та особисті цілі, яких він прагне досягти. Управління за цілями (постановка цілей – дії – перевірка й оцінка роботи – коригувальні заходи) і постійне прагнення до нововведень є відмінною рисою американського менеджера;

- раціональне використання часу як найважливішого ділового ресурсу;
- індивідуалізм. Припущення про те, що люди є насамперед індивідуумами, які мають певні інтереси і власну думку щодо особистих потреб, приводить до самостійності прийняття та реалізації рішень і готовності нести за них необхідну відповідальність. Американці вважають, що держава має забезпечити законність, встановити правила гри і надати можливість людині прийняти рішення самій;
- комунікабельність, дружелюбність, відкритість та щирість підштовхують американців до співробітництва та роботи на основі взаємної довіри без оформлення з кожного приводу паперів. Нечесна поведінка партнера, порушення угод викликає у них гостру негативну реакцію;
- розподіл професійного та особистого в американській діловій практиці і поведінці. (в українському менталітеті дружні взаємовідносини з партнерами іноді, навпаки, можуть призвести до порушення договірних зобов'язань, що негативно відображається на бізнесі);
- патріотизм, який приводить до прояву етноцентризму;
- широке використання у практиці менеджменту теоретичних положень класичного та ситуаційного менеджменту, а також планування організаційних змін [6] і стратегічне управління.

Американські підприємці вважають, що будь-яка справа має бути вигідною, тобто приносити вигоду у грошах, у часі і разом з тим у «задоволенні». Цим пояснюється прагнення американців ретельно досліджувати всі деталі справи, підходи, методи, засоби, цікавитися новинками, вивчати досвід інших країн. Сильними ознаками американської діловитості є також єдність слова і справи. Американський менеджер у будь-якій ситуації залишається вірним і відданим власним зобов'язанням, своєму слову, змісту підписаного контракту. Виконати усну або зафіксовану письмову обіцянку – це свого роду «діловий азарт», у якому сконцентровані честь, престиж, совість і професіоналізм керівника. Для американців характерне прагнення відразу оцінити потенційний успіх і невдачі в справах, намагатися прорахувати всі найменші деталі. А в більшості компаній на перше місце хоч і поставлена особистість, з усіма своїми потребами, але тим не менш глави корпорації намагаються уникати виявлення одного лідера, як наприклад в японських компаніях. В Америці вважають за краще створювати команди, де кожен з команди володіє рівними правами і ступенем відповідальності, а також часто залучають коуч-консультанта для навчання команди, проведення психологічних тренінгів та ігор.

Сьогодні ефективно створення американської моделі корпоративної культури на підприємстві бере приклад із таких компаній, як Harley-Davidson, Virgin Atlantic Airways і Boston Bee, де успіх засновано на порушенні усіх і всіляких правил менеджменту та маркетингу, а гаслом компаній став вираз «Треба бути простіше і життя стане зрозуміліше» [4].

Та попри це варто зауважити, що корпоративна культура американських підприємств тісно взаємопов'язана із екологією та навколишнім середовищем, оскільки проблеми навколишнього середовища змушують компанії переглянути методики ведення бізнесу. В останні роки великі компанії, наприклад Shell і

Nike, зіткнулися з новим невдоволенням щодо корпорацій, чия діяльність завдає шкоди довкіллю або суперечить нормам етики. Так, громадськість засудила діяльність компанії Shell в Нігерії і намір затопити нафтову платформу Brent Spar в Атлантичному океані. Корпорація Nike піддалася переслідуванням після того, як публічному розголосу були віддані факти використання дитячої праці на заводах корпорації в Азії. Після інциденту з Nike багатьом міжнародним компаніям (Wal Mart, Gap, Walt Disney та ін) довелося змінити методи роботи і відмовитися від послуг деяких постачальників з країн, що розвиваються. У спортивних магазинах США можна зустріти товари з наклейками, що вказують на те, що при їх виготовленні не був використаний дитячу працю [5].

Загальновідомо, що будь яка фірма включає у собі як мінімум сім взаємозалежних змінних, характеризуючи «організм», тобто культуру компанії. Саме завдяки їм можна виокремити основні принципи та цінності властиві компаніям, де активно впроваджується і застосовується корпоративна культура: організаційна структура підприємства; система управління фірми; стиль управління; склад працівників; стратегія підприємства; навички, які властиві фірмі; цінності компанії (табл. 2).

Сьогодні на американських підприємствах спостерігається часткова ліквідація або видозмінення конвеєрної системи праці. У результаті утворюється дві нові форми організації праці працівників [7]:

гнучка поточна система – видозмінений тип конвеєра з резервом запасних деталей у кожного співробітника, забезпечуючи його можливостями змінювати інтенсивність праці на протязі всього робочого дня, тижня;

повна відмова від конвеєрної системи і перехід на індивідуальний збір (при такій системі працівники на протязі зміни виконують не одну і ту ж роботу, а десятки і сотні різних операцій).

Разом з тим сьогодні багато американських компаній активно починають застосовувати безліч різних програм гуманізації праці колективу та працівників. Мета цих програм – знищення монотонності, об'єднання різносторонніх елементів праці в спільну роботу, які притаманні вимогам високорозвиненого працівника. Вже більше десяти років багато американських компаній стали активно переорієнтовуватися з раціоналізму та фінансових показників на «людський фактор», вважаючи раціональну модель управління персоналом не ефективною в умовах високої конкуренції. Унаслідок цього у США відбувся перехід від традиційної моделі культури раціонального управління до корпоративної культури [8].

Таблиця 2

Основні принципи корпоративної культури американських компаній

Принципи	Діяльність компаній
Повага до людини, її прав та гідності	допомога розвивати творчі здібності в працівників та ефективно їх використовувати; встановлення двосторонніх контактів між керівником та підлеглим
Надання послуг споживачеві на вищому рівні	дослідження потреб споживачів продукції фірми та їх прогнозування; сприяння споживачам у найбільш ефективній експлуатації своєї продукції та досліджень послуг
Висока якість – це основна умова діяльності	використання новітніх досягнень інших фірм та покращення власних досягнень на принципах бенчмаркінгу
Керівник має бути ефективним організатором (тобто він має вміти залучити кожного співробітника до загального трудового процесу).	забезпечення керівництва, що стимулює співробітників виконувати завдання на найвищому рівні; часті зустрічі зі своїми співробітниками; ставити під сумнів прийняті рішення, чітко представляти потреби фірми та її структурні підрозділи
Виконання зобов'язань перед акціонерами	дбайливе ставлення до власності; забезпечення отримання значного прибутку на вкладений капітал; використання резервів, що забезпечують збільшення прибутку
Партнерські взаємовідносини з постачальниками продукції та послуг	вибір постачальників з урахуванням якості їхньої продукції та послуг, надійності та цінової конкуренції; визнання законних інтересів постачальника та корпорації під час укладання контрактів та сумлінного їх виконання (тобто приватний бізнес); недопущення непотрібної залежності постачальників корпорації на навпаки, а також ефективна її робота на національному та міжнародному рівнях

Джерело: складено на основі джерел [9-11] і власних результатів досліджень [12-17].

Для сучасних підприємств корпоративна культура є найсильнішим мотиваційним чинником [18, с. 6]. А мотив, у свою чергу, є чинником, що веде до перетворення програми діяльності в активну діяльність, та дозволяє працівнику співвідносити конкретні ситуації із системою цінностей, якими він керується у своїй поведінці. Ефективне управління підприємством вимагає високого рівня культури керівника: інтелігентності, самовладдя, витримки, врівноваженості, стриманості, відповідальності, обов'язку, піклування про загальні інтереси, скромності, вміння слухати, уважності, чуйності, людяності тощо. З вищевикладеного можна зробити висновок, що роль і значення корпоративної культури підприємств [19-27] у системі загального менеджменту

підприємства і механізми функціонування економіки знань є надзвичайно важливою і має відображатися у таких аспектах, як:

- 1) якісна та безпосередня підтримка внутрішньої і зовнішньої діяльності підприємства;
- 2) різноманітна підтримка на основі інформаційних і комунікаційних процесів як в організації, так і за її межами;
- 3) цінні поради, які надаються на основі рекомендацій;
- 4) якість досвіду, тобто на основі оцінки результативності застосування рекомендацій в діяльності підприємства.

Національна економіка США переконливо свідчить, що вагомим важелем якісного розвитку трудового потенціалу та піднесення інноваційної активності працівників підприємств та організацій, є розвинута корпоративна культура.

Сьогодні розвиток культури – тривалий історичний процес, і хоча глобалізація прискорює його, зміни відбуваються дуже повільно. І якщо неможливо швидко змінити загальну або ділову культуру країни, то цілком можна почати зі змін у корпоративній культурі роботи підприємств і установ, і через ці зміни впливати на культуру міжорганізаційних відносин (культуру ведення переговорів, культуру партнерства, конкурентну культуру тощо), а отже, впливати і на усю ділову культуру, а через неї – і на загальну культуру й економіку.

У подальших дослідженнях планується проаналізувати й узагальнити теоретичні підходи до трактування суті й змісту понять «корпоративна культура» та «організаційна культура» задля виявлення їх особливостей і відмінностей.

Список літератури:

1. Томпсон А. Стратегический менеджмен. Москва: ЮНИТИ, 1999. 308 с.
2. Сбитнев А. Структура и мотивы формирования корпоративной культуры. *Менеджмент и менеджер*. 2007. № 9. С. 9-19.
3. Оцифрувати цінності: як культура компанії допомагає реалізувати стратегію. *Ain*. 2021. URL: <https://ain.ua/ru/2019/05/30/ocifruvati-cinnosti-yak-kultura-kompani%D1%97-dopomagaye-realizuvati-strategiyu/> (дата звернення: 12.10.2022).
4. Сазонець О.М. Управління міжнародним бізнесом. 2019. URL: http://ep3.nuwm.edu.ua/1._2%20%281%29.pdf (дата звернення: 11.10.2022).
5. Міжнародний бізнес / Т.В. Орехова, І.В. Хаджинов, С.В. Козловський та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. 425 с.
6. Kharchyshyna O., Trushkina N. Management of organizational change: the evolutionary development of theories, the essence of models and approaches. *Digital Transformation of Society: Theoretical and Applied Approaches: monograph* / Edited by M. Wierzbik-Strońska, O. Nestorenko. Katowice: Publishing House of University of Technology, 2021. P. 429-441.
7. Антонова О.А. Особенности национальных моделей корпоративной культуры. *Челябинский гуманитарий*. 2011. № 4(17). С. 6-12.

8. Єськов О.Л., Хаєт Г.Л., Ковалевський С.В. Корпоративна культура. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 403 с.
9. Корпоративная и деловая культура в больших компаниях – у нас и в США. *Сноб*. 2022. URL: <https://snob.ru/entry/202625/> (дата звернення: 14.10.2022).
10. Чем американская корпоративная культура лучше российской. *delovoymir.biz*. 2018. URL: <https://delovoymir.biz/%D1%81hem-amerikanskaya-korporativnaya-kultura-luchshe-rossiyskoy.html> (дата звернення: 14.10.2022).
11. Иноземцев В.А. Американская и европейская модели корпоративного поведения: сходство, отличия и перспективы развития. 2021. URL: http://vasilieva.narod.ru/2_6_02.htm (дата звернення: 14.10.2022).
12. Трушкіна Н. В., Рынкевич Н. С. Клиентоориентированность: основные подходы к определению. *Бизнес Информ*. 2019. № 8. С. 244-252. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-8-244-252>.
13. Трушкіна Н.В., Рынкевич Н.С. Маркетингова стратегія управління розвитком організаційної культури підприємств. *Проблеми економіки*. 2020. № 2(44). С. 303-311. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-303-311>.
14. Трушкіна Н.В. Клиентоорієнтований підхід до логістичного сервісу в умовах інформаційної економіки. *Бизнес Информ*. 2020. № 6. С. 196-204. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-196-204>.
15. Харчишина О.В., Трушкіна Н.В. Клиентоорієнтованість як ключовий принцип трансформації організаційної культури підприємства. *Moderní aspekty vědy: XI Díl mezinárodní kolektivní monografie. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.*, 2021. Str. 128-139.
16. Трушкіна Н.В., Бугаєва М.В. Трансформація клієнтського сервісу як складова логістичного менеджменту підприємств в умовах цифрової економіки. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2021. Вип. 7 (40). С. 70-80. [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.7\(40\).70-80](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.7(40).70-80).
17. Trushkina N., Prokopyshyn O., Dranus L. Customer relationship management in the system of logistics administration at agricultural enterprises. *Security management of the XXI century: national and geopolitical aspects: collective monograph*. Iss. 4 / in edition D. Diachkov; Poltava State Agrarian University. Prague: Eastern European Center of the Fundamental Researchers, Nemoros s.r.o., 2022. P. 190-196.
18. Американский менталитет изнутри: взгляд украинского разработчика. *DOU*. 2020. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/usa-cultural-fit/> (дата звернення: 07.10.2022).
19. Kwilinski A., Zaloznova Yu., Trushkina N., Rynkevych N. Organizational and methodological support for Ukrainian coal enterprises marketing activity improvement. *E3S Web of Conferences*. 2020. Vol. 168. Article 00031. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016800031>.

20. Trushkina N., Abazov R., Rynkevych N., Bakhautdinova G. Digital Transformation Organizational Culture under Conditions of the Information Economy. *Virtual Economics*. 2020. Vol. 3. № 1. P. 7-38. [https://doi.org/10.34021/ve.2020.03.01\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2020.03.01(1)).
21. Трушкіна Н., Рынкевич Н. Модернізація організаційної культури підприємств в епоху цифрових преобразований. *Agricultural and Resource Economics*. 2020. Vol. 6. № 2. P. 144-173. <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.02.09>.
22. Харчишина О.В., Трушкіна Н.В. Особливості організаційної культури підприємств у сфері готельних послуг. *Бізнес Інформ*. 2021. № 1. С. 309-319. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-309-319>.
23. Харчишина О., Трушкіна Н., Ринкевич Н. Теоретико-методичні та практичні засади управління трансформацією організаційної культури підприємств. *Věda a perspektivy*. 2021. № 3(3). S. 126-146. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-3\(3\)-126-146](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-3(3)-126-146).
24. Bezpartochna O., Trushkina N., Chernukh D. Influence of digital technologies on the development of the corporate culture of logistics companies. *Strategic imperatives of economic systems management in the context of global transformations: scientific monograph* / Edited by M. Bezpartochnyi, V. Riashchenko, N. Linde. Riga: Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences, 2021. P. 121-137.
25. Чернух Д., Трушкіна Н. Трансформаційні зміни корпоративної культури логістичних компаній в умовах війни. *Multidisciplinary Academic Notes. Science Research and Practice: Proceedings of the XXIV International Scientific and Practical Conference (Spain, Madrid, June 21-24, 2022)*. Madrid: International Science Group, 2022. P. 137-144.
26. Григорак М., Трушкіна Н., Чернух Д. Грейдування як метод формування системи мотивації персоналу логістичних компаній. *Věda a perspektivy*. 2022. № 7(14). Str. 115-129. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-7\(14\)-115-129](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-7(14)-115-129).
27. Чернух Д., Трушкіна Н. Цифрова культура як сучасний тренд розвитку логістичних компаній. *Modern ways of solving the latest problems in science: Proceedings of the XXXVII International Scientific and Practical Conference (Bulgaria, Varna, September 20-23, 2022)*. Varna: International Science Group, 2022. P. 97-105. <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.1.37>.

ПРОБЛЕМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Шапінко Віктор Олександрович

Студент 4 курсу спеціальності 073 «Менеджмент»
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

Помозова Оксана Вікторівна

Студентка 4 курсу спеціальності 073 «Менеджмент»
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

Кудельський Віталій Едуардович

к.е.н. доцент кафедри менеджменту,
фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

Ціноутворення в ринкових умовах є важелем економічного механізму збалансування попиту і пропозиції, який виступає основою подальшого процесу розвитку всіх стадій суспільного відтворення.

Ціна є економічним інструментом, за допомогою якого вартість товару відображається в грошах і стає об'єктом суспільного розподілу. Аналіз сучасних проблем ціноутворення дозволить виявити цінові суперечності в Україні та обґрунтувати шляхи підвищення його ефективності.

Сучасний стан української економіки контрастує з тим, що відбувається в економіках розвинених країн. Слід усвідомити, що Україна перебуває на крутому переломі своєї історії і сьогодні необхідно оволодіти мистецтвом ринкового управління та використовувати його в економічних інтересах держави.

В ринкових умовах прийняти цінові рішення в компанії складно, що може бути пов'язано з наявністю ряду проблем:

- нестабільність законодавчої бази;
- відсутність стратегічного підходу до ціноутворення;
- недосконалість інформаційного забезпечення процесу ціноутворення;
- низький рівень оцінки факторів ціноутворення [1].

Основною проблемою для компаній у сфері ціноутворення є встановлення обґрунтованих ставок податку на додану вартість, акцизів і митних зборів, які є видами непрямих податків. Ці податки викликають різке подорожчання продукції, а отже, знижують її конкурентоспроможність на ринку. Підприємства перебувають у вкрай не вигідному становищі.

Забезпечити проведення державою ефективної цінової політики через регулювання цін, систему оподаткування, захоплення частини доходів виробників і споживачів, підтримку виробників і споживачів через системи прямих і непрямих субсидій.

Суть прямих методів полягає в наступному: в умовах ринкової економіки підприємство-виробник самостійно встановлює ціни на свою продукцію, але при цьому повинно враховувати чинні державні законодавчі та нормативні акти. Пряме регулювання здійснюється в так званих секторах суспільного користування. Прямі методи регулювання переважають на етапі формування ринку, недостатньої розвиненості механізму його регулювання та в умовах економічної кризи.

Непрямі методи державного впливу на ціноутворення переважають в умовах стабільної економіки, коли повною мірою використовується потенціал ринкового механізму регулювання. Непряме регулювання в основному досягається шляхом диференціації рівнів податків і кредитів, митної та спеціальної політики тощо. Ці методи не мають прямого впливу, але допомагають стримувати зростання цін у всій економіці. Непрямі методи передбачають зміну ситуації, встановлення оптимального співвідношення між попитом і пропозицією. Вони здійснюються різними способами: від державних замовлень до регулювання витрат бізнесу через встановлення норм і нормативів.

У процесі ефективного ціноутворення в Україні недостатньо спиратися на досвід і тенденції економічно розвинених країн. Таким чином, досвід розвинених країн показує, що підвищення ефективності ціноутворення та стабілізація внутрішніх і зовнішніх цін забезпечується:

- простота та зручність податкової системи;
- мобільність і гнучкість податкової системи в умовах швидких соціально-економічних змін;
- обґрунтування фінансових потреб держави (фіскальна адекватність податкової системи);
- відповідність податкової системи критеріям справедливості (прогресивне оподаткування, запобігання подвійному та багаторазовому оподаткуванню, мінімізація податкових пільг тощо) [2].

Обкладання одних податків іншими також не є обґрунтованим. Наприклад, з метою розширення бази оподаткування, встановлення митних зборів і спеціальних податків на додану вартість, які не прив'язані до новоствореної вартості. При цьому податок на додану вартість втрачає своє економічне значення і практично трансформується в податок з продажу певного виду багатократний податок з обороту. Таким чином, діючі непрямі податки та, водночас, елементи ціни на продукцію, мито, акцизи та ПДВ як ціноутворюючі чинники суттєво підвищують ціновий рівень національної економіки, а сучасний адміністративно-правовий механізм ціноутворення допомагає компенсувати значне податкове навантаження з боку кінцевого споживача продукту.

Зменшення податкового навантаження в структурі ціни сприяло б її зниженню щонайменше в 1,5 рази. Особливо це стосується підакцизної продукції.

Інша проблема пов'язана з необхідністю подолання диспропорцій у різних сферах діяльності. Таким чином, невинуватений та неконтрольований рівень рентабельності різних видів підприємницької діяльності (виробництва, посередництва, торгівлі тощо) призводить до отримання недостатніх прибутків у виробничій сфері народного господарства в Україні та, водночас, до надприбутків у інших сферах економіки[3].

Наслідками такого диспаритету є, насамперед, невинуватене підвищення цін на значну кількість товарів у національній економіці, що суттєво знижує купівельну спроможність не лише незахищеної частини суспільства, але й знижує їх споживчий попит, а також активно збільшує рівень незахищеності певних категорій, знижуючи загальний рівень життя працездатного населення, яке в іншому випадку могло б сформувати середній клас суспільства.

Отже, аналіз проблем підвищення ефективності цін в Україні дозволяє визначити основні напрямки реформування: удосконалення податкової системи України з урахуванням інтересів виробників і споживачів та законодавче закріплення національної цінової стратегії.

Список літератури:

1. Сташкевич Н. М. Сучасні проблеми ціноутворення в Україні / Н. М. Сташкевич, К. В. Красильнікова // Вісник соціально-економічних досліджень.– Одеса ISSN 2313-4569 № 2-3 (63-64), 2017. – с.135-143 URL: http://journals.uran.ua/vsed_oneu/article/view/182989
2. Поклонська О. Ю., Шуміленко Ю. О., Бойко К. С. Основні проблеми ціноутворення в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 2. С. 156-157. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/42.pdf
3. Сучасні проблеми ціноутворення в Україні / Байдіна Т. А., Майстро Р. Г. // Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут” .– Харків ISSN 2222-2944,2019. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/54490/1/MicroCAD_2019_Baidina_Tsinoutvorenna.pdf

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В ЕКОНОМІЦІ КРАЇНИ

Яхимець Юрій Михайлович

аспірант, Дрогобицький державний
педагогічний університет імені Івана Франка

Стабільне функціонування національної економіки залежить від вирішення низки теоретичних та практичних завдань економічної політики держави. Найважливішою умовою, що визначає можливість стабільного зростання економіки, є розробка адекватної інвестиційної політики, спрямованої на формування сприятливого інвестиційного клімату з метою залучення необхідних ресурсів як внутрішніх, так і зовнішніх. Інвестиції виступають однією з їх рушійних сил. Інтенсивний тип економічного зростання пов'язаний із значними інвестиціями у нові капітальні блага, інновації, у виробництво знань та інформації. На сьогодні важливо підвищити роль держави у сфері інвестиційної діяльності, оскільки сучасні системи економічного регулювання інвестиційних відносин виступають як синтез державних та ринкових методів, а їх співвідношення визначається специфікою конкретної ситуації. Інтенсивність інвестиційного процесу багато в чому визначає динаміку та якість розвитку економіки.

Інвестиційний клімат виступає як один з детермінантів масштабів, інтенсивності та результатів інвестиційної діяльності. Зміст інвестиційного клімату визначається складом факторів, важливих для ведення інвестиційної діяльності. Він включає: природні та економіко-географічні умови; кадрове забезпечення; виробничі умови; фактори інноваційного розвитку; інфраструктурні умови; фінансові умови; інституційні умови; споживчі та соціальні обмеження. До факторів, що впливають на якісні зміни інвестиційного клімату, можна віднести часткове зростання економіки, повільне підвищення ролі банківської системи у кредитуванні реального сектора економіки, розвиток корпоративного управління та структурні зміни на фінансовому ринку. Формується більш виважена бюджетна політика держави, триває процес врегулювання зовнішнього боргу країни. Загалом в інвестиційному портфелі зростає питома вага прямих інвестицій, порівняно з портфельними інвестиціями [1, с.128].

Активізація державної інвестиційної політики є ключовою умовою ефективного функціонування економіки, а також її сталого зростання. Найважливішими напрямками політики є: посилення державної підтримки пріоритетних напрямів економічного розвитку; створення інституційно-правового та економічного середовища; стимулювання інвестицій у реальний сектор економіки [3, с.67]. Використання державних інвестицій як чинника економічного зростання передбачає необхідність суттєвих змін у бюджетній політиці та організації бюджетної системи. Одним із вдалих прикладів реформування економіки за рахунок державних інвестицій є досвід Німеччини,

бюджетна система якої характеризувалася особливою націленістю на підтримку пріоритетних та ефективних напрямів розвитку економіки.

Державна політика в інвестиційній сфері ґрунтується на врахуванні макроекономічних умов, однією з яких є гальмування інфляційних процесів, які створюють інвестиційний занепад. І це цілком зрозуміло. У період інфляції стають не вигідними вкладення капіталу у виробництво. А сфера обігу - (торгівля, кредитно-банківська, грошово-фінансова та інша діяльність), навпаки, забезпечує повернення грошей із прибутком та у більш короткі терміни [1, с.129].

Орім того, інфляція зумовлює зростання банківського відсотку та робить його не вигідним для інвестицій. Вона створює обстановку економічної та політичної нестабільності, збільшує ризики. Для активізації інвестицій державна політика має бути спрямована на ослаблення жорсткості кредитно-грошової політики та збільшення внутрішнього попиту. Для цього необхідне зниження податкового навантаження, що дозволить збільшити прибуток та використовувати його на оновлення та розвиток виробництва.

Способами формування інвестиційного клімату є створення привабливих умов для приватних інвесторів шляхом реформування законодавства, податкової системи, нівелювання ризиків різної природи, покращення економічних інститутів, ведення маркетингової діяльності тощо. Розвиток кожного з напрямів сприятиме сталому соціально-економічному розвитку країни.

Головним каналом державного впливу на інвестиції залишається формування сприятливого інвестиційного клімату. Сучасні запити економіки України потребують масованих інвестицій, які можливі при мобілізації заощаджень та їх трансформації на інвестиції. Однак для цього необхідне сприятливе господарське середовище, в умовах якого інвестиційний процес розцінювався б як вигідний, привабливий, а інвестиційні ризики – невисокі

Однак, незважаючи на поліпшення інвестиційного клімату, що підтверджується рейтингами міжнародних агентств [2], зберігаються фактори, що негативно впливають на інвестиційну привабливість української економіки. Йдеться про політичні чинники (зокрема, передбачуваність економічної політики уряду, не завжди виправдане втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання), про незавершеність процесу формування законодавства, а головне, про відсутність ефективного механізму виконання прийнятих законів.

Отже, формування сприятливого інвестиційного клімату уможлиблюється, якщо воно спирається на науковий аналіз його факторів, як лежать у різних сферах життєдіяльності суспільства: соціальної, економічної, організаційної, правової, політичної, соціокультурної.

Список літератури:

1. Гавловська Н. І., Рудніченко Є. М., Гарбузюк В. В., Білань В. Ю. Основні тенденції формування інвестиційного клімату з позиції впливу на економічну безпеку держави. Вісник Хмельницького національного університету. Серія – Економічні науки. 2021, № 6, Том 1 – с. 127 – 131.

2. Індекс інвестиційної привабливості України. Настрої інвесторів у 1-му півріччі 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2021/07/EBA-InvestIndex_1H2021_UKR.pdf

3. Мошляк І.О. Інвестиційний клімат в Україні та напрями його покращення. Вчені записки Університету «КРОК» №2 (54), 2019 – с. 65–71.

НЕБЕЗПЕКИ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ

Бесараб М. В.

здобувачка вищої освіти
факультету управління та економіки
спеціальності Менеджмент 073

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Шутяк І. А.

Заслужений вчитель України,
доцент кафедри філософії,

соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький

Техногенна небезпека – стан, внутрішньо притаманний технічній системі, промислового або транспортному об'єкту, що реалізовується у вигляді вражаючих впливів джерела техногенної надзвичайної ситуації на людину і навколишнє середовище при його виникненні, або у вигляді прямого або непрямого збитку для людини і навколишнього середовища в процесі нормальної експлуатації цих об'єктів [1].

У зв'язку з використанням все більших енергетичних потужностей люди змушені концентрувати енергію на невеликих ділянках, причому найчастіше в межах міст та інших населених пунктів. Йде просторова концентрація синтетичних хімічних сполук (їх кількість досягла 400 тисяч), більша частина котрих отруйна. Внаслідок цього різко зросло забруднення навколишнього середовища, нищення лісів, опустелювання, все більше людей гине внаслідок аварій на виробництві і транспорті [2].

Безпека взагалі, і в тому числі економічна техногенна, є цільовою антропоною категорією, яка має на меті пошук і дотримання повних оптимальних кондицій, норм існування соціуму в різних його аспектах та умовах.

Техногенні надзвичайні ситуації виникають у результаті раптового виходу з ладу машин, механізмів та агрегатів, що супроводжується значними порушеннями виробничого процесу, вибухами, утворенням осередків пожеж, радіоактивним, хімічним чи біологічним зараженням місцевості, які призвели чи можуть призвести до значних матеріальних втрат та враження чи загибелі людей [3].

Аварія – це небезпечна подія техногенного характеру, що створює на об'єкті, території або акваторії загрозу для життя і здоров'я людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого процесу чи завдає шкоди довкіллю. Згідно з розмірами та заподіяною шкодою розрізняють легкі, середні, важкі та особливо важкі аварії. Особливо важкі аварії призводять до великих руйнувань та супроводжуються значними жертвами.

Катастрофа – це великомасштабна аварія, яка призводить до важких наслідків для людини, тваринного й рослинного світу, змінюючи умови середовища існування.

Небезпечними наслідками великих аварій є пожежі та вибухи. Вибухають під великим тиском котли, балони, трубопроводи на промислових підприємствах, вугільний пил і газ у шахтах, пара лакофарбових речовин на меблевих і деревообробних підприємствах. На об'єктах нафтової, хімічної і газової промисловості аварію спричинюють загазованість атмосфери, розливання нафтопродуктів, агресивних рідин та сильнодіючих отруйних речовин.

Найнебезпечніші аварії можуть виникнути на підприємствах, які виробляють, використовують або зберігають сильнодіючі отруйні, вибухо- і вогненебезпечні речовини і матеріали. Це підприємства хімічної, нафтопереробної, нафтохімічної та інших споріднених галузей промисловості; підприємства, що мають холодильні установки, в яких використовується аміак; це також залізничні станції, на яких є колії відстою рухомого складу; це склади і бази із запасами отрутохімікатів.

Здебільшого аварії виникають через: порушення технологи виробництва, правил експлуатації обладнання, машин і механізмів; низьку трудову і технологічну дисципліну; недотримання заходів безпеки; незадовільне впровадження прогресивних систем пожежогасіння: відсутність належного нагляду за станом обладнання, а також через стихійні лиха.

В Україні щорічно відбувається близько 500 надзвичайних ситуацій техногенного характеру, в яких гине близько 400 і страждає від різноманітних ушкоджень – 500 осіб. Більшість із надзвичайних ситуацій мають місцевий та об'єктовий характер. На ситуації загальнодержавного рівня припадає близько 1 %, а регіонального – 4 % від загальної кількості аварій.

Найпоширенішими надзвичайними ситуаціями є пожежі та вибухи. Найбільш вибухонебезпечними виробництвами є шахти, цукрові, мукомельні, деревообробні підприємства, характерною особливістю яких є велика кількість пилу. Пил з розміром частинок менше 0,5 мм у суміші з повітрям за своїми вибуховими характеристиками наближаються до вибуху парів палива чи газової суміші. Вибухи вугільного пилу періодично стаються на шахтах, в т. ч. українських.

Понад 1/3 усіх зареєстрованих випадків вибуху пилу сталися на деревообробних підприємствах, 1/4 випадків – це вибухи на підприємствах харчової та олійної промисловості. Середньорічні прямі збитки, завдані надзвичайними ситуаціями техногенного походження в Україні, оцінюються у 200 млн. грн.

Запобігання аваріям на потенційно небезпечних об'єктах в Україні досягається через здійснення таких заходів: виявлення всіх чинників небезпек техногенного характеру, у тому числі виявлення небезпеки продукції, що випускається; комплексні методи оцінювання ступеня загрози потенційно небезпечних об'єктів; розробку прогнозів щодо виникнення, розгортання в часі

та просторі надзвичайних ситуацій техногенного характеру, ліквідації їх наслідків, оцінювання розмірів можливих утрат і збитків; розроблення превентивних (профілактичних) заходів, метою яких є забезпечення стійкої й безаварійної роботи об'єктів народного господарства.

Підприємства, установи й організації, діяльність яких пов'язана зі шкідливим впливом на довкілля, незалежно від часу введення їх у дію повинні бути обладнані спорудами, устаткуванням і пристроями для очищення викидів або їх знешкодження, зменшення впливу шкідливих факторів, а також приладами контролю за кількістю і складом речовин, що забруднюють довкілля, та за характеристиками шкідливих факторів.

Відповідно до вимог чинного законодавства України, під час проектування, розміщення, будівництва, введення в дію нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів та устаткування, а також в процесі експлуатації цих об'єктів має забезпечуватись екологічна безпека людей, раціональне використання природних ресурсів, додержання нормативів шкідливих впливів на довкілля. При цьому слід передбачити вловлювання, утилізацію, знешкодження шкідливих речовин і відходів або повну їх ліквідацію, виконання інших вимог щодо охорони довкілля і здоров'я людей [4].

Список літератури

1. Техногенні небезпеки та їхні наслідки. Типологія аварій на потенційно-небезпечних об'єктах. URL: <https://kvpubd.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/09/urok-56-1.pdf>
2. Типологія аварій на потенційно-небезпечних об'єктах. URL: https://zp.edu.ua/sites/default/files/konf/tema_4_konspektu_lekciy_zmistovogo_modulyu_no1_bzhd_proyekt_petryshchev.pdf
3. Види та причини виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру. URL: https://pidru4niki.com/1842112050833/bzhd/tehnogenni_nebezpeki_yihni_naslidki_tipologiya_avariy_potentsiyno-nebezpechnih_obyektah
4. А. А. Гудима, К. О. Пашко, І. М. Гарасимів, М. М. Фука. *Підручник: Захист Вітчизни 10 клас*. Тернопіль – 2018 р. 186-187 с.

КЛІМАТИЧНА БЕЗПЕКА

Дунець І.О.

здобувач вищої освіти
факультету управління та економіки
спеціальності Менеджмент
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Шутяк І. А.

Заслужений вчитель України,
доцент кафедри філософії,
соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький

Кліматична безпека з кожним роком стає все більшою проблемою людства. Потепління клімату становить небезпеку не лише економічній, продовольчій, соціальній стабільності всієї планети, але і існуванню цілих екосистем.

Клімат як природний ресурс формує умови життя і діяльності людини, впливає на стан природного середовища, напрямок і рівень економічного розвитку, може бути використаний на благо людства, і в той же час несприятливі кліматичні умови можуть завдати значної соціально-економічної шкоди суспільству і негативно вплинути на фізіологічний стан людини. Таким чином, проблема зміни клімату стала надзвичайно важливою і вимагає ретельних досліджень для визначення масштабів зміни клімату, його впливу на природні і антропогенні системи в різних частинах світу і створення ефективного механізму фінансової підтримки кліматичної безпеки. У липні 2018 року Швеція ініціювала дебати з питань клімату та безпеки в Раді Безпеки ООН. Був опублікований План дій ООН щодо вирішення найбільших проблем людства, який був розглянутий в ході десятирічних самітів Землі.

Вивчення антропогенного впливу на навколишнє середовище, створення фінансового механізму для кліматичної політики та виявлення ризиків і загроз для кліматичної політики потребують особливої уваги. Адаптація до зміни клімату вимагає всебічного вивчення ризиків і загроз кліматичній безпеці, визначення пріоритетів кліматичної політики і розробки фінансового механізму для її реалізації на мікро -, мезо - і макрорівнях. Найбільш складною областю для аналізу проблем клімату є вплив глобального потепління на спектр соціальних відносин, який в даний час визначається як "безпека людини".

Сьогодні безперечний лідер в області кліматичної дипломатії ЄС. Політичні ініціативи та принципи співпраці між країнами ЄС у боротьбі зі зміною клімату на десятиліття вперед закріплені в Європейській зеленій угоді. Основними цілями угоди є перетворення Європи на вуглецево-нейтральний континент, поліпшення добробуту громадян, захист біорізноманіття та екологія економіки. 21 січня 2020 року Європейський парламент проголосував за підтримку угоди і

представив інвестиційний план на суму один трильйон євро для боротьби зі зміною клімату, який дозволить ЄС повністю ліквідувати викиди CO₂ до 2050 року. Справедливий перехід буде спрямований на соціальні та економічні витрати, пов'язані з переходом в найбільш постраждалих регіонах, і проекти по створенню нових робочих місць шляхом підтримки підприємств, допомоги в пошуку роботи і перепідготовці для тих, хто втратив роботу в результаті переходу, а також інвестицій в поновлювані джерела енергії, регіональні теплові мережі та інші. фінансування сталого транспорту.

Європейська Зелена угода - це карта дій, спрямована на перетворення ЄС в ефективне, стійке і конкурентоспроможне співтовариство, сприяння економічному розвитку, поліпшення здоров'я і якості життя, перетворення кліматичних і екологічних проблем в можливість у всіх областях і політиці ЄС, а також забезпечення справедливого та інклюзивного характеру зеленого переходу.

Незважаючи на те, що Анди та економічна криза змусили виконавчу владу ЄС переглянути свої плани на 2020 рік, новий коронавірус потребував термінової уваги для забезпечення відновлення економіки. Однак у проекті переглянутого плану "зеленої угоди" говориться, що він не буде відкладати найбільш невідкладну політику в області зміни клімату, що проводиться виконавчою владою ЄС.

Україна висловила бажання наблизити свою політику і законодавство до Європейського "зеленого курсу" і почати цілеспрямований діалог у цій галузі.

Політика скорочення викидів парникових газів прописана в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, і Україна, хоча і повільно, рухається до виконання своїх зобов'язань. У звіті (27.11.2020) про виконання Угоди про зміну клімату говориться, що в минулому році Україна прийняла два важливих закони, що регулюють моніторинг, звітність і перевірку викидів парникових газів і озоноруйнівних речовин. Ключові документи, заплановані на 2020 рік, будуть оновлені відповідно до визначення національного внеску (NDC) в Паризьку угоду, а інтегрована енергетична та кліматична стратегія ще не розроблена, відкладена, і Розробка національної стратегії адаптації до зміни клімату була відкладена.

Одним з найбільш важливих питань у реалізації цілей державної політики щодо боротьби зі зміною клімату є розробка відповідного механізму фінансової безпеки. Фінансовий механізм боротьби зі зміною клімату та адаптації до таких змін включає в себе нормативну, інформаційну та організаційну підтримку, а також фінансові методи та інструменти впливу, що дозволяють генерувати фінансові ресурси для досягнення конкретних цілей. Чинна нормативно-правова база України з питань, пов'язаних зі зміною клімату, заснована на міжнародних правових актах та національному законодавстві.

Таким чином, успішна реалізація політики адаптації до зміни клімату можлива при досягненні наступних стратегічних пріоритетів:

– підвищення обізнаності громадськості про проблеми зміни клімату та його наслідки;

- поліпшення нормативно-правової бази для мінімізації та запобігання кліматичним ризикам;
- створення адаптивного потенціалу з урахуванням доступності ресурсів;
- визначення фінансових інструментів та розробка фінансового механізму для управління кліматичними ризиками.

Політика адаптації до зміни клімату створить нові інститути, сформує кліматичну стратегію і сформує глобальний спосіб мислення. Таким чином, необхідно визначити механізми фінансування для створення національних фондів, корпорацій, уряду, управи, уряду і самоврядування.

Список літератури

1. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації: аналіт. доповідь / [С.П. Іванюта, О. О. Коломієць, О. А. Малиновська, Л. М. Якушенко]; за ред. С. П. Іванюти. – К.: НІСД, 2020. 110 с.
2. Мельник О. С. Досвід європейських країн у вирішенні питань екологічної безпеки: навчальний посібник / О. С. Мельник, І. М. Коренева, Л. П. Загородня, І. Г. Данильченко. – Суми: ВВП «Мрія», 2017. 400 с.
3. Дорожня карта кліматичних цілей України до 2030 року. Бачення громадськості. – Центр екологічних ініціатив “Екодія”. Типографія Print Quick, ФОП Попов Дмитр Вікторович, Київ, 2020. –56 с.
4. Climate Change Performance Index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.climate-change-performance-index.org>

ВПЛИВ НЕБЕЗПЕЧНИХ МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДЕЙ

Паламарчук Анна Ігорівна

здобувачка вищої освіти
факультету управління та економіки
спеціальності Менеджмент
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Шутяк І. А.

Заслужений вчитель України,
доцент кафедри філософії,
соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький

За останнє десятиліття, як свідчить велика кількість досліджень [1; 2; 3, с. 6], значно збільшилась кількість, інтенсивність, тривалість та масштаб виникнення небезпечних метеорологічних явищ, які загрожують безпеці життєдіяльності людей. Такі зміни пов'язані з стрімким прогресом глобального потепління на нашій планеті.

По-перше, слід визначити поняття «небезпечні метеорологічні явища». Небезпечні метеорологічні явища - це атмосферні явища, які за інтенсивністю, періодами виникнення, тривалістю та площею поширення можуть завдавати або завдавали збитків господарству та населенню [4]. Серед небезпечних метеорологічних явищ, що відбуваються в Україні виділяють такі: сильні зливи, град, сильна спека, суховії, посухи, урагани, смерчі, сильні тумани, ожеледиці, пилові бурі [5].

За останні десятиліття клімат Землі почав стрімко змінюватися, у всьому світі спостерігаються все частіші та більш інтенсивні небезпечні погодні явища. Вчені зазвичай визначають ці погодні явища як «екстремальні», якщо вони відрізняються від 90% або 95% подібних погодних явищ, які відбувалися раніше в тому самому регіоні. Дослідження свідчать, що глобальне потепління зробило їх появу більш імовірною. Глобальне потепління може сприяти інтенсивності теплових хвиль, збільшуючи імовірність дуже спекотних днів і ночей. Потепління також збільшує випаровування на суші, що може погіршити посуху та створити умови для більшої схильності до лісових пожеж, та збільшити тривалість періоду лісових пожеж. Потепління атмосфери також пов'язане з інтенсивнішими опадами (дощами та сніговими бурями) через підвищення здатності повітря утримувати вологу. Тепліша та вологіша атмосфера Землі та тепліша вода в океанах роблять ймовірним те, що випадатиме більше опадів і найсильніші урагани будуть ще небезпечнішими, впливатимуть на нові території та, можливо, будуть більшими й тривалішими. Це підтверджується наявними

даними спостережень у Північній Атлантиці. Крім того, підвищення рівня моря збільшує кількість морської води, яка виштовхується до берега під час прибережних штормів, що разом із більшою кількістю опадів, спричинених штормами, може призвести до більш руйнівних штормових хвиль і повеней. Очікується, що деякі умови, сприятливі для сильних гроз, які породжують торнадо, збільшаться з потеплінням, але існує невизначеність щодо інших факторів, які впливають на формування торнадо, таких як зміни у вертикальних і горизонтальних коливаннях вітру [1].

По-друге, слід навести приклади, як стихійні лиха впливають на життєдіяльність людини в повсякденному житті. Найбільш небезпечним наслідком може бути смерть великої кількості людей. Кількість стихійних лих, таких як повені та спека, викликаних зміною клімату, зросла в п'ять разів за останні 50 років, загинуло понад 2 мільйони людей і завдано загальних збитків у 3,64 трильйона доларів, повідомляє агентство ООН [6]. Безумовно стихійні лиха завдають великих збитків, пов'язаних з руйнуванням людських домівок, магазинів, кафе, ресторанів, комерційних будівель, пошкодження доріг і мостів та створюють важкодоступність до лікарень і аптек, порушують електро та водопостачання. До того ж, зміни клімату можуть вплинути на людей, які схильні до алергічних реакцій та хвороб дихальних шляхів. Весняний сезон пилку вже настає раніше в Сполучених Штатах для деяких типів рослин, і тривалість сезону збільшилася для деяких рослин із високоалергенним пилом, таких як амброзія. Векторні хвороби — це хвороби, які передаються переносниками хвороб, до яких належать комарі, кліщі та блохи. Ці вектори можуть переносити інфекційні збудники, такі як віруси, бактерії та найпростіші, від тварин до людей. Зміни температури, екстремальні явища, небезпечні метеорологічні явища збільшують географічний діапазон хвороб, що поширюються переносниками, і можуть призвести до таких захворювань: хвороба Лайма, вірус Західного Нілу. Люди можуть захворіти, якщо вживатимуть забруднену питну або рекреаційну воду. Зміна клімату збільшує ризик захворювання через підвищення температури, частіші сильні дощі та стоки, а також наслідки штормів. Вплив на здоров'я може включати шлунково-кишкові захворювання, такі як діарея, вплив на нервову та дихальну системи організму або пошкодження печінки та нирок [7]. Також, не потрібно забувати, який стрес на нервову систему та психічне здоров'я чинять стихійні лиха. Людина, яка побачила на власні очі смерть близьких, масштаб руйнувань може перебувати в тривалому шоківому стані та отримати певні психологічні травми.

На основі інформації, наявної в базах даних відповідних національних і міжнародних організацій з 1967 по 2010 рік, була створена база даних авіаційних погодних подій (AWAD). За даними AWAD, небезпечні метеорологічні явища є основною причиною зростання відсотка щорічних аварій літаків: від приблизно 40% у 1967 році до майже 50% у 2010 році. Хоча абсолютна кількість загиблих і травмованих людей унаслідок аварій літаків значно зменшилася, відсоток загиблих і постраждалих в аваріях, пов'язаних з погодними умовами, дещо зріс за досліджуваний період. Було проаналізовано вплив турбулентності,

турбулентності чистого повітря, зсуву вітру, недостатньої видимості, дощу, обледеніння, снігу та шторму на аварії літаків, враховуючи різні фази польоту, метеорологічні сезони року та просторовий розподіл у чотирьох зонах земля. Ці зони були визначені відповідно до метеорологічних і кліматологічних критеріїв, замість використання типових політичних критеріїв. Основна частина аварій і аварій, пов'язаних з погодою, відбувається в широтах від 12° до 38° в обох півкулях. Зроблено висновок, що дії, спрямовані на зменшення ризику, пов'язаного з низькою видимістю, дощем і турбулентністю, у такому порядку, повинні мати пріоритет для досягнення найбільш значних покращень у безпеці повітряного транспорту [8].

Отже, з усього сказаного вище можна зробити висновок, що небезпечні метеорологічні явища – це ті, які за інтенсивністю, періодами виникнення, тривалістю та площею поширення можуть завдавати або завдавали збитків господарству та населенню. Кількість стихійних лих, таких як повені та спека, викликаних зміною клімату, зросла в п'ять разів за останні 50 років, загинуло понад 2 мільйони людей і завдано загальних збитків у 3,64 трильйона доларів. Небезпечні метеорологічні явища є основною причиною зростання відсотка щорічних аварій літаків: від приблизно 40% у 1967 році до майже 50% у 2010 році. Для того, щоб запобігти небезпеці життєдіяльності людей потрібно розробити систему заходів усіма країнами на планеті в тісній співпраці. Наприклад, зменшити кількість викидів в атмосферу, вчасно інформувати населення про наближення небезпечних метеорологічних явищ та оперативно евакуювати населення. Також, потрібно інформувати населення про збільшення географічного діапазону певних інфекційних хвороб, а також про переносників цих хвороб, розробляти ефективні ліки для людей-алергіків та людей, схильних до хвороб дихальних шляхів. Але перш за все потрібно зупинити глобальне потепління, що вплине на інтенсивність, кількість і тривалість небезпечних метеорологічних явищ.

Список літератури :

1. How does climate change affect the strength and frequency of floods, droughts, hurricanes, and tornadoes? 2020. URL: <https://royalsociety.org/topics-policy/projects/climate-change-evidence-causes/question-13/>
2. Climate Influences on Hurricanes. URL: <https://www.c2es.org/content/hurricanes-and-climate-change/>
3. С. П. Іванюта, О. О. Коломієць, О. А. Малиновська, Л. М. Якушенко. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації. Київ : НІСД, 2020. 110 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/dop-climate-final-5_sait.pdf
4. О. П. Гавриленко. Еко-географія України : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 646 с. URL: https://pidru4niki.com/17910211/ekologiya/stihiyni_meteorologichni_yavischa_ukrayini
5. Негативний вплив на життєдіяльність людей та функціонування об'єктів економіки в умовах проявів вражаючих факторів небезпечних метеорологічних явищ, 2018. URL: <https://studfile.net/preview/7379238/page:3/>

6. E. Farge. Weather disasters becoming more frequent and costly, UN agency says. 2021. URL: <https://www.reuters.com/business/environment/weather-disasters-killed-2-million-last-50-years-un-agency-says-2021-09-01/>

7. Climate Change Impacts. 2016. URL: <https://climatechange.chicago.gov/climate-impacts/climate-impacts-human-health>

8. J. Mazon. Influence of meteorological phenomena on worldwide aircraft accidents 2017. URL: <https://rmets.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/met.1686>

RUSSIAN PROPAGANDA AS A TOOL OF INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL WARFARE AGAINST UKRAINE

Onufriy Solomiya,

PhD in Philology, Associate professor
Ivan Franko National University of Lviv

For three decades Russia has waged an information and psychological war against Ukraine with the help of propaganda mass media. The armed conflict in the eastern of Ukraine lasted for almost eight years. It was also called a hybrid war, since the open military invasion of Donbas and the annexation of Crimea in March 2014 was preceded by a purposeful, multi-year informational and psychological war of the Russian propaganda mass media. On February 24, 2022, the hybrid war in the eastern of Ukraine transformed into a full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Hiding the truth is at the heart of totalitarianism, political decisions are made in secret by the government, and independent thinking is prohibited. The population humbly waits for instructions and instructions "from above" on how to understand and evaluate phenomena and facts. Even information permitted by the regime is dosed. As a result, fascism is born. In our case, racism (Russian fascism) [1]. Most modern russians confuse an imaginary, hypothetical reality with the actually existing state of affairs - the status quo. They fight the consequences, instead of eliminating the causes.

Russian politicians, journalists, military, and ordinary citizens are affected by the germs of chauvinism and fascism - a survey conducted on March 24-30 by the Russian sociological agency "Levada Center" established that after the start of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine on February 24, Russian support for the actions of Russian President Vladimir Putin increased to 83%. It follows from this that Russian fascism poses a threat to all of humanity [1].

In 1995, the famous Italian philosopher and writer Umberto Eco listed 14 signs of fascism. Modern Russian society fully corresponds to them. After Putin announced the start of a special operation by the Russian armed forces on the territory of Ukraine, the ability to think critically, i.e., the ability to independently evaluate information provided on behalf of the Kremlin, was almost instantly turned off in the majority of Russian citizens [1].

It is about the conservatism of thinking not only of individuals, but also of society. Thus, the vast majority of Russian citizens perceive Putin's propaganda as a dogma, as the ultimate truth – for example, they believe in the so-called "Russian measure", constantly demonstrates an aggressive conviction in the supposedly existing threat from the West. That is why the Russian media continue to use the weapons of Russian propaganda: insidious fabrications, brazen lies, brutal lying, hatred and provocation. The odious representatives of Putin's TV propaganda - Olga Skabeeva, Dmitriy

Kiselyov, Vladimir Solovyov – who cynically deny the war in Ukraine, have been doing this for a long time.

Putin's media continues to massively produce propaganda clichés for the Western world — brotherhood, friendship of peoples, etc. The brutal war unleashed by Russia destroyed not only the cities and villages of Donbas, Kharkiv Oblast, Mykolaiv Oblast, Sumy Oblast, Zaporizhzhia, but also the imposed stereotype of the "Russian brother". The Ukrainian community felt its mental otherness. Realizing that Ukraine is dealing not just with hostile Russian propaganda, but with informational and semantic occupation is a huge step towards realizing the need to counter aggression at the semantic level. It is not for nothing that information specialists rightly characterize the events in Ukraine as a "war of meanings". For their rebroadcast, the Kremlin propaganda created a multitude of information delivery channels. The main structural element in this information war is simulacra — images of things that do not exist in reality. For example: "fascists in Kyiv", "atrocities of punitive battalions", "crucified boys", use of weapons prohibited by Ukraine. The strategic goal of exploiting these simulacra is to replace the target groups' objective perceptions of the nature of the conflict with those "informational phantoms" that the aggressor needs [2].

With the beginning of the Russia's full-scale invasion of Ukraine, the following were added to these simulacra: "Ukrainian Nazis from Bandera", "they bombed Donbas for eight years", "biolaboratories", "you are bombing yourself", etc., with the help of which the Russian media explain primarily to his audience of supporters of the "Russian world", the urgent need for such a cruel, inhumane "denazification" and "demilitarization" of Ukraine. This information component of the hybrid war is aimed at demoralizing the population, the personnel of the armed forces and the power structures of the state [3].

The aggressor acts in several directions: he seeks to occupy the thinking space of the country against which he carries out aggression and of the world community in general. This is a fairly wide audience, whose representatives are not always able to monitor, analyze, think, compare facts.

Under such conditions, deception in war turns into "military trickery", the operation of special services into "operational combination", and hiding the plans of statesmen from colleagues or their citizens into diplomacy, politics, etc. Deception can be a manifestation of the selfish personification, competition, striving to achieve one's interests and goals at the expense of others or against the will of others [4].

The analysis of the situation forces us to state that propaganda in the modern Russian media has become one of the leading tools of the information war, capable of manipulating public opinion and promoting certain ideals, forming the necessary social attitudes.

The Ukrainian media proved to be unprepared for such events and are currently only learning to defend themselves against enemy propaganda by revealing targeted fake information. For example, the site "Stop fake", which primarily cares about the verification of information and the distinction between factual journalism and propaganda [5].

The Ukrainian information space is still littered with "fakes" and "trolling", which are quite difficult to weed out, but this is also part of the massive propaganda attack of the aggressor, along with the banal distortion of facts. Therefore, the situation during a full-scale war in one's own country sharply increases the responsibility of Ukrainian journalists for the quality of their work. It is very important to learn to work competently and carefully with sources of information in order to protect yourself from Russian influence. Pay close attention to the balance, completeness and reliability of the information provided.

References:

1. Romanchuk O. Racism is a cancer for humanity. URL: <https://hvylya.net/analytics/250226-rashizm-rakova-puhlin-dlya-lyudstva>
2. Horbulin V. "Hybrid war" as a key tool of the Russian geostrategy of revenge. URL: http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-_.html
3. Zavodovska K. "Agenda" as an informational component of hybrid warfare: theoretical aspect // "Ukraine in the context of the transformation of the international security system": materials of the international scientific and practical conference. Lviv. 2015. P. 104-107.
4. Kazmirenko V. Lies and Deception as a Means of Protecting Information which is Hidden // Legal psychology. Vol. 23. No. 2, 2018. P. 20-29.
5. Onufriv S. T. Mediarepresentations of the military conflict in the East of Ukraine // Modern orientations of Ukrainian journalism: from theory to practice: Collection. materials of the reporting scientific conference for 2018 (Section "Journalism") / edited by Solomiya Onufriv. - Lviv: Pais, 2019. - P. 29-32.

ІСТОРІЯ ФЕЙКУ У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Косюк Оксана Михайлівна,

кандидат філол. наук, доцент
Волинський національний університет імені Лесі Українки

У розпал повномасштабної війни Російської Федерації проти України 2022 року в засобах масової комунікації знову актуальною стала проблема дезінформації та вкотре почалось обговорення природи фейку. Тож відслідкуємо це явище в аспекті появи, розвитку й модифікацій, застосовуючи контент-аналіз, порівняння, моделювання тощо, аби з'ясувати наскільки воно поширене й небезпечне у розрізі цивілізацій.

Термін «фейк» має безліч значень, залежно від сфери застосування. Лексема англійського походження. Дослівно перекладається як «підробка»: щось несправжнє, неправдиве. У царині журналістики фейк чи фейкові новини – це інформація, яка повністю або частково вигадана й не підтверджена реальними фактами. «Словник української мови» подає кілька визначень цього терміна [1]: інформаційна фальсифікація, містифікація, навмисне поширення дезінформації в соціальних медіа і традиційних ЗМІ; підробка; імітація; шахрайство; фінт, трюк. Тлумачний словник англійської мови «Collins English Dictionary» також пропонує набір дефініцій [2]: об'єкт, персона чи подія, які не є справжніми; хтось чи щось нереальне, шахрайське, підроблене; річ або подія, яка здається правдивою.

Зараз засоби масової інформації часто подають у заголовках словосполучення «фейкові новини». Приміром, один із матеріалів «Телевізійної служби новин» має назву «РосЗМІ знімають на окупованому Донбасі фейкові новини про "обстріли з боку ОС" – розвідка». А назва повідомлення регіонального інформаційного агентства «Конкурент» звучить так: «У Facebook розповіли, як боротимуться з фейковими новинами». У перелічених випадках слово «фейк» набуває дещо вужчого значення. «Фейкові новини» – сфабрикована інформація, яка за формою імітує повідомлення реальних засобів масової комунікації, але не за організаційним процесом чи наміром. Фейкові новини не втілюють редакційних норм і процесів для забезпечення точності та достовірності інформації», – таке визначення терміну «фейкові новини» подають Девід М. Дж. Лейзер і Метью А. Баум у праці «Наука фейкових новин» [3].

Професор департаменту філософії, літератури, історії науки та техніки Берлінського технічного університету Аксель Гельферт у книзі «Фейкові новини: дефініція» зазначає, що термін «фейкові новини» потрібно вживати у випадках виключно умисного подання неправдивої інформації як новинної, з метою маніпулювання когнітивними процесами аудиторії [4].

Отже, поняття «фейк» слід сприймати у декількох значеннях: широкому, тобто «фейк» – об'єкт, персона, подія чи засіб, який є неправдивим, підробленим або шахрайським; і – у вузькому: інформація, здебільшого новинного характеру,

яка повністю або частково вигадана і яку застосовують з метою маніпуляції думками та настроями аудиторії.

У XXI столітті масмедіа продукують гігабайти нової інформації у вигляді текстів, відео та фото, які згодом реципієнти виставляють на своїх особистих сторінках, та у месенджерах. Паралельно тривають години безперервного телевізійного мовлення. Як вислід, зараз аудиторія отримує в п'ять разів більше інформації, ніж, наприклад, у 1986 році [5]. Через величезні потоки даних люди перестають їх перевіряти й критично сприймати, бо, попри усі можливості, які ми маємо для ідентифікації правдивості, верифікувати усе просто неможливо. Звісно, це оперативно використовується із негативною метою, наприклад, для маніпулювання масовою свідомістю.

Термін «фейк» почав набувати виняткової популярності із розвитком усесвітньої павутини та появою в ній соціальних мереж, в яких аудиторія безкарно й безконтрольно ділиться інформацією та поширює її необдуманно. Наслідки такого обміну можуть бути незначними: приміром, ви надіслали знайомому неправдиву новину й на цьому циркулювання закінчилося, або ж сягнути глобального виміру, коли вся країна повірить у щось нереальне й неможливе. Ось, наприклад, російський засіб масової інформації «РИА Новости» активно поширює «відомості» про біолабораторії Сполучених Штатів Америки, які, ніби, присутні в Україні, і на яких, начебто, розробляють біологічну зброю проти росіян [6]. Абсурд? Але в нього вірить 80 % населення РФ.

Перша згадка про фейкові новини датується ще XVII століттям, тоді неперевірену, сфальшовану й цілком недостовірну інформацію назвали «газетною качкою». Існує декілька версій походження цього виразу. У контексті першої, мається на увазі анекдот бельгійського журналіста Корнеліссена, який цілком серйозно, як повноцінний медіаматеріал, розмістив смішну історію про ненаситність качок. У ній розповідалося, що маловідомий учений розрізав на декілька шматків качку й скормив її «на сніданок» дев'ятнадцятьом особинам цього ж виду. Незважаючи на те, що історія – суцільна вигадка, інші газети передрукували й поширили її на масову аудиторію. Хоча згодом переосмислили й спростували. Відтоді слово «качка» стало уособленням вигаданої інформації.

За іншою версією, вираз виник у тому ж таки XVII столітті, але в Німеччині. Тоді, як кажуть, «качкою» стали називати матеріали, що містили вигадані дані. Окреслені «новини» маркувалися спеціальною позначкою «NT», що розшифровується, як «non testatur», тобто – не перевірено. На слух це словосполучення сприймалося як «енте», що співзвучне з німецьким словом, яке буквально означає «качка».

В історії засобів масової інформації описано чимало випадків, які вказують на те, що в період зародження та появи журналістики більшість новин складалися із неперевіреної й недостовірної інформації, оскільки основним завданням пражурналістів було не донесення інформації до аудиторії, а намагання заробити грошей з продажу газет, тому вони публікували вигадані історії, видаючи їх за правду, щоби підвищити продаж видань. До речі, ЗМК з якісною інформацією і з хорошого паперу завжди коштували дорожче, як вислід

– пересічний мешканець епохи Просвітництва й не міг придбати газету. Отож, з метою зменшення витрат на виробництво, винахідливі медійники публікували недостовірні «факти» на дешевих аркушах.

Подекуди журналісти використовували фейки і з цензурних міркувань. Приміром, французька газета «La Gazette», яка видавалася з 1631 року, мусила публікувати неправдиву інформацію про короля, бо він сам і був «головним редактором» видання. Так з'явився матеріал, в якому йшлося про те, що Людовік XIII (Справедливий) одним дотиком може зціляти людей та виліковувати недуги [7].

У світовій історії фейкову інформацію використовували не тільки для того, щоб затьмарити розум масового читача, а й щоб приховати злодіяння. Зокрема цим способом сімдесят років користувалася радянська влада, завуальовуючи репресії та геноциди: під час голодомору в Україні 1932-1933 рр. керівництво СРСР забороняло державним органам та закладам фіксувати смерті людей. 17 вересня 1932 року навіть вийшла постанова Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу про депортацію з території СРСР канадського журналіста газети «Дейлі Експрес» за публікацію інформації про «голодні бунти та повстання» на теренах соціалістичної держави [8].

Фейкову інформацію могли поширювати навіть випадково, але вона все одно завдавала шкоди. Так сталося у Сполучених Штатах Америки наприкінці 1930-х років: радіостанція CBS у своєму етері 1938 року вирішила запустити радіоспектакль Герберта Веллса під назвою «Війна світів». Радіослухачі сприйняли його за правдивий новинний репортаж і більше мільйона жителів на південному сході Сполучених Штатів повірили, що на Землю напали марсіани. Перелякане населення вимагало від силових відомств країни покінчити із загрозою марсіан, або ж видати добровольцям зброю, щоб вони могли захищати Америку [9].

У ХХІ столітті поширення фейкових новин вийшло на новий рівень. Тепер неправдиву інформацію застосовують як засіб ведення інформаційних воєн. Так з початком російсько-українського протистояння 2014 року один із засобів масової інформації РФ створив сюжет, опублікований 12 липня 2014 року, про трирічного хлопчика, якого, начебто, розіп'яли на очах у власної матері. Усе це виглядало насправду комічно, однак посіяти ненависть до українського народу серед російської аудиторії таки вдалося [10]. І цей фейк та його сприймання вперше поставили невиліковний діагноз нації, яка втягувала Україну у страшну кровопролитну війну.

Початок 2022 року знаменував нову еру у створенні й поширенні фейків, зокрема – у вигляді новин, бо з 24 лютого російська пропагандистська машина вийшла на геть абсурдний (з погляду здорового глузду) рівень дезінформації й маніпуляції, змагатися з яким неможливо через абсолютну закритість інформаційного простору ворожої держави та відверто брехливі стратегії ідеологів "русского мира". Однак про це варто писати окрему публікацію.

Список літератури:

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/fejk/komentari> (дата звернення: 14.10.2022)
2. Іваницька Б., Данилів О. Вплив та значення фейків у світовій історії. 3-тє вид. Львів : «Львів. політехніка», 2020. 217 с. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/vypusk-4-nomer-2020/vplyv-ta-znachennya-feykiv-u-svitoviy-istoriyi> (дата звернення: 14.10.2022)
3. M. J. Lazer D., A. Baum M. The science of fake news. American Association for the Advancement of Science, 2018. 359 p. URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aao2998> (date of access: 14.10.2022)
4. Informal Logic. Érudit. URL: <https://www.erudit.org/en/journals/informallogic/2018-v38-n1-informallogic04379/1057034ar/> (date of access: 14.10.2022)
5. Collins Online Dictionary. Definitions, Thesaurus and Translations. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/fake> (date of access: 14.10.2022)
6. Минобороны России сообщило о причастности инвестфонда Rosemont Seneca, которым руководит Хантер Байден, к финансированию биологических лабораторий на Украине. telegram.org. URL: https://t.me/rian_ru/155439?fbclid=IwAR3Y21V_g3zst6P3B7pTFusnjqR2jhrN-RW5K06a3kdTTa9AOzZRdmqYgpo (дата обращения: 14.10.2022)
7. Albert P. Histoire de la presse. Paris : Presses universitaires de France, 1996. 127 p.
8. Голодомор в Україні є одним з найсерйозніших злочинів ХХ століття. ТСН. URL: https://www.youtube.com/watch?v=kQiDwOewN30&t=4s&ab_channel=%D0%A2%D0%A1%D0%9D (дата звернення: 14.10.2022)
9. Герберт Веллс. Війна світів: аудіокнига. URL: <https://notatky.com.ua/gerbert-vells-viyna-svitiv/> (дата звернення: 14.10.2022)
10. Два раби та клаптик землі: роль російських фейкових новин у війні на Донбасі. 24 Канал. URL: https://24tv.ua/ru/dva_rabi_ta_klaptik_zemli_rol_rosijskih_fejkovih_novin_u_vijni_na_donbasi_n830986 (дата звернення: 14.10.2022)

ACCIDENTS AT WORK AND OCCUPATIONAL DISEASES

Petco Ana Sergiu

Student at the Faculty of General Economics and Law, Human Resources Management,
The Academy of Economic Studies of Moldova

Health and safety at work is now one of the most important and most developed aspects of EU employment and social policy. Modern work organisation and health and safety at work can make a significant contribution to achieving this goal by ensuring good health at work, maximising the employability of every employee and preventing premature exit from the labour market. Occupational accidents and diseases consist of damage to the biological make-up of the human factor in the course of a work process. The phenomenon can occur unexpectedly, suddenly, violently - in the case of accidents at work, or over a longer period of time, through the accumulation in the body of noxious substances - in the case of occupational diseases.

The event that causes violent injury to the worker's body (intense and concentrated action over time) during the work process as a result of: carelessness, haste, carelessness, failure to observe safety rules, failure to use protective equipment, removal of guards from machinery, insufficient training, machinery failure, etc.

Other risk factors may be linked to the organisation of work, for example: unhygienic or overcrowded working environments; high work pace and repetitive activities; inadequate maintenance of machinery and equipment. Accidents at work take the form of trauma, burns, electrocution, mechanical asphyxiation, thermal shock, sunstroke, etc. They can be caused by external physical forces (falls, contusions, injuries, explosions, blows, suspended loads, etc.), chemicals (toxic substances, acids, paints, etc.), electricity (electrocution, burns, etc.). The accident can result in death or partial or total, temporary or permanent incapacity for work. The worker must immediately report the accident to his superior, even if he is able to continue working, so that first aid can be given; all reports required by law must also be made.

Occupational diseases are diseases that occur as a result of prolonged exposure to harmful factors in the workplace. The causes may be linked to the environment in which the work is carried out, the tools and means used, the way in which the work is carried out, the position of the body, the substances produced or handled. Toxic substances, inhalation of dust, radiation, vibrations, noise, etc. can cause occupational diseases. Workers are often exposed to harmful factors without knowing the risks involved. Harmful effects can manifest themselves even after decades. If a worker notices that something is wrong, or if he or she feels that something is wrong with the work or with the harmful substances used or present in the working environment, he or she should inform his or her line manager immediately. Every worker must be provided with: adequate training, adequate information, protective equipment to reduce exposure to hazardous substances as much as possible.

Because the precise definition of the two events has legal implications, each

country has approached the issue in its own way, making cross-state comparative analyses difficult. International organisations, including the International Labour Organisation and the International Social Security Association, are currently working hard to reach a consensus on the delimitation of occupational accidents and diseases. There is, however, a common view on the general mechanism of the occurrence of such events. The concept of an accident at work must be linked to a work process and must necessarily involve the presence of a human being as a performer. Specifically, an accident at work consists of a violent and sudden injury to the integrity of the biological component of the human factor, resulting in a loss or reduction in working capacity.

In the Republic of Moldova, an accident at work is defined as: "violent injury to the body, as well as acute occupational intoxication, occurring during the work process or in the performance of work duties, regardless of the legal nature of the contract under which the work is performed, and causing temporary incapacity for work of at least three days, disability or death". The reform in the field of state control of compliance with occupational safety and health constitutes a regressive situation in this field, which was also noted at the meetings held by the Ministry of Health, Labour and Social Protection and ISM on 10.01.2020 and 15.01.2020 with the participation of trade unions and representatives of the 10 competent authorities in the field of occupational safety. According to the ISM Report in 2019 were reported: 509 events of workers' injuries at work, as a result of which 527 people were injured. As a result of the investigation it was established that: 37 cases are of fatal nature; 38 serious work accidents; by the enterprise investigation commissions 373 accidents with temporary incapacity for work were investigated. In case of accident events, according to art.13 lit. e) and p) of the Law on Occupational Safety and Health No.186-XVI of 10.07.2008, the employer is obliged to ensure the correct and timely communication, investigation, recording and reporting of work accidents and occupational diseases produced in unit, the elaboration and implementation of their prevention measures. The investigation of accidents at work is carried out in accordance with the Regulation on the method of investigating accidents at work, approved by Government Decision No. 1361 of 22.12.2005. Article 553 of the Contravention Code of the Republic of Moldova stipulates that failure to communicate, investigate, record and report in the prescribed manner work accidents occurring in the economic unit or to change the state of affairs resulting from the occurrence of a work accident, except in cases where maintaining this state of affairs may generate other work accidents or may endanger the lives of the injured or other persons, shall be punished by a fine of 300 (15000 lei) to 400 (20000 lei) conventional units imposed on the person in charge.

The consequences of accidents at work and occupational diseases have been analysed in the literature according to different criteria: economic, social, political, etc. These consequences lead to negative effects - losses - at the level of the individual, the enterprise and society and can be grouped as follows:

1. Direct and indirect random losses

1.1 Direct losses have several aspects:

-suffered by the victim: physical and mental suffering, temporary or permanent incapacity for work, loss of ability to react appropriately to work tasks, loss of wages,

loss of job, etc.;

-suffered by those close to the victim: pain, suffering, psychological distress, reduction in family income, etc;

-time lost from work; - loss of capital (destruction and damage to technical equipment, material, etc.);

-loss of products;

-defects in the quality of products, equipment and services, resulting in loss of customers;

-damage to other 'external' assets (compensation paid, emergency repairs, etc.);

-damage to the natural environment (equipment against contamination, disposal of contaminating products, etc.);

-cost of intervention (consumption of fire-fighting substance, cost of transport, etc.).

1.2 Indirect losses - these are usually very high and much higher than direct losses:

with immediate impact:

- production losses (production stoppage),
- loss of profit by buying at market price products with contracted delivery,
- waste disposal or product reprocessing,
- social conflicts of varying duration and magnitude,
- restoring the natural environment,
- application of exceptional measures;

with long-term impact:

- loss of markets, image and/or customers,
- criminal convictions,
- negative effect on public opinion,
- overall negative repercussions for the industry,
- benefits paid, increase in insurance contributions.

2. Chronic losses can be represented by the disposal of solid residues and waste effluents (liquid and gaseous waste substances resulting from the work process).

The high number of accidents at work and occupational diseases is a factor that needs to be carefully analysed in view of the dynamics and changes currently taking place in the labour market. These negative events must be avoided by raising awareness among 'prevention actors' - occupational safety and health stakeholders as well as the general public - of the negative consequences that occupational accidents and diseases can have. They are a human tragedy which is manifested in companies in all sectors by very significant economic losses.

The main aim of occupational safety and health is to prevent accidents at work and occupational diseases. Legal regulations in this area are designed to protect the life, health and physical integrity of those involved in the work process. Occupational safety is primarily a matter for management, but it encompasses all the company's activities, as well as all employees, who are required to take an active part in combating risks, while at the same time being concerned to constantly improve working conditions.

Conclusions

Ensuring optimal working conditions can be achieved by:

- identifying the risks to which workers are exposed and reducing them;
- prioritising the preventive measures to be applied according to priorities and costs;
- training, instruction and further training of employees in the spirit of occupational safety and health requirements;
- prevention of occupational and profession-related diseases;
- prevention of accidents at work;
- prevent fatigue and increase work capacity;
- a decrease in the number of days of temporary incapacity for work.

Security is generally understood to mean a state without danger. Occupational safety means the absence of the hazards of occupational injury and illness in the work process.

Bibliography

1. Darabont A., Pece St., Dăscălescu A. Occupational Safety and Health Management, vol. 1 and 2, Bucharest: Editura AGIR, 2001.

2. Fundación MAPFRE Estudios. Curso de Seguridad Integral en la Empresa, Editorial Mapfre, 2001.

3. Manolescu A. Human Resources Management, 4th edition, Bucharest: Editura Economică, 2003.

4. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125094&lang=ro
CONTRAVENTIONAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA, Published : 17-03-2017 in the Official Gazette No. 78-84 art. 100, Article 553 .

5. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110580&lang=ro
LAW No. 186 of 10-07-2008, safety and health at work.

6. <https://ism.gov.md/ro/content/raport-lunar> Monthly report - STATE INSPECTOR OF LABOUR.

LAW AND ITS RELATIONSHIP WITH SOCIETY AND ITS SUBSYSTEMS

Vatamaniuk Oleksandra,
Bachelor's student at the Law
Institute of Continuing Education
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Hryniuk Volodymyr,
Doctor of Legal Science, Associate Professor of the Department of Criminal
Procedure and Criminalistics,
Educational and Scientific Institute of Law,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

If we understand social reality in its relationship with the factors that are manifested in it; actors, institutions, facts and different types of situations and relationships, we will observe the concept of society from a structural model. As Giner (1987) puts it: society as a whole constitutes a large structure, a system consisting of other structures or subsystems. By structure we can understand what he himself illustrates as a set, relatively stable, of interrelations of different parts and the organization or distribution of these parts according to a dynamic order (Giner, 1987).

At this point we will describe other concepts of the system, according to different models, which allow us to develop an understanding of the social system. First of all, it can be understood according to the biological model or the model of organization among living organisms. Sociology in this sense studies human groups or systems, from small groups such as the family to small social organizations and even their larger extensions. This development was carried out by the functional stream of sociology, guided mainly by Parsons (Sciulli & Gerstein, 1985). According to another conception of systemic concepts, a system is understood as a set of elements in a relationship, which is advocated by systems theories, which argue that it is seen as a set of elements that interact and are related to each other, with the relationship to the environment being a determining factor in determining the characterization of the system, as it is defined according to the environment itself (Von Bertalanffy, 1972).

Luhmann contrasted the aforementioned concept with the concept of the system seen as a self-referential element, i.e. systems should always be seen as defined by their difference from the environment and not as shown by Bertalanffy in their close relationship with it, implying that such social systems can create their own structure and the elements that make up it, and as a basic point: he would characterize society by the complexity of the relationships within it (Bertalanffy, 1972). Therefore, the fundamental goal of his theory is to create a concept of social systems that aims to reduce this complexity.

At this stage it is important for us to formulate some ideas that we consider important. The first one concerns the representation of law as a complex social subsystem, understanding it not only in its internal relations but also in its character as

a subsystem that correlates with the social system that outlines it. And as a second idea, we turn to the very concept of the system, which we put forward from certain doctrinal positions, understanding the system not only as a set of elements, but also the interactions between the elements themselves, in its interactive and relational sense.

The above-mentioned ideas allow us to present the law in terms of its contextualization in the social system, to refer to the links it has with other factors in society, or, as we have already said, to the links between the legal subsystem and other subsystems: economic, political and cultural.

In the first analysis it is worth pointing out the undeniable closeness of law to the economy. From the economic point of view, it is necessary to have conditions that legally determine: the impetus, protection and evolutionary control of the facts that manifest themselves in the framework of economic relations; because from the legal point of view, in relation to the social context, economic facts have a significant impact on the configuration of law. Socio-economic relations are the elements that underlie any problem of law and order, and if the law takes them into account as such, it becomes the way in which the norm interacts more with reality, allowing it to overcome the discrepancies between the legal order and the materialized social reality (Etzioni, 2019).

Secondly, it is the relationship between law and the political subsystem. This social factor is characterized by the achievement of clearly defined goals, the establishment of objectives, tasks, directives and resources necessary to achieve them, which we could call the decision-making subsystem (González Casanova, 1980). However, the term "policy" is ambiguous, which obliges us to use the concepts provided by some thinkers in order to analyze the relationship between the political and the legal. If we look at how Gonzalez Casanova defines it, he conceptualizes it from a human action that generates social relations with a dual character, since on the one hand it has the character of a decision-making project and on the other hand it has the character of a political project.

If we proceed from the above concept to define the relationship between the political and legal subsystems, it is necessary to take into account the spatial and temporal aspects and social models in which these subsystems are manifested. On the one hand, it is possible to see how this relationship between the legal and the political always emerges at the level of the justification of legitimate power, and on the other hand, this interaction is manifested in a sociological vision that embraces the legal-political insertion in a specific historical context (Treves, 2012).

Without ignoring the essential elements of the interrelationships of all subsystems as a whole, the above-mentioned subsystems (legal and political) highlight variables that are largely responsive to factors such as: distribution of power, forms of domination, relations between power, force and violence, mechanisms of representation, situations of privilege and social pressure groups (Kelsen & Trevino, 2017).

Finally, in this sense, it is important to note that there is also a link between law and culture. Indeed, as Bulte rightly points out, "when legal norms are introduced without a cultural basis, no matter how theoretically just they may be, the result will

not be revolutionary, but exactly the opposite of what is stated as the goal" (Méndez, 2011).

Now, from the above effects, we can talk about the subsystem of socialization, the maintenance of reference points, the level of identity in the community, the level of symbolism, on which the resource of legitimation and motivation of social behavior is based (Treves, 2012). Some concepts argue that social systems make sense on the basis that people are always in a cultural universe that they themselves create. Of course, the way law manifests itself, which is regulatory and essentially institutional, is different from the relations that exist in a cultural order. Nevertheless, the latter has a certain influence on law, in which cultural identity is manifested, and only in this way can the norm have an effective and lasting character. From this point of view, legal experience can be understood as cultural experience (Von Bertalanffy, 1972).

So far, we have shown that law in its concept has elements that integrate it and, at the same time, allow it to interact in a specific socio-historical framework, identifying itself with political trends and with multiple, changing and dynamic content. It can be understood as a social factor that is interconnected with other factors or subsystems of society.

References:

1. Etzioni, A. (2019). *Law and society in a populist age: Balancing individual rights and the common good*. Bristol University Press.
2. Giner, S. (1987). *Sociology and moral philosophy*. *International Review of Sociology*, 1(3), 47-86.
3. González Casanova, J. A. (1980). *Teoría del Estado y derecho constitucional*. *El Ciervo*, 29(358), 48-48.
4. Kelsen, H., & Trevino, A. J. (2017). *General theory of law & state*. Routledge.
5. Méndez, Y. D. (2011). *El derecho y su correlación con los cambios de la sociedad*. *Derecho y cambio social*, 8(23), 28.
6. Sciulli, D., & Gerstein, D. (1985). *Social theory and Talcott Parsons in the 1980s*. *Annual Review of Sociology*, 369-387.
7. Treves, R. (2012). *Norms and actions: national reports on sociology of law*. Springer Science & Business Media.
8. Von Bertalanffy, L. (1972). *The history and status of general systems theory*. *Academy of management journal*, 15(4), 407-426.

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ СПРАВИ

Аніщенко Тетяна Сергіївна

кандидат юридичних наук,
заступник начальника Південно-Східного
міжрегіонального управління Міністерства
юстиції у Запорізькій області
м. Запоріжжя, Україна

Одним з видів юридичної відповідальності в Україні є дисциплінарна відповідальність, яка одночасно також є складовою процесу проходження служби державним службовцем. Нормативно-правове регулювання цього напрямку, на теперішній час, забезпечується положеннями кількох нормативно-правових актів: Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII [1] (далі-Закон № 889), Порядку здійснення дисциплінарного провадження, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 04 грудня 2019 № 1039 [2] (далі - Порядок № 1039) та Порядку обліку та роботи з дисциплінарними справами, затвердженого наказом Національного агентства України з питань державної служби 03.03.2016 № 49 [3] (далі – Порядок № 49).

Процес здійснення дисциплінарного провадження (дисциплінарний процес) має кілька стадій та особливостей. До стадій здійснення дисциплінарного провадження віднесені наступні:

- прийняття рішення про порушення дисциплінарного провадження;
- формування дисциплінарної комісії та її склад;
- визначення повноважень дисциплінарної комісії;
- визначення основних засад роботи дисциплінарної комісії;
- формування дисциплінарної справи;
- прийняття рішення за результатами розгляду дисциплінарної справи.

Питання особливостей дисциплінарного процесу законодавством чітко не унормовано, тобто такий перелік не визначено, однак їх можна виокремити завдяки аналізу відповідних норм, якими регулюються питання дисциплінарної відповідальності. До таких особливостей варто віднести питання ознайомлення з дисциплінарною справою державного службовця. Відповідно до ст.ст.74, 76 Закону № 889, державний службовець має право на ознайомлення з матеріалами дисциплінарної справи. За результатами ознайомлення державний службовець має право вносити зауваження до висновку, клопотання про вжиття додаткових заходів для встановлення обставин, які мають значення для справи, надавати додаткові пояснення та додаткові документи і матеріали, що стосуються зазначених обставин, які долучаються до справи [4]. Правовою основою положень наведених статей є принципи державної служби, які вимагають дотримання службової дисципліни кожним державним службовцем, одним з

основних механізмів забезпечення якої є інститут дисциплінарної відповідальності. При цьому здійснення дисциплінарного провадження має відбуватися на засадах рівності та змагальності, а отже, й за умов забезпечення низки гарантій державних службовців, щодо яких здійснюється таке провадження. Наведені норми необхідно розглядати через призму права державного службовця бути «вислуханим». Вони (норми) також покликані забезпечити імплементацію принципу змагальності дисциплінарного провадження, що передбачено пунктом 14 Рекомендації № R (2006) 6 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради Європи про статус публічних службовців у Європі. Після надання державним службовцем пояснень у межах дисциплінарного провадження (або ж відмови від їх надання) така посадова особа повинна надалі отримати можливість ознайомлюватися з матеріалами дисциплінарної справи, оскільки вони можуть вплинути на прийняття негативного рішення щодо неї. Слід зазначити, що службова особа, щодо якої ініційоване дисциплінарне провадження, повинна мати можливість бути ознайомленою із змістом усіх матеріалів дисциплінарної справи не в меншому обсязі, ніж суб'єкт призначення [5].

Особливості здійснення процедури ознайомлення державного службовця з матеріалами справи містяться у змісті Порядку № 1039 [6], до якого у серпні цього року, було внесено зміни, та надане право на ознайомлення з матеріалами справи не тільки державному службовцю, а й уповноваженому представнику державного службовця і визначено два способи такого ознайомлення - у паперовій або електронній формі [7]. На перший погляд все виглядає зрозумілим, однак на практиці виникають питання, які потребують вирішення. Так, прикладом недосконалості прийнятих змін є те, що матеріали дисциплінарної справи надаються уповноваженому представнику державного службовця для ознайомлення лише після перевірки копій документів, що мають додаватись ним до заяви про ознайомлення, для підтвердження повноважень. Зазначена норма має кілька проблемних аспектів:

- по-перше, не є зрозумілим на чие ім'я має бути написана така заява, адже у тексті Порядку № 1039 зазначається, що секретар надає матеріали дисциплінарної справи для ознайомлення, але це твердження не є тотожним з тим, на чие ім'я має бути написана заява. Відповідно до вимог Порядку обліку та роботи з дисциплінарними справами - державний службовець має звертатись до секретаря дисциплінарної комісії із заявою, однак в цьому випадку мова йде виключно про державного службовця, а оскільки норми Порядку № 1039 та Порядку обліку та роботи з дисциплінарними справами не приведені у відповідність - питання залишається відкритим;

- по-друге, у наведеній нормі не визначено, протягом якого часу має бути здійснена така перевірка і відповідно ким - дисциплінарною комісією чи секретарем? Така правова невизначеність призведе до непорозумінь між учасниками дисциплінарного процесу та створить додаткові підстави для обмеження права державного службовця на захист, оскільки адвокат/інший уповноважений представник, як фахівець у правових питаннях, маючи належний

рівень кваліфікації, завдяки ознайомленню з матеріалами справи може сформулювати належну правову позицію для представлення інтересів свого клієнта.

Доцільно зазначити, що можливість ознайомлення з матеріалами справи захисника/іншого уповноваженого представника на теперішній час вже передбачена нормами ст. 221 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № № 4651-VI [8] та пп.1.ч.3.ст.44 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV [9], а також в п.1 Р.Х Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, зазначається, що справи (матеріали кримінального провадження) видаються для ознайомлення адвокатам, які беруть участь у розгляді справ (після пред'явлення документа, що посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги, зокрема: посвідчення адвоката, договору про надання правової допомоги; довіреності; ордеру; доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги) [10].

Інше питання, яке заслуговує уваги - це визначення місця для ознайомлення з матеріалами дисциплінарної справи. На теперішній час в законодавстві визначено, що ознайомлення здійснюється в робочий час у приміщенні відповідного державного органу, призначеному для проведення прийому громадян, та у присутності працівників, відповідальних за ознайомлення з матеріалами дисциплінарної справ [11]. Однак, з наведеного, одразу ж виникає суто логічне і практичне питання - як забезпечити право на ознайомлення державного службовця у будь-який час із дисциплінарною справою, якщо приміщення, призначене для прийому громадян має інше призначення, і відповідно має використовуватись виключно для визначених цілей - прийому громадян керівником державного органу за встановленим графіком. І що робитиме працівник, відповідальний за ознайомлення з матеріалами дисциплінарної справи, у разі коли прийом громадян співпадає з бажанням державного службовця чи його представника ознайомитись із справою, адже у законодавстві не передбачено підстав для відмови державному службовцеві у цьому праві, тим паче по причині зайнятого службового кабінету, в якому має здійснюватись ознайомлення.

На противагу наведеному, як позитивний приклад, можна привести положення Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, де чітко визначено, що ознайомлення з матеріалами справи (кримінального провадження) проводиться виключно у приміщенні суду, у визначеному наказом голови суду місці, протягом усього робочого часу суду та в присутності працівника апарату суду [12]. Про важливість забезпечення ознайомлення особи з матеріалами справи свою позицію уже висловлював і Конституційний суд України, у справі від 18 січня 2012 року № 1-4/2012, зазначивши, що право обвинуваченого на ознайомлення із матеріалами справи та право на отримання інформації про закінчення розслідування у кримінальній справі є складовими конституційного права на захист [13].

У якості висновку можна зазначити, що наведене вище свідчить про недостатню увагу з боку законодавця до порушеного питання. Здійснені новації у сфері дисциплінарної відповідальності державного службовця потребують більш детального опрацювання та уваги, тим паче, що це та багато інших питань вже врегульовані за іншими видами юридичної відповідальності і учасники відповідного процесу можуть зосередити увагу на своїх основних обов'язках та вирішенні справи по суті, а не витратити час на уточнення процедурних аспектів.

Список літератури:

1. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. Офіційний вісник України. 2016. № 3. Ст. 149.
2. Про затвердження Порядку здійснення дисциплінарного провадження: постанова Кабінет Міністрів України від від 04 грудня 2019 № 1039 Офіційний вісник України 2019 р., № 100, стор. 57
3. Порядок обліку та роботи з дисциплінарними справами: наказ Національного агентства України з питань державної служби 03.03.2016 № 49. Офіційний вісник України. 2016. № 29, стор. 61.
4. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. Офіційний вісник України. 2016. № 3. Ст. 149.
5. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу» / Ред. кол.: К.О. Ващенко, І.Б. Коліушко, В.П. Тимошук, В.А. Дерезь (відп. ред.). – К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. – 796 с., С.606-607.
6. Про затвердження Порядку здійснення дисциплінарного провадження: постанова Кабінет Міністрів України від від 04 грудня 2019 № 1039 Офіційний вісник України 2019 р., № 100, стор. 57.
7. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 р. № 243 і від 4 грудня 2019 р. № 1039 : постанова Кабінет Міністрів України від 05.08.2022 № 873 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/873-2022-%D0%BF/print>
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 року № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10. № 11-12, № 13, ст.88.
9. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 року № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37, ст.446.
10. Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України: наказ Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 № 814 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19?find=1&text=%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F#w1_1.

11. Про затвердження Порядку здійснення дисциплінарного провадження: постанова Кабінет Міністрів України від від 04 грудня 2019 № 1039 Офіційний вісник України 2019 р., № 100, стор. 57
12. Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України: наказ Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 № 814 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19?find=1&text=%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F#w1_1
13. Рішення Конституційного суду України від 18 січня 2012 року № № 1-4/2012у справі за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин шостої, сьомої статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-12#Text>.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Гніденко Анастасія Тарасівна

студентка 3 курсу,
Юридичного факультету ЗУНУ

Зигрій Ольга Володимирівна

доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу ЗУНУ

Питання екологічної мережі, її розвиток, перспективи та правове регулювання на національному рівні – є провідними завданнями природоохоронного законодавства. Екологічна мережа – це така багатофункціональна природна система, до функцій якої відносять збереження природного багатства, стабілізація екологічної ситуації, підвищення продуктивності територій, покращення стану навколишнього середовища, забезпечення збалансованого розвитку державного управління у сфері екологічної безпеки. Створення й розбудова екологічної мережі є широким аспектом, який включає в себе ряд науково-методичних та соціально-економічних забезпечень. Дослідження стану екологічної мережі на окремих регіонах дозволить виявити проблемні аспекти та вжити ряд ефективних заходів для покращення екологічної ситуації території, що і спонукало до вибору даної теми.

Згідно із Законом України «Про екологічну мережу України», екологічна мережа – це така територіальна система, яка створюється з метою покращення умов для відновлення та розвитку довкілля, підвищення природно-ландшафтного потенціалу на території України, збереження біорізноманіття, місць зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Також ця система має вагомe значення для збереження інших територій, які мають особливу екологічну цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів підлягають особливій охороні [6].

Відповідно до законодавства екомережа включає такі елементи:

1) землі: природно-заповідного фонду, водного та лісового фондів, оздоровчого призначення, рекреаційного призначення, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо; радіоактивно забруднені, що не використовуються та підлягають окремій охороні, як природні регіони з окремим статусом;

2) інші природні території та об'єкти (пасовища, сіножаті, кам'яні розсипи, піски, солончаки, ділянки степової рослинності, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність);

3) території, тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України;

4) полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду [3, с. 59-60].

Конституцією України передбачені загальні принципи формування екомережі. Зокрема:

- ст. 9 передбачає пріоритет норм міжнародного законодавства перед національним;
- ст. 13 встановлює право власності Українського народу на всі природні ресурси та комплекси;
- ст. 14 гарантує права власності на землю;
- ст. 16, ст. 50 та ст. 66 Конституції України спрямовані на закріплення екологічних прав громадян, а також екологічного обов'язку держави та кожного громадянина [8, с. 146].

В умовах сучасної глобальної перебудови світової економіки та інших аспектів життя планети, головна увага зосереджується на забезпеченні економічної й соціальної стабільності, гармонізації майнових відносин та інше. Ефективна співпраця державних, місцевих органів управління в сфері екології та громадян сприяє забезпеченню інтеграцію нашої держави до європейської природоохоронного законодавства.

Для прикладу, на сьогоднішній день відомо, що власники і користувачі територій земель беруть на себе відповідальність за збереження, раціональне та збалансоване використання природних ресурсів. Зі сторони держави прослідковується недостатнє стимулювання землевласників та землекористувачів для здійснення відповідних заходів щодо розвитку екологічної мережі. Можемо бачити, що з боку громадян добровільного волевиявлення немає, а все тому, що власники і користувачі земель змушені здійснювати такі заходи за власний кошт, бо держава не компенсує їм сільськогосподарські та інші збитки. Для покращення даної ситуації державі достатньо передбачити в законі можливість компенсації затрат землевласникам і землекористувачам екомережі за роботи з підтримки функціональності її елементів. Така тісна співпраця держави і її громадян підвищить зацікавленість суб'єктів у збереженні земель та розміщених на них природних ресурсів від негативних наслідків господарської діяльності [2, с. 90].

Згідно з щорічними регіональними доповідями Управління екології та природних ресурсів Тернопільської ОДА «Про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області», а також щомісячними інформаційно-аналітичними оглядами про стан довкілля у Тернопільській області можемо дізнатись інформацію про атмосферне повітря, водні ресурси, земельні ресурси, відходи, біорізноманіття та природно-заповідний фонд, наслідки для здоров'я населення.

Відповідно до ст. 20 ЗУ «Про екологічну мережу України» держава здійснює моніторинг навколишнього природного середовища, спрямований на проведення оцінювання цілісності екомережі, перевірку стану природних комплексів та об'єктів, сприяє своєчасному виявленню та прогнозуванню негативних змін та наслідків [6]. Результати такого моніторингу дають інформацію про стан природного середовища регіону. Зокрема дізнаємось, що атмосферне повітря Тернопільщини все частіше зазнає шкоди від викидів забруднюючих речовин: це прослідковується там, де розташовані підприємства, діяльність яких пов'язана з транспортуванням та постачанням газу.

За водозабезпеченістю область займає 15 місце в Україні. Моніторинг якості води поверхневих водойм свідчить про те, що незважаючи на значний спад промислового виробництва за останні роки помічається тенденція погіршення екологічного стану водойм. По області спостерігається високий рівень сільськогосподарського освоєння земель. Найвищу частку у сільськогосподарських угіддях займають орні землі (рілля). За цим показником (81,9%) область посідає одне з перших місць в Україні [1].

Ст. 7 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» визначає, що землями природно-заповідного фонду є такі ділянки суходолу й водного простору, які мають особливу екологічну, наукову та культурну цінність, а також їм надано статус територій природно-заповідного фонду [7]. У Тернопільському регіоні в ході аналізу мережі територій та об'єктів ПЗФ виявлено кілька перспективних аспектів екомережі, а також досліджено нові ресурсу для збільшення її площі. До них можемо віднести: гідрологічний заказник, ботанічний заказник, природний заповідник, чотири загальнозоологічні заказники три перспективні та один діючий регіональний ландшафтний парк. Також, науковці дослідили наявність 11 природних ядер, через територію району проходить 9 екокоридорів міжрегіонального та місцевого значення. Тут знаходиться 8 перспективних об'єктів природного заповідного фонду [5, с. 91].

Окрім цього під час вивчення заповідної мережі регіону було виявлено, що в окремих природних районах області немає базових заповідних об'єктів, які би гарантували збереження ландшафтного різноманіття та розвиток соціально-екологічного спрямування. Ця проблема є характерною для Мильнівського і Збаразького ландшафтів Товтрового пасма, ландшафтів Східного Опілля та малополіських ландшафтів. Близько 52% природно-заповідних об'єктів не можуть здійснювати належне збереження біологічного різноманіття території, що говорить про низьку природоохоронність заповідної мережі. Для вирішення даної проблеми пропонується збільшення масштабів пам'яток природи – площею понад 2 га, а також залучення їх до заповідних зон регіональних та національних природних парків, урочищ та заказників [4, с. 227].

Отже, підсумовуючи все вищесказане варто зазначити, що територія України, й, зокрема, Тернопільська область мають високі показники природно-ландшафтного розмаїття. Проте в області існує проблема розвитку й стабілізації природного середовища, збереження біорізноманіття та охорони здоров'я населення. Тому для держави першочерговим завданням, згідно із

законодавством, є регулювання ефективних суспільних відносин між суб'єктами права природокористування, задля невиснажливого, раціонального збереження й розвитку екологічної мережі. Також варто застосовувати такі засоби забезпечення формування цієї мережі, що відповідатимуть сучасним та перспективним економічним, соціальним, екологічним та іншим інтересам суспільства.

Список літератури

1. Звіт про стратегічну екологічну оцінку проєкту Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2022 рік. URL:
<https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/zvit-seo-programy-soceseconom-2022.pdf>
2. Кондратюк Т. Економіко-правові заходи щодо підтримки розвитку екологічної мережі. *Право. Людина. Довкілля. (Law. Human. Environment)*. 2019. Том 10. № 3. Ст.86–93.
3. Кондратюк Т. Поняття земель екологічної мережі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1 (243). С. 59–62.
4. Непрілий О. І., Гуменчук М. В., Богатюк І. О., Дробик Н. М. Проблеми розвитку заповідної справи на Тернопіллі. *Тернопільські біологічні читання – Ternopil Bioscience: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., (м. Тернопіль 4-5 листопада 2019 р.)*, Тернопіль. 2019. С. 224–228.
5. Пахомов О. Геоекологічні дослідження перспективної екомережі Тернопільського району. 2021. URL:
<http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/23260/1/Pakhomov.pdf>.
6. Про екологічну мережу України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1864-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2004, № 45, ст.502.
7. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1992, № 34, ст.502.
8. Статівка О. Система законодавства України про екологічну мережу: сучасний стан і перспективи вдосконалення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2017. Вип. 1. С. 145-150.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ФІНАНСОВО- ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дем'янчук Юрій Вікторович,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та дизайну

Лінгович Олександр Ігорович,

здобувач 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
Київського національного університету технологій та дизайну

Назарян Аліна Арамівна,

здобувачка 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент
Київського національного університету технологій та дизайну

Чмельова Альона Анатоліївна,

здобувачка 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент
Київського національного університету технологій та дизайну

Шевцов Владислав Миколайович,

здобувач 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
Київського національного університету технологій та дизайну

Вступ. Відомо, що термін **господарських зобов'язань** – це зобов'язання, що виникають між суб'єктом господарювання (частина перша статті 55 Господарського Кодексу України відображає, що суб'єктом господарювання є учасник господарських відносин, який здійснює господарську діяльність, має відокремлене майно та несе в його межах відповідальність за взяті на себе зобов'язання) та іншими учасниками господарських відносин, що виникають за ситуацій, передбачених Господарським Кодексом України (частина перша статті 173 Господарського Кодексу України) [1].

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 174 Господарського Кодексу України господарські зобов'язання виникають за таких підстав:

- за ситуацій, коли зобов'язання виникають із закону або з іншого нормативно-правового акту, що регулює господарські відносини;
- з господарського договору;
- коли зобов'язання виникають з акту управління господарською діяльністю [1].

До видів господарських зобов'язань можна віднести такі:

- організаційно-господарські (вони, в свою чергу, поділяються на управлінські, внутрішньогосподарські та господарсько-оперативні) – це вид господарських зобов'язань, за яких відбувається управління господарською діяльністю, а зобов'язана сторона має здійснити на користь кредитора (суб'єкта господарювання) певну організаційну дію або утриматись від неї;

- майново-господарські зобов'язання – це вид зобов'язань, що відносяться до цивільно-господарських зобов'язань і їх зміст полягає в тому, що зобов'язана сторона має здійснити певну господарську дію в бік іншої сторони або утриматись від неї;

- публічні зобов'язання суб'єктів господарювання;

- соціальні-комунальні зобов'язання.

Оскільки іноді господарські зобов'язання виникають з господарських договорів, то, на нашу думку, слід розглянути види даних договорів та функції, які вони виконують.

Господарський договір – це вид правовідносин, в якому бере участь двоє або більше суб'єктів господарювання, а змістом якого є договірні майнові зобов'язання (майново-господарські зобов'язання), за яких один з учасників має передати або прийняти майно, виконати роботу або надати послугу тощо.

Основні ознаки господарських договорів:

- закон обмежує коло суб'єктів, що можуть укладати господарські договори.

Ними виступають юридичні особи – підприємства, організації та установи;

- господарський договір завжди укладається з господарською метою та регулюється як угода, що має визначену правову та економічну мету;

- стосовно укладання господарських договорів діють особливі правила щодо підстав їх укладань та змісту й виконання зобов'язань за ними [3].

Види господарських договорів:

- планові та регульовані;

- сплатні та безоплатні;

- реальні та консесуальні [5].

Функції господарських договорів поділяються на загальні та специфічні. До загальних відносять:

- ініціативна – функція, за якої господарський договір виступає документом, що є актом ініціативи і волевиявлення обох сторін, що мають намір врегулювати певні відносини;

- правозахисна – її сутність полягає в тому, що договір стає правовою формою відносин, що змушує одну з сторін виконувати ті зобов'язання, які вона має виконати згідно з договором;

– інформаційна – несе в собі інформацію про правовий стан сторін в господарському договорі;

– гарантійна – завдяки цій функції, господарський договір стає гарантією виконання зобов'язань за ним, а також включає в себе внесення до договору таких гарантій виконання зобов'язань, як-от: неустойка, завдаток, порука, тощо;

– програмно-координаційна – завдяки цій функції господарський договір діє як програма поведінки щодо господарських відносин між суб'єктами господарювання.

До специфічних можна віднести такі:

– функція правового забезпечення тих споживачів, чиї потреби централізовано виконуються державою та оплачуються з держбюджету;

– функція правового засобу реалізації державних замовлень;

– функція правового інструменту децентралізованого планування господарської діяльності [2].

Господарські зобов'язання зазвичай виконуються (припиняються) належним чином. Це відбувається за ситуацій, коли виконуються деякі умови. До них можна віднести:

– виконання зобов'язання належним чином, тобто боржник виконує свої зобов'язання перед своїм кредитором у визначений строк;

– коли зарахування відбувається за згодою обох сторін;

– через неможливість виконання господарських зобов'язань, наприклад, якщо суб'єкт господарювання, що виступає кредитором, збанкрутує і не передасть правонаступництво за цими зобов'язаннями іншому суб'єкту господарювання;

– умова, за якої кредитор і боржник стають однією особою, наприклад, при злитті двох суб'єктів господарювання в один [4].

Висновок. На основі вищевказаного можна дійти висновку, що господарські зобов'язання в умовах їх виникнення беззаперечно закріплюються господарським договором між зацікавленими учасниками фінансово-господарської діяльності задля унеможливлення негативних наслідків у чинному законодавстві України.

Список літератури:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 22.10.2022).

2. Дем'янчук Ю. В., Суббот А. І., Годяк А. І. Науково-практичний коментар до Глави 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення (Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницькій діяльності). Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

3. Demianchuk Yu., Savchenko L., Subbot A. Influence of corruption on the economic development of Ukraine in terms of reformation: a retrospective analysis. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga: Publishing House „Baltija Publishing”, 2018. Vol. 4, № 3 June. P. 276–282.

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Дата оновлення: 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.10.2022).

5. Господарське право: загальна частина: навч. посіб. / кол. авт. [Резворович К. Р., Юнін О. С., Юніна М. П. та ін.]. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2019. 262 с.

СИСТЕМА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

Коваленко Інна Анатоліївна

Доцент, к.ю.н.

Корнієнко Єлизавета Вячеславівна

студентка

Київський Національний університет технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Анотація. Цивільно-правовими договорами опосередковуються відносини у різних сферах діяльності громадян і юридичних осіб. Оформлюючи юридично і закріплюючи суспільні та економічні зв'язки суб'єктів, надаючи таким зв'язкам рис стабільності і визначеності, цивільно правові договори являють собою єдину систему, частини якої пов'язані між собою і взаємодіють.

Ключові слова: договори, договірне право, класифікації договорів, цивільно-правовий договір, поділ договорів.

В умовах перехідної економіки України до ринкових відносин особливо зростає роль договору як універсальної і найбільш розповсюдженої правової форми ведення товарно-грошових та майнових відносин. Саме тому вивчення цивільно-правових договорів в цілому є досить актуальним.

Система цивільно-правових договорів як єдина система зі складними взаємозв'язками її елементів характеризується як внутрішньою єдністю, так і диференціацією договірних відносин, що зумовлена особливостями конкретних майнових відносин, опосередкованих договорами [1, с. 431].

Необхідно зауважити, що існують декілька підходів щодо класифікації цивільно-правових договорів.

Проста класифікація договорів проводиться двома способами. Згідно з першим, об'єкти дослідження поділяють на необмежену кількість груп, використовуючи ознаки, необхідні для вирішення поставлених завдань [2, с.148].

За другим способом, договори поділяються принципом дихотомії із застосуванням обраного критерію на дві групи, перша з яких характеризується наявністю підстави поділу, а інша - її відсутністю. Такий підхід досить поширений при класифікації цивільно-правових договорів, які багато вчених поділяє за ознакою відплатності на відплатні та безвідплатні, по моменту укладання - на консенсуальні та реальні, за структурою взаємних зобов'язань - на односторонні та двосторонні, тощо [3, с.26].

Вивчення договорів у єдності стійких взаємозв'язків окремих складових елементів можливе тільки при структурно-системному підході до їх класифікації, що, як зазначає А.Г. Биков, дозволяє розглядати їх не як розрізнену масу окремих видів договорів, а як певну їх сукупність з цілісною структурою [4, с.77]. Необхідними елементами структури системи договорів, які співвідносяться між

собою як ціле та частина та відображають ієрархічність побудови, є типи, види та підвиди договорів.

Тип договору відбиває найбільш загальні і суттєві риси відносин, що опосередковуються даним угрупованням. У рамках типу договору визначають види договорів, шляхом виділу в рамках одного типу договору поряд із загальними рисами, певних суттєвих відмінностей одних договорів від інших. Різновиди - договори, що мають певні не суттєві відмінності [5, с. 62].

В.В. Луць виділив наступні групи цивільно-правових договорів: 1) договори про передачу майна у власність, повне господарське відання або оперативне управління (купівля-продаж, поставка, контракція, позика, міна, бартер, дарування, постачання енергетичних ресурсів); 2) договори про передачу майна у тимчасове користування (майновий найм, позика, оренда, прокат); 3) договори про виконання робіт (підряд, будівельний підряд, на проведення аудиту); 4) договори про надання послуг (транспортні договори, доручення, комісії, зберігання, консигнації, кредитний договір, факторинг, страхування підприємницьких ризиків); 5) договори про передачу результатів інтелектуальної діяльності (ліцензійні договори, договори на передачу науково-технічної продукції, франчайзингу); 6) договори про сумісну діяльність (установчий договір, угоди про науково-технічне співробітництво) [9, с.65].

Громадянин має право на виконання робіт для організацій або послуги надавати послуги. Тобто не за трудовим договором, а за цивільно - правовим. Наприклад, це може бути договір підряду або договір про надання послуг. Варіантів багато, і у кожного є свої особливості [6, с.4].

М.В. Гордон на основі правового результату передбачає виділення семи груп договорів: 1) договори з відплатної передачі майна у власність (договір купівлі-продажу, поставка, міна); 2) договори з надання безвідплатного права користування (позика, дарування); 3) договори з відплатного користування речами (майновий найм, житловий найм); 4) договори з приводу кредитних відносин (договір про надання кредиту, про відкриття рахунків тощо); 5) договори про спільну господарську діяльність; 6) договір страхування; 7) договір перевезення.

М.Д. Єгоров на рівні груп в межах договірних зобов'язань, виділяє: зобов'язання з реалізації майна, зобов'язання з надання майна у користування, зобов'язання з виконання робіт, зобов'язання з перевезення, зобов'язання з надання послуг, зобов'язання з розрахунків та кредитування, зобов'язання зі спільної діяльності, змішані зобов'язання.

Проте слід зауважити, що всі наведені класифікації мають певні недоліки і є, як правило, недостатніми для того, щоб охопити всі договірні правовідносини [7, с.94].

У країнах континентального права законодавство й доктрина розрізняє договори односторонні, в яких одна сторона зобов'язується перед іншою вчинити на її користь певні дії без виникнення зустрічного обов'язку іншої сторони, і двосторонні (синтагматичні), у яких сторони взаємно зобов'язуються

вчинити певні дії на користь одна одної, тобто кожна з них має і права, і обов'язки.

Оплачуваними є договори, у яких між сторонами відбувається обмін еквівалентними цінностями, що можуть бути виражені в грошах, зафіксовані в правах тощо, а безоплатними - у яких боржник нічого не одержує в обмін на своє зобов'язання. У торгових відносинах використовується оплатність договорів; безоплатні договори поширені лише в цивільних відносинах.

Оплачувані договори, у свою чергу, поділяються на мінові (комунікативні), в яких збитки чи вигоди, що зазнають сторони, можуть бути оцінені в момент укладання договору, та ризикові (алеаторні) [8, с.4].

Консесуальні - це договори, які укладені з моменту досягнення сторонами згоди щодо всіх істотних умов у передбаченій законом формі (більшість договорів), а реальними є договори, для укладення яких, окрім досягнення згоди, необхідно передати кредиторів визначену річ (договори позики, схову).

Згідно з континентальною правовою доктриною виокремлюються договори з одноразовим виконанням, що передбачають виконання обов'язку шляхом здійснення однієї дії протягом короткого проміжку часу, і з тривалим виконанням, за яких один або кілька обов'язків реалізуються протягом тривалого часу [9, с.39-40].

Висновок. На підставі вище зазначеного можна зробити висновки: класифікація договорів є простою і структурною. Перша з вказаних класифікацій проводиться за принципом дихотомії або шляхом об'єднання груп договорів. Поділ договорів в системній класифікації відбувається від загального до особливого: тип, вид, підвид.

Список літератури:

1. Луць В.В. Поняття, зазначення та функції договору в цивільному праві. Цивільне право України. Підручник у 2-х книгах. Кн. 1 / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К., 2004. 689 с.
2. Щербина В.С. Господарське право України. Київ, 1999. 298 с.
3. Тімуш І.С. Договірне право. Київ, 2007. 176 с.
4. Матвеев Ю.Г., Довгерт А.С., Кисель В.И. Гражданское право в вопросах и ответах. К., 1997. 345с.
5. Богданов Є.А. Договір в сфері підприємництва. Харків, 1996. 276с.
6. Ємельянов В.П. Цивільне право України. Практичний посібник. Харків, 1996. 276 с.
7. Олюха В.Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система. Дис. к.ю.н. - 186с.
8. Бичкова С.С. Система господарських договорів. Вісник МГУ, 2020. № 1. С. 3-8
9. Луць В.В. Контракти у підприємницькій діяльності. Навчальний посібник – Київ, 1999. 180 с.

МОЖЛИВІСТЬ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ КАНАБІСУ

Коваль Ольга Миколаївна

доцент кафедри приватного та публічного права,
кандидат юридичних наук

Медведєв Денис Вадимович,

студент 4 курсу
Навчально-наукового інституту права та сучасних технологій
Київського національного університету технологій та дизайну
м. Київ України

Анотація. Лібералізація кримінального законодавства все частіше викликає схвальні відгуки парламентарів та громадян. Декриміналізація деяких норм кримінального законодавства та рецепція європейських норм дала б можливість розвитку свободи людини.

Ключові слова. Свобода, декриміналізація, лібералізація, Кримінальний кодекс України, канабіс, наркотичні засоби.

Розвиток відкритого гуманістичного суспільства штовхають кримінальне законодавство до лібералізації та декриміналізації певних норм. Суспільство все частіше розуміє та цінує «Свободу». Проте, задля розуміння поняття «Свободи» було б доцільно звернутися до філософської думки.

Бенедикт Спіноза поняття «Свободи» тлумачив, як панування розуму над почуттями, пізнання над таїнством буття, аскези мудрих над розмаїттям життєвих негараздів [1]. Бенжамен Констан під поняттям «Свободи» розумів же тріумф індивідуальності [2, ст.19]. Фрідріх Гаєх наголошує на тому, що «Свобода» позначає стан, до якого індивід, що живе серед своїх співбратів, сподівається максимально наблизитись, але повної реалізації якого навряд чи може очікувати [3, ст.20]. Тяжко не погодитись з думкою філософа Ф. Гаєха, адже дійсно реалізація повної свободи людини у сучасному світі є неможливою.

Поняття «Свободи» не можна розглядати, як загальну вседозволеність людини. На нашу думку фундаментальним є погляд Джона Локка на права людини. Він вважав природним право індивіда на життя, свободу і власність, але наполягав: «Моя свобода закінчується там, де починається свобода іншої людини». Іншими словами, свобода передбачає наявність важливого елементу - забезпечення інших людей можливістю реалізувати свої права [4].

Розвиток гуманістичної думки закликає суспільство підходити до розуміння свободи та формування плюралізму думок стосовно певних державних та соціальних явищ. Тому все сильніше в Україні розгорається дискусія серед парламентарів та громадян про свободу вживання канабісу в першу чергу медичного канабісу.

Канабіс – латинська назва конопель, які в Україні вирощували століттями і вирощують досі: як технічні з низьким вмістом наркотичної складової, так і

незаконні наркотичні. Цінність конопель з точки зору використання у медицині, полягає у канабіноїдах – сполуках, що містяться у рослині. Найбільш відомим на сьогодні є тетрагідроканабінол. **Тетрагідроканабінол** – наркотична складова конопель. Саме через неї у ХХ столітті коноплі віднесли до небезпечних наркотичних речовин [5].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 06 травня 2000 року, канабіс, смола канабісу, екстракти і настойки канабісу віднесені до переліку наркотичних засобів. У кодексі України про адміністративні правопорушення визначена стаття 44, яка проголошує нам, що «незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах - тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до шістдесяти годин, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб»[6].

Норми Кримінального кодексу України, а саме стаття 307 декларує нам, що «незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів - караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років» [7]. Стаття 309 Кримінального кодексу України зазначає, що «1. незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту - караються штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років. 2. Ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб чи протягом року після засудження за цією статтею або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах, - караються штрафом від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років» [8].

Законодавець застосовує поняття не кількісного, а якісного характеру, а саме «невеликі розміри», «великі розміри» та «особливо великі розміри». Дану класифікацію затвердив центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я. Міністерство охорони здоров'я України оприлюднило наказ № 188 « Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу» від 01.08.2000 року. Тому відповідно до даного наказу відбувається градація, що до особи можуть застосовуватися норми адміністративного або кримінального законодавства. Під «невеликими розмірами» розуміється до 5,0 (г) канабісу. Відповідно до зазначеного наказу «великі розміри» від 500 до 2500 (г) канабісу. Під поняттям «особливо великі розміри» зазначається 2500 і більше (г) канабісу.

Розглядаючи тему декриміналізації канабісу в Україні було б доцільно оглянути зарубіжний досвід у даному питанні. Не так давно було прийнято відповідний закон у Канаді, завдяки якому марихуани можна вільно купляти та продавати в межах країни. Одним із аргументів уряду було те, що легалізація сприятиме мінімізації тіньового ринку канабісу та його вживанню серед підлітків, очевидно, за принципом «забороненого плоду». До речі, Канада – перша країна-член Великої Сімки, де питання використання марихуани врегульовано на законодавчому рівні. Певний досвід є й у Сполучених Штатах, щоправда лише в деяких штатах. Дослідження легалізації канабісу в Колорадо показало, що після легалізації вартість канабісу зросла на 1-20%, порівнюючи із його вартістю на «чорному ринку». Проте легалізація дозволяє контролювати якість такого товару, знову ж у порівнянні з тіньовим ринком [9].

Отже, на нашу думку, було б доцільно переглянути та вдосконалити законодавство України про наркотичні засоби. Та лібералізувати норми законодавства, а також окремо виділити канабіс від інших наркотичних засобів. Внести зміни до статті 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення та дозволити вживати канабіс в спеціально відведених місцях та вдома без мети збуту. Переглянути норми статті 307 Кримінального кодексу України та декриміналізувати можливість збуту канабісу спеціалізованими організаціями, які будуть зареєстровані відповідно до законодавства. Надати можливість даним організаціям надавати послуги з продажу фізичним особам канабісу для власного споживання у розмірі до 4 (г) на тиждень для однієї особи. Для контролю продажу канабісу для власного вживання у розмірі до 4 (г) на тиждень можна утворити систему електронних чіп-карт, на якій буде міститися інформація про людину, також кількість проданого канабісу на тиждень. Звичайно продаж даної речовини можливий після досягнення повноліття відповідно до норм національного законодавства України. Лібералізація та декриміналізація канабісу матиме позитивний ефект.

Найголовніше будуть утворені спеціалізовані організації, які будуть контролювати збут канабісу, будуть сплачувати податки та наймати працівників, що матиме позитивний вплив на економіку. Також особи зможуть офіційно купувати до 4 (г) канабісу для задоволення власних потреб та вживати у відповідних місцях або вдома, що дозволить уникати соціальності такого явища. Будуть утворені суб'єкти підприємницької діяльності, що зможуть вирощувати коноплі легально та сплачувати податки та утворювати нові робочі місця. Також дані дії дадуть змогу зменшити навантаження на правоохоронні органи та приділяти більше часу більш важливим правопорушенням.

Список літератури:

1. Вступ до філософії - Великі філософи навчальний посібник - Віктор Андрущенко, 2005, Керуватись власним розумом Бенедикт Спіноза :URL:<https://subject.com.ua/philosophy/philosofi/40.html#:~:text=%D0%A1%D0%BF%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D0%B8,%D1%80%D0%BE%D0%B7>

%D1%83%D0%BC%D1%83%20(%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96)%20%D0%B7%20%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E.

2. Гедікова Наталія Пилипівна, доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», «Поняття свободи у соціально-філософському контексті», URL:<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6734/1/Gedikova%20Natalia.pdf>.

3. Гедікова Наталія Пилипівна, доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», «Поняття свободи у соціально-філософському контексті», URL:<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6734/1/Gedikova%20Natalia.pdf>.

4. Онлайн портал «Ліга.net» «Антивакцинаторам про свободу» від 12.11.2021 р. URL:<https://blog.liga.net/user/vvallie/article/42215>.

5. Онлайн портал «Суспільне новини», «Заборонений та розповсюджений. Чому в Україні безглуздо відтермінувати легалізацію канабісу» від 28.12.2021 р. URL:<https://suspilne.media/90146-zaboronenij-ta-rozpovsudzenij-comu-v-ukraini-bezgluzdo-vidterminovuvati-legalizaciju-kanabisu/>.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення, стаття 44. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122.

7. Кримінальний кодекс України, стаття 307. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.

8. Кримінальний кодекс України, стаття 309. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.

9. Офіційна онлайн сторінка «Юридична клініка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого», URL:<http://legalclinic.nlu.edu.ua/2019/04/11/a-vi-za-legalizatsiyu/>.

ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ АСПЕКТІВ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НА СУЧАСНУ ЕПОХУ

Мельник Юлія Павлівна

кандидат політичних наук,
викладач кафедри міжнародних відносин та права
Національного університету «Одеська політехніка»

Сучасний глобальний світ знову перебуває на стадії переломного етапу. Непоодинокими є думки про зниження ролі та неефективність міжнародного права і, насамперед, його основоположних принципів. Міжнародне право сучасності розвивається як глобальне право людства, в якому держава вже не виступає як найефективніший та, тим паче, єдиний суб'єкт міжнародних відносин. Нове прогресивне міжнародне право – це не тільки міжнародний договір та звичай, все частіше новими регуляторами міжнародних відносин виступають сучасні джерела міжнародно-правового регулювання. Зростає роль міжнародних стандартів, резолюцій міжнародних організацій, а рішення органів міжнародного правосуддя набули неабиякого авторитету. Саме в сучасному міжнародному праві його принципи набувають нового подиху та нових забарвлень. Найрозповсюдженіше і сьогодні уявлення про принципи міжнародного права як про основоположні принципи закріплені в Статуті ООН та підтверджені у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН і ряді інших міжнародних документів [3].

Слід зазначити, що однією з найгостріших проблем міжнародно-правової науки завжди було і є встановлення часу й місця виникнення міжнародного права та його періодизація. Це – наукова проблема, але її вирішення має й важливе практичне значення для кращого розуміння суті самого міжнародного права.

Дослідженню питань виникнення, розвитку і становлення міжнародного права, міжнародних відносин присвячено чимало робіт вітчизняних науковців В.Ф. Антипенка, М.О. Баймуратова, М.В. Буроменського, В.Ф. Буткевича, О.В. Буткевич, О.В. Гороховської, А.І. Дмитрієва, Ю.А. Дмитрієва, О.В. Задорожнього, С.М. Задорожної, О.О. Мережка, О.В. Тарасова, Л.Д. Тимченка та інших.

Численні напрацювання вивчення принципів міжнародного права можна знайти і в західній доктрині. Спеціальні дослідження принципів міжнародного права проведені Я. Броунлі, Х. Кельзен, Х. Лаутерпахтом, Х. Лоуренсом, С. Мерфі, Л. Оппенгеймом, Х. Роліном. Окремі аспекти принципів можна знайти у працях з проблеми джерел міжнародного права – М. Ейкхерста, Дж. Брайерлі, В. Дегана, Т. Хіллера, Р. Колба, М. Панезі, М. Віраллі та ряду інших. Велике значення для дослідження принципів міжнародного права мають наукові напрацювання про принцип добросовісності в міжнародному праві А. Зіглера, Дж. Баумгартнера, М. Віраллі, М. Вернардо, Е. Кремадеса, Д. Мітчела та інших. Велика кількість праць західних учених присвячена ролі загальних принципів

права в міжнародному праві, зокрема Ф. Раймондо, Дж. Фіцморіса, Дж. Шварценбергера, Дж. Гаджа, Г. Герцега, Дж. Ламмерса.

Проте, незважаючи на цей факт, історія міжнародного права вивчена недостатньо. Без знання історії міжнародного права неможливо зрозуміти сучасну епоху, оскільки чітке розуміння єдності та неділимості світу є необхідною умовою вирішення будь-яких, особливо найбільш складних і кардинальних питань сучасності, її глобальних проблем. Ця єдність формувалась упродовж тривалого історичного періоду; в процесі історичного розвитку в міжнародному праві акумулювалось чимало філософських ідей та принципів [2].

Слід зазначити, що міжнародне право зародилося завдяки еволюції розвитку особистості і держави, націй і народів. Вважається, що міжнародне право виникло у стародавньому світі відтоді, коли між державами розпочинаються міжнародні відносини. Ця риса полягає не в тому, що народи бажали відносин з іншими державами, а для облаштування внутрішнього життя своєї держави, яке виключало б будь-яке втручання зовні [5].

Розглядаючи генезу міжнародного права, слід звернути увагу на періоди розвитку міжнародного права (табл.1).

Таблиця 1. Основні періодизації міжнародного права

№ п/п	Назва підходу	Основа підходу	Класифікація відповідно до підходу	Етапи
1	Формаційний підхід (К.Маркс, Ф.Енгельс)	Кожному історичному періоду відповідає певна суспільно-економічна формація	Первіснообщинний період, рабовласницький період, феодальний період, капіталістичний період, комуністичний період	-
2	Цивілізаційний підхід (А.Д. Тойнбі)	Історія цивілізацій що народжуються, розвиваються та зникають	Єгипетська цивілізація, грецька цивілізація, римська цивілізація, іспанська цивілізація, французька цивілізація, англійська цивілізація, американо-російська цивілізація, американо-європейська цивілізація	-

3	Періодизація конгресів (Ф.Ф. Мартенес)	-	-	1 етап – період до Вестфальського конгресу 1648 р. (основн. способом виріш. міжнар. питань була війна). 2 етап – період між Вестфальським конгресом та Віденським конгресом (перев. політ. спосіб вирішення міжнар. питань). 3 етап – після Віденського конгресу 1814-1815 рр. (в міжнар. праві почали розвиватись права людини).
4	Періодизація за міжнародними організаціями (Лукашук І.І.).	-	-	1 період – період класичного міжнар. права (від закінч. середньовіччя до створення Ліги Націй 1919-1920 рр.). 2 період – перехідний період в міжнар. праві (від створення Ліги Націй до створення ООН). 3 етап – сучасний етап міжнар. права (від створення ООН 1945 р. до сьогодні)
5	Періодизація за світовими війнами	-	-	1 період – до Першої світової війни. 2 період – між Першою світовою війною та Другою світовою війною. 3 період – після Другої світової війни.

Джерело: побудовано автором за даними [1].

Враховуючи різноманітність історичних періодизацій міжнародного права автори закладали в основу зміни періодів.

Зазначимо, що міжнародне право відрізняється від всіх інших правових систем предметом і методами правового регулювання, об'єктом і суб'єктами права, а також засобом нормотворення і забезпеченням виконання розпоряджень міжнародно-правових норм.

Предметом регулювання міжнародного права є політичні, економічні й інші відносини між державами, що різні за своєю природою, характером, внутрішнім устроєм, територією і населенням і між іншими суб'єктами міжнародного права. Таким чином, міжнародне право регулює суспільні відносини, що виходять за межі як внутрішньої компетенції кожної конкретної держави, так і її територіальних меж.

Має відмінності і метод правового регулювання, використовуваний у міжнародному публічному праві. В основному тут використовується імперативний метод правового регулювання суспільних відносин, обумовлений насамперед їхнім суб'єктним складом, і такий, що полягає в обов'язковому виконанні розпоряджень, що містяться в нормах міжнародного права.

Особливість суб'єктів міжнародного права виявляється насамперед у передвстановленості їх персоніфікованого (названого, поійменованого) переліку, що є остаточним і не підлягає розширенню. Якщо у внутрішньодержавному

праві суб'єкт - це носій прав і обов'язків, то суб'єкт міжнародного права - це носій міжнародних прав і обов'язків.

Суб'єктами міжнародного права є:

- держави;
- нації і народи, що борються за своє національне визволення (більш детально - ті, що борються за свободу, незалежність і створення власної державності);
- міжнародні організації;
- державоподібні суб'єкти.

Серед самих суб'єктів міжнародного публічного права головне і визначальне місце належить суверенним державам, що виступають у якості основних суб'єктів міжнародного права. Саме від їхньої діяльності на міжнародній арені залежать стабільне існування і функціонування всієї міжнародної системи в цілому, збереження сформованої системи міжнародних відносин і ефективність самого міжнародного права. Адже тільки держави, діючи в рамках міжнародно-правових норм, володіють реальною силою і можливостями із забезпечення миру і міжнародної безпеки, у тому числі і з примусового забезпечення дотримання і виконання всіма суб'єктами міжнародного права своїх зобов'язань [4].

Ми поділяємо думку науковців, що одним із основних завдань сьогодення є пристосування міжнародного права до сучасних особливостей відносин між державами, а також створення належних способів, методів і правових умов для збереження нашої планети, людства, та побудованої ним цивілізації.

Список літератури

1. Генеза міжнародного права – Режим доступу: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/mg>.
2. Гороховська О.В. Генеза розвитку міжнародного права: деякі аспекти / О.В. Гороховська // Держава та регіони. Серія: Право. – 2014. – № 4. – С. 161-166. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_4_33.
3. Задорожна С.М. Теорія та практика функціонування загальних принципів сучасного міжнародного права. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України, Київ, 2019. – 474 с.
4. Правове регулювання права <https://www.solor.gov.ua/info/19/4345>
5. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право: навч. посібник. – К. : КНТ, 2008. – 280 с.

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Миськів Оксана Андріївна
студентка 3 курсу,
Юридичного факультету ЗУНУ

Зигрій Ольга Володимирівна
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу ЗУНУ

Актуальність економіко-правового регулювання природокористування зумовлюється не лише різким погіршенням екологічної ситуації, а також кризовим становищем природного середовища.

На сьогоднішній день природне середовище є головним природним фактором повноцінного життя суспільства та виробництва. Зважаючи на це природне середовище потребує всебічного захисту від забруднення та знищення, а також охорони, зокрема з боку держави. Відповідно, суттєвим постає питання створення дієвого алгоритму економіко-правового регулювання природокористування.

Метою статті є дослідження сучасного механізму економіко-правового регулювання природокористування, а також розробка основних напрямків удосконалення економіко-правового регулювання за умови залучення світового практичного та теоретичного досвіду.

Із розвитком суспільства важливого значення набуває вимога врегулювання не тільки економічних, соціальних, а ще й екологічних питань.

Власне екологічні проблеми та їх вирішення взаємопов'язані з чітким визначенням ролі та місця економічних інтересів суспільства та їх зв'язок з екологічним регламентом. І цьому допомагає чітко спрямована на відповідальне забезпечення взаємозв'язку екологічних проблем з економікою, політика сталого розвитку. Поточне становище докільля, згідно з Основними напрямками державної політики України у галузі збереження природного середовища, забезпечення екологічної безпеки та використання ресурсів природного середовища несуть кризовий характер. Не менш суттєвим напрямком з метою удосконалення ефективності управлінської діяльності в галузі природокористування є координування екологічних та економічних інтересів установ, підприємств і не лише суспільства в цілому, а і окремих його суб'єктів. Зважаючи на екологічні та економіко-правові інтереси суспільства держава має створювати потрібні та оптимальні умови для синхронізації економічного розвитку, формування нормативної бази щодо цього природокористування. Досягти цього можливо тільки комбінуючи заходи адміністративно-правового впливу на користувачів природного середовища та заходи економічного врегулювання природокористування [1, с. 234].

Дотепер державне керування природокористуванням упроваджувалось завдяки адміністративним методам, що в свою чергу домінували та мали значну роль в природоохоронному регулюванні. Перш за все, реалізація даних методів пов'язувалась з утворенням певних адміністративних структур, що мали повноваження із застосування заходів примушення до пов'язаної з природокористуванням діяльності. Також реалізація методів пов'язана з використанням природних ресурсів шляхом встановлення екологічних обмежень стосовно виробничої діяльності. Сюди має відношення «затвердження нормативів допустимих викидів, скидів забруднюючих речовин, правил складування відходів виробництва, надання дозволів на спеціальне природокористування, обмеження чи призупинення виробничої діяльності, що становила загрозу здоров'ю людей, довкіллю, тощо». Дані методи постали об'єктивно важливими в умовах адміністративно-командної роботи та мали необхідний вплив на екологічну вмотивованість. Окрім цього, відсутність економічного стимулювання та необхідних важелів призвела до зниження зацікавленості у забезпеченні раціонального та комплексного природокористування. У зв'язку з цим було втілено перехід від адміністративних до економічних методів регулювання природоохоронною діяльністю та підтверджено потребу в поєднанні економічних та адміністративних методів у даній галузі.

Принципи економічного механізму, що забезпечує охорону природного середовища визначаються розділом X Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Водночас перевага надається екологічному нормуванню, ліцензуванню, експертизі, лімітуванню та контролю, що забезпечує виконання певних стандартів та норм [4].

Сучасний етап удосконалення економіки дозволяє виділити складові механізму економічного врегулювання природоохоронної діяльності. Законодавець ці питання формулює за допомогою складових: по-перше, однією зі складових є оплата за природокористування. Друга складова – система економічного стимулювання природоохоронної діяльності. Третьою частиною є оплата за розміщення відходів та забруднення навколишнього середовища. Ще однією складовою є створення ринку природних ресурсів. Також здійснювати економічне врегулювання допомагає вдосконалення системи ціноутворення, беручи до уваги екологічні фактори, зокрема продукцію, що має відношення до природо-експлуатуючих галузей народного господарства. Окрім вищезазначеного складовими є екологічне програмування, створення екологічних фондів, продаж ліцензій, екологічне страхування та платежі за заставу [4].

Головною метою економіко-правового врегулювання природокористування є стимуляція засобами впровадження еколого-економічних інструментів користувачів природних ресурсів, спонукаючи до зниження шкідливого впливу на оточуюче середовище бережливе та раціональне користування природними ресурсами та зниження ресурсо- та енергомісткості одиниці продукції. Також метою є утворення незалежного від місцевих чи державних бюджетів джерела

фінансування заходів і робіт спрямованих на збереження природи, використовуючи при цьому кошти, що були отримані в результаті екологічних платежів та зборів. Власне на ідеї платності засновується економіко-правове врегулювання природокористування в Україні. Система здійснення платежів визначає розміри плати та засоби для її використання, встановлення та вилучення. Можна виділити кілька видів платежів:

- по-перше, плата за відтворення та охорону природних ресурсів, використання простору для розташування відходів виробництва,
- по-друге, штрафні платежі за надмірне використання природних ресурсів.

Оплата використання природних ресурсів має бути залежною від умов, що обумовлюють попит та пропозицію на певний ресурс та даній території. Відповідно плата має вилучатись в якості певного податку, орендної плати чи оплати ліцензії, яка надає таке право [3].

Законодавством України підприємствам, громадянам організаціям та установам надаються у користування чи володіння або оренду певні природні ресурси. Підставою для таких дій є зареєстрована у спеціальному порядку ліцензія. При цьому здійснюється плата за здійснення виробничої діяльності. Відповідно ліцензія являє собою документ, що визначає право власника користуватись природними ресурсами у чітко зазначених межах із конкретно визначеною метою протягом зазначеного періоду за умови дотримання вказаних вимог [5].

Негативним є те, що система штрафів є не зовсім досконалою, оскільки є мізерною і штраф платиться лише раз, а порушення проти природного середовища продовжуються.

Фінансування природоохоронних заходів в Україні відбувається за рахунок місцевих та державного бюджетів, фондів охорони природного середовища, підприємств і установ, та інших внесків. Головними чинниками фінансування екологічного напрямку в розвинених країнах постають позики, урядові субсидії, залогові вклади та екологічні податки, а також штрафи та платежі за користування природними ресурсами, податкові пільги, державні інвестиції та екологічне страхування а також дотації від держави. Останнім часом значна увага приділяється економіко-правовим засобам регулювання природокористування, що стимулюють пришвидшений розвиток маловідходних інноваційних та ресурсозаощаджуючих технологій. Також перевага надається залученню відновлювальним та альтернативним джерелам енергії та розповсюдження електротранспорту [2].

Таким чином, досвід розвинених країн свідчить про надання все більших переваг покаранню і обмежувальним заходам у сфері екологічної політики. Беручи до уваги економічну та екологічну ситуацію в Україні, а також спираючись на природоохоронний досвід діяльності в країнах Європейського Союзу, можна стверджувати, що екологічні чинники на сьогоднішній день входять у систему першочергових факторів стратегії економічної політики. Взаємодія економічного та правового механізму є одним з важливих напрямків

державної екологічної політики, що допоможе раціонально використовувати природні ресурси та постійне джерело фінансування заходів охорони природи.

Список літератури

1. Гайворонська Т. М. Економічне регулювання природокористування і охорони навколишнього природного середовища Т. М. Гайворонська, Т. М. Глушенко. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2017. № 60. С. 232-238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2017_60_33. (дата звернення: 13.10.2022).
2. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України URL: https://menr.gov.ua/files/docs/Proekt/_proekt_11_09_2017.pdf. (дата звернення: 13.10.2022).
3. Офіційний сайт Представництва Європейського Союзу в Україні URL: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk (дата звернення: 13.10.2022).
4. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 26. 1284 с. С. 218.
5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 №5. 2015. Урядовий кур'єр. 2015. 15 січня. № 6.

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Чорна Катерина Любомирівна

студентка 3 курсу,
Юридичного факультету ЗУНУ

Зигрій Ольга Володимирівна

доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу ЗУНУ

У процесі розвитку суспільства наноситься велика шкода навколишньому природному середовищу. Різноманітні аварії, війни, традиційні форми господарювання без належного врахування екологічного складника, катастрофи та викиди шкідливих речовин призводять до знищення природних ресурсів. Це, у свою чергу, спричиняє їх незворотну деградацію та чималі порушення екологічної рівноваги в цілому. Значні негативні зміни стану навколишнього природного середовища тягнуть за собою порушення конституційного права громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Тому в даному аспекті врегулювання питань екологічної безпеки на загальнодержавному рівні є принципово важливим, що і розкривається в актуальності теми.

У сучасних умовах на державу покладається беззаперечний обов'язок підтримання екологічної рівноваги та забезпечення техногенно нешкідливих умов життєдіяльності суспільства. Проте, варто зазначити, що при цьому завдання охорони навколишнього природного середовища не можуть існувати ізольовано. Вони тісно співіснують з економічними, соціальними, політичними та іншими проблемами, що виникають у процесі життєдіяльності суспільства, а тому повинні бути інтегровані в єдиний лад, тобто у систему національної безпеки держави.

Формування та реалізація державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється на засадах передбачених Конституцією України; Законами України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про оцінку впливу на довкілля", "Про охорону атмосферного повітря", "Про зону надзвичайної екологічної ситуації", а також іншими актами екологічного законодавства.

Аналіз чинного законодавства, а саме Закону України «Про національну безпеку України» дозволяє визначити національну безпеку як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

У свою чергу екологічна безпека - це певний стан захищеності життєво необхідних інтересів об'єктів екологічної безпеки, а саме особистості, суспільства і держави від можливих загроз природного, техногенного чи

соціального характеру, а також забруднень, спричинених діяльністю людини, від природних явищ і стихійних лих [2, с. 2].

На сьогоднішній день світовим співтовариством все більш ясно усвідомлюється чітка взаємодія між сталим розвитком, безпекою загалом й екологічною безпекою зокрема. Тому в даному контексті організація, регулювання та управління екологічними відносинами вважається безумовною частиною функцій держави у сфері забезпечення національної безпеки [3, с. 117].

Екологічна безпека є провідним чинником нормального функціонування суспільства, який впливає на всі сфери його життєдіяльності. Ні в кого не виникає сумніву, що жоден аспект національної безпеки України – ні соціальний, ні технологічний, ні економічний, ні будь-який інший не матиме права на існування, якщо він суперечить базовим екологічним стандартам чи ставить під загрозу життя і здоров'я людини.

Важливість вивчення екологічної безпеки через призму безпеки національної тісно пов'язана також з необхідністю аналізу, прогнозування та попередження можливих надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, які характеризуються постійним збільшенням матеріальних збитків і соціальних втрат. Таким чином, для убезпечення своїх громадян та їх майна держава в особі своїх органів зобов'язана постійно моніторити стан навколишнього природного середовища і, в разі виникнення екологічної небезпеки, вживати всіх необхідних заходів задля її відвернення.

При цьому, для того щоб визначити місце екологічної безпеки в системі національної безпеки держави важливим аспектом цього завдання є саме аналіз стратегічного планування екологічної політики держави та визначення особливостей формування відповідних прогнозованих стратегій як складової цілісної системи національної безпеки як на середню, так і віддалену перспективу [4, с. 71].

Окрім того, проблема екологічної безпеки нерідко може виходити за межі локального регулювання та мати не лише загальнодержавне, а й транснаціональне значення. За таких умов вона не може бути вирішена зусиллями тільки однієї держави і потребує тісної міжнародної співпраці. Тому в даному контексті принципово важливим є налагодження зовнішніх зв'язків держави, що, безумовно, належить до основних засобів реалізації завдань національної безпеки.

Вважаємо важливим відзначити також взаємозв'язок екологічної та національної безпеки через призму воєнних дій, які на даний час відбуваються в Україні. Руйнування ландшафтів та екосистем, знищення екологічно небезпечних підприємств, забруднення водою шкідливими речовинами – це лише мала частина наслідків повномасштабного вторгнення для екологічної ситуації в державі. Такий незадовільний, а часто і навіть небезпечний для життя і здоров'я людини стан навколишнього природного середовища ставить нагальну потребу прийняття своєчасних та адекватних заходів правового, економічного та організаційного характеру, які становлять основу національної безпеки України [5, с. 132].

Ліквідація шкідливих наслідків вибухів та інших катастроф, врятування людей і тварин, – це ті завдання, які зараз активно здійснюються органами державної влади задля мінімізації соціальних, екологічних та економічних втрат.

Страждання, яких завдала нашому доквіллю війна ще не один десяток років будуть нагадувати про себе. Тому в даній ситуації принципово важливим є вироблення державної програми подолання шкідливих наслідків військових дій та стабілізації екологічної ситуації, що виступає однією з фундаментальних складових національної безпеки держави.

Екологічна безпека значною мірою відображає стан захищеності державних та суспільних інтересів і забезпечується шляхом застосування різних засобів державного примусу в процесі реалізації державно-управлінської діяльності. До цих засобів відноситься ціла низка законодавчих, медико-біологічних, державно-управлінських та інших заходів, які спрямовані на підтримання рівноваги між природним й антропогенним навантаженням.

Існування цілого комплексу засобів державного примусу щодо регулювання екологічної ситуації зумовлено об'єктивною необхідністю забезпечення належних для життя і здоров'я людей умов, а також організації ефективної діяльності органів державної влади у всіх сферах життєдіяльності суспільства. До основних методів підтримання екологічної безпеки варто віднести методи контролю, моделювання, прогнозу та інші [6, с. 47].

Підсумовуючи вищевикладене варто зазначити, що зміни екологічної ситуації держави не можуть залишатися безслідними. Негативний вплив, що здійснюється внаслідок антропогенної діяльності може спричинити виникнення таких негативних наслідків як забруднення водойм і ґрунтів, викиди шкідливих випарів в атмосферне повітря тощо.

Одним з найголовніших завдань, що ставить перед собою держава є забезпечення таких умов, за яких кожна людина і суспільство в цілому буде спроможним вільно розвиватися та реалізовувати свої права і свободи. В той же час, ступінь дотримання цих прав і свобод напряду залежить від здійснення державних заходів щодо забезпечення належних умов навколишнього природного середовища, мінімізації шкідливого виробництва та такого використання природних ресурсів, яке сприятиме їх природному відновленню.

Таким чином, потреба в цілеспрямованих діях держави у сфері охорони навколишнього природного середовища зумовила включення функції вирішення екологічних проблем до загальної політики держави. Тому екологічна безпека безумовно є важливою складовою національної безпеки, а вирішення її питань можливе виключно шляхом комплексного застосування заходів екологічного, економічного та правового характеру .

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06. 2018. 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. ст.241

2. Калашник О. М. Екологічна безпека як складова державної політики України: понятійно-термінологічний аспект. *Демократичне врядування*. 2018. № 21.
3. Турченко О. Екологічна безпека та сталий розвиток: кореляційна залежність. *Право України*. 2018. №5. С. 116-135.
4. Хилько М. І. Екологічна безпека як фундаментальна складова національної безпеки. *Вісник ДонНУ імені Василя Стуса*. 2021. С. 69-75.
5. Омаров А. Е. Екологічна безпека як чинник національної безпеки держави. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2016. № 2. С. 132-141.
6. Копанчук В.О. Екологічна безпека як складова національної безпеки України: сучасні концепції та підходи. *Вісник НАДУ*. 2020. № 2. С. 45-49.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В СФЕРІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Ярмусь Вікторія Вікторівна

студентка 3 курсу,
Юридичного факультету ЗУНУ

Зигрій Ольга Володимирівна

доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу ЗУНУ

Розповсюдження світової енергетичної кризи, як реалії сьогодення, породжують актуальність та необхідність ефективного законодавчого регулювання раціонального використання природних ресурсів. Питання для України як для однієї з основних мінерально-сировинних держав у світі, та в Європі зокрема, стоїть не менш серйозно. Інтенсивне та не завжди раціональне використання можливостей національних надр, окрім явних економічних переваг, приносить багато серйозних глобальних екологічних проблем, що потребують їх нагального вирішення за допомогою державного та законодавчого втручання.

До екологічних проблем, з якими стикається Україна в даній галузі, можна віднести: технології, що застосовуються під час виробництва є екологічно небезпечними; нагромадження відходів промислової діяльності; ігноруються вимоги щодо необхідності відтворення порушених земель [1, с. 141].

Проблемою, що стосується не лише екологічної, але й більше правової складової, є не проведення оцінки впливу на довкілля на підприємствах. Такий інструмент був раніше відомий як екологічна експертиза. Проте у 2017 році був замінений в результаті імплементації Україною Директиви ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища. Порівнявши згадані процедури, можна дійти висновку, що новий спосіб контролю є дещо складнішим за змістом та способом реалізації, а також, охоплює ширше коло учасників [2, с. 145].

Досить типові, проте постійні порушення є доволі поширеними у видобувній промисловості. Окрім майже безкарності осіб відповідальних за порушення законодавства, це приносить ще більш негативні наслідки, а саме такі як значні втрати невідновних природних ресурсів.

Саме до згаданої категорії невідновних природних ресурсів відносяться й надра. Розглядаючи в юридичному аспекті дане поняття, можна виділити такі його складові [3, с. 83]:

- 1) просторова складова, що під собою розуміє частину земної кори (в тому числі дно водних об'єктів);
- 2) вертикальна просторова складова, тобто не лише поверхню суходолу, але й усі глибини, що можуть бути доступними для їх геологічного вивчення;

3) межі освоєння надр – ті самі глибини, що доступні для їх геологічного вивчення та освоєння.

Розуміючи всю надзвичайну важливість надр, кожен громадянин та держава повинні сприяти їх охороні та раціональному використанню. Встановлення законодавчих норм загального характеру, тобто тих, що пов'язані із вивченням, видобутком та використанням корисних копалин, є первинним кроком для країни, яка прагне належного надрокористування. В Україні з цим потрібно ще працювати, адже колізій у нормативних актах є ще достатньо.

Щоправда, дійсно вагомим способом забезпечення належних умов та здійснення відповідних заходів щодо раціонального надрокористування, охорони та забезпечення екологічної безпеки, можна поки що назвати лише діяльність держави у цій сфері. Тут варто згадати нагляд та контроль, що здійснюються органами державної влади, які наділені відповідними владними повноваженнями [3, с. 41].

Державна служба геології та надр України, яка є центральним органом виконавчої влади, задля забезпечення належного надрокористування здійснює [4]:

- 1) підсумування практики застосування законодавства з питань комплексного й раціонального використання та охорони надр;
- 2) формування державного фонду родовищ корисних копалин;
- 3) внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері геологічного вивчення і раціонального використання надр;
- 4) видача спеціальних дозволів на користування надрами, а також їх припинення та анулювання;
- 5) здійснення державного контролю за геологічним вивченням надр і раціональним та ефективним їх використанням;
- 6) складення протоколів про адміністративні правопорушення, розгляд справ та накладення адміністративних стягнень;
- 7) проведення планових (позапланових) перевірок надрокористувачів.

Окрім вищезгаданих повноважень, Державною службою геології та надр України виконується завдання з обліку корисних копалин, що вносить вагомий внесок в охорону надр. Облік здійснюється за допомогою ведення Державного кадастру родовищ і проявів корисних копалин, до якого вносяться відомості про кожне родовище, що включене до Державного фонду надр, а також інформація, яка стосується кількості та якості запасів, про кожний прояв корисних копалин [5, с. 193].

Згідно зі статтею 5 Кодексу України про надра Державний фонд надр включає в себе ділянки надр і ті, що використовуються, і ті, що не залучені до використання. Стосується це й континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони [6].

Реальні негативні зміни у стані навколишнього природного середовища, що відбуваються як наслідок інтенсивного надрокористування, уже відчутні. Спостерігати це можна й у тому, що показники обсягів утворення відходів в Україні перевищують у 4-5 разів, то ті ж показники у розвинутих країнах. Також

не можна не згадати, що в результаті видобутку корисних копалин відбуваються порушення ґрунтового покриву: фізичні (зміна структури, ерозійні процеси, що впливає зокрема на вміст гумусу та властивості ґрунту), хімічні (забруднення технологічними відходами, яке на пряму пов'язане з вмістом поживних елементів) та механічні (транспортування порід) [1, с. 141].

Можливість вирішення проблем з охорони довкілля вбачається в поєднанні кількох підходів [7, с. 83]:

- 1) політика держави у сфері охорони природних ресурсів та екологічної безпеки буде налагоджена (в тому числі вдосконалення законодавства);
- 2) створення режиму сприяння власникам підприємств у питаннях екологічної модернізації (на противагу цьому – санкції забруднювачам);
- 3) підвищення рівня екологічної культури;
- 4) міжнародна співпраця у боротьбі з забрудненням довкілля.

Екологічна модернізація може реалізовуватись шляхом використання альтернативних джерел енергії (сонячна енергія, енергія вітру і енергія біомаси) особливо на підприємствах, виробництво на яких є доволі енергоємним. Такий підхід допоможе у вирішенні не лише проблеми екологічної безпеки, але й сприятиме установам в економічному плані, оскільки витрати на електроенергію та газ є суттєвими. Скоротивши їх можна навіть підвищити конкурентоспроможність українського виробника на світовому ринку. І все ж, що найважливіше, то це те, що з боку екології це величезний плюс, адже згадані джерела є відновними, тобто їх використання не веде до неминучого вичерпання [8, с. 689].

Отже, надто інтенсивне використання надр, систематичне порушення вимог дотримання екологічної безпеки під час виробництва, недосконалість законодавства з охорони природних ресурсів, надто енергоємні підприємства, а також інші чинники зумовлюють низку серйозних екологічних проблем в сфері надрокористування в нашій країні, що потребують нагального вирішення.

Органом держави, що володіє рядом важливих повноважень у сфері забезпечення належного надрокористування, зокрема ведення державного обліку надр, є Державна служба геології та надр України.

Перехід підприємств на споживання енергії з альтернативних джерел є одним з шляхів поступового вирішення згаданих проблем. Для цього в Україні створено достатньо природних умов. Щоправда, для кращого просування даної ідеї потрібна підтримка держави. Одним з найкращих рішень буде створення спеціальних екологічних програм для підприємств, згідно з якими органи влади будуть створювати такі умови, щоб самим виробництвам було вигідно відмовлятися від споживання газу та електроенергії, від спалення вугілля.

Використана література

1. Качановський О.І. Екологічні проблеми використання земельних ресурсів в умовах інтенсивного видобутку корисних копалин. *Екологічні науки: науково-практичний журнал*. 2020. №1(28). С. 140-143.

2. Сидор В. Оцінка впливу на довкілля: закон працює, проблеми залишаються. *Підприємництво, господарство і право: Екологічне право*. 2018. №6. С. 142-146.
3. Мачуська І.Б. Адміністративно-правові засади контрольно-наглядової діяльності у сфері надрокористування в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07: адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 432 с.
4. Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України : Постанова від 30.12.2015 р. № 1174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2015-%D0%BF>.
5. Непша О.М. Правова охорона надр в Україні. *Екологічна безпека держави: тези доповідей Всеукраїнського круглого столу* (м. Київ, 16 вересня 2021 р.). 2021. С. 189-194.
6. Про надра: Кодекс України від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36.
7. Штангей С.В. Сучасні екологічні проблеми України. *Географія та екологія: матеріали VIII всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Умань, 9-10 квітня 2020 р.). Умань, 2020. С. 205-207.
8. Циганок К.О. Альтернативні джерела енергії як засіб ресурсоефективності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 688-691.

MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE

Boiko Ruslan,
Ph.D., Associate Professor
Khmelnitskyi National University

Krupa Danuta
Student-magister
Khmelnitskyi National University

Сучасні умови вітчизняної економіки характеризуються зростанням вимог споживачів. Тож задля їх задоволення, успішності функціонування на ринку, підприємства змушені найбільшим чином використовувати маркетингову діяльність. Тому виникає необхідність формування найефективнішої системи маркетингу на підприємстві.

Маркетинг на сьогодні посідає особливе місце серед понять, які є ознакою сучасної ділової активності. Головною причиною запровадження маркетингу стала об'єктивна необхідність суб'єктів підприємницької діяльності створювати та підтримувати в належному стані такий організаційно-управлінський механізм на підприємстві, який би дозволив швидко й адекватно відповідати на зміни у ринковому середовищі, здійснювати ефективний вплив на власне внутрішнє середовище.

При цьому мають максимально задовольнятися потреби і запити споживачів та одночасно створюватись і підтримуватись такі конкурентні переваги, які б дозволили підприємству посилювати та зміцнювати власні ринкові позиції.

Маркетинг являється складним, багатоплановим та динамічним поняттям, яке весь час змінювалось одночасно із зміною зовнішніх умов. Тож очевидним виявляється неможливість надати повну його характеристику в одному визначенні. Це й пояснюється існуванням у сучасній літературі з маркетингу більше ніж 2500 його визначень. І їх кількість продовжує ще збільшуватись з року в рік. При цьому кожне з них, певним чином, зображає його функції, ролі, основний зміст.

На основі маркетингу підприємства здійснюють маркетингову діяльність, яка являє собою творчий управлінський процес, завдання якого – розвиток ринку продукції та послуг через оцінку потреб споживачів та здійснення практичних заходів задля їх задоволення.

Шляхом реалізації маркетингової діяльності координуються можливості виробництва і розподілу продукції та визначаються конкретні кроки, які необхідно здійснити задля того, щоб продати продукцію кінцевому споживачу.

Сутність маркетингової діяльності відображують об'єктивні умови розвитку ринкових відносин, які сьогодні втрачають свою хаотичність і потрапляють під регулюючий вплив господарських зв'язків. При цьому основна роль відводиться споживачеві.

Саме споживач сьогодні висуває власні вимоги до продукції, її техніко-економічним характеристикам, кількості, термінам постачання і, таким чином, створює передумови задля поділу ринку між виробниками.

Значення конкуренції, боротьби за споживача, підвищується, що примушує виробників досконало досліджувати конкретних потенційних споживачів та запиту ринку та висуває підвищені вимоги стосовно якості та конкурентоспроможності продукції.

Підхід до поняття маркетингової діяльності є досить диверсифікованим, що обумовлено різноманітністю процесів і напрямів її розвитку. Зважаючи на це, кожен термін доцільно виділити як окрему категорію (таблиця 1).

Таблиця 1
Морфологічний аналіз поняття «маркетингова діяльність» підприємства

Джерело	Визначення	Категорія
Маяцька І.Н.	Інструмент, який забезпечує стійке, конкурентоздатне функціонування та розвиток певного суб'єкта на ринку продукції з урахуванням стану внутрішнього та зовнішнього середовища	Інструмент
Липчук В. В.	Творча управлінська діяльність, завдання якої полягає у розвитку ринку продукції шляхом оцінки потреб споживачів та проведенні практичних заходів задля задоволення цих потреб. За її допомогою координуються можливості виробництва та розподілу продукції та визначаються кроки, які необхідно здійснити задля реалізації продукції кінцевому споживачеві	Управлінська діяльність
Балабанова І.В.	Сукупність можливостей підприємства стосовно ефективного використання складових комплексу маркетингу задля швидкого реагування на дії конкурентів та забезпечення власних конкурентних переваг	Сукупність можливостей підприємства
Кардаш В. Я.	Сукупність всіх видів підприємницьких дій та рішень, які забезпечують просування продукції до споживачів та вивчення їх запитів задля систематичного використання даної інформації для створення нової продукції	Сукупність всіх видів підприємницьких дій та рішень
Аронова В.В.	Забезпечення конкурентоспроможного суб'єкта маркетингової системи на ринку продукції з урахуванням стану маркетингового середовища, ... це процес, пов'язаний із виконанням дій, що скеровані на досягнення маркетингових цілей, які припускають використання конкретних технологій, засобів та методів	Процес

Аналіз вище наведених визначень надає можливість зазначити, що маркетингова діяльність підприємства на ринку спрямована на встановлення поточних і перспективних цілей, шляхів їх досягнення і джерел, базуючись на попередньо проведеному аналізі запитів ринку. Це дозволяє визначити асортимент та якість продукції, оптимальну структуру організації діяльності та бажаний прибуток.

Види маркетингової діяльності можуть класифікуватися за декількома ознаками (таблиця 2).

Таблиця 2
 Класифікація видів маркетингової діяльності

Ознаки класифікації	Види маркетингу
За рівнем розробки і використання	маркетинг мікромаркетинг
За характером розробки плану маркетингової діяльності	концептуальний маркетинг практичний маркетинг
За видом продукту	маркетинг виробничих товарів маркетинг споживчих товарів маркетинг послуг некомерційний маркетинг
За сферою діяльності	внутрішній маркетинг міжнародний маркетинг
За об'єктом маркетингу	маркетинг організації персональний маркетинг маркетинг місця маркетинг ідей
За відношенням до підприємства, яке здійснює маркетингову діяльність	внутрішній зовнішній
За відношенням до різних сегментів ринку	диференційований маркетинг недиференційований маркетинг

Проте види маркетингової діяльності також можуть відрізнятися в залежності від домінуючої філософії маркетингу для конкретного підприємства. Основні види маркетингової діяльності наведені на рисунку 1.

Рисунок 1 – Основні види маркетингової діяльності

Всі види маркетингової діяльності мають спрямування на виробництво та реалізацію продукції, яка знайде свого споживача на ринку та буде приносити прибуток. Задля досягнення даної мети необхідно вивчати потреби споживачів та запити ринку.

Метою здійснення маркетингової діяльності є [1]:

- вивчення споживачів;

- визначення мотивів поведінки споживачів на ринку;
- проведення аналізу ринку підприємства;
- дослідження товарів;
- аналіз форм і каналів збуту;
- аналіз обсягів товарообігу підприємства;
- дослідження конкурентів;
- дослідження рекламної діяльності.

Оскільки маркетингова діяльність загалом орієнтована на продукцію, природно, що всі цілі маркетингової діяльності в основному відносяться до процесу її виробництва та збуту.

Тож процес маркетингової діяльності є циклічним. Він бере початок з проведення інформаційно-аналітичного дослідження, на підставі якого здійснюється стратегічне і поточне планування. Після цього розробляється програма розробки і виведення на ринок нового товару. Далі формуються канали товароруку від виробника до споживача за участю посередників, організовується проведення рекламної кампанії. І, на завершальному етапі, визначається ефективність маркетингової діяльності.

Одним з найважливіших понять маркетингу являється задоволення потреб споживачів. Підприємства мають витратити значні зусилля задля виявлення потреб і запитів своїх клієнтів, проведення маркетингових досліджень з метою розуміння того, що саме привертає увагу споживачів, а що – спричиняє їх незадоволення.

Загальновідомо, що потреба – відчуття нестачі чогось, що є необхідним. Вона спрямоване на його зменшення або ліквідацію. Тож не дивно, що саме потреби стають поштовхом для створення товарів, які їх задовольняють.

Як управлінська діяльність маркетинг визначає прийняття рішень на основі попередньо проведених економічних розрахунках, передбачачи таким чином створення передумов задля ефективного розвитку підприємства. Виходячи з цього є важливим вироблення та прийняття обґрунтованих рішень у всіх видах маркетингової діяльності

Основним призначенням маркетингу як функції управління є забезпечення діяльності підприємства на основі вивчення та врахування ринкового попиту, запитів, вимог і потреб споживачів з метою отримання максимального прибутку.

Управління маркетинговою діяльністю на підприємстві здійснюється на основі формування його організаційної структури. Загалом на підприємстві організаційна структура маркетингової діяльності визначається як побудова організації, на основі якої і здійснюється управління маркетингом. Це – сукупність підрозділів, відділів та служб які займаються певними видами маркетингової діяльності. Ключовим принципом організації управління маркетинговою діяльністю являється максимально можливе наближення місць прийняття маркетингових рішень до підрозділів, які займаються практичним маркетингом [2]. Задля адаптації системи управління відносно запитів споживачів доцільним є створення відділу маркетингу.

На сьогоднішній день відділ маркетингу являється координуючим центром, джерелом інформації та надання рекомендацій не лише ринкової, але й науково-технічної, виробничої та фінансової політик підприємства. Відділ маркетингу реалізує діяльність підприємства при виробництві продукції та її реалізації і просуванні на ринок та несе повну відповідальність за запропоновані дії. Ці напрями маркетингової діяльності задля більшої ефективності функціонування мають знайти своє місце в організаційній структурі підприємства у вигляді відповідних підрозділів. У складі відділів маркетингу на підприємстві можуть бути організовані наступні підрозділи: маркетингові дослідження, цінова політика, планування нових товарів, товароруху, стимулювання збуту, реклами. Як засвідчила практика, ігнорування питань організації та функціонування відділу маркетингу на вітчизняних підприємствах загалом призвело до зниження конкурентоспроможності їх продукції через відсутність системності при використанні маркетингових інструментів.

Управління підприємством, яке працює на засадах принципів та методів маркетингу, містить дві частини:

- загальна система управління, яка працює на засадах маркетингу як ринкова концепція управління;
- управління маркетинговою діяльністю підприємства шляхом створення відповідної його організаційної структури на конкретних ринках та товарах з відповідними виконавцями.

Класичні види організаційних структур управління маркетингом на підприємстві: функціональна, регіональна, товарна, сегментна, матрична (таблиця 3).

Функціональна організація маркетингу передбачає, що існує розподіл обов'язків між відділами підприємства при виконанні окремих маркетингових функцій. Кожен підрозділ при цьому очолює керівник відділу. Дана організація маркетингу являється найпростішою та є широко розповсюдженою. Проте результативність її зменшується при розширенні асортименту та збільшенні кількості ринків збуту. Тож дана структура здебільшого доцільна для підприємств, які мають невелику кількість товарів і ринків.

Якщо підприємства працюють на широких географічних ринках, доцільною є регіональна організація відділу маркетингу. При цьому створюються підрозділи, які займаються маркетингом продукції підприємства на окремих територіях. Найчастіше подібна маркетингова структура застосовується для великих децентралізованих підприємств.

Підприємства з широким товарним асортиментом найчастіше використовують товарну організацію маркетингу, яка має певні переваги. При її організації менеджер з маркетингу певного виду товару здійснює координацію всього комплексу маркетингових заходів по ньому і швидко реагує на проблеми, які виникають. Через зростання кількості працівників і, таким чином, збільшення витрат на оплату праці, подібна маркетингова структура являється більш дорожчою.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз організаційних структур управління маркетингом

Вид структури	Переваги	Недоліки	Використання
Функціональна	Простота в управлінні. Застосування спеціалізації підвищує професійну компетентність, об'єкти і завдання маркетингу є чітко визначеними	Контроль може бути послабленим через ускладнення ієрархічної структури	Прості маркетингові операції. Один (ринок)товар
Регіональна	Зосередження маркетингової діяльності на потребах конкретних цільових сегментів	Можливість дубляжу. Наявність додаткових ланок управління	Випуск однорідної, призначеної для ринків різного типу продукції
Товарна	Спеціалізація на одному товарі (групі товарів). Зосередження уваги на відповідності товарів ринковим вимогам	Існування подвійної звітності, додаткових витрат. Завелика товарна орієнтація	Наявність широкого асортименту товарів, який реалізується однорідній групі споживачів
Сегментна	Обслуговування певного сегменту споживачів, що дозволяє кращим чином скоординувати роботу підрозділів та служб	Ускладнення спеціалізації співробітників за окремими товарними групами через необхідність універсалізації	Поділ ринків на окремі сегменти
Матрична	Переваги спеціалізації функціональної структури з цілісністю проектного управління. Наявна висока адаптивність	Існування подвійного підпорядкування. Важкість поділу обов'язків. Наявність конфліктів між цілями підрозділів. Дубляж функцій - зниження ефективності діяльності	Великі підприємства з різноманітною продукцією та ринками

Найбільшою мірою відповідає вимогам маркетингової орієнтації на споживача сегментна структура відділу маркетингу. При її організації на підприємстві створюються окремі відділи. Кожен маркетинг-директор при цьому несе відповідальність за роботу з певним сегментом споживачів. Мета – задоволення потреб споживачів не гірше, ніж це роблять підприємства, що обслуговують лише один сегмент.

Нарешті, матрична структура представляє собою дворівневу організаційну структуру. При цьому її вертикальний рівень створюється ієрархічною структурою, в той час як горизонтальний – маркетинговими програмами. Дана структура виявляється ефективною за широкою номенклатури та при виведенні нового товару на ринок. Застосовується вона здебільшого у великих компаніях із значними масштабами маркетингової діяльності.

Наведені в таблиці 3 результати аналізу засвідчують різні організаційні структури управління маркетингом із своїми перевагами та недоліками та рекомендаціями до використання. Це дає можливість керівництву обрати та впровадити оптимальну структуру управління маркетингом.

Таким чином, організаційна структура управління маркетингом на підприємстві представляє собою логічно пов'язані рівні управління та функціональні сфери і має конструюватись таким чином, щоб найефективніше досягти конкретних цілей організації. Тож побудова організаційних структур управління маркетингом на підприємствах забезпечить їх стратегічний розвиток та економічне зростання, підвищить їх конкурентоспроможність. Завдяки застосуванню маркетингової концепції в діяльності підприємств є можливим збільшення ринкової частки, покращення фінансових результатів діяльності через ефективніше задоволення потреб кінцевих споживачів.

References:

1. Наденко І. Сутність та сучасні проблеми регіонального маркетингу / І. Наденко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету : Серія: Економічні науки. – Випуск 35: у 3-х частинах. – Ч. III. – Том 2. – С. 59 – 64.
2. Дудар Т. Маркетинг відносин в системі агробізнесу у контексті викликів євроінтеграційних процесів / Т. Дудар // Вісник Тернопільського національного економічного університету: науковий журнал. – 2016. – № 1 – С. 22 – 34.
3. Омельницька З. Відображаємо в обліку послуги маркетингу, дистрибуції та мерчандайзингу / З. Омельницька // Баланс: газета. – 2016. – 7 серпня (№ 61). – С. 2–5.

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КРИЗИ

Євась Тетяна Володимирівна,
старший викладач кафедри бізнесу і права,
Вінницький соціально-економічний інститут
Університету «Україна»

Реалії сьогодення характеризуються динамічною зміною внутрішніх та зовнішніх чинників господарювання підприємств, високою нестабільністю соціально-економічного розвитку, що спричиняють кризові явища в роботі будь-якого суб'єкта господарювання. На цьому фоні одними із найголовніших завдань антикризового менеджменту стають: збереження кваліфікованих кадрів, без яких неможливо подолати кризу; зменшення соціально-психологічної напруги в колективі; досягнення необхідної ефективності та продуктивності праці. Вирішити ці завдання можна за рахунок дієвої та адекватної кризовим умовам мотивації персоналу, яка є ключовим засобом мобілізації кадрів підприємства [1, с. 35].

В сучасній науковій літературі мотивація визначається як сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників, які забезпечують процес спонукання працівника до діяльності, спрямованої на досягнення особистих і колективних цілей. Близьким до поняття мотивація є поняття «стимулювання праці», яке слід розглядати як систему засобів спрямованих на спонукання працівника до конкретних дій, формування матеріальної і моральної зацікавленості у своїй праці та підвищенні її ефективності [2].

Під час антикризового управління, менеджерам доцільно будувати систему управління персоналом з врахуванням не тільки загальних законів управлінської діяльності, але й враховувати особливості управління, заснованого на взаємодії та впливі на працівників, що зводиться до обміну внесками між працівником та керівником, основою якого є продуктивність та винагорода за результат.

Основним принципом управління, що впливає на підлеглих, є емоційність. Керівник ідеалізується та дає працівникам можливість ідентифікації. В ідеальній ситуації управління, що впливає на підлеглих, звертається рівною мірою як до почуття, так і до розуму. Метою такого управління є підвищення мотивації учасників, отримання задоволення від співробітництва та посилення усвідомлення успіху. Відносини між керівником та працівниками базуються замість прямого контролю на взаємній довірі [3, с. 122-123].

В кризових умовах ефективна система мотивації персоналу повинна базуватись не тільки на таких загальних принципах її побудови, як: індивідуальний підхід, належна безпека та умови праці, об'єктивність та збалансованість системи винагород, партисипативне управління, формування сприятливого психологічного клімату в колективі [4], але впроваджувати наступні принципи антикризового управління:

1. Розмір мотиваційної складової винагороди за працю доцільно визначати з урахуванням фінансового стану підприємства, про який повідомлено працівників, а також на основі справедливої, прозорої та об'єктивної методики оцінки результатів їх роботи.

2. Зв'язок розміру винагороди та особистих результатів, а також внеску працівника у подолання кризових процесів на підприємстві.

3. Зв'язок винагороди з результатами діяльності колективу.

4. Управління часовими лагами винагород – у разі наявності фінансових можливостей винагорода має бути вручена одразу за досягненням очікуваного результату, якщо таких можливостей немає – слід передбачити нагородження працівників по завершенню кризи та надати певні гарантії.

5. Значущість винагороди – винагорода має задовольнити певну частку потреб працівника та визнаватись як цінна у колективі, чому сприятиме розбудована система корпоративних цінностей [5, с. 100].

Мотивація персоналу в умовах кризи вимагає змін в системі матеріального, та нематеріального стимулювання.

Матеріальне стимулювання праці являє собою процес формування і використання систем матеріальних стимулів праці та розподілу заробітної плати відповідно до дії закону розподілу за кількістю і якістю праці [2].

У мотивації праці матеріальна винагорода має вирішальне значення яке для працівника не обмежується виключно компенсацією затрат часу, енергії, інтелекту, що витрачаються ним при досягненні цілей підприємства. Форми отримання грошової винагороди, її відносні та абсолютні розміри сприймаються працівником як свідчення його цінності для організації, впливають на самооцінку працівника, прямо говорять про його соціальний статус.

У кризових умовах менеджери, як правило, шукають шляхи економії витрат на персонал. При цьому можуть виникати загрози необ'єктивної оцінки персоналу, її штучного заниження з метою скорочення мотиваційних виплат. Це, у свою чергу, породжує проблеми у кризовий період, а також сповільнює майбутнє відновлення нормального функціонування підприємства на посткризовому етапі, що пов'язано з втратою кадрів, зниженню лояльності та довіри до підприємства, погіршенням ділової репутації [4].

Нематеріальна мотивація спрямована на підвищення рівня лояльності та зацікавленості співробітників в життєдіяльності підприємства одночасно зі зниженням витрат на компенсацію співробітникам їх трудовитрат. Складовими нематеріальної мотивації можуть бути: усна чи письмова подяка за виконану роботу; визнання особистого внеску працівника; присвоєння звання «кращий працівник»; надання більших повноважень на робочому місці; можливість брати участь в управлінні підприємством; гнучкий графік роботи тощо. Система нематеріальної мотивації повинна бути різностороння, тобто не тільки для працівників різних рівнів, а й враховувати соціальний статус, вік, стать працівника, а також його психологічні особливості [2; 5].

Отже, мотивація персоналу підприємства в умовах кризи повинна бути спрямована на збереження, розвиток та мобілізацію його кадрового потенціалу;

на забезпечення соціального захисту працівників та створення належних умов праці. При цьому система мотивації праці як один із важливих напрямків антикризового менеджменту повинна ґрунтуватись на ефективній комбінації адміністративних методів, соціальних гарантій та нематеріальних факторів мотивації, що зближують інтересів працівника з інтересами підприємства задля одержання таких економічних результатів діяльності підприємства, які дозволять йому подолати кризу.

Список літератури:

1. Євась Т.В., Ковалюк С.В., Нестерук О.В. Особливості мотивації персоналу підприємства в кризових умовах. *Подільський науковий вісник*. 2022. №1 (21). С. 35-39. URL : http://pnv.in.ua/images/Magazine/1_2022.pdf#page=35.
2. Шаманська О.І. Мотиваційні чинники ефективного управління персоналом на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2019. №10. URL : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2019/72.pdf.
3. Ткаченко М.І., Євась Т.В., Жукова О.А. Актуальні підходи до управління персоналом підприємства. *Економічний вісник ЗДІА*. 2018. Вип. 4 (16). С. 121-124. URL : <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/963/1/25.pdf>.
4. Ковбас Г.І. Методика оцінки мотивації персоналу в умовах кризи. *Ефективна економіка*. 2019. №7. URL : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/7_2019/37.pdf.
5. Урманов Ф.Ш., Касімова А.А. Мотивація – основний чинник ефективності управлінської праці. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 4. С. 98–102. URL : file:///C:/Users/www/Downloads/Vzhdtu_econ_2017_4_19.pdf.

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ МОТИВАЦІЇ ВИСОКОПРОДУКТИВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

Бабчинська Олена,

д-р. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

Важливою передумовою розвитку сучасного суспільства в умовах максимального використання нововведень та інновацій є особливе приділення уваги персоналу, що створює передумови для економічного зростання та конкурентоспроможності як окремого працівника, так і підприємства загалом, а також гарантує при цьому його економічну безпеку. У кожного працівника крім визначених умов трудової діяльності на промисловому підприємстві існують і свої особистісні мотиви та стимули, що спонукають до повсякденного виконання поставлених перед ним завдань. Через те, аналіз поведінки працівників вимагає застосування знань у поєднанні з досвідом, професійними навичками, освітнім рівнем, психологічним та матеріальним станом тощо.

Мотивація персоналу відіграє важливе значення у досягненні підприємством встановлених цілей. Для інноваційного підприємства це питання набуває стратегічного значення, оскільки працівники, особливо ті, які безпосередньо задіяні у процесі створення інновацій, є ключовим ресурсом на даному підприємстві. При цьому мотивування працівників на таких підприємствах повинно відбуватися за декількома основними напрямками: мотивування персоналу до інноваційно-орієнтованої трудової діяльності, мотивування персоналу до постійного професійного розвитку та мотивування персоналу до адаптації інновацій на самому підприємстві.

Аналіз наукової літератури вказує на те, що набагато більше наукових праць в Україні, так і за її межами присвячено загальним проблемам мотивації персоналу підприємства. Серед них варто згадати роботи Колота А. М., Нижника В. М., Ведерніков М. Д., Цимбалюк С. О., Харун О. А. та інші.

При цьому доцільним є вивчення проблеми мотивації персоналу інноваційного підприємства починаючи з загального до конкретного, тобто від аналізу основних термінів, домінуючих теорій мотивації та існуючих науково-методичних доробок з питань мотивації персоналу в цілому на підприємствах. Саме такий підхід, на нашу думку, дозволить на наступному етапі обґрунтувати основні науково-методичні засади мотивування персоналу до інноваційної діяльності підприємства.

Мотивація, будучи складним процесом, включає різноманітні підходи авторів щодо трактування змісту даного поняття, визначаючи його як сукупність мотивів, стимулів чи внутрішніх та зовнішніх чинників, або як процес спонукання особистості до певних дій. При розгляді питання мотивації людини науковці оперують в першу чергу такими поняттями як потреби, інтереси,

мотиви і стимули. Колот А. М. і Цимбалюк С. О. визначають потребу як «відчуття нестачі чогось, необхідність в чомусь...» [2].

Подальший аналіз цього та подібних визначень вказує на те, що ці потреби можуть бути усвідомлені чи неусвідомлені. Також людина може надавати різну суб'єктивну оцінку окремим потребам в різний період свого життя. Наприклад, в умовах благополуччя, людина може навіть не усвідомлювати важливість житла, їжі, безпеки тощо. Водночас зі зміною умов її життєдіяльності ситуація може суттєво змінитися і спровокувати переосмислення життєвих цінностей і потреб.

З усвідомленими потребами пов'язують поняття «інтерес» [1]. Оксфордський словник визначає «інтерес» як «зв'язок з чимось, що впливає на ставлення людини до цього об'єкта, особливо якщо можна отримати від нього якусь користь» [3]. В свою чергу цей же словник дає визначення поняттю «мотив», як «причини, щоб щось зробити» [3]. Колот А. М. і Цимбалюк С. О. пропонують більш складне наукове визначення мотиву як «усвідомленого внутрішнього спонукання людини до діяльності, пов'язане із задоволенням певних потреб» [2]. На відміну від мотиву, стимул має зовнішнє походження [2] і використання одних чи інших стимулів має за мету стимулювати людину до певної діяльності.

Серед цих та ряду інших визначень, хочемо звернути увагу на визначення понять «мотивація», «мотивування» та «стимулювання». В багатьох наукових роботах ці визначення пропонуються з прив'язкою до трудової діяльності. Водночас, варто зауважити, що існує багато інших видів діяльності, до яких також можливо застосовувати ці поняття. До такої діяльності відноситься і професійний розвиток. Тому пропонуємо для цілей цієї роботи також розглянути і більш вузькі поняття з орієнтацією на розвиток персоналу.

Так, Бугайова М. В. оперує поняттями «мотивація професійного розвитку», «механізм мотивації професійного розвитку» та «система мотивації професійного розвитку». Під «мотивацією професійного розвитку персоналу» автори розуміють сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил (мотиваторів), які впливають на працівника, формуючи зацікавленість у постійному професійному самовдосконаленні, саморозвитку на основі оновлення професійних знань, вмінь, навичок, набуття компетенцій» [1, с. 131].

Науковці також дають визначення «потреб працівників щодо їх професійного розвитку», під якими розуміють «відчуття працівниками фізичного та соціального дискомфорту у разі нестачі знань, необхідності набуття нових знань, умінь, навичок, компетенцій задля забезпечення конкурентоспроможності у сфері зайнятості» [1, с. 131]. Водночас, на нашу думку, необхідно звернути увагу на той факт, що потреби не лише самих працівників можуть лежати в основі мотивації до навчання. Це також можуть бути потреби самого підприємства, якому необхідно перекваліфікувати працівників або підняти їх освітній рівень. Також, крім потреб безпосередньо у професійному розвитку, рушійною силою можуть бути й інші потреби, про які детальніше говориться при обговоренні теорій мотивації, в основі яких лежать потреби людини.

Визначення усіх цих понять є важливим для розуміння механізму мотивування окремої людини. Ці механізми добре описані в теоріях мотивації, яких на сьогоднішній день налічується декілька десятків. Серед усіх цих теорій існує декілька лідируючих теорій, які мали суттєвий вплив на практику управління трудовими ресурсами практично у всьому світі. До першої групи відносять теорії мотивації, в основі яких лежать потреби людини. Тут варто згадати теорію потреб Маслоу А., теорію ERG Альдерфера К., теорію мотивації МакКлелланда Д., теорію мотивації Герцберга Ф. та деякі інші.

Мабуть, найбільш відомою теорією мотивації є теорія Маслоу А. та його піраміда потреб. Науковець вважав, що будь-який стан людини слід розуміти як такий, що мотивує та є мотивованих. Обґрунтовуючи свою теорію, науковець звернувся фактично до основи всієї економіки – необхідності задоволення потреб людини в умовах обмежених ресурсів. При цьому важливим елементом теорії є те, що всі потреби, на думку Маслоу А., можна розмістити «в ієрархії предпотенціалу» [5]. Це означає, що задоволення потреб нижчого рівня активізує потреби вищого рівня, і як каже сам автор теорії, мотивує людину до «більш соціальних цілей» [5]. Іншою особливістю механізму дії мотивації на основі потреб є те, що незадоволені потреби мотивують людину до певних дій, тоді як задоволені потреби можуть не мати ніякого впливу на поведінку людини.

Відповідно до піраміди Маслоу, потреби людини в творчості, самореалізації, самоповазі, досягненнях виступають на перший план і служать ключем до її мотивації лише тоді, коли задоволені базові фізичні потреби і потреби в безпеці. Водночас, навіть сам автор вказував на умовність такої ієрархії і такої послідовності задоволення потреб [5], оскільки історії відомі випадки, коли людина фактично переступала нижні сходишки і творила в важких умовах життя.

Не дивлячись на цей очевидний недолік, ця теорія залишається популярною, оскільки в простий і зрозумілий спосіб демонструє те, що забезпечити повноцінну творчу діяльність людини важко, якщо вона буде постійно думати про те, як забезпечити потреби нижчих рівнів. Також автор вказує на те, що рух по піраміді потреб не обов'язково означає повне задоволення потреб нижчого рівня. Крім того, автор піднімає ряд інших питань, відповіді на які не дає його теорія. Водночас, на всі вказані недоліки і обмеження, теорія не втрачає популярності і в наші дні.

Іншою теорією, що базується на потребах людини, є теорія ERG Альдерфера К. Науковець назвав її альтернативою теорії Маслоу А. Він виділив три основні групи потреб: потреби в існуванні (E-existence, приналежності (R-relatedness) або зв'язку та зростанні (G-growth). Ці потреби, на думку автора теорії, відповідають потребам, виділеним Маслоу А. Наприклад, потреба в існуванні відповідає потребам у безпеці, їжі житлі, потреба у зростанні відповідає таким групам потреб з піраміди Маслоу, як потреби у самовираженні та в певній мірі потребами у визнанні та самовираженні тощо.

При цьому теорія має більш гнучкий підхід щодо питання зміни потреб і переходу від однієї групи до іншої. Науковець виділив сім принципів того, як змінюються потреби тим самим продемонструвавши, що їх ієрархія може не

мати визначального значення. Тому графічно елементи теорії мотивації Альдерфера К. відображають як взаємозв'язок між елементами, не будуючи з них піраміду. Більш того, науковець навіть наголошував на тому, що якщо потреби вищого рівня не можуть бути задоволені, людина фокусує увагу на потребах нижчого рівня і намагається їх якомога повніше задовільнити.

Теорія мотивації МакКлелланда Д. в певній мірі перекликаються з теорією Маслоу А., оскільки науковець також оперував такими поняттями як потреби вищого і нижчого рівнів, і сфокусувався, в першу чергу на потребах вищого рівня: потребі в досягненнях або успіху, співучасті та потребі у владі [5]. Науковець будував свою теорію на припущенні, що потреби нижчого рівня в сучасному суспільстві переважно задоволені. Звісно, що мова йшла про розвинуті суспільства.

Четвертою теорією мотивації, яку пропонуємо розглянути в цій групі є теорія Герцберга Ф. [2]. На основі опитування, проведеного серед працівників одного підприємства, науковець дійшов до висновку, що існують дві групи факторів. Одні фактори впливають на почуття задоволення роботою, а інші фактори навпаки – є джерелом незадоволення роботою і, відповідно, зниженої мотивації. До групи мотивуючих факторів Герцберг Ф. відніс досягнення, визнання, саму роботу (її зміст), відповідальність, просування по службі, професійне зростання. Тоді як в групу демотивуючих факторів науковець включив політику компанії, управління, взаємовідносини, умови праці, оплату праці, безпеку.

Теорія Герцберга Ф. зазнала критики з різних причин. По-перше, дослідження проводилося лише на одному підприємстві і його результати не є репрезентативними. По-друге, поділ факторів на дві групи є умовним і не завжди є зрозумілим, чи фактор є гігієнічним чи мотиваційним. По-третє, мотивація є складним явищем і залежить не лише від факторів, дію яких можна спостерігати на самому підприємстві. Тут доцільно говорити і про вплив загальнонаціональної культури, соціально-економічної ситуації в країні і регіоні, особисті життєві обставини тощо.

Якщо розглядати теорії мотивації, в основі яких лежать потреби людини, з точки зору можливості їх застосування до інноваційних підприємств, найбільш очевидним є те, що менеджерам потрібно активізувати потреби персоналу в самореалізації, в досягненнях і успіху.

Більш складну модель мотивації розробили Портер Л. і Лоулер Е. [4]. Науковці використали теорію Врума В. для подальшого вдосконалення теорії мотивації. Їх теорія базується на таких припущеннях:

- 1) індивідуальна поведінка визначається поєднанням зовнішніх і внутрішніх по відношенню до людини факторів;
- 2) працівники вважаються раціональними особами, які приймають свідомі рішення щодо своєї поведінки в організаціях;
- 3) працівники мають різні потреби, бажання та цілі;
- 4) на основі своїх очікувань люди вибирають між альтернативними способами поведінки і сподіваються, що такий вибір призведе до бажаного результату.

Нарешті, коротко розглянемо широко відому теорію мотивації Макгрегора Д. Відповідно до теорії Х, всіх люди схильні до лінії і шукають можливостей зменшити обсяги роботи і уникати зайвої на їх думку відповідальності. Домінування цієї теорії протягом певного періоду часу призвело до поширення авторитарного стилю управління.

Водночас ряд досліджень продемонстрував, що для інноваційного розвитку підприємства такий підхід до управління персоналом не підходить, оскільки знижує рівень ініціативності працівників, перешкоджає творчому розвитку.

Для інноваційно-орієнтованого підприємства доцільніше застосовувати теорію Y, яка розглядає працівників як таких, що прагнуть професійного росту, шукають більшої відповідальності, можуть самі себе контролювати і самі управляти своєю діяльністю. В такому випадку підходять стилі лідерства, які враховують думку підлеглих, практикують делегування повноважень та ініціативу.

На нашу думку, існуючі теорії мотивації можна застосувати і до навчальної діяльності, проте з певними застереженнями. Насамперед, навчання відрізняється від трудової діяльності, зазвичай тим, що період навчання може не оплачуватися або оплачуватися не так, як трудова діяльність. Якщо мова йде про навчання і розвиток на самому підприємстві, проблемою може стати обмеженість часу, який може працівник виділити на розвиваючу діяльність. Іншою проблемою може стати перенесення проблем мотивації до праці на мотивацію до навчання. Якщо загальна система мотивації на підприємстві не працює належним чином, працівник може бути не мотивованим докладати додаткових зусиль до професійного розвитку.

Також потрібно пам'ятати про те, що навчання дорослої людини суттєво відрізняється від навчання дітей та підлітків. Доросла людина зазвичай більш свідомо і раціонально підходить до цього процесу. Тому важливо в цьому випадку мати відповідь на питання «навіщо?» і «що зміниться?» (що відповідає постулатам теорії очікування).

Система мотивації працівників може передбачати використання матеріальних і нематеріальних методів мотивації. Огляд наукової літератури дозволив узагальнити існуючі системи мотивації працівників [1, с. 133]:

1. Система матеріальних винагород.
2. Система участі в акціонерному капіталі, участі у прибутках.
3. Система додаткових компенсаційних пакетів відповідно до результатів діяльності, в тому числі навчання.
4. Система нематеріальних стимулів, які можуть включати участь в прийнятті рішень, делегуванні повноважень, колективне визнання досягнень працівників тощо.

Матеріальна винагорода працівників відіграє дуже важливу роль в їх мотивації. Не дивлячись на нещодавно проведені дослідження, які говорять про домінуючі в деяких сферах роль нематеріальних стимулів, матеріальна складова залишається дуже важливою, оскільки вона дозволяє задовільнити базові

потреби людини та її сім'ї, зокрема, потреби в житлі, в харчуванні, одязі, безпеці, соціальному захисті тощо.

Для інноваційного підприємства правильно побудована система матеріальних винагород дозволяє: привабити найкращих кваліфікованих спеціалістів в галузі, знизити рівень плинності талановитих співробітників, підтримувати високий рівень мотивації у працівників до інноваційно-орієнтованої діяльності підприємства.

Крім матеріальної, важливе місце займають й інші підходи до мотивації. Важливим є зміст праці та перспективи кар'єрного росту, що може служити сильним стимулом до проходження додаткового навчання, більш сумлінного виконання своїх професійних обов'язків, досягнення більш значущих результатів в роботі. Крім того важливими факторами впливу на працівника є: загальна організаційна культура на підприємстві; стиль управління; гнучкий робочий графік; інші нематеріальні фактори.

Таким чином, мотивація праці – одна з найважливіших функцій менеджменту, спрямованих на досягнення цілей організації через задоволення власних потреб працівників. Досягнення цих цілей неможливе без ефективних моделей мотивації, заснованих на сучасних теоріях мотивації. На сьогоднішній день існує велика кількість таких теорій, однак жодна з них не є універсальною. Теорії, які запропонували А. Маслоу, Д. МакКлелланд, Ф. Герцберг, К. Алдерфер, В. Врум, Портер-Лоулер та інші дослідники, необхідно розглядати як гіпотези, що потребують підтвердження в ході практичного дослідження поведінки працівників. Водночас, для побудови ефективної моделі мотивування керівники вітчизняних підприємств повинні акцентувати увагу на розвитку трудових відносин, культурі менеджменту та підприємстві загалом. Для підвищення мотивації праці вони повинні враховувати досвід провідних зарубіжних та вітчизняних компаній, який полягає в створенні сучасного робочого середовища, наданні соціальних гарантій, створення платформ для спільної роботи, заохоченні командної роботи, інновацій та творчості, залученні співробітників до процесу прийняття рішень, розвитку їх кар'єри, індивідуальних та командних винагородах та інших заходах.

Список літератури:

1. Бугайова М. В. Теоретичні основи мотивації професійного розвитку персоналу підприємства. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2019. Вип. 30. С. 127–139.

2. Колот А. М. Цимбалюк С. О. Мотивація персоналу : підручник. К. : КНЕУ, 2019. 397 с.

3. Interest [Electronic Resource] / the Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Access Mode:
https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/interest_1

4. Lawler E. E. The effect of performance on job satisfaction / E. E. Lawler, L. W. Porter // Industrial Relations: A Journal of Economy and Society. 1999. Vol. 7, Iss. 1. – pp. 20–28.

5. Maslow A. H. A theory of human motivation [Electronic Resource] / A. H. Maslow // Psychological Review. 1998. No. 50(4). pp. 370–396. Access Mode: <https://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>

ВИКОРИСТАННЯ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЙ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Бут-Гусаїм Олександр

Кафедра міжнародного менеджменту та інновацій

Новітні технології блокчейну проникли практично у кожен сучасну сферу управління. Не винятком є і використання даних технологій у міжнародній торгівлі, зокрема у формуванні договірних відносин. Практично усі блокчейн-технології визначаються як розумні-технології, а тому вони створюють нові види ділових відносин із приставкою «смарт» [1]. В даному випадку блокчейн використовується для підготовки та підписання смарт-договорів.

Користувачі технології. Основними користувачами таких контрактів, як правило, є логістичні компанії, зокрема імпортери, експортери, перевізники, консалтингові компанії. Часто контракти на основі блокчейн-технологій використовуються і банківськими установами – посередниками міжнародних відносин [3].

Умови застосування. Для того, щоб використовувати блокчейн технології, компанія повинна мати базовий рівень автоматизації ділових процесів, що дозволяє принаймні застосовувати цифровий підпис, який підтверджуватиме здійснену операцію. Для формування таких контрактних відносин використовуються спеціалізовані сервіси, які налаштовують взаємодію учасників, дозволяючи їм на прозорих умовах формувати, коректувати, підписувати та моніторити будь-які документи [4].

Основні переваги. Блокчейн дозволяє ефективно налагодити процеси підписання контракту. З його допомогою скорочується час координації, а управлінські дії отримують додатковий ступінь захищеності. З їх допомогою спрощується потік документів, удосконалюються грошові потоки та скорочуються логістичні цикли. Блокчейн технології дозволяють зробити контракти гнучкими, такими, що розкривають усі необхідні умови підписання угоди. Ще однією важливою перевагою роботи із смарт-контрактами є налагоджена система сповіщення, яка дозволяє усім учасникам ділових відносин отримувати інформацію про зміни в контрактах, зокрема їх підписання. Таким чином такі угоди укладаються миттєво, в результаті це дозволяє безпосередньо перейти до виконання угоди [2].

Ризики. Як і будь-які цифрові операції, блокчейн контракти мають ризики, пов'язані із кібербезпекою, коли однією із сторін може бути втрачено ключ безпеки, або він може бути викрадений. Використання смарт-технологій вимагає абсолютної цифрової грамотності та розуміння, як зберігати та захищати цифрові дані для того, щоби вони не дісталися конкурентам чи іншим зацікавленим сторонам, що можуть негативно вплинути на хід ділових операцій [5].

Список використаної літератури

1. Chang S.E., Chen Y.C. Supply chain re-engineering using blockchain technology: A case of smart contract based tracking process. *Technological Forecasting & Social Change*. 2019. Vol. 144, pp. 1-11.
2. Літошенко А.В. Технологія blockchain: переваги та неочевидні можливості використання у різних галузях. *Економіка та держава*. 2017. No 8. С. 77–78.
3. Zamani E.D., Giaglis G.M. With a little help from the miners: Distributed ledger technology and market disintermediation. *Industrial Management & Data Systems*. 2018. Vol. 118. No 3, pp. 637-652.
4. Merkle R.C. A digital signature based on a conventional encryption function. *Lecture Notes in Computer Science*. 1987. Vol. 293. pp. 369-378
5. Szabo N. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets. 1996. URL: http://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOT%20winterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart_contracts_2.html

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ОБЛІКУ

Бут-Гусаїм Олександр

Кафедра міжнародного менеджменту та інновацій

Використання сучасних інформаційних технологій з обліку та аналізу отримали значний розвиток завдяки активізації бізнес-процесів у світі. Світова практика показує, що автоматизовані облікові та фінансові системи управління є потужним інструментом для підвищення продуктивності праці і ефективності виробництва загалом [1]. Популярні програмні продукти для обліку та аналізу розділилися на три види: великі інтегровані продукти, продукти середньої інтеграції та локальні рішення.

Локальні рішення успішно справляються із вирішенням окремих задач обліку на підприємствах, які мають особливі бізнес-процеси. Однак вони не надають послуги цілісного управління та автоматизацію всіх господарських процесів. Перевагою таких систем є невелика ціна і відносна простота впровадження.

Середні інтегровані системи - це комплексні рішення з бухгалтерського обліку, які можуть містити елементи фінансового аналізу. Як правило, такі рішення використовуються практично до всіх господарських процесів, що потребують ведення документування, однак вони не охоплюють всі сфери діяльності підприємства.

Великі інтегровані системи є розвиненими і складними. Як правило, вони використовують західні стандарти управління рівня MRPII та ERP. Такі системи дозволяють не тільки автоматизувати облік та звітність на всіх рівнях, однак і показують автоматизовані результати аналізування фінансової діяльності з підкресленням проблемних моментів, що потребують вирішення [2].

Останнім часом популяризуються онлайн платформи, які дозволяють використовувати власні рішення для вирішення облікових задач та завдань з аналізу. Розглянемо основні з них:

Bookkeeper - Універсальне рішення для малого бізнесу (охоплює декілька баз в одному пакеті). Можливість керувати власними рахунками, розраховувати з/п, оплачувати рахунки і податки

Bookkeeper360- Ідеальний для невеликих компаній малого та середнього бізнесу, що використовують Xero чи шукають інноваційну альтернативу QuickBooks для росту бізнесу.

KPMG Spark- Компанія надає послуги аудиту, розрахунку податків, консультаційні. Надають послуги державним організаціям, корпораціям та некомерційним організаціям.

Ignite Spot Accounting- Бухгалтерський облік. Розрахунок заробітної плати та інші бухгалтерські задачі. Допомога в фінансовому аналізі, складанні бюджету, прогнозуванні.

Accounting Department- Послуги бухгалтерського обліку для стабільних компаній та компаній що розвиваються [3].

Існує велика кількість сервісів, які використовують хмарні сервіси або власні сервери для збереження даних. Інша частина сервісів є програмними оболонками, які встановлюються на комп'ютери бізнесу та використовують технічні можливості підприємства. Основною спільною рисою даного програмного забезпечення є його універсальність, а також використання різних модулів під різні цілі бізнесу [4].

Список використаної літератури

1. The Global Information Technology Report 2016: Innovating in the Digital Economy. (n.d). [www3.weforum.org](http://www3.weforum.org/docs/GITR2016/WEF_GITR_Full_Report.pdf). URL: http://www3.weforum.org/docs/GITR2016/WEF_GITR_Full_Report.pdf
2. Huisache, S. (2020) Accounting Software Statistics and Trends. TrustRadius. URL: <https://www.trustradius.com/vendor-blog/accounting-software-statistics-trends>
3. Hood, D. (2020). The Year Ahead: 2021 in numbers. Accounting Today. URL: <https://imtc6hwlm4sznkn6ol4nalcgq-acenmqalqxnvxuq-accountingtoday-com.translate.google/list/the-year-ahead-2021-for-accountants-in-numbers>
4. Johns, J. (2016) Changing the Perspective of Information Security in the Cloud: Cloud Access Security Brokers and Cloud Identity and Access Management. SANS Institute. URL: <https://www.sans.org/reading-room/whitepapers/cloud/changing-perspective-information-security-cloud-cloud-access-security-brokers-cl-37150>

ПІДХІД «УПРАВЛІННЯ ТАЛАНТАМИ» У ФОРМУВАННІ ДІЄВОЇ КОМАНДИ БІЗНЕС- АНАЛІТИКІВ

Майборода Марія Миколаївна

к.е.н, доцент
Державний біотехнологічний університет

Сухий Володимир Тарасович

викладач
ПЗВО «Харківський технологічний університет «ШАГ»

Смаглюк Юрій Михайлович

студент
Державний біотехнологічний університет

Шестакова Діана Геннадіївна

студентка
ПЗВО «Харківський технологічний університет «ШАГ»

В сучасному процесі управління трудовими ресурсами все частіше зустрічаємо складову «управління талантами», як напрямок більш якісного підбору кваліфікованих працівників з необхідними Soft skills та прагненням до розвитку.

Питанням організації процесу управління талантами займається велика кількість вчених та практиків в різних куточках світу, хоча даний підхід і є відносно новим. Різні напрямки наукових досліджень у галузі управління талантами походять саме від закордонних дослідників, а тому першими вони мали місце практичного застосування у міжнародних компаніях. Базові основи талант-менеджменту були досліджені у роботах таких відомих іноземців, як Е. Майклз, А. Робертсон, Х. Хендфілд-Джонс, Е. Екселрод, Т.Дж. Пітерс, Дж. Біллсберрі, Б. Екселрод та інших [1, с. 281].

Повністю погоджуємося, з вченими, що сучасна практика підприємств вказує про необхідність залучення талановитих співробітників, адже одним з чинників переваги на ринку, формування престижного іміджу підприємства забезпечується талановитим персоналом [2, с. 150] та тим що трудові ресурси є важливим, основоформуєчим чинником формування конкретних переваг, бо навіть попри наявність інших видів ресурсів та відсутності якісного людського ресурсу- результат буде нульовий [3].

З іншого боку управління талантами – розглядається як процес передбачення та задоволення роботодавцями своїх потреб в людському капіталі, але між експертами відсутня єдина думка розуміння цього процесу, тобто чи стосується

даний напрямок управління талантами всіх працівників організації чи все ж таки на етапі відбору обираються високопотенційні чи високоефективні кандидати.

Аналіз науково-педагогічної літератури дає змогу зробити висновок, що зв'язок розвитку ІТ-технологій та сучасних методів бізнес-аналізу є актуальною проблемою, вирішення якої дозволяє визначити перспективні напрями в галузі застосування інформаційних технологій в процесі забезпечення підвищення ефективності функціонування системи управління бізнесом. В сучасних динамічних умовах зросли вимоги до компетенції таких фахівців, що пов'язано як жорсткою конкуренцією в бізнесі, коли потрібно ефективно розподіляти ресурси, бути гнучким і здійснювати якомога менше помилок, так і швидким розвитком інформаційних технологій та умов ринку, що вимагають швидкого реагування зі сторони робітників та бажання швидко опанувати новий матеріал.

Бізнес-аналітик в ІТ є сполучною ланкою між клієнтом, менеджером проєкту і командою розробників. Спеціалісти даного профілю розуміє як працюють продукти, послуги або програмне забезпечення компанії та як влаштовані бізнес-процеси, відчуває потреби кінцевих споживачів та має швидко приймати рішення та забезпечувати якісне виконання своєї ролі в проєктному менеджменті..

В обов'язки аналітиків також входить визначення глобальних тенденцій розвитку продукту. При цьому відбувається все більше зближення професій бізнес аналітика, системного аналітика, організатора та контролера бізнес-процесів, бізнес-консультанта. Зазвичай, бізнес-аналітик є головною зв'язуючою ланкою в організації, яка уможливорює поєднання суперечливих інтересів всіх сторін при реалізації конкретного проєкту [4].

Основними об'єктами досліджень бізнес-аналітиків є модель компанії та гнучкі регламенти бізнес-процесів. Професор Бариленко В.І. вважає, що відмінність бізнес-аналізу від традиційного комплексного економічного аналізу полягає у тому, що бізнес-аналіз являє собою комбінацію внутрішнього (процесного аналізу) і зовнішнього (аналізу середовища), які на основі багатокритеріальних оцінок відповідно до вимог різних зацікавлених сторін уможливають своєчасне коригування бізнес-моделі й стратегії компанії для забезпечення її стійкого розвитку [2, с.38].

Чітке розуміння задачі, усвідомлення потреб організації є головним кроком на шляху реалізації плану розвитку бізнесу. Наразі в Україні найбільш перспективним є напрямок, пов'язаний з аутсорсингом інформаційних технологій. Найчастіше відсутність розуміння бізнес-аналітиком роботи інформаційних систем є причиною неправильного розуміння розробниками поставлених задач та очікуваних результатів, що в кінцевому рахунку не вирішує проблему або вирішує її не в повному об'ємі [5]. Гарний бізнес-аналітик з базових вимог має мати добрі знання однієї чи декілька іноземних мов та звичайно розвинену емпатію, системне та креативне мислення, вміння виходити за рамки, аналітичні здібності та широкий кругозір. А також потрібні навички фасилітації, уміння знаходити компроміси. Дані характеристики не завжди є вродженими,

тож якщо роботодавець зуміє знайти такого спеціаліста то значно підвищить ефективність своєї діяльності. З іншого боку, завжди є можливість опанувати ту чи іншу навичку, але для цього також працівник повинен мати хист до навчання, що можемо віднести і до таланту швидко опановувати нове та змінювати себе на краще.

Розуміючи важливість управління талантами в процесі підбору та розвитку бізнес-аналітиків пропонуємо використовувати такі підходах як:

- орієнтація на потенціал – передбачає визначення найбільш перспективних виконавців та цілеспрямовані дії на їх розвиток;
- HR практики – застосування дієвих інструментів HR, що спрямовані для залучення, найму та утримання талантів, виявлення високопотенційних співробітників, ефективне управління продуктивністю;
- класифікація позицій – застосування критерії поділу вакансій за рівнями: на стратегічні, допоміжні та можливі посади для аутсорсингу;
- стратегічні пули – орієнтація на формування внутрішніх кадрових резервів з перспективами кар'єрного розвитку працівників

Отже, управління талантами має розглядатися як циклічний і безперервний процес їх виявлення, використання і розвитку. В цьому зв'язку розвиток бізнес-аналітиків переплітається із концепцією навчання впродовж життя, включаючи самонавчання.

Список літератури

1. Нефьодова К.А. Управління талантами як інструмент формування бренду роботодавця URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/19453/279-285.pdf?sequence=1>
2. Петряєв О.О., Леоненко К.Р. Talent-management в управлінні персоналом. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Tezy_Bolgaria_03.20/Tezy_Bolgaria_03.20_22.pdf
3. Dudnyk O., Maiboroda M., Minenko S., Bogomolova K. Formation of strategically oriented system of motivation of personnel work in management of the modern enterprise. The III International Science Conference «Interaction of society and science: problems and prospects», October 05 – 08, 2021, London, England, 2021. p. 147-152
4. Парасій-Вергуненко І.М. Підготовка бізнес-аналітиків: сучасні тенденції у розвитку економічної освіти. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/350.pdf>
5. Гафіяк А.М. ІТ-технології та бізнес-аналітика. Економіка і суспільство. Випуск № 15 / 2018. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/143.pdf

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТІВ У ЦИФРОВОМУ МАРКЕТИНГУ

Мостова Анастасія Дмитрівна,

д.е.н., доцент

Університет імені Альфреда Нобеля

У більшості ринкових ніш електронної комерції пропозиція перевищує попит. Жорстка конкуренція змушує компанії боротися за кожного клієнта – відвідувача веб-сайту. Отримати конкурентні переваги можуть лише ті компанії, які ґрунтовно та систематично аналізують роботу конкурентів та враховують їхні успіхи та помилки у своїй цифровій маркетинговій стратегії [1].

Моніторинг конкурентів є ефективним інструментом вивчення кон'юнктури ринку та вразливих місць суперників. Володіючи достовірною інформацією, компанії створюють унікальні торгові пропозиції, що відрізняються від аналогічних Інтернет-магазинів у ніші реальною цінністю для споживачів, розробляють ефективні бізнес-стратегії та обирають найперспективніші напрями для розвитку.

Інтернет як середовище і засіб комунікації може бути ефективним джерелом інформації під час проведення маркетингових досліджень. Веб-сайти компаній, сторінки у соціальних мережах, бази даних, телеконференції, файлові сервери містять вторинні маркетингові дані, необхідні для прийняття управлінських рішень у цифровому маркетингу. Головними інструментами для проведення цих досліджень в Інтернеті є системи аналітики, пошукові машини, каталоги тощо. Для збору інформації про запити відвідувачів на веб-сайтах використовують лічильники і статистику, одержувану за допомогою систем аналітики. Для успішного старту бізнесу та просування сайту у цифровому середовищі потрібно створити унікальну торгову пропозицію, розробити маркетинг-мікс, спланувати бюджет. Тому потрібно розуміти, яким має бути веб-сайт, щоб отримати конкурентні переваги на ринку. Тому аналіз веб-сайтів конкурентів має проводитися при обґрунтуванні цифрової маркетингової стратегії компаній.

Ціль конкурентної розвідки полягає у дослідженні веб-сайтів конкурентів, визначенні їх сильних і слабких сторін, вдосконаленні власної бізнес-стратегії, унікальної торгової пропозиції та позиціонуванні на основі зібраної та проаналізованої інформації [3]. Конкурентний аналіз дозволяє компаніям ідентифікувати конкурентів у цифровому середовищі, вигідно відрізнитися від інших, створювати конкурентні переваги, досліджувати актуальні ринкові тренди, переймати найкращий досвід і використовувати його для підвищення ефективності бізнес-стратегії [3]. Вдосконалення власної унікальної торгової пропозиції, асортименту та цінової політики є важливими складовими успіху у Інтернет-торгівлі. Стратегічним результатом може бути знаходження нових каналів просування і залучення покупців, навіть при ефективних наявних диверсифікованих джерелах залучення трафіку. Конкурентний аналіз допоможе чіткіше окреслити цінність власного продукту для цільової аудиторії, а також

поліпшити спосіб її донесення в контексті вироблення нової ефективної комунікаційної політики або вдосконалення існуючої [4].

Аналіз конкурентів веб-сайту та їх цифрових стратегій – один із базових маркетингових інструментів, який застосовується при розробці стратегії цифрового маркетингу або при проведенні аудиту ніші [1]. На етапі аналізу конкурентів компанія повинна мати сформовані бізнес-цілі, досліджену цільову аудиторію та, можливо, розроблену унікальну торгову пропозицію. Хоча, в деяких випадках аналіз конкурентів допоможе сформуванню унікальної торгової пропозиції максимально точно.

Конкурентний аналіз доцільно проводити у наступних випадках:

- запуск нового бізнесу або бізнес-напрямку – для обґрунтування ринкової ціни, формування затребуваного асортименту, визначення цільової аудиторії;
- виведення на ринок нового продукту – для правильного позиціонування, включаючи стратегію ціноутворення;
- масштабування бізнесу – для визначення драйверів зростання та розширення продажів;
- розробка контент-стратегії та/чи комунікативної стратегії;
- складання планів і прогнозування продажів;
- запобігання зниженню середнього чека (ефективна організація пропозицій Up-sell і Cross-sell товарів в електронній комерції);
- первинне виведення офлайн бізнесу в онлайн;
- загальне розуміння ситуації на ринку і швидке реагування на нові тренди.

Інтеграція бізнесу у глобальну Інтернет мережу сприяла появі нових способів і джерел отримання інформації та їх аналітичній обробці у комплексі з традиційними параметрами аналізу конкурентного ринкового середовища, що характеризують бізнес. Основними джерелами інформації є статистика відвідувань сайту (частота відвідування сторінок, тривалість перегляду), джерела трафіку, цільова аудиторія, ефективність рекламної кампанії, та інші. Первинну інформацію можна отримати в процесі аналізу статистики відвідуваності веб-сайту, звернень користувачів на адресу електронної пошти компанії, проведених онлайн-опитувань. Проте, для комплексного аналізу конкурентів, ефективного представлення веб-сайту в Інтернет просторі та реалізації комплексу маркетингової політики у цифровому середовищі необхідне залучення експертного конкурентного аналізу у поєднанні з точними статистичними даними [5].

Розвиваючи свій онлайн-бізнес, важливо вивести сайт у топові позиції пошукової видачі та надійно закріпитися там. Однак, це завдання досить складне з урахуванням високої конкуренції, технологій, що постійно удосконалюються, і змін пошукових алгоритмів.

Конкурентний аналіз в Інтернет може бути експертний (неавтоматизований) та сервісний (автоматизований). Експертний аналіз дає змогу оцінити ринкові тренди та очікування споживачів, сформуванню якісної унікальної торгової пропозиції для кращого позиціонування. Експертний аналіз проводиться за заздалегідь розробленими алгоритмами та своєрідними чек-листами – переліком

необхідних елементів та функцій, які необхідно перевірити на сайті конкурента. Експерти також оцінюють власні суб'єктивні відчуття при роботі із сайтами конкурентів: які функції чи стилістичні рішення справили враження, а які не сподобалися [2]. Технічний (сервісний або автоматизований) конкурентний аналіз передбачає використання онлайн-сервісів (платних та безкоштовних) для оцінки технічних параметрів як власного веб-сайту, так і веб-сайтів конкурентів [2].

Стрімке посилення конкуренції в цифровому середовищі, динамічний розвиток ІТ-технологій, вимогливість споживачів щодо якості продукції та швидкості доставки потребують нових способів моніторингу та вивчення глобального цифрового середовища компаній-конкурентів. Так, застосування інструментів конкурентного аналізу в цифровому маркетингу дає можливість оцінювати конкурентне бізнес-середовище, ефективно визначати потенційні цільові ринки, систематично досліджувати попит, визначати обмеження та перешкоди, швидко та якісно інтерпретувати результати та окреслювати перспективи розвитку бізнес-діяльності компанії [4].

Перспективними напрямками подальших досліджень є вдосконалення методології конкурентного аналізу в мережі Інтернет, в тому числі, відповідно до специфіки унікальної торгової пропозиції, маркетингового бюджету компанії та інших чинників. Потенційний науковий та практичний інтерес складає побудова на основі конкурентного середовища автоматизованої системи адаптації стратегічних рішень та тактичних завдань до середовища діяльності підприємства.

Список літератури:

1. Цифровий маркетинг – модель маркетингу ХХІ сторіччя / М.А. Окландер, Т.О. Окландер, О. І. Яшкіна [та ін.]. / за ред. М.А. Окландера. Одеса : Астропринт, 2017. 292 с
2. Підгурська І.А., Легкий О.А. (2017). Конкурентний аналіз інформаційного бізнессередовища у цифровому маркетингу. *Marketing and Digital Technologies Volume 3, No 3*. С. 25-34.
3. Porter, M.E. (2004). *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*. New York: Free Press, 454 p.
4. Fleisher, C., Bensoussan, B. (2015). *Business and Competitive Analysis*. New Jersey: Pearson Education Inc.
5. Fong S. (2012). Framework of Competitor Analysis by Monitoring Information on the Web. *Journal of emerging technologies in web intelligence*, Vol. 4, No. 1. Pp. 77-83.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Мірко Наталія Вікторівна

науковий керівник, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Державний торговельно-економічний університет / Київський національний торговельно-економічний університет

Маслова Катерина Олександрівна

студентка 4 курсу 18 групи факультету економіки, менеджменту та психології, спеціальності «Публічне управління та адміністрування»
Державний торговельно-економічний університет / Київський національний торговельно-економічний університет

Новітні інформаційні та комунікаційні технології суттєво змінюють усі суспільні відносини – здійснюється становлення нового, інформаційного, а зараз вже цифрового суспільства. При цьому зменшуються відстані, поглиблюється глобалізація, створюються безпрецедентні можливості для розвитку регіонів. Одна із найважливіших умов ефективного реформування державних інституцій та публічної влади в умовах цифрових трансформацій – це електронне урядування, що переходить у діджиталізовану форму, метою якого є поліпшення ефективності роботи органів влади з громадянами, підприємствами й іншими установами та зменшення спільних витрат часу та коштів.

В більшості країн сучасного світу одним з пріоритетних стратегічних завдань та загальнонаціональних пріоритетів розглядається впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та розвиток елементів цифрового суспільства [1].

Цифрові технології, а також пов'язана з ними громадська та людська діяльність утворюють цифрову сферу сучасного соціуму, яка в нинішніх умовах визначає економічний та інноваційний потенціал держави, рівень освіти та людського розвитку, обумовлює соціальний прогрес, ефективність державного управління та здійснення демократичних процедур.

Саме тому, забезпечення ефективності публічного управління в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства не може бути досягнуто без впровадження цифрових технологій у цій сфері. На безперечні переваги функціонування електронного урядування як форми публічного управління, заснованої на застосуванні комп'ютерних та інших цифрових технологій, вказують ряд науковців; про це зазначається у програмних документах, а також міжнародних актах.

Європейська практика показує, що ефективність електронного урядування забезпечують Національні рамки інтероперабельності – нормативно-правовий документ організаційно-технічного характеру, що встановлює та описує чіткі організаційні і технічні вимоги до проектів та систем органів влади у сфері е-

урядування. Розроблення відповідного набору нових та гармонізація з європейськими стандартами чинних нормативно-правових й технічних документів є основною передумовою для системного розвитку електронного урядування в Україні [2].

Відтак, головними критеріями, за якими визначається ефективність публічного управління внаслідок застосування цифрових технологій, є: рівень відкритості та доступності діяльності органів публічної влади; рівень довіри громадян до цих органів; ступінь залучення громадськості до прийняття публічно-владних рішень; рівень корумпованості органів публічної влади.

На сучасному етапі Україна тільки починає шлях цифрової трансформації відповідно до вимог цифрової економіки, при цьому більшість сфер вже наближаються до світових стандартів цифрового управління. Отже, необхідність розробки комплексної моделі публічного управління в рамках цифровізації та цифрової трансформації не викликає сумнівів.

Для подальшого інтенсивного розвитку діджиталізації у публічному управлінні у 2019 році було створено Міністерство цифрової трансформації України (далі – Мінцифра), що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах: цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтегрованості, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; надання електронних та адміністративних послуг; електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; розвитку ІТ-індустрії.

Основною метою діяльності Мінцифри є реалізація проекту «Цифрова держава», що об'єднує усі відомства в єдину зручну й дієву онлайн-систему «Дія» («Держава і я») додаток презентували у вересні 2019 року. В єдиному електронному вікні об'єднані усі державні послуги в одному сервісі, що дозволило прискорити будь-яку взаємодію людини з державою. Портал Дія сьогодні представлений не лише як веб-сайт, але й мобільний додаток, що значно спрощує користування ним, причому його наповнення йде досить швидкими темпами. Отже, цифрова трансформація на основі діджиталізації публічного управління є неминучим майбутнім України як частини розвиненого сучасного світу [3].

Список літератури

1. Разумей Г. Ю. Діджиталізація публічного управління як складник цифрової трансформації України: наукова публікація: Публічне управління та митне адміністрування, Випуск № 2 (25), 2020 р., С. 139-144.
2. Скорик О. О., Рябоконт Н. П. Цифрова трансформація моделі публічного управління: Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії: наукова публікація: Фахове наукове видання України з питань державного управління «Державне управління: удосконалення та розвиток», 2020 р., С. 3-7.

3. Берназюк О. Роль та місце цифрових технологій у сфері публічного управління: наукова публікація: Підприємництво, господарство і право / Інформаційне право, Випуск 10, 2017 р., С. 166-169.

THE ROLE OF EXPRESSION OF SURFACE MARKERS OF THE FUNCTIONAL ACTIVITY OF T-LYMPHOCYTES IN THE PATHOGENESIS OF VIRAL HEPATITIS

Baieva Olena,
DSc, Full Professor
PHEE «Kyiv Medical University»

Hepatitis C virus (HCV) is a single stranded RNA virus formally identified as the main cause of non-A non-B hepatitis in 1989 [1]. Hepatitis C is a liver disease caused by the hepatitis C virus (HCV): the virus can cause both acute and chronic hepatitis, ranging in severity from a mild illness lasting a few weeks to a serious, lifelong illness.

The viral hepatitis pandemic takes a heavy toll on lives, communities and health systems. It is responsible for an estimated 1.4 million deaths per year from acute infection and hepatitis-related liver cancer and cirrhosis – a toll comparable to that of HIV and tuberculosis [2]. It is a leading cause of liver-related mortality worldwide and was estimated to have caused 333 000 deaths in 1990, 499 000 in 2010, 704 000 in 2013[3]. The World Health Organization has set a goal to eliminate the public health burden of HCV by 2030 [4]. Globally, an estimated 71 million people have chronic hepatitis C virus infection. Antiviral medicines can cure more than 95% of persons with hepatitis C infection, thereby reducing the risk of death from cirrhosis and liver cancer, but access to diagnosis and treatment is low [5].

The balance of the immune response depends on the major physiological processes in the immune system: the proliferation and differentiation of the pool of immune cells. Therefore, one of the promising approaches to establishing the functional state of the immune system is to analyze the activation profile of lymphocytes based on the study of the expression of activation markers.

Activating antigens are conventionally divided into two groups: activating differentiation antigens (CD25+, CD95+, CD71+, HLA-DR) and functional activating antigens (CD23+) [6].

Trigger proliferative response T-lymphocytes - a multistage process, in which expression plays a key role T-cell growth factor interleukin-2 (IL-2) and its receptor (IL-2R). This receptor types are carried on the membrane peripheral blood cells: CD4+, CD8+, NK- and CD4+ NKT cells, B cells, monocytes.

The CD25 differentiation marker is expressed on the surface of activated T lymphocytes, which stimulate antibody formation and cytotoxicity. The CD25 antigen is an α -subunit of the receptor for IL-2, which is expressed on the surface of activated T-, B-lymphocytes and macrophages and is a sign of the primary stage of lymphocyte activation for proliferation and differentiation.

The biological function of CD4+ CD25+ T cells is to maintain clonal balance among lymphoid cells and prevent excessive activation of the immune system . An increase in the number of CD4+ CD25+ T cells can occur in inflammatory processes of any etiology (infectious and non-infectious genesis, autoimmune diseases, etc.) .

One of the mechanisms due to CD4⁺ CD25⁺ realize their suppressor potential, associated with the action of intracellular perforins and granzymes. These mediators can have a direct cytotoxic effect on effector CD8 and helper CD4 T lymphocytes [7].

The level of CD25 + lymphocytes increased in hyperactive states of immunity. Reduced expression of this marker of lymphocyte differentiation is observed in the absence of cellular immunity.

Decreased expression of CD25 + antigens on the surface of peripheral blood lymphocytes may be a sign of inhibition of activation, proliferation and effector function of a wide range of immune cells, including CD4⁺ and CD8 + T cells, natural killer cells (NK), NKT cells, B lymphocytes and antigen-presenting cells.

Peripheral blood lymphocytes expressing CD4, CD25, CD127 surface markers are characterized by high suppressive activity. The CD 127 marker (otherwise known as IL-7Ra, p90 cells) is known to belong to the family of cytokine receptors and is expressed on thymocytes, T and B precursors, mature T cells, monocytes, and some other lymphoid and myeloid cells [8].

Because the IL-2a receptor on peripheral blood T lymphocytes is a marker of early activation, determining the level of cells expressing this surface marker can be used to monitor the course of the immune response. The number of cells expressing the CD25 surface marker is also a characteristic of primary X-linked combined immunodeficiency, specific deficiency of IL-2R (CD25), determination of septic status.

CD25 + lymphocytes regulate T-cell homeostasis, prevent autoimmune disease, allergies, hypersensitivity, GVHD, and also promote the development of tolerance after organ and tissue transplantation. On the other hand, they reduce antitumor immunity, can inhibit the development against infectious immunity. The above determines the clinical significance of determining the level of CD25 + lymphocytes in autoimmune diseases, in transplantation immunology, in cancer [7].

In clinical practice, the level of CD25⁺ cells is determined to monitor the course of the immune response in parallel with the study of the number of CD45RA-RO⁺ lymphocytes and a marker of late activation of HLA-DR. HLA-DR is a protein that belongs to the molecules of the major class II tissue compatibility complex, expressed mainly on antigen-presenting cells and on CD4⁺ and CD8⁺ lymphocytes upon activation of the immune response. HLA-DR + lymphocytes are known to circulate in the blood for a long time, and the expression of this marker most fully reflects the activation state of the cells.

According to modern concepts, the HLA system, providing regulation of the immune response, performs such important functions as the interaction of immunocompetent cells of the body, the recognition of its own and foreign cells, including altered own cells, the launch and implementation of the immune response, ensuring the survival of humans as a species in conditions of exogenous and endogenous aggression [7].

HLA-DR is a differentiation cluster that acts as a marker of late and prolonged cell activation. The number of HLA-DR + lymphocytes in the peripheral blood usually increases during the first two months after suffering an infectious-inflammatory

disease. Reduced expression of HLA-DR antigen lymphocytes, which play a critical role in antigen presentation to T helper cells and acts as an indicator of infection development [9].

Reduced expression of HLA-DR antigen adversely affects the course of the immune response to any infection by reducing or not presenting the antigen to CD4-helper. Therefore, in clinical practice, the evaluation of the expression of HLA-DR antigens by lymphocytes is one of the indicators of laboratory diagnosis of the severity of the septic condition of patients and allows monitoring in the process of antibiotic therapy.

HLA-DR antigens regulate the process of apoptosis of antigen-presenting cells and are directly involved in apoptosis of B lymphocytes. Increased expression of HLA-DR molecules on the cell membrane is one of the mechanisms of lymphocyte apoptosis that has lost the ability to express Fas antigen [10].

It was shown that the number of HLA-DR + T cells, mainly CD8 +, increases with slow viral infections (HIV) and some autoimmune diseases, as well as with aging [11]. A high percentage of activated T cells with the phenotype CD4+ HLA-DR+ CD38+ and CD8+ HLA-DR+ CD38+ T cells (compared with healthy donors) are reported in Chagasic disease associated with chronic cardiological pathology [12].

Summarizing the above, it should be noted that the activation modulation of immune competent cells due to exposure different agents (infectious and non-infectious in nature), is characterized, as a rule, by a change in the repertoire of surface molecules, which sequentially reflects the processes taking place in the cell: activation, proliferation, and differentiation.

Bolacchi F.et.al. point out that CD4⁺CD25⁺ T regulatory cells may play a role in the different clinical presentations of chronic hepatitis C virus (HCV) infection by suppressing CD4⁺ T cell responses. Peripheral CD4⁺CD25⁺ T cells from chronic HCV carriers with normal and abnormal alanine aminotransferase (ALT) were analysed for specificity and effect on HCV-specific CD4⁺ T cell reactivity by flow cytometry for intracellular cytokine production and proliferation assay. HCV-specific CD4⁺CD25^{high} T cells consistently produced transforming growth factor (TGF)- β but only limited amounts of interleukin (IL)-10 and no IL-2 and interferon (IFN)- γ . The HCV-specific TGF- β response by CD4⁺CD25^{high} T cells was significantly greater in patients with normal ALT compared to patients with elevated ALT. In addition, a significant inverse correlation was found between the HCV-specific TGF- β response by CD4⁺CD25^{high} T cells and liver inflammation. In peripheral blood mononuclear cells (PBMC), both HCV antigen-induced IFN- γ production and proliferation of CD4⁺ T cells were greater in patients with elevated ALT compared with patients with normal ALT. Depletion of CD4⁺CD25⁺ cells from PBMC resulted in an increase of both IFN- γ production and proliferation of HCV-specific CD4⁺ T cells that was significantly greater in patients with normal ALT levels compared with patients with elevated ALT. In addition, CD4⁺CD25⁺ T cells from patients with normal ALT levels proved to be significantly more potent to suppress CD4⁺ T cell reactivity with respect to those from patients with elevated ALT. In conclusion, these data support the

hypothesis that CD4⁺CD25⁺ cells may play a role in controlling chronic inflammatory response and hepatic damage in chronic HCV carriers [13]

Zhai N., Chi X., Li, T. et al. proved that CD4⁺CD25⁺FoxP3⁺ regulatory T cells (Tregs) are increased in patients with chronic hepatitis C, which may contribute to the sustained suppression of hepatitis C virus (HCV)-specific T-cell responses and viral persistence in HCV-infected individuals. We postulated that HCV core protein (HCVc) directly contributes to the expansion of Tregs in HCV-infected patients, and we provide evidence to support this hypothesis in the report. Peripheral blood mononuclear cells (PBMCs) and sera were collected from 87 treatment-naïve chronic HCV-infected patients, CD4⁺CD25⁺ Tregs were measured by flow cytometry, and HCV RNA and HCVc levels were detected using qPCR and enzyme-linked immunosorbent assay (ELISA), respectively. CD4⁺, CD8⁺, CD4⁺CD25⁺ and CD4⁺CD25⁻ T cells were purified from healthy donors and cultured with recombinant HCVc and Toll-like receptor (TLR) ligands. Flow cytometry was used to analyze cell proliferation, and ELISA was performed to measure cytokine production. In the 87 chronic HCV-infected patients, HCVc showed a significant correlation with HCV RNA and CD4⁺CD25⁺ Tregs. Mechanistic studies showed that HCVc, together with anti-CD3 antibody, augmented CD4⁺CD25⁺ Treg proliferation, but inhibited CD4⁺CD25⁻ T-cell proliferation and IFN- γ production, in a dose-dependent and Treg-dependent manner. Moreover, unlike the TLR3 ligand (poly I:C) and the TLR4 ligand (lipopolysaccharide, LPS), the TLR2 ligand (lipoteichoic acid, LTA) and HCVc both inhibited TCR-induced CD4⁺ T-cell proliferation and IFN- γ secretion in a Treg-dependent manner. These data indicate that HCVc, like other TLR2 ligands, triggers CD4⁺CD25⁺ Treg activation and expansion to inhibit host immune responses, which may play a critical role in viral persistence in HCV-infected patients [14].

Tang R and co-authors conducted a number of experimental studies in which it was proved that Hepatitis B virus can establish a lifelong chronic infection in humans, leading to liver cirrhosis, liver failure and hepatocellular carcinoma. Patients with chronic hepatitis B exhibit a weak virus-specific immune response. Regulatory T cells (Tregs) play a key role in regulating the immune response in patients with CHB. Patients with hepatitis B envelope antigen (HBeAg)-positive CHB harbored a higher percentage of Tregs in their peripheral blood than those with HBeAg-negative CHB. However, whether and how HBeAg manipulates the host immune system to increase the population of Tregs remains to be elucidated. The present manuscript describes a preliminary immunological study of HBeAg in a mouse model. Multiple potential CD4⁺ T cell epitopes in HBeAg were identified using Immune Epitope Database consensus binding prediction. It was demonstrated that HBeAg treatment increased the numbers of Tregs in mouse spleens in vitro and in vivo. Furthermore, it was indicated that the HBeAg-mediated increase in Tregs occurred through the conversion of CD4⁺CD25⁻ T cells into CD4⁺CD25⁺Foxp3⁺ Tregs. Additionally, in vitro study illustrated that HBeAg stimulated murine spleen cells to produce increased transforming growth factor- β , which is required to enable HBeAg to convert T cells into Tregs. The results of the present study may provide further evidence of the effect

of HBeAg on Tregs and aid in the development of novel HBeAg-based immunotherapy for chronic hepatitis B [15].

References:

1. Choo QL, Kuo G, Weiner AJ, Overby LR, Bradley DW, Houghton M. Isolation of a cDNA clone derived from a blood-borne non-A, non-B viral hepatitis genome. *Science* 1989;244 (4902): P.359-62.
2. WHO: Global health sector strategy on viral hepatitis 2016-2021// <https://www.who.int/hepatitis/strategy2016-2021/ghss-hep/en/> (accessed June 2016).
3. Lozano R, Naghavi M, Foreman K, Lim S, Shibuya K, Aboyans V, et al. Global and regional mortality from 235 causes of death for 20 age groups in 1990 and 2010: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2010. *Lancet* 2012;380(9859):P. 2095-128.
4. Duncan JD, Urbanowicz RA, Tarr AW and Ball JK: Hepatitis C Virus vaccine: Challenges and prospects. *Vaccines (Basel)*. 8(90)2020.
5. WHO : Hepatitis C <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/hepatitis-c> (accessed 9 July 2019).
6. Engel P. CD Nomenclature 2015: Human Leukocyte Differentiation Antigen Workshops as a Driving Force in Immunology /Pablo Engel, Laurence Bousmell, Robert Balderas, Armand Bensussan, Valter Gattei, Vaclav Horejsi, Bo-Quan Jin, Fabio Malavasi, Frank Mortari, Reinhard Schwartz-Albiez, Hannes Stockinger, Menno C. van Zelm, Heddy Zola and Georgina Clark// *J Immunol* November 15, 2015, 195 (10), pp. 4555-4563
7. Litvinova L.S Basic Surface Markers of Functional Activity T-Lymphocytes /Litvinova L.S., Gutsol A.A., Sokhnevich N.A., Kofanova K.A., Khaziakhmatova O.G., Shupletsova V.V., Kaigorodova E.V., Goncharov A.G.// *Medical Immunology*, 2014, Vol. 16, 1, pp. 7-26
8. Rouas R. Human CD8+ CD25 + CD127 low regulatory T cells: microRNA signature and impact on TGF-β and IL-10 expression./Rouas R., Merimi M., Najar M., El Zein N., Fayyad-Kazan M., Berehab M., Agha D., Bron D., Burny A., Rachidi W., Badran B., Lewalle P., Fayyad-Kazan H.// *J Cell Physiol*. 2019 Aug;234(10):17459-17472. doi: 10.1002/jcp.28367
9. Akimova V. M Expression of Activation and Apoptosis Markers on Peripheral Blood Lymphocytes in Different Stages of Purulent-Inflammatory Process Development in Abdominal Cativity Organs/ Akimova V. M., Lapovets N. E., Lapovets L. E.// *Bulletin of problems of biology and medicine*, 2017 – V.4, 3 (141).-pp.328-331
10. Neeta S. Roy Conjunctival HLA-DR Expression and Its Association With Symptoms and Signs in the DREAM Study/ Neeta S. Roy; Yi Wei; Yinxi Yu; Gui-Shuang Ying; Eric Kuklinski; Brendan Barry; Maureen G. Maguire; Reza Dana; Mary Brightwell-Arnold; Penny A. Asbell // *Translational Vision Science & Technology* August 2019, Vol. 8, 31 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6707226/>
11. Imamichi H., Lempicki R.A., Adelsberger J.W., Hasley R.B., Rosenberg A., Roby G., Rehm C.A., Nelson A., Krishnan S., Pavlick M., Woods C.J., Baseler M.W., Lane H.C. The CD8+ HLA-DR+ T cells expanded in HIV-1 infection are qualitatively

identical to those from healthy controls. *Eur. J. Immunol.*, 2012, vol. 42, no. 10, pp. 2608-2620

12. Giraldo N.A., Bola os N.I. , Cuellar A., Roa N., Cucunub Z., Rosas F., Velasco V., Puerta C.J., Gonz lez J.M. T Lymphocytes from Chagasic Patients Are Activated but Lack Proliferative Capacity and Down-Regulate CD28 and CD3// *PLoS Negl. Trop. Dis.*, 2013, vol. 7, no. 1, p. 2038-2053.

13. Bolacchi F, Sinistro A, Ciaprini C, Demin F, Capozzi M, Carducci FC, Drapeau CM, Rocchi G, Bergamini A. Increased hepatitis C virus (HCV)-specific CD4+CD25+ regulatory T lymphocytes and reduced HCV-specific CD4+ T cell response in HCV-infected patients with normal versus abnormal alanine aminotransferase levels. *Clin Exp Immunol.* 2006 May;144(2):188-96.

14. Zhai N., Chi X., Li, T. et al. Hepatitis C virus core protein triggers expansion and activation of CD4+CD25+ regulatory T cells in chronic hepatitis C patients. *Cell Mol Immunol.*2015: 12, p.743–749.

15. Tang R, Lei Z, Wang X, Qi Q, He J, Liu D, Wang X, Chen X, Zhu J, Li Y, Li Y, et al: Hepatitis B envelope antigen increases Tregs by converting CD4+CD25⁻ T cells into CD4+CD25+Foxp3⁺ Tregs. *Exp Ther Med* 2020 20: 3679-3686,

THE INFLUENCE OF THE MOTIVATIONAL AND EMOTIONAL COMPONENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS ON THE EFFECTIVENESS OF TEACHING JUNIOR STUDENTS AT A MEDICAL UNIVERSITY

Khlananova Lydia,

PhD, Associate Professor of Histology and Embryology Department,
Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Demydchuk Anastasiya,

PhD, Associate Professor of Histology and Embryology Department,
Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Yaremenko Lily

Doctor of Medical Sciences,
Professor of Histology and Embryology,
Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Sokurenko Lyudmila

Doctor of Medical Sciences,
Professor of Histology and Embryology,
Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Background. In recent years, the relevance the influence of the motivational and emotional component of the educational process performance has been growing. This position implies an increase in the responsibility of administrative and scientific-pedagogical personnel of higher educational institutions to create such learning conditions that would stimulate and support the personal development of students, increase their responsibility for the quality of their education, develop and strengthen interest in cognitive activity.

Objective is to analyze the techniques, methods and techniques of teaching that would contribute to the activation of the educational and cognitive activity of students in junior courses and the improvement of psychological and pedagogical relations.

Results. A review of the literature and our own pedagogical experience showed that that the success of the student's personal development in the conditions of group communication, largely depends on how much the individual can join the group, adapt to new conditions. A review of scientific research revealed another significant problem that is associated with an increase in the speed and volume of information flows faced by a medical student of junior courses and the issue of pedagogical and psychological rehabilitation in the conditions of intensive media and the information environment becomes especially relevant. Taking into account the problems of group cohesion identified in literary studies and the emergence of psychological maladjustment among medical students of junior courses, it prompted us to find ways to improve methods

that would greatly facilitate the perception and assimilation of the material, activate independent work, and create favorable ground for it.

To meet these requirements, we have identified the main stages of our activities:

1. organization of problem-oriented independent work during classroom classes and extracurricular period;
2. systematic, consistent, hard work of each student in the presence of a common goal and a clearly planned expected learning outcome in positive and interdependence of students;
3. creating comfortable learning conditions. In our research, it assumes the existence of a problem task, in the solution of which there is an exchange of knowledge, ideas, methods of activity, the exclusion of the dominating one thought over another, the combination of individual, pair, group, teamwork;
4. the way to achieve the goal is to reveal the system of evidence, compare points of view, different approaches.

Our pedagogical experience and literary data show that when studying the fundamental medical and biological sciences, it is useful to introduce the principle of problem-based learning related to theory and practice. Students already in their initial courses should have about be convinced that discipline creates a theoretical basis for the formation of a future medical specialist, which will allow to understand the mechanisms of action of drugs on different target cells, analyze the individual reactivity of the body, justify optimal diagnosis, link clinical symptoms and syndromes with morphological substrate. The educational aspect of the teacher requires a very delicate attitude to the abilities of students in acquiring diagnostic skills at various objects: drugs, slides, photographs, diagrams, electronic micrographs, etc.

It should be emphasized that in the process of our research, pedagogical efforts were aimed at the process of mental activity of the student in order to contribute not only to the assimilation of knowledge, but also to the education of independent, productive, creative thinking. Regardless of the level of students' abilities, teaching a fundamental medical and biological discipline requires the need to focus students' attention on the assimilation regularities of structural and functional connections, age, adaptive, regenerative capabilities of tissues and organs for the formation of long-term memory in them.

Conclusion.

In our opinion, the differential approach to the use of information and communication technologies allows us to expand the availability of education and improve the psychological and pedagogical conditions in the formation of students' personal traits.

The experience of the introduced problem-oriented classroom independent work of students, taking into an account their psychological and age characteristics, contributes to the effective adaptation to the education system, the improvement of the means of forming their clinical thinking, the personal formation of the development of communicative abilities.

ВАЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ОПИТУВАЛЬНИКІВ ДЛЯ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ У ГАСТРОЕНТЕРОЛОГІЧНИХ ХВОРИХ

Miziuk Tetiana

асистент кафедри загальної практики – сімейної медицини та реабілітації;
Івано-Франківський національний медичний університет, Україна;

Nataliia Yenushevska

асистент кафедри загальної практики – сімейної медицини та реабілітації;
Івано-Франківський національний медичний університет, Україна;

Shalamai Uliana

к.мед.н., доцент кафедри загальної практики – сімейної медицини та
реабілітації;
Івано-Франківський національний медичний університет, Україна;

Salyzhyn Tetiana

к.мед.н., асистент кафедри внутрішньої медицини №1, клінічної
імунології та алергології імені академіка Є.М.Нейка;
Івано-Франківський національний медичний університет, Україна;

Turchyn Nazar

асистент кафедри загальної практики – сімейної медицини та реабілітації;
Івано-Франківський національний медичний університет, Україна

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає здоров'я як «стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів». Якість життя один із найважливіших показників, адже включає в себе не тільки наявність хвороби, але і усі наслідки, які виникають у хворого у повсякденному житті через захворювання.

Особливо гостро визначається потреба у використанні опитувальників, що дають можливість оцінити якість життя у пацієнтів з різноманітними захворюваннями шлунково-кишкового тракту[1].

Одним із таких опитувальників є Gastrointestinal Quality of Life Index (GIQLI), це надійний і ефективний інструмент оцінки впливу гастроінтестинальної патології на показник якості життя[2]. Даний тест складається з 36 індивідуальних оцінок, додавання яких дає остаточний результат у п'яти вимірах[3],[4]. Показники порушення травлення характеризують 19 запитань (1-9 та 27-39). Фізичний статус пацієнтів оцінювали за семи запитаннями (з 15 по 21). Ще п'ять питань (з 10 по 14 включно) дають змогу оцінити емоційний статус хворих. Запитання з 23 по 26 інформують про соціальний статус.

Мета дослідження: оцінити зміни якості життя у пацієнтів з дивертикулярною хворобою кишечника (ДХ) за допомогою опитувальника Gastrointestinal Quality of Life Index (GIQLI).

Матеріали та методи: у дослідження було включено 32 хворих на дивертикулярну хворобу товстого кишечника та 10 здорових людей. Для оцінки порушення якості життя використовували Gastrointestinal Quality of Life Index.

Результати дослідження: згідно із отриманими нами результатами якості життя хворих із дивертикулярною хворобою кишечника була знижена у порівнянні з контрольною групою за усіма показниками, найбільш виражена за рахунок порушення емоційного статусу на 63%, фізичного статусу на 21% та зниження свого соціального статусу на 16%. Отримані дані свідчать про значний вплив дивертикулярної хвороби на усі аспекти якості життя та цим самим порушуючи роботу біопсихосоціальної моделі.

Висновки: таким чином, як видно із отриманих нами результатів захворювання шлунково-кишкового тракту мають значний негативний вплив на повсякденне життя пацієнта. Дивертикулярна хвороба кишечника значною мірою порушує емоційний фон хворих. Дані результати дають змогу виокремити важливість корекції психо-емоційної сфери у на ДХ та відкривають перспективи подальшого вивчення змін якості життя у хворих з гастроентерологічною патологією та можливості її корекції.

References:

1. Loosen Sven H, Paffenholz LT, Karel K, Roderburg C. Diverticular disease is associated with an increased incidence rate of depression and anxiety disorders. *Int. J. Color et. al.*. 2021; 36(11):2437-2443. Available from: <http://doi:10.1007/s.00384-021-03937-3>.
2. Rosabella A, Steinmann DC, Drosera RA, Varathon N, Aycicek SG, Nocera F, von Flue M, Rotigliano N, Fuglistaller J. Predictive model estimating the disease of postoperative gastrointestinal quality of life index (GIQLI) in patient after clectine laparoscopic sigmoid resection for diverticular disease. *Langenbeck Archives of Surgery*. 2021; 406:1571-1580.
3. Bolster RT, Papagrigroriadis S. Diverticular Disease has an impact on quality of Life-results of a preliminary study. *Colorectal Dis.* 2003 July; 5(4):320-3. Available from: <http://doi:10.1046/j.1463-1318.2003.00458>.
4. Angriman J, Scarpa M, Ruffolo Health related quality of life after surgery for colonic diverticular disease. *World J. Gastroenterol.* 2010 Aug 28; 16(32):4013-4018. Available from: <http://doi:10.3748/wjg.v16,i32.4013>.

THE DEVELOPMENT OF REPARATIVE THERAPY FOR BRONCHIAL ASTHMA IN CHILDREN

Vesilyk Nataliia

PhD, Associate Professor
of the Department of Pediatrics 2;
Odesa National Medical University; Ukraine

Reshetilo Olesia

PhD, Assistant of the Department of Pediatrics 2;
Odesa National Medical University; Ukraine

Piriieva Svitlana

6th year student of the Faculty of Medicine
Odesa National Medical University; Ukraine

Patskova Anastasiia

6th year student of the Faculty of Medicine
Odesa National Medical University; Ukraine

Successful results of reparative therapy in cardiology, gastroenterology, and neurology inspire researchers to use cytoprotectors in pulmonology, which is very relevant in view of today's challenges. The epidemic of the corona virus disease, the severe course and delayed consequences of the complicated course of the corona virus pneumonias, especially in patients with chronic diseases of the respiratory system, prompts the search for new treatment methods that would improve the repair of the epithelium of the respiratory system not only at the stage of acute inflammation, but also at the stage of rehabilitation measures .

Given that Bronchial Asthma (BA) is a chronic inflammatory disease of the respiratory tract, which is caused by a significant number of cells and inflammatory mediators. And as you know, this chronic inflammation leads to the deterioration of mucociliary clearance, irreversible changes in the ciliated epithelium and, in the future, to the remodulation of the bronchi.

A new promising direction is respiratory cytoprotection - the use of substances that help increase the resistance of cells of the respiratory epithelium by increasing their own protective capabilities against the negative effects of external factors and reducing the inflammatory process. To date, powerful cytoprotective properties of Ectoin have been proven, which prevents cellular stress reactions in the respiratory tract.

Ectoin is a low-molecular cyclic tetrahydropyrimidine osmolyte of organic origin, obtained from highly adapted bacteria, so-called extremophilic microorganisms, which use it to resist dryness, extreme salinity, and significant temperature changes. They produce special stress defense molecules (extremolites) to adapt to a hostile environment.

The peculiarity of Ectoin is that it envelops itself and neighboring proteins or cell membranes with a layer of water, which is very stable. Ectoin itself does not form compounds with proteins, nor does it penetrate into cells. Due to the formation of a water layer, Ectoin stabilizes cell membranes and lipids, improving their mobility. As a result of this process, proteins retain their structure better and are less susceptible to unfavorable binding. Ectoin limits the cascade of inflammatory reactions at the membrane level in the cells of the mucous epithelium of the respiratory tract and skin [1-6].

Having studied the research data on the use of Ectoin and taking into account the positive effect obtained in the treatment of patients with acute bronchitis [7], the protective effect of Ectoin against the herpes simplex virus (HSV-1) [8], in the treatment of acute rhinosinusitis [9], allergic rhinitis [10], and understanding the unity of the respiratory system - a clinical observation was conducted on the use of Ectoin in children with bronchial asthma.

The observation included children with BA aged 5-12 (N=64). The diagnosis of BA was established according to national and European protocols, with a minimum duration of the disease of 18 months, with a persistent mild to moderately severe course. The main group (N=39) and the control group (N=25). The groups are representative by age, sex, and severity of BA.

Patients of both groups with exacerbation of BA received therapy according to international recommendations (GINA 2021). As soon as the phenomena of bronchospasm were stopped, the patients of the main group, against the background of therapy for Asthma exacerbation, were additionally prescribed cytoprotective therapy: Ectoin inhaled twice a day for 10 days through a nebulizer, in order to improve the reparative processes in the respiratory tract. The effectiveness of the therapy was assessed on the 10th day of Ectoin use based on the dynamics of clinical, laboratory and instrumental data. When comparing these indicators, a significant positive trend was found in patients who received Ectoin inhalations. Thus, in the patients of the main group, cough persisted only in $33.3 \pm 7.5\%$, and in the comparison group in $68 \pm 9.5\%$ of cases; whistling wheezing was observed in $28 \pm 9.1\%$ of children in the main group against $36 \pm 9.8\%$ of cases in the observation group. In the main group, the normalization of the blood eosinophil level was established in $79.4 \pm 6.5\%$ of patients against $76 \pm 8.7\%$ in the comparison group. The rate of Eosinophil cationic protein in the groups did not differ significantly, it remained elevated in $84.5 \pm 5.8\%$ of patients in the main group and in $88 \pm 6.5\%$ of patients in the comparison group.

In patients of the main group, Peak Expiratory Flow (PEF) $\geq 80\%$ was observed in $74.2 \pm 7.0\%$, and in the comparison group only in $56 \pm 10.1\%$ of children.

Long-term outcomes of cytoprotective therapy were assessed by comparing asthma control test data and Peak Flowmetry diary data after 4 weeks. After analyzing the results of the asthma control test, it can be confidently stated: patients who received a course of cytoprotective therapy had a much better assessment of the tolerance of physical exertion and the quality of sleep, and they had a significantly lower score for such manifestations as cough and wheezing (Fig. 1).

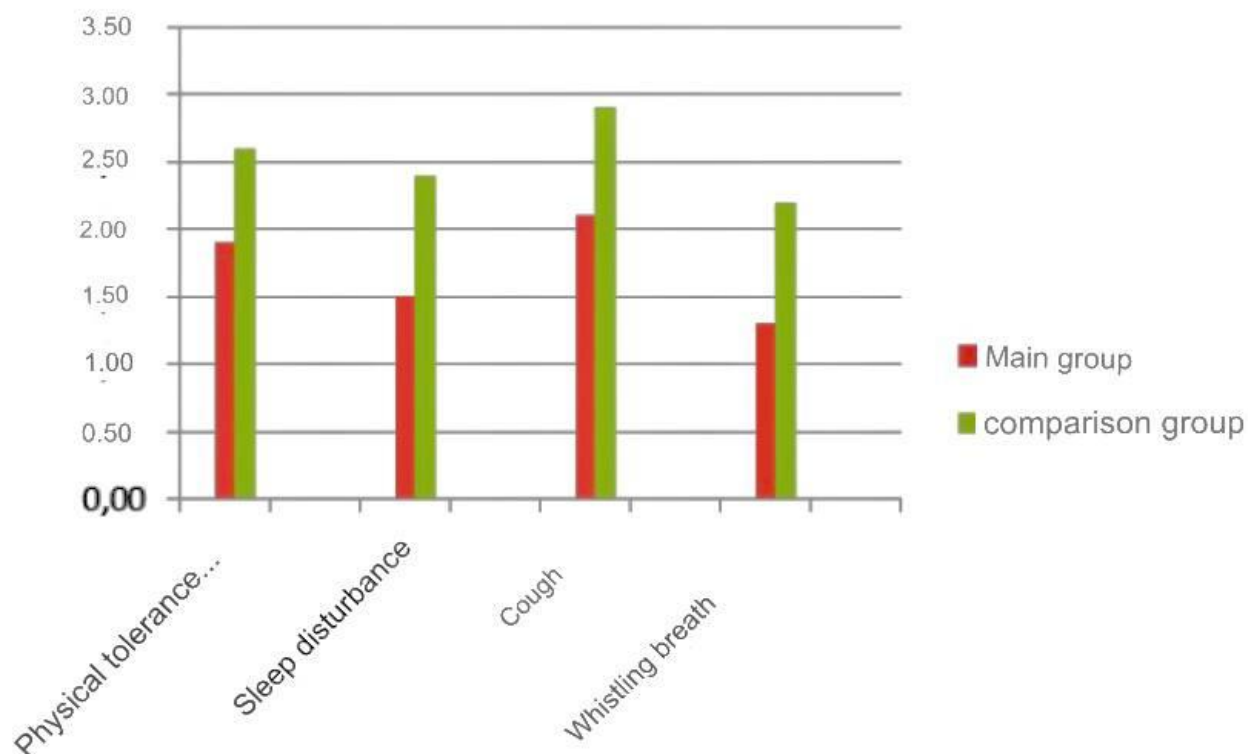

Figure 1. Indicators of asthma control according to the asthma control test after 4 weeks of cytoprotective therapy (point evaluation)

Analyzing the data of the Peak Flowmetry diaries, it was established that the daily fluctuations of PEF did not exceed 20% in 87±5.4% of patients in the main group and in 68±9.5% in the comparison group.

Obviously, the use of the cytoprotective drug Ectoin in the complex therapy of Bronchial Asthma in children accelerates the regression of clinical manifestations of exacerbation, helps restore the function of external breathing and achieve control of asthma.

Further study of the possibilities of using Ectoin in the treatment of chronic diseases of the respiratory system in children, in particular with asthma, is a promising direction.

List of references:

1. Graf, Ruediger, et al. "The multifunctional role of ectoine as a natural cell protectant." *Clinics in dermatology* 26.4 (2008): 326-333.
2. Harishchandra et al. 2010. The effect of compatible solute ectoines on the structural organisation of lipid monolayer and bilayer membranes. *Biophys Chem* 2010; 150(1-3):37-46

3. Ectoin, a Novel, Non-Drug, Extremophile-Based Device, Relieves Allergic Rhinoconjunctivitis Symptoms in Patients in an Environmental Exposure Chamber Model

[https://www.jacionline.org/article/S0091-6749\(10\)02744-2/abstract](https://www.jacionline.org/article/S0091-6749(10)02744-2/abstract)

4. Ectoin is a small organic molecule that is synthesized and accumulated inside of extremophiles <http://www.ectoin.net/index.php/EN/fachkreise/>

5. Ectoine is a widely distributed compatible solute <https://www.sciencedirect.com/topics/medicine-and-dentistry/ectoine>

6. Marini, A., et al. "Ectoine-containing cream in the treatment of mild to moderate atopic dermatitis: a randomised, comparator-controlled, intra-individual double-blind, multi-center trial." *Skin pharmacology and physiology* 27.2 (2014): 57-65.

7. Tran et al. 2019. Ectoine-Containing Inhalation Solution versus Saline Inhalation Solution in the Treatment of Acute Bronchitis and Acute Respiratory Infections: A Prospective, Controlled, Observational Study

8. Dao et. al 2018 / Harishchandra et al. 2010/ Lentzen et Schwarz 2006/ De Rosa et al. 2009

9. Eichel et al 2013b. A prospective, controlled study of 5N501 (ectoine nasal spray) compared to BNO-101 (phytotherapeutic dragees) in patients with acute rhinosinusts.

10. Clinical Study Treatment of Allergic Rhinitis with Ectoine Containing Nasal Spray and Eye Drops in Comparison with Azelastine Containing Nasal Spray and Eye Drops or with Cromoglycic Acid Containing Nasal Spray Nina Werkhäuser. 1 Andreas Bilstein,¹ and Uwe Sonnemann² Bitop AG, Stockumer Strafe 28, 58453 Witten, German; Private Health Centre, Institute for ENT Elmshorn, Hermann-Ehlers-Weg 4, 25337 Elmshorn, Germany.

РЕПРОДУКЦИЯ ЖЕНСКОГО ОРГАНИЗМА И ЕЕ ДИСФУНКЦИИ В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ

Аскарьянц Вера Петровна

доцент

кафедры фармакологии, физиологии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Нуъмонова Хилола Сарвар кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Уйбикова Эмилия Фархадовна

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Малдашева Сарвиноз Усмон кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Яичники – парные женские половые органы, находящиеся в малом тазу. В яичниках происходит синтез женских половых гормонов (эстрогена и прогестерона) и полового мужского гормона (тестостерона).

Анатомо-физиология очень интересная область медицины которая отмечает ,что гормоны из яичников поступают в кровь и участвуют в очень ценной регуляции работы женской репродуктивной системы. Также в яичниках происходит процесс созревания яйцеклеток, которые находятся в пузырьках-фолликулах. К моменту рождения в обоих яичниках содержится от 300 до 500 тысяч фолликулов, количество которых прогрессивно уменьшается к периоду полового созревания и дальше с каждым годом. Ежемесячно яйцеклетка покидает яичник, этот процесс называется овуляция. Вышедшая яйцеклетка следует по направлению к маточной трубе и живет там до 24 часов. Маточные (фаллопиевы) трубы – парные мышечные органы, соединяющие полость матки с брюшной полостью. Маточные трубы выполняют транспортную функцию, поэтому должны быть проходимыми. В случае их патологии может возникнуть внематочная беременность. Матка – непарный детородный орган, грушеподобной формы, с полостью внутри.

Полость матки покрыта слизистой оболочкой-эндометрием, которая под действием половых гормонов вырастает, созревает и выходит из матки во время менструации.

Функции матки – менструальная и вместилище плода. Шейка матки – плотный непарный мышечный орган, который является границей между наружной и внутренней средой. Шейка матки выполняет защитную, проводниковую, иммунологическую функцию, а также принимает участие в формировании в процессе родов родового канала. Шейка матки должна быть здоровой, т.е. не содержать на себе ран (эрозий), полипов, язв, трещин, ссадин, папиллом, кондилом. Показателем здоровья шейки матки является анализ на раковые клетки – цитология. Она берется во время осмотра гинеколога, лучше через несколько дней после окончания менструации. Влагалище – непарный мышечный орган, выполняющий проводниковую функцию (для полового члена и сперматозоидов, менструальной крови и в родах, как часть родового канала). Влагалище покрыто слизистой оболочкой, на которой живет микрофлора. В здоровом влагалище живет преимущественно палочковая микрофлора, которая выделяет молочную кислоту, а та, в свою очередь, обеспечивает кислую среду и защищает от «плохих» и «условно-плохих» микробов. При различных заболеваниях микрофлора влагалища может быть нарушена – появляются гарднереллы, грибки, лептотрихсы, мобилункусы, трихомонады, коки и др. Появление такой патогенной микрофлоры свидетельствует о наличии половых инфекций или других воспалительных заболеваний.

Как отмечают авторы литературных источников, что если женщина долгое время принимает антибиотики, то «полезная» бактериальная микрофлора влагалища гибнет и преобладает патогенная, а девственная плева существует до начала половой жизни и находится у выхода из влагалища. Малые и большие половые губы – парные наружные половые органы, выполняющие главную защитную функцию. Функциональное состояние репродуктивной системы женщины во многом определяется периодами жизни, среди которых принято различать следующие: антенатальный (внутриутробный) период; период новорожденности (до 10 дней после рождения); период детства (до 8 лет); период полового созревания или пубертатный (от 8 до 16 лет); период половой зрелости или репродуктивный (от 17 до 40 лет); предменопаузальный период (от 41 года до наступления менопаузы); постменопаузальный период (с момента стойкого прекращения менструаций).

Менструация – это циклическое отторжение слизистой оболочки полости матки, происходящее ежемесячно. Для того чтобы началась первая менструация, должен не только наступить соответствующий возраст, но и сочетание всех внутренних и внешних факторов: гормональный баланс на всех уровнях регуляции менструальной функции, готовность гинекологических органов, вес тела девочки, состояние других внутренних органов и т.д. Менструальный цикл – это период от первого дня одной менструации до первого дня следующей. Протяженность цикла составляет от 21 до 35 дней, в среднем 28–30 дней. Длительность самой менструации составляет 3–7 дней, объем теряемой крови – до 80 мл в день. Установиться менструальный цикл должен в

течение 1–1,5 лет. В подростковом периоде жизни он особо чувствителен к различным внешним и внутренним факторам. Если цикл был регулярным, а потом произошел сбой – это повод для обращения к врачу, который предоставит помощь в решении проблемы, в том числе установлении факта наличия или отсутствия беременности.

К 15 годам развитие организма девушки должно выглядеть следующим образом: умеренно или хорошо развитые молочные железы, правильное оволосение и менструация с 11–14 лет.

Первая менструация называется менархе. Отклонения от такой формулы, выявленные при обследовании девушек-подростков 15–17 лет, должны насторожить ее и родителей, а также врача-гинеколога и побудить его проанализировать общее состояние здоровья для установления причины нарушения полового и соматического развития. Обычно в возрасте от 40 до 55 лет, но чаще в 50–51 год наступает менопауза. Менопауза – это нормальный физиологический процесс старения женского организма, возникающий с угасанием функции яичников и завершением репродуктивного периода жизни женщины. Это не заболевание, хотя может сопровождаться рядом негативных признаков, влияющих на полноценное функционирование женского организма. Менопаузу называют климаксом или климактерическим периодом, а симптомы, возникающие в этот период – климактерическим синдромом. Существует немало мифов, что с наступлением менопаузы женщина теряет свою сексуальность, а значит, не может вести половую жизнь. Сексуальность не связана с половой жизнью и она может быть как у девочки-подростка, так и у пожилой женщины. С наступлением менопаузы у многих женщин возникает психологический барьер в отношении продолжения активной половой жизни. Замечено также, что табакокурение, злоупотребление алкоголем, употребление наркотиков является большим риском наступления ранней менопаузы. Зарубежными и отечественными авторами отмечено, что если женщина систематически употребляет наркотики, месячные могут приобрести нерегулярный характер из-за нарушения регуляции менструальной функции на уровне головного мозга. Функционирование женской репродуктивной системы регулируется непосредственно корой головного мозга – гипоталамусом, посредством его взаимодействия с гипофизом и яичниками, а также стимуляции выработки определенных гормонов. Из-за употребления наркотиков эта функция нарушается, происходит повышенная выработка гормона пролактина и задержка месячных – аменорея. Аменореей называют отсутствие менструаций в течение 6 месяцев и более у небеременных женщин репродуктивного возраста (от 16 до 45 лет). Происходит сбой в репродуктивной системе на одном из этапов: гипоталамус (отдел головного мозга) – гипофиз (железа внутренней секреции) – яичники – стенка матки. Однако даже если нет менструации, женщина все равно может забеременеть – часто месячные бывают такими скудными, что, находясь «под кайфом», их можно просто не заметить.

Репродуктивное здоровье — состояние полного физического, умственного и социального благополучия, а не просто отсутствия болезней или недугов во всех сферах, касающихся репродуктивной системы, ее функций и процессов, включая воспроизводство потомства и гармонию в психосексуальных отношениях в семье (ВОЗ).

По мнению ведущих ученых в области охраны материнства и детства в мире основными резервами повышения рождаемости, кроме материального стимулирования являются: улучшение репродуктивного здоровья женщин детородного возраста, снижение уровня их соматических и гинекологических заболеваний, медицинских и самопроизвольных аборт (выкидышей) и др.

Охрана репродуктивного здоровья является приоритетной задачей государства мирового масштаба, что отражено в принятых мерах профилактики и диагностики, что определяет чрезвычайную актуальность лечения бесплодия как резерва повышения рождаемости.. [2] В условиях падения рождаемости и высокого уровня общей смертности населения проблема охраны репродуктивного здоровья приобретает особую, не только медицинскую, но и социальную значимость.

Статистика показала, что демографическая ситуация в России характеризовалась низкими показателям рождаемости, которые составили 8,4 на 1000 населения за двух тысячные годы. Процесс депопуляции - устойчивое превышение числа умерших над числом родившихся - затрагивает в настоящее время практически всю территорию Российской Федерации и почти все этнические группы. Как показывают статистические данные отечественных авторов Нижегородская область вошла в ситуацию депопуляции на 2 года раньше, чем другие регионы страны. Из ходя вышесказанных можно сказать, что несмотря на определенные достижения в изучении этиологии и патогенеза, диагностики и терапии различных форм бесплодия, оно по-прежнему занимает ведущее место в структуре гинекологических заболеваний, а его частота не имеет тенденций к снижению.

Киста яичника очень часто наблюдается у молодых женщин, значительно реже она отмечается у женщин после 50 лет. Наиболее часто в последнее время встречаются кисты яичника. Кисты яичников появляются как у женщин детородного периода, так и у женщин в возрасте после 40 лет. В обоих случаях необходимо быть крайне внимательными. Как мы уже говорили выше, в процессе овуляции графов пузырьёк разрывается и выбрасывает содержащиеся в нём яйцеклетку и жидкость в брюшную полость.

По мнению авторов литературы киста яичника может образоваться из-за почему-то не разорвавшегося пузырька, после чего стенки пузырька растягиваются, и там накапливается жидкость. Одиночные кисты, как правило, образуются именно так. Множественные же кисты могут возникнуть из-за запущенного воспалительного процесса. Мода диктует нам стиль, как показывают авторы зарубежной и отечественной литературы, что не адаптированный для погодных условий современного мира. Короткие юбки и джинсы с низкой талией, - девушкам с ослабленным иммунитетом стоит всего

один раз пройтись в таком виде по холодной погоде, и воспаление незамедлительно даст о себе знать. Кисты яичника могут развиваться из желтого тела, из ткани покрывающей яичник.

Специалистами отмечено, что современный образ жизни женщины в мире как показывают данные литературных источников, с социально-экономическими и экологическими катаклизмами, влияние средств массовой информации способствуют распространению инфекций, передающихся половым путем, и являются причиной заболеваний, снижающих фертильность женщин и мужчин. Анализируя литературные источники проблема бесплодия становится с каждым годом все актуальнее, что показывает прирост в настоящее время около 15 - 20% супружеских пар страдает бесплодием. Судя по приведенным цифрам, каждая 6-я супружеская пара на протяжении жизни сталкивается с проблемами планирования семьи вследствие бесплодия. Такой высокий процент является весьма значимым и должен рассматриваться как резерв увеличения репродуктивного потенциала населения. В целом во всем мире 50 - 80 миллионов мужчин и женщин сталкиваются с проблемами бесплодия, и это число каждый год увеличивается на 2 миллиона. Практически все индустриальные государства сталкиваются с вопросами нарушения фертильности. Улучшение репродуктивного здоровья признается ими одной из приоритетных задач национальных программ. Бесплодие ведет к нарушению супружеской жизни, число разводов в 6 -7 раз выше среди бездетных пар по сравнению с аналогичными цифрами в среднем по популяции. Часто теряется интерес к жизни, профессии, возникают депрессивные состояния, психосексуальные расстройства. Главными компонентами в патологии женского бесплодия считают: трубный и перитонеальный факторы - до 60-70%, эндокринные факторы - 30-40%, иммунологические факторы - до 20%, другие - 5%. У 10-15% больных бесплодием причина его остается неизвестной. Многообразие этиологических факторов, приводящих к нарушению репродуктивной функции женщины, не всегда позволяет определить основную или второстепенную причину бесплодия. Нередко одновременно выявляются хронические воспалительные процессы гениталий, синдром поликистозных яичников, эндометриоз, миома матки. В этой связи актуальным является разработка дифференцированного подхода к различным методам диагностики, оценки основного патогенетического фактора и выбора метода терапии бесплодия. Так, известно, что воспалительные процессы в половой сфере женщины приводят к значительным нарушениям функционального состояния ее репродуктивной системы: у 20% больных снижается секреция половых гормонов; в 30% - недостаточность лютеиновой фазы, а также отмечается монотонность выделения гонадотропных гормонов, способствующих ановуляции. Следовательно, ановуляция является общим характерным признаком сочетанных и эндокринных форм бесплодия.

При морфологическом исследовании было установлено, что во всех случаях хламидийной, уреоплазменной, микоплазменной инфекциях имело место пролиферация поверхностного эпителия очагового или распространенного

характера с гиперплазией волокнистых структур. Морфологические изменения во всех наблюдениях разнообразны: это и воспаление, это и кисты, в единичных случаях - синдром поликистозных яичников, в одном - стромальная гиперплазия. В стенках кист яичников выявлена картина сосковой пролиферации поверхностного эпителия. В случаях хламидийной инфекции выявлены изменения практически всех структурных компонентов яичников. Во всех наблюдениях были изменения венозных и лимфатических сосудов, интенсивность которых была различной вплоть до появления мальформации (повышенной извитости вен и, венул, лимфатических сосудов). При хламидийной инфекции выявлены кисты различных типов, часто - множественные фолликулярные, а в ряде наблюдений многокамерные. Кроме повышенного разрастания волокнистых структур отмечено их набухание (как мукоидное) с метакромазией части волокон (аналогично изменениям при системной дезорганизации соединительной ткани- коллагенозах). Иногда среди полей соединительной ткани выявлялись кальцификаты (критерий глубоких трофических изменений). При уреоплазменной инфекции наличествуют единичные кисты, причем тип их соответствует фолликулярным. В этих случаях отмечено поражение сосудов артериального типа. Изменения артерий имелись в двух вариантах: плазматическое пропитывание, фибриноидное набухание до некроза, очаговые продуктивный васкулит артерий, эндovasкулит, десквамация эндотелия, пристеночный тромбоз и прочие изменения микрореологии. Изменения стромы при уреоплазменной инфекции отмечены в виде очагового фиброза коркового слоя при минимальном цитозе, образование разобщенных структур по типу клубков в корковом слое.

Одна из причин возникновения опухолей и опухолевидных образований яичника - инфекционный фактор. Бактериальная флора является основным пусковым механизмом воспалительного процесса внутренних половых органов. Есть данные авторов которые отмечают, что в развитии опухолевидных процессов и истинных опухолей основная роль принадлежит хроническим воспалительным процессам. Обнаружена различная специфическая и неспецифическая микрофлора в пунктатах кист яичников. По мнению авторов, вирусная и хламидийная инфекция являются причиной эпителиальных новообразований яичников (функциональные кисты и истинные опухоли яичника) только у 8 из 108 женщин, подвергшихся пункции кист, не были обнаружены специфические или условно-патогенные возбудители. По мнению вирусная природа опухолей яичников установлена в 25,4 % случаев.

Таким образом, подводя итоги литературного анализа, можно сказать, что несмотря на многочисленные исследования, посвященные репродуктивному здоровью женщин, вопросы медико-социальных факторов риска отражены недостаточно, что препятствует разработке соответствующих тактических и стратегических планов по профилактике нарушения репродуктивного здоровья женщин.

Литература

1. Озерская И.А. Эхография в гинекологии. М. : Медика, 2005. - С. 242 - 263.

2. Савицкий Г.А., Горбушин С.М. Перитонеальный эндометриоз и бесплодие (клинико-морфологическое исследование). СПб.: Элби-СПб, 2002. - 170 с.
3. Сафина М.Р., Правдин А.В., Гистерорезектоскопия : инструкция по применению / Белорус, мед.акад. последиплом. образования, Гор. гинекол. больница г. Минска. Б.м., 2003.
4. Стрижаков А.Н., Давыдов А.И., Белоцерковцева Л.Д. Трансвагинальная эхография : атлас. М. : Медицина, 2001. - С. 39 - 51.
5. Махотин А.А., Курганов С.А., Бабко А.Н., Шевела А.И., Рябиков А.Н., Махотина Н.Е., Ненарочнов С.В., Куликов В.Г. Способ диагностики изменений миометрия : пат. № 2307590 ; опубл. 10.10.2007 ; Бюл. № 28.
6. Махотин А.А., Курганов С.А., Махотина Н.Е. Возможности эхопозитивного контрастирования при ультразвуковой диагностике изменений миометрия // Мед.визуализация. 2006. - № 5
7. Гаврилова Е.Г. Течение, исход беременности и профилактика осложнений у жителей г. Орла /Е.Г. Гаврилова // Мать и дитя : материалы 5 Российского форума М., 2003. - С. 45.
8. Гаврилова Л.В. Репродуктивное поведение населения Российской Федерации в современных условиях/ Л. В .Гаврилова. — М.: МЕДпресс, 2000. — 160,с.
9. Стародубов В.И. Анализ изменений и прогноз смертности населения в связи с мерами демографической политики / В.И. Стародубов, А.Е. Иванова // Социальные аспекты здоровья населения. — 2009. № 1. - С. 3.
10. Bradshaw, J. L. The nature of hemispheric specialization in man [Text] / J. L. Bradshaw, N. C. Nettleton // The Behavioral and Brain Sciences. - 1981. - Vol. 4. -P. 51-91.
11. Casper, R. F. A neuroendocrine link with pulsatile luteinizing hormone secretion [Text] / R. F. Casper, S. S. C. Yen, M. M. Wilkes // Science. - 1979. - Vol. 205. - P. 283-287.
12. Cerutti, S. Autonomic nervous system and cardiovascular variability in rats: a spectral analysis approach [Text] / S. Cerutti, M. P. Gustin, C. S. Paultre et al. // Am. J. Physiol. - 1991. - Vol. 261. - P. H1292 - H1299.
13. Eckel, R. H. AHA/ACC guideline on lifestyle management to reduce cardiovascular risk: a report of the American College of Cardiology [Text] / R. H. Eckel, J. M. Jakicic, J. D. Ard, et al. //American Heart Association Task Force on Practice Guidelines. Circulation. - 2014. - Vol. 129. - S. 76.
14. Joshi S.G., Bank J.F., Henriques E.S. Serum levels of progesterone-associated endometrial protein during the menstrual cycle and pregnancy. J Clin Endocrinol Metab 1982; 55: 642-647.
15. Lunell N.O., Lewander R., Mamoun I., [et. al]. Uteroplacental blood flow in pregnancy induced hypertension. Scand J Clin Lab Invest 169: 28-35, 1984.
16. Lustbader J. [et. al.], "J. Biol. Chem.", 1987, v. 262, № 29, p. 4204-4212.

17. Pagani M., Mazzuero G., Ferrari A. [et.al.] Sympatovagal interaction during mental stress. A study using spectral analysis of heart rate variability in healthy control subjects and patients with a prior myocardial infarction. -Circulation. - 1991 - V. 83.- № 4 Suppl. II - Pp. 43-51.

18. Pearson G.L., Freeman T.G. Effects of extraversion and mental arithmetic on heart rate reactivity. // Percept. Mot. Skills. - 1991. - V. 72. - P. 12-39.

КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЭНДОКРИННОЙ СИСТЕМЫ ОРГАНИЗМА

Аскарьянц Вера Петровна

доцент

кафедры фармакологии, физиологии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Алламуратова Наргиза

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Аллаерова Нилуфар

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Файзуллаев Билоллидин

студент

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Эндокринную систему организма составляют железы внутренней секреции. Это гипофиз, эпифиз, щитовидная железа, зубная железа, паращитовидные железы, поджелудочная железа, надпочечники и половые железы. В отличие от желез внешней секреции, например слюнных, потовых, сальных, почек, желез желудка и кишечника, которые выделяют продукты своей деятельности (слюну, пот, кожное сало, мочу, желудочный и кишечный сок) через выводные протоки наружу или в пищеварительный тракт, железы внутренней секреции не имеют выводных протоков. Вырабатываемые ими особые вещества — гормоны поступают прямо в кровь и разносятся ею по всем органам и тканям тела, усиливая и направляя в определенную сторону процессы жизнедеятельности организма.

Железы внутренней секреции являются исполнителями многих рефлекторных регуляций. Вместе с тем гормоны поддерживают нормальное функциональное состояние и самих нервных клеток. Поэтому при нарушении работы желез внутренней секреции, например, в связи с возрастными или патологическими изменениями в организме, нарушается и нормальный ход высшей нервной деятельности.

Общеизвестно, что в определенные периоды жизни человека, например, в годы полового созревания или к старости, изменяется и состояние его психики. В этом проявляются изменения гормональных функций половых желез.

Гипофиз является центральным органом эндокринной системы; вырабатывает гормоны, влияющие на рост, обмен веществ и репродуктивную

функцию.

Эпифиз вырабатывает: мелатонин, аденогломерулотропин, серотонин, гистамин, норадреналин, которые определяют суточный биологический ритм, включающий периодичность сна и колебания температуры тела. Щитовидная железа вырабатывает йодсодержащие (тиреоидные) гормоны. Ее работа является основой всего обмена веществ. Тиреоидные гормоны участвуют в процессах роста, развития и нормальной жизнедеятельности всего организма. Тимус - зобная или вилочковая железа, которая отвечает за иммунитет. Паращитовидные железы - небольшие железы, которые вырабатывают паратгормон, регулирующий уровень кальция в крови человека. Поджелудочная железа – орган пищеварительной системы, вырабатывает два основных гормона: глюкагон и инсулин, а также является главным источником ферментов, необходимых для переваривания жиров, белков и углеводов. Надпочечники образуют гормоны и биологически активные вещества, которые непосредственно влияют на рост, развитие и функционирование жизненно важных органов.

Половые железы вырабатывают тестостерон, прогестерон, пролактин и другие половые гормоны, которые отвечают за развитие вторичных половых признаков, половое созревание, сексуальную и репродуктивную функцию.

Как отмечено в литературах источников, что влияние половых гормонов на процессы высшей нервной деятельности изучали в разных аспектах. При половом возбуждении были отмечены неустойчивость и снижение величины ранее выработанных у собак условных рефлексов и трудности образования новых. Действие мужских половых гормонов на условные рефлексы выявили на собаках-самцах в опытах во время полового возбуждения, вызванного самкой в период течки. В этих условиях наблюдали сначала повышение всех ранее выработанных условных рефлексов, а затем их снижение с развитием уравнительной и парадоксальной гипнотических фаз. При повторном половом возбуждении его тормозное действие на условные рефлексы не угасало. На этом основании наблюдаемое торможение было отнесено к типу безусловного.

О влиянии женских половых гормонов на высшую нервную деятельность можно судить по резкому изменению условных рефлексов, которое наблюдали у самок в период течки, а также время беременности и лактации. Так, во время течки у кошек условные рефлексы уменьшались, латентный период удлинялся. Новые условные рефлексы образовывались с трудом и были крайне неустойчивы.

Общее значение постоянного влияния гормонов для процессов высшей нервной деятельности было выявлено в систематических и разнообразных исследованиях на кастрированных животных, проводившихся на протяжении многих лет в лабораториях И.П. Павлова. Оказалось, что у собак разного возраста и разного типа нервной системы в результате кастрации проявляются самые разнообразные отклонения в ходе условных рефлексов. Однако общим для всех кастрированных животных было резкое ослабление как

возбудительного, так особенно и тормозного процессов. У всех животных, кроме того, появлялась так называемая циркулярность корковой деятельности, т.е. чередование периодов, отличающихся то высокими, то низкими величинами условных рефлексов. Наконец, почти у всех них развивалась сонливость. Таким образом, кастрация приводила к «инвалидности» нервной деятельности.

Гипер- или гипофункции щитовидной железы оказывают влияние на высшую нервную деятельность, что проявляется, например, в нарушениях психики человека на фоне заболеваний, вызванных изменением функции щитовидной железы.

При гипотиреозах (пониженная функция щитовидной железы) условные рефлексы вырабатываются с трудом, имеют большие латентные периоды, особенно замедлено образование речевых реакций, безусловные рефлексы снижены. Изучение условных пищевых рефлексов у детей при разной степени недостаточности функций щитовидной железы выявило слабую возбудимость и пониженную работоспособность коры больших полушарий головного мозга. Препараты тироксина способствовали в этих случаях увеличению условных рефлексов.

Удаление щитовидной железы у животных приводило к резкому падению возбудимости корковых клеток и ослаблению тормозного процесса. Условные слюнные рефлексы, особенно пищевые, вырабатывались с трудом. Дифференцировка удавалась лишь при оборонительном рефлексе с электрокожным подкреплением, и то при значительной силе тока.

У молодых животных после удаления щитовидной железы наблюдались особенно большие отклонения в выработке условных рефлексов по сравнению с контрольными животными одного и того же помета.

Не только недостаток гормонов щитовидной железы, но и избыток их (гиперфункция щитовидной железы) также приводит к нарушениям высшей нервной деятельности. Условные рефлексы при тиреотоксикозах вырабатываются быстро, но оказываются очень нестойкими, легко развиваются фазовые состояния, безусловные рефлексы резко увеличены.

В экспериментальных условиях собакам в пищу систематически добавляли высушенную ткань щитовидной железы, после чего вскоре наступало резко выраженное нарушение тормозных процессов. Собаки не только перестали отличать отрицательный условный раздражитель от положительного, но величина условного слюнного рефлекса на отрицательный сигнал иногда даже превышала величину положительного рефлекса. При дальнейшем кормлении собак щитовидной железой наступали резкие изменения и положительных рефлексов: латентные периоды их укоротились, а величина возросла. Все это свидетельствует о резком повышении возбудительного процесса в этот период.

В зависимости от дозы препараты гормона щитовидной железы могут различным образом влиять на корковую деятельность. Так, по показателям условных слюноотделительных рефлексов у собак тиреоидин в малых дозах усиливает и концентрирует возбудительные и тормозные процессы в коре мозга, а в больших дозах вызывает запредельное торможение.

По показателям условных двигательных пищевых и оборонительных рефлексов у кур и голубей тиреоидин в умеренных дозах повышает возбудимость больших полушарий, а в больших дозах и при длительном введении вызывает развитие явлений торможения.

Характер и степень нарушений условно-рефлекторной деятельности зависели от типа нервной системы подопытных животных. Так, у собак сильного типа тиреоидин вначале вызывал увеличение условных рефлексов и растормаживание дифференцировок, а у собак слабого типа — сразу уменьшение как условных, так и безусловных рефлексов.

Следовательно, гормоны щитовидной железы оказывают специфическое действие на высшую нервную деятельность, ускоряя и усиливая протекание основных нервных процессов.

Введение гормона паращитовидных желез вызывало у собак кратковременное повышение условно-рефлекторной деятельности, которое сменялось снижением величины условных рефлексов, ускорением их угашения, усилением последовательного торможения, развитием сонливости. При экстирпации паращитовидных желез наступает резкое ослабление и даже полное исчезновение условных и безусловных оборонительных рефлексов у собак. Кроме того, нарушаются отношения между возбуждательными и тормозными процессами за счет ослабления возбуждательного, создающего относительное преобладание тормозного.

Таким образом, гормон паращитовидной железы, видимо, путем регулирования уровня кальция в крови поддерживает работоспособность корковых клеток главным образом путем активации возбуждательных процессов.

Специалистами в свою очередь отмечен тот факт, что помимо фактов влияния патологии надпочечников на состояние психической деятельности человека, показано, что гормоны коркового слоя (кортикостероиды) снимают утомление, а гормон мозгового вещества (адреналин) активизирует и повышает эмоциональную сферу.

Частичные экстирпации надпочечников у собак приводят к глубоким и длительным изменениям высшей нервной деятельности. Положительные условные рефлексы изменялись у животных разного типа нервной системы по-разному, более определенными были изменения отрицательных рефлексов.

Характерное нарушение тормозных процессов проявлялось в том, что угашение всех рефлексов протекало значительно медленнее, чем в норме, а восстановление угашенного рефлекса происходило быстрее. Кроме того, наступали резкие искажения силовых отношений раздражителей и реакций.

При удалении мозгового вещества надпочечников обнаружены разнообразные нарушения условных рефлексов, также зависящие от типов нервной системы подопытных собак. Но для всех подопытных животных характерным было ослабление процессов внутреннего торможения с 1-й недели после операции. Раздражительный же процесс сначала усиливался, а затем ослабевал. Эти нарушения были длительными и проявлялись больше у собак с малой силой корковых процессов. Безусловные слюнные рефлексы были повышены у всех

животных с 9–10-го дня после операции и к 3-му месяцу превышали исходную величину примерно на 20 %.

Введение адреналина способствовало нормализации условно-рефлекторной деятельности. Однократное введение собакам кортизона в малой дозе вызывало значительное увеличение положительных условных слюнных рефлексов, сменявшееся их уменьшением.

Улучшалась и дифференцировка. Однако у животных со слабыми процессами возбуждения и торможения возникали нарушения условно-рефлекторной деятельности. Гидрокортизон, введенный крысам, укорачивал время поисков животными выхода из лабиринта и уменьшал количество ошибок в выборе ими пути.

Интересные данные были получены в опытах на собаках, которым вводился гормон гипофиза, усиливающий естественную выработку гормонов надпочечниками — адренокортикотропный гормон (АКТГ). Наблюдение за слюнными условными рефлексам у этих животных показало, что характер влияния АКТГ очень зависит от типологических особенностей нервной системы собак.

Таким образом, подводя итог литературного обзора можно прийти к единому мнению, что гормоны мозгового и, в особенности, коркового вещества надпочечников, могут усиливать и возбуждательные, и тормозные процессы, повышая работоспособность клеток коры головного мозга и способствуя нормализации ее деятельности в случаях нарушения, а в заключении всецело все гормоны имеют свою ценность в организме.

Литература

1. Аминова, Г.Г. Изменение конструкции тимуса крыс под влиянием глюкокортизона / Г.Г.Аминова, Л.М.Ерофеева // Архив анатомии, гистологии и эмбриологии Л.: Медицина, 1983. - С.45-48.
2. Анненков, Н.В. Гистологический атлас. С.-П., 1878.
3. Антоненко, В.Т., Третьяк, Н.Н. Роль иммунной системы в патогенезе лимфопролиферативных заболеваний. Новосибирск, 1984. № 1. - С. 6 - 7.
4. Атайте, Ю.Ю. и др. Роль иммунной системы в патогенезе лимфопролиферативных заболеваний. Новосибирск, 1984. № 1. - С. 1 - 2.
5. Бабаева, А.Г. Иммунологическая регуляция восстановления // Сб.науч.тр. «Новое в изучении регенерации». М., 1977.- С.296-306.
6. Белецкая, Л.В. Структурно-функциональная организация тимуса / Э.В. Гнездицкая, Д.Л. Беляев // Успехи современной биологии. М. - 1986.-№1/4.-102с.
7. Белецкая, Л.В., Гнездицкая, Э.В. Структурно-функциональная организация тимуса // Успехи современной биологии, 1984. Т. 102. - № 4. - С. 3 - 7.
8. Бернет, Ф.М. Клеточная иммунология., 1981. С. 112.
9. Бойд, У. Основы иммунологии М.: - 1969. - 546 с.
10. Jankovic, B.D. Ontogeny of the avian immune system // Proc. Of the 4 the European immunology meeting. - Budapest, 1978. P.87-100.

11. Kendall, M.D. Avian thymus glands: a review // Dev. Contr. Immunol. -1980. V.4.- №2 - P.191-209.
12. Kendall, M.D. The outer and inner thymus cortex is functional syncytium // Cell. Biol. Int. Repts. 1985. - V.9. - № 1. -P.436.
13. Kittner, Z. Contribution of chicken's central lymphoid organs to the cellular composition of the gland thymus. / Z.Kittner, I.Olah // Acta Biol. Acad. Sci. Hung. - 1980. V.31. - №1-3. - P.177-185.
14. Le douarin, F., Dieterlen-Lievre, P.P. Functional alteration in lymphoid tissue induced by adrenal cortical secretion. Amer. J. Anat., 1984. - P. 81 - 116.
15. Le Douarin, N.M. Ontogeny of primary lymphoid organs and lymphoid stem cells / N.M. Le Douarin, F. Dieterlen-Lievre, P.D. Oliver // Am.J. Anat. 1984. -V.170.- №3.-P.261-299.
16. Mandel, T. The development and atructure of Hassall's corpuscles in the guinea pig. A light. And electron microscopic study // z. Zellforsch. Mikrosk. Anat. -1968.- Bd.89, h.2. P.180-192.

ЖИРОВАЯ ТКАНЬ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ОРГАНИЗМ

Аскарьянц Вера Петровна

доцент

кафедры фармакологии, физиологии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Махкамова Ирода

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Шомирзаева Дилноза

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Рузиева Малика

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Исторически жировая ткань считалась пассивным резервуаром для хранения питательных веществ, однако эта точка зрения поменялась в 1994 году, когда J. Friedman и D. Coleman открыли лептин – гормон пептидного происхождения, преимущественно секретируемый белой жировой тканью.

Лептин— это гормон, который высвобождается из жировой ткани, подавляет аппетит и способствует потере веса.

Авторами литературных источников отмечено ,что нормальная выработка этого гормона помогает поддерживать стабильный вес, не считая калории и энергозатраты. Недостаток же лептина увеличивает аппетит и способствует набору лишних килограммов. А избыток снижает чувствительность организма к гормону, может вызвать воспаление и метаболические нарушения.

Уровень лептина в крови зависит от количества жировой ткани. Чем больше жира, тем больше продуцируется лептина, поднимая его концентрацию в крови. В какой-то момент, получая непрерывное количество сигналов, рецепторы мозга теряют чувствительность и перестают реагировать на сообщения о насыщении. Так развивается лептинорезистентность - неспособность гипоталамуса осознать сытость.

Согласно исследованиям, 5 % людей, страдающих от ожирения, имеют в гене, отвечающем за синтез лептина, мутацию, которая не позволяет организму вырабатывать гормон в достаточном количестве. Еще с детства такие люди страдают от непрерывного чувства голода и, как следствие, сильного ожирения. А также от нарушений в работе половых гормонов и щитовидной железы. Для лечения таких мутаций учеными был проведен ряд экспериментов, показавших, что искусственное повышение уровня лептина в организме через инъекции способно помочь в борьбе с ожирением. Это тот случай, когда лептин может

стать лекарством. Его, наряду с адипонектином, висфатином, резистином, оментинном и др., относят к группе адипокинов – цитокинов, продуцируемых адипоцитами. Лептин является продуктом гена LEP (ob), локализованного на 7 хромосоме, состоит из 167 аминокислот и имеет молекулярную массу 16 кДа. Количество лептина коррелирует с количеством жировой массы в организме человека, кроме того секрецию определяет размер адипоцита: крупные клетки секретируют больше гормона, чем мелкие. У человека концентрация лептина в крови повышается через несколько дней после периода переизбытка, однако гормон также отражает текущие резкие изменения в потреблении калорий. В свою очередь ограничение калорийности рациона приводит к довольно быстрому снижению уровня лептина, когда еще не произошло значимого изменения в количестве жировой массы, что свидетельствует о его всестороннем участии в энергетическом балансе и метаболизме. Лептин имеет циркадные колебания в уровне секреции: пик секреции гормона приходится на ранний период сна с 00:00 до 04:00, что является одной из возможных причин, объясняющих увеличение массы тела у пациентов с ночным графиком работы. Секреция лептина характеризуется половым диморфизмом: у женщин уровень лептина в норме выше, чем у мужчин, синтез лептина стимулируется эстрогенами и ингибируется тестостероном. С возрастом базальный уровень лептина несколько повышается. Экспрессию лептина также модулирует инсулин: уровень лептина повышается после инфузии инсулина, а снижение уровня инсулина во время голодания, вероятно, опосредует снижение лептина. Глюкокортикоиды непосредственно стимулируют синтез лептина в культивируемых адипоцитах, у людей секреция лептина повышается в ответ на хроническое повышение уровня кортизола. Описано 6 изоформ рецептора лептина, все они кодируются одним и тем же геном и представляют собой результат альтернативного сплайсинга, функционально активной является только полноразмерная форма рецептора ObRb, она локализована в аркуатных, паравентрикулярных, вентро- и дорсомедиальных ядрах, латеральной зоне гипоталамуса. Кроме того, лептиновые рецепторы экспрессированы почти повсеместно в различных органах и тканях, что подчеркивает многообразие функций лептина от иммунных до репродуктивных эффектов.

Анализ литературных данных показал, что к возможным теориям формирования лептинорезистентности относят нарушение транспорта лептина через гематоэнцефалический барьер (ГЭБ): при концентрации лептина в сыворотке более 25—30 нг/мл, его уровень в нейронах и 12 спинномозговой жидкости перестает возрастать. У лиц с ожирением наблюдается даже снижение концентрации лептина в спинномозговой жидкости на фоне ее роста в сыворотке крови. В исследовании на мышах было показано снижение прохождения лептина через ГЭБ у таковых с ожирением, что может объяснять, почему у лиц с алиментарным ожирением введение экзогенного лептина не имеет выраженного влияния на потребление пищи и снижение массы тела. Другой возможной причиной считается так называемая лептин индуцированная лептинорезистентность, которая объясняется снижением экспрессии рецепторов

лептина в ответ на повышение его уровня при ожирении и формированием порочного круга в связи с прогрессирующим увеличением массы тела. Также в качестве запускающего механизма лептинорезистентности рассматривается стресс эндоплазматического ретикулума, к развитию которого приводит увеличение экспрессии провоспалительных цитокинов в гипоталамусе на фоне питания с избыточным потреблением жиров.

Ряд исследователей считает, что именно неадекватное постпрандиальное подавление грелина может являться одним из наиболее важных звеньев в патогенезе ожирения. Внутривенное введение грелина человеку вызывает увеличение чувства голода и кратковременно увеличивает потребление пищи.

При нормальной работе организма, помимо контроля голода, лептин выполняет еще и другие функции: регулирует эндокринные системы: надпочечниковую, тиреоидную и гонадную; снижает секрецию кортизола - гормона стресса; регулирует обмен глюкозы; стимулирует кроветворение;

принимает активное участие в работе иммунитета во время инфекционных заболеваний; способствует уничтожению патогенов при бактериальной инфекции; поднимает иммунитет при недоедании; ускоряет заживление ран;

способствует укреплению костной ткани; регулирует созревание плода у беременных; влияет на когнитивные процессы и поведение.

Если же говорить о перебоях в работе лептина, то можно ожидать следующих негативных последствий: при недостаточной выработке лептина часто возникает задержка полового созревания; у женщин дефицит этого гормона может привести к прекращению менструального цикла и бесплодию; высокий же уровень гормона ухудшает состояние людей с метаболическим синдромом;

нарушения способствуют возникновению атеросклероза; развитию ожирения печени; при высоких уровнях возможно развитие воспаления почек и почечной недостаточности; способствует развитию аутоиммунных заболеваний; ускоряет процессы возникновения и развитие сахарного диабета 1 типа у людей с ожирением; стимулирует воспалительные процессы; ускоряет рост опухолей; останавливает процесс естественной регенерации клеток; способствует разрушению хрящевой ткани при остеоартрите.

Специалистами установлен тот факт, что особое внимание при изучении гормона лептина отводится его противовоспалительным свойствам. А именно его роли в развитии аутоиммунных заболеваний: системной красной волчанке; ревматоидном артрите; сахарном диабете 1 типа; рассеянном склерозе; в патогенезе экспериментального аутоиммунного энцефаломиелита.

Предполагается, что при высоком уровне лептина, его снижение может способствовать подавлению воспалительного процесса в организме, что замедлит прогрессирование сердечно-сосудистых, метаболических и аутоиммунных заболеваний. Однако, как упоминалось выше, излишний дефицит «гормона насыщения» также не приведет ни к чему хорошему.

Таким образом, подводя итог литературного анализа можно отметить, что при нарушениях в производстве лептина, в ту или другую сторону, запускается цепная реакция, от которой страдает весь организм.

Литература

1. Вознесенская Т.Г., Вахмистров А.В. Клинико-психологический анализ нарушений пищевого поведения при ожирении // Неврол. и психиатр. – 2001/ - 12/ - С. 49–52.
2. Волкова Г.Е., Романцова Т.И., Вознесенская Т.Г., Роиц О.В. Пищевое поведение у пациентов с ожирением // Ожирение и метаболизм. - 2007. - Т. 4. - № 2. - С. 17-21.
3. Дедов И.И., Мельниченко Г.А., Шестакова М.В., и др. Лечение морбидного ожирения у взрослых // Ожирение и метаболизм. - 2018. - Т.15. - № 1. - С. 53-70. doi:10.14341/ОМЕТ2018153-70.
4. Генов П.Г., Тимурбаев В.Х., Долгашева Н.С., и др. Прогностические модели выраженности острой динамической боли в первые сутки после операции и вероятности возникновения хронической послеоперационной боли в хирургии позвоночника // Вопросы нейрохирургии. - 2018. - Т.82. - №3. – с. 29-35. doi.org/10.17116/neiro201882329/
5. Реброва О.Ю. Статистический анализ медицинских данных. Применение пакета прикладных программ STATISTICA. - М.: Медиа Сфера, 2003. – 312 с.
6. Zhang N, Yuan C, Li Z, et al. Meta-analysis of the relationship between obestatin and ghrelin levels and the ghrelin/obestatin ratio with respect to obesity // Am J. Med Sci. 2011; 341: 48–55.
7. Rocca AS, Brubaker PL. Role of the vagus nerve in mediating proximal nutrient-induced glucagon- like peptide-1 secretion // Endocrinology. 1999; 140: 1687–1694.
8. Kojima M, Hosoda H, Date Y, et al. Ghrelin is a growth-hormone-releasing acylated peptide from stomach // Nature. 1999; 402 (6762): 656–660.
9. Kolaczynski JW, Nyce MR, Considine RV, et al. Acute and chronic effects of insulin on leptin production in humans: studies in vivo and in vitro // Diabetes. 1996; 45: 699–701.
10. Laferrère B, Teixeira J, McGinty J, et al. Effect of weight loss by gastric bypass surgery versus hypocaloric diet on glucose and incretin levels in patients with type 2 diabetes // J Clin Endocrinol Metab. 2008; 93 (7): 2479- 85. doi: 10.1210/jc.2007-2851.

К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ ФИЗИОЛОГИИ ВЫСШЕЙ НЕРВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аскарьянц Вера Петровна

доцент

кафедры фармакологии, физиологии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Хикматуллаева Тахмина Джамшидовна

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Холматова Малика Гурсинмурод кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Абдувалиева Муаззамхон Хасановна

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Открытие элементарного физиологического явления психической работы мозга — условного рефлекса — положило начало научному исследованию сложного поведения животных, а также мышления и поступков человека, являющихся предметом изучения физиологии высшей нервной деятельности. Такое вторжение физиологии в до того неприкосновенную для естественных наук область душевной жизни столкнулось с косностью и сопротивлением старых взглядов.

И.П. Павлов в научных дискуссиях, публичных диспутах, выступлениях в печати с присущей ему энергией воевал со сторонниками идеалистической трактовки психической деятельности. Его противники утверждали, что у собаки «слюнки текут» от приятных переживаний, от чувства благодарности и любви к человеку-кормильцу. В ответ Павлов со своей сотрудницей М. Ерофеевой поставили опыт, в котором собаке давали еду только во время ударов электрическим током. Голодная собака, повизгивая от боли, схватывала и съедала пищу. И тогда, следуя объективным законам работы мозга, возникал новый рефлекс: нервные клетки коры связывали боль с едой.

Сильное впечатление производил этот поразительный факт: под действием болевого раздражителя собака визжит, а из фистулы начинает выделяться слюна. С едкой иронией спрашивал И.П. Павлов своих противников: «От каких душевных переживаний у собаки «слюнки текут» — от любви к боли или благодарности электрическому току?».

Преодолевая бесконечные трудности на пути новых исследований, Павлов со все более многочисленными учениками и последователями многосторонне

занимался изучением условных рефлексов. Вскоре новое учение вышло из стен петербургских лабораторий. Научные заслуги его создателя получили повсеместное признание. В Кембриджском университете весной 1912 г. состоялась торжественная церемония присуждения И.П. Павлову почетного звания доктора наук. С балкона актового зала студенты опустили Ивану Петровичу в руки игрушечную собачку, унизанную фистулами, символически повторяя шутку с игрушечной обезьянкой, которой в свое время чествовали творца эволюционной теории Чарлза Дарвина.

Как отмечено в литературных источниках, что психика грудного младенца очень проста. Однако мы, не задумываясь, обозначим как психическую функцию способность ребенка узнавать свою мать и выражать криком протест при виде ложечки, из которой ему как-то дали горькое лекарство, но не назовем психическим автоматический акт сосания.

Своеобразен и психический мир животных. Собака научается тонко различать интонации голоса хозяина, подбегает на зов за «наградой». Но пережевывание оказавшейся во рту пищи не является психической деятельностью.

Приведенные примеры наглядно показывают отличие психических от других, более простых функций нервной системы. В основе психических функций нервной системы лежат усложняющиеся в эволюции условные рефлексы, из которых и складывается высшая нервная деятельность, а простые ее функции выполняются безусловными рефлексами.

Психическая работа мозга долго оставалась недоступной для естествознания главным образом потому, что о ней судили по ощущениям и впечатлениям, т.е. с помощью субъективного метода. Успех в естественно-научном исследовании психической жизни человека и животных определился тогда, когда о ней стали судить с помощью объективного метода условных рефлексов разной сложности.

На основе объективного метода условных рефлексов возможны дополнительные приемы для того, чтобы изучать свойства и определять локализацию процессов высшей нервной деятельности. Из этих приемов наиболее, часто используют следующие.

Пробы возможности образования разных форм условных рефлексов. У собаки можно образовать условный рефлекс на невоспринимаемый ухом человека сверхвысокий тон — 25 000 колебаний/с, что свидетельствует о более широких границах первичного восприятия звуковых сигналов собакой по сравнению с человеком.

Онтогенетическое изучение условных рефлексов. Изучая сложное поведение животных разных возрастов, можно установить, что в этом поведении является приобретенным, а что — врожденным. Например, у щенков, никогда не видевших мяса, слюна на него не выделяется. Значит, выделение слюны на мясо — не врожденный, безусловный рефлекс, а условный, приобретаемый в процессе жизни.

А также в литературных источниках отмечено, что сравнивая свойства условных рефлексов животных разного уровня развития, можно подметить, в каких направлениях идет эволюция высшей нервной деятельности. Так,

оказалось, что скорость образования условных рефлексов резко нарастает от беспозвоночных к позвоночным животным, сравнительно мало изменяется на протяжении всей истории последних и скачком достигает способности человека сразу связывать однажды совпавшие события. В этих переводах отразились переломные этапы эволюции, связанные с возникновением и развитием новых механизмов условно-рефлекторной деятельности мозга.

Изучение условий жизни животного может быть хорошим приемом, раскрывающим происхождение особенностей его высшей нервной деятельности. Например, голубь, ориентирующийся в воздушном просторе преимущественно с помощью зрения, вырабатывает зрительные условные рефлексы гораздо легче, чем слуховые, а у обитающей в темных подпольях крысы хорошо вырабатываются слуховые рефлексы и гораздо хуже зрительные.

Использование электрических показателей условно-рефлекторной реактивности. Деятельность нервных клеток головного мозга сопровождается возникновением в них электрических потенциалов, по которым до известной степени можно судить о путях распространения и свойствах нервных процессов — звеньев условно-рефлекторных актов. Особенно важно, что биоэлектрические показатели дают возможность наблюдать формирование условного рефлекса в структурах мозга еще до того, как он проявится в двигательных или иных реакциях организма.

Прямое раздражение нервных структур мозга. Этим способом можно вмешиваться в естественный порядок осуществления условного рефлекса, изучать работу его отдельных звеньев. Можно также ставить модельные опыты по образованию нервных связей между искусственными очагами возбуждения. Можно, наконец, прямо определять, как изменяется при условном рефлексе возбудимость участвующих в нем нервных клеток мозга.

Фармакологические воздействия на условные рефлексы. Например, введение кофеина — вещества, усиливающего процессы возбуждения, позволяет оценить работоспособность нервных клеток коры. При высокой их работоспособности даже большие дозы кофеина лишь облегчают образование условных рефлексов, а при низкой работоспособности даже небольшая доза кофеина делает возбуждение непосильным для нервных клеток.

Специалистами установлен интересный факт, что создание экспериментальной патологии условно-рефлекторной деятельности. Например, хирургическое удаление височных долей больших полушарий ведет к так называемой «психической глухоте». Собака слышит все, что происходит вокруг,стораживает уши при достаточно громком звуке, но теряет способность «понимать» услышанное. Она перестает узнавать голос своего хозяина, не прибегает на его зов и не прячется от окриков. Этого не происходит, если удалить не височную, а какую-либо другую долю коры больших полушарий. Так можно определять локализацию «корковых концов анализаторов».

Моделирование процессов условно-рефлекторной деятельности. Широкое распространение математических средств описания сложных явлений в последнее время охватило и биологические науки, в частности физиологию

высшей нервной деятельности. Еще И.П. Павлов привлекал математиков для того, чтобы выразить формулой количественную зависимость образования условного рефлекса от частоты его подкреплений безусловным. Результаты математического анализа дают основания для суждения о закономерностях формирования условных связей и позволяют в модельном эксперименте предсказывать возможность образования условного рефлекса при том или ином порядке сочетаний сигнального (условного) и безусловного раздражителей. Мощный толчок модельному исследованию условно-рефлекторной деятельности мозга дала практическая потребность в современной технике автоматического управления, в создании систем, воспроизводящих некоторые свойства работы мозга, вплоть до систем «искусственного интеллекта».

Всестороннее развитие получили работы И.П. Павлова по изучению высшей нервной деятельности после Великой Октябрьской социалистической революции. В тяжелую пору зимой 1921 г. В.И. Ленин подписывает специальное постановление Совета Народных Комиссаров, в котором отмечаются «совершенно исключительные научные заслуги академика И.П. Павлова, имеющие огромное значение для трудящихся всего мира» и перечисляются срочные меры для создания наиболее благоприятных условий для обеспечения его научной работы. В 1923 г. выходит в свет сборник «20-летний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных». А спустя три года И.П. Павлов излагает основы физиологии условных рефлексов в классических «Лекциях о работе больших полушарий головного мозга».

Физиология высшей нервной деятельности обогащается все новыми исследованиями и фактами. Строится знаменитая «столица условных рефлексов» в Колтушах (ныне с. Павлово), расширяются старые и создаются новые лаборатории.

Учение о высшей нервной деятельности получило мировое признание. Собранный в 1935 г. в Ленинграде XV Международный конгресс физиологов избрал И.П. Павлова почетным президентом. Представители 37 государств проголосовали за предложение присвоить выдающемуся ученому звание «старейшины физиологов мира». Это был последний конгресс, в котором участвовал И.П. Павлов; спустя год создатель учения о высшей нервной деятельности закончил свой жизненный путь.

Современное состояние изучения физиологии высшей нервной деятельности характеризуется явным разрывом между достигнутым знанием общих закономерностей внешних проявлений этой деятельности и отсутствием достоверных знаний о том, как она осуществляется физиологическими механизмами на всех уровнях организации мозга. Здесь — широкое поле для дальнейших исследований. Они могут иметь исключительное значение, выходящее за рамки физиологических наук, так как в перспективе речь идет о подходе к величайшей проблеме естествознания, о познании того, как мозг «делает мысль», как материальные процессы порождают идеальное отражение окружающего мира.

Таким образом, в конце нашего литературного обзора можно сказать о значимости изучения высшей нервной деятельности.

Литература

1. Адрианов О.С. О принципах организации интегральной деятельности мозга. М.1976.
2. Анохин П.К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса. М., 1968.
3. Асратян Э.А. Очерки по физиологии условных рефлексов. М., 1970
4. Батуев А.А. Эволюция лобных долей и интегративная деятельность мозга. Л.,1973.
5. Беритов И.С. Нервные механизмы поведения высших животных. М., Л., 1961.
6. Гасанов У.Д. Внутреннее торможение. М., 1972.
7. Глезер В.Д. Зрение и мышление. Л., 1985.
8. Коган А.Б., Чораян О.Г. Вероятностные механизмы нервной деятельности. Ростов-на-Дону,1980.
9. Конорски Ю. Интегративная деятельность мозга. М., 1970.
10. Котляр Б.И., Майоров В.И., Тимофеева Н.О., Шульговский В.В. Нейронная организация условно-рефлекторного поведения. М., 1983.

К ВОПРОСУ ВОДНО-ЭЛЕКТРОЛИТНОГО ОБМЕНА В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ

Аскарьянц Вера Петровна

доцент

кафедры фармакологии, физиологии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Шавкатова Чарос Жамшид кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Бекбаулиева Сахибжамал Есенгельдиевна

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Якубова Дилзодахон Бахромжон кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Водно-электролитный обмен в организме человека включает в себя сопряженные процессы потребления, всасывания, распределения во внутренней среде, обмена между внутренней средой и клетками, выделения из нее воды и электролитов. Физиологически оптимальная активность водно-электролитного обмена обеспечивает постоянство осмотической концентрации частиц (осмотический гомеостаз), ионного состава (ионный гомеостаз), кислотно-основного равновесия, объема жидкостей (объемный гомеостаз) в обособленных, но взаимосвязанных компартментах внутренней среды организма.

Как отмечают авторы литературных источников, что водно-электролитный баланс обеспечивается различными молекулярными структурами клеток, которые посредством регуляторных механизмов интегрируются в единую систему с другими видами обмена и физиологическими процессами в самих клетках, различных органах, организме в целом. При неотложных состояниях расстройства водно-электролитного обмена, как правило, не первичны, но, возникнув на фоне других нарушений, они требуют первостепенного лечения. Варианты хронических расстройств водно-электролитного обмена не всегда очевидны без проведения лабораторной диагностики. Например, в ряде случаев гипертонической болезни первичны нарушения водно-натриевого баланса, приводящие к увеличению массы циркулирующей крови и, как следствие, — к увеличению минутного объема сердца и повышению артериального давления. Снижение артериального давления может быть достигнуто лишь фармакологическими средствами, устраняющими первичную причину болезни

— нарушения баланса воды. Иными словами, состояние водно-электролитного обмена является базисом, негативные изменения которого способны сами по себе привести организм к фатальным последствиям. Адекватное лечение водно-электролитных нарушений содействует успешному проведению этиопатогенетической терапии основного заболевания. Вода — незаменимый, обязательный компонент функционирования любой биологической системы, составляющие которой в той или иной степени зависимы от химических и физических свойств как отдельных молекул воды, так и образуемых ими надмолекулярных структур. Содержание базовых биохимических и физиологических процессов, их количественный аспект (например, освобождение энергии в реакциях биологического окисления) требуют точных знаний химического состава молекулы воды, закономерностей ее образования.

Концентрация ионов натрия в сыворотке крови отражает интегративное регуляторное влияние различных гомеостатических механизмов, ответственных за регуляцию баланса натрия и воды. Несмотря на то, что эти механизмы прочно интегрированы, регуляция водного обмена значимо влияет как на состояние здоровья, так на течение заболевания. Натрий - внеклеточный ион, обнаруживается в основном в крови и внеклеточной жидкости, поэтому нарушения, связанные с концентрацией натрия в большей степени являются отражением нарушенного водного баланса, а не дисрегуляцией поступления его в организм или экскреции. У здоровых людей уровень натрия плазмы крови поддерживается в пределах очень узкого физиологического диапазона, который необходим для сохранения целостности и нормальной функции клеток. Концентрация натрия крови в нормальных условиях редко изменяется более чем на 1-2% от исходных значений, при условии доступности воды для питья.

Специалистами утверждено, что испарение воды с поверхности альвеол; повышается при увеличении глубины дыхания, повышении температуры тела, при дыхании сухим воздухом 400 Желудочно-кишечный тракт (ЖКТ) В норме в ЖКТ ежедневно секретруется и реабсорбируется примерно 3-6 литров жидкости (1/3 от внеклеточного объема жидкости), поэтому патология ЖКТ 100-200 20 (назогастральное зондирование, рвота, диарея) может приводить к глубокому обезвоживанию и потере электролитов Общий объем расхода жидкости в организме 2200-2700. Движение жидкостей организма между внутриклеточным и внеклеточным отделами происходит через мембраны клеток и зависит от регуляции внеклеточной воды и концентрации натрия. Вода составляет примерно 90-93% объема жидкостей тела, а соли натрия - 90-95% внеклеточного состава всех солей. В норме изменения воды и натрия происходят в эквивалентных объемах таким образом, что объем и осмоляльность внеклеточной жидкости поддерживаются в нормальном диапазоне. Поскольку именно концентрация натрия контролирует осмоляльность внеклеточной жидкости, изменения концентрации натрия обычно сопровождаются пропорциональными изменениями объема воды. Защита объема циркулирующей крови (ОЦК) и заполнение сосудистого отдела может рассматриваться как наиболее важная характеристика водно-электролитного

гомеостаза. Вне зависимости от возраста всем здоровым людям требуется примерно 100 мл воды на усвоение 100 калорий для расщепления и выведения метаболических шлаков. Это означает, что человеку, расходующему на производство энергии 1800 калорий, требуется 1800 мл воды на нужды метаболизма. Уровень обменных процессов повышается при лихорадке; он повышается на 12% на каждый 10 С повышения температуры тела. Лихорадка также повышает частоту дыхательных движений, приводя к дополнительной потере воды через легкие. Основными источниками воды для организма являются питье и обменные процессы. Вода, всасываемая в ЖКТ, получается из жидкостей и твердой пищи. Источниками воды также являются парентеральные растворы и энтеральное питание через назогастральные зонды. Метаболические процессы также производят определенные объемы воды, зависящие от уровня метаболизма (150- 300 мл). В норме, основные объемы воды выводятся почками, меньше - кожей, легкими и ЖКТ. Даже при отсутствии орального и парентерального поступления воды, почки продолжают производить мочу для выведения из организма метаболических шлаков. Этот объем мочи называется обязательным диурезом, который составляет 300-500 мл/сут. Потери воды через легкие и кожу называются незаметными потерями, потому что они как правило не замечаются человеком. Натрий является наиболее распространенным катионом человеческого организма - 60 мЭкв/кг массы тела. Большая часть натрия находится во внеклеточном пространстве (135-145 мЭкв/л) и только небольшая его часть (10-14 мЭкв/л) находится внутри клеток. В покое клеточная мембрана практически не проницаема для ионов натрия. Ионы натрия, попадающие в клетку, транспортируются обратно против электрохимического градиента мембранными АТФ-зависимыми Na^+/K^+ ионными каналами. Натрий участвует в основном в регуляции внеклеточного и сосудистого объема. Как основной катион внеклеточного пространства, натрий и соответствующие ему анионы (Cl^- и HCO_3^-) составляют примерно 90-95% осмотической активности внеклеточной жидкости. Так как натрий является составляющей молекулы натрия бикарбоната, он также важен для регуляции кислотно-основного равновесия. Натрий участвует в осуществлении функций нервной системы и других возбудимых тканей. Дальнейший анализ литературных данных показал, что основной объем натрия выводится почками. Почки способны в широком диапазоне регулировать выведение натрия. При ограниченном поступлении натрия с пищей требуется его сохранение для нужд организма, почки способны полностью реабсорбировать фильтруемый в почечном клубочке натрий, что приводит к формированию мочи, практически не содержащей натрия. И наоборот, почечное выведение натрия повышается при увеличении его потребления. В норме натрий поступает в организм через ЖКТ с пищей и выводится почками или теряется через ЖКТ и кожу. Потребность организма в натрии составляет минимально 500 мг/сут. Повышенное потребление натрия ассоциировано с рядом неинфекционных заболеваний, таких как артериальная гипертензия, сердечно-сосудистые заболевания и инсульты, а сокращение потребления натрия может снизить артериальное давление и риск связанных с

этим сердечно-сосудистых катастроф. Анализ данных о потреблении натрия в различных группах населения в мире показывает, что потребление натрия значительно превышает физиологическую потребность. Во многих случаях уровень потребления значительно превышает существующий рекомендованный Всемирной организацией здравоохранения уровень потребления натрия для взрослых, который составляет 2 г элементарного натрия в сутки (эквивалентно 5 г соли).

Наиболее часто нарушения возникают при острых заболеваниях органов брюшной полости, вмешательствах на желудочно-кишечном тракте, ожогах, тяжелых хронических заболеваниях с наличием свищей, а также при выраженных внешних потерях жидкостей.

Изменения массы тела на протяжении короткого времени (например, через час) являются показателем изменений объема внеклеточной жидкости. Однако к результатам взвешивания надо относиться с большой осторожностью и оценивать их только в сочетании с другими показателями. Образование третьего пространства, например, может не отразиться на изменениях массы тела. Между тем, при наличии большого третьего пространства организм находится в состоянии относительной дегидратации. Другая трудность в оценке изменений массы тела заключается в том, что при критическом состоянии больного необходимо учитывать характер обмена в момент взвешивания: катаболическая фаза обычно сопряжена с потерей тканей (до 500 г/сут), анаболическая фаза характеризуется увеличением тканевых масс (около 150 г/сут). Для послеоперационных больных характерно уменьшение тканевых масс приблизительно на 300 г/сут. В большинстве случаев увеличение массы тела следует рассматривать как задержку воды. Потеря массы тела, превышающая 500 г/сут, свидетельствует о потере воды. Лечение никогда не должно основываться только на учете изменений массы тела. Необходимо принимать во внимание всю клиническую картину.

Клиницистами в свою очередь отмечен тот факт, что при остро развившемся перитоните или кишечной непроходимости водно-электролитный дисбаланс наряду с интоксикацией является первым звеном в патогенетической цепи заболевания. Отсутствие видимых потерь у таких больных еще не означает благополучие - признаки дегидратации проявляются внезапно, прогрессируют молниеносно, потерянная вода и электролиты концентрируются в полости кишечника, в меньшей степени в брюшной полости. Определение водного баланса и динамики этого показателя с помощью весов-кровати нередко дает ошибочные результаты, поскольку в таких случаях вода не покидает организм. Использование весов-кровати целесообразно в тех случаях, когда есть полная уверенность в отсутствии секвестрации жидкости в естественные полости организма. В запущенных случаях острой кишечной непроходимости, особенно при нарушении брыжеечного кровообращения, полость кишечника может аккумулировать до 5-7 л жидкости с высоким содержанием электролитов.

Давление, измеряемое в полых венах или правом предсердии, называемое центральным венозным, тесно коррелирует с двумя гемодинамическими

функциями: возвратом крови в правое сердце и сократительной функцией сердца. Современная техника проведения интенсивной терапии, предусматривающая катетеризацию центральных вен и полостей сердца путем пункции периферических вен, а также подключичной и внутренней яремной вен, позволяет перманентно регистрировать и оценивать ЦВД практически у каждого больного в критическом состоянии.

ЦВД имеет определённую ценность в клинической диагностике вообще и дифференциальной диагностике шоковых состояний, инфаркта миокарда, право- и левожелудочковой недостаточности, геморрагических и других состояний в частности. Однако результаты измерения ЦВД не отражают ОЦК, хотя при определенных клинических ситуациях могут находиться в прямой корреляционной зависимости с ним. ЦВД как показатель гемодинамики скорее отражает скорость, с которой правое сердце перекачивает венозную кровь, т. е. способность правого желудочка перекачивать весь объем поступающей в него крови.

Поскольку венозная система способна сокращать свою емкость (под влиянием выделяющегося норадреналина или за счёт сдавливания окружающих тканей) при уменьшении ОЦК, в отдельных случаях гиповолемические состояния могут не сопровождаться снижением ЦВД. Уменьшение ОЦК на 10% обычно не сопровождается изменением ЦВД и скоростью кровотока. Сказанное ни в какой степени не умаляет диагностической ценности метода, но в настоящее время акцент делается на то, что ЦВД больше коррелирует с производительностью сердца, а не с величиной ОЦК. Необходимо помнить, что при тахикардии – уменьшенном времени изгнания, ЦВД всегда будет низким или даже отрицательным. Повышение ЦВД при тахикардии чаще всего свидетельствует о развившейся сердечной недостаточности. В связи с этим уже есть работы, пересматривающие нормальную величину ЦВД для определения тактики инфузионной терапии – за норму предлагают принимать ± 10 мм вод.ст., в отличие от общепринятой величины 60-120 мм вод.ст. Следует помнить и о том, что чрезмерное использование кристаллоидных растворов может сопровождаться водной перегрузкой интерстициального пространства (в том числе интерстициальным отеком легких) без повышения ЦВД.

Подводя итог литературного обзора можно сказать о ценности изучения этой проблемы в медицине.

Литература

- 1.Канашкина Т.А., Шахматова Е.И., Наточин Ю.В. Влияние 1-дезамино-1-монокарб-аргинин-вазотоцина на выделение ионов натрия и воды почками крыс // Бюлл. эксп. биол. и мед. – 2007. – №5. – С. 494-497.
2. Кондратьев А.Н. Неотложная нейротравматология. – М.: ГОЭТАР-Медиа, 2009. – 192 с.
- 3.Наточин Ю.В. Ионорегулирующая функция почки. – Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1976. – 268 с.

4. Наточин Ю.В. Физико-химические детерминанты физиологической эволюции: от протоклетки к человеку // Росс. физиол. ж. им. И.М. Сеченова. – 2006. – Т. 92, №1. – С. 57-72.
5. Реброва О.Ю. Статистический анализ медицинских данных. Применение пакета прикладных программ Statistica. – М.: Медиа Сфера, 2002. – 305 с.
6. Timper, K. Diagnostic Accuracy of Copeptin in the Differential Diagnosis of the Polyuria-polydipsia Syndrome: A Prospective Multicenter Study / K. Timper, W. Fenske [et al.] // J. Clin. Endocrinol. Metab. – 2015. – N 100 (6). – P. 2268–2322.
7. Morgenthaler, N. G. Copeptin: clinical use of a new biomarker / N. G. Morgenthaler, J. Struck, S. Jochberger // Trends Endocrinol. Metab. – 2008 Mar. – N 19 (2). – P. 43–49. – doi: 10.1016/j.tem.2007.11.001.
8. Szinnai, G. Changes in plasma copeptin, the c-terminal portion of arginine vasopressin during water deprivation and excess in healthy subjects / G. Szinnai, N. G. Morgenthaler, K. Berneis [et al.] // J. Clin. Endocrinol. Metab. – 2007 Oct. – N 92 (10). – P. 3973–3978.
9. Baldrighi, M. Copeptin in hyponatremia: is there a role for this biomarker in the diagnostic workup? / M. Baldrighi, L. M. Castello, E. Bartoli // Endocrine. – 2018 Jun. – N 60 (3). – P. 384–385. – doi: 10.1007/s12020-018-1557-9
10. Kristof, R. A. Incidence, clinical manifestations, and course of water and electrolyte metabolism disturbances following transsphenoidal pituitary adenoma surgery: a prospective observational study / R. A. Kristof, M. Rother, G. Neuloh [et al.] // J. Neurosurg. – 2009 Sep. – N 111 (3). – P. 555–562. – doi: 10.3171/2008.9.JNS08191

АСПЕКТЫ ВОЗРАСТНОЙ ФИЗИОЛОГИИ

Аскарьянц Вера Петровна

доцент

кафедры фармакологии, физиологии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Абдуллаева Дурдона Лутфулла кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Абдуллаева Муниса Миробид кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Джуманова Диёра Алишеровна

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Одним из наиболее значимых периодов для формирования здоровья человека является неонатальный период (период новорожденности).

С учетом достижений генетики и возрастной физиологии в последние десятилетия XX века стали выделять критические интервалы развития ребенка, когда объективно регистрируются процессы переключения генетической программы развития.

Это наиболее сложный, критический этап в онтогенезе человека, время напряженной адаптации к изменившимся условиям внешней среды. Наиболее быстрая динамика адаптационных реакций характерна для первых семи дней (ранний неонатальный период).

Как отмечают авторы литературных источников, что период новорожденности или неонатальный период начинается с момента рождения и заканчивается через 28 дней жизни. Выделяют ранний неонатальный период (до седьмого дня) и поздний неонатальный период (8-28 день).

Главная особенность периода новорожденности заключается в том, что ребенок приспособляется от внутриутробных к внеутробным условиям жизни. Все его органы и системы находятся в состоянии неустойчивого равновесия.

После рождения начинает функционировать малый круг кровообращения (закрываются артериальный проток и овальное отверстие — пути внутриутробной гемодинамики), идет обратное развитие сосудов пуповины. Начинается естественное питание, перестраивается система пищеварения. Адаптация к внеутробному существованию легко нарушается, что может отражаться на общем состоянии ребенка и его здоровье.

В периоде новорожденности — это неонатальная адаптация. Период новорожденности начинается с момента перерезания пуповины и продолжается

28 дней, или 4 недели. С учетом процессов акселерации в настоящее время предлагают считать период новорожденности 24 дня.

Зарубежными и отечественными авторами отмечено, что период новорожденности – это самый ответственный период для адаптации ребенка к условиям внешней среды.

В периоде новорожденности различают ранний неонатальный период – от момента перевязки пуповин до конца 7-8 суток жизни ребенка (всего 168 часов) и поздний неонатальный период – с 8-го по 24-28 день жизни. Ранний неонатальный период – это самый ответственный для адаптации новорожденного отрезок жизни, период приспособления жизненно важных систем к вне утробному существованию.

В нем отмечаются следующие моменты наибольшего напряжения реакций адаптации: 1. первые 30 минут жизни – острая респираторно-гемодинамическая адаптация; 2 период от 1 до 6 часов – синхронизация основных функциональных систем организма; 3. на 3-4-е сутки внеутробной жизни – напряженная метаболическая адаптация в связи с переходом на лактотрофный тип питания и анаболический тип обмена веществ. В поздний неонатальный период происходит дальнейшая адаптация новорожденного к условиям внешней среды. Наиболее важными критериями благополучия новорожденного в этот период являются динамика массы тела и роста, состояние сна, хороший мышечный тонус, активные движения, функциональное состояние органов и систем, нормальное нервно-психическое развитие. Особенности роста и развития новорожденного. Масса тела доношенного новорожденного колеблется от 2500 г до 4000 г, в среднем составляя 3200-3350 г у девочек, и 3350-3500 г у мальчиков. Длина тела составляет в среднем 48-52 см, с колебаниями от 46 до 54 см. Как и в последующие периоды для оценки антропометрических данных важно сопоставить массу тела с его длиной. Длина (рост) является определяющим показателем, или аргументом, а масса тела – его функцией. Например, ребенок, рожденный с длиной тела 54 см и имеющий массу 2600 г, оценивается 5 как имеющий дефицит массы, то есть признаки внутриутробной гипотрофии. Более точная оценка производится по специальным центильным таблицам. К 3-5 дню после рождения происходит так называемая физиологическая потеря массы. У здоровых доношенных детей она не превышает 5-8% от массы тела при рождении. Физиологическая убыль массы обусловлена потерями в первые дни жизни с меконием, с мочой, с потерями жидкости с дыханием и через кожу ребенка. Уменьшению потери массы тела и скорейшему восстановлению её способствует раннее прикладывание ребенка к груди и совместное пребывание матери и новорожденного, что ослабляет последствия родового стресса и способствует лучшей адаптации ребенка к внеутробному существованию. Окружность головы новорожденного равна 34-36 см, окружность груди – на 2 см меньше – 32-34 см. Длина ноги составляет 36-40% длины тела. К концу первого месяца жизни прибавка массы тела в среднем составляет 600-800 г, или около 20% от массы тела при рождении. Длина тела за первый месяц жизни ребенка увеличивается в среднем на 3 см. На приспособление к условиям внешней среды,

на функции органов дыхания, кровообращения и теплопродукцию новорожденного оказывают положительное влияние спонтанные движения ребенка. Их важно не ограничивать тугим пеленанием и тесной одеждой. Масса головного мозга человека на всех этапах онтогенеза зависит от типа телосложения и пола. Общее количество нейронов головного мозга человека устанавливается к концу 20-24 недели гестации, но число синапсов, дендритов и коллатералей аксонов в мозге новорожденных значительно меньше; миелинизация нервных волокон выражена слабо. У новорожденных мальчиков средняя масса мозга 390 г, у новорожденных девочек – 320 г, что в среднем составляет 10% от массы тела ребенка. В строении головного мозга крупные борозды и извилины выражены хорошо, но имеют малую глубину. Дифференцировка коры больших полушарий не закончена. Структуры ЦНС человека созревают в онтогенезе гетерохронно. Наиболее раннее развитие получают жизненно важные регуляторные центры. Созревание дыхательного, сосудодвигательного, пищевого, выделительного центров происходит в первую очередь. Эти центры к моменту рождения доношенного ребенка уже сформированы. Ориентировочный, речевой и другие центры формируются в постнатальных периодах. На ранних этапах созревания мозга его дифференциация обусловлена преимущественно генетическими факторами, а позднее усиливается влияние факторов внешней и внутренней среды. Очень важным стимулом созревания мозга служит расширение контакта ребенка с внешней средой, дающие сенсорные стимулы к развитию специализированных мозговых образований. Чем активнее нагружается анализатор в раннем онтогенезе, тем совершеннее будет в дальнейшем аппарат его реализации. Существенное значение для развития нервной системы имеет афферентная импульсация от скелетной мускулатуры. С первых дней жизни ребенок нуждается в активных движениях и оптимальных для него физических нагрузках. Зрелость отдельных структур мозга определяется такими свойствами нервной системы, как возбудимость, проводимость, лабильность, выраженность тормозных процессов. По мере созревания мозга увеличивается количество химических ингибиторов нервной передачи. Это приводит к усилению тормозных процессов. У новорожденных низок уровень тормозных аминов. Этим объясняются генерализованные реакции, возникающие у младенцев на любые раздражения. В течение первых 2-3 суток у новорожденных повышен уровень неопиатных пептидов (нейротензин, субстанция P, бомбензин), участвующих в регуляции ряда гормонов желудочно-кишечного тракта, поджелудочной железы, симпатoadреналовой системы. Уже в первые часы после рождения у ребенка хорошо развита тактильная система рецепции, поэтому новорожденный имеет ряд защитных рефлексов на болевые и 6 тактильные раздражения, живо реагирует на температурные раздражители. Двигательная активность новорожденного ребенка беспорядочна и не координирована. Преобладает активность мышц-сгибателей. Хаотичные движения ребенка обусловлены деятельностью подкорковых образований и спинного мозга, не координируемой корковыми структурами. С момента рождения у

новорожденного начинают функционировать важнейшие безусловные рефлексы. Первый крик и первый вдох являются рефлекторными. У здорового доношенного новорожденного хорошо выражены три группы безусловных рефлексов: пищевые, оборонительные и ориентировочные. Уже на второй неделе жизни у него вырабатываются условные рефлексы, связанные с тремя безусловными (например, рефлекс положения у груди матери при кормлении). Любое раздражение вызывает ориентировочный рефлекс. Вначале он проявляется общим вздрагиванием тела и торможением двигательной активности с задержкой дыхания, в последующем на внешние сигналы возникает двигательная реакция рук, ног, головы, туловища. В конце первой недели жизни ребенок реагирует на сигналы ориентировочной реакцией с наличием некоторых вегетативных и исследовательских компонентов. При положении новорожденного на животе ребенок рефлекторно поворачивает голову влево или вправо. Если в этом положении приложить руку к стопам ребенка, он делает попытку ползти. При оценке неврологического статуса новорожденного определяется несколько рефлексов, характерных для этого периода.

Таким образом, можно сделать вывод на основе литературных данных, что необходимым является квалифицированное наблюдение за ребенком в этом периоде и создание особых условий для лучшей его приспособляемости к условиям внешней среды. Очень важно обеспечить качественный уход, уметь правильно оценить состояние новорожденных, а также обучить этому маму и семью.

Литература

1. Антонова, О. А. Возрастная анатомия и физиология: пособие для сдачи экзамена / О. А. Антонова. - М. : Высш. образование, 2006. - 189 с.
2. Безруких М.М. Возрастная физиология (физиология развития ребенка) : учеб. пособие для вузов рек. УМО по спец. пед. образования / М. М. Безруких, В. Д. Сонькин, Д. А. Фарбер. - М. : Академия, 2003. – 412 с.
4. Ермолаев Ю.А. Возрастная физиология : учеб. пособие для вузов рек. Гос. ком. РФ по физ. культуре и спорту / Ю.А. Ермолаев. - М. : СпортАкадемПресс, 2001. – 443 с.
5. Габидуллина Р.И., Хайруллина Г.Р., Габитова Н.Х., Чехонин В.П. Нейроспецифические белки мозга в прогнозировании перинатальных поражений ЦНС у новорожденных при невынашивании беременности. // Казанский медицинский журнал. 2004. Т. 85. № 4. С. 269-271.
6. Галкина О.В., Путилина Ф.Е., Романова А.А., Ещенко Н.Д. Изменения перекисного окисления липидов и антиоксидантной системы головного мозга крыс в ходе раннего постнатального развития. // Нейрохимия. 2009. Т. 26. № 2. С. 111-116.
7. Шехтман М.М., Козина О.В. Артериальная гипотензия и беременность. // Consilium Medicum. Акушерство. 2006. Т. 8. № 6. С. 5-8.
8. Шифман Е.М. Преэклампсия, эклампсия, HELLP-синдром. Петрозаводск. Издательство «ИнтелТек». 2002. 428 с.

9. Шниткова Е.В., Бурцев Е.М., Новиков А.Е., Философова М.С. Нервно-психическое здоровье детей, перенесших перинатальное поражение нервной системы. // Журнал неврологии и психиатрии. 2000. № 3. С. 57-59.
10. Яковлева Т.В., Баранов А.А. Государственная политика в области охраны здоровья детей: проблемы и задачи. // Вопросы современной педиатрии. 2009. Т. 8. № 2. С. 6-10.
11. Abel H.T., Kleinhaus F., Lamme W., Korb C., Koditz H. Intracerebral hemorrhage and its sequelae in high risk newborn infants in relation to oxygen deficiency status. // Kinderarztl Praz. 1992. Vol. 60. № 2. P. 40-42.
12. Ahmad A., Murthy M., Greiner R.S. A decrease in cell size accompanies a loss of DHA in rat hippocampus. // Nutr. Neurosci. 2002. 116. 1022-1031.
13. Ananth C.V., Getahun D., Peltier M.R., Salihu H.M., Vintzileos A.M. Recurrence of spontaneous versus medically indicated preterm birth. // American Journal of Obstetrics and Gynecology. 2006. Vol. 195. P. 643-650.
14. Ananth C.V., Joseph K.S., Oyelese Y., Demissie K., Vintzileos A.M. Trends in preterm birth and perinatal mortality among singletons: United States, 1989 through 2000. // Obstetrics & Gynecology. 2005. Vol. 105. P. 1084-1091.
15. Andronikou S., Bairaktari E., Vasiliadou A.D. Clinical significance of creatine kinase isoenzymes for fetal asphyxia in women at labor. // Fetal Diagn Ther. 1995. Vol. 10 №1. P. 1-6.
16. Bardin C., Piuze G., Papageorgiou A. Outcome at 5 years of age of SGA and AGA infants born less than 28 weeks of gestation. // Seminars in Perinatology. 2004. Vol. 28. № 4. P. 288-294.

ПРОБЛЕМА УТОМЛЕНИЯ В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ

Аскарьянц Вера Петровна

доцент

кафедры фармакологии, физиологии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Эрматова Фарзона Ихматовна

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Усманова Нозима Шарофиддин кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Махаматжанова Муштарийбегим Даврон кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Проблема утомления является одной из важнейших в физиологии и имеет как теоретическое, так и практическое значение.

Физиологические механизмы и количественный учёт утомления после значительных физических нагрузок, которые, например, встречаются в спорте, при тяжёлом физическом труде на производстве, при труде в экстремальных условиях, при лабораторных экспериментах, разрабатываются весьма интенсивно. Утомление после таких нагрузок относительно хорошо изучено.

Менее изучены лёгкие степени утомления, которые отмечаются у людей, занятых в массовых профессиях с неэкстремальными нагрузками и условиями труда. Физиологические сдвиги в этих условиях являются менее выраженными, причём обуславливаются сложным взаимодействием нагрузок на производстве и в быту.

И.П.Павловым был найден принципиально новый подход к изучению физиологии процессов утомления. На примере подчелюстной слюнной железы он доказал, что во время деятельности наряду с процессами траты интенсивно происходят и процессы восстановления. Дальнейшее развитие этого вопроса Г.В.Фольбортом и его школой позволило установить, что работоспособность любого органа есть результат баланса противоположно направленных процессов, названных им процессами «истощения и восстановления функциональных потенциалов». Не останавливаясь на том, насколько удачно это название, следует подчеркнуть, что основные положения концепции Г.В.Фольборта выдержали критерии практики. Важнейшим в работах Г.В.Фольборта и его сотрудников является доказательство того факта, что «утомление до определенного предела» вызывает повышение

восстановительных процессов в работающей ткани. Таким образом, утомление является необходимым элементом тренировки.

Во время отдыха, наступающего после деятельности, различают два состояния: а) состояние восстановленности, б) состояние упроченной восстановленности. В зависимости от того, в каком из этих состояний производится повторная работа, наступает либо хроническое утомление, ведущее к переутомлению, либо тренировка. Это и ряд других заключений Г.В.Фольборг положил в основу физиологического обоснования рациональных режимов деятельности.

Основываясь на его положениях, проводятся поиски показателей, с помощью которых можно непрерывно, не изменяя функционального состояния органа или ткани, определять, в каком состоянии – восстановленности или упроченной восстановленности – они находятся.

Как отмечено в литературных данных, что в качестве показателя функционального состояния ткани была избрана температура. Обоснованием такого выбора являлось то положение, что в основе всякой функции лежат процессы обмена веществ, которые сопровождаются процессом выделения энергии, в основном, за счет процессов окисления. При этом более 50% выделяющейся энергии переходит в тепловую энергию непосредственно, а в конечном итоге и вся энергия превращается в тепловую. Таким образом, показатели теплового баланса органа могут в определенной степени являться интегральным показателем уровня и направления обменных процессов в его тканях и, следовательно, служить косвенной характеристикой их функционального состояния.

В развитии большинства адаптационных реакций определенно прослеживается два этапа: начальный этап - «срочная», но не совершенная адаптация и последующий этап - совершенная долговременная адаптация.

Проблема расширения границ адаптации человека имеет прямое отношение к физическим нагрузкам, к общим биологическим закономерностям приспособления живых систем к экстремальным видам деятельности, к медицине, так как увеличение потенциала адаптации, профилактика переутомления, ускорение процессов реабилитации составляет основной принцип российского здравоохранения.

Несомненно, что решение подобных проблем должно основываться на глубоком изучении вопросов патогенеза утомления, физиологических и метаболических механизмов адаптации и дезадаптации, анализа как гипоксического, так и антигипоксического эффекта и т.д.

В исследованиях учитывали то обстоятельство, что температура ткани результатом двух противоположно направленных процессов: теплообразования и теплоотдачи. Следовательно, кровоснабжение органа, колебания кровотока в нем не могут не сказываться на результатах теплового баланса ткани и на ее температуре. Поэтому параллельно с наблюдением за динамикой температуры органов регистрировалось и изменение в них кровотока. Оказалось, что в нормально функционирующих органах между этими процессами в основном

имеет место параллелизм. Однако, объяснить изменения его кровотока нельзя, так как даже при выключении кровотока характер основных изменений температуры сохраняется.

Зарубежными и отечественными авторами установлен тот факт, что причина этого явления заключается в том, что в норме кровоснабжение органа регулируется в соответствии с уровнем обменных процессов в нем, благодаря чему и не происходит значительного перегревания работающего органа. Однако небольшие сдвиги в его температуре, которые остаются некомпенсированными теплоотдачей, позволяют судить о происходящих в нем обменных процессах. Конечно, непосредственным свидетельством об уровне и направлении обменных процессов могли бы служить результаты наблюдений теплообразования в органе. К сожалению, это весьма сложно. Эти закономерности изменения температуры, оказавшиеся общими для различных органов и тканей независимо от их строения и функции, состоят в наличии колебаний, которые могут быть разделены на 4 основных периода. Два из них имеют место во время деятельности и выражаются кратковременным снижением температуры органа непосредственно вслед за переходом его в деятельное состояние или даже во время латентного периода. Снижение температуры сменяется значительным повышением ее, продолжающимся на протяжении деятельности органа.

Таким образом, на основании литературного обзора можно сказать, что между тем, изучение повседневного утомления имеет большое практическое значение. Весьма важна количественная оценка утомления для рационализации и оптимизации труда, для улучшения его производительности, для повышения эффективности отдыха, для уменьшения заболеваемости работающих, для приведения заработной платы в соответствие с физиологической стоимостью труда.

При решении указанных вопросов в настоящее время существуют значительные затруднения: субъективные показатели утомления многими исследователями не признаются, а объективные подчас имеют низкую информативность.

Литература

1. Атаев З.М. Изометрическая гимнастика при лечении переломов трубчатых костей. М., Медицина, 1973. 160 с.
2. Багиров Б.Г. Гигиена труда при нефтебуровых и строительных работах в условиях жаркого климата. Ашхабад, Ылым, 1973. 216 с.
3. Баландин Р. Знание незнания. Химия и жизнь, 1977, № 4, с.20-25.
4. Березкин А.Г. Некоторые физико-химические свойства синовии и ее роль в механизме суставов конечностей млекопитающих. Авто-реф. дис. на соиск. учен. степ. канд. биол. наук. Киев, 1968. 17 с.
5. Берков В.Ф. Структура и генезис научной проблемы. Изд-во Белорусского гос. ун-та, Минск, 1983. 240 с.
6. Берлов В.Д. К вопросу методологии науки об утомлении. Вест. Казанского ин-та науч. орг. труда. 1930, т. 3, с. 17-33.

7. Бирюков Е.Н. Изменение минеральной насыщенности костной ткани и кальциевого баланса в условиях экспериментальной гипокинезии и космического полета. Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. мед. наук. М., 1968. 15 с.
8. Богуш Н.Р., Валигура Л.И. Влияние воображаемой соревновательной ситуации на эффективность действий и частоту пульса спортсменов. В сб.: Пробл. психологии спорта. М., Физкультура и спорт, 1960, т. I, с. 219-227.
9. Болгов В.И. Бюджет времени при социализме. М., Наука, 1973.- 287 с.
10. Браунли К.А. Статистические исследования в производстве. М., Изд-во иностранной лит., 1949. 227 с.
11. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. М., Мысль, 1972, т.2. 582 с.
12. Вайнпггейн Х.И. Утомление. Челябинск, Южно-Уральское кн. изд-во, 1967. 191 с.
13. Валуева М.Н. Произвольная регуляция вегетативных функций организма. М., Наука, 1967. 95 с.
14. Ванханен В.Д., Гончаров Г.Я., Макуха О.И., Арт ёмов А.А. Энергетические затраты и потребности в энергии женщин хлопчатобумажного прядильно-ткацкого производства. Гигиена и санитария, 1983, № 10, с. 13-16.
15. Bujas Z., Petz B., Krkovid A. Can the critical frequency of fusion of interrupted electrical stimulation of the eye serve as a test of fatigue. Arh. za higijenu rada, 1952, vol. 3, с. 428-438.
16. Busch G., Wachholder K. Der Einfluss ermtdender geistlger Beanspruchung auf die Flimmerverschmelzungsfrequenz. Arbeits-physiologie, 1953, Bd. 15, S. 149-194.
17. Carpenter T.M., Hoskins R.G., Hitchcock P.A. Voluntary induced increases in the rates of certain involuntary physiological processes of a human subject. Amer. J. Physiology, 1934, vol. 110, No. 2, p. 320-328.
18. Colquhoun P. Psychological and psychophysiological aspects of work and fatigue. Activitas Nervosa Superior, 1976, vol. 18, Fasc. 4, p. 257-263.

ЗНАЧЕНИЕ СОЕДИНИТЕЛЬНОЙ ТКАНИ В ФИЗИОЛОГИЧЕСКИХ РЕАКЦИЯХ ОРГАНИЗМА

Аскарьянц Вера Петровна

доцент

кафедры фармакологии, физиологии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Мирхонова Хонзода Бобир кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Эргашбоева Нигора Шермирза кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Фаёзова Муножат Камолиддин кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Значение соединительной ткани в физиологических реакциях организма привлекает в последние годы все большее внимание исследователей. Это обусловлено ее особым положением в организме. Она образует скелет, значительную часть наружных покровов, входит в состав практически всех органов, сопровождает нервы и кровеносные сосуды, участвуя, таким образом, наряду с кровью и лимфой в формировании внутренней среды организма .

Концепция о «физиологической системе соединительной ткани» была сформулирована в первой половине прошлого века академиком Богомольцем А.А. . Одним из первых он обратил внимание на участие соединительной ткани и ее компонентов в обеспечении трофики органов, регенерации, иммунологической защите, регуляции обмена веществ, опухолеобразовании . В дальнейшем эти представления нашли свое отражение в работах Н. Selye, который отметил важную роль соединительной ткани в адаптивных процессах и рассматривал ее в качестве регулятора стресс-синдрома .

Как отмечают авторы литературных источников , что по свойствам соединительная ткань объединяет значительную группу тканей: собственно соединительные ткани (рыхлая волокнистая, плотная волокнистая — неоформленная и оформленная); ткани, которые имеют особые свойства (жировая, ретикулярная); скелетные твердые (костная и хрящевая) и жидкие (кровь, лимфа). Соединительная ткань выполняет опорную, защитную (механическую), формообразовательную, пластическую и трофическую функции. Эта ткань состоит из множества клеток и межклеточного вещества, в

котором находятся разнообразные волокна (коллагеновые, эластические, ретикулярные).

Рыхлая волокнистая соединительная ткань содержит клеточные элементы (фибробласты, макрофаги, плазматические и тучные клетки и др.). В зависимости от строения и функции органа волокна по-разному ориентированы в основном веществе. Эта ткань располагается преимущественно по ходу кровеносных сосудов.

Плотная волокнистая соединительная ткань бывает оформленной и неоформленной. В оформленной плотной соединительной ткани волокна располагаются параллельно и собраны в пучок, участвуют в образовании связок, сухожилий, перепонки и фасций. Для неоформленной плотной соединительной ткани характерны переплетение волокон и небольшое количество клеточных элементов.

Жировая ткань образуется под кожей, особенно под брюшиной и сальником, не имеет собственного основного вещества. В каждой клетке в центре располагается жировая капля, а ядро и цитоплазма — по периферии. Жировая ткань служит энергетическим депо, защищает внутренние органы от ударов, сохраняет тепло в организме.

К скелетным тканям относятся хрящ и кость. Хрящевая ткань состоит из хрящевых клеток (хондроцитов), которые располагаются по две-три клетки, и основного вещества, находящегося в состоянии геля. Различают гиалиновые, фиброзные и эластические хрящи. Из гиалинового хряща состоят хрящи суставов, ребер, он входит в щитовидный и перстневидный хрящи гортани, дыхательные пути. Волокнистый хрящ входит в межпозвоночные и внутрисуставные диски, в мениски, покрывает суставные поверхности височно-нижнечелюстного и грудино-ключичного суставов. Из эластического хряща построены надгортанник, черпало-видные, рожковидные и клиновидные хрящи, ушная раковина, хрящевая часть слуховой трубы и наружного слухового прохода.

Кровь и лимфа, а также межтканевая жидкость являются внутренней средой организма. Кровь несет тканям питательные вещества и кислород, удаляет продукты обмена и углекислый газ, вырабатывает антитела, переносит гормоны, которые регулируют деятельность различных систем организма. Несмотря на то, что кровь циркулирует по кровеносным сосудам и отделена от других тканей сосудистой стенкой, форменные элементы, а также вещества плазмы крови могут переходить в соединительную ткань, которая окружает кровеносные сосуды. Благодаря этому кровь обеспечивает постоянство состава внутренней среды организма.

Специалистами установлено, что в зависимости от характера транспортируемых веществ различают следующие основные функции крови: дыхательную, выделительную, питательную, гомеостатическую, регуляторную, защитную и терморегуляторную.

Благодаря дыхательной функции кровь переносит кислород от легких к органам и тканям и углекислый газ от периферических тканей в легкие.

Выделительная функция осуществляет транспорт продуктов обмена (мочевой кислоты, билирубина и др.) к органам выделения (почки, кишечник, кожа и др.) с целью последующего их удаления как веществ, вредных для организма. Питательная функция основана на перемещении питательных веществ (глюкозы, аминокислот и др.), образовавшихся в результате пищеварения, к органам и тканям. Гомеостатическая функция — это равномерное распределение крови между органами и тканями, поддержание постоянного осмотического давления и рН с помощью белков плазмы крови и др. Регуляторная функция — это перенос выработанных железами внутренней секреции гормонов в определенные органы-мишени для передачи информации внутри организма. Защитная функция заключается в обезвреживании клетками крови микроорганизмов и их токсинов, формировании антител, удалении продуктов распада тканей, остановке кровотечения в результате образования тромба. Терморегуляторная функция осуществляется путем переноса тепла наружу из глуболежащих органов к сосудам кожи, а также путем равномерного распределения тепла в организме в результате высокой теплоемкости и теплопроводности крови.

У человека масса крови составляет 6—8 % массы тела и в норме приблизительно равна 4,5—5,0 л. В состоянии покоя циркулирует всего 40—50 % всей крови, остальная часть находится в депо (печень, селезенка, кожа). В малом круге кровообращения содержится 20—25 % объема крови, в большом круге — 75—85 % крови. В артериальной системе циркулирует 15—20 % крови, в венозной — 70—75 %, в капиллярах — 5—7 %.

Кровь состоит из клеточных (форменных) элементов (45 %) и жидкой части — плазмы (65 %). После выделения форменных элементов в плазме содержатся растворенные в воде соли, белки, углеводы, биологически активные соединения, а также углекислый газ и кислород. В плазме находится около 90 % воды, 7—8 % белка, 1,1 % других органических веществ и 0,9 % неорганических компонентов. Она обеспечивает постоянство объема внутри сосудистой жидкости и кислотно-щелочное равновесие (КЩР), а также участвует в переносе активных веществ и продуктов метаболизма. Белки плазмы делятся на две основные группы:

альбумины и глобулины. К первой группе относится около 60 % белков плазмы. Глобулины представлены фракциями: альфа1-, альфа2-, бета2- и гамма-глобулинами. В глобулиновую фракцию входит также фибриноген. Белки плазмы участвуют в таких процессах, как образование тканевой жидкости, лимфы, мочи и всасывание воды. Питательная функция плазмы связана с наличием в ней липидов, содержание которых зависит от особенностей питания.

Сыворотка крови не содержит фибриноген, этим она отличается от плазмы и не свертывается. Сыворотку готовят из плазмы крови путем удаления из нее фибрина. Кровь помещают в цилиндрический сосуд, через определенное время она свертывается и превращается в сгусток, из которого извлекают светло-желтую жидкость — сыворотку крови.

Кровь представляет собой коллоидно-полимерный раствор, растворителем в котором является вода, а растворимыми веществами — соли, низкомолекулярные органические соединения, белки и их комплексы.

Осмотическое давление крови — это сила движения растворителя через полупроницаемую мембрану из менее концентрированного раствора в более концентрированный. Осмотическое давление крови находится на относительно постоянном для обмена веществ уровне и равно 7,3 атм (5600 мм рт. ст., или 745 кПа). Оно зависит от содержания ионов и солей, которые находятся в диссоциированном состоянии, а также от количества растворенных в организме жидкостей. Концентрация солей в крови составляет 0,9 %, от их содержания главным образом и зависит осмотическое давление крови.

Осмотическое давление определяется концентрацией различных веществ, растворенных в жидкостях организма, на необходимом физиологическом уровне.

Таким образом, при помощи осмотического давления вода распределяется равномерно между клетками и тканями. Растворы, у которых уровень осмотического давления выше, чем в содержимом клеток (гипертонические растворы), вызывают сморщивание клеток в результате перехода воды из клетки в раствор. Растворы с более низким уровнем осмотического давления, чем в содержимом клеток (гипотонические растворы), увеличивают объем клеток в результате перехода воды из раствора в клетку. Растворы, осмотическое давление которых равно осмотическому давлению содержимого клеток и которые не вызывают изменения клеток, называют изотоническими.

Регуляция осмотического давления осуществляется нейрогуморальным путем. Кроме того, в стенках кровеносных сосудов, тканях, гипоталамусе находятся специальные осморцепторы, которые реагируют на изменения осмотического давления. Раздражение их приводит к изменению деятельности выделительных органов (почки, потовые железы).

В крови поддерживается постоянство рН реакции. Реакция среды определяется концентрацией водородных ионов, выражающихся водородным показателем рН, который имеет большое значение, поскольку абсолютное большинство биохимических реакций может протекать в норме только при определенных показателях рН. Кровь человека имеет слабощелочную реакцию: значение рН венозной крови 7,36; артериальной — 7,4. Жизнь возможна в довольно узких пределах сдвига рН — от 7,0 до 7,8. Несмотря на непрерывное поступление в кровь кислых и щелочных продуктов обмена, рН крови сохраняется на относительно постоянном уровне. Это постоянство поддерживается физико-химическими, биохимическими и физиологическими механизмами.

Известно несколько буферных систем крови (карбонатная, белков плазмы, фосфатная и гемоглобина), которые связывают гидроксильные (ОН⁻) и водородные (H⁺) ионы и, следовательно, удерживают реакцию крови на постоянном уровне. При этом из организма выделяется избыток образованных

кислых и щелочных продуктов обмена почками с мочой, а легкими выделяется углекислый газ.

К форменным элементам крови относятся эритроциты, лейкоциты и тромбоциты.

Эритроциты — красные кровяные тельца двояковогнутой формы. У них нет ядра. Средний диаметр эритроцитов 7—8 мкм, он приблизительно равен внутреннему диаметру кровеносного капилляра. Форма эритроцита повышает возможность газообмена, способствует диффузии газов с поверхности на весь объем клетки. Эритроциты отличаются большой эластичностью. Они легко проходят по капиллярам, имеющим вдвое меньший диаметр, чем сама клетка. Общая поверхность площади всех эритроцитов взрослого человека составляет около 3800 м², т. е. в 1500 раз превышает поверхность тела.

Главная особенность эритроцитов — наличие в них гемоглобина, который связывает кислород (превратившись в оксигемоглобин) и отдает его периферическим тканям. Гемоглобин, отдавший кислород, называется восстановленным или редуцированным, он имеет цвет венозной крови. Отдав кислород, кровь постепенно вбирает в себя конечный продукт обмена веществ — СО₂ (углекислый газ). Реакция присоединения гемоглобина к СО₂ проходит сложнее, чем связывание с кислородом. Это объясняется ролью СО₂ в образовании в организме кислотно-щелочного равновесия. Гемоглобин, связывающий углекислый газ, называется карбогемоглобином. Под влиянием находящегося в эритроцитах фермента карбоангидразы угольная кислота расщепляется на СО₂ и Н₂О. Углекислый газ выделяется легкими и изменения реакции крови не происходит. Особенно легко гемоглобин присоединяется к угарному газу (СО) вследствие его высокого химического сродства (в 300 раз выше, чем к О₂) к гемоглобину. Блокированный угарным газом гемоглобин уже не может служить переносчиком кислорода и называется карбоксигемоглобином. В результате этого в организме возникает кислородное голодание, сопровождающееся рвотой, головной болью, потерей сознания.

Гемоглобин состоит из белка глобина и простетической группы гема, которые присоединяются к четырем полипептидным цепям глобина и придают крови красный цвет. В норме в крови содержится около 140 г/л гемоглобина: у мужчин — 135—155 г/л, у женщин — 120—140 г/л.

Уменьшение количества гемоглобина эритроцитов в крови называется анемией. Она наблюдается при кровотечении, интоксикации, дефиците витамина В₁₂, фолиевой кислоты и др.

Продолжительность жизни эритроцитов около 3—4 месяцев. Процесс разрушения эритроцитов, при котором гемоглобин выходит из них в плазму, называется гемолизом.

При нахождении крови в вертикально расположенной пробирке наблюдается оседание эритроцитов вниз. Это происходит потому, что удельная плотность эритроцитов выше плотности плазмы (1,096 и 1,027).

Скорость оседания эритроцитов (СОЭ) выражается в миллиметрах высоты столба плазмы над эритроцитами за единицу времени (обычно за 1 ч). Эта

реакция характеризует некоторые физико-химические свойства крови. СОЭ у мужчин в норме составляет 5—7 мм/ч, у женщин — 8—12 мм/ч. Механизм оседания эритроцитов зависит от многих факторов, например от количества эритроцитов, их морфологических особенностей, величины заряда, способности к агломерации, белкового состава плазмы и др. Повышенная СОЭ характерна для беременных — до 30 мм/ч, больных с инфекционными и воспалительными процессами, а также со злокачественными образованиями — до 50 мм/ч и более.

Лейкоциты — белые кровяные тельца. По размерам они больше эритроцитов, имеют ядро. Продолжительность жизни лейкоцитов — несколько дней. Количество лейкоцитов в крови человека в норме составляет 4—9109/л и колеблется в течение суток. Меньше всего их утром натощак.

Увеличение количества лейкоцитов в крови называется лейкоцитозом, а уменьшение — лейкопенией. Различают физиологический и реактивный лейкоцитоз. Первый чаще наблюдается после приема пищи, во время беременности, при мышечных нагрузках, боли, эмоциональных стрессах и др. Второй вид характерен для воспалительных процессов и инфекционных заболеваний. Лейкопения отмечается при некоторых инфекционных заболеваниях, воздействии ионизирующего излучения, приеме лекарственных препаратов и др.

Лейкоциты всех видов обладают подвижностью амёб и при наличии соответствующих химических раздражителей проходят через эндотелий капилляров (диапедез) и устремляются к раздражителю: микробам, инородным телам или комплексам антиген — антитело.

По наличию в цитоплазме зернистости лейкоциты делятся на зернистые (гранулоциты) и незернистые (агранулоциты).

Клетки, гранулы которых окрашиваются кислыми красками (эозин и др.), называют эозинофилами; основными красками (метиленовый синий и др.) — базофилами; нейтральными красками — нейтрофилами. Первые окрашиваются в розовый цвет, вторые — в синий, третьи — в розово-фиолетовый.

Гранулоциты составляют 72 % общего количества лейкоцитов, из них 70 % нейтрофилов, 1,5 % эозинофилов и 0,5 % базофилов. Нейтрофилы способны проникать в межклеточные пространства к инфицированным участкам тела, поглощать и переваривать болезнетворные бактерии. Количество эозинофилов увеличивается при аллергических реакциях, бронхиальной астме, сенной лихорадке, они обладают антигистаминным действием. Базофилы вырабатывают гепарин и гистамин.

Агранулоциты — это лейкоциты, которые состоят из ядра овальной формы и незернистой цитоплазмы. К ним относятся моноциты и лимфоциты. Моноциты имеют ядро бобовидной формы, образуются в костном мозге. Они активно проникают в очаги воспаления и поглощают (фагоцитируют) бактерии. Лимфоциты образуются в вилочковой железе (тимусе), из стволовых лимфоидных клеток костного мозга и селезенки. Лимфоциты вырабатывают антитела и принимают участие в клеточных иммунных реакциях. Существуют Т- и В-лимфоциты. Т-лимфоциты при помощи ферментов самостоятельно

разрушают микроорганизмы, вирусы, клетки трансплантируемой ткани и получили название киллеров — клеток-убийц. В-лимфоциты при встрече с инородным веществом при помощи специфических антител нейтрализуют и связывают эти вещества, подготавливая их к фагоцитозу. Состояние, при котором количество лимфоцитов превышает обычный уровень их содержания, называется лимфоцитозом, а снижение — лимфопенией.

Лимфоциты являются главным звеном иммунной системы, они участвуют в процессах клеточного роста, регенерации тканей, управлении генетическим аппаратом других клеток.

Таким образом, подводя итоги литературного обзора можно отметить, что ценное значение соединительной ткани в физиологических реакциях организма.

Литература

1. Абаева, Ю.К. Патология раневого заживления / Ю.К. Абаева // Медицинские новости. - 2003. - №11. - С. 21-27.

2. Алексеева, Н.Т. Роль клеток фибробластического дифферона в процессе заживления ран / Н.Т. Алексеева, А.А. Глухов, А.П. Остроушко // Вестн. экспер. и клин. хирургии. - 2012. - Т. 5, №3. - С. 601-608.

3. Арэнд, Ю.Э. Об изменениях в клеточных элементах разрастающейся соединительной ткани при поражении разных уровней нервной системы / Ю.Э. Арэнд // Соединительная ткань в норме и патологии. - Новосибирск. - 1968. - С. 316-324.

4. Арташян, О.С. Система тучных клеток при действии на организм экстремальных факторов (экспериментальное исследование) : автореф. дис. ... канд. биол. наук : 03.00.13 / Арташян Ольга Сергеевна. - Екатеринбург, 2006. - 23 с.

5. Ватинов, А.А. Влияние хлодитана на содержание гликозаминогликанов в крови и печени крыс при аллоксановом диабете / А.А. Ватинов, Е.Г. Бутолин // Казанский медицинский журнал. - 2000. - Т. 81, №3. - С. 192-194.

6. Белоцкий, С.М. Воспаление. Мобилизация клеток и клинические эффекты / С.М. Белоцкий, Р.Р. Авталион. - М : Бином, 2008. - 240 с.

7. Юрина, Н.А. Морфофункциональная гетерогенность и взаимодействие клеток соединительной ткани / Н.А. Юрина, А.И. Радостина. - М.: Изд-во УДН, 1990.-322 с.

8. Юшков, Б.Г. Система крови и экстремальные воздействия на организм / Б.Г. Юшков, В.Г. Климин, М.В. Северин. - Екатеринбург : УрО РАН, 1999. - 200 с.

9. Alarcón-Segovia, D. Mixed connective tissue disease: a disorder of immune regulation / Alarcón-Segovia D. // Semin. Arthritis Rheum. - 1983. - Vol. 13, №1. - Suppl 1.-P. 114-120.

10. Aim, P.E. Anomalous effects of disodium cromoglycate. A study on two secretory systems / P.E. Aim, G.D. Bloom, R. Henriksson // Int. Arch. Allergy Appl. Immunol. - 1981. - Vol. 66, №4. - P. 416-426.

11. Badman, M.K. The adipocyte as an active participant in energy balance and metabolism / M.K. Badman, J.S. Flier // *Gastroenterology*. - 2007. - Vol. 132, №6. - P. 2103-2115.
12. Baue, A.E. Multiple organ failure, multiple organ dysfunction syndrome, and the systemic inflammatory response syndrome-where do we stand? / A.E. Baue // *Shock*. -1994. - Vol. 2, №6. - P. 385-397.
13. Vu, T.H. Matrix metalloproteinase: effectors of development and normal physiology / T.H. Vu, Z. Werb // *Gen. Dev.* - 2000. - Vol. 14. - P. 2123-2133.
14. Wada, T. Chemokines: new target molecules in renal diseases / T. Wada, H. Yokoyama, K. Kobayashi // *Clin. Exp. Nephrol.* - 2000. - Vol. 4. - P. 273-280.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ ЦИРКУЛЮЮЧИХ ЕНДОТЕЛІАЛЬНИХ КЛІТИН НА ЕТАПІ ДОКЛІНІЧНИХ ЗМІН У ДІТЕЙ З НАДМІРНОЮ МАСОЮ ТІЛА

Булат Леонід Мойсейович

д.мед.н., професор

Вінницький національний медичний університет ім.М.І.Пирогова

Лисунець Оксана Василівна

к.мед.н., доцент

Вінницький національний медичний університет ім.М.І.Пирогова

Дідик Наталя Василівна

к.мед.н., доцент

Вінницький національний медичний університет ім.М.І.Пирогова

Надмірна маса тіла актуальна проблема сучасної педіатрії і є вагомим ризиком для здоров'я ("abnormal or excessive fat accumulation that presents a risk to health") [1]. За даними Європейської асоціації вивчення ожиріння (European Association for the Study of Obesity) 20% дітей шкільного віку Європейського регіону мають надмірну вагу та зростаючий ризик розвитку хронічних захворювань у дорослому віці (серцево-судинні ризики, цукровий діабет та ураження печінки) [2]. Надмірна маса тіла є тригером легеневої та серцево-судинної коморбідності та часто асоціюється із хронічною запальною реакцією, котра чинить альтеруючий вплив на ендотелій судин, що веде до ендотеліальної дисфункції.

Мета роботи з'ясувати роль біомаркерів ендотеліальної дисфункції у дітей з надмірною масою тіла на етапі доклінічних змін.

Вивчення кількісних та якісних характеристик циркулюючих ендотеліальних клітин (ЦЕК) може стати важливим інформативним інструментом менеджменту надмірної маси тіла у дитячій популяції. Останнім часом досліджується рівень ЦЕК у підлітків та молоді, що страждають ожирінням, для визначення масштабу патогенетичних, метаболічних і біохімічних зрушень як предикторів серцево-судинного ризику [3,4].

Відповідно до умов кровотоку, за фенотиповими особливостями вирізняють декілька форм ЦЕК: ендотеліоцити соматичного (магістральні судини), фенестрованого (клубочки нирок та ендокринні залози), синусоїдного (судини кісткового мозку, печінки, кори наднирників), решітчастого типів (венозні синуси червоної пульпи селезінки) та ендотелій лімфатичних судин, ендотеліальні клітини-попередники. Прозапальні цитокіни, вільні радикали здатні пошкоджувати ендотеліоцити та потенціювати їхні впливи на механізми

внутрішньосудинної коагуляції, адгезії, вазорегуляції та запальної реакції шляхом вивільнення біологічно активних молекул [6,7].

Існують також якісні відмінності ЦЕК, що визначають їх ступінь активності і полягають у експресії маркерів активації адгезії ендотелію: внутрішньоклітинна молекула адгезії (intercellular adhesion molecule 1 - ICAM-1), судинноклітинна молекула адгезії (vascular-cell adhesion molecule 1 - VCAM-1), тканинний тромбoplastин. Під впливом цих чинників відбувається адгезія клітин крові з послідувальною екстравазацією останніх у вогнище запалення, мікротромбоутворення у просвіті судинного русла, таким чином підтримується висока проникність судинного бар'єру та зміна реологічних властивостей крові на тлі запальної реакції організму [4,6].

Разом з тим, біологічно активні пептиди жирової тканини irisin та chemirin виступають предикторами появи та корелюють із експресією ICAM-1, що робить невідворотною маніфестацію коморбідності у пацієнтів із надмірною масою тіла та ожирінням [8,9].

Кількість ЦЕК позитивно асоціюється із об'ємом жирової тканини та рівнем систолічного артеріального тиску, тоді як ступінь активності ЦЕК позитивно асоціюється із збільшенням вісцеральної жирової тканини та холестерином ліпопротеїдів низької щільності. Так, гіпертонія і / або дисліпідемія здатні підвищити рівень активності ЦЕК у молоді, тим самим вказати на розвиток серцево-судинної катастрофи у майбутньому [10,11].

Висновки

Дослідження кількісних та якісних властивостей ЦЕК у дітей з надмірною масою тіла дає змогу виокремити контингент для моніторингу розвитку несприятливих наслідків у наступному - дорослому періоді життя.

Перспективи подальших досліджень полягають:

- 1) у визначенні референтних та цільових показників якісного та кількісного характеру ЦЕК у крові згідно віку, статі та коморбідності пацієнта;
- 2) вивченні чутливості та специфічності змін ЦЕК у відповідь на лікувальні заходи і модифікацію способу життя пацієнтів з надмірною масою тіла;
- 3) виявлені особливостей ЦЕК в умовах альтерації ендотелію специфічною вірусною чи бактеріальною інфекцією;
- 4) накопиченні та аналізі даних катамнестичного спостереження за пацієнтами з надмірною масою тіла та високими кількісними і якісними показниками ураження ендотеліальних клітин.

References:

1. Noncommunicable diseases: Childhood overweight and obesity. (2021). Retrieved 21 March 2021, from <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/noncommunicable-diseases-childhood-overweight-and-obesity>
2. Farpour-Lambert Nathalie J. , et al. Childhood Obesity Is a Chronic Disease Demanding Specific Health Care – a Position Statement from the Childhood Obesity Task Force (COTF) of the European Association for the Study of Obesity (EASO) *Obes Facts*.2015;8:342–349 .doi: <https://doi.org/10.1159/000441483>

3. Sabour S. Reproducibility of circulating endothelial cell enumeration and activation: a methodological issue. *Biomarkers in Medicine*.2016; 10(12):1215-1215.doi: <https://doi.org/10.2217/bmm-2016-0144>
4. Ryder J., O'Connell M., Rudser K., Fox C., Solovey A., Hebbel R. et al.Reproducibility of circulating endothelial cell enumeration and activation in children and adolescents. *Biomarkers in Medicine*. 2016; 10(5):463-471. doi:<https://doi.org/10.2217/bmm-2015-0051>
5. Sfriso R., Zhang S., Bichsel C., Steck O., Despont A., Guenat O. et al. 3D artificial round section micro-vessels to investigate endothelial cells under physiological flow conditions. *Scientific Reports*,2018;8:5898 doi:<https://doi.org/10.1038/s41598-018-24273-7>
6. Sturtzel C. Endothelial Cells. *Adv Exp Med Biol*. 2017;1003:71-91. doi:https://doi.org/10.1007/978-3-319-57613-8_4.
7. Frank P., Lisanti M. ICAM-1: role in inflammation and in the regulation of vascular permeability. *American Journal of Physiology-Heart and Circulatory Physiology*.2008;295(3):H926-H927. doi:<https://doi.org/10.1152/ajpheart.00779.2008>
8. Buechler C, Feder S, Haberl EM, Aslanidis C. Chemerin Isoforms and Activity in Obesity. *Int J Mol Sci*. 2019;20(5):1128. doi:<https://doi.org/10.3390/ijms20051128>.
9. Yin C, Hu W, Wang M, Lv W, Jia T, Xiao Y. Irisin as a mediator between obesity and vascular inflammation in Chinese children and adolescents. *Nutr Metab Cardiovasc Dis*. 2020;30(2):320-329. doi: <https://doi.org/10.1016/j.numecd.2019.09.025>.
10. Soltero E., Solovey A., Hebbel R., Palzer E., Ryder J., Shaibi G., et al. Relationship of Circulating Endothelial Cells With Obesity and Cardiometabolic Risk Factors in Children and Adolescents. *Journal of the American Heart Association*. 2021; 10(1): e018092 doi:<https://doi.org/10.1161/jaha.120.018092>
11. Budzyń M., Gryszczyńska B., Boruckowski M., Kaczmarek M., Begier-Krasińska B., Osińska A., et al. The Potential Role of Circulating Endothelial Cells and Endothelial Progenitor Cells in the Prediction of Left Ventricular Hypertrophy in Hypertensive Patients. *Frontiers in Physiology*.2019;10:1005 doi: <https://doi.org/10.3389/fphys.2019.01005>

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ПЕРЕБІГ ШЛУНКОВО-КИШКОВОЇ ПАТОЛОГІЇ

Венгрович Оксана Зіновіївна

к.мед.н., доцент кафедри загальної практики - сімейної медицини та реабілітації
Івано-Франківський національний медичний університет

Близнюк Марія Володимирівна

к.мед.н., доцент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини ім. проф. М.М.
Бережницького
Івано-Франківський національний медичний університет

Тимків Ірина Володимирівна

к.мед.н., доцент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини ім. проф. М.М.
Бережницького
Івано-Франківський національний медичний університет

Тимків Ігор Степанович

к.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології ім. проф. І.Д. Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Венгрович Володимир Всеволодович

асистент кафедри анестезіології та інтенсивної терапії
Івано-Франківський національний медичний університет

Емоційна напруга в багатьох випадках слугує пусковим механізмом виникнення захворювання чи загострення хронічної недуги. Стан постійної тривоги, напруження зумовлюють зміни багатьох функцій органів та систем. Особливо вразливою є травна система. На сьогоднішній день, в умовах війни, це знаходить підтвердження у щоденній роботі. Ми задалися ціллю провести аналіз частоти, причини та структури амбулаторних звернень впродовж останніх 6 місяців. Умовно цей проміжок ми розділили на три періоди, по 2 місяці кожен. Впродовж першого періоду кількість пацієнтів була значно зниженою (в порівнянні з відповідним періодом минулих років). Це можна пояснити і значним переміщенням населення, нерозумінням та несприйняттям подій, які відбуваються, розгубленістю а також зміною пріоритетів у першочерговості вирішення проблем. В поодиноких випадках причиною таких звернень був больовий синдром. Практично всі пацієнти, що звертались мали хронічну патологію: гастро-езофагальна рефлюксна хвороба (ГЕРХ) та виразкова хвороба (58%), холецистит, в тому числі і кам'яний (27%), хронічний панкреатит (6%). Решту пацієнтів були з цирозом печінки (3 випадки), хворобою Крона (1 випадок), і невстановленим на той час діагнозом (7 пацієнтів). Середній вік пацієнтів цієї групи склав 61,5 років.

У наступний період кількість звернень зросла на 48%. Це пацієнти молодого та середнього віку, у 87% випадків це були жінки. Серед скарг переважали диспепсичні розлади, такі як печія - 79%, здуття живота - 53%, гіркота в роті - 41%, відрижки повітрям - 32%. Больовий синдром відмічався у 27 % випадків. У 72% пацієнтів такі скарги появились вперше, до цього проблем з травленням не було. Серед патології переважали ГЕР, ГЕРХ, дискінезії жовчевидільних шляхів, функціональна диспепсія та синдром подразненого кишківника (СПК). Антиген *Helicobacter pylori* у калі було виявлено у 8% пацієнтів. Мали місце також атипові прояви ГЕРХ, у 5-ти хворих погіршення стану розпочалось із аритмії, а саме надшлуночкової та шлуночкової екстрасистолії, у двох із них спостерігалась аллоритмія (бігеменія).

Аналізуючи групу хворих третього періоду, слід відмітити, що приріст звернень збільшився ще на 16%. Вік пацієнтів доволі різний, в середньому 43,5 років; знову ж таки, переважали жінки (73%). З приводу загострень хронічних хвороб звернулось 58% та вперше, відповідно, 42%. У цій групі зросла частка виразкової хвороби: у 6 пацієнтів із 9 виразка 12 палої кишки була діагностована вперше, у п'ятох із них попередньо анамнез не був обтяжений.

При опитуванні практично всі хворі як причину погіршення стану вказували на стресовий фактор, рідше - на аліментарний. На початку маємо загострення хронічних хвороб, далі – зростання кількості нових випадків, оскільки травмуючий чинник зберігається. Якщо у перший період переважали пацієнти похилого віку і домінував больовий синдром, то у наступні - молодого та середнього віку і переважання диспепсичних проявів. Звичайно, з часом буде проведений не один аналіз стану здоров'я населення у період війни, проте незаперечним є пошкоджуючий вплив стресу на всі системи організму (в тому числі і на травну) та його значення у виникненні захворювань.

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМПЛЕКСНОЇ ТЕРАПІЇ АТОПІЧНОГО ДЕРМАТИТУ

Гарібех Ехаб

аспірант кафедри шкірних та венеричних хвороб
Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

Бондар Сергій

завідувач кафедри шкірних та венеричних хвороб
Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

За останні два десятиліття алергічні розлади стали серйозною глобальною проблемою охорони здоров'я, яка, за оцінками, в даний час вражає від 25% до 40% населення розвиненого світу. Атопічний дерматит (АД) пов'язаний зі значною захворюваністю та погіршенням якості життя, крім того, що представляє значний соціально-економічний тягар [1]. З точки зору поширеності АД в індустріально розвинутих країнах за останні 30 років зростає втричі, і хоча це частіше зустрічається у молодих людей, АД у більшості дорослих триває протягом багатьох років [2, 3].

Досі АД пов'язували з такими супутніми захворюваннями, як алергія, астма та психічні розлади; однак останні дослідження показали зв'язок між АД та серцево-судинними захворюваннями як у дорослих, так і у дітей. Супутні серцево-судинні захворювання при АД включають гіпертензію, інфаркт міокарда, інсульт, стенокардію, ішемічну хворобу серця, серцеву недостатність, захворювання периферичних артерій, тромбоз і фібриляцію передсердь. Зв'язок між атопією та серцево-судинним ризиком базується на теорії спільного шляху запалення [4].

Дефіцит вітаміну D може бути одним із факторів, який слід враховувати в патофізіології АД. Крім того, вітамін D, ймовірно, впливає і на експресію васкулярного ендотеліального фактору росту, що також потребує аналізу у дослідженні [5].

Мета дослідження. Вивчення стану ендотелію при атопічному дерматиті задля оптимізації діагностичних заходів та персоніфікації лікування.

При плануванні лікувальних заходів АД у обстежених хворих було враховано ступінь тяжкості захворювання (за індексом SCORAD), рівень вітаміну D у сироватці крові, рівень показників ендотеліальної дисфункції (VEGF та VCAM-1).

Для вивчення ефективності комбінованої схеми терапії АД було відібрано 40 осіб, які залежно від призначеної терапії були розділені на дві підгрупи. Усі хворі на АД характеризувалися рівнем вітаміну D, який відповідав статусу його дефіциту та мали тяжкий і середньотяжкий перебіг захворювання. Перша підгрупа хворих (IA) (20 осіб), які отримували терапію атопічного дерматиту відповідно до консенсусу Європейської Академії Дерматології та венерології (Guideline on the Treatment of Atopic Eczema (Atopic Dermatitis); European

Dermatology Forum, 2018). Друга підгрупа хворих (ІВ) (20 осіб) отримували терапію із додаванням лікарських препаратів: вітаміну D у дозі 1000 МО протягом 12 тижнів та лікарського препарату, діючою речовиною якого є L-arginini hydrochloridum, який має (згідно інструкції для медичного застосування лікарського засобу) антигіпоксичну, антиоксидантну, мембраностабілізуючу дію, що дозволяє пригнічувати синтез протеїнів адгезії VCAM-1. Лікарський засіб застосовували по 5 мл (1 мірна ложка – 1 г препарату) 3-5 разів на добу. Спостереження та обстеження пацієнтів здійснювали двічі: до початку призначення комплексної терапії та в динаміці через 3 місяці \leq 4місяців від початку призначеної терапії. Наразі, жоден хворий не отримував різних режимів фототерапії до призначення та під час лікування.

Слід зазначити, що застосування комплексної терапії АД супроводжувалося вірогідним підвищенням рівня вітаміну D у всіх обстежених хворих ІВ підгрупи (вітамін D $27,9 \pm 2,34$ нг/мл після лікування проти $13,7 \pm 2,46$ нг/мл до лікування, $p < 0,001$), на відміну від осіб, які отримували лише протокольне лікування; (NNT – 2,45 та RRR – 0, 78).

Призначена комплексна терапія у 16 (80,0 %) осіб сприяла також виявленню зниження рівня VEGF ($p < 0,05$). По закінченню лікування у хворих ІВ підгрупи спостерігалось достовірне зниження рівня VEGF у сироватці крові ($179,41 \pm 5,85$ пг/мл), ($p < 0,05$). Тоді як у жодного хворого ІА підгрупи не було встановлено вірогідних змін показника фактору росту ендотелію судин людини після проведеної протокольної терапії, ($p > 0,05$).

Нами проведена оцінка впливу запропонованого комплексного лікування на показник васкулярної молекули клітинної адгезії-1 у хворих на atopічний дерматит. У всіх хворих ІВ підгрупи, які отримували комплексне лікування АД було відмічено зниження рівня VCAM-1 у сироватці крові. Так, аналіз динаміки VCAM-1 у обстежених осіб ІВ підгрупи, які отримували комплексне лікування показав достовірне його зниження у сироватці крові, на відміну від рівня у осіб ІА підгрупи, у яких його рівень був сталим, $p < 0,001$.

Таким чином, динаміка вмісту 25(OH)D, VEGF та VCAM-1 у сироватці крові адекватно відображала спроможність як вітаміну D, так і L-аргініну гідрохлориду сприяти покращенню ендотеліальної дисфункції при комплексному лікуванні у хворих на atopічний дерматит.

Список літератури.

1. Kramer, O.N.; Strom, M.A.; Ladizinski, B.; Lio, P.A. The history of atopic dermatitis. Clin. Dermatol. 2017, 35, 344–348.
2. Henriksen, L.; Simonsen, J.; Haerskjold, A.; Linder, M.; Kieler, H.; Thomsen, S.F.; Stensballe, L.G. Incidence rates of atopic dermatitis, asthma, and allergic rhinoconjunctivitis in Danish and Swedish children. J. Allergy Clin. Immunol. 2015, 136, 360–366.e2.
3. Chello, C.; Carnicelli, G.; Sernicola, A.; Gagliostro, N.; Paolino, G.; Di Fraia, M.; Faina, V.; Muharremi, R.; Grieco, T. Atopic dermatitis in the elderly Caucasian population: Diagnostic clinical criteria and review of the literature. Int. J. Dermatol. 2020, 59, 716–721.

4. Zhang, A.; Silverberg, J.I. Association of atopic dermatitis with being overweight and obese: A systematic review and metaanalysis. *J. Am. Acad. Dermatol.* 2015, 72, 606–616.e4.

5. Jun-Wei Zhaoa, Jie-Dan Pinga, et all. Vitamin D suppress the production of vascular endothelial growth factor in mast cell by inhibiting PI3K/Akt/p38 MAPK/HIF-1 α pathway in chronic spontaneous urticarial. *Clin Immunol.* 2020, Jun;215:108444. doi: 10.1016/j.clim.2020.108444.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПРИКЛАДНА ХІМІЯ У МЕДИЦИНІ» (КУРС ЗА ВИБОРОМ) НА МЕДИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ

Грекова Алла Василівна,
к.х.н., старший викладач
Одеський національний медичний університет

Бурдіна Яніна Федорівна,
к.х.н., доцент
Одеський національний медичний університет

Важливе значення для розвитку освітнього процесу мають тенденції до посилення міждисциплінарних зав'язків і появи інтегрованих. При підготовці майбутніх медиків, здатних якнайповніше реалізувати свій потенціал у професійній та соціальній сфері, елективні курси виконують кілька основних функцій: є розширенням природничо-наукових курсів, забезпечуючи поглиблене вивчення окремих навчальних дисциплін; доповнюють базові навчальні курси, оскільки спрямовані головним чином на формування у студентів вмінь та навичок, що пов'язані із розв'язанням конкретних завдань у галузі охорони здоров'я, а також на формування у студентів умінь та навичок, пов'язаних із розв'язанням конкретних проблем, що можуть виникнути у майбутнього лікаря.

Важливу роль в освітньому процесі відіграють методи і форми навчання, що визначаються вимогами спеціалізації, можливістю розвитку і саморозвитку особистості та враховують рівень підготовки студентів.

Особливостями курсів за вибором є: добровільність вибору студентами, але обов'язковість відвідування в межах конкретного профілю; варіативність програм за змістом (предметно-орієнтовані та міжпредметні); короткочасність (1,5-3,0 кредиту); завершеність, оригінальність змісту; зміст навчальних занять і навчальні досягнення студентів фіксуються записами та оцінюються за рішенням вищого навчального закладу.

Мета цієї роботи – рекомендації до створення робочої програми та аналіз особливостей викладання дисципліни «Прикладна хімія у медицині» (курс за вибором) студентами першого курсу медичного факультету.

Курс за вибором «Прикладна хімія у медицині» призначений для студентів першого курсу, які пройшли базовий курс навчальної дисципліни «Медична хімія».

Цей курс направлений на підвищення рівня теоретичної підготовки студентів, розуміння змісту хімічних явищ, що відбуваються в живому організмі, використання хімічних законів при діагностиці та лікуванні захворювань, вміння розібратися в фізико-хімічних принципах дії лікарських препаратів, які застосовуються у сучасній медицині; вивчення фізико-хімічних аспектів найважливіших біохімічних процесів і гомеостазу в організмі; оволодіння

навичкам вивчення наукової, медичної та хімічної літератури; формування і розвиток у студентів практичних умінь (вирішення проблемних і ситуаційних завдань, постановки і виконання експериментальної роботи); показати значення хімії у житті, специфіку застосування хімічних засобів у побутових процесах, вплив синтетичних хімічних речовин на довкілля; здатність проводити дослідження в різних розділах сучасної прикладної хімії.

Відповідно до робочої програми вибіркової дисципліни «Прикладна хімія у медицині» складає 3,0 кредита. Згідно до поставлених мети і завдань розроблена структура курсу, яка включає 9 блоків, що містять 15 практичних занять.

Блок 1. «Токсикологічно важливі речовини».

У цьому блоці розглядаються найпоширеніші токсикологічні речовини. Студентам пропонується детально розглянути дію неорганічних та органічних сполук, токсичних металів та канцерогенних речовин на організм людини.

Блок 2. «Вода в живих системах. Розчини. Розчинність та ліпофільність молекул лікарських препаратів».

Блок є достатньо навантаженим та складається з трьох тем. Основною метою якого є створення більш глибокого уявлення про медичні розчини, їх класифікація, способи приготування, дози та розчинність лікарських активних речовин у відповідному розчиннику. Роль і вміст води в організмі людини. Розчинність та ліпофільність молекул лікарських препаратів. Зв'язок фармакологічної активності та іонізації молекул. Інфузійні розчини.

Блок 3. «Медичні розчини та гази».

Розкриває студентам хімічний склад та біологічну дію розчинів та газів на організм людини. Особлива увага приділяється дезінфекції в закладах охорони здоров'я. Киснево - дихальна та наркозна апаратура широко використовується у випадках надання невідкладної допомоги при кисневій недостатності, для знеболювання при травмах і оперативних втручаннях. Протягом останнього десятиліття розробляються ефективні методики лікування терапевтичних хворих із застосуванням інгаляцій інертних газів.

Блок 4. «Поверхнево-активні речовини та їх значення у житті людини. Хімія тензидів та детергентів».

Метою цього блоку є надання студентам уявлення щодо основних властивостей та поведінки розчинів колоїдних поверхнево-активних речовин – тензидів та детергентів – у водних розчинах.

Блок 5. «Високомолекулярні сполуки та полімери медико-біологічного застосування».

Проникнення синтетичних волокон, пластмас, еластомерів в усі сфери діяльності людини зумовило бурхливий розвиток сучасної хімії високомолекулярних сполук (ВМС). Розчини ВМС широко застосовуються як лікарські препарати, допоміжні речовини при виготовленні різних лікарських форм, пакувальний матеріал при відпуску ліків, при виготовленні флаконів, плівок, пробок, банок та ін.

Блок 6. «Харчові продукти і напої та їх якість»

Значна частина людей ставиться до харчування, як і до свого здоров'я зневажливо, споживчо. В зв'язку з цим виникає ряд проблем зі здоров'ям, а це означає, що знову ця тема пов'язана з компетентністю лікаря щодо її вирішення.

Блок 7. «Сорбція біологічно-активних речовин. Сорбенти при харчовому отруєнні».

Чудовим середовищем для розмноження мікроорганізмів є будь-які харчові продукти. Особливо якщо порушується основне правило їх зберігання чи приготування – температурний режим. Саме тому актуальними і доречними є сорбенти, які застосовуються як перша допомога при інтоксикації організму.

Блок 8. «Хімічна зброя. Засоби захисту та перша медична допомога». Освітлює проблеми пов'язані з хімічною зброєю. Найважливішим елементом забезпечення хімічної безпеки населення є проведення медичних заходів за для збереження життя, здоров'я та професійної працездатності у мирний та воєнний час.

Блок 9. «Основи нанохімії. Нанотехнології в медицині».

Наноматеріали та нанотехнології набувають все більшого значення в науці, медицині та промисловості як матеріал майбутнього. У недалекому майбутньому нанотехнології будуть відігравати одну з провідних ролей як рушійна сила інновацій у медицині.

Для успішного опанування курсів за вибором також необхідна розвинена база інформаційних ресурсів ВНЗ (бібліотечний фонд наукових і науково-популярних періодичних видань, автоматизовані інформаційно-пошукові системи, різноманітні Інтернет-ресурси тощо), до якої студенти мали б вільний доступ.

Засвоєння змісту курсу «Прикладна хімія у медицині» дасть змогу студентам-медикам з більшим розумінням підійти до вивчення інших програм - не тільки з дисциплін хімічного спрямування, а й з багатьох медичних дисциплін.

ПОРІВНЯННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РІЗНИХ ФАРМАКОЛОГІЧНИХ ФОРМ ТРАНЕКСАМОВОЇ КИСЛОТИ ПРИ ЛІКУВАННІ РЕТРОХОРІАЛЬНИХ ГЕМАТОМ У ПЕРШОМУ ТРИМЕСТРІ ВАГІТНОСТІ.

Дука Юлія Михайлівна

Доцент кафедри акушерства, гінекології та перинатології ФПО
Дніпровський державний медичний університет,
д.м.н., доцент

Ющенко Максим Ігорович

Аспірант кафедри акушерства, гінекології та перинатології ФПО
Дніпровський державний медичний університет

Актуальність

Вагінальна кровотеча протягом першої половини вагітності виникає приблизно у 25% жінок, і приблизно половина цих вагітностей закінчується абортom. У багатьох випадках сонографічно виявляють ретрохоріальну гематому (РХГ). Основними препаратами, рекомендованими для лікування ретрохоріальної гематоми в матці, є гемостатичні та гормональні препарати. Найпоширенішим із гемостатичних засобів є транексамова кислота, яка наразі має дуже багато фармакологічних форм. Але ефективність цих форм не однакова і потребує обґрунтованого індивідуального призначення [1,2,3].

Мета: оцінити користь перорального прийому препарату транексамової кислоти у жінок із загрозою переривання вагітності та сонографічно підтвердженою ретрохоріальною гематомою у порівнянні з внутрішньовенним шляхом її введення.

Матеріали та методи

Для досягнення поставленої мети було проаналізовано перебіг вагітності у 70 жінок, які отримували стаціонару допомогу у відділенні ургентної оперативної гінекології на базі комунального підприємства «Регіональний медичний центр родинного здоров'я «ДОР» з приводу загроза переривання вагітності з формуванням ретрохоріальної гематоми з 1 триместра вагітності. Вік пацієнток коливався від 17 до 41 років, і в середньому становив $32,76 \pm 2,1$ роки. Пацієнтки були обстежені та проліковані згідно Наказам, що діють на території України: Наказ МОЗ № 417 від 15.07.11, № 1437 від 09.08.2022 р. та № 624 від 03.11.2008 р. Звичне невиношування вагітності мало місце в 10 (14%) випадках, у 7 (10%) пацієнток акушерський анамнез був обтяжений за рахунок антенатальної загибелі плода в анамнезі, у 8 (11%) жінок при попередній вагітності були діагностовані ретрохоріальні гематоми. В 60 (83%) випадках мало місце

спонтанне настання вагітності, а у 10 (14%) жінок вагітність була досягнута з використанням допоміжних репродуктивних технологій. Середній об'єм гематом становив $5 \pm 1,5$ мл. У 42 (60%) жінок при госпіталізації були скарги тільки на кров'янисті виділення зі статевих шляхів, 5 (21%) жінок відчували тільки тягнучий біль внизу живота, а у 13 (18%) жінок спостерігалось сполучення вищезазначених скарг. Задля стабілізації гематоми усі жінки отримували препарати транексамової кислоти.

Результати

За фармакологічною формою транексамової кислоти, яка була використана, жінки були поділені на 2 групи. Першу групу склали 40 (57%) вагітних, які отримували пероральну форму транексамової кислоти у дозуванні 500 мг 2-3 рази на день, другу групу - 30 (43%) жінок із внутрішньовенним шляхом застосуванням препарату (додавання 500 мг транексамової кислоти у 200 мл 0,9% NaCl) з кратністю 2-3 рази на день. Відмічалось, що в I групі регрес гематоми відбувався у середньому через $6,1 \pm 0,19$ днів лікування, в той час як у групі II регрес відбувався значно повільніше, а саме $10,3 \pm 2,34$ днів. Було встановлено, що в I групі тільки 4 (10%) вагітності завершилися самовільним викиднем, в той час як в II групі кількість викидней а/або завмерлих вагітностей становила 10 (33%) випадків. Окрім того, 21 (52%) жінка I групи відмічала покращення загального самопочуття та психологічну безпеку, на відміну від II групи, де лише 9 (30%) жінок відмічали значне покращення як фізичного, так і морального стану. За допомогою опитувальника Тейлора було проведено вимірювання проявів тривожності. Результати були наступні: у жінок з I групи середня кількість балів становила $16-18 \pm 2$ бали, що відповідало рівню тривожності нижче середнього, в той самий час жінки із II групи мали більшу кількість балів $28-30 \pm 4$, що відповідало високому рівню тривожності.

Висновки

1. Пероральна форма транексамової кислоти у лікуванні загрози викидня, що асоціюється із утворенням ретрохоріальної гематоми має більшу ефективність у порівнянні з внутрішньовенною формою застосування.

2. Психологічний спокій та задовільненість терапією переважає у групі з пероральною формою, що сприяє створенню психологічного та емоційного комфорту та зниження рівню занепокоєння пацієнтки, що може краще вплинути на подальший перебіг вагітності.

Список літератури

1. Soldo V, Cutura N, Zamurovic M. Threatened miscarriage in the first trimester and retrochorial hematomas: sonographic evaluation and significance. Clin Exp Obstet Gynecol. 2013;40(4):548-50. PMID: 24597253.

2. Johns J, Hyett J, Jauniaux E. Obstetric outcome after threatened miscarriage with and without a hematoma on ultrasound. Obstet Gynecol. 2003 Sep;102(3):483-7. doi: 10.1016/s0029-7844(03)00580-5. PMID: 12962928.

3. Günay T, Yardımcı OD. How does subchorionic hematoma in the first trimester affect pregnancy outcomes? Arch Med Sci. 2021 Jan 8;18(3):639-646. doi: 10.5114/aoms/113645. PMID: 35602250; PMCID: PMC9107020.

ВИКОРИСТАННЯ НЕСТЕРОЇДНИХ ПРЕПАРАТІВ З АНТИАНДРОГЕННОЮ ДІЄЮ У ЖІНОК ІЗ СИНДРОМОМ СКЛЕРОПОЛІКІСТОЗНИХ ЯЄЧНИКІВ

Нейко Ольга Василівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Кравчук Інна Валеріївна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Курташ Наталія Ярославівна,

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Куса Олена Михайлівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Сніжко Тетяна Богданівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Синдром склерополікістозних яєчників (СПКЯ) – це полісиндромне гормональне порушення у жінок репродуктивного віку з дуже неоднорідними клінічними проявами, яке містить у собі морфологічні та функціональні зміни яєчників на тлі нейрогуморального дисбалансу [1].

Діагноз полікістозних яєчників останнім часом набув високої актуальності, оскільки він присутній майже в 11% жінок репродуктивного віку, серед яких тільки у половини виникають характерні клінічні ознаки. 70% жінок СПКЯ робить схильними до безпліддя, несприятливих наслідків вагітності, раку ендометрію та інших захворювань [2]. Структурні зміни, що спотерігаються в яєчниках супроводжуються гіперандрогенією, гіперестрогенією, гіперінсулінемією та дисфункцією гіпоталамо-гіпофізарної регуляції. Полікістоз яєчників — це не ізольоване ураження жіночих статевих залоз, а патологія, що виникає за інсулінової резистентності органів-мішеней (окрім яєчників), порушеної роботи кори надниркових залоз, патології гіпофіза та гіпоталамуса

[3]. Надмірна кількість інсуліну, який стимулює синтез андрогенів і естрогену яєчниками призводить до їхньої гіперстимуляції. На тлі дисбалансу естрогенів, андрогенів і прогестерону в жіночому організмі виникають овуляторні розлади, а в подальшому — морфологічна перебудова залоз [4,5].

З метою встановлення клінічної ефективності нестероїдних препаратів з антиандрогенною дією на перебіг СПКЯ, зокрема на рівні тестостерону загального, ДГЕА, прогестерону та естрадіолу пацієнткам було призначено препарат Флутафарм Феміна по 1 таблетці (125 мг) 3 рази на добу протягом шести місяців, який блокує патогенний вплив ендогенних андрогенів на яєчники та інші репродуктивні органи, а також на гіпоталамо-гіпофізарну систему. Відповідно до мети та поставлених завдань було обстежено 56 пацієнток віком від 24 до 38 років з діагнозом СПКЯ, які з метою корекції гормонального дисбалансу отримували препарат Флутафарм Феміна в дозі 125 мг тричі на добу впродовж трьох місяців. Оцінку ефективності якості лікування проводили за такими показниками: рівень тестостерону загального, ДГЕА, прогестерону та естрадіолу. Кількісне визначення статевих гормонів проводили мікроаналітичними методами. Згідно отриманих результатів встановлено достовірне зниження рівня тестостерону в крові пацієнток з СПКЯ, який складав до та після лікування препаратом Флутафарм Феміна відповідно $69,8 \pm 1,08$ нмоль/л та $49,4 \pm 1,05$ нмоль/л ($p < 0,001$). Також спостерігалась позитивна динаміка рівня ДГЕА, який знизився з $15,6 \pm 1,03$ мкмоль/л до $4,9 \pm 1,09$ мкмоль/л після проведеної терапії. СПКЯ спричиняє істотне зниження рівнів стероїдних гормонів, зокрема прогестерону та естрадіолу, рівні яких відповідно склали $1,08 \pm 0,14$ нмоль/л та $96,02 \pm 1,03$ пмоль/л. Призначення нестероїдного препарату з антиандрогенною дією Флутафарм Феміна дало позитивний вплив на стабілізацію рівнів даних гормонів, які склали відповідно $3,2 \pm 1,02$ нмоль/л та $124,14 \pm 1,06$ пмоль/л.

Отримані результати свідчать, що використання нестероїдних препаратів з антиандрогенною дією у пацієнток із склерополікістозом яєчників достовірно регулюють дисбаланс статевих гормонів, зокрема тестостерону, ДГЕА, прогестерону та естрадіолу. Використання даних препаратів дозволяє знизити прояви метаболічного синдрому, регулювати менструальні розлади, збільшити частоту настання вагітності.

Список літератури:

1. Mills G, Badeghiesh A, Suarthana E, Baghlaf H, Dahan MH. Associations between polycystic ovary syndrome and adverse obstetric and neonatal outcomes: a population study of 91 million births/ G.Mills , A.Badeghiesh , E.Suarthana , H.Baghlaf . M.N.Dahan // *Hum Reprod.* -2020.- V.35 - P.1914–21. 10.1093/humrep/deaa144 [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
2. Gomez JMD, VanHise K, Stachenfeld N, Chan JL, Merz NB, Shufelt C. Subclinical cardiovascular disease and polycystic ovary syndrome./ JMD Gomez, K.VanHise , N.Stachenfeld , J.LChan Merz NB, C.Shufelt // *Fertil Steril.* -2022 V. 117 - P.12–23.

3. Romualdi D, Versace V, Tagliaferri V, De Cicco S, Immediata V, Apa R, et al.. The resting metabolic rate in women with polycystic ovary syndrome and its relation to the hormonal milieu, insulin metabolism, and body fat distribution: a cohort study./ D. Romualdi, V.Versace , V.Tagliaferri , S.De Cicco , V.Immediata , R.Apa *J Endocrinol Invest.* -2019 V.42 - P.1089–1097.

4. Hernández-Jiménez J.L., Barrera D., Espinoza-Simón E., González J., Ortiz-Hernández R., Escobar L., et al.. Polycystic ovarian syndrome: signs and feedback effects of hyperandrogenism and insulin resistance./ J.L.Hernández-Jiménez D.Barrera, E.Espinoza-Simón, J.González , R.Ortíz-Hernández , L.Escobar // *Gynecol Endocrinol.* -2022V. 38 - P.2–910.

5. Usselman C.W., Yarovinsky T.O., Steele F.E., Leone C.A., Taylor H.S., Bender J.R., et al.. Androgens drive microvascular endothelial dysfunction in women with polycystic ovary syndrome: role of the endothelin B receptor/C.W.Usselman , T.O.Yarovinsky, F.E. Steele, C.A.Leone, H.S.Taylor, J.R.Bender// *J Physiol.* -2019.- V. 597-P. 2853–2865.

ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ: АНТИБІОТИКОРЕЗИСТЕНТНІСТЬ

Рева Тетяна Василівна

доцент, кандидат медичних наук,
доцент закладу вищої освіти
кафедри внутрішньої медицини,
клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет

Ткач Єлизавета Петрівна

доцент, кандидат медичних наук,
доцент закладу вищої освіти
кафедри внутрішньої медицини,
клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет

Кропатницька Яна Вікторівна

студентка 6 курсу, спеціальність 222 «Медицина»
Буковинський державний медичний університет

Відкриття першого антибіотика стало значним проривом у лікуванні захворювань, що спричинені мікроорганізмами. Такий прорив в галузі медицини зберіг життя мільйонам осіб. Але їх масове впровадження в медичну практику змінило їх вплив на мікроорганізми, уже зараз проявилися побічні явища широкого та часто безконтрольного застосування антибіотиків. Епоха антибіотиків, що почалася у 40-х роках минулого століття дозволила людству повірити у перемогу над збудниками тяжких інфекційних захворювань [8, 9].

Стійкість до антибіотиків (антибіотикорезистентність) розвивається, коли внаслідок застосування антибіотиків змінюються бактерії: вони стають нечутливими до антибіотиків, які застосовують для лікування спричинених ними інфекцій. Що більше бактерії адаптовані до антибіотиків, то загрозовішою стає ситуація в майбутньому. Поява резистентності до них стала кроком назад і потребує подальшого вивчення факторів, що викликають резистентність [9]. Розрізняють такі основні механізми розвитку резистентності до антибіотиків, серед них, виділяють найбільше набуту резистентність, за типом зміни мішені дії, власне прискорену деактивацію антибіотиків, при змінах та порушеннях проникності зовнішніх структур, утворення метаболічного шунта. Найчастіше зустрічаються комбінації при формуванні набутої резистентності до антибіотиків.

Прогресивний розвиток науки дозволяє синтезувати нові групи антибіотиків, але еволюція мікроорганізмів не пасе задніх, тому розвиток резистентності мікроорганізмів до лікарських препаратів випереджає створення нових

антибіотиків. Що у подальшому може призвести до повернення в «доантибіотикову епоху» - збільшення смертності від захворювань, що викликають мікроорганізми.

Сьогодні проблема антибіотикорезистентності є надзвичайно актуальною у всьому світі. Виникнення і поширення стійких мікроорганізмів до антибіотиків значно знижують ефективність антибактеріальної терапії. Антибіотикорезистентні бактерії різних видів є основними збудниками інфекцій та здатні до епідемічного поширення, що тягне за собою різке підвищення захворюваності у всьому світі [1].

У доповіді Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) «Antimicrobial resistance - Global report on surveillance 2014» представлена оцінка економічного навантаження на бюджети країн внаслідок антибіотикорезистентності. Тільки в ЄС вартість лікування резистентних патогенів оцінювалася приблизно в 1,5 млрд євро на рік. Управління з оцінки технологій (Office of Technology Assessment), США, підрахувало, що витрати на управління антибіотикорезистентністю в США становлять до 10 млрд. дол. США на рік. За тим же звітом ВООЗ, очікується, що в найближчі 35 років близько 300 млн. осіб передчасно помруть через антибіотикорезистентність [9]. Також ВООЗ зазначає, що масштаб економічного збитку від лікарсько-стійких інфекцій можна буде порівняти з таким від фінансової кризи 2008 р., а поширення антибіотикорезистентності у 2050 р. може призвести до зниження світового ВВП на 2-3,5% і збитку в 100 трлн. дол. США. [2, 8].

Постійне впровадження у клінічну практику нових груп антибактеріальних засобів не вирішує проблему а лише зупиняє її на короткий проміжок часу і супроводжується селекцією стійких мікроорганізмів до нових груп антибактеріальних препаратів, виникненням та виявленням нових механізмів резистентності до антибіотиків.

На жаль, ситуація з раціональним застосуванням антибіотиків в Україні залишає бажати кращого. Так, у 2020 р. відмічено шалений сплеск застосування антимікробних засобів на фоні епідемії коронавірусної хвороби. Тут варто нагадати, що вірусні захворювання, до яких належить коронавірусна інфекція, не потребують застосування антибіотиків. Поряд з тим, застосування антимікробних засобів у 2020 р. носило неконтрольований характер, і пацієнтам (у тому числі без відповідних підстав) призначали декілька антимікробних засобів, чи навіть антибіотики резерву (препарати, які використовують у випадку, якщо до всіх інших антибіотиків бактерія резистентна) [9].

Таким чином, антибіотики діють, як селективні агенти та сприяють відбору та поширенню полірезистентних та панрезистентних штамів бактерій, включення до числа збудників інфекцій умовно-патогенної флори та сапрофітів. Є відомості, що надвисокі концентрації антимікробних препаратів критично прискорюють процес відбору резистентних штамів бактерій і їх поширення відбувається в геометричній прогресії [2].

Сьогодні ж ми знову спостерігаємо значне збільшення споживання антимікробних засобів українцями, а витрати на такі препарати в аптеках

сягають 200 млн. грн на тиждень. Такий неконтрольований попит на антимікробні засоби може бути пов'язаний з декількома факторами: нераціональне призначення лікарями; відсутність доступності необхідної лабораторної діагностики; значний об'єм самолікування та неприхильність до лікування; відпуск антибіотиків без рецепта [9].

Уже сьогодні серед 115 розроблених антибіотиків, 68 - не діють. Впроваджуючи нові штами антибіотиків ми автоматично підвищуємо адаптацію мікроорганізмів до антибіотиків і лише наближуємо кризову ситуацію. Тому метод боротьби із антибіотикорезистентністю має полягати в обмеженому використанні самих антибіотиків [3, 5].

Не кожна держава здатна забезпечити якісний моніторинг наявності антибіотикорезистентних мікроорганізмів на своїй території. Тут є декілька аспектів. По-перше, необхідна сучасна матеріально-технічна база, що здатна забезпечити виконання такого роду робіт. По-друге, необхідна наявність специфічних тест-систем, які за певними ознаками здатні розрізнити антибіотикорезистентний штамп. Між тим для різних груп антибіотиків вони є різними. І, нарешті, ключове питання – наявність висококваліфікованих спеціалістів, які здатні проводити лабораторний супровід даного питання і давати висококваліфіковані рекомендації щодо даної глобальної проблеми.

Ще одним перспективним методом, є використання біологічних методів боротьби з поширенням антибіотикорезистентних форм мікроорганізмів-використання пробіотиків, вакцинація, антисироватки – усі ці підходи значно розширюють маніпуляційний набір лікувально-профілактичних заходів. З іншого боку, пробіотичні форми мікроорганізмів у конкурентній боротьбі за субстрат із патогенними формами значно знижують трофічну базу останніх і полегшують навантаження на імунну систему. Це питання на даний час досить інтенсивно вивчається.

Висновки. Таким чином, глобальна проблема антибіотикорезистентності патогенних мікроорганізмів на даному етапі контролюється лише у два способи, а саме: законодавче обмеження обігу і використання антибіотиків та збір інформації про застосування антимікробних препаратів у різних сферах діяльності людини на законодавчому рівні. Навіть у разі розробки нових препаратів серйозна загроза антибіотикорезистентності залишиться, якщо не зміниться поведінка кожного з нас. Адже головними причинами розвитку антибіотикорезистентності є надмірне застосування антибіотиків і недотримання курсу лікування.

Список літератури:

1. Гадзало Я. М. Аграрний потенціал України: монографія. [Текст] / Я. М. Гадзало, М. В. Гладій, П. Т. Саблук. – К. : Агр. Наука, 2016. – 332 с.
2. Моніторинг біоресурсів і продукції агропромислового комплексу на показники якості та безпеки як складова концепції ВООЗ-МЕБ "Глобальне здоров'я" [Текст] / В. О. Ушкалов, В. В. Данчук, Ю. С. Баранов [та ін.] // Ветеринарна медицина. – 2016.– Т. 102. – С. 219-223.

3. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31 травня 2007 року № 1103-V із наст. Змінами. [Текст] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. – 35. – С. 484.
4. Ефективний агробізнес [Текст] / Д. К. Александров, О. О. Крижанівська, О. О. Сидоренко [та ін.] – К.: Видавничий дім «КІЙ», 2016. – 152 с.
5. WHO publishes list of bacteria for which new antibiotics are urgently needed 27 February 2017 GENEVA. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2017/bacteria-antibiotics-needed/en/>
6. CDC. Core Elements of Hospital Antibiotic Stewardship Programs. Atlanta GA: US Department of Health and Human Services, CDC; 2019. 40 p.
7. World Health Organization. Antimicrobial resistance. 2020. Available from: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/antimicrobial-resistance>
8. Фещенко Ю.І. Антибіотикорезистентність мікроорганізмів. Стан проблеми та шляхи вирішення / Ю.І. Фещенко, М.І. Гуменюк, О.С. Денисов // Український хімотерапевтичний журнал. – 2010. – № 1-2 (23). – С. 4-10.
9. Бондарчук І. Розквіт антибіотикорезистентності, чи як швидко ми повернемося в епоху Середньовіччя? / Аптека online. - № 15 (1286), 19 Квітня 2021 р.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ДОСЯГНЕННЯ РЕГЕНЕРАЦІЇ ПАРОДОНТУ

Сулим Юрій Васильович,
Кандидат медичних наук, доцент
кафедри терапевтичної стоматології

Петришин Ольга Андріївна
Кандидат медичних наук, доцент
кафедри терапевтичної стоматології
Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького

Пародонт - система опорних тканин зуба, що складається з ясен, цементу, періодонтальної зв'язки (ПЗ) та альвеолярної кістки. Пародонтит - це запальне захворювання, яке призводить до деградації тканин пародонта, спричиняє рухомість і, зрештою, втрату зубів [1]. В даний час клінічні методи лікування пародонтиту зосереджені на видаленні зубного нальоту і місцевому контролі запалення, такому як зняття зубного каменю, кюретаж пародонтальних кишень, очистка поверхні коренів (SRP), а також хірургічне лікування [2, 3, 4, 5]. Ці методи терапії покликані мінімізувати симптоми та запобігти прогресуванню захворювання, але не можуть відновити прикріплення тканин пародонта до зубів. Тому функції зубів і зубних рядів залишаються порушеними після проведеного лікування. Деякі регенеративні підходи, такі як керована регенерація тканин (GTR) та використання кісткових трансплантатів, були розроблені для відновлення тканин пародонту. Однак клінічні результати цих підходів є варіабельними та непередбачуваними [6,7,8,9]. Тому актуальною є розробка альтернативних регенеративних стратегій для відновлення структур і функцій тканин пародонта у хворих на пародонтит.

Існує дві стратегії регенерації пародонту: GTR та підходи тканинної інженерії. GTR широко використовується для регенерації пародонту в клініці протягом десятиліть. Це регенеративна хірургічна методика, яка включає в себе процедуру підняття слизово-ясенного клаптя навколо уражених зубів, SRP і тимчасове розміщення бар'єрних мембран під яснами [10]. Біологічною основою методики GTR є блокування апікального росту епітелію в простір над оголеною поверхнею кореня за допомогою бар'єрної мембрани, що полегшує фібробластам та остеобластам формування тканин періодонтальної зв'язки та альвеолярної кістки [11]. Численні клінічні дослідження підтвердили переваги лікування з використанням GTR, включаючи більший приріст рівня клінічного прикріплення (CAL), зменшення глибини пародонтальної кишені (PPD) та інтенсивнішу регенерацію кісткової тканини порівняно з лікуванням методом відкритого клаптя [7, 12, 13, 14].

Незважаючи на те, що методика GTR забезпечує позитивні результати лікування, існують обмеження в застосуванні GTR для регенерації пародонту. По-перше, регенеративні переваги лікування GTR варіюють від випадку до

випадку [15]. Багато факторів, таких як діабет, куріння, контроль зубного нальоту, анатомія і морфологія зуба, впливають на результати лікування GTR [6,7]. Тому результати застосування GTR в клінічній практиці можуть бути не такими успішними, як в клінічних дослідженнях. Кількісний аналіз показав, що GTR є передбачуваним методом при вузьких внутрішньокісткових дефектах і дефектах фуркацій нижньої щелепи II класу [6]. Результати лікування з використанням GTR інших типів дефектів пародонту, однак, обмежені і непередбачувані [6]. Існує два типи бар'єрних мембран для GTR : неабсорбуючі та абсорбуючі мембрани. Для мембран, що не розсмоктуються, необхідна повторна операція для їх видалення із зони дефекту, що збільшує ризик інфікування, а також хірургічне навантаження [15].

Стратегія тканинної інженерії використовує стовбурові клітини-попередники, каркаси та біологічно активні молекули для побудови біоміметичних систем з метою індукції утворення нових тканин. Залежно від того, чи використовуються біоматеріали, стратегія тканинної інженерії для регенерації пародонта може бути класифікована на безкаркасний і каркасний підходи. При безкаркасному способі клітини або клітинні агрегати трансплантують у ділянку дефекту без клітинного носія. Кілька типів клітин, включаючи мезенхімальні стовбурові клітини кісткового мозку [16, 17, 18], стовбурові клітини, отримані з жиру [19], стовбурові клітини пародонтальної зв'язки [20,21] та стовбурові клітини пульпи зуба, були протестовані на здатність формувати тканини пародонту. Пряма клітинна імплантація стикається з проблемою дифузії клітин із зони дефекту. Техніка клітинних листів, яка захоплює клітини в позаклітинний матрикс, що виділяється самими клітинами, здатна запобігти міграції клітин. Повідомлялося, що терапія клітинними листами індукувала більш значне утворення кісткової тканини, ніж клітинна суспензія в пародонтальних дефектах свиней [22].

Однак технологія клітинних листів здатна регенерувати лише шар тканини з простою структурою. Враховуючи складну архітектуру пародонту, що включає дві тверді тканини (альвеолярна кістка і цемент) і м'яку тканину (періодонтальна зв'язка), використання каркасного підходу є єдиним вибором для регенерації комплексу періодонт-цемент-альвеолярна кістка. Для імітації структур пародонту необхідні багатофазні каркаси з відмінними характеристиками в кожному шарі. Зокрема, архітектура, хімічний склад, клітинний і біохімічний склад у кожному шарі повинні бути адаптовані для досягнення регенерації пародонтального комплексу [23, 24, 25]. Особливості біоматеріалів та конструкцій каркасів будуть представлені в наступних публікаціях.

Список літератури:

1. Oral Health in America : A Report of the Surgeon General. NIH Publication (2000), pp. 155-188
2. D.E. Deas, et al. Scaling and root planing vs. conservative surgery in the treatment of chronic periodontitis. *Periodontol*, 71 (1) (2000), 2016:pp. 128-139
3. F. Graziani, et al. Nonsurgical and surgical treatment of periodontitis: how many options for one disease? *Periodontol*, 75 (1) (2000), 2017:pp. 152-188

4. C.J. Smiley, et al. Evidence-based clinical practice guideline on the nonsurgical treatment of chronic periodontitis by means of scaling and root planing with or without adjuncts *J. Am. Dent. Assoc.*, 146 (7) 2015, pp. 525-535
5. M.T. John, et al. Network meta-analysis of studies included in the Clinical Practice Guideline on the nonsurgical treatment of chronic periodontitis *J. Clin. Periodontol.*, 44 (6) 2017, pp. 603-611
6. C.C. Villar, D.L. Cochran Regeneration of periodontal tissues: guided tissue regeneration *Dent. Clin.*, 54 (1) 2010, pp. 73-92
7. R.T. Kao, S. Nares, M.A. Reynolds Periodontal regeneration - intrabony defects: a systematic review from the AAP Regeneration Workshop *J. Periodontol.*, 86 (2 Suppl) 2015, pp. S77-S104
8. Z. Lin, H.F. Rios, D.L. Cochran Emerging regenerative approaches for periodontal reconstruction: a systematic review from the AAP Regeneration Workshop *J. Periodontol.*, 86 (2 Suppl) 2015, pp. S134-S152
9. F. Li, et al. Evaluation of recombinant human FGF-2 and PDGF-BB in periodontal regeneration: a systematic review and meta-analysis. *Sci. Rep.*, 7 (1) 2017, p. 65
10. J. Gottlow, et al. New attachment formation as the result of controlled tissue regeneration *J. Clin. Periodontol.*, 11 (8): 1984, pp. 494-503
11. T. Karring, et al. Development of the biological concept of guided tissue regeneration--animal and human studies *Periodontol* 2000, 1 (1)1993, pp. 26-35
12. I.G. Needleman, et al. Guided tissue regeneration for periodontal infra-bony defects *Cochrane Database Syst. Rev.* (2) (2006)
13. T. Rakmanee, et al. Radiographic outcomes following treatment of intrabony defect with guided tissue regeneration in aggressive periodontitis *Clin. Oral Invest.*, 20 (6) 2016, pp. 1227-1235
14. Y.C. Wu, et al. Comparisons of periodontal regenerative therapies: a meta-analysis on the long-term efficacy *J. Clin. Periodontol.*, 44 (5) 2017, pp. 511-519
15. D.D. Bosshardt, A. Sculean Does periodontal tissue regeneration really work? *Periodontol(2000)*, 51:2009, pp. 208-219
16. J. Du, et al. Allogeneic bone marrow mesenchymal stem cell transplantation for periodontal regeneration *J. Dent. Res.*, 93 (2): 2014, pp. 183-188
17. H. Li, et al. Application of autologous cryopreserved bone marrow mesenchymal stem cells for periodontal regeneration in dogs *Cells Tissues Organs*, 190 (2): 2009, pp. 94-101
18. B.H. Yu, Q. Zhou, Z.L. Wang Periodontal ligament versus bone marrow mesenchymal stem cells in combination with Bio-Oss scaffolds for ectopic and in situ bone formation: a comparative study in the rat *J. Biomater. Appl.*, 29 (2): 2014, pp. 243-253
19. J.F. Requicha, et al. A tissue engineering approach for periodontal regeneration based on a biodegradable double-layer scaffold and adipose-derived stem cells *Tissue Eng.*, 20 (17–18):(2014, pp. 2483-2492
20. B.M. Seo, et al. Investigation of multipotent postnatal stem cells from human periodontal ligament *Lancet*, 364 (9429):(2004, pp. 149-155

21. Y. Liu, et al. Periodontal ligament stem cell-mediated treatment for periodontitis in miniature swine *Stem Cell.*, 26 (4):2008, pp. 1065-1073
22. J. Hu, et al. Periodontal regeneration in swine after cell injection and cell sheet transplantation of human dental pulp stem cells following good manufacturing practice *Stem Cell Res. Ther.*, 7 (1):2016, p. 130
23. W. Jiang, et al. Incorporation of aligned PCL-PEG nanofibers into porous chitosan scaffolds improved the orientation of collagen fibers in regenerated periodontium *Acta Biomater.*, 25: 2015, pp. 240-252
24. C.H. Park, et al. 3D printed, microgroove pattern-driven generation of oriented ligamentous architectures *Int. J. Mol. Sci.*, 18 (9): 2017, p. 1927
25. C.H. Park, et al. Spatiotemporally controlled microchannels of periodontal mimic scaffolds *J. Dent. Res.*, 93 (12): 2014, pp. 1304-1312

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ З ПУЛЬМОНОЛОГІЧНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ

Урбась Ольга

к.мед.наук, доцент кафедри педіатрії ІФНМУ

Павликівська Богданна

к.мед.наук, доцент кафедри пропедевтики педіатрії ІФНМУ

Павликівська Олеся

студентка 6 курсу ІФНМУ

Оцінка рівня здоров'я з точки зору теорії адаптації в сучасних умовах є єдиним з напрямків розвитку медицини [1]. Термін «адаптація» походить від латинського слова *adaptatio*, що означає пристосування. Адаптація – це ряд морфологічних і функціональних змін в організмі під час дії певного фактору, під впливом яких організм з часом не сприймає цей фактор як несприятливий. Результатом адаптації є здатність організму функціонувати в нових для нього умовах при збереженні параметрів гомеостазу і високої працездатності. Відомо, що рівень резервних можливостей дорослої людини майже в два рази вищий, ніж у дітей [2]. Організм дитини, як і дорослої людини, використовує свої можливості для збереження параметрів гомеостазу під дією факторів середовища, але, якщо дія певного фактору перевищує можливості організму (за тривалістю дії та/або силою), то наслідком таких перевантажень може стати погіршення здоров'я дитини [1].

Особливо напружено протікають процеси адаптації при патології органів дихання. Завдяки тісному морфо-функціональному зв'язку обструктивні та рестриктивні зміни при неспецифічних захворюваннях дихальної системи ведуть до ранніх порушень легенево-серцевих взаємовідносин, результатом яких є розлади метаболізму та виникнення змін на доклінічному рівні [3]. Проблема порушень адаптації розладів є особливо актуальною у пацієнтів з порушеннями у функціонуванні щитоподібної залози (ЩЗ) через вплив тиреоїдних гормонів на функціональний стан організму [4].

На сьогодні зібрано достатньо великий експериментальний матеріал щодо особливостей формування адаптаційного процесу до різних чинників середовища й об'єктивного існування періодів, пов'язаних із значним зниженням адаптивних ресурсів організму. Однак в літературних джерелах не достатньо висвітлені питання особливостей адаптаційних можливостей організму дітей з соматичною патологією.

Метою даного дослідження було встановлення особливостей адаптаційних процесів у дітей з патологією органів дихання на тлі субклінічного гіпотиреозу.

Матеріал та методи дослідження. Проведена порівняльна оцінка даних клініко-лабораторного та інструментального обстеження у 48 дітей шкільного

віку (10-15 років), які отримували лікування з приводу захворювань органів дихання (рецидивуючий бронхіт, гостра пневмонія, бронхіальна астма). Окрім загально-клінічного обстеження, всім дітям було проведено вивчення функціонального стану гіпофізарно-тиреоїдної системи шляхом визначення рівня тиреотропного гормону (ТТГ), тироксину (Т4), трийодтироніну (Т3), індексу Т3/Т4. Залежно від отриманих результатів діти були розподілені на групи: основна група – 25 дітей, у яких діагностовано СГ, групу порівняння склали 23 дітей без клініко-лабораторних ознак гіпотиреозу. Контрольну групу склали 20 здорових дітей того ж віку. При вивченні розподілу дітей за віком, статтю та характером патології достовірної різниці в обох групах не виявлено.

Результати і обговорення. У всіх обстежених пацієнтів було виявлено зміни з боку серцево-судинної системи. 22 школярів при поступленні в стаціонар скаржились на порушення функціонування серцево-судинної системи. А саме: скарги на болі, неприємні відчуття в ділянці серця пред'являли 35 дітей (44,9%), перебої в роботі серця – 31 (39,7%), коливання рівня артеріального кров'яного тиску – 18 (23,1%), посилене серцебиття – 15 (19,2%). Анамнестичні дані вказують, що подібні скарги періодично турбували більшість (61,5%) дітей протягом останнього року, та за медичною допомогою з приводу цих скарг жоден з обстежених пацієнтів не звертався.

При проведенні електрокардіографії (ЕКГ) у всіх обстежених було виявлено відхилення від норми. Найбільш часто у дітей з патологією органів дихання спостерігались порушення процесів реполяризації, ознаки гіпоксії міокарду, синусова тахі – або брадикардія, подовження інтервалу QT та міграція водія ритму. Слід відмітити, що виявлені зміни зустрічались як у дітей без СГ, так і з СГ, причому в останніх спостерігались частіше, а також переважно в них констатовано поєднання декількох змін одночасно.

Дослідження ехокардіографії та розрахунок її даних дозволив виділити три типи гемодинаміки: еукінетичний, гіпокінетичний та гіперкінетичний. Доведено, що еукінетичний тип гемодинаміки визначався при значеннях серцевого індексу (СІ) від 2,6 до 3,5 л/хв • м² у дівчаток і від 3,1 до 3,9 л/хв • м² у хлопчиків. У разі гіпокінетичного типу кровообігу величини СІ були нижчими, ніж при еукінетичному типі гемодинаміки, при гіперкінетичному – вищими. Встановлено, що еукінетичний тип гемодинаміки був у половини дітей основної групи та у більшості дітей групи порівняння. Збереження еукінетичного типу гемодинаміки у 8 дітей основної групи та у 12 дітей групи порівняння відбувалося із збільшенням ЧСС (на 17,4 %), ($p < 0,05$). У цих же дітей діагностовано підвищення характеристик скоротливої здатності міокарда. Так, фракція викиду зросла до $72,3 \pm 1,2\%$, а показник контрактильності міокарду становив $41,1 \pm 0,9\%$ ($p < 0,05$). Подібні зміни можуть свідчити про напруження діяльності серцево-судинної системи при найбільш сприятливому для її функціонування типу гемодинаміки. При гіпокінетичному типі гемодинаміки, що в більшій мірі спостерігалось у дітей з СГ, відмічалось зниження СІ на 20,3 - 23,4 %, в результаті чого спостерігався виражений дисбаланс між центральним і периферичним ланцюгами апарату кровообігу.

Для визначення рівня функціонування системи кровообігу та її адапційного потенціалу розраховували індекс функціональних змін (ІФЗ). Виявлено, що задовільний рівень функціонування системи кровообігу спостерігається у дуже незначної кількості хворих дітей. Разом з тим, задовільна адаптація вважається показником здоров'я і стабільної рівноваги всіх систем організму дитини. Напруження адаптації переважно спостерігається у дітей групи порівняння, а незадовільна адаптація з більшою частотою виявлена у дітей з СГ. Частіше зустрічається у дітей основної групи і зрив адаптації. Слід відмітити, що дане відхилення виявляється у дітей з гіпокінетичним типом гемодинаміки.

Для визначення резервно-функціональних можливостей кардіо-васкулярної системи використовували індекс Робінсона (ІР). Виявлено, що в обох групах обстежених дітей найчастіше зустрічались низькі резервно-функціональні можливості серцево-судинної системи. Тим часом, у здорових дітей в жодному випадку не було виявлено низького рівня показника ІР, що може вказувати на вплив патології органів на резервні можливості організму. Частота низького рівня ІР і рівня нижче середнього у дітей з захворюваннями органів дихання у на тлі субклінічного гіпотиреозу була достовірно вищою, ніж серед дітей без його клінічно-лабораторних ознак ($P < 0,05$).

Таким чином, проведене дослідження показало, що задовільний рівень функціонування системи кровообігу у дітей з патологією органів дихання спостерігається надзвичайно рідко. Встановлено, що незадовільна адаптація та зрив адаптації частіше зустрічаються у хворих дітей на тлі субклінічного гіпотиреозу і гіподинамічного типу гемодинаміки. Реакція системи кровообігу, зокрема її регуляторних механізмів, є результатом адаптації організму до факторів зовнішнього середовища в цілому та до хвороби, зокрема.

Література

1. Квашніна Л.В. Своєчасна діагностика здоров'я дітей: оцінка адаптаційних можливостей / Л.В. Квашніна, Ю.А. Маковкіна // Мистецтво лікування. – 2015. - №10 (26). – С. 32-34.
2. Кондратьєв В.О. Особливості серцевої діяльності в перебігу негоспітальних пневмоній у дітей / В. О. Кондратьєв, О. В. Єгоренко, О. В. Кунак // Здоров'є ребенка. - 2018. - № 3. - С. 11-13.
3. Пат. 26173 Україна. Спосіб оцінки адаптаційних можливостей у дітей 6–17 років / Костенко А.В., Квашніна Л.В., Маковкіна Ю.А., Кузюк Л.Г / № u200703861; Заявл. 06.04.07; Опубл. 10.09.2007; Бюл. № 14.
4. Tielens E. Cardiovascular effects of hypothyroidism / [Tielens E., Visser T., Henneman J., Berhout A.] // Ned. Tijdschr. Geneesk. — 2015. — № 8. — 144 (15). — P. 703-706.

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ БУРШТИНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Баранов Петро Миколайович,

доктор геологічних наук, професор,
старший судовий експерт,
Дніпропетровський науково-дослідний експертно-
криміналістичний центр МВС України, м. Дніпро

Сливна Олена Василівна,

кандидат геологічних наук, судовий експерт,
Дніпропетровський науково-дослідний експертно-
криміналістичний центр МВС України, м. Дніпро

Сучасний бурштиновий ринок стрімко розвивається завдяки унікальним властивостям бурштину. Цей камінь служить об'єктом естетичної насолоди, використовується як біологічні добавки, як лікарські препарати та косметологічна продукція.

Ринок бурштину на сьогодні включає два основних сегменти - вироби і сировину.

Перший – добре розрекламований сегмент виробів. Відомо, що на комерційних сайтах провідних фірм якісні ілюстрації запропонованого асортименту виробів супроводжуються інформацією про естетичні властивості (колір, чистота, включення, тріщини, інклюзи), геометричні та економічні характеристики (розмір, вага, вартість) і навіть про лікувальні властивості бурштину (те, у що вірять люди, коли виникають проблеми зі своїм здоров'ям).

Вся ця інформація розрахована на покупців, які цікавляться (цінителі бурштину) та розглядають вироби як коштовності і тому враховують не тільки їх вартість, але й якість, походження, натуральність, тощо. Є й інша категорія людей, які сприймають вироби лише на рівні красиво – некрасиво, дешево – дорого, подобається – не подобається, тобто орієнтовані на чуттєво-емоційний чинник. Як би там не було, але саме покупець дає остаточну оцінку виробу з бурштину, тобто ставить крапку у завершенні цього процесу. І це вже є діючим фактом для подальшого аналізу ринку, де розглядаються і враховуються як позитивні моменти угоди, що відбулася, так і негативні.

Другий - сегмент сировини, який є порівняно скромно розрекламованим напрямком в інтернет просторі. Проте, в ньому беруть участь професіонали та знавці бурштину. Прекрасно володіючи технологічними, економічними законами ринку, вони формують інформаційну, рекламну та цінову політику на ринку виробів. Вони як ніхто володіють знаннями про існування закономірностей між якістю сировини та виробами, між вартістю сировини та виробами. Однак ділитися своїми технологічними, економічними знаннями, а також досвідом щодо якості сировини ніхто з них не поспішає, тому що тут закладено насамперед інтереси бізнесу.

Аналіз ринку показує, що між цими двома сегментами ринку немає взаємозв'язку, а існуючі прайс-листи або прейскуранти не дають чіткого розуміння, як формується вартість сировини.

Відомо, що вартість сировини складається із витрат на геолого-розвідувальні роботи, видобуток та державні збори. Провести такі розрахунки дуже складно. Особливо якщо відбулися кардинальні зміни у структурі економіки держави (планове регулювання змінилося на ринкове).

Вирішити це завдання можливо виходячи з ситуації на ринку бурштину, а саме те, що ціна виробів з нього є більш-менш постійним фактом. Вартість виробів складається із вартості сировини та витрат на виготовлення цих виробів. Звідси вартість сировини відповідає вартості виробу за вирахуванням витрат на його виробництво. Сполучною ланкою між сировиною та виробом є властивості бурштину. Тобто, використовуючи авторську методику та отриману інформацію з комерційних сайтів про вартість виробу, його геометричні параметри та споживчі властивості, можливо визначити вартість сировини. Оперативно вирішити це завдання дозволяє програма "Amber 2", розроблена з урахуванням *C#, Visual Studio, SQL*.

В основу програмного продукту покладено принцип успадкування властивостей бурштину від виробу до сировини, де закладено вирахування витрат на виготовлення виробів, витрат на реалізацію і виходу придатного. Не вдаючись у подробиці змісту формул, які вписані в синтаксис коду, за заявленими параметрами отримуємо таблицю (прайс-лист) з конкретними властивостями бурштину та цінами на конкретну сировину, які призначені для виготовлення конкретних видів виробів.

Послідовність складання прайс-листів на бурштин-сирець опробувана на виробках з відомих торгових майданчиків світу (Amazon, Pгом та ін.) та включає наступні етапи: одержання інформації про вироби з електронного ресурсу; внесення результатів у програму та отримання розрахункової вартості сировини; формування прайс-листів. У таблиці 1 наведено прайс-лист на бурштин-сирець різних сортів для декількох видів намиста з урахуванням споживчих властивостей бурштину.

Таблиця 1.

Прайс-лист на бурштин-сирець для намиста

Вироби	Споживчі властивості бурштину	Сорт бурштину	Вартість сировини, \$/кг
Намисто кулі	Пейзажний (молочно-медовий)	1	2659
		11	1923
		111	573
	Медовий	1	1712
		11	811
		111	377
	Коньячний	1	1923
		11	639
		111	573
	Лимонний	1	592
		11	410
		111	316
	Чорний	1	326
		11	257
		111	166
Намисто грановане	Лимонний, коньячний	-	666
Намисто кусанка	Лимонний, коньячний	-	642

Запропонована методика передбачає роботу як з індивідуальними зразками, так і з великими партіями бурштину. У цьому випадку стане необхідним створення бази даних з інформацією про вартість виробів, їх вагу, розмір та споживчі властивості, а також вартість сировини – бурштину-сирця.

COMPONENTS OF THE MODEL OF PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF THE UKRAINIAN ARMY OFFICER

Kanova Liudmyla

PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Professor of the Department of Foreign Languages,
S. Korolov Zhytomyr Military Institute
Ukraine, Zhytomyr

Abstract. The author describes the main components of the model of professional foreign language competence of the Ukrainian Army officer. The survey among officers, which made it possible to determine the motives and values of servicemen in the process of learning a foreign language, has been conducted.

The main components of professional foreign language competence have been highlighted: value-motivational, cognitive-processual, communicative as well as evaluative-reflective.

Key words: professional foreign language competence, value-motivational, cognitive-processual, communicative, evaluative-reflective components.

The author's model of the formation of professional foreign language competence of Ukrainian officer is based on the interpretation of professional foreign language competence as a set of value-motivational, cognitive-procedural, communicative and evaluative-reflective components, as well as a system of competencies. Achieving the goal means forming the entire set of components and competencies of professional foreign language competence [1, p. 14].

It is necessary to note that motivation is understood as a set of stable motives of an individual that determine his life direction (B.G. Ananiev, L. I. Bozhovich, V. K. Vilyunas, G. S. Kostyuk; V. A. Romenets, I. P. Manokha, V. O. Tatenko).

The core of the value and semantic sphere are professional values that create the basis of professional activity and ensure the key choices of its subject. The basis of the value aspect of the motivational sphere of the military is spiritual, moral, cultural and universal values, the formation of which occurs in the process of socialization and professionalization of the specialist [2].

The value-motivational component includes such characteristics as interest to learning foreign language and awareness of its importance for professional activity, the desire to improve one's language level and acquire new skills in various types of speech activities, interest to creative activities in at foreign language lessons, etc.

The surveys we conducted among officers made it possible to determine the motives and values of a serviceman in the process of learning a foreign language,

which were included in the proposed questionnaire for studying the value-motivational component of professional foreign language competence (Table 1).

Table 1.

Motives of learning foreign language

MOTIVE	CONTENT
1	Solving some problems by obtaining the appropriate level according to the NATO standard
2	advice of parents, friends, teachers or family tradition, etc.
3	desire to assert oneself, to form self-confidence, to achieve recognition in the society
4	the desire and interest to the content and process of professional officer's activities
5	romance of the profession of a military serviceman, formed by mass media in foreign language
6	desire to communicate freely with native speakers in unpredictable situations
7	striving to meet the requirements of a professional in a certain field
8	getting satisfaction from the very process of educational activity
9	learning foreign language in order to relax and solve personal problems
10	aspiration to obtain the NATO STANAG 6001 certificate
11	desire to participate in peacekeeping operations, training, briefings, which requires knowledge of foreign language
12	the need to know a foreign language under the conditions and possibilities of Ukraine joining NATO
13	understanding of engineering and technical subjects on the basis of learning a foreign language
14	desire to learn about the customs and traditions of those countries the language of which is studied by language means
15	sense of responsibility for one's actions
16	the need to participate in joint decision-making with foreign specialists in wartime conditions
17	the need to regulate conflicts in a tolerant way by using linguistic means
18	aspiration to live in harmony with representatives of other cultures
19	formation the system of values
20	Feeling safe abroad

The cognitive-processual component combines foreign language communicative competence in the field of professional activity as subject competence in mastering professionally oriented foreign language and general (universal) competences, which represent professionally important qualities of a modern qualified officer [4].

It also constitutes the system of knowledge acquired at higher military educational establishments, taking into account their depth, scope, style of thinking, ethical norms, and social functions of a specialist. The basis of specialist training is mastery of professional functions as well as psychological and pedagogical knowledge in the field of humanitarian and professional sciences; universal methods of cognition and practical activity [4].

The communicative component of professional competence includes the ability to express thoughts clearly, persuade, argue, analyze, express judgments, convey rational and emotional information, establish interpersonal relationships, coordinate one's actions with the actions of colleagues, choose the appropriate communication style in various business situations, organize and maintain dialogue. In addition, the communicative component of the professional competence of military specialist includes: the ability to conduct briefings, business meetings and conversations as well as telephone conversations using foreign language means [3, p. 109].

The evaluative and reflective component involves the ability to analyze and evaluate the effectiveness of one's own professional actions. This allows forming, revealing and implementing the officer's abilities to forecast, project, implement and analyze his own professional activities. We consider reflexivity, the ability to analyze the products of one's own activity, the ability for self-knowledge and self-development to be indicators of the reflective-evaluative component.

That is, this component refers to the officer's self-analysis of his professional activities, behavior, personal and professional experience. This approach, in our opinion, allows us to emphasize the unity of the relationship and interdependence of such types of reflection as personal (provides knowledge and awareness of one's abilities, needs, feelings, states, promote personal self-determination, self-knowledge, and self-development).

All the components allow instructors at higher educational establishments are very helpful in the process of formation of foreign language competence at higher military educational establishments.

References

1. Канова Л.П. Складові професійної компетентності офіцера Збройних сил України. Сучасні досягнення в науці та освіті : зб. пр. XVI Міжнар. наук. конф., 1–8 листопада 2021 р., м. Нетанія (Ізраїль). – Хмельницький : ХНУ, 2021. – С.13-15.
2. Канова Л.П. Мотиваційний компонент вивчення іноземної мови військовослужбовцями Збройних Сил України. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку. *Матеріали XVI-ої Міжнародної науково-практичної конференції (07 грудня 2021 р., м. Тампере (Фінляндія), дистанційно)* С.172-174.

3. Liudmyla Kanova. Foreign language training as a component of professional training of Ukrainian officers. Інноваційна педагогіка. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. 2021,Т1. Вип.41.С.108-113.
4. Competence Theory. Retrieved from: <https://level5.eu/competence-theory>.

THE MAIN COMPONENTS OF HEALTH. ESSENTIAL ELEMENTS OF HUMAN HEALTH, SPIRITUAL WELL - BEING AND HARMONIOUS DEVELOPMENT: MENTAL, PHYSICAL, SOCIAL. NATURAL HEALTH FACTORS. MECHANISMS OF HEALTH RESEARCH

Syrovatko Zoia,

Senior Lecturer

National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Health is the natural state of the body, which is characterized by its balance with the environment and the absence of any morbid changes.

Human health is determined by a complex of biological (hereditary and acquired) and social factors. The latter are so important in maintaining health or in the occurrence and development of disease that the preamble of the WHO statute states: Health is a state of complete physical, psychological and social well-being, and not just the absence of disease and some physical defects. This very definition of health, which is approved by the World Health Organization, is enshrined in the foundations of the legislation of Ukraine on health care. But many domestic and international scientists insist on another, modern definition of this term, namely, health is the process of preserving and developing mental and physiological functions, optimal working capacity and social activity with maximum life expectancy.

Since this concept has many aspects and is determined by many factors, it requires a complex approach for its solution.

People's health belongs to the number of both local and global problems, i.e. those that are vitally important for every person, every state, and for all humanity, where there is an aggravation of contradictions generated by current and expected future situations, where disproportional states have reached or may reach catastrophic consequences in the future.

In order to, correctly understand the relationship between health indicators and the interaction of environmental factors in the "human-health-environment" system, three interrelated levels of health are defined - social, group and individual.

The first level - social - characterizes the state of health of the population in general and reveals a holistic system of material and spiritual relations that exist in society. The second is group health, determined by the specifics of life activities of people of a given work or family group and the immediate environment in which its members are. The third is the individual level of health, which is formed both in the conditions of the entire society and group, and on the basis of the physiological and mental characteristics of the individual and the unique lifestyle that each person leads.

Individual health is an absolute and unique value, which is at the highest level of the hierarchical scale of values, as well as in the system of such philosophical categories of human existence as interests and ideals, harmony, content and happiness

of life, creative work, program and rhythm of life. Every specialist, every member of society should have knowledge about health as a biological, spiritual, social category in order to be able to assess and analyze their health status, on the one hand, and to solve current and prospective tasks related to the protection and strengthening of public health. me, from another.

Natural health factors.

Human health cannot be considered as something independent, autonomous. It is the result of the influence of natural, anthropogenic and social factors. Giant rates of industrialization and urbanization under certain social conditions can lead to a violation of the ecological balance and cause degradation not only of the environment, but also of people's health.

Natural factors can have both positive and negative consequences for human health:

- natural environment (healing and recreational properties of landscapes, forests, groundwater, etc. (positive factors));
- atmospheric air pollution by stationary and mobile sources, surface and underground water, radiation pollution, inefficient waste management, etc. (negative factors).

Each group of factors can have a different degree of manifestation of positive and negative signs in certain regions.

All mechanisms of human adaptation to the environment characterize adaptation, which includes:

- genetic level – genetic natural selection that ensures the preservation of the population;
- phenotypic level – individual adaptation to new conditions of existence due to the hierarchical system of adaptive mechanisms;
- changes in metabolism (metabolism), maintaining the stability of the body's internal environment (homeostasis);
- immunity, that is, the body's insensitivity to infectious and non-infectious agents and substances that enter the body from the outside or are formed in the body under the influence of certain factors;
- regeneration, i.e. restoration of the structure of damaged organs or body tissue (healing of wounds, etc.);
- adaptive unconditional and conditioned reflex reactions (adaptive behavior).

Among the various environmental factors that affect the health of the population, the most obvious is the microbial one, which is of great importance in the occurrence of infectious diseases. The presence of a specific pathogen in the environment, the elements of which are not only air, water, soil, food products, but also plants and animals, is a necessary condition for the spread of the disease.

In the process of life and production activity, a person inevitably brings certain changes to the environment that surrounds him, which concern both the chemical and biological state of the environment, and the conditions of human existence. These changes affect climate parameters, especially in areas with a high concentration of population and production, and lead to a change in the composition of the atmosphere.

According to the World Health Organization, chemical and biological pollution of air, water, soil, noise, anthropogenic climate change and ecosystem change are among the factors that directly affect human health. By drinking polluted water, consuming products grown on polluted lands, breathing polluted air every day, a person receives doses of various dangerous substances that accumulate and negatively affect his body.

In the last decade, the number of allergic diseases, acute respiratory viral infections, and flu diseases has increased. The main reason is atmospheric pollution.

Modern industrial production pollutes the environment with gaseous, solid waste, heat emissions, electromagnetic fields, ultraviolet, infrared, light, vibroacoustic and ionizing radiations, radioactive substances and other physical and chemical hazards.

The negative impact of environmental factors on the human body can manifest itself in the form of inflammation, dystrophic changes, allergic conditions, impaired fetal development, and damage to the cell's hereditary apparatus. 70-80% of all cancer cases are caused by chemical carcinogens. Even now, about 4% of newborns have genetic defects that lead further to pronounced hereditary diseases.

References:

1. Boreyko M.M., Mazurenko Yu.S. Health passport: methodological recommendations for students. – Ternopil: Economic thought. - 2005. - 44 p.

2. Honcharenko M.S. Valeology in schemes. Tutorial. - Kharkiv: Burun book. - 2005. - 208 p.

3. Honcharenko M.S., Konovalova O.O. etc. Life safety and the basics of valeology. Method. a guide for practical classes. – Kharkiv: KhNU named after V. Karamzin - 2005. - 93 p.

FORMATION OF LEXICAL COMPETENCY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF PROJECT METHODOLOGY

Terletska Liubov,
Ph.D., Senior Lecturer
Borys Grinchenko Kyiv University

Vasilieva Natalia
Master student of specialty “Primary Education”
Borys Grinchenko Kyiv University

Learning a foreign language involves mastering the vocabulary of a foreign language at an appropriate level and is a necessary component of the intellectual and practical activities. Therefore, one of the goals of learning a foreign language is the formation of foreign language lexical competence, which is an important prerequisite for mastering foreign language communicative competence.

Success in mastering lexical competence largely depends on the teacher's work methodology, especially at the initial stage of learning English, on ability to use various modern technologies in the context of solving educational tasks. The large volume of information that must be assimilated by students contributes to teachers' search for new, more effective means and methods of teaching, which will allow to give more information, as well as presenting it more vividly, accessible and emotionally, so that it is easier to perceive and better remembered by students.

European recommendations on language education note that the priority educational goal is the preparation of schoolchildren for life in a democratic society by introducing methods of teaching academic disciplines that stimulate independence of thought, judgment, encourage responsible competence [1]. It is quite appropriate and relevant to introduce educational project technologies in the study of the main educational disciplines. The use of this method increases primary school students' interest in learning English and diversifies the learning process. This method is based on the modeling of life situations, task performance, search activity, stimulates the development of students' creative abilities, promotes involuntary memorization of lexical and grammatical material.

Today, teachers of various subjects turn to the use of the project method, but the implementation of project tasks during foreign language lessons is particularly relevant. The project method helps to apply knowledge from various subjects, to have own conclusions, to develop own ideas and to acquire practical skills, as well as to allows students to express their individuality through the use of a foreign language. Search work and solving tasks promotes individual work, work in cooperation, develops strong-willed qualities, prepares for overcoming difficulties [2,43].

The analysis of the psychological and pedagogical literature on the subject of the study gives reason to single out a set of pedagogical conditions in the process of

learning a foreign language for the formation of communicative competence and lexical skills of primary school students:

1. Active participation and activity of elementary school students in the process of forming communicative competence;
2. Formation of lexical skills based on other skills (reading, writing, listening);
3. Step-by-step learning of vocabulary, introduction of lexical units and formation of skills in their use;
4. Taking into account in the process of formation of foreign language lexical competence, age and psychological characteristics of primary school students;
5. Using the potential of the project method in the process of developing the lexical competence of primary school students;
6. Support of a favorable psychological climate in the process of learning new vocabulary and forming lexical competence.

Project work is one of the most interesting methods. It allows you to effectively implement a communicative approach in the process of learning a foreign language: language learning through the personal activity of the student, mastering the language in the process of communication. To complete the project task, general knowledge about the country of the language is required, including knowledge about geography, history, culture, socio-political features of the country, its traditions and customs. In addition, the primary school student must have certain speaking skills, and the desire to express himself makes him improve these skills. A non-standard vision of the problem helps students to form a creative personality.

References:

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Текст] / ред. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Мойсеюк Н. Є. Проектна технологія. Педагогіка. Навчальний посібник. – 5-е вид., доп. і переробл. – К., 2009. – 656 с.
3. Thornbury, S. How to teach vocabulary. England. Pearson-Longman, 2002, 146 p.
4. Voloshanska I.V. Pantiuk, M.P. Pantiuk, Z.E. Burkovska Communicative competence as a subjective determinant: globalization and personal aspects. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Vol. 4. No. 1 P. 48-52

APPLICATION OF INNOVATIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN A MEDICAL UNIVERSITY IS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Vladymyrova Valentyna,

Senior teacher of the department of Ukrainian and humanitarian training,
Poltava State Medical University, Ukraine

Savitskaya Tatiana,

teacher of a higher education institution of the
educational and scientific center for training foreign citizens,
Poltava State Medical University, Ukraine

Abstract. The article is devoted to the application of innovative pedagogical teaching technologies in the preparation of future doctors, the essence of concepts is considered: "innovation", "innovation", "andragogy" and examples of introduction of innovative technologies aimed at developing readiness of students for professional activity are given.

Key words: innovation technology, technology innovation, andragogical principles, innovation.

The subject of research. Ukraine's entry into the European educational space imposes significant requirements on the education system and the training of future specialists who are able to act effectively and adapt in a dynamic environment.

The main components of the reform of medical education, on which the Ministry of Education and Science and the Ministry of Health of Ukraine are working, are the development of the standard of medical education and the Concept of reforming medical education in Ukraine. The Concept emphasizes the perception by students of worldview and moral and ethical values, broad socio-humanitarian erudition and awareness of the multicultural diversity of modern life and the ability to abstract, logical, critical, creative thinking and the generation of new ideas, as well as analysis and synthesis and the ability to plan, organize and control their activities [14].

Educational standards are one of the most important tools for the modernization of higher medical education to overcome the deep contradiction between the ever-growing needs of the globalized world and the imperfect system of medical education, which should be able to implement an innovative model of medical training, Y. Barabash emphasizes [2].

In the course of the reform of higher medical education, the extremely important task of developing new methods and approaches to the training of doctors based on the modern requirements of the state's development has become an extremely important task for higher education institutions that train such specialists. The vector of professional training of future doctors is the combination of the educational process with the realities of practical life. Constant improvement and updating of the content

and technologies of training specialists based on the competence approach is an important problem of reforming the system of higher professional education.

The effective integration of innovative technologies into the educational process of a higher educational institution is relevant. Solving such a complex issue can only be done by higher education institutions that accumulate innovations of a different nature in educational activities.

Materials and methods. Various aspects of the professional activity of doctors were reflected in the works of such scientists: N. Artikuts, O. Bandurka, O. Vasylenko, N. Davydova, T. Leshchenko, O. Shevchenko, V. Vladimirova and others [3, 5, 9, 14, 15, 18].

Research on the introduction of innovative technologies into the higher education process has become the subject of attention of Ukrainian and foreign scientists. Separate aspects of the theoretical and methodological analysis of the introduction of innovative technologies into the educational process of a higher school of Ukraine during the training of highly qualified specialists are revealed in the scientific investigations of domestic scientists: V. Bigun, G. Klimova, A. Nikitin, I. Sinitsina, T. Yarovenko and others [4, 16, 17].

The aim. The purpose of the article is a comprehensive analysis of innovative approaches and justification of their introduction into the educational process in the preparation of future doctors.

The dynamic processes taking place in the world in recent years have affected the education system and set new organizational and programmatic requirements for the training of the future specialist. In connection with this, there was a need to find new paradigms for the development of medical science and practice and to develop the latest technologies, adequate to the challenges of the time. Today, innovative activity is the main direction of implementation of modernization reforms in education and one of the essential directions of transition to the model of innovative development of Ukraine as a whole. Innovative in the system of training medical personnel is the activity of improving and updating educational practice by creating, spreading and mastering new effective methods and means of achieving the set goal.

The innovative development of society determines the ownership of the technology of innovation as a necessary component of life and an important prerequisite for personal, cultural, professional and economic contacts. Therefore, educational institutions are the main link in the formation of innovative thinking of students, as it will serve them for further personal development and will be a guarantee of high competitiveness in the labor market. Innovating is the process of equipping people with the capabilities and knowledge of creative behavior that ensures survival in the competitive struggle. Innovating is based on the transmission of behavior about expanding the resources of personal influence on the situation at the expense of creative (creative) abilities, emphasizes V. Yakovenko [13].

O. Dubaseniuk emphasizes that innovation as a systemic entity is characterized by integral qualities: innovative process, innovative activity, innovative potential, innovative environment. Innovation in education is the process of creating, introducing and spreading in educational practice new ideas, tools, pedagogical and management

technologies, as a result of which indicators of achievement of structural components of education will increase, the system will transition to a higher quality state [8].

An important link in the system of training future doctors is the improvement of such a system. Qualitative improvement of the qualification level of the future specialist is possible on the basis of the implementation of the activities of medical clinics in the educational and practical process of a higher educational institution. It was their activity that was organized in order to improve the quality of the practical component of the training of future doctors in order to eliminate the disparity between theoretical knowledge and the practice of its application. Ensuring the quality of medical education takes place on the basis of the latest pedagogical technologies developed on the basis of activity-based, person-oriented and competency-based approaches. Innovative learning technologies are aimed at the formation of professional competence in an organizational combination with innovative content. In the system of higher professional education, innovative processes are not just the introduction of something new. They are implemented as purposeful changes in the goals of the conditions, content, means, methods, and forms of activity, which are characterized by novelty, a high potential for increasing the efficiency of activity in general or in certain areas, the ability to ensure a long-term beneficial effect, consistency with other innovations. Innovative educational processes function in accordance with their inherent laws, I. Dychkivska claims [7].

One of the tasks of the medical clinic as a structural subdivision of the educational institution is the deepening of knowledge and the formation of the analytical structure of students' thinking, the ability to predict events and respond adequately to them. According to A. Galai, the medical clinic as a practical component of higher medical education is a special mechanism, system, and technology of medical training. The scientist notes that medical clinics are a special mechanism for promoting the quality of medical education, which is manifested in creating opportunities for students to practice in the medical profession during their studies, performing analytical and medical work [6].

It is worth emphasizing that advances in the field of information technology have made it possible to organize the educational process in a new way, which has significantly changed the roles of those who study and those who teach. Educational and scientific and innovative activity is one of the types of educational activity and the main basis for the training of future doctors.

The established clinics became a base for the formation of practical skills, the organization of educational practice of students and charitable activities and contribute to the formation of an independent creative personality based on the implementation of modern methods of active forms of training of future doctors.

A. Galay emphasizes the improvement of the educational activity of the medical clinic of the higher educational institution, the justification of the ways of introducing the main educational components of the clinical movement into the educational process (by which the author understands the system of forms and methods of the activity of the medical clinic, which are related to the general tasks of higher medical education

in terms of the training of a specialist doctor and their implementation in the usual practice of the educational process of a higher education institution [6].

In the medical clinic, students get acquainted with the real problems of medical practice, directly apply the acquired knowledge, and form their professional and personal qualities as future doctors. In addition, clinical classes perform an important social function - they ensure the right of low-income and other socially vulnerable citizens to receive qualified medical care.

Considering the activity of medical clinics, which is an integral part of the educational process, it should be emphasized that the goal of such a clinic is the comprehensive development of a person as an individual, the education of high moral qualities, and the formation of the ability to make free social choices. Therefore, the result of a student's training in a medical clinic can be not only the acquisition of certain competence in the field of the doctor's professional activity, but also certain changes in the views of the individual, understanding of social values.

Students are adults, and in the modern scientific world, the importance of using andragogical principles of learning in the educational process is emphasized. Andragogy (from the Greek *aner aindros* - "adult man", "mature man", *ago* "lead") is a theory of adult education that studies the specific patterns of learning of knowledge and skills by an adult subject in the process of educational activities, as well as the peculiarities of the latter's leadership from a professional teacher. It is worth emphasizing that the main premise of andragogy, unlike traditional pedagogy, is that the leading role in the learning process is not played by the teacher, but by the student. The function of the tutor in this case is to assist the student in identifying, systematizing, formalizing his personal experience, correcting and supplementing his knowledge. Based on this, there is a change in the priority of teaching methods [1].

Let's dwell on the characteristics of the main andragogic principles of learning as scientifically based guiding norms of educational activity.

1. Priority of learning independence. Independent activity is the main type of educational work of students.
2. The principle of joint activity. This principle involves the joint activity of the learner with the teacher, as well as with other participants in the planning, implementation, evaluation and correction of the learning process.
3. The principle of using the experience of the learner. According to him, the life (domestic, social, professional) experience of the learner is used as one of the sources of learning for both the learner and his colleagues.
4. Individualization of education. According to it, subjects of training jointly create an individual training program, oriented to specific educational needs and training goals, which takes into account the experience, level of training, psychophysiological, cognitive features of the student.
5. Systematic training. This principle provides for compliance between goals, content, forms, methods, means of education and evaluation of its results.
6. Contact learning (A.A. Verbytsky's term). Education, on the one hand, involves the achievement of vital goals for those who study, is oriented towards the fulfillment of social roles or personal improvement, and on the other hand, it is built taking into

account the professional, social, and everyday activities of the student and his spatial, temporal, professional, household factors (conditions).

7. The principle of updating learning results. This principle involves the immediate application in practice of acquired knowledge, abilities, skills, and qualities.

8. The principle of elective education. It consists in providing the learner with a certain freedom of choice of goals, content, forms, methods, sources, means, terms, time, forms, place of learning, evaluation of learning results.

9. The principle of development of educational needs. According to this principle, firstly, the evaluation of training results is carried out by identifying the real degree of assimilation of the training material and determining the problems without consideration of which it is impossible to achieve the training goal; secondly, the educational process is built in such a way as to form new educational needs in the subjects of education, which will be specified after achieving a certain goal of education.

10. The principle of learning awareness. It involves the awareness and understanding of those who study and those who teach all the parameters of the learning process and their actions from its organization [1].

It should be noted that the main goal of the educational process in the medical clinic is personal orientation, so that each student becomes a full-fledged, self-sufficient, creative subject of activity, this is innovation, since its essence is personal-oriented education.

I. Dychkivska focuses on the fact that the need for people who are ready to live in a constantly changing society, determined and capable of creating new things in their activities, called to life and stimulates and accelerates innovative educational processes, the emergence of which to a new level ensures stability and development of society [7].

The use of non-traditional teaching methods makes it possible to increase the efficiency of assimilation of educational material and contribute to the personal growth of the student and his creative development. Since familiarization with various types of medical information, working with medical documentation, medical assistance to various categories of low-income population, compiling medical documents, performing creative tasks that model future activities, preparing reports and articles in various scientific sources, as well as radio and television appearances on medical topics, give the student the opportunity to gain knowledge and acquire practical skills and see the results of their activities.

In scientific sources, it is noted that what is new in the educational process is not only ideas, approaches, methods, technologies that have not yet been put forward or used in such combinations, but also that complex of elements or individual elements of the pedagogical process that carry a progressive beginning, which allows to effectively solve the tasks of education in changed conditions and situations.

Compared to classical technologies, innovative ones are characterized by the subjective nature of the relationship between students and the teacher; dialogic, democratic and reflective style of interaction; group and collective forms of organization of the educational process; problem-based, searching and research

methods of learning; effective methods of obtaining and assimilating information, which are oriented towards search and thinking activity.

The use of technology of active and interactive learning methods (disputes, debates, case modeling, situational analysis; games for intensive learning, simulation games) in medical education contribute to the formation of skills and abilities; development of life values; creating an atmosphere of cooperation and interaction; development of communicative qualities. simulation of life situations, use of role-playing games, joint problem solving.

Research by American and European scientists confirms that interactive learning methods contribute to an increase in the rate of assimilation of educational material, because they affect not only the student's consciousness, but also his feelings and will, namely: lecture - 5% of assimilation, reading educational texts - 10%, video/audio materials - 20%, demonstration - 30%, work in discussion groups - 50%, practice through action - 75%, teaching others and applying the acquired knowledge - 90% of learning [11].

Interactive teaching methods are relevant in any educational institution. Unlike traditional methods, they are based on active interaction of participants in the educational process. This approach allows you to activate the educational process, make it more interesting for students. The term "interactive" comes from English, where "Inter" means "mutual" and "act" means to act. "Interactive" means to facilitate, interact or be in the mode of conversation, dialogue with anything or anyone. Therefore, interactive learning is, first of all, dialogic learning, during which the teacher and student interact.

The main characteristic of interactive methods is that they are a special form of cognitive activity and the educational process is organized so that almost all students are involved in the learning process, have the opportunity to understand and reflect on what they know and think. At such classes, there is an opportunity to apply research processes, business games, work with documents, various sources of information, and use creative tasks. Such teaching methods contribute to the formation of students' motivation to study material and independent creative thinking.

O. Pometun emphasizes that the organization of interactive learning involves modeling life situations, using role-playing games, joint problem solving based on the analysis of the circumstances and the relevant situation. It effectively contributes to the formation of skills and abilities, the development of values, the creation of an atmosphere of cooperation and interaction [10].

On the example of use in the activity of a medical clinic, various technologies and methods are used, but the priority in educational activities is given to interactive methods that contribute to the effective development of professional skills in the process of modeling and simulating future professional activities.

Let's dwell on the characteristics of some methods. The case method, which is the main element of the pedagogical technology of the case study, which involves the analysis and solution of real problem situations. The problem situation is created by the teacher, and its solution is carried out during the joint activity of the teacher and students. It is necessary to try to have students formulate the problem situation and find

a way to solve it and analyze the results. The positive of this method is that the student becomes an active initiator of creative ideas and their constructive solution, in this connection, the ability to organize activities and choose forms of achieving results is formed, making maximum use of students' desires and abilities.

The round table method is used to discuss complex theoretical problems and share experience. The formulated topic needs its analysis and justification in various legal aspects. It is desirable to invite practicing specialists of various fields of knowledge to these classes. Students should prepare reports and speeches that are listened to in advance. After their discussion, analysis, commenting, and exchange of opinions are carried out. It is necessary to ensure a meaningful and comprehensive analysis of the problem, avoiding its superficial discussion.

Discussion is one of the methods of communicative learning. The essence of this method is the exchange of students' opinions on a certain material. They share both their own thoughts and rely on the opinions of others. When introducing the discussion, it is necessary to create favorable conditions for the activation of students, which will affect their creative imagination, to ensure a reasonable, meaningful solution to the problem. In addition, students in practice learn to clearly and clearly express their thoughts, using already acquired knowledge from one or another field of medicine. The discussion contributes to the formation of teamwork skills and the ability to respectfully perceive the positions and opinions of other students. It is worth noting that there are different types of discussions. Such types of discussions as "brainstorming", debates have become independent learning methods.

Brainstorming (attack) is an extremely intensive process of generating students' ideas and an important method of implementing theoretical knowledge in a practical aspect. This method is especially relevant for collective discussion and hypotheses, information search.

Researchers emphasize the importance of active learning methods, the use of which involves the implementation of training technologies in the educational process.

The word "training" comes from the English "to train", which means "to teach, to train, to train." The use of training in educational activities contributes to the formation of abilities and skills and the expansion of experience.

During the training, informal, relaxed communication is created, which opens up many options for development and problem solving to students. Training methods make the learning process interesting and not burdensome. Unlike the traditional ones, training forms of education fully cover the entire potential of the student: the level and scope of his competence (social, emotional and intellectual), independence, ability to make decisions, to interact. Students' communication during the training includes two components: content and process. The content of the training is the topic (ideas, questions, regularities of phenomena) studied during the class. The training process is how training students interact during training, what atmosphere they create, what roles they play, how they influence each other.

The training method consists in how training is organized (discussion, work in small groups, etc.), how the process of assimilation of the training content takes place [12].

The introduction of interactive methods into the educational process directly in the activities of the medical clinic significantly improves students' conscious assimilation of professional information and promotes the development of creative thinking.

Conclusions. Thanks to innovative methods, knowledge is transferred from the theoretical to the practical sphere. The application of innovative learning technologies in the medical clinic, which have become an integral component of the educational process, solves the problem of practical training of future doctors. It is interactive technologies that are widely used in the developed countries of the world and make a significant contribution to the development of the education system. Based on the above, we can state that the inclusion of active forms of learning in the educational process significantly affects the development of mental, creative abilities, personal qualities and professional orientation of the future doctor.

References:

1. Архіпова С.П. Основи андрагогіки: навчальний посібник. – Черкаси, Ужгород, 2002. – 184 с.
2. Барабаш Ю. Реформа правничої освіти: окремі складові успішної реалізації. *Право України*. 2017. № 10. – С.9-19.
3. Владимірова В. І. Комунікативна культура як прояв професійної культури сучасного викладача / В. І. Владимірова, О. М. Шевченко // *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи* : зб. статей VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 25–26 листопада 2021 р. – Полтава, 2021. – С. 50–54.
4. Владимірова В. І. Проблеми і перспективи професійно-особистісного самовизначення майбутнього фахівця в сучасних соціокультурних умовах / В. І. Владимірова // *Актуальні проблеми сучасної медичної освіти в Україні* : матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 19 березня 2020 р. – Полтава, 2019. – С. 39–41.
5. Владимірова В. І. Теоретико-методологічні основи формування білінгвальної комунікативної компетенції здобувачів освіти в умовах діалогу культур / В. І. Владимірова, О. М. Шевченко // *Мова і міжкультурна комунікація: теорія та практика* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. онлайн конф., м. Полтава, ПДАУ, 25 травня 2022 р. – Полтава, 2022. – С. 145–149.
6. Галай А. О. Основні навчальні компоненти юридичної клінічної освіти: шляхи впровадження клінічного спецкурсу та практики студентів у навчальний процес вищих навчальних закладів в Україні: Навч. посіб. К.: КНТ, 2009. 96 с.
7. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
8. Дубасенюк О.А. Професійно-педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід: [монографія] / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид.-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 359 с.
9. Лещенко Т. О. Мотивація навчальної діяльності здобувачів вищої освіти як провідний чинник підготовки фахівців / Т. О. Лещенко, О. М. Шевченко // *Trends in the development of science in the modern world* : proceedings of the XXXIII

- International scientific and practical conference, Graz, Austria, 23–26 August 2022. – Graz : International Science Group, 2022. – P. 247–251.
10. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / За ред. О. І. Пометун. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
11. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К: Кондор, 2011. 628 с.
12. Технології розвитку критичного мислення учнів: [наук.-навч. посіб.] / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінсте : [переклад з англійської]. К.: Плеяди, 2006. 220 с.
13. Яковенко В.Б. Введение в инновационные технологии. К.: Издательство Европейского университета, 2004. 134 с.
14. Шевченко О. М. Професійно важливі якості студентів-медиків із різною самооцінкою / О. М. Шевченко, В. І. Владимірова // Психологія і особистість. – 2020. – № 2 (18). – С. 166–177.
15. Шевченко О. М. Емпіричне дослідження комунікативних характеристик студентів-медиків / О. М. Шевченко, В. І. Владимірова // Габітус. – 2021. – Вип. 23. – С. 178–181.
16. Vladymyrova V. Use of intensive technologies of learning foreign languages as a means of stimulating communicative competence / V. Vladymyrova, O. Shevchenko, T. Savitskaya // Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects : proceedings of the 8th International scientific and practical conference, Berlin, Germany, 23–25 January 2022. – Berlin : CPN Publishing Group, 2022. – P. 338–345.
17. Shevchenko O. Communicative competence of future doctors as a necessary component of optimizing the system of medical services / O. Shevchenko, T. Leshchenko // Proceedings of the XX International Scientific and Practical Conference «Problems of science and practice, tasks and ways to solve them», May 24–27, 2022, Warsaw, Poland. – 2022. – P. 451–453.
18. Shevchenko O. Experience of Application of Interactive Methods in Classes on Ukrainian as a Foreign Language / O. Shevchenko, T. Leshchenko // European scientific discussions : proceedings of the 10th International scientific and practical conference, Rome, Italy, 15–17 Aug. 2021. – Rome, 2021. – P. 101–106.

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Гордєєва Вікторія Олегівна,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського (Україна)

Однією з найактуальніших проблем сучасної початкової освіти є особливості реалізації національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах російсько-української війни. Пандемія COVID-2019, а тепер ще й війна вкрай негативно впливають на організацію системи виховання в цілому, адже у більшості регіонах України учні загальноосвітніх шкіл навчаються в дистанційному режимі, а це позбавляє дітей живого спілкування, можливості залучення дітей до спільних театралізованих проєктів, свят, окрім того зменшується час, який відводиться на виховні заходи, тому що діти тривалий час перебувають перед гаджетами під час уроків. Усі ці наслідки вимушеного онлайн-навчання варто враховувати кожному педагогу.

Варто зазначити, що 6 червня 2022 року наказом Міністерства освіти і науки України було затверджено нову Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України, де сформульовано мету, завдання, принципи та шляхи реалізації національно-патріотичного виховання підростаючого покоління. Нагадаємо, що згідно Концепції, «Метою національно-патріотичного виховання є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності» [1].

Вчителі початкових класів мають усвідомлювати, що в умовах війни найбільш актуальними складовими національно-патріотичного виховання є:

- громадянсько-патріотичне;
- духовно-моральне;
- військово-патріотичне;
- екологічне.

Відповідно до Концепції національно-патріотичне виховання реалізується через систему таких виховних завдань:

- утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки;

- підвищення престижу військової служби, культивування ставлення до військовослужбовця як до захисника України, героя;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, вміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- виховання екологічної культури особистості, усвідомлення себе частиною природи, почуття відповідальності за неї як за національне багатство, основи життя на землі;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, відповідального ставлення до природи;
- формування мовленнєвої культури;
- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму;
- розвиток духовності і моральності у суспільстві, утвердження традиційних сімейних цінностей [2].

Проаналізувавши новий зміст Концепції та порівнявши його з попереднім варіантом бачимо, що запропоновані форми роботи є знайомими педагогам-практикам, вони уже стали звичними для учнів, наприклад, тема «Мій рід, моя родина», «Моя країна – Україна» і т.д. Ми переконані, що за період війни змінився абсолютно кожен українець, тому педагогу необхідно проаналізувати власний напрацьований досвід національно-патріотичного виховання, дещо змінити та оновити його для успішної роботи з дітьми у період російсько-української війни.

Розпочався новий навчальний рік і перед педагогами виникло чимало важкий і суперечливих питань: чи варто говорити дітям про війну? в якій формі надавати таку інформацію? як виховувати патріотизм учнів у цей період. Тут слід пригадати, якого випускника Нової української школи очікує суспільство - освіченого українця, всебічно розвиненого, відповідального громадянина і патріота, який здатний до ризику та інновацій.

Величезна відповідальність лягає на плечі вчителя початкової школи, адже він всією своєю сутністю виховує дітей, від його слів, ставлення, переконань, рівня патріотизму та любові до рідної держави, від його залюбленості у рідне місто, свою школу і т.д. закладається основа національно-патріотичного виховання учнів його класу.

Уже ні в кого не викликає сумніву необхідність говорити з дітьми про війну, говорити так, щоб їм було зрозуміло та доступно, не наганяючи страху чи надмірно спрощуючи сутність проблеми і водночас не ігноруючи її. Проте говорити потрібно дуже обережно, оскільки кожна дитина усвідомлює війну по-своєму: хтось із дітей перебував тривалий час під окупацією, бачив на власні очі ворога, можливо і смерть людей; дехто ховався у сховищах і перебував там цілими днями, не виходячи на світло та свіже повітря, мав обмежену кількість води та їжі; хтось змушений був разом із батьками покинути рідні домівки і виїхати на більш-менш безпечну територію або за кордон; хтось вчиться жити під час війни, миттєво реагуючи на тривогу; хтось з дітей, на жаль, має рідних, які загинули від рук ворога; а хтось щоденно у тривозі, оскільки його родичі чи знайомі воюють, перебуваючи на передовій, захищають нашу Батьківщину, щохвилино ризикуючи своїм життям. Не лише у дітей, а й у дорослих нема єдиного усвідомлення сучасної війни, не може бути єдиних методичних рекомендацій щодо виховання в даних умовах, проте виховання патріотизму молоді є якраз на часі і його потрібно здійснювати вкрай обережно, толерантно, терпеливо, враховуючи особливості кожної дитини, впливаючи на дітей систематично, цілеспрямовано, проте маленьким вкрапленням у навчальний процес [3].

Перед вчителями постав один виклик – військовий корабель, який став неписаним символом незламності українського народу, а саме чи варто обговорювати з учнями ситуацію з військовим кораблем, який захищав острів Зміїний. Ми переконані, що потрібно, оскільки діти бачать і можуть зустріти його повсюди: на поштовій марці, біг-бордах, в мережах інтернет і сприймають як нецензурну лексику, тим самим вважаючи, що можна такі слова використовувати у власному мовленні. Варто пояснити дітям те, що людина, яка висловила з використанням неприйнятої лексики перебувала у стресовому стані, оскільки була пряма загроза її життю та свободі, проте вона залишилася незламною, відчайдушно оберігаючи свою Батьківщину від ворога.

Педагогу, організовуючи національно-патріотичне виховання учнів початкової школи слід звернути увагу на такі ключові моменти:

1. Не потрібно робити поділ на «орків», «рашистів» (ворогів) і простих росіян, адже саме росіяни прийшли на нашу землю, закатували тисячі мирних жителів, вбили уже близько 800 невинних дітей і досі руйнують наші міста.

2. До усіх відомих символів України слід відносити нові та сучасні, зокрема букву «Ї», як її ще називають «літера із свічечкою», не лише як символ унікальності української мови, а також, як символ опору Маріуполя.

3. Уже в швидкому майбутньому на вулицях наших міст, містечок і селищ ми будемо зустрічати велику кількість людей-інвалідів, які героїчно захищали нашу державу. Тому уже зараз потрібно виховувати у дітей повагу, терпимість і толерантність по відношенню до цих людей.

4. Чи не у кожному класі шкіл України є діти-переселенці, які втратили рідні домівки і змушені були покинути рідні місця, адже там ідуть бойові дії. Вони переїхали до чужих для них міст, пішли у нову колу, тому педагог

зобов'язаний забезпечити успішне входження та адаптацію цих дітей у класний колектив, водночас пояснюючи усім дітям, що на місці «переселенця» міг бути кожен.

5. Війна завжди стимулює розвиток патріотичного мистецтва, який проявляється у великій кількості поетичних та прозових творів, патріотичних пісень, картин, фільмів тощо. З'явилася неймовірна кількість сучасних українських патріотичних творів мистецтва, які фільмують історію, мотивують до відчайдушної боротьби із ворогом, вселяють віру та надію, наближають нас до перемоги. Вчитель повинен знайомити учнів з новим мистецтвом України.

6. Однією із форм національно-патріотичного виховання дітей та молоді є зустрічі із учасниками антитерористичної операції на сході України (АТО) та повномасштабної війни з Росією. Після цих зустрічей у дітей формується свій погляд на події російсько-української війни – війни за суверенітет і свободу, за соборну, єдину, вільну і незалежну українську державу, за право на свій історичний шлях.

7. Одним із ефективних форм національно-патріотичного виховання дітей є їх активна участь у волонтерських проєктах, благодійних акціях тощо.

Отже, педагог не може стояти осторонь тих подій, які відбуваються у нашій державі, не може відгородитися від викликів сьогодення, а повинен допомагати дітям усвідомити, зрозуміти, навчити аналізувати ці події, адже мати свою точку зору може лише той, хто знає про дану проблему. Звісно, описані вище методичні прийоми і поради не вичерпують усіх надбань щодо активізації національно-патріотичного виховання учнівської молоді, формування в учнів активної життєвої позиції, готовності бути захисником України, брати участь у суспільному і культурному житті країни у період війни, проте, сподіваємося знайдуть свій відгук у дитячих серцях.

Список літератури

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України

<https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/62a0421e24258666156501.pdf>

2. Казьмірчук Н.С. Національне виховання студентів вищих педагогічних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2011. 34. С.305-308.

3. Вошковц А.І. Національно-патріотичне виховання молодших школярів на уроках «Я досліджую світ». *СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАУКИ І ОСВІТИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ. Збірник тез доповідей за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Мукачево. 2019. С.66-68.*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИЗАЙНЕРСЬКИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Григорова Лариса Сергіївна

канд.п.н., доцент, завідувачка кафедри дизайну
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Житеньова Наталя Василівна

д.п.н., доцент, професор кафедри дизайну
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

За останні роки освітній процес зазнав значних змін. Через пандемію коронавірусної інфекції всьому світу довелося змінити звичні підходи до роботи, навчання та повсякденного життя, до взаємин із колегами, друзями та близькими. Україна, сьогодні, зіштовхнулася ще із новим випробуванням – це навчання в умовах воєнного стану. Особливо критичною стала така ситуація для міст, які опинились у зоні бойових дій. У умовах, що змінилися, головною метою кафедри дизайну ХНПУ імені Г.С. Сковороди стала турбота про психологічне здоров'я наших здобувачів та викладачів, що неможливо без підтримання звичного способу життя. Тому, викладачі нашої кафедри доклали багато зусиль для продовження освітнього процесу у дистанційному форматі, перебудували його та наукову діяльність, організували ефективне спілкування між здобувачами та викладачами. Дистанційне навчання надає можливість навчатися і здобувати знання з будь-якої точки країни, світу, спілкуватись із аудиторією, педагогом, ставити питання, обговорювати різні теми. Головною особливістю такого навчання є самоосвіта, яка передбачає самомотивацію здобувача щодо власного навчання, а також високий рівень самоорганізації. У найкоротші терміни нам вдалося наростити застосування цифрових технологій, відпрацювати нові методики онлайн-навчання і зберегти високу якість освіти. Сьогодні освітній процес чітко налагоджений відповідно до розкладу. Однак, тривалий період дистанційного навчання в університеті поставив перед викладачами кафедри дизайну непрості завдання, оскільки засвоєння здобувачами фахових компетенцій вимагає постійної взаємодії та особистої комунікації і участі викладача у роботі здобувача, потребує роботи із матеріалами, вимагає застосування інструментів для організації якісної наочності.

Ураховуючи специфіку організації процесу навчання у дистанційному режимі, викладачами кафедри було вирішено побудувати освітній процес таким чином, щоб на лекційних заняттях максимально дати теоретичні відомості з базових понять проектування, а також торкнутися окремих методик проектування дизайн-об'єктів, а в практичній частині ознайомити студентів з основними навичками, які необхідні для роботи з формою та матеріалом і їх взаємодією на прикладі реальних об'єктів.

Безумовно, процес реалізації дистанційної форми навчання визначив деякі труднощі в організації діяльності творчих спеціальностей та напрямків, а саме

дизайну, де реалізуються ОП програми «Графічний дизайн», «Дизайн одягу», «Дизайн середовища».

Перелічені освітні програми мають специфічні особливості, що притаманні творчим напрямом, тому викладачам знадобилося вивчення та підбір найбільш оптимальних цифрових сервісів для вирішення освітніх завдань.

Для можливості реалізації освітнього процесу на високому рівні Університетом запроваджено платформу дистанційної освіти LMS Moodle, де не тільки фіксуються усі елементи навчання та видів діяльності, але й надається можливість організувати семінари, тестування, застосовувати елементи гейміфікації тощо [1]. На даній платформі викладачами кафедри дизайну розроблено курси, які розроблено згідно затверджених критеріїв Університету, окрім цього дана платформа надає можливість вбудовувати на сторінки різноманітні онлайн сервіси, такі як Kahoot, Miro, Quizizz, Google form, Learning Apps та інші. Використання різноманітних онлайн інструментів дозволяє ефективно реалізовувати всі завдання навчання.

Варто зазначити, що дистанційний формат із застосуванням традиційної для вузу системи електронного навчання також доповнюється заняттями-консультаціями окремо з кожним студентом, що дозволяє зберегти індивідуальний підхід у навчанні з багатьох дисциплін творчої спрямованості, таких як «Живопис», «Рисунок», «Основи проектування», «Формоутворення», «Макетування», «Основи конструювання та моделювання одягу», «Візуалізація об'єктів дизайну», «Основи додрукарської підготовки» тощо [2].

Враховуючи специфіку творчо-практичної діяльності студентів-дизайнерів, було зроблено акцент на розробку авторського проекту, що реалізується за допомогою педагогічних технологій, а саме:

- навчання у малих групах;
- дискусії, мозковий штурм, круглі столи;
- рольова, ділова гра (проблемної спрямованості);
- ситуаційний аналіз (Case-Study);
- метод проєктів.

Процес дистанційного навчання поєднує активну участь здобувачів під час занять, самостійне засвоєння матеріалу а також перевірку своїх знань за допомогою тестів і інших завдань. Форми звіту здобувачів залежать від специфіки курсу. До основних можна віднести фотозвіт розроблених творчих робіт, написання есе, розробку презентації у рамках створення власного портфоліо, розробка методичної папки із конструювання та моделювання одягу, роботу в матеріалі тощо.

Окрім цього, викладачами кафедри ведеться постійна активна робота зі студентами у соціальних мережах, листування через електронну пошту. Всі заняття проводяться за допомогою відеоконференцій у Zoom, GoogleMeet відповідно до розкладу у режимі реального часу (рис. 1).

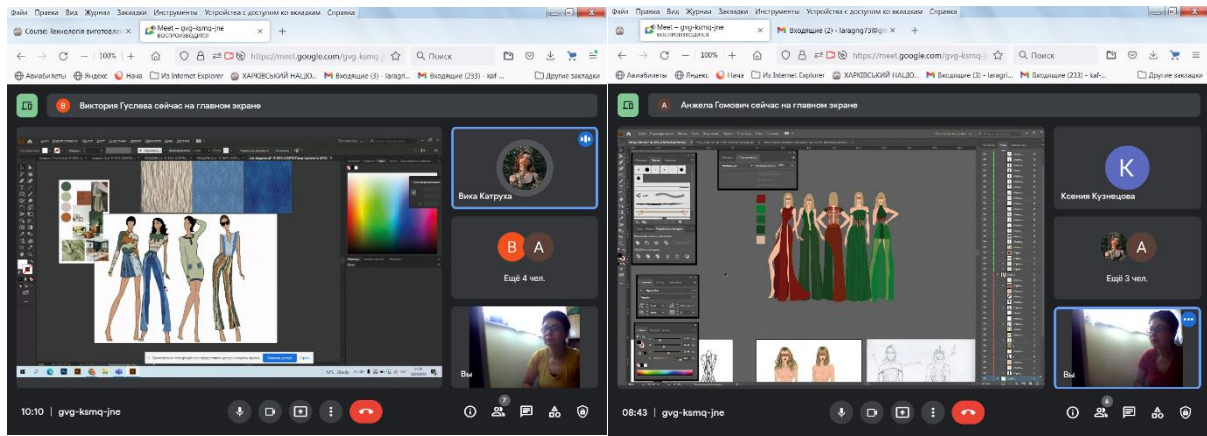

Рис. 1. Використання платформи GoogleMeet для проведення занять.

Під час таких занять відбувається з показ авторських презентацій, наочного, методичного матеріалу та різного навчального відео розміщеного у вільному доступі на порталі YouTube, а також розглядаються всі питання щодо реалізації творчого задуму та ідей у певних проектах [3].

Використання таких сервісів дозволяє не тільки ефективно взаємодіяти й робити записи занять, що дає можливість здобувачу скористатися записом та неодноразово повернутися до рекомендацій викладачів але й розподіляти здобувачів у різні кімнати, що дозволяє ефективно здійснювати командну та пару роботу серед здобувачів.

Для проведення опитувань та актуалізації знань використовуються онлайн сервіс Kahoot, де викладачі створюють власні інтерактивні тести (рис.2).

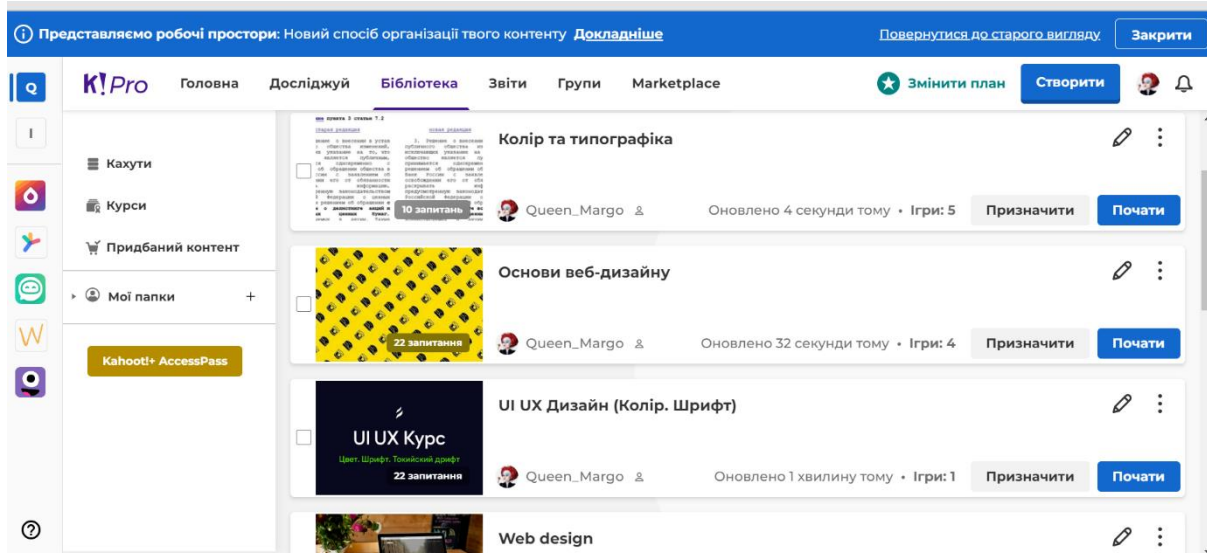

Рис. 2. Використання онлайн сервісу Kahoot для актуалізації знань та рефлексії.

Також ефективним виявилось застосування інтерактивних вікторин та тестувань на сервісі Quizizz. Окрім цього перспективним та потужним сервісом для організації освітнього процесу є онлайн дошка Miro (рис.3), за допомогою якої можна не тільки викладати різні навчальні матеріали, а студентам демонструвати власні роботи, але й організовувати командну та групову роботу, створювати дошки для мозкового штурму, у процесі якої студенти пишуть власні

коментарі і можуть ставити лайки на тих коментарях, які сподобались, встановлювати відповідального за виконання командної роботи, обмежувати дедлайни, створювати мудборди, здійснювати голосування.

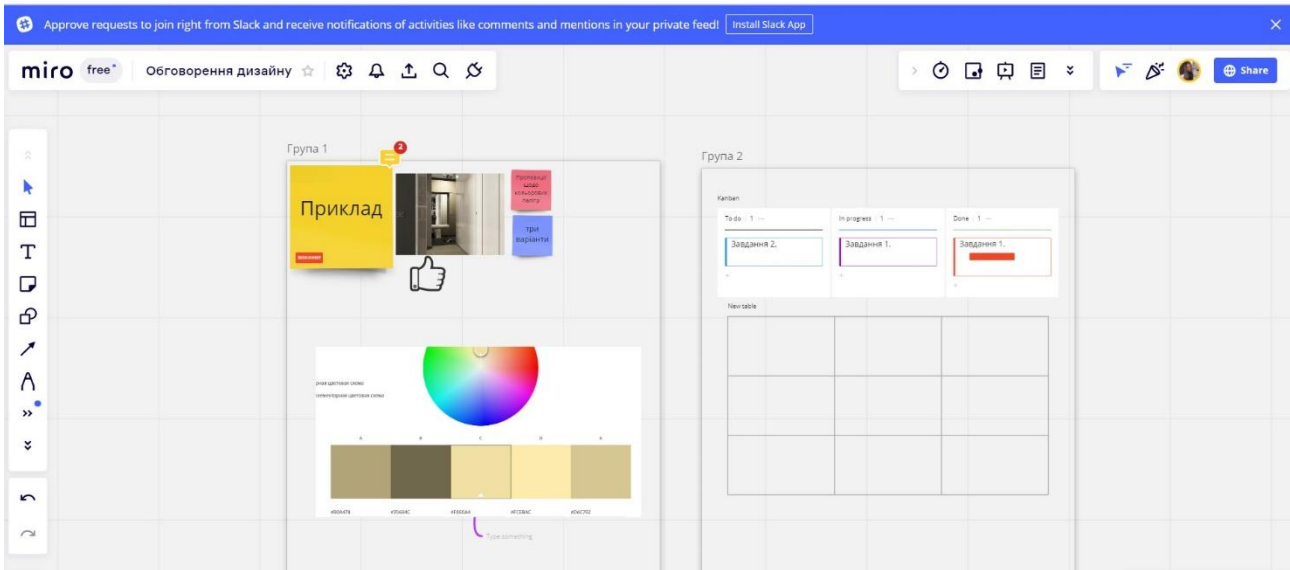

Рис. 3. Використання онлайн сервісу Miro для здійснення групової роботи.

Також викладачі ефективно використовують онлайн сервіс Learning Apps (рис.4), на якому розробляються власні завдання за різними напрямками, та міститься потужна база існуючих завдань, серед яких кросворди, ребуси, завдання на співставлення, наприклад елементів декору до певного інтер'єру, орнаменту для одягу, завдання на добір елементів, наприклад поєднати кольорові палітри, або підібрати кольорові палітри до певного дизайну тощо.

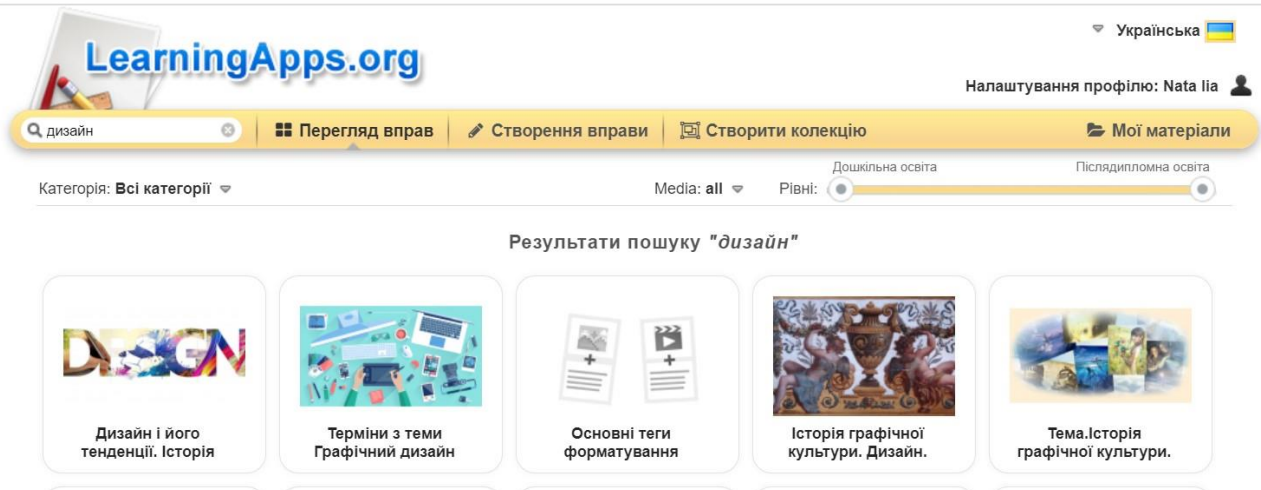

Рис. 4. Використання онлайн сервісу Learning Apps з метою гейміфікації навчання.

Проведення екзаменаційних переглядів з рисунку, живопису, дизайн-проектів організовано за допомогою онлайн дошки Padlet (рис.5), де здобувачі викладають власні роботи і кожен має можливість залишити коментар до презентованого наробку.

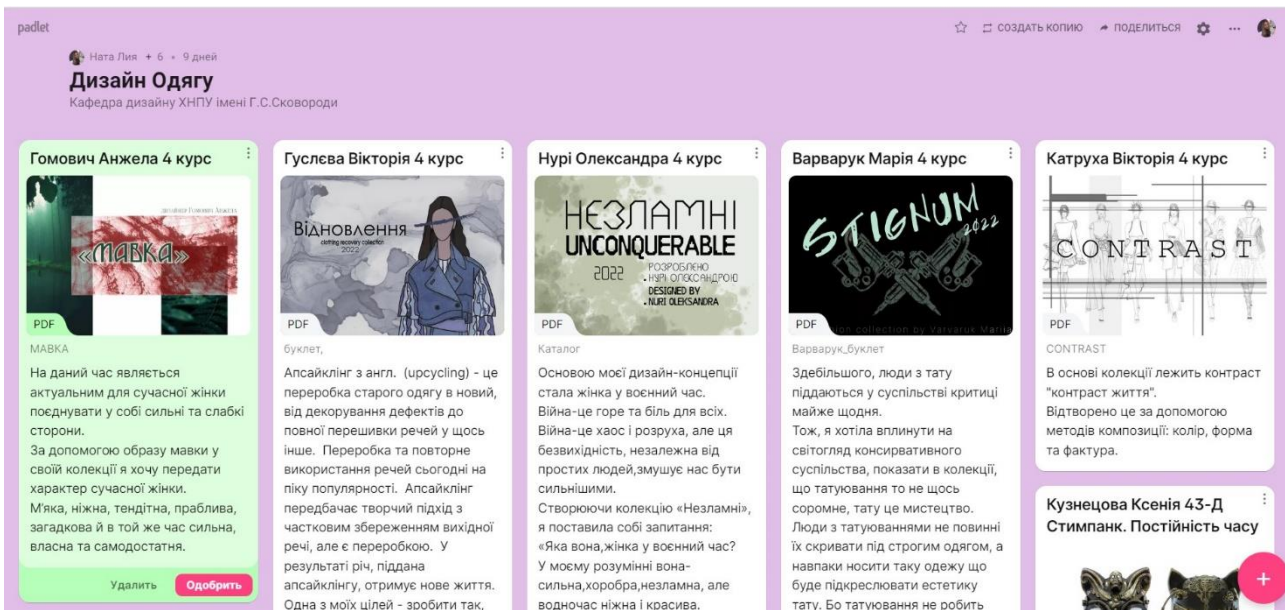

Рис. 5. Використання онлайн сервісу Padlet для презентації проектів.

Така діяльність дуже важлива для студентів, оскільки вони мають доступ до інших робіт, можуть аналізувати їх, знаходити шляхи для покращення, читати коментарі інших користувачів, набиратись досвіду один у одного. Окрім цього, за допомогою зазначеної дошки, кафедрою дизайну ХНПУ імені Г.С. Сковороди було проведено онлайн виставки «Stop War» <https://padlet.com/melennaznv/StopWar>. Дану виставку було проведено сумісно із організацією KulturEcka (Німеччина) місто Кальмюнц, а також виставку присвячену 300 річчю видатного українського філософа Григорія Савовича Сковороди <https://ru.padlet.com/melennaznv/Skovoroda>), до якої було запрошено Кардіффську школу мистецтв та дизайну (Англія).

Отже, варто зазначити, що використання сучасних технологій під час дистанційного навчання дозволяє ефективно здійснювати процес навчання, а здобувачам виконувати практичні та творчі завдання, перевіряти рівень засвоєння матеріалу, спілкуватись із викладачами та одногрупниками, виходити на навчання на міжнародному рівні. Застосування такої форми навчання формує у здобувачів самоорганізацію, навички ефективної самоосвіти, дозволяє реалізовувати незалежну роботу в оволодінні новими знаннями, просуває здобувача на новий рівень усвідомлення власних можливостей та свого місця у новому інформаційному суспільстві.

Список джерел:

1. Bilousova L., Gryzun L., Zhytienova N., Interactive methods in blended learning of the fundamentals of UI/UX design by pre-service specialists. *Educational Technology Quarterly* [Online], 2021(3), pp.415–428. Available from: <https://doi.org/10.55056/etq.34>

2. Житеньова Н.В. Практичні аспекти використання візуальних ресурсів у професійній діяльності вчителя. *Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»* [Online], 2019 (6), pp. 16-20. Available from: http://journals.uran.ua/sr_edu/issue/view/9015
3. Григорова Л.С. Використання комп'ютерних технологій у підготовці майбутніх дизайнерів одягу до проєктно-дослідницької діяльності. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасного дизайну»*, 2021 (2). С. 324-328.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Дрок Людмила Володимирівна,
кандидат історичних наук, доцент
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського

Історичні відомості про Києво-Могилянську Академію розкривають особливості навчання та висвітлюють принципи оцінювання знань студентів від першого дня їх перебування в стінах академії. З новоприбулими префект проводив співбесіду – «отведывал память и остроумие» лише потім прибулого направляли до того чи іншого класу. Підсумовувалися домашні («окупації») й урочні («екзерциції») завдання. Кожної суботи учні граматичних класів тримали своєрідний іспит з матеріалу, пройденого за тиждень – «суботівки». Знання у філософів та богословів оцінювалися під час «диспутів». Поділялися вони на ординарні, де в присутності академічного керівництва й професорів захищалися так звані малі дисертації, й урочисті, публічні, де студенти захищали свої філософські чи богословські дисертації перед опонентами в присутності митрополита, ректора, префекта, усіх професорів і студентів старших класів, а також усіх охочих взяти в них участь як опоненти або просто послухати «вчене слово» [1, 2, 3].

Аналіз стану сучасної освіти в вищій школі показав, що існує невідповідність між рівнем знань та навиків майбутніх спеціалістів в умовах теоретичного та практичного прогресу розвитку технологій та системою оцінювання навчальних досягнень студентів. Вирішення цього протиріччя полягає у комплексному вирішенні проблеми оцінювання навчальних досягнень студентів [4].

У сучасному освітньому середовищі широко застосовуються інноваційні методи навчання, відповідно оцінювання навчальних результатів повинно ґрунтуватися на рівні досягнення попередньо розроблених компетенцій для здобувачів освіти відповідно до фаху. Оцінювання навчальних досягнень – це процес встановлення системи показників оцінювання (які формуються на основі критеріїв оцінювання) та відображають сформованість загальних та фахових компетентностей, визначених освітньо-професійною програмою підготовки здобувачів вищої освіти. Застосування певного переліку методів оцінювання під час контрольних заходів дозволяє визначити відповідність рівня набутих здобувачами вищої освіти знань, умінь та компетентностей вимогам нормативних документів вищої освіти, тобто оцінити результати навчання.

До основних завдань системи оцінювання навчальних досягнень належать такі:

- розроблення нових та адаптація нинішніх форм, методів та засобів контролю у контексті компетентнісного підходу;

- виявлення, перевірка та оцінювання рівня здобутих знань, вмінь та навичок студентів і якість засвоєння ними навчального матеріалу з конкретної дисципліни на всіх етапах навчання;
- порівняння фактичних результатів освітньої діяльності із запланованими;
- розроблення критеріїв оцінювання навчальних досягнень;
- оцінювання відповідності змісту, форм, методів і засобів навчання меті і завданням підготовки фахівців відносно галузевим компонентам державних стандартів освіти з певного напрямку підготовки або спеціальності;
- формування і розвиток у студентів навичок самоконтролю і самооцінювання;
- оцінювання ефективності самостійної, індивідуальної роботи студентів;
- виявлення кращого досвіду та розроблення заходів для підвищення якості освіти шляхом впровадження у освітній процес інноваційних технологій.

Виділяють наступні принципи ефективності оцінювання знань, умінь та навичок студентів:

1. індивідуального і диференційованого підходу до перевірки знань, умінь та навичок студентів, що передбачає індивідуальну роботу науково-педагогічного працівника з кожним студентом. Виділяють диференціацію студентів на початку вивчення дисципліни за рівнем їх початкових знань та оцінювання якості результатів освітньої діяльності і рівня підготовки за наслідками виконання кожним студентом контрольних завдань;

2. систематичності перевірки та оцінювання знань, умінь та навичок, що визначає вимоги до проведення контролю протягом усього періоду навчання студента у закладі вищої освіти;

3. об'єктивності, що реалізується через науково-обґрунтований зміст контрольних заходів, адекватне оцінювання за встановленими для даної дисципліни критеріями, неупереджене ставлення викладача;

4. тематичності, що поширюється на всі ланки перевірки і передбачає оцінювання освітньої діяльності студентів не тільки за її кінцевими результатами за семестр чи навчальний рік, а й за кожною темою чи найважливішими темами курсів;

5. єдності вимог викладачів до студентів, який передбачає врахування викладачами чинних загальнодержавних стандартів з підготовки спеціалістів щодо всіх студентів. Викладачі зобов'язані ставити єдині вимоги до аналізу і оцінювання ходу вивчення і засвоєння майбутніми спеціалістами навчально-програмного матеріалу у повній відповідності до освітньо-професійної програми, освітньо-наукової програми, освітньо-творчої програми, навчальних планів і програм, сприяючи посиленню особистої відповідальності студентів за якість освітньої роботи;

6. наочності, який полягає у проведенні відкритих випробувань усіх студентів за єдиними критеріями, за якими студенти можуть самостійно аналізувати отримані результати. Необхідною умовою реалізації принципу є також оприлюднення результатів, обговорення та аналіз їх за участю як студентів, так і викладачів, складання перспективних планів ліквідації прогалин;

7. регулярності, коли контроль повинен проводитися найчастіше для ефективного моніторингу стану навчального процесу;

8. репрезентативності, який передбачає контроль усього матеріалу, засвоєння якого перевіряється;

9. цілеспрямованості, коли контроль має бути спрямований на попередньо визначений обсяг знань, умінь, навичок, рівень досягнення яких визначається та оцінюється;

10. професійної спрямованості, який зумовлений цільовими завданнями підготовки спеціаліста;

11. незалежності, який припускає, що навчальні заклади можуть самостійно проектувати методи та форми проведення оцінювання, але результати повинні відповідати визначеним освітнім стандартам;

12. компетентності, який передбачає, що оцінювання має бути детально спланованим, методи – науково обґрунтованими, а науково-педагогічні працівники, що проводять оцінювання, повинні мати високу професійну компетентність [5].

Основні підходи до оцінювання рівня навчальних досягнень здобувачами вищої освіти:

1. критеріально-орієнтований, що дозволяє визначити попередньо спроектований рівень знань, умінь та навичок. Цей рівень вимірювань показує, чи відповідає рівень навчальних досягнень конкретної особи певним соціально-культурним нормам, вимогам стандарту освіти тощо;

2. нормативно-орієнтований, рівень навчальних досягнень здобувача інтерпретується залежно від досягнень усієї сукупності осіб (вище чи нижче усередненого показника – норми), та відбувається розподіл осіб за рангами (кращий, гірший);

3. підхід, що орієнтований на індивідуальні норми конкретної особи, на реальний рівень її навчальних досягнень у даний момент часу. Результатом вимірювань у цьому випадку є темп засвоєння та обсяг засвоєного матеріалу порівняно з початковим рівнем досягнень здобувача [6].

4. Для здійснення безперервного комплексного контролю освіти здобувачів вищої освіти, системно поєднані види, методи, форми перевірки та оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти, які в свою чергу формують систему оцінювання, яка являється основним засобом вимірювання досягнень і діагностики проблем освіти, дозволяє визначати якість освіти, її відповідність освітньому стандарту.

Таким чином, проведене теоретичне дослідження основних підходів до методики оцінювання рівня навчальних досягнень здобувачів вищої освіти дозволяє стверджувати, що система оцінювання успішності студентів дає можливість поєднати в собі всі переваги традиційних способів контролю і звести до мінімуму недоліки кожного з них.

Викладач повинен вдумливо і творчо підходити до використання методів, критеріїв і норм оцінювання навчальних досягнень студентів, має керуватися науковими основами організації освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Список літератури

1. Брюховецький В. С., Хижняк З. І., Яковенко Н. М. Києво-Могилянська академія в іменах: XVII-XVIII ст.: енциклопедичне видання. Київ: Видавничий дім “КМ Академія”, 2001. 733 с.
2. Булгаков Макарій. Історія Київської академії. Цифрова колекція Національного університету “Києво-Могилянська академія”, URL : <https://dlib.ukma.edu.ua/document>.
3. Хижняк З. І. Ректори Києво-Могилянської Академії 1615-1817 рр. Київ: Видавничий дім “КМ Академія”, 2002. 189 с.
4. Титова Н. М. Оцінювання навчальних досягнень студентів як педагогічна проблема. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ. С. 324-330.
5. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
6. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2005. 239 с.

ЗАСТОСУВАННЯ СИМУЛЯЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІНИ «АКУШЕРСТВО»

Жукуляк Оксана Миколаївна

асистент кафедри акушерства і гінекології ім. І.Д.Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Поліщук Іван Полікарпович

к.м.н., асистент кафедри акушерства і гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Бігун Руслана Василівна

асистент кафедри акушерства і гінекології ім. І.Д.Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Лесів Мар'яна Ігорівна

асистент кафедри неврології та нейрохірургії
Івано-Франківський національний медичний університет

Перхулин Оксана Мирославівна

к.м.н., асистент кафедри акушерства і гінекології ім.І. Д. Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Розвиток сучасної медичної освіти в Україні, перехід на нові стандарти вищої освіти вимагають удосконалення методик навчання студентів, особистісного підходу до студента. Велика увага приділяється індивідуалізації практичного навчання. Згідно вимог сучасності, кількість практичних навичок і вмінь, якими повинна володіти медичні працівники, стрімко зростає, а при здійсненні освітнього процесу для відпрацювання практичних навичок не завжди є можливим забезпечити студентів тематичними пацієнтками. Для подолання даної проблеми в університеті створені міжкафедральні симуляційні тренінгові центри, де студенти

відпрацьовують практичні навички та удосконалюють свої практичні вміння. Одним із таких є створений центр на базі кафедри акушерства та гінекології ім. І.Д.Ланового, де заняття проходять студенти фахового медичного коледжу, медичного та стоматологічного факультетів. У перелік навиків включені акушерські та гінекологічні маніпуляції та процедури (пельвіометрія, підготовка інструментарію, діагностика внутрішнього стану плода, взяття мазків та інші), проведення реанімаційних заходів та надання невідкладної допомоги при критичних станах. У даному центрі наявні сучасні манекени, інструментарій.

Одночасно у симуляційному центрі можуть відпрацьовувати свої навички і вміння 10 студентів. Крім того, центр оснащений стендами, сучасними

алгоритмами виконання навиків згідно міжнародних стандартів та вимог, інструкціями виконання навиків. Для вдосконалення симуляційного навчання та покращення практичної підготовки студентів розширено перелік навичок, алгоритми виконання адаптовані до протоколів та міжнародних стандартів. Для покращення засвоєння навиків та вмій і контролю їх рівня, розроблено та надруковано наскрізний щоденник практичної підготовки студента (затверджений Вченою Радою ІФНМУ

15.12.2016 року протокол №19). У даному щоденнику зібрано перелік практичних навиків, програмами навчальних дисциплін з основних клінічних дисциплін. Всі ці навички студенти спеціальностей 223 Медсестринство, Медицина, Стоматологія відпрацьовують у центрах симуляційного навчання. На кожному практичному занятті із дисципліни «Акушерство» студент оволодіває певним навиком згідно навчального плану та методичних рекомендацій і відпрацьовує його у симуляційному центрі. Контроль рівня засвоєння та володіння практичними навичками здійснюється шляхом проведення зрізів практичних навичок у навчально – практичному симуляційному центрі кафедри згідно графіку. (вкінці вивчення дисципліни). Рівень володіння практичними навичками і вміннями є обов'язковим. До підсумкового модульного контролю студент може бути допущений тільки тоді, коли засвоїв усі практичні навички із дисципліни «Акушерство» і отримав про це відповідну відмітку у щоденнику. Студенти, які не засвоїли практичні навички, визначені у щоденнику, вважаються такими, що не виконали навчальну програму і навчальний план із даної дисципліни.

Список літератури:

- 1.Реформування системи підготовки медичних сестер в Україні. Медсестринство;2014:№1.20-24.
2. Ковальчук Л.Я. Застосування Європейських стандартів і рекомендацій щодо внутрішнього забезпечення якості медсестринської освіти в Тернопільському державному медичному університеті. Медсестринство. 2011;№1.13-16.
- 3.RCSA/"Consensus statement of the Researchers in Clinical Skills Assessment (RCSA) on the use of standardized patients to evaluate clinical skills". Academic Medicine. - 2015. – № 4. - С. 475-477.

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ДІАГНОСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

Ковальчук Тетяна Степанівна,
кандидат філологічних наук
Військова академія (м.Одеса)

Кузьменко Юлія Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Військова академія (м.Одеса)

Поширення сучасних процесів світової глобалізації та євро інтеграційні процеси в Україні зумовили необхідність володіння іноземними мовами не тільки як засобом міжкультурного спілкування, але й як засобом професійної взаємодії в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства, зокрема у сфері безпеки та оборони, тому опанування іноземної мови військовими фахівцями є важливим складником професійної підготовки військовослужбовців ХХІ століття, оскільки від розвиненості їхньої іншомовної комунікативної компетентності залежить якість розв'язання фахових завдань, зокрема у процесі міжнародного військового та інших напрямків співробітництва і широкого спектра заходів, які проводяться спільно з військовослужбовцями країн НАТО. У зв'язку з цим висвітлення напрямків розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов в системі вищої військової освіти набуває певної значущості та актуальності.

Проведений аналіз останніх наукових досліджень (Г. М. Артюшин [1], В. М. Галузяк [2], О. В. Застело [3], А. В. Хуторський [4], В. В. Ягупов [5], М. Кунтер [6], Е. Шорт [7] та ін.) виявив, що не зважаючи на важливість такої складової професійної компетентності викладачів іноземних мов вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ) як діагностична компетентність, в Україні наявні тільки окремі дослідження і цій сфері, і проблема її розвитку залишається недостатньо обґрунтованою, що негативно впливає на освітній процес у ВВНЗ нашої країни.

Реалізацію діагностичної компетентності викладачів іноземних мов в системі вищої освіти, зокрема у ВВНЗ, необхідно здійснювати на базі формування у викладача комплексу вже визначених компетентностей, що не лише передбачає володіння необхідним рівнем знань, вмінь та навичок, але й дозволяє використовувати ці знання для успішного вирішення фахових завдань, що, своєю чергою, забезпечує можливість подальшого професійного зростання.

Таким чином, аналізуючи досвід розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов у системі вищої військової освіти, можна зробити наступні висновки:

- діагностика дозволяє простежити ефективність опанування іноземної мови курсантами ВВНЗ та побачити результати роботи викладачів;
- діагностика як інструмент пізнання стає інструментом формування фахових, особистісних та міжкультурних навичок;
- діагностика дає принципово нову, змістовну інформацію про якість педагогічної роботи викладача;
- діагностика проводиться з педагогічною метою, тобто орієнтована на отримання нової інформації, для поліпшення якості освіти на основі розвитку всіх видів компетенцій у військовослужбовців, при цьому аналізуючи та інтерпретуючи отримані результати;
- діагностика здійснюється за допомогою методів, що органічно вписуються в процес педагогічної діяльності викладача;
- діагностика посилює моніторингові та оцінювальні функції діяльності викладачів;
- деякі засоби і методи навчання та виховання, які використовуються традиційно, можуть бути перетворені на засоби та методи педагогічної діагностики.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що реалізацію діагностичної компетентності викладачів іноземних мов у системі вищої освіти, зокрема у ВВНЗ, необхідно здійснювати на основі формування у викладача комплексу вже визначених компетентностей. Такий підхід передбачає не лише володіння необхідним рівнем знань, умінь і навичок, але і дозволяє використовувати ці знання для успішного вирішення фахових завдань, що забезпечує можливість подальшого професійного зростання. Розвиток діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ має відбуватися за такими напрямками, як організація саморозвитку й підвищення професійно-педагогічної кваліфікації викладачів на основі поглиблення професійно-педагогічних знань, педагогічної техніки, інформаційної грамотності та комунікативної компетентності. В перспективі розробка моделі формування діагностичної компетентності викладачів іноземних мов в системі вищої військової освіти та розвиток їхньої діагностичної компетентності сприятиме забезпеченню високої якості планування та здійсненню військово-педагогічної діяльності, творчій самореалізації викладачів у ВВНЗ України. Подальшого дослідження потребують також методологічні, теоретичні та методичні засади діагностичної діяльності викладачів у ВВНЗ нашої країни; удосконалення системи відбору експертів; підвищення надійності характеристик групової думки; розширення спектру методів опрацювання експертних оцінок, що задіяні в процесі комплектування цих методів та ін.

Список літератури

1. Артюшин Г. М. Інтеграція фахових і психологічних складових у структурі професійної компетентності співробітників органів сектору безпеки та оборони

України. Професійна освіта : проблеми і перспективи: зб. наук. пр. Київ: Інститут ПТО НАПН України, 2016. № 10. С. 5–11.

2. Галузяк В. М., Холковська І. Л. Педагогічна діагностика: курс лекцій. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. 155 с.

3. Застело О. В. Педагогічні умови розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ. Проблеми освіти : зб. наук. пр.: у 2 ч. / Інститут модернізації змісту освіти МОН України. Вінниця, 2018. Вип. 88, ч. 1. С. 163–173.

4. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования. Народное образование. 2003. № 2. С. 58–64.

5. Ягупов В. В. Провідні методологічні характеристики основних видів компетентності майбутніх фахівців, що формуються в системі професійно-технічної освіти. Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. Київ: Інститут ПТО НАПН України, 2012. Вип. 2. С. 45–59

6. Kunter M., Klusmann U., Baumert J. Professional competence of teachers : Effects on instructional quality and student development. Journal of Educational Psychology. 2013. № 105 (3). P. 805–820.

7. . Short E. Competence: Inquiries into its meaning and acquisition in educational settings. Lanham, MD: University Press of America, 1984. 211 p.

НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ КАЗКИ

Колесникова Лариса Леонідівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
м. Полтава, Україна

Не викликає сумніву той факт, що наразі є нагальна потреба в розробці теоретико-методичних засад вивчення української мови як іноземної. Це ставить перед системою вищої освіти серйозні завдання щодо пошуку нових підходів, креативних методів та вдосконалених методик, що сприятимуть формуванню особистості, для якої українська мова не лише є освітнім компонентом освітньої програми, але й засобом виявлення думок і почуттів, основним способом взаємодії з іншими представниками суспільства. Саме це й підтверджує незаперечність **актуальності** нашої наукової студії.

Досліджуючи проблеми вивчення української мови як іноземної, В. Ключник акцентує увагу на тому, що, «по-перше, студентам потрібно адаптуватися до нового соціуму, по-друге, виникає складність опанування фонетичного й морфолого-синтаксичного рівнів української мови» [3, с. 156]. Водночас З. Бакум спрямовує вивчення української мови іноземними громадянами в соціокультурний аспект дослідження, який передбачає тісну взаємодію мови й культури носіїв. Дослідниця, звертаючись до наукових розробок Є. Верещагіна, М. Костомарова, виокремлює «дві тенденції в інтерпретації мови й культури задля дидактичної мети: а) від фактів мови – до фактів культури (культурознавча інформація добувається із самих мовних одиниць); б) від фактів культури – до фактів мови (викладач намагається довести, що в одиницях мови відображено особливості культури й мислення носіїв мови)» [1, с. 229].

Мета нашої розвідки – розглянути можливості навчання здобувачів освіти української мови як іноземної засобами народної казки.

У межах цієї студії важливо акцентувати увагу на культурно-національному, країнознавчому змістовому наповненні дисципліни. Тому для нас видається цікавим дослідження Т. Лободи, яка, аналізуючи методи, підходи, прийоми, принципи організації навчання української мови як іноземної у вищому навчальному закладі, зазначає: «Навчання мови має сформувати не лише лінгвістичну, комунікативну, але й загальну культурно-національну складову сприйняття нового середовища, нової культури, її цінностей. Це, на нашу думку, можна реалізувати через підібраний лексичний матеріал, опрацювання текстів, що знайомлять студентів-іноземців зі звичаями, традиціями, культурними, історичними здобутками народу, мову якого вони вивчають, та має на меті зацікавити, спонукати студентів до її опанування, продукування та пристосувати їх до нового соціокультурного середовища [4, с. 86 – 87].

Народна казка як істотна складова культури українського народу має велике значення у вивченні української мови загалом і її викладанні іноземним здобувачам освіти зокрема. Українська народна казка є своєрідною концентрацією та згустком усього того, що століттями створено народом в образному й виразному живому розмовному мовленні. Це репрезентовано лексичними особливостями й фразеологічним багатством, семантично насиченими словами, фонетичними особливостями, граматичними й синтаксичними конструкціями.

Вивчення української мови на матеріалі казок в іноземній аудиторії дає можливість краще зрозуміти засоби вираження мови, яку вивчають, характер мислення народу, його національну та ментальну своєрідність. Народ і мова – поняття нероздільні, оскільки в мові закріплено досвід та генетичний код народу. Українські народні казки є яскравим підтвердженням цього, оскільки вони образно презентують поняття нормативної поведінки українського народу, серед якого, хай і тимчасово, але перебувають здобувачі освіти з інших країн.

Використання українських народних казок як матеріалу навчання мови дозволяє організувати освітній процес, як такий, що спрямований на оволодіння здобувачами освіти не тільки граматику, лексику мови, але й на розуміння базових елементів національної культури народу. Саме це дає можливість студентам вийти на рівень міжкультурного діалогу та орієнтуватися в різних ситуаціях комунікативного процесу. З огляду на те, що головною рисою казки є виховна функція, яка полягає у формуванні особистісного світогляду людини, можна стверджувати, що в процесі роботи з текстовим матеріалом народної казки в іноземних студентів формується систематизований комплекс уявлень, оцінок, установок, котрі забезпечують цілісне бачення й усвідомлення світу й місце в ньому людини разом з життєвими позиціями, програмами та іншими стимулами поведінки, активної діяльності взагалі. Це своєрідний культурний поступ, який «можна справедливо вважати новим кроком в напрямку розширення горизонтів людської свободи» [5, с. 28].

Використання казок на заняттях сприяє індивідуалізації навчання та розвитку мотивованості мовної діяльності. Крім того, використовуючи народні казки на заняттях з української мови як іноземної, розвиваються самомотивація (казка цікава сама собою) та мотивація, яка досягається тим, що слухачеві буде продемонстровано факт того, що він може зрозуміти мову, яку вивчає.

На наш погляд, у структурі казки на особливу увагу заслуговують діалоги, які забезпечують необхідну повторюваність мовного матеріалу, що досягається сюжетною побудовою казки, й дозволяють закріпити вивчений матеріал.

Наслідуючи нашу логіку дослідження, важливо відзначити таку вагому педагогічну функцію казки як її універсальну зверненість, адресність. У казці немає однозначного або конкретного адресата, об'єкта дії; вона звернена до всіх груп та категорій населення. Безперечними перевагами казок є їхня автентичність; інформативна насиченість; концентрація мовних засобів; емоційний вплив тощо.

Одним із можливих шляхів досягнення глибинного рівня розуміння казкового навчального матеріалу є лінгвокультурологічний аналіз. Т. Беценко характеризує його як «багатоаспектний і різновекторний процес, що полягає у встановленні різноплощинних мовних ознак, які безпосередньо вказують на народномовне, лінгвоетнічне, країнознавче середовище, слугують засобами та фактичними доказами позначення етнічної дійсності, вирізняються національно-культурним забарвленням, скеровують на етноідентифікацію відтворюваних реалій в уяві, мисленні реципієнта, слугують маркерами національної картини світу; у виявленні культурної (народознавчої) семантики лінгвоодиниць різних рівнів та їх співвіднесенні з певною етнодійсністю; у з'ясуванні народознавчого колориту представленої в тексті інформації; у пошуку та описові специфіки реалізації в тексті рис ментальності мовлянина / автора» [3, с. 7 – 8].

Водночас у роботі з текстами українських народних казок є труднощі, що перешкоджають розумінню матеріалу іноземними студентами, вони спричинені культурними відмінностями. Дослідження фольклорної лексики, зокрема культурних знаків, що позначають казкові персонажі та чарівні предмети, здійснюється, безумовно, головним чином фольклористикою, етнографією, етнолінгвістикою, діалектологією та лексикологією. Важливе місце у вивченні культурних знаків в українських народних казках займають також історико-етимологічні описи, що сприяють розширенню активного та пасивного словникового запасу, включаючи слова із національно-культурним компонентом.

Отже, навчання української мови іноземних здобувачів освіти з використанням матеріалу народних казок спрямоване на активізацію пізнавальної діяльності, максимальне засвоєння навчального матеріалу, більш глибоке усвідомлення культурного змісту та зовнішніх шляхів його реалізації. Українська народна казка допомагає залучити іноземних здобувачів освіти не лише до вивчення української мови, але й до культури та історії українського народу.

Список літератури:

1. Бакум З. Українська мова як іноземна: лінгводидактичні проблеми. *Методика викладання мов. Філологічні студії*. 2010. Вип. 5. С. 226 – 232.
2. Беценко Т. П. Лінгвокультурологічний аналіз тексту як один із різновидів навчальної роботи у процесі вивчення української мови як іноземної. *Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 19 квітня*. Білоцерківський НАУ. 2019. С. 6 – 8.
3. Ключник В. Я. Проблеми вивчення української мови іноземними студентами. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Вип. 79. Т. 1. С. 154 – 157.
4. Лобода Т. М. методичні засади викладання української мови як іноземної у вищих навчальних закладах. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 8: Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). 2017. Вип. 9. С. 82 – 88
5. Хайрулліна Ю. О. Світоглядна культура особистості: структурно-функціональний аналіз : монографія. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 235 с.

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Коломійчук І.М.,

учитель I категорії

Комунальний заклад «Вінницький ліцей 29» Вінницької міської ради»
Україна

Однією з важливих компетенцій нової української школи є вміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування [1].

Окреслені аспекти значно підвищують статус англійської мови в навчальному процесі закладів загальної середньої освіти.

Одним із завдань сучасної системи освіти є здатність швидкої адаптації до змінних соціально-економічних умов. Сучасні реалії змушують все частіше апелювати до дистанційних форм навчального процесу, використовувати мультимедійні технології, що забезпечують перехід на дистанційний формат навчання, основу якого утворюють ІКТ-компетенції вчителів, доступ до Інтернету, технології мультимедіа, технічні засоби навчання та цифрові освітні платформи.

Не виключенням стали і уроки іноземної мови, що, в свою чергу, вимагає організації начального простору учнів, який ґрунтується на безпеці, швидкості та якості передачі інформації.

В умовах існування інформаційного суспільства, поряд з традиційними формами навчання все частіше застосовують сучасні способи, які базуються на таких технологіях, як дистанційне навчання із застосуванням вебінарів, орієнтованих на індивідуальні потреби учня і рівень його знань, що дає можливість зробити освітній процес більш гнучким та універсальним [2, с. 57].

Використання цифрових технологій відкриває нові педагогічні можливості для організації дистанційного навчання під час викладання іноземної мови. Водночас ефективна організація занять вимагає дотримання низки принципових педагогічних умов застосування цифрових технологій у дистанційному навчанні англійської мови, серед яких: цифрова грамотність учителів та учнів; інтерактивний характер взаємодії у вигляді ресурсів мультимедіа; наявність в учнів та вчителів метакомпетенцій; застосування на дистанційних заняттях коригувального зворотного зв'язку; організація змішаного навчання, що поєднує спільну віддалену та самостійну роботу; компетентнісний підхід та підвищення педагогічної майстерності учителів.

Використовуючи інноваційні технології в процесі проведення уроків іноземної мови варто дотримуватися таких принципів:

– *сигнальний принцип* (Signaling Principle) відповідно до якого варто візуально виділяти тільки найбільш важливі аспекти матеріалу;

– *принцип просторової близькості* (Spatial Contiguity Principle) передбачає, що для кращого засвоєння матеріалу варто розміщувати текст та зображення як можна ближче один до одного;

– *принцип тимчасової близькості* (Temporal Contiguity Principle) полягає в тому, що варто вводити описи та пояснення одночасно з демонстрацією графіків та зображень, тому що навіть невеликі проміжки часу не призведуть до бажаного результату;

– *сегментний принцип* ((Segmenting Principle) – при поясненні складного матеріалу або під час роботи з учнями, які недостатньо добре знайомі з предметом, варто розбивати матеріал на більш короткі сегменти, а також дозволити учням контролювати швидкість переходу від одного сегмента до іншого;

– *принцип попереднього тренування* (Pretraining Principle) передбачає ситуацію, коли учні не знайомі з термінологією, яка використовуватиметься в презентації, тому необхідно створити окремий модуль, спрямований на детальне пояснення основних концептів;

– *модальний принцип* (Modality Principle) полягає в тому, що учні запам'ятовують матеріал краще, якщо графічні зображення підкріплюються аудіо-супроводом, а не текстом, якщо тільки текст не містить технічних термінів або учні не є носіями іншої мови [3, с. 155].

У процесі проведення уроків іноземної мови послуговуємося такими технологіями:

- Zoom-конференції, Google Meet-зустрічі для розгляду теоретичних питань, а також тренування та покращення комунікативних навичок;

- загальний чат у Telegram, Viber – для тренування граматики та вимови (якщо учні відповідають у форматі аудіо повідомлень);

- Google Classroom – безкоштовний вебсервіс, за допомогою якого здійснюємо розміщення навчальних матеріалів, текстів тощо;

- відео-повідомлення або пряма трансляція у Facebook, Instagram, Zoom, які допомагають оцінити говоріння та вимову.

Використання текстових та графічних екранів, мультиплікаційних вставок, відеокліпів, спеціальних програм демонстрації дозволяють підвищити доступність розуміння теоретичного матеріалу. Функціонал зазначених засобів забезпечує підвищення наочності та орієнтований на диференційований та індивідуальний підхід у навчанні.

Дистанційне навчання іноземним мовам сприяє зовнішньому стимулюванню усвідомлення та сприйняття навчальної інформації, посиленню мотивації до вивчення іноземної мови, розвитку метанавичок, необхідних для командної роботи, засвоєнню знань не лише за потребою, а й за бажанням, активізації механізму запуску самооцінки та аналізу власних успіхів у навчанні.

Доцільне використання практично безмежних можливостей сучасних технічних засобів на заняттях англійської мови має сприяти формуванню мовних навичок, розвитку творчого мислення та, найголовніше, прагнення постійного вдосконалення іншомовної компетентності.

Використання інформаційних технологій у процесі викладання іноземних мов сприяє розвитку творчих можливостей і здібностей учнів, створенню умов для самоосвіти учнів, підвищенню рівня використання наочності на уроці, набуттю реального досвіду міжкультурного спілкування іноземною мовою, збагаченню знань учнів про історію та культуру країн, що вивчаються, розвитку вміння орієнтуватися у сучасному іншомовному інформаційному середовищі.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що використання інформаційних технологій в сучасних реаліях є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу в закладі загальної середньої освіти, що сприяє модернізації загальної освіти, формуванню функціональної грамотності учнів, дозволяє здійснити системно-діяльнісний підхід у навчанні та успішно формувати навчально-пізнавальну, комунікативну, загальнокультурну та інформаційну компетенції учнів.

Література:

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Потапенко Н. Актуальні проблеми навчання іноземних мов в умовах дистанційної освіти. Збірник наукових праць. Ізмаїл. 2021. 106 с.
3. Miller, M.D. (2014). *Minds online : Teaching effectively with technology*. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press

ОЦІНКА СТУПЕНЮ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ТА ЛІКАРІВ-ІНТЕРНІВ

Кузьменко Наталія Валентинівна,
асистент кафедри педіатрії №2
Полтавський державний медичний університет

Іваницька Тетяна Анатоліївна,
асистент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини
Полтавський державний медичний університет

Танянська Світлана Михайлівна,
кандидат медичних наук, доцент кафедри педіатрії №2
Полтавський державний медичний університет

Пода Ольга Анатоліївна,
кандидат медичних наук, доцент кафедри педіатрії №2
Полтавський державний медичний університет

Несіна Інна Миколаївна,
кандидат медичних наук, доцент кафедри педіатрії №2
Полтавський державний медичний університет

Готовність до практичної діяльності – це сфера освітніх досліджень, яка зосереджена на підготовленості випускників до виконання професійних обов'язків у майбутній практичній діяльності. Достатній рівень усвідомленої готовності до практики здатний подолати чи пом'якшити стрес і невизначеність, які виникають у випускника вищого навчального закладу в процесі переходу від теорії до практики [1]. Особливо це стосується новоспечених випускників професій охорони здоров'я, які потрапляють у доволі відповідальні й стресові робочі умови. Зазвичай, вперше прийшовши в клініку, студенти-медики гостро відчують прогалини у теоретичних знаннях й практичних навичках, почувавши себе некомпетентними у роботі з пацієнтом. Внаслідок пов'язаного з цим постійного стресу можливе формування негативної домінанти щодо впевненості в собі і навіть наступних клінічних результатах ведення хворого [2]. Сприйняття готовності до практики тісно пов'язане з якістю навчання, а також з індивідуальним досвідом та очікуваннями [3]. Обов'язкова складова студентоцентрованого навчання здобувачів вищої медичної освіти – розбір конкретних клінічних випадків, розвиток дослідницьких і практичних навичок, міжпрофесійної навчальної діяльності, що формують клінічне мислення та вдосконалюють інші фахові компетентності майбутнього спеціаліста [4].

За часту для здобувача вищої медичної освіти перехід до трудової діяльності є приголомшливим, оскільки потребує переносу теоретичних знань в клінічну практику та побоювань щодо медичного втручання, пов'язаного з ризиком для здоров'я пацієнта [5]. На відчуття професійної неадекватності й недостатнього рівня підготовки до практичної діяльності особливе значення має безперервне навчання, відповідність медичного працівника високим стандартам оптимального догляду за пацієнтами та здатність до навчання впродовж всього життя. Роль навчальних програм, які опановує студент-медик в процесі здобуття вищої освіти, полягає не тільки у сприянні позитивним результатам навчання, а й у плавному переході від теоретичного навчання до клінічного середовища. Велике значення приділяється підвищенню усвідомленої готовності до практичної діяльності, у тому числі оволодіння навичками, вміннями та розуміння ролей у системі охорони здоров'я, а також сприянню мотивації до навчання протягом усього життя.

Мета дослідження: оцінка ступеню готовності до клінічної практики у здобувачів вищої медичної освіти 4 і 6 курсів медичних факультетів № 1, 2; 4 курсу стоматологічного факультету, а також лікарів-інтернів зі спеціальностей 222 Медицина та 228 Педіатрія Полтавського державного медичного університету.

Матеріали і методи. Ми використовували послідовний, пояснювальний підхід, що включав збір та аналіз кількісних даних (шляхом онлайн-опитування). Всього за 2021-2022 навчальний рік та осінній семестр 2022/2023 навчального року було проанкетовано 173 здобувача. Розроблений нами опитувальник включав 51 запитання, розподілені на сім розділів. Кожне опитування оцінювало сприйняття студентами-медиками та лікарями-інтернами їх досвіду клінічної підготовки, зосереджуючи увагу на шести кластерах навичок: основні навички; розширені навички консультування; особисті та професійні навички; здібності, орієнтовані на пацієнта; клінічні та навички системного мислення. Крім того, були використані демографічні питання: вік, стать, місце проживання (місто чи сільська місцевість), наявність членів сім'ї з медичною освітою чи працівників у сфері охорони здоров'я.

Загалом за весь період дослідження нами було проанкетовано 173 здобувача вищої освіти та післядипломного факультету Полтавського державного медичного університету.

Для заохочення учасників анкетування надавати відверті та детальні дані було зроблено акцент на чесності, анонімності та конфіденційності.

Оцінка отриманих даних проводилась за 5-бальною шкалою Лайкерта, де судження опитуваного щодо ступеню засвоєння певного навичку оцінювались від 1 (не виражений) до 5 (надзвичайно виражений) балів.

Отримані результати. Із усієї сукупності анкетованих (n=173) 42,2% склали студенти 4 курсу, 38,7% – 6 курсу, 1,7% - 5 курсу, 17,4 % – здобувачі післядипломної освіти.

Розподіл респондентів за спеціальностями:

- здобувачі ОПП 222 Медицина додипломної вищої освіти 42,4%, післядипломної – 4,6% опитуваних;
- здобувачі ОПП 228 Педіатрія – 31,8% студентів-медиків та 9,5% – лікарів-інтернів;
- здобувачі 4 курсу стоматологічного факультету (ОПП 221 Стоматологія) – 11,6%.

Вік учасників дослідження становив переважно до 25 років (81,5% опитуваних) та 18,5% респондентів віком від 25 до 30 років. Переважною більшістю здобувачів були жителі міста – 134 респондента (77,5%), решта – сільської місцевості. Лише 67 здобувачів (38,7%) виявились першими у своїй родині, хто навчався в медичному університеті та/або мали членів сім'ї з досвідом роботи в галузі охорони здоров'я.

Оцінка результатів за шкалою Лайкерта.

Оцінка здібностей, орієнтованих на пацієнта (питання кластеру 1), продемонструвала, що 65,3% респондентів розуміють концепцію "Пацієнт-орієнтована модель надання медичної допомоги", а 73,9% - вплив практики, орієнтованої на задоволеність пацієнта. Навички надання належної допомоги людям різних культурних та соціальних верств населення та спільного управління прийняттям рішень досконало засвоїли 125 та 113 респондентів відповідно. Відповіді на запитання про розширені навички консультування (кластер 2) підкреслили, що переважна більшість респондентів розуміють важливість медичної грамотності та її вплив на інформовану згоду навчання пацієнтів щодо зміцнення здоров'я (76,9%), а також важливість ефективного й чуйного спілкування з пацієнтами та родичами (74,6%). 111 (64,2%) здобувачів комфортно почувають себе в ролі консультанта.

Аналіз відповідей на запитання третього кластеру («Основні навички») показав високий рівень оволодіння навичками уважного спостереження – 2/3 сукупності анкетованих, 76,9% респондентів розуміють сферу своєї практичної діяльності, 75,2% – гарно вміють збирати анамнез. Третя частина анкетованих (30,1%) повідомили про свої труднощі з навиком обстеження пацієнта, а 28,3% – мають проблеми з вибором необхідних методів дослідження та інтерпретацією отриманих результатів. Самими низькими показниками даного кластеру виявились оцінки навичок клінічного обґрунтування та постановки діагнозу й вміння безпечного призначення/відпуску лікарських засобів (63 та 83 респонденти відповідно).

Оцінка навичок кластеру 4 («Особисті та професійні здібності») продемонструвала низькі рівні здатності впоратися з обмеженими ресурсами в клінічних умовах (39,3%), лише у 36,4% анкетованих виявили готовність боротьби з невизначеністю й невпевненістю. Тільки 46,2% респондентів готові взяти на себе роль викладача. Майже всі учасники дослідження (93,7%) ставляться самокритично до своєї професійної діяльності, усвідомлюють свої професійні недоліки/невміння (87,8%), хоча більш-менш досконало володіють навичками ефективного спілкування з колегами та здатні моделювати

взаємозв'язки з молодшим медичним персоналом (80,1% та 80,9% відповідно). 53 учасника не здатні управляти стресом та зміцнювати свою стресостійкість. Натомість готовність до самонавчання протягом всього життя простежується у 87% анкетованих.

Відповіді на запитання кластеру 5 («Клінічні навички») були представлені такими результатами: переважна більшість респондентів розуміють значення підтримки якісного догляду за пацієнтом (79,8%); на достатньому рівні володіють навиком базового харчування й ролі харчування в профілактиці та лікуванні захворювань (75,7%); 139 учасників (80,4%) спроможні використовувати джерела доказової медицини в догляді за пацієнтами. Найнижчий показник цього кластеру відповідав оцінці навичку раннього лікування пацієнтів з невідкладними станами – лише 52,8% респондентів.

Стосовно навичок системного мислення (кластер 6), більшість респондентів виявились добре підготовленими у забезпеченні та сприянні безпеці пацієнта (83,2% проанкетованих), здатними забезпечити свою безпеку в практичній діяльності, в ситуації безпосереднього контакту з інфекційними хворими (80,4% проанкетованих). Нижчі показники спостерігаються серед засвоєння навичок ведення медичної документації та володіння управлінням часом (63,7% та 66,5% відповідно). Здобувачі освіти показали достатній рівень володіння навичками прийняття організаційних рішень у 76,3% випадків, а використання клінічного аудиту – у 67% випадків. 52 учасника (30% респондентів) не засвоїли навички клінічного управління, в тому числі "доказова медицина".

Висновки. Проведене дослідження серед студентів-медиків та лікарів-інтернів базувалось на визначенні рівня засвоєння основних практичних навичок, вкрай необхідних у їх майбутній професійній діяльності: розширених навичок консультування; особистісних та професійних навичок; здібностях, орієнтованих на пацієнта; клінічних та навичок системного мислення. Результати анкетування чітко визначили прогалини в засвоєнні теоретичних знань та практичних вмінь серед здобувачів вищої медичної та післядипломної освіти. Це дослідження може бути підґрунтям для більш широкого впровадження використаного методу в медичних університетах для оцінки якості навчання здобувачів освіти та плануванні чи зміні навчальних програм з метою узгодження потреб та очікувань випускників з вимогами до спеціалістів галузі знань 22 Охорона здоров'я на місці працевлаштування.

Список літератури:

1. Malau-Aduli, B.S., Jones, K., Alele, F. et al. Readiness to enter the workforce: perceptions of health professions students at a regional Australian university. *BMC Med Educ* 22, 89 (2022). <https://doi.org/10.1186/s12909-022-03120-4>
2. García-Aracil A, Monteiro S, Almeida LS. Students' perceptions of their preparedness for transition to work after graduation. *Active learning in higher education*. 2021;22(1):49–62. (online: <https://doi.org/10.1177/1469787418791026>)

3. Kashbour WA, Kendall J, Grey N. Students' perspectives of early and gradual transitioning between simulation and clinical training in dentistry and their suggestions for future course improvements. *European journal of dental education*. 2019;23(4):471–81.

4. McLean SF. Case-Based Learning and its Application in Medical and Health-Care Fields: A Review of Worldwide Literature. *J Med Educ Curric Dev*. 2016 Apr 27;3:JMECD.S20377. doi: 10.4137/JMECD.S20377. PMID: 29349306; PMCID: PMC5736264.

5. Robins TG, Roberts RM, Sarris A. The role of student burnout in predicting future burnout: exploring the transition from university to the workplace. *Higher education research and development*. 2018;37(1):115–30.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ

Мисюкевич Микола Володимирович

студент магістратури
Рівненський державний гуманітарний університет

Мислінчук Володимир Олександрович

кан. пед. наук, доцент
Рівненський державний гуманітарний університет

Вступ. Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні свідчать про необхідність широкого впровадження в педагогічну практику компетентісно орієнтованих технологій, які сприятимуть набуттю молоддю професійних та життєво важливих вмінь і навичок. Повноцінну реалізацію комунікаційних та інформаційних ресурсів, яких надає мережа *Internet* вдається реалізувати за рахунок використання принципово нового підходу до організації процесу отримання фізичної освіти. Даний підхід базується на новому рівні використання наочності, вільному доступі до значних масивів наукової інформації, оперативному спілкуванні, використанні ефективних інструментів пізнавальної і дослідницької діяльності. Важливою особливістю даного підходу є те, що він ґрунтується на переході від практики авторитарної педагогіки – до ідей гуманістичного виховання особистості; від накопичення знань – до розвитку вміння оперувати здобутими знаннями: від фрагментарної – до безперервної освіти з орієнтацією на індивідуалізацію та диференціацію навчання та акцентуванням уваги на формуванні певних визначених видів компетентностей. Навчання учнів відповідно до потреб інформаційного суспільства вимагає широкого запровадження у навчальний процес сучасних педагогічних й інформаційно-комунікаційних технологій, застосування яких сприятиме інтенсифікації процесу навчання, підвищенню навчально-пізнавальної активності учнів, формуванню інформаційної культури і суттєвому поліпшенню їхньої підготовки. Парадигма сучасної освіти передбачає нові навчальні завдання щодо навчання фізики – створити таку систему загальноосвітнього процесу, яка буде не лише відповідати сучасним вимогам, але й стане основою розвитку майбутнього. У зв'язку з цим досить актуальним є застосування цифрових технологій в експериментальній і дослідницькій діяльності учнів.

Важливим критерієм перевірки ефективної підготовки вчителя фізики є вміння керувати навчально-дослідницькою роботою учнів під час проведення робіт фізичного практикуму. Дослідницький метод вивчення фізики, який найбільш за все пов'язаний з методами наукового дослідження і має використовуватися учнем при досягненні навчальних цілей, що вимагає самостійних дій на всіх етапах пізнавальної діяльності: від збору фактів до

перевірки правильності розв'язання навчальної проблеми і самооцінки власної діяльності. У зв'язку із зростанням інформаційної насиченості процесу навчання, необхідністю альтернативних шляхів виконання фізичного дослідження з урахуванням власних уподобань і досвіду учня, самовдосконалюючої і самореалізуючої діяльності, самоперевірки отриманих результатів зростає значення комп'ютерної складової в методиці проведення фізичного практикуму.

Мета роботи. Сучасна теорія та методика навчання фізики розглядає дистанційне навчання як процес, який дозволить формувати систему фізичних знань в учня з використанням комп'ютерних технологій та засобів телекомунікацій, що дозволяють забезпечити реалізацію інтерактивного діалогу суб'єкта навчання відповідно до його індивідуальних особливостей [2]. Однак, як показує практика, якщо для дисциплін гуманітарного спрямування дистанційне навчання можна організувати досить ефективно, то для технічних і природничих дисциплін ситуація менш прозора. Відсутність науково обґрунтованих механізмів і методів реалізації електронного навчання фізики пояснюється специфікою навчальної дисципліни [3]. Важливим етапом вивчення фізики є експеримент, який стимулює активну пізнавальну діяльність учнів і творчий підхід до отримання знань. При традиційному методі організації навчального процесу він реалізується у вигляді демонстраційного експерименту, програмованих лабораторних робіт та практичних занять. Утім, за дистанційного навчання подібна активізація діяльності обмежена очевидними технічними складнощами. Одним із шляхів вирішення даної проблеми може стати можливість віртуального експерименту в єдиному інформаційно-комунікаційному освітньому середовищі.

Матеріали і методи. Серед ресурсів з віртуального експериментування найбільшого розповсюдження у вчительській спільності набули: myphysicslab.com — на цій сторінці розміщено 52 віртуальні експерименти. Інтерфейс доступний лише англійською та німецькою мовами; vlab.co.in — ресурс для вивчення хімії й фізики на високому рівні. Для роботи також потрібно володіти англійською; virtulab.net — російськомовний сайт з великою базою структурованих віртуальних експериментів з хімії, біології, фізики та екології. Інформації про розробників немає; chemcollective.org — застосунок-симулятор хімічної лабораторії, що дає змогу ставити деякі досліди з неорганічної хімії; tinkercad.com — онлайн-застосунок, який дозволяє проектувати 3D-об'єкти, досліджувати закони електродинаміки, впроваджувати дистанційну STEM-освіту на базі значної кількості віртуальних елементів Arduino; lifelique.com — велика віртуальна бібліотека навчальних 3D-візуалізацій з біології, фізики, хімії, математики, астрономії й природознавства. Сайт має зручний інтерфейс та інтерактивні можливості з адаптування контенту під власний урок, в налаштуваннях доступна також й українська мова. Загалом користування платне, але, за умови реєстрації, доступний тимчасовий безкоштовний період з необмеженим доступом до всіх матеріалів; phet.colorado.edu — наразі чи не найпопулярніший ресурс з моделювання експериментів. Має інтерфейс українською мовою та дозволяє самостійно складати й проводити експерименти

за допомогою віртуальних приладів та компонентів, характеристики яких визначає користувач. За допомогою цього застосунку можна віртуально провести фактично всі демонстраційні та лабораторні роботи зі шкільного курсу. Користування сторінкою буде корисним також і під час очного навчання — на сайті можна попередньо моделювати параметри експерименту, а, впевнившись, що жоден прилад не постраждає від некоректного використання, ставити реальний дослід.

Результати і обговорення. Із запровадженням інформаційно-комунікаційних технологій в освіті розвивається комп'ютерне моделювання. Комп'ютерні моделі передбачають створення програмного середовища, яке поєднує в собі на основі математичної моделі явища або процесу засоби інтерактивної взаємодії з об'єктом дослідження і розвинуті засоби відображення інформації. Навчальні комп'ютерні моделі при цьому виступають моделями віртуальними, першочергове призначення яких проявляється у формуванні у суб'єкта навчання відповідних пізнавальних умінь на основі представлення предмета навчання. Однією із відмінних особливостей навчальної віртуальної моделі виступають специфічні способи візуалізації істотних властивостей модельованого явища, а також організації інтерфейсу програми, що підтримує самостійну роботу учнів з даною моделлю.

Розглянемо методичні особливості виконання роботи фізичного практикуму у 11 класі з використанням віртуальної лабораторії з електрики, Постійний струм: <https://phet.colorado.edu/uk/simulation/circuit-construction-kit-dc-virtual-lab> (рис. 2). Під віртуальною лабораторією будемо розуміти комп'ютерну програму, яка дозволяє моделювати фізичний процес, а також змінювати умови і параметри його проведення [5]. Інструкція до виконання роботи фізичного практикуму може мати наведений нижче вигляд:

Тема: Визначення електрорушійної сили та внутрішнього опору джерела струму.

Мета: Визначити ЕРС і внутрішній опір батареї гальванічних елементів на основі результатів вимірювання сили струму в колі та напруги на зовнішній ділянці кола.

Обладнання: віртуальна лабораторія з електрики (джерело струму, вольтметр, амперметр, вимикач, реостат, з'єднувальні провідники).

Порядок виконання роботи.

1. Складіть електричне коло за малюнком (рис. 1а) або схемою (рис. 1б). Установіть повзунок реостата в таке положення, щоб опір реостата був максимальним.

2. Виміряйте напругу на клеммах джерела струму у випадку, коли ключ розімкнутий (отримане значення відповідатиме ЕРС джерела струму - $\varepsilon_{\text{вим}}$).

3. Замкніть ключ і виміряйте силу струму I в колі та напругу U на зовнішній ділянці кола.

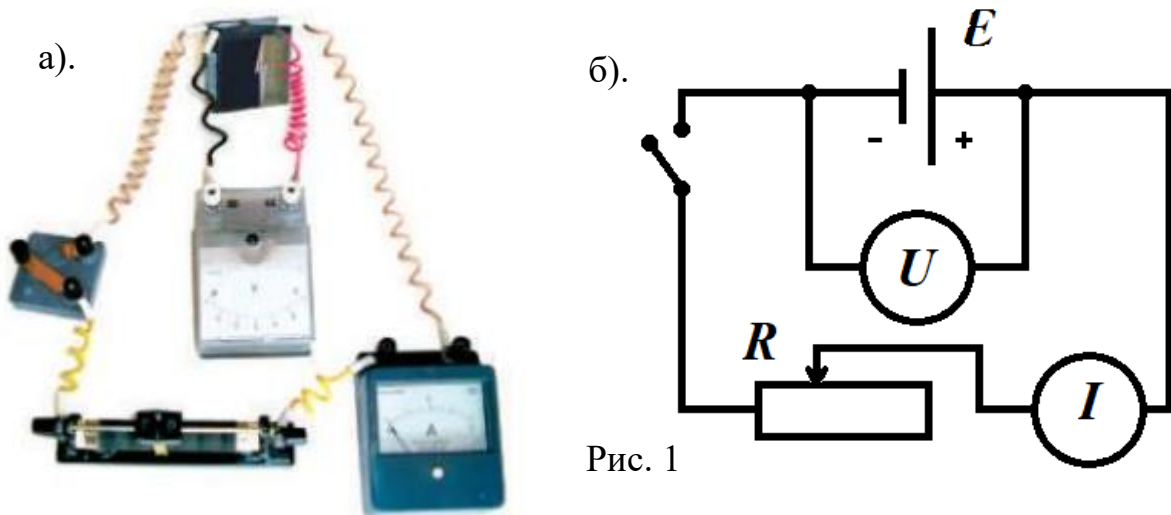

Рис. 1

4. Пересуньте повзунок реостата (тобто змініть його опір) і знову виміряйте силу струму I в колі та напругу U на зовнішній ділянці кола.
5. Повторіть дії, описані в п.4 ще тричі.
6. Скориставшись формулою $r = \frac{\varepsilon_{\text{вим}} - U}{I}$, визначте внутрішній опір r джерела струму за результатом кожного досліду та середнє значення внутрішнього опору ($r_{\text{сер}}$): $r_{\text{сер}} = \frac{r_1 + r_2 + r_3 + r_4 + r_5}{5}$.
7. Оцініть абсолютну та відносну похибки вимірювання ЕРС джерела струму та внутрішнього опору.

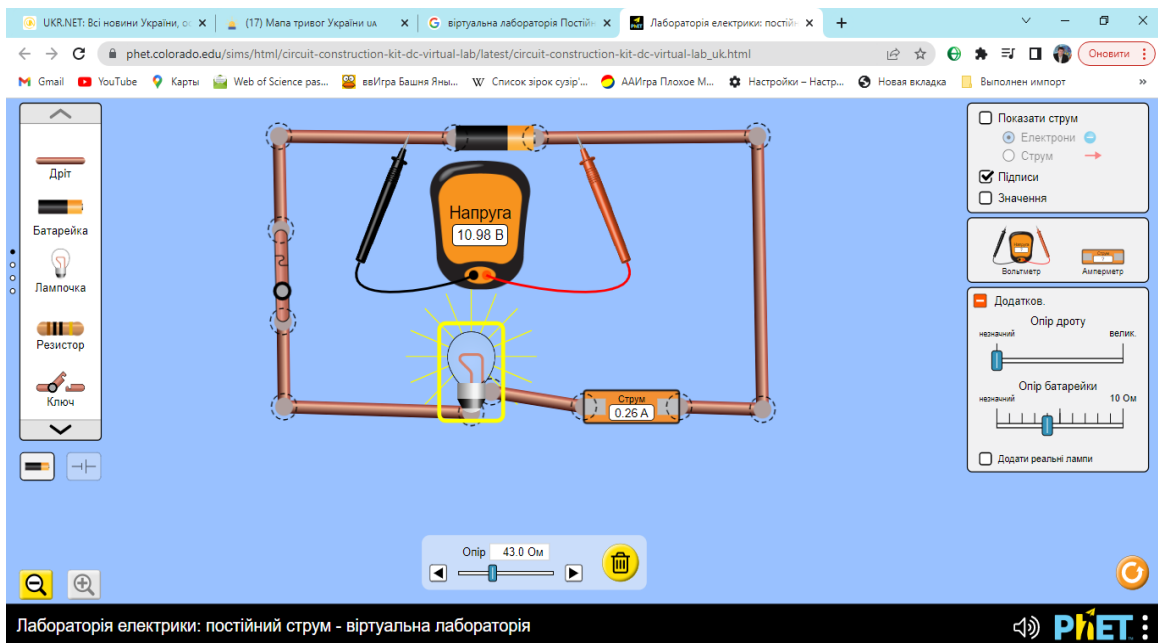

Рис. 2. Інтерфейс віртуальної лабораторії.

На рис. 2 зображено інтерфейс віртуальної лабораторії з електрики: постійний електричний струм. В якості реостату в даному випадку виступає електрична лампочка, опір якої почергово змінюється під час виконання лабораторної роботи. Зауважимо, що на етапі підготовки до лабораторної роботи для коректного функціонування віртуальної лабораторії необхідно встановити

характеристичні значення джерела живлення (внутрішній опір та електрорушійна сила).

Висновки. Як правило, інтернет ресурси, що містять *on-line* лабораторії, мають досить широкий спектр можливостей (від відео-фрагментів дослідів до симуляцій складних фізичних процесів). Загалом, віртуальний експеримент скерований на досягнення тих же дидактичних цілей, що й відповідний реальний фізичний експеримент. Він сприяє формуванню навичок здійснення дослідження з використанням приладів та обладнання сучасної фізичної лабораторії, а також викликає зацікавленість учнів як техніко-технологічний об'єкт. Можна погодитися з твердженням, що віртуальний експеримент не може у повній мірі замінити реальний, однак він наочно показує всі фізичні явища та певні експерименти, які не можна відтворити у реальному житті; продемонструвати ті тонкощі процесу, які на перший погляд непомітні при виконанні лабораторної роботи в реальному житті. Проте, лише взаємопов'язане використання реального та віртуального експерименту з фізики, дасть можливість учневі вивчати навколишній світ, його закони на більш високому рівні.

Отже комп'ютеризація експерименту розширює рамки обізнаності учнів з досліджуванним фізичним явищем, формує навички лабораторних вимірювань і надає їм упевненості у використанні сучасних експериментальних методів, ознайомлює з передовими способами пізнання, видами контролю за технологічними процесами, дає змогу по-новому підійти до робіт шкільного фізичного експерименту. Поряд з цим комп'ютерні моделі дозволяють індивідуалізувати навчальний процес, що є особливо важливим у випадку самостійного експериментування.

Список використаних джерел

1. Положення про дистанційне навчання (Наказ Міністерства освіти і науки України 25.04.2013 №466) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#n18>.
2. Пасіхов Ю.Я. Ресурс організації дистанційного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах / Ю.Я. Пасіхов // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2011. - №2. – С. 37-39.
3. Воронкін О.С. Організація дистанційного навчання з фізики – позашкільна підготовка обдарованої молоді до дослідницької роботи / О.С. Воронкін // Інформаційні технології в освіті. – 2012. - №12. – С. 119-126.
4. Головка М.В., Крижановський С.Ю., Мацюк В.М. Моделювання віртуального фізичного експерименту для систем дистанційного навчання в загальноосвітній і в педагогічній школах. // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2015. – Том 47. - №3. – С.36-48.
5. Забара О.А. Віртуальний експеримент як основний елемент запровадження синергетичного підходу до фізичного практикуму. // Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти ЦДПУ ім. В. Винниченка. Випуск 4 (1). 2017. – С. 144 – 147.

УПРОВАДЖЕННЯ «КРИГОЛАМІВ» В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА УМОВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Молчанюк Ольга Василівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри природничих дисциплін,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради

Борзик Олена Богданівна,
доктор філософії, старший викладач
кафедри природничих дисциплін,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради

На сьогодні психологічний, моральний, емоційний стан здобувачів фахової передвищої та вищої освіти досить нестабільний, адже війна вже торкнулася душі кожного. Своєю чергою, це значно ускладнює і професійну підготовку майбутніх фахівців: знижує мотивацію, зацікавленість, ініціативність, креативність та працездатність здобувачів освіти під час навчання. Тож, реалії сьогодення диктують нові вимоги до організації освітнього процесу за умов дистанційного навчання, зокрема в закладах фахової передвищої та вищої освіти.

Послугуючись власним педагогічним досвідом можемо стверджувати, що за таких умов надзвичайно важливим є створення безпечної комфортної емоційно-позитивної атмосфери, відкритого діалогічного простору, що мобілізує та приведе всі внутрішні потенціали майбутніх фахівців у стан рівноваги, налаштує їх на оволодіння обраною професією. Безумовно, важливу роль у даному контексті відіграє упровадження «криголамів» в освітньому процесі закладів фахової передвищої та вищої освіти за умов дистанційного навчання.

Під «криголами» ми розуміємо методи та прийоми створення атмосфери довіри, організації відкритої багатосторонньої комунікації між суб'єктами освітнього процесу та концентрації уваги на моментах, діях, подіях тощо [1, с. 4].

Переконані, що правильно дібраний «криголам» допоможе розколоти «кригу напруженості», емоційної замкнутості і тривожності, подолати психологічні бар'єри; дасть змогу здобувачам освіти зняти емоційне напруження перед початком заняття, позбутися відчуття спустошення; забезпечить усвідомлення особистостями своєї причетності до академічної спільноти і як результат – максимальне підвищення працездатності та налаштування майбутніх фахівців на здобуття освіти.

Відтак у 2022-2023 навчальному році в Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та Харківському педагогічному фаховому коледжі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради започаткована практика упровадження до стандартизованих форм організації аудиторної роботи (лекційних, практичних, семінарських занять), які проводяться в синхронному режимі, інноваційних допоміжних структурних елементів – «криголамів». Слід зауважити, що абсолютно всі «криголами» було адаптовано до проведення в умовах дистанційного навчання за допомогою широкого спектру наявних на сьогодні, онлайн інструментів. Опишемо практику упровадження «криголамів» в освітній процесі закладів фахової передвищої та вищої освіти більш детально.

Вправи-вітання – це жест, усне або письмове висловлювання, інший ритуал, що здійснюється при вступі в контакт з іншою людиною та демонструє ставлення однієї людини до іншої [1, с. 24].

Вітання можуть бути найрізноманітніші:

- прості – характерна проста структура та короткий проміжок часу (наприклад, «Здоровенькі були!», «Будьте здорові та щасливі!», «Доброго здоров'я!», «У добрий час!», «Рада зустрічі!» тощо);
- поетичні – викладач вітає здобувачів вищої освіти віршованими рядками (наприклад, «День прекрасний настає, усім він усмішки несе. Доброго ранку бажає, позитивом заряджає» та інші);
- психологічне налаштування – вид вітання, що заряджає молодих людей енергією і працездатністю, пробуджують пізнавальну активність (наприклад, «Це успіх!», «Енергія життя», «Психоформула», «Коло успіху», «Посмішка тепла», «Сім «я»», «Створюємо настрої», «Парасолька», «День буде продуктивним, якщо я буду...» та інші);
- інтерактивні – забезпечується міжособистісне спілкування, взаємодія усіх учасників спільноти між собою та з викладачем (наприклад, «Я скажу привіт тобі», «Вітальна», «Кав'ярня», «Дерево побажань» (рис. 1), «Іменні картки», «Коло побажань», ««Таємні» вітання» тощо).

Вітання студентської спільноти спрямоване на створення позитивної і доброзичливої атмосфери; умов для довірливого відкритого спілкування членів спільноти; усвідомлення здобувачами вищої освіти своєї причетності до колективу групи; налагодження партнерських відносин між студентами та викладачем.

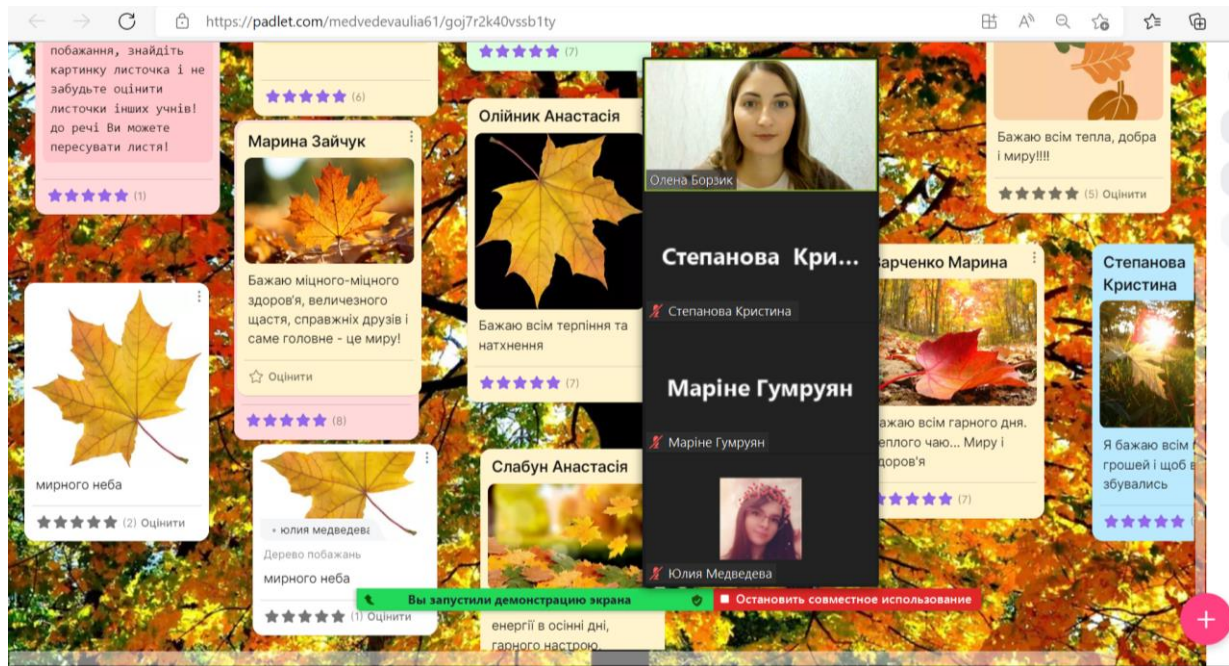

Рисунок 1. Приклад реалізації вітання «Дерево побажань» за умов дистанційного навчання

Вправи на знайомство – це значно більше, ніж просто пізнання імені людини. Важливо, щоб здобувачі вищої освіти знайомилися один з одним, перш за все, як з особистістю, наділеною індивідуальними властивими тільки їй якостями [1, с. 6].

Серед вправ на знайомство, які є ефективними за умов дистанційного навчання, слід виділити наступні:

- вправи на запам'ятовування імен членів спільноти (для першокурсників) – передбачають ефективність, швидкість запам'ятовування імен один одного (наприклад, «Будьмо знайомі!», «Лагідне ім'я», «Моє ім'я на букву...», «Іменна павутина», «Коло знайомств», «Вгадай моє ім'я» та інші);
- повідомлення фактів про себе – сприяють розкриттю молодих людей, усвідомленню кожною особистістю своєї індивідуальності та допомагають пізнати краще, як самого себе, так і одногрупників (наприклад, «Якби я був/була...», «Одна правда, дві брехні», «Факт мого життя», «Мій друг/подруга сказав/сказала би про мене, що я...», «Три слова про мене» (рис. 2), «Самореклама», «Автопортрет» тощо);
- вправи на виявлення спільного – сприяють об'єднанню учасників, виявленню спільних інтересів і вподобань (наприклад, «Впізнай, хто це», «Чарівна скринька», ««Так» – «ні»», «Наша історія» тощо);
- представлення іншого – дають змогу здобувачам вищої освіти краще пізнати один одного, розвивають навички спостережливості (наприклад, «На якого казкового героя ти схожий?», «П'ять речей», «Взаємне представлення», «П'ять добрих слів», «Що ми знаємо про ...?» та інші).

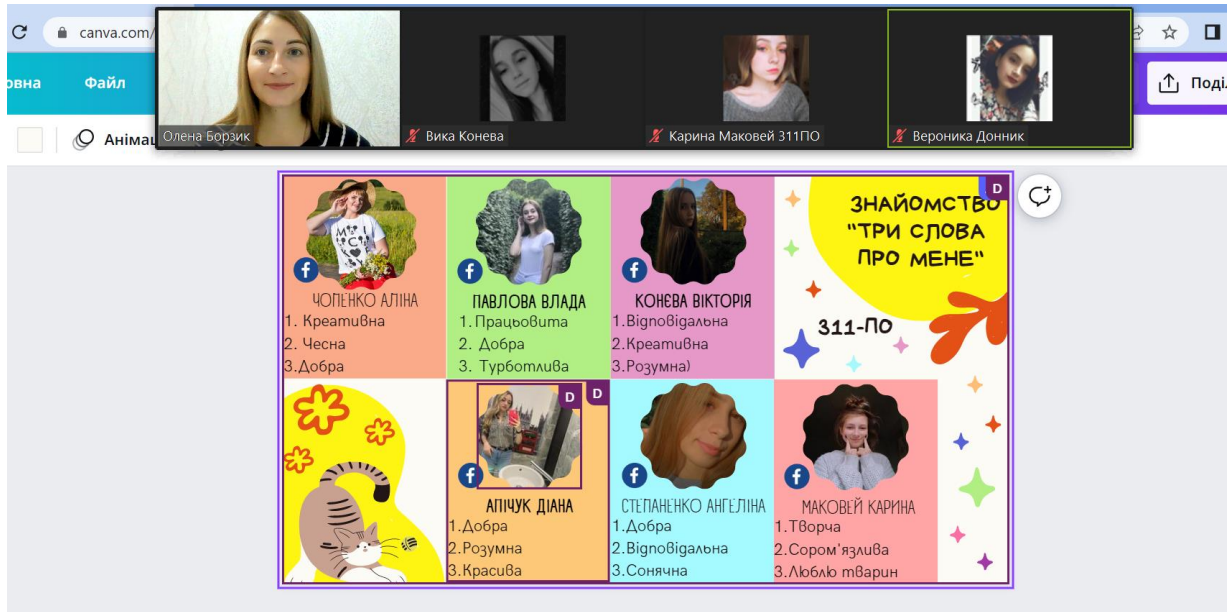

Рисунок 2. Приклад реалізації вправи на знайомство «Три слова про мене» за умов дистанційного навчання

Вправи-розминки – це вправи, що не несуть особливого смислового навантаження, а передбачають міжособистісну взаємодію, ефективну комунікацію здобувачів вищої освіти та сприяють налаштуванню особистостей на активну діяльність (наприклад, «Понятійний волейбол», «Колективна історія» (рис. 3), «Розкажи як було насправді», «Законодавець моди», «Вигадана історія», «Зоопарк», «Друкарська машина» та інші).

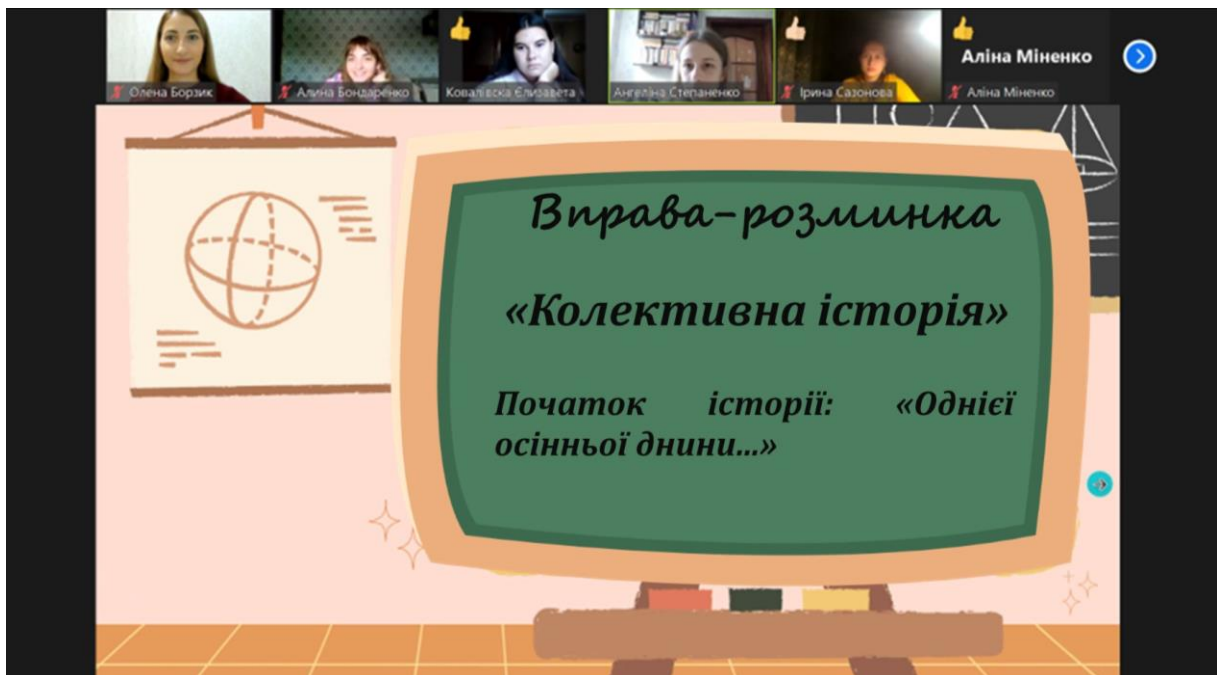

Рисунок 3. Приклад реалізації вправи-розминки «Колективна історія» за умов дистанційного навчання

Відкритий діалог – організація багатосторонньої комунікації, за якої передбачається обмін інформацією, емоційними станами, життєвим досвідом. Здобувачі вищої освіти мають змогу поділитися своїми думками, поглядами, захопленнями, ідеями, стурбованістю, враженнями, а також, підбадьорювати, підтримувати, надихати одногрупників власними розповідями та прикладом.

На даному етапі ефективними будуть такі методи, як «Банк запитань», «Я в моменті», «Відкритий мікрофон» (рис. 4), «Це мене турбує», «Хочу розповісти, що я...», «Пам'ятаю момент, коли я був щасливим/щасливою», «Мій настрій сьогодні», «Хочу поспілкуватися про...» та інші.

Рисунок 4. Приклад реалізації відкритого мікрофону «Пам'ятаю момент, коли я був щасливим/щасливою» за умов дистанційного навчання

Щоденні новини – передбачає інформування майбутніх фахівців про [1, с. 68]:

- сезонні зміни у неживій та живій природі (календарні дані, погода, сезонні зміни в неживій та живій природі, природі народні прикмети цього дня тощо) (рис. 5);
- подій світу, країни, рідного міста (історичні надбання; народні, церковні, професійні, екологічні знамениті дати та свята, винаходи людства минулого й сьогодення та інше);
- події у житті закладу освіти чи студентської групи (складання плану роботи на тиждень/день; досягнення здобувачів; заходи, що відбулися напередодні, анонс подій; результати виконання громадських доручень учасниками студентської групи, результати участі в різнопланових заходах тощо);
- події в індивідуальному житті кожної особистості (дні народження учасників студентської групи, будь-які важливі події із життя, персональні досягнення чи успіхи, родинні події, свята тощо).

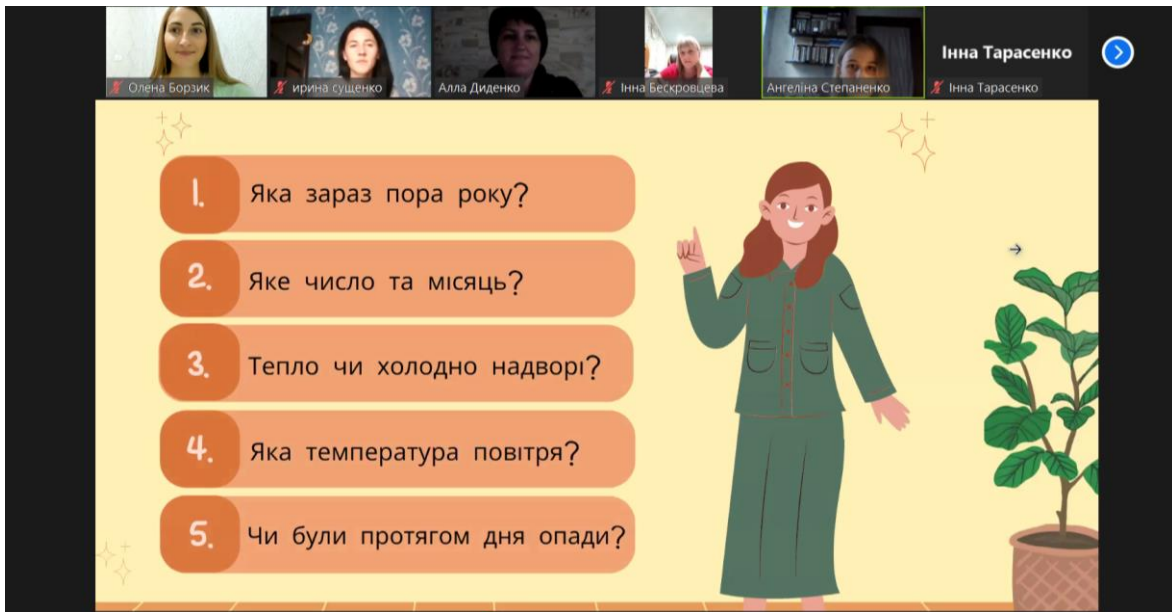

Рисунок 5. Приклад реалізації щоденних новин за умов дистанційного навчання

Ресурсні вправи – це короткотривалі вправи, техніки, що проводяться з метою зняття м'язового та психологічного напруження, мобілізації внутрішніх ресурсів, активізації уваги, забезпечення рухової чи інтелектуальної активності (наприклад, руханки («Гоп – хлоп», «Так – ні», «Реакції» тощо), енерджайзери («Банан», «Крокодил-бегемот-жираф-мишка», «П'ять хто» та інші), релаксації («Дорога додому» (рис. 6), «Мелодія душі», «Храм спокою», «Струмись світла і тепла», «Заземлення» тощо), дихальні вправи («Слон», «Жужелики», «Раз – два: видихаємо» та інші). На даному етапі є важливим застосування психотехнік з метою глибокого впливу на особистість молодих людей (наприклад, техніка метафоричного образу почуттів, техніка вивільнення глибоких емоцій через рухову або інтелектуальну активність, *аутоптрениги та інші*).

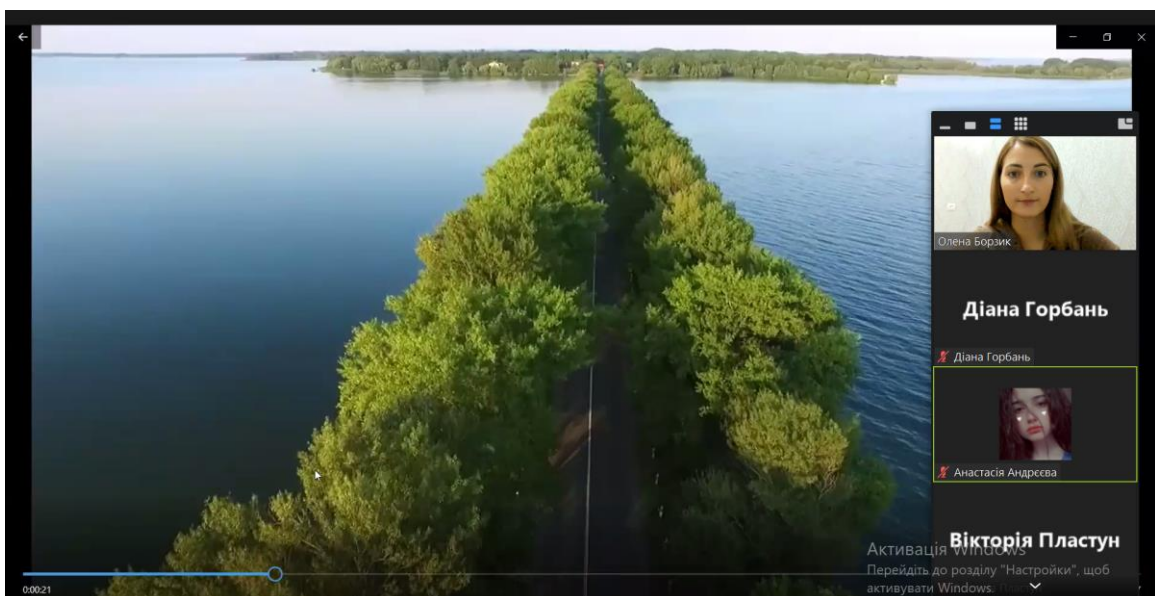

Рисунок 6. Приклад реалізації вправи на релаксацію «Дорога додому» за умов дистанційного навчання

Щоденні враження – передбачає усне чи письмове висловлювання здобувачів вищої освіти щодо емоцій, почуттів, отриманих вражень; доходження істини, відкриття чогось нового; усвідомлення того, чого раніше не усвідомлювали; того, що надихнуло під час заняття, викликало інтерес.

Наприклад, наприкінці заняття майбутнім фахівцям пропонується продовжити незакінчені речення типу «Найбільше мене вразило...», «А я б хотів/хотіла ще дізнатися про...», «Мій настрій на занятті...» (рис. 7), «Заняття сприяло розвитку...», «Я відчув/відчула, що можу...», «Я помітив/помітила, що у процесі роботи...», «Я відкрив/відкрила для себе, що...») та інші.

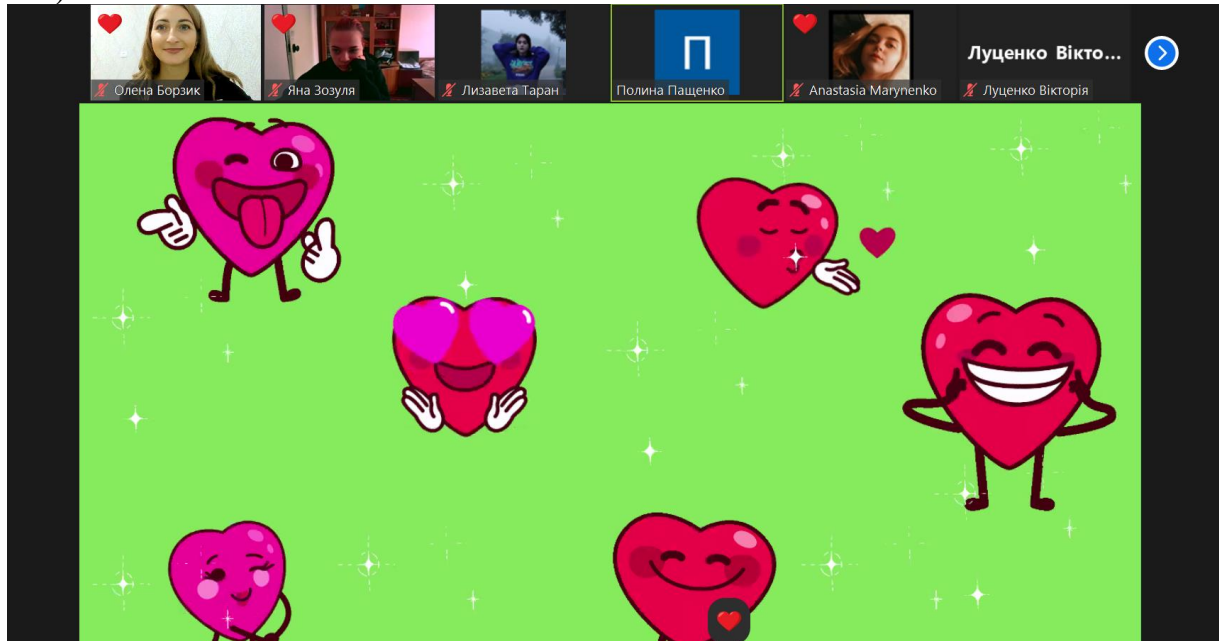

Рисунок 7. Приклад реалізації щоденних вражень «Мій настрій на занятті...» за умов дистанційного навчання

Завершальне коло – допоміжний елемент, що проводиться наприкінці синхронного заняття, завданнями якого є логічне позитивне завершення навчального дня; емоційна розрядка особистостей, відновлення внутрішніх ресурсів, пробудження віри у свої сили та можливості; вивільнення їх духовного потенціалу через реалізацію спеціальних вправ, методик, прийомів [1, с. 110].

За умов дистанційного синхронного навчання доцільно упроваджувати такі техніки, як-от: «Вітер надії», «Моя мрія», «Промінь душі», «Могуче дерево», «Вдихаємо радість», «Уявний подарунок», «Побажання для тебе» (рис. 8), «Ти молодець, бо ти сьогодні...», «Глечик» та інші.

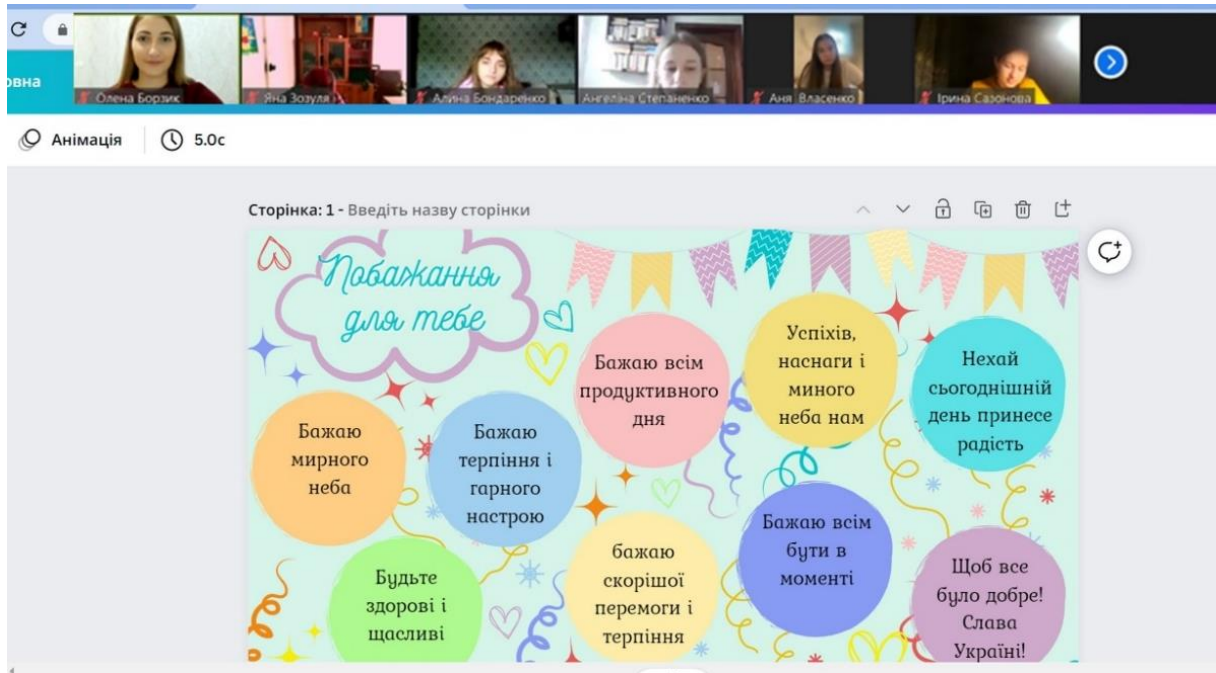

Рисунок 8. Приклад реалізації завершального кола «Найкращі побажання» за умов дистанційного навчання

Отже, упровадження вищеписаних інноваційних елементів, так званих «криголамів», органічно вплітається в освітній процес педагогічних закладів фахової передвищої та вищої освіти в умовах дистанційного синхронного навчання та сприяє активізації, мобілізації, розкриттю внутрішніх потенціалів, ресурсів, сил молодих людей; емоційному піднесенню, припливу енергії, натхнення; розвитку самосвідомості, накопичення культурного, духовного, соціального досвіду та нівелюванню застарілих шаблонів організації аудиторних занять у цілому.

Список літератури:

1. Криголами : практ. посіб. / уклад. О. Борзик ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – Харків, 2019. – 118 с.

МОТИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ СЕРЕД СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Музика Василь Іванович

викладач фізичного виховання
Чернівецький індустріальний фаховий коледж

Василик Оксана Петрівна

викладач фізичного виховання
Чернівецький індустріальний фаховий коледж

В умовах сьогодення студенти виявилися однією з найбільш уразливих верств населення. Вступаючи до заклад вищої освіти, більша частина першокурсників зіштовхується з цілою плеядою труднощів. І найбільш значущою є збільшення навчального навантаження, що провокує зниження рухової активності, змінює умови життя, викликає проблеми в соціальному та міжособистісному спілкуванні.

Студенти, особливо на початковому етапі навчання в освітніх установах, є досить вразливими для надбання різних дисфункцій організму, так як стикаються з різними проблемами в навчанні, адаптації. Рухове навантаження зменшується і, як наслідок, настає ряд проблем зі здоров'ям. Боротьба з цими проблемами криється в одному рішенні – занятті фізичною культурою, яка певний час була є невід'ємною частиною навчання у ВНЗ.

Неодноразово доведено, що здоров'я і благополуччя сучасного студентства є запорукою здоров'я і благополуччя нашої нації. Тому, вагому роль у покращенні даної ситуації відіграє вивчення і формування мотивів, інтересів і потреб сучасної молоді щодо занять фізичними вправами і спортом.

Сучасна система фізичного виховання студентської молоді навчальних закладів є пріоритетною у формуванні фізичної культури як виду загальної культури молодої людини, здорового образу й спортивного стилю життєдіяльності майбутніх фахівців.

На сьогоднішній день фізичному вихованню відведена особлива роль в складному процесі формування особистості. Фізичне виховання постає фундаментом здоров'я для розвитку інших сторін культури особистості, забезпечуючи внутрішні гарантії продуктивності освітнього процесу в закладі вищої освіти.

Для найкращого розуміння користі фізичної культури і найкращого досягнення спортивних результатів необхідно сформувати ряд мотивацій.

На думку багатьох науковців мотиваційний підхід до формування особи дозволяє розглядати фізичне виховання як процес створення у того, хто займається таких потреб, які найбільш сприятливі для його здоров'я, фізичного

розвитку і вдосконалення. Тому, цілком природно, що мотивація залучення індивіда до занять фізичними вправами і спортом грає первинну роль.

Отже, мотивація – це співвіднесення цілей, що стоять перед людиною, яких вона прагне досягти, і внутрішньої активності особистості, тобто її бажань, потреб і можливостей. Мотивація може бути позитивною, наприклад, якщо майбутній фахівець виражає бажання вчитися, прагне якнайкраще виконати навчальну діяльність. Інший студент прагне всіма силами уникнути навчання і занять, виявляючи негативну мотивацію до навчальної діяльності.

Потреба в русі, потреба в фізичному вдосконаленні, необхідність в збереженні і зміцненні здоров'я – ось мотиваційні основи занять фізичною культурою і спортом. Таким чином, для формування мотивації до занять фізкультурою необхідно створити інтерес до занять фізичної культури, сформувані потребу у фізичному самовдосконаленні і потреби в регулярних заняттях, з метою підвищення рівня здоров'я, підвищення розумової і фізичної працездатності.

Успіх роботи з фізичного виховання студентів у ВНЗ багато в чому залежить від того, наскільки ефективно будуть організовані заняття починаючи з 1-го курсу.

Проаналізувавши чималу кількість наукових праць можна виокремити наступні мотиви у навчальному процесі з фізичної культури:

1. Оздоровчі мотиви, дають можливість зміцнення свого здоров'я і профілактиці захворювань, надаючи сприятливий вплив фізичних вправ на організм.

2. Рухомо-діяльнісні мотиви. При заняттях фізичними вправами в організмі людини відбуваються зміни діяльності всіх систем, в першу чергу серцево-судинної і дихальної. Це благотворно впливає на організм і поліпшує фізичний стан.

3. Змагально-конкурентні мотиви. Цей вид мотивації дозволяє поліпшити спортивні досягнення людини і отримати задоволення від своїх позитивних результатів.

4. Естетичні мотиви. Зовнішній вигляд для студентів – це один з головних мотивів. Більшість осіб хочуть виглядати красиво і справляти враження на оточуючих.

5. Комунікативні мотиви. Під час занять фізичною культурою і спортом спілкування як між викладачем і студентом, так і між студентами є невід'ємною частиною процесу.

6. Пізнавально-розвиваючі мотиви. Під час занять фізичною культурою студент прагне пізнати свій організм, свої можливості і, звичайно ж, поліпшити їх за допомогою заняття спортом.

7. Творчі мотиви. Заняття фізичною культурою і спортом дають безліч можливостей для розвитку і виховання творчої особистості.

8. Психолого-значущі мотиви. Під час занять фізичною культурою студент занурюється в стан якоїсь абстрактності від проблем, тим самим відбувається

нейтралізація негативних емоцій у людини, тобто заняття спортом позитивно впливає на психічний стан молоді.

9. Виховні мотиви. Під час занять фізичною культурою і спортом у студентів розвиваються навички самопідготовки і самоконтролю.

10. Адміністративні мотиви. Заняття фізичною культурою не є обов'язковими у ВНЗ України. Складання тестування з виявлення рівня фізичної підготовки також не є обов'язковим. Якщо предмет фізична культура повернути у навчальні плани як обов'язковий, зі складанням заліку – це буде одна із головних мотивацій.

Отже, саме викладачі фізичного виховання повинні відігравати пріоритетну роль у формуванні в молоді установок на засвоєння ціннісного потенціалу фізичної культури, здорового стилю життя, актуалізацію фізичного самовдосконалення студентів і їхньої здоров'язберігаючої поведінки

Список літератури

1. Бойко О. Теоретичні аспекти впливу мотиваційних складових на підвищення ефективності занять із фізичної культури / О. Бойко // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту. ім. Лесі Українки / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козіброцький. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т. ім. Лесі Українки, 2013. – № 1 (21). – С. 94–98.

2. Біліченко О. О. Особливості мотивації до занять з фізичного виховання у студентів / О. О. Біліченко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 5. – С. 3–5.

3. Жуковський Є. І. Формування у студентів мотивації до самостійної фізкультурно-оздоровчої діяльності // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 381-388.

4. Колос О.А. Формування мотивації для занять фізичною культурою і спортом. // Режим доступу: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29567/9738.pdf?sequence=3>

5. Круцевич Т. Ю. Фізичне виховання як соціальне явище / Т. Ю. Круцевич, В. В. Петровський. Підр. Теорія і методика фізичного виховання / під ред. Т. Ю. Круцевич. – К. : Олімпійська література, 2008. – Т.1. – С. 27-46.

6. Мірошніченко В. О. Провідні мотиви до занять фізичним вихованням у студентів аграрних закладів вищої освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019 р., № 66, Т. 2., С.-62-67.

7. Ніколаєв К. Г. Формування мотивації до занять фізичною культурою студентів вищих навчальних закладів не фізкультурного профілю. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: [наук.-теорет. журн.]. Миколаїв: МНУ, 2010. № 1.31. С. 135–142.

8. Татарченко, Л.І., Присяжна, М.К. Лашко, Є.Л. Формування мотивації студентів до занять фізичною культурою та спортом. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2(340) Ч. 2 (Травень 2021), 2021. С. 83–89.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Найда Руслана Григорівна

кандидат педагогічних наук, доцент, голова циклової комісії,
ВСП «Дубенський педагогічний фаховий коледж Рівненського державного
гуманітарного університету»
м. Дубно, Україна

Якісна методична підготовка майбутніх вихователів стає можливою також завдяки створенню рефлексивного середовища, істотними рисами якого є проблемна ситуація, настанова на співпрацю, відносини, що передбачають використання досвіду однієї людини іншою. У цьому контексті йдеться, насамперед, про форми організації освітнього процесу у педагогічних коледжах, а саме: *організаційний* структурний елемент програмно-методичного забезпечення методичної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Так, кожна фахова методика передбачає реалізацію освітніх завдань у контексті таких форм, як: лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття, участь студентів у конференціях, дослідницьких та наукових проектах; написання та виконання курсових та самостійних робіт, рефератів, проведення наукових студентських конференцій, організація та проведення майстер-класів з фахових методик, педагогічна практика, іспити тощо.

Найбільш поширеними організаційними формами навчання є лекція та семінар. Лекційні заняття – передбачають передачу лектором інформації про особливості методики навчання дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти; відомостей про останні досягнення в педагогічній теорії і практиці з проблем організації життєдіяльності дітей та формування навичок, необхідних для успішної соціалізації у доросле життя, як-от: креативність, інноваційність, соціальні навички; ознайомлення з педагогічними технологіями в умовах дошкільних закладів тощо.

Проаналізуємо організаційні форми навчання, які використовуються викладачами фахових методик в педагогічних коледжах. Першими проаналізуємо лекцій, які застосовуються викладачі фахових методик, а саме: відкриті лекції (лекції є відкритими для вільних слухачів, запрошених гостей, професіоналів), лекції-презентації (лектором демонструється певний методичний аспект, метод, засіб, прийом організації освітнього процесу в дошкільних закладах), лекції-дискусії (інтерактивна робота з аудиторією, коли тема лекції розглядається у форматі «живої» дискусії, що передбачає керівництво викладачем групами студентів за попередньо визначеними викладачем позиціями «за» і «проти» для кожної підгрупи), лекції-обговорення (вивчення теми відбувається у форматі ток-шоу, відкритої бесіди, аналітичного

огляду та подальшого обговорення тощо), проблемні лекції (розкриття та вивчення теми відбувається в контексті розв'язання поставленої викладачем професійної задачі), лекції-практикуми (теоретичний виклад матеріалу відразу ж закріплюється практичним вправлінням), лекції-тренінги (викладачем пропонується спочатку прослухати теоретичний матеріал, закріплення відбувається тренуванням професійної дії, тренуванням у розв'язання педагогічної ситуації тощо). Відзначимо, що під час дистанційної та змішаної форм навчання найбільш ефективними були відкриті лекції, проблемні лекції та лекції презентації.

Водночас закріплення теоретичного матеріалу відбувалося на семінарських заняттях, як-от: семінари-практикуми, семінарах-повідомленнях. Зауважимо, пріоритетність теоретичного відтворення матеріалу на таких заняттях, на нашу думку, не забезпечує перехід одного типу діяльності (пізнавального) в інший (професійний) з відповідною зміною потреб і мотивів, цілей, дій, засобів, предметів і результатів необхідних для становлення майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти.

Організація практичних занять з фахових методик для майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти характеризується проведенням фрагментів пробних занять та вправлінням у практичних діях в умовах педагогічного коледжу, без своєрідного «безпосереднього занурення» в освітній процес дошкільного закладу. Натомість лабораторні заняття передбачають, насамперед, практичні вправління майбутніх фахівців дошкільної освіти з організації освітнього простору та процесу в умовах закладу дошкільної освіти та, що важливо, безпосередньо з дітьми. Натепер, зважаючи на автономію освітнього закладу у визначенні кількості годин відведених на лабораторні заняття, аналіз навчальних планів зі спеціальності 012 Дошкільна освіта виявив відсутність або незначну кількість годин передбачених для проведення лабораторних занять, відтак, на нашу думку, це послаблює методичний аспект підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Наприклад, для проведення лабораторних занять з методики фізичного виховання встановлено 4 год, 12 год – практичних занять, 20 год – лекційні заняття, у співвідношенні 1:3:6.

Важливим у методичній підготовці студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта є такі форми роботи як участь в конференціях різних рівнів, які посідають особливе місце в процесі формування методичної компетентності студентів зі спеціальності 012 Дошкільна освіта, оскільки їх участь дозволяє майбутнім фахівцям орієнтуватись у найновіших досягненнях науки щодо якісних та ефективних методів розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку в умовах сучасного глобалізованого та урбанізованого соціуму [1].

Принагідно зазначимо, що аналіз організації освітньої діяльності в коледжі не виявив досвіду із залучення студентів до роботи в центрах практичної підготовки, метою яких є формування практичних навичок. В цілому такі центри можуть функціонувати в педагогічних коледжах для здійснення додаткових освітніх послуг за замовленням батьків чи дитини, наприклад розвивають мовлення дитини, малювати з нею, навчати математики, робити аплікації,

конструювати тощо – це своєрідні додаткові розвиваючі заняття для дітей, які відбуваються поза межами закладу дошкільної освіти. Особливо, на нашу думку, актуальними відвідування таких центрів є для дітей, які виховуються та здобувають дошкільну освіту вдома та потребують передшкільної підготовки. Таким чином реалізувалися б цілі методичної підготовки – формування методичної компетентності у сфері взаємодії майбутнього вихователя із дітьми дошкільного віку, з батьками, керівником (організатором центру) та колегами (іншими студентами) [2].

Список літератури

1. Системи оцінювання якості професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: монографія. В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко, О. П. Радкевич, Н. В. Базелюк, Н. М. Корчинська, С. О. Леу; за заг. ред. В. О. Радкевич, О. В. Бородієнко. Житомир: «Полісся», 2018. 216 с.

2. Стандарт фахової передвищої освіти України: освітньо-професійний ступінь – фаховий молодший бакалавр, галузь знань 01Освіта/Педагогіка, спеціальність 012 Дошкільна освіта.

<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-fahovoyi-peredvishoyi-osviti-zi-specialnosti-012-doshkilna-osvita-osvitno-profesijnogo-stupenya-fahovij-molodshij-bakalavr>

НАУКОВЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАГІСТРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Опалюк Тетяна Леонідівна

док. пед. наук, проф.,
зав. каф. соціальної педагогіки і соціальної роботи
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Наукова діяльність є ефективною, якщо в її основі лежить наукове мислення. Воно має ґрунтуватися на строгій доказовості, логічній обґрунтованості результатів, вірогідності висновків, усуненні суб'єктивізму. Але одночасно наукове мислення передбачає формулювання припущень, імовірних суджень, гіпотез. Тому наукова діяльність передбачає високий рівень розвитку логічного мислення, культури мислення, фахової підготовки науковців, їх спрямованості на вдосконалення існуючих знань, відкритість до нових знань і готовність їх сприймати.

Мислення – це процес дослідницької та пізнавальної активності людини, метою якого є об'єктивне відображення в свідомості суті предметів, явищ і об'єктів навколишньої дійсності. Наукове мислення – це спосіб мислення, що відрізняється певними характеристиками від буденного мислення, або емпіричного. Наукове мислення за своєю суттю завжди є інноваційним, оскільки створює нові знання. Це обов'язкова його якість.

Інноваційна якість мислення завжди ґрунтується на новому знанні, втілюючи теоретичні знання, створені науковим мисленням, в прикладні розробки, що не можна здійснити без наукового мислення, проявом якого і однією з якісних ознак, є інноваційність.

Інноваційне мислення – одна з форм прояву наукового мислення на теоретичному, прикладному, галузевому та господарському рівнях.

Інноваційне мислення визначається як пошукове мислення, яким є наукове, і ділиться на два види: те, що збирає та систематизує знання; те, що поглиблює наявні знання, створює і розробляє нові знання. Все як наукове.

Специфічною формою подання продуктів наукової діяльності є стиль наукового мислення. Стиль наукового мислення є складною системою взаємодії когнітивно-методологічних і психологічних факторів руху думки вчених у певний історичний період.

З точки зору нормативно-гносеологічного підходу стиль наукового мислення розглядається як система методологічних регулятивів, що направляють науковий пошук, що детермінують активність учасників пізнавального процесу.

Принципи формування наукового мислення:

Об'єктивність. Інші методи пізнання характеризуються в поєднанні об'єктивного та суб'єктивного сприйняття, наприклад, образ художньої

діяльності передбачає оцінку, яку дає людина, яка створює її. І якщо її прибрати – образ втрачає свою цінність. Наука орієнтується на відділення особистісного від об'єктивного (закон Ньютона не дає нам інформації про особу цього вченого, про те, що він любив або ненавидів, в той час як будь-який портрет, виконаний художником, несе в собі відбиток суб'єктивного бачення)

Націленість на майбутнє. Стиль наукового мислення передбачає дослідження не тільки об'єктів, предметів і явищ, актуальних для сьогодення, але і тих, які будуть важливі в майбутньому. Для науки важливо передбачити як об'єкти в їх первісному вигляді будуть видозмінюватися в будь-які необхідні для людства продукти. Це обумовлює одну із завдань науки в цілому – визначити закони, згідно з якими розвиваються об'єкти. Спосіб наукового мислення визначає можливість конструювання майбутнього з окремих фрагментів, що існують у сьогоденні. Наука займається тим, що виділяє вірні «шматочки», частини, форми, які згодом стануть потрібними людству об'єктами або предметами.

Системність. Теоретичні принципи, на підставі яких будується комплекс знань, формують певну систему. Вона будується роками і століттями, містить у собі опис і пояснення фактів і явищ, які згодом визначають поняття і визначення.

Усвідомленість. Полягає в тому, що методи, якими здійснюється вивчення предметів, об'єктів, їхніх зв'язків між собою усвідомлюються і контролюються вченим.

Наявність свого концептуального матеріалу. Наукове пізнання закріплює теорії, поняття, закони на своїй мові – формули, символи тощо. Формування цієї мови відбувається упродовж всього періоду існування науки, і він регулярно оновлюється.

Обґрунтованість. У науці існує багато припущень і гіпотез, які можуть бути на певному відрізку часу не доведені. Проте, всі вони мають своєю метою стати об'єктивно доведеними та обґрунтованими.

Використання експерименту. Як і емпіричні методи пізнання, наукові методи передбачають використання експериментів в ситуаціях, коли відбувається формування понять і теорій. Однак, стиль наукового мислення дозволяє використовувати отримані результати для більшої кількості висновків і об'єктів.

Розвиток наукового мислення майбутнього фахівця з соціальної роботи передбачає формування особистісно зорієнтованої, персоніфікованої програми, яка максимально відображатиме індивідуальні особливості кожного, його потенційні можливості. Важливо розуміти, що наукове мислення розвивається як у процесі вивчення навчальних дисциплін, так і інших форм роботи у контексті професійного становлення, формування фахових компетентностей. Особливого значення набувають неформальні та інформальні форми організації діяльності, а також установка на розвиток компетентностей, пов'язаних зі здатністю провадити дослідницьку діяльність.

Формування наукового мислення є тривалим процесом поетапного здійснення цілого ряду взаємопов'язаних проміжних цілей. Сьогодні в рамках

фундаменталізації системи освіти інваріантом системи проміжних цілей є вимога переходу розумової діяльності майбутніх фахівців з рівня репродуктивної на рівень творчої діяльності. Немає сумнівів у тому, що такий перехід вимагає наукового мислення, залучення до аналізу протиріч і постановки проблем, висунення гіпотез, їх обґрунтування і доведення при поясненні явищ.

При формуванні у студентів наукового мислення необхідно розрізняти змістову (аналіз однієї з проблем науки) і методичну (застосування методу проблемного викладу знань) сторони проблемного подання матеріалу. Відбувається поступове переведення студентів з рівня формально-логічних узагальнень на рівень змістовних узагальнень, а згодом – на рівень гіпотетико-дедуктивного мислення і, відповідно, наукового пояснення і прогнозування явища, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, вміння пояснити методику рішення завдання.

При формуванні у студентів наукового мислення необхідно розрізняти змістову (аналіз однієї з проблем науки) і методичну (застосування методу проблемного викладу знань) сторони проблемного подання матеріалу. Відбувається поступове переведення студентів з рівня формально-логічних узагальнень на рівень змістовних узагальнень, а згодом – на рівень гіпотетико-дедуктивного мислення і, відповідно, наукового пояснення і прогнозування явища, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, вміння пояснити методику рішення завдання.

Найвищого рівня пошукової самостійності можна домогтися на заняттях, що проводяться дослідним методом. Важливо в ході навчання відпрацьовувати методику рішення експериментальних завдань на основі міжпредметних зв'язків, застосовуючи методи наукового пізнання з поступовим ускладненням характеру завдань.

Будь-яка наукова проблема передбачає наявність протиріч, вирішення яких і складає суть наукової роботи.

Простежуються *п'ять типів протиріч*: протиріччя експерименту (протиріччя між двома або кількома дослідними даними); протиріччя між дослідом і теорією (фактом і узагальненням); протиріччя між старою і новою (менш і більш повною) теоріями; протиріччя між двома співіснуючими односторонніми теоріями; протиріччя між об'єктивними і суб'єктивними факторами в конкретній системі.

Одночасно, практичні заняття мають готувати зацікавлених студентів до наукової діяльності.

Цього можливо досягти у різні способи:

- при розв'язанні практичних ситуацій демонструвати варіантність їх розв'язку із поясненням логіки кожного варіанту;
- обговорювати неоднозначність сутності багатьох категорій, наводити інші підходи до їх тлумачення і відображення;
- стимулювати самостійні дослідження студентів, по-перше, ставлячи завдання критично оцінити певне визначення, концепцію, методику, сформувані власні пропозиції і логічно їх обґрунтувати, по-друге,

ставлячи завдання знайти тему, яка потребує додаткового дослідження, дослідження в іншому аспекті, що спричинено зміною економічних і соціальних умов, або не досліджувалася.

Проблемні ситуації будь-якої спрямованості та рівня складності можуть слугувати змістовою основою для розвитку наукового мислення.

Проблемна ситуація – інтелектуальне ускладнення людини, що виникає у випадку, коли вона не знає, як пояснити певне явище, факт, процес дійсності, не може досягти мети знайомим їй способом, що спонукає людину шукати новий спосіб пояснення або спосіб дії.

Основні функції проблемної ситуації:

- визначення напрямку розумового пошуку, тобто діяльності зі знаходження способу розв’язання проблемної ситуації;
- формування пізнавальних здібностей, інтересу, мотивів діяльності з засвоєння нових знань.

Проблемні ситуації *класифікуються* за різними критеріями:

- за спрямованістю: на пошук нових знань або способів дії, на виявлення можливості застосування відомих знань і способів в нових умовах;
- за рівнем проблемності залежно від того, наскільки гостро виражені суперечності;
- з дисциплін і предметів, у яких допустиме застосування тих чи інших проблемних ситуацій;
- за характером змістової сторони суперечностей: 1) недостатність знань для пояснення нового факту, умінь для вирішення нового завдання; 2) необхідність використовувати раніше засвоєні знання і (або) уміння, навички в нових практичних умовах; 3) наявність суперечності між теоретично можливим шляхом рішення задачі і практичною нездійсненністю вибраного способу; 4) наявність суперечності між практично досягнутим результатом виконання завдання і відсутністю знань для його теоретичного обґрунтування.

Отож, дослідницьке мислення розгортається у напрямі від використання відомих підходів, алгоритмів та методів вирішення проблемної задачі визначеного типу до пошуку варіанту рішення, яке буде оптимальним саме для конкретної ситуації, виходячи з її особливостей, характеристик, а також безпосередніх її учасників. Логіка: від типового – до конкретного і визначає напрям наукового пошуку, а відтак і характер наукового мислення дослідника.

Список літератури

1. Основи професійної майстерності в соціальній сфері / автор-укладач Т.Л. Опалюк. Кам’янецьПодільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. – 206 с.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ШЛЯХОМ УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОГОЛГІЙ

Савченко Вікторія Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри виховання та культури здоров'я
Дніпровська академія неперервної освіти

Лаврова Лариса Василівна,

кандидат філософських наук, доцент,
завідуюча кафедрою виховання та культури здоров'я
Дніпровська академія неперервної освіти

Куций Андрій Миколайович,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри виховання та культури здоров'я
Дніпровська академія неперервної освіти

Андрющенко Тетяна Георгіївна,

старший викладач кафедри виховання та культури здоров'я
Дніпровська академія неперервної освіти

На сьогоднішній день більшість педагогічних колективів розуміють, що традиційна система навчання застаріла як змістовно, так і методами, формами навчання та контролю і переконливо застосовують в навчально-виховний процес сучасні інноваційні технології навчання.

На сучасному етапі розвитку системи загальної середньої освіти в Україні кількість експериментальних шкіл, що розробляють чи апробують сучасні педагогічні інновації, за останні три роки збільшилася в середньому на 29 %. На всеукраїнському рівні експерименту зареєстровано 53 педагогічних інновацій, до реалізації яких залучено 142 загальноосвітніх навчальних заклади; на регіональному – 104 інновації, що діють в 345 закладах освіти.

У наш час потрібно вдосконалювати навчальний процес, посилювати його привабливість та результативність, вводити нові форми і технології навчання, зокрема інтерактивні технології. [1].

Метою інноваційних освітніх технологій навчання є: підвищення рівня інформованості і розширення знань учасників, формування цінностей і життєво важливих переконань та напрацювання необхідних практичних навичок відповідальної поведінки по відношенню до свого життя та оточуючих; розвиток комунікативної компетентності учнів.

Для того, щоб досягти узагальненої мети, потрібно розвивати комунікативні уміння:

- ✓ уміння вступати в контакт;
- ✓ уміння ставити питання;
- ✓ уміння вести "малу розмову";
- ✓ уміння стимулювати учня до формування відстоювати власну позицію;
- ✓ уміння почути і зрозуміти те, що мав на увазі учень;
- ✓ уміння сприйняти і зрозуміти те, що учень не в змозі був висловити;
- ✓ уміння передати учню, що його почули і зрозуміли;
- ✓ уміння вирівнювати емоційне напруження у бесіді.

Цілями інноваційних технологій навчання можуть бути:

- ✓ інформування (про певні явища) та набуття учнями нових професійних навичок та умінь;
 - ✓ формування навичок співпраці, засад толерантності шляхом визначення межі власної терпимості та поваги до прав і свобод інших людей;
 - ✓ формування навичок аналізу першоджерел і означень;
 - ✓ формування навичок логічного мислення, аналізу, вибору і презентації інформації або проблематики;
 - ✓ опанування новими технологіями в професійній діяльності, сфері;
 - ✓ зменшення чогось небажаного (проявів моделей соціально неприйнятної поведінки, стилю неефективного спілкування, особливостей реагування тощо);
 - ✓ зміна стереотипів, поглядів на проблему, процес навчання, аби усвідомити його переваги та зрозуміти, що він може надавати наснагу та задоволення;
 - ✓ підвищення здатності учнів щодо позитивного ставлення як до себе так і до життя.

Для підвищення ефективності навчально-виховного процесу шляхом упровадження інноваційних освітніх технологій нами запропоновані наступні інтерактивні методи навчання: інформаційне повідомлення, міні лекції, мозковий штурм, аналіз історій та ситуацій, інтерактивні презентації, рольові ігри, запитання та відповіді, дебати, рухливі ігри; основними формами роботи є групова робота, робота в парах, індивідуальна.

Запровадження інтерактивних методів навчання, які підвищують навчально-виховний процес здійснюється через тренінг.

В своїй науковій роботі О.І. Шапран [2, с. 55] зазначила, що тренінгові технології сприяють: розвитку сили, волі, цілеспрямованості слухачів, привчанню їх до професії вчителя; виявленню сильних та слабких сторін кожної особистості; формуванню почуттів обов'язку та відповідальності; співставленню запланованих цілей з власними можливостями та навчання способів поведінки типових для людини з високорозвиненою мотивацією.

Форма проведення тренінгу має суттєве значення, однак головним є його зміст. Для того, щоб реально вплинути на свідомість і поведінку слухачів, зміст тренінгу повинен:

- ✓ бути ретельно спроектованим;
- ✓ бути максимально наближеним до потреб і проблем учасників;
- ✓ враховувати рівень їх актуального розвитку і завдання найближчого розвитку;

✓ орієнтуватися на формування цінностей, знань, умінь і навичок, які є основою позитивної поведінки;

✓ включати обговорення делікатних тем не ізольовано, а в контексті інших важливих проблем.

Проведення тренінгу – не мистецтво, а скоріше технологія. Кожен учитель здатен оволодіти нею. Тим більше, що навіть елементи тренінгу дуже позитивно сприймаються учнями і надихають педагогів на вдосконалення своєї майстерності.

Тренінг як форма педагогічного впливу передусім передбачає використання активних методів групової роботи.

Використання інтерактивних технологій навчання передбачає вирішення наступних завдань:

✓ озброєння вчителя різноманітними формами та методами організації навчальної діяльності при викладанні предметів;

✓ стимулювання учнів до висловлювання, використання різних способів розв'язування ситуативних завдань, без страху помилятися;

✓ усвідомлення трьох компонентів змісту предмету: інформаційного; операційного; мотиваційного;

✓ надання базової інформації про головні вимоги до сучасного уроку і особливості їх реалізації;

✓ чіткого усвідомлення способів організації заняття на основі інтерактивних методів навчання.

Чітка організація навчально-виховного процесу надасть можливість сформулювати наступні вміння (навички) учнів:

✓ логічного мислення, аналізу, вибору і презентації інформації або проблематики;

✓ співпраці, засад толерантності шляхом визначення межі власної терпимості та поваги до прав і свобод інших людей;

✓ проектування опорних схем, вправ для створення доброзичливої атмосфери і продуктивної роботи у групах.

Список літератури

1. Комар О.А. Авторська система підготовки майбутнього вчителя початкової школи до застосування інтерактивної технології у професійній діяльності / О.А. Комар// Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету Серія: Педагогіка. – 2009. - №5. – С.74-80.

2. Шапран О.І. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі: [монографія] / Шапран О.І., Доброскок І.І., Коцур В.П., Нікітчина С.О. – Переяслав-Хмельницький, Видавництво С.В Карпук, 2008. – 285 с. – ISBN 978-966-8906-23-7

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Свиридкіна Наталія

магістрантка кафедри дошкільної освіти,
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

Актуальність проблеми сенсорного розвитку дітей, формування уявлень про сенсорні еталони, починаючи з раннього віку, обґрунтована тим, що формування системи елементарних знань про предмети явища довкілля є одним із завдань розумового і пізнавального розвитку дитини. Загальновідомо, що повноцінне сприймання необхідне для подальшого життя, навчання у школі, застосування у практичній діяльності (ігровій, сенсорно-пізнавальній, трудовій, математичній тощо). Сенсорне виховання дітей раннього віку спрямоване на формування сприймання навколишнього світу, слугує основою для пізнання довкілля, а першою сходинкою, безперечно, є чуттєвий досвід.

На думку Н. Грами, із сенсорного розвитку виростає логічне пізнання, яке прискорює накопичення нових чуттєвих даних, сприяє їх включенню до раніше створеної системи знань і досвіду. Чим вищий сенсорний розвиток дитини, тим більше фактів і явищ потрапляє у сферу її сприймання [6]. У сучасних наукових розвідках, присвячених проблемі сенсорного розвитку дітей раннього віку значна, йдеться про необхідність розроблення якісного дидактико-методичного супроводу освітнього процесу в групах раннього віку [5].

Результати аналізу наукової і фахової літератури, дослідницької роботи дозволили визначити організаційно-педагогічні умови сенсорного розвитку дітей раннього віку:

- створення та збагачення розвивального предметно-просторового середовища, спрямованого на розвиток самостійності та розкриття потенціалу дітей раннього віку;
- організація різноманітних самоцінних видів дитячої діяльності, які сприятимуть цілісному розвитку дітей раннього віку, їх соціалізації, адаптації до умов закладі дошкільної освіти;
- поетапне формування сенсорних еталонів у дітей раннього віку;
- вибір засобів сенсорного розвитку та системи методів і прийомів залежить від мети дидактичної гри чи вправи.

Щодо забезпечення першої педагогічної умови, свідомі того, що розвивальне предметно-просторове середовище є важливим фактором сенсорного розвитку дітей раннього віку. У групах раннього віку необхідно створювати такі оптимальні умови, щоб дитина сприймала яскравий, насичений враженнями світ. Тобто забезпечувати багатство сенсорних вражень. Предмети, що оточують дітей, важливо підбирати так, щоб вони відображали різноманітність кольору, форми, матеріалів, гармонію довкілля (різноманітні побутові предмети, природній, покидьковий матеріал, різні штучно створені матеріали для сенсорного розвитку: вкладиші-форми, об'єкти для серіації та ін. З обов'язковим

включенням природних об'єктів, у процесі дій з якими діти можуть ознайомлюватися з їх властивостями та навчитися різних способів їх упорядкування (колекції мінералів, плодів, насіння тощо). Як показує практика, для дітей раннього віку слід підбирати предмети чистих тонів, чіткої і нескладної геометричної форми, різних розмірів.

Важливою організаційно-педагогічною умовою сенсорного розвитку дітей раннього віку є організація самоцінних видів дитячої діяльності. Активне залучення дітей до предметної діяльності, ігрової діяльності, дидактичних ігор, експериментування, конструювання, під час яких буде відбуватися діалогічна взаємодія з дітьми в умовах емоційної атмосфери та психологічного мікроклімату є потужним стимулом для активного пізнання дитиною предметів і явищ довкілля. Саме в грі, під час предметно-орудійних дій, руховій діяльності діти вправлятимуться у називанні еталонних властивостей та вчитимуться співвідносити еталони з реальними предметами.

Щодо забезпечення третьої педагогічної умови, маємо на увазі, що уміння дитиною користуватися сенсорними еталонами як способами сприймання довкілля формується упродовж тривалого часу. Спочатку використовується зразок одного предмету при сприйманні іншого, що сприяє підготовці для подальшого засвоєння сенсорних еталонів. Тобто певна характеристика форми предмету виступає у якості порівняння для іншого предмету (легкий – важкий). Систематизація еталонів у дітей на цьому етапі починає відбуватися, коли дитина володіє декількома сенсорними еталонами. Доступні всі порівняльні характеристики кольору, форми, величини.

Отже, у ранньому віці відбувається підготовка і накопичується певний об'єм уявлень про різні властивості предметів, а певна частина цих уявлень виступає в якості зразків, за допомогою яких дитина здійснює порівняльну характеристику властивостей нових предметів при їх впізнаванні та ознайомленні з ними.

Щодо забезпечення четвертої педагогічної умови, маємо відзначити, що саме дидактична гра (вправа) є основним засобом накопичення різноманітного сенсорного досвіду дітей раннього віку. Під час дидактичної гри у дітей формуються сенсорні еталони, діти легше запам'ятовують матеріал, засвоюють нові способи предметно-орудійних дій, порівнюють, розрізняють, співставляють, узагальнюють. Дитину зацікавлює на процес навчання, а можливість проявити активність, самостійність, виконувати ігрові дії, отримувати певний результат тощо.

Під час проведення дослідницької роботи ми переконалися у тому, що вихователь має бути організатором різноманітних предметних дій дітей, створювати різні ситуації для вправлення дітей, спонукати їх до предметно-маніпулятивної діяльності. Акцентуємо на важливості здійснення психолого-педагогічного супроводу дидактичної гри у ранньому віці. Актуальним є використання художнього слова, імітації, сюрпризних моментів, ігрових прийомів тощо. Організувати дидактичну гру можливо не лише за столом (за традиційного підходу), але й на прогулянці, на килимку, в ігровому куточку групової кімнати, під час різних процесів життєдіяльності тощо. Крім цього,

дидактичні ігри доцільно використовувати як засіб діагностики сенсорного розвитку дітей раннього віку.

Таким чином, використання комплексу педагогічних умов сприятиме формуванню у дітей раннього віку уявлень про сенсорні еталони. Реалізація цих умов дозволила вирішити завдання розвитку у дітей раннього віку достатнього рівня сприймання, виховання самостійності в дослідницькій діяльності (предметно-маніпулятивній).

Високий рівень сенсорного розвитку важливий для різних видів діяльності дітей дошкільного віку, особливо для творчої діяльності. Тому важливим завданням є підвищення чутливості аналізаторів (розвиток зорової, тактильної, слухової чутливості). Власне на основі маніпулятивної, предметної діяльності формуються цілеспрямоване дослідження дитиною предмету для з'ясування його призначення, призначення частин цього предмету, їх рухливості чи зв'язку одна з одною тощо.

Список літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Бех І. (2018) Ранній розвиток дитини у сутнісному поданні URL: <http://ukrdeti.com/rannij-rozvitok-ditini-u-sutnismomu-podanni-vistup-akad-i-d-bexa/>
3. Воронов, В.А., Гавриш, Н.В., Канішевська, Л.В., Піроженко, Т.О., Рейпольська, О.Д., & Сисоєва, С.О. (Укл.). Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку (проект) (2020). НАПН України. Київ. <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1763/>
4. Гавриш Н. Освіта і виховання дітей раннього віку – пріоритетний напрям освітньої політики. Вісник НАПН України, 2021, 3(2). doi: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-1-9>
5. Гавриш Н. В., Рагозіна В. В., Васильєва С. А. (2021). Дидактико-методичний супровід освітнього процесу в групах раннього віку. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (199), 19-24. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-199-19-24>
6. Грама Н.Г. Сенсорний розвиток дітей раннього віку: теорія і практика: [Монографія].– Одеса, 2018.– 239 с.
7. Васильєва С. А., Гавриш Н. В., Рагозіна В. В. (2021) Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів: монографія. Кропивницький : ІМЕКС ЛТД.
8. Рагозіна В. (2015) Дитина раннього віку: особливості розвитку. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 19(2). 174-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2015_19%282%29__18

ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ПРИ НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИКИ

Совкова Тетяна Сократівна,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського

Островерха Анастасія Володимирівна,
магістр,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського

Сучасні тенденції розвитку вищої освіти передбачають перехід до системи, орієнтованої на підготовку конкурентоспроможних спеціалістів, розвиток комунікативних умінь і творчого потенціалу студентів, розвиток їх умінь і навичок до самостійного і безперервного здобуття знань, до дослідницької діяльності. Основним завданням навчання стає не лише передача конкретних знань студентам, а й формування особистості, здатної висувати та вирішувати різні завдання у нестандартних ситуаціях. Будь-яке навчання, яке не передбачає простого засвоєння змісту, вимагає інновацій в освіті, спрямованих на розвиток креативного мислення як одного з факторів успішної реалізації професійної діяльності фахівця.

Як наголошується в заяві Partnership for 21st Century Skills (Партнерство з підтримки навичок XXI століття), компетентності, якими повинні оволодіти студенти щоб бути конкурентоспроможними на ринку праці, повинні ґрунтуватися на розвитку здібностей, що одержали назву «4C»: communication, collaboration, critical thinking and creativity (комунікація, співпраця, критичне мислення та креативність) [1].

Креативне мислення є основою виникнення нових теорій, винаходів, досліджень, розробки технологій, інноваційних процесів. Відповідно, важливою в перебудові вищої освіти виявляється проблема стимулювання розвитку креативного мислення, створення умов для кожного студента вільно виявляти та розвивати свої здібності.

Дослідженням креативності, її суті, загальнотеоретичним та методологічним методам розвитку та оцінювання креативних якостей особистості присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних дослідників: Дж. Гілфорда (концепція креативності), С. Медника (тест креативності), Р. Стенберга (теорія креативних інвестицій), Н. Маслоу, І. Бентлі, Е. Фромма, К. Тейлора, П. Торранса Р. Арнгейма, Б. Гіделіна, Ж. Гофруа, А. Дрейяра, Р. Холлмена, Є. Є. Тунік, Л. С. Виготського, Г. Н. Філонова, М. О. Холодної, Б. М. Теплової, О. В. Брушлинського, Б. Г. Ананьєва, Д. Б. Богоявленської, В. Н. Дружиніна, О. М. Матюшкіна, Я. О. Пономарьова, Г. О. Балла, Г. С. Костюка,

В. А. Роменець, В. О. Моляка, С. Д. Максименка І. С. Волощука, Г. С. Костюка та інших.

Формуванню та розвитку творчої особистості студента приділяли увагу провідні українські науковці й педагоги В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, М. І. Михальченко, І. Ф. Надольний, В. О. Огнев'юк, В. О. Татенко, Т. С. Яценко .

Основні форми, механізми та закономірності функціонування креативності в структурі діяльності студента, психологічні особливості та підходи до становлення креативності майбутнього педагога розглянуто в роботах Я. З. Василькевич, О. В. Губенка, С. М. Гончарова, Є. В. Заїки, М. А. Кузнецова, С. К. Шандрука, В. В. Кліменка, Н. С. Скакун, О. А. Дубасенюк, М. В. Саврасова, Т. А. Тернавської.

Аналіз сучасних досліджень показує, що питання розвитку креативного мислення здобувачів освіти, їх впровадження в освітній процес у закладах вищої освіти досі залишається актуальним та дискусійним.

Серед багатьох проблем, що виникають під час обговорення цього питання, особлива увага приділяється тим, що пов'язані з конкретизацією поняття «креативне мислення»; з визначенням психолого-педагогічних умов, що забезпечують розвиток креативного мислення майбутніх педагогів; з розробкою прийомів і програм розвитку креативного мислення; з виробленням загального розуміння та міжнародних рамок оцінки критичного мислення, що допоможе учасникам освітнього процесу сформувати та розвинути необхідні компетенції [2-4]. Зокрема, на вирішення цих проблем спрямована діяльність учасників проекту «Оцінка прогресу в навиках креативного й критичного мислення» (Assessing Progression in Creative and Critical Thinking Skills in Education), який реалізується Центром досліджень та інновацій в освіті ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку). Проблеми впровадження креативного підходу до підготовки майбутніх учителів відносяться до провідних аспектів діяльності Академії міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся» (Україна) [5].

Як показує аналіз публікацій, у сучасній освіті не існує певної і загальноприйнятої концепції креативності, як і не існує однакового визначення креативності та всіма визнаних методик, що діагностують цю здатність. Різні концепції та підходи до розуміння креативності обговорюються в роботах [6-8].

У найзагальнішому вигляді креативність сприймається як загальна здатність до творчості. Креативність – це здатність людини породжувати незвичайні ідеї, знаходити оригінальні рішення, відхилятися від традиційних стереотипних схем мислення (Дж. Гілфорд), здатність виявляти нові способи вирішення проблем та нові способи вираження (К. Роджерс), здатність усвідомлювати прогалини та протиріччя, а також формулювати гіпотези щодо відсутніх елементів ситуації (Е. Торренс) [9, 7].

Психологи у проблемі креативності виділяють чотири аспекти: креативний процес (як здатність), креативний продукт (результат творчого процесу), креативну особистість (властивості особистості креативного типу) та креативне середовище (сфера, структура, що, формує вимоги до творчості) [7].

Креативність в освіті має більше відношення до процесу, ніж до продукту, і тому зосереджена на розвитку мислення та пізнавальних навичок. Відповідно, мета інноваційної педагогічної діяльності полягає у розвитку творчого та креативного потенціалу особистості студента, розширенні спектра освітніх можливостей його розвитку, зокрема, у виховному просторі навчального закладу. Особливістю професійно-педагогічної підготовки студентів педагогічних вищих закладів є необхідність не тільки розвинути креативні здібності студентів та стимулювати їх до творчої діяльності, а й навчити майбутніх педагогів прийомами, методами, технологіями стимулювання та розвитку творчого потенціалу учнів під час навчальної та позакласної роботи [9].

У навичках креативного мислення зазвичай виділяють чотири аспекти:

– вільне володіння (здатність чітко висловлювати багато правильних ідей; обмірковувати більше ніж одну відповідь; відповідати на запитання багатьма альтернативними запитаннями);

– гнучкість (здатність висувати різноманітні ідеї на основі різних точок зору; генерувати ідеї; подивіться на проблему з іншої точки зору; шукати різні альтернативи або напрямки; змінювати способи підходу).

– оригінальність (здатність видавати унікальні та незвичайні ідеї, створювати незвичайні комбінації частин або елементів.,

– детальність (здатність пояснити фактори, що впливають на ситуацію, і додати їй деталізації, щоб вони були більш цінними, цікавішими).

Креативна спрямованість освітнього процесу сприяє розвитку орієнтації особистості в системі професійних та моральних цінностей, вибору професійного сенсу студентами, вихованню у майбутніх учителів самостійності, активності та ініціативи.

Фізика як навчальна дисципліна має величезний потенціал у розвитку креативності [10]. Необхідність підготовки вчителя фізики, що має професійну креативність та здатність до розвитку креативних здібностей і творчої активності учнів, обумовлює переосмислення цілей у його підготовці, перегляду методів і форм організації освітньої взаємодії, пошуку нових підходів до навчання фізики в педагогічних закладах вищої освіти.

У цьому дослідженні розглядається ряд підходів до навчання, зокрема фізики, що сприяють розкриттю творчого потенціалу та розвитку професійної креативності, а також зв'язок навичок креативного мислення з когнітивними здібностями. Наголошується, що проблема становлення креативної суб'єктної позиції студентів є не лише актуальною, а й обов'язковою для професії вчителя. Обґрунтовано практичні аспекти використання прийомів розвитку креативного мислення в умовах диджиталізації освіти у вищих навчальних закладах. Відзначено особливості розвитку креативності при навчанні курсу загальної фізики в педагогічному університеті.

Інструментами, які використовувалися в цьому дослідженні, були тести, анкетування та співбесіда. Проведено оцінку впевненості у своїй здатності креативно мислити студентів різних курсів бакалаврату та магістратури, що

навчаються за спеціальністю «фізика» (тест креативності С. Медника), а також рівня прояви творчого потенціалу студентів на початковому етапі їх навчання.

Проаналізовано цільові можливості предметної галузі фізики щодо розвитку творчого потенціалу та професійної креативності.

Креативне мислення – здатність людини створювати якісно нові рішення з урахуванням попереднього досвіду. Наш мозок не може створювати щось нове без опори на попередні знання та досвід. Отже основою будь-якого творчого (креативного) процесу, на думку науковців-психологів, є здатність створювати віддалені та найменш очікувані семантичні асоціації з подальшим фокусуванням, тобто пошуком та аналізом логічного зв'язку між випадковими асоціаціями. Для стимулювання креативного мислення нами було використано низку інструментів та методів: асоціативні методи (ланцюжок та кущ асоціації, метод фокальних об'єктів); метод аналогій, мозковий штурм; написання есе на зв'язок фізики з іншими дисциплінами природничого циклу; складання ментальних карт.

Запропоновано низку професійно орієнтованих завдань, спрямованих на вдосконалення креативних здібностей студентів та рекомендації щодо впровадження розглянутих прийомів і завдань у процес навчання загальної фізики в педагогічному університеті.

Як показали дослідження, застосування використаних методів і прийомів креативного навчання мало вплинуло на рівень знань студентів, але суттєво підвищило їх вмотивованість до навчання фізики, впевненість у своїх можливостях як до опанування матеріалу, що вивчається, так і у власних креативних здібностях, здатності до творчої діяльності, що, на наш погляд, допоможе студентам як у подальшому навчанні, так і при вирішенні ситуацій, пов'язаних з майбутньою трудовою діяльністю.

Список літератури

1. Kembara M. D., Rozak R. W. A., Nadian, V. A. (2019). Research-based Lectures to Improve Students' 4C (Communication, Collaboration, Critical Thinking, and Creativity) Skills. In International Symposium on Social Sciences, Education, and Humanities. Vol. 306, Pp. 22–26.

2. Антонова О. Є. Концептуальні підходи до виділення ознак креативності // Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця, 2014. Вип. 8. – С. 59-67.]

3. Виноградова В. Є. Психолого-педагогічні чинники формування та розвитку творчого мислення студентів. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2019. Том 30 (69) № 2. С. 26 – 30.

4. Яцюрик А. О. Вивчення феномена креативності в зарубіжній психології. Проблема сучасної психології. 2013. № 20. С. 807-818.

5. Дубасенюк О. А., Власенко О. М. Світоглядні та методологічні принципи креативності в освітній системі сьогодення // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2012. Вип. 63. С. 232-235.

6. Антонова О. Є. До проблеми визначення сутності поняття креативності: проблеми та пошуки // Нові технології навчання: Наук.- метод, зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ-Вінниця, 2012. Вип. 71. С. 8-15.

7. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 448 с.

8. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття // Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал] / академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. 154 с. С.120–131.

9. Дубасенюк О. А. Креативний підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів // Креативна педагогіка, 2011. № 4. С. 23-28.

10. Дамбуева А. Б. Развитие креативности студентов в процессе изучения курса общей физики // Вестн. Томского гос. пед. ун-та (TSPU Bulletin). 2013. Вып. 1 (129). С. 22–24.

АНАЛІЗ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Щур Вікторія

аспірант

КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»
(Phd student Odessa Regional Academy of In-Service Education)

Вимоги сьогодення диктують зміну вектора формування і розвитку особистості. Неминучим є оновлення світової освітньої системи. Мова йде про оновлення концептуальних засад та їх втілення у практичному житті. У цьому аспекті актуальними залишається питання підготовки майбутнього вчителя, та перепідготовки вчителя-практика, які здатні сформувати особистість, відповідно до вимог та умов сучасності.

Предметом дослідження нашої дисертаційної роботи є формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Відтак, вважаємо за доцільне організувати, здійснити та проаналізувати результати дослідження стану сформованості методичної компетентності вчителів-практиків в галузі початкової освіти. Зауважимо, саме вчителі-практики слугують прикладом формування методичної компетентності майбутніх фахівців під час педагогічної практики.

Ураховуючи актуальність даного питання, ставимо за мету дослідити стан сформованості методичної компетентності вчителів початкових класів Одеської області.

Різні аспекти методичної компетентності та її значення у професійному становленні майбутнього вчителя початкових класів висвітлювали такі дослідники як О. Бараболя, А. Волощук, В. Ворожбіт-Горбатюк, М. Гаран, В. Заболотний, Л. Зеленська, О. Карасьова, Н. Остапенко, О. Семерня, Н. Тарасенкова та ін.

У рамках дисертаційної роботи було організовано та проведено онлайн-анкетування визначення стану сформованості методичної компетентності педагогів. У ньому взяли участь 42 респонденти – представники Одеської області з досвідом педагогічної роботи від 1 до 44 років: 40 – вчителі початкових класів, 1 – асистент вчителя в початкових класах, 1 – вихователь групи продовженого дня в початковій школі.

Анкетування було створено за допомогою ресурсного забезпечення Google Forms і передбачало анонімні відповіді на 21 питання-твердження. Запитання закритого типу представлено у вигляді лінійної шкали, де «0» - це відсутність описаного педагогічного явища, а «5» - найвища міра вияву педагогічного явища, про яке йдеться. Також в анкетуванні вказано питання, що потребували власної відповіді респондентів. Розробка питань базувалася на змісті предметно-методичної компетентності, що представлено у Професійному стандарті за

професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» [1].

Зауважимо, що в документі чітко окреслено перелік загальних компетентностей та трудових функцій, що розкриваються через професійні компетентності. Нами було зроблено попередній аналіз предметно-методичної компетентності, трактовано її сутність, виокремлено специфічні риси та особливості [2].

Узагальнюючи, отримані результати, констатуємо, що абсолютна більшість респондентів при відповіді на питання-твердження обирали на шкалі оцінювання «4» і «5», що свідчить про достатній і високий рівні сформованості/використання певного педагогічного явища. Так, аналіз отриманих даних засвідчив, що переважна більшість респондентів активно інтегрують різні освітні галузі під час підготовки та проведення навчальних занять (54,8%); формують в учнів системне мислення (52,4%) тощо. 66,7% респондентів стверджують, що завжди добирають доцільні форми, методи та засоби навчання відповідно мети, вікових та індивідуальних особливостей учнів, 33,3% доволі часто використовують різні види нестандартних уроків. При організації навчальних занять часто використовують відкриті питання (42,9%), застосовують міжпредметні зв'язки на уроці (42,9%). Це свідчить про те, що педагоги добре орієнтуються в специфіці та особливостях організації освітнього процесу.

Варто відмітити, що аналізуючи відповіді на деякі питання, отримали досить неоднозначний результат. Так, при оцінюванні твердження «орієнтуюся в нормативно-правовій базі, що регулює освітню діяльність» лише 31% респондентів обрали на шкалі оцінювання позначку «5». Це свідчить про те, що вони на високому рівні здатні оперувати нормативними документами. 42% опитуваних, упевнені, що правильно моделюють зміст навчання відповідно до обов'язкових результатів, які прописані у тих же нормативних документах. 54,8% опитуваних зазначають, що якнайкраще розвивають в учнів ключові компетентності та наскрізні вміння, спільні для всіх освітніх галузей, формують готовність до їх застосування, при цьому лише 47,6% на навчальних заняттях широко впроваджують технології та методики особистісного, компетентісного та інтегрованого навчання, виховання і розвитку учнів. Це викликає певну суперечність, адже не можливо формувати та розвивати компетентності учнів не використовуючи відповідні технології, методики, методи та прийоми.

Підкреслимо, використання інноваційних технологій є невід'ємною складовою розвитку методичної компетентності вчителя початкових класів. Так, 52,4% респондентів засвідчили, що активно застосовують інноваційні технології навчання, але при деталізації цих технологій значна частина педагогів вказувала окремі методи і прийоми навчання, способи організації освітньої діяльності учнів, окремі форми організації освітнього процесу тощо. На питанні щодо використання технологій розвитку критичного мислення максимальну позначку обрали лише 33,3% респондентів, що може свідчити

про використання окремих методів та прийомів розвитку критичного мислення, а не системне застосування даної технології, що є менш результативним.

Лише 42,9% опитуваних часто використовують прийоми формувального оцінювання, при цьому не всі респонденти змогли деталізувати, які саме, а деякі педагоги вказали традиційні форми і принципи контролю.

Слід зазначити, що більша частина опитуваних (52,4%) показує стійку систему внутрішніх мотивів до виконання педагогічно-професійних функцій. Такий же відсоток педагогів готові до постійного творчого пошуку, креативного перетворення та впровадження кращого педагогічного досвіду. 57,1% респондентів здатні до рефлексії та саморефлексії.

Отримані результати свідчать про те, що окремі складові методичної компетентності вчителів початкових класів потребують розвитку та удосконалення. Вважаємо, це можливо досягнути в рамках організованої та планомірної самоосвітньої діяльності.

Отже, методична компетентність вчителя займає вагоме місце у становленні педагога-професіонала та є однією з базових у формуванні майбутнього вчителя початкових класів. Як засвідчив аналіз стану сформованості методичної компетентності вчителів початкових класів Одеської області, на даному етапі існують певні труднощі з окремими складовими методичної компетентності. Рівень сформованості методичної компетентності вчителів-практиків потребує коригування шляхом цілеспрямованої самоосвіти.

Перспектива подальших досліджень полягає у діагностиці сформованості компонентів методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у закладі фахової передвищої освіти.

Список літератури:

1. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. 23.12.2020. № 2736. URL : https://rada.info/upload/users_files/41868892/07679bad4b9af36be54148ac42826c1b.pdf.

2. Щур В. А. Методична компетентність майбутнього учителя початкових класів: нормативно-правовий аспект. «Інноваційні проекти та програми з психології, педагогіки та освіти» : матеріали міжнар. конф., Рига, «Baltija Publishing», 10-11 грудня, 2021 р. Рига, Латвія. С. 133–137.

ДОСВІД НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПІВПРАЦІ З ВІТЧИЗНЯНИМ ВИРОБНИКОМ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИК СТУДЕНТІВ-ФАРМАЦЕВТІВ

Катинська М.Г.
канд.фарм наук

Кількість людей в світі, які страждають від цукрового діабету, досягло неймовірних цифр - 366 мільйонів чоловік. Це загальне населення Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, Великобританії і Польщі. Цукровий діабет придбав всі риси неінфекційної епідемією. За інформацією Всесвітньої організації здоров'я, число хворих подвоюється кожні п'ятнадцять років.

Так, до 2030 року кількість хворих може перевищити півмільярда осіб. А це як все населення Європи в 1960 році. Лікарі попереджають, що недостатній доступ населення країни до медичної допомоги і дефіцит необхідних лікарських препаратів призводять до найнебезпечніших ускладнень. За прогнозами фахівців, в наступні десятиліття загальне число випадків смерті від цукрового діабету зросте наполовину.

На жаль, ця невтішна статистика стосується й України. На диспансерному обліку в нашій країні перебуває понад 1,25 млн. хворих на цукровий діабет (тільки в Києві – 80 тисяч). З них 303 тисячі – інсулінозалежні, серед яких 8 тисяч дітей. Експерти ж озвучують ще більш гнітючу цифру – реально в Україні на цукровий діабет хворіє мінімум 2 млн. чоловік.

Інсулін займає в історії науки особливе місце. За одну і ту ж саму молекулу Нобелівський комітет двічі присуджував премії: в 1923 році – за його відкриття (Фредеріку Бантингу і Джону Маклеоду), а в 1958-му – за встановлення його хімічного складу Фредеріку Сенгеру (інсулін і тут виявився першим – першим білком, послідовність амінокислот якого розшифрували).

Рівно 60 років люди, що страждали на цукровий діабет, користувалися інсуліном, отриманим з підшлункових залоз свиней. Молекула інсуліну складається з 51 амінокислоти. Свинячий інсулін відрізняється від людського всього лише однієї. Але навіть при цьому у частини хворих він може викликати алергічну реакцію. Крім того, щоб отримати 1 кг інсуліну, необхідного для виробництва препарату, потрібно було переробити 10 тонн підшлункової залози. Маса цього органу заледве досягає до 100 г. Тобто потрібно близько 100 тисяч свиней.

Розвиток біотехнологій змінило виробництво інсуліну. З 1982 року в практику лікування хворих на цукровий діабет увійшло застосування так званого людського інсуліну. В даний час виробництво інсуліну засноване на використанні генно-інженерної технології. Вчені змогли «приручити» особливий вид мікроорганізмів. Вони змусили бактерії виробляти так званий «попередник інсуліну». Для цього в геном бактерії за допомогою методів генної інженерії вбудували відповідний ген людини. Тому інсулін, який виробляється

бактеріями, абсолютно ідентичний інсуліну, який виробляється організмом людини.

Минуло майже десять років і в Україні створили унікальне, одне з небагатьох в світі і єдине в Україні спеціалізоване високотехнологічне фармацевтичне підприємство з повним циклом виробництва інсулінів – від субстанції до готових лікарських форм. Йдеться про акціонерне товариство «По виробництву інсулінів «Індар».

Поява такого виробництва для нашої країни стала справжнім проривом в охороні здоров'я. До «Індару» Україна перебувала в повній залежності і від найменших примх світового ринку і постачальників інсулінів. Академік НАН України, Академії медичних наук, професор Андрій Єфімов появу «Індару» охарактеризував як закінчення похмурої епохи нашої діабетології.

Розвиток «Індару» не стояв на місці. З кожним роком він удосконалив свої технології виробництва лікарських засобів, розширюючи продуктивний портфель. І в 2003 р підприємство одним з перших в Україні отримало Національний сертифікат GMP (Good Manufacturing Practice – Належна виробнича практика).

У світовій практиці «Правила виробництва лікарських засобів (Good Manufacturing Practice for Medicinal Products (GMP)) є основним документом, на підставі якого проводиться сертифікація фармацевтичних виробництв.

Сертифікат GMP означає, що продукція вироблена в суворій відповідності з необхідним хімічним складом в умовах, що не допускають попадання сторонніх речовин, а також належним чином упакована, що гарантує збереження всіх властивостей протягом терміну придатності.

Даний стандарт містить поняття «чистого приміщення», під яким розуміється приміщення, в якому контролюється концентрація зважених в повітрі частинок, що збудоване і використовується так, щоб звести до мінімуму надходження, виділення і утримання частинок усередині приміщення, і дозволяє контролювати інші параметри – температуру, вологість і тиск. Стандарти враховують навіть найдрібніші деталі аж до матеріалів, обладнання та спецодягу, які використовуються при фармацевтичному виробництві.

У 2013 році компанія «Індар» в черговий раз підтвердила високий рівень свого виробництва, отримавши сертифікат GMP від Національного агентства санітарного нагляду Бразилії (ANVISA).

Сьогодні «Індар» виробляє весь спектр препаратів інсуліну людини рекомбінантного, антикоагулянти прямої дії (гепарин) і його антидот (протаміну сульфат). До речі, понад 250 тисяч пацієнтів за кордоном використовують продукцію київського заводу.

Для того, щоб зрозуміти всю складність виробництва, потрібно потрапити на завод. Це – справа непроста. Працівники заводу люблять розповідати гостям, що у них є приміщення, в які ні в якому разі не пустять нікого стороннього – будь він хоч президент країни. Там всі процеси проходять в умовах стерильності. Значна частина виробництва – це так звані «чисті зони». Навіть повітря в них особливе: воно проходить ретельне очищення в спеціальному відділі, де фільтрується через цілу систему фільтрів, позбавляючись від 99,99% механічних

домішок, після чого нагрівається або охолоджується та зволожується до потрібного рівня. Критерії та вимоги для кожного приміщення свої. Наприклад, у відділі ферментації температура повітря повинна складати 18-22°C, вологість 55%, температура на складі від + 2°C до + 8°C.

Особливу підготовку проходить і вода. Вона надходить із скважини глибиною 300 м. Кілька шарів різних за складом гірських порід захищають її від більшості забруднень. Далі вода проходить низку очисток і підготовок, що доводить її якість до світових стандартів фармвиробництва: це і система зворотного осмосу, і озонація, і обробка ультрафіолетовим опроміненням, і дистиляція. По закритим трубопроводам вже очищена вода, вода для ін'єкцій і чистий пар направляються до місць їх використання.

Саме в такій стерильній атмосфері відбувається вирощування бактерій. Тут, в особливих пристроях – ферментерах – напрацьовується бактеріальна маса, з якої виробляють білок – попередник інсуліну. І наступне завдання, яке стоїть перед фахівцями, – виділити саме його – очистити препарат. Це очищення здійснюється в кілька етапів. Технології «Індару» дозволяють досягти найвищого ступеня чистоти – більше 99%. На останньому етапі інсулін виглядає як білий кристалічний порошок. Тепер він буде направлений на контроль в лабораторію і тільки після виконання всіх аналізів, інсулін передадуть в цех для виробництва готових лікарських форм. Там його розчиняють, додають в розчин допоміжні речовини і стерилізують фільтрацією. Препарат готовий, його можна розфасовувати.

До цього моменту вже готові флакони. Кожен виріб спочатку проходить обробку ультразвуком і тільки після цього відправляється на мийку. Причому миють його самою чистою водою – такою ж, яку використовують для приготування ліків. Потім флакони обробляють сухим жаром при температурі 300°C. По спеціальному тунелю вони направляються для наповнення. Туди ж надходить і препарат.

Після фасування і упаковки готові ліки відправляють на карантин, де будуть знаходитись поки в лабораторіях не виконають повний контроль. Тільки після цього препарат потрапить на склад готової продукції. Тут температура від + 2°C до + 8°C, відхилення не допускаються. Але на складі інсулін довго не затримується. У спеціально обладнаних машинах, де підтримується такий же температурний режим, інсуліни «Хумодар» розвозять по аптеках і лікарнях – рятувати життя тисячам людей в Україні і за кордоном.

В рамках співпраці з ПРАТ «Індар» у 2019-2022 навчальних роках для здобувачів вищої освіти кафедри фармації Інституту біомедичних технологій ВМУРол «Україна», за спеціальністю 226 «Фармація, промислова фармація» було проведено 4 види практик:

- ознайомча практика з організації та економіки фармації – для студентів 1 курсу
- навчальна практика з фармацевтичної хімії – для студентів 2 курсу
- технологічна практика з фармацевтичної технології – для студентів 3 курсу
- переддипломна практика- для студентів 3 курсу

Вкрай важливою ця співпраця є з наукової точки зору, оскільки разом з проходженням практики була можливість наукової роботи, а напрацьовані матеріали стали основою фахових публікацій в вітчизняних виданнях (<https://mmj.nmuofficial.com/index.php/journal/article/view/852>) та на значному міжнародному рівні – <https://link.springer.com/article/10.1208/s12249-021-02038-2>.

Практики проводились відповідно до розкладів проходження практики. Завдяки допомозі співробітників «Індар», всі практики пройшли успішно.

Студенти показали високий рівень знань та професійних навичок, були відсутні негативні оцінки заліків з практик.

Завдяки ефективному діловому співробітництву всі практики студентів проведені на якісному рівні, студенти отримали високі оцінки, результати практик студентів показав рівень добре та відмінно.

Студенти отримали нові навички роботи з фаху, оволоділи методами досліджень, закріпили теоретичні знання практичними навичками.

Перевірено можливості проводити наукові дослідження.

Підвищено якість практичних навичок та компетенцій.

Вкрай важливим є розширення ділових стосунків з базою практики-потенційним роботодавцем.

PUBLIC COMMUNICATION DURING HEALTH EMERGENCIES

Borysovykh Oksana,
Ph.D., Associate Professor
Educational and Scientific Institute of Philology

Effective communication between political leadership and the public has been extensively studied in the context of COVID-19. “Effective implementation of interventions during a pandemic relies on public education and cooperation, supported by an appropriate communications strategy that includes active community participation to ensure public trust” [1]. To manage a health crisis, official communication had to convey accurate information and transmit hopeful, consistent, and positive messages for mitigating population uncertainty, discrimination, and social tensions [2].

After the outbreak of COVID-19 in the USA the White House Coronavirus Task Force and state governors conducted regular briefings to provide guidance and give updated information during the pandemic [3]. The aim of the study is to identify the communicative strategies and rhetorical devices used by the political leaders and local authorities to inform people about health-related issues, to explain what measures have been taken to keep people safe and persuade them to change their behaviour.

The press briefings conducted by the governor of New York Andrew Cuomo became the centre of media attention due to the emphasis on scientific data and effective use of PowerPoint presentations. Cuomo stressed the collective vulnerability of every New Yorker, concerted public action, facts delivery, and compliance with protection guidelines from the experts [4; 5]. We analysed 60 televised press briefings conducted by the governor of New York Andrew Cuomo and his team during the pandemic lockdown from March 2020 to May 2020.

Political leaders try to create a sense of unity while addressing the public during the pandemic. The examination of A. Cuomo’s press briefings showed the frequent use of the inclusive ‘we’, ‘our’, ‘us’ while referring to common threats and dangers: *‘Remember it’s about ‘we’... not ‘me’. Our actions determine our destiny.’ We need companies to make: masks, gowns, face shields.* The governor also stressed the necessity to work together and the importance of collective efforts: *“When New Yorkers/Americans come together, there is no problem we can’t solve.”*

To build public trust the governor of New York constantly appealed to science and factual information provided by the experts in the field of medicine. All media briefings and presentations provided consistent data about the spread of COVID-19. To encourage the public to follow the safety measures Cuomo tended to show empathy and emotional support in his presentations: *‘Stay the course! It’s working’. ‘I want all of this to be over. We all do.’ ‘Feels terribly long’.*

Another feature of Cuomo’s communication style during the pandemic is the use of rhetorical devices in the presentations aimed at persuading people to change their behaviour and follow safety guidelines. The research findings show the extensive use

of such rhetorical devices as metaphor (*The front-line battle is in our hospital system*), anaphora (*Need massive amounts of equipment. Need massive lab capacity. Need massive amounts of chemical agents*), repetition (*Testing, testing, testing!*) and alliteration (*Stay home. Stop the spread. Save lives*).

In conclusion, the findings demonstrated what communication strategies are used by politicians to respond to a global pandemic. The focus of the study is on the daily press briefings conducted by New York governor during the outbreak of the pandemic in the USA in 2020. To make the communication with the public more effective the governor appealed to scientific facts and experts, stressed the importance of social and political inclusion of all groups of people for the achievement of the common aim, made use of emotional rhetoric. Rhetorical devices such as metaphor, anaphora, repetition and alliteration are used to make the presentations more persuasive.

References:

1. Budd J., Miller B.S., Manning, E.M. et al. Digital technologies in the public-health response to COVID-19. *Nat Med*, 2020. Issue 26. P. 1183–1192. Available from <https://www.nature.com/articles/s41591-020-1011-4#citeas>
2. Goodman M.P., Segal S, Sobel M. Assessing the G20 Virtual Summit, March 27, 2020. Available from: <https://www.csis.org/analysis/assessing-g20-virtual-summit>
3. Tano M., Baek J., Ordonez A., Bosetti R., Menser T., Naufal G., et al. COVID-19 and communication: A sentiment analysis of US state governors' official press releases. *PLoS ONE*, 2022. Vol. 17. Issue 8. Available from: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0272558>
4. Tian Y., Yang J. Deny or bolster? A comparative study of crisis communication strategies between Trump and Cuomo in COVID-19. *Public Relations Review*, 2022. Vol. 48. Issue 2. Available from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0363811122000376>
5. Watkins D. V., Clevenger A. D. US Political Leadership and Crisis Communication During COVID-19. *Cogent Social Sciences*, 2021. Vol. 7. Issue 1. Available from <https://doi.org/10.1080/23311886.2021.1901365>

СПЕЦИФІКА ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ В ТВОРЧОСТІ АЛЬБЕРА КАМЮ

Богута Ольга Петрівна,

магістрантка

Київського університету імені Бориса Грінченка

Ірраціональний напрям у філософії та літературі XIX – XX ст., предметом вивчення якого є існування людини, унікальної істоти, у ситуаціях боротьби, страждання, смерті, що здатна до вибору власної долі, назвали екзистенціалізмом (фр. *existentialisme* від лат. *existentia* – існування). Екзистенціалізм у художніх творах відбиває настрої інтелігенції, розчарованої соціальними та етичними теоріями. У творах на першому місці постають категорія абсурду буття, страху, відчаю. Першими до екзистенціалізму звернулися данський філософ Серен К'єркегор та німецький філософ Фрідріх Ніцше.

Основні категорії екзистенціалізму: внутрішнє буття, центральне ядро людського «я», котре зробило індивіда неповторною особистістю; «прикордонна» (межова) ситуація – період у житті людини, коли вона в добу великих потрясінь відкрила свою екзистенцію і почала розуміти, що жити слід заради неї; «екзистенційний вибір і воля»; дві моделі екзистенційної поведінки: 1) «людина бунтівна – це дисиденти, які не змогли примиритися з владою, оточенням, жахливими умовами; 2) «свідома покора долі та історії, жити разом з іншими під керівництвом влади, але не даючи їй поглинути себе» (К. Ю. Ясперс).

У центрі уваги екзистенціалістів – внутрішній світ вільної особистості, яку оточували страх, самотність, страждання і смерть, що стали складовими абсурдності буття. Відтак відбулося суб'єктивне зображення письменниками реальної дійсності. У творах цього напрямку показано протистояння між буттям (Всесвітом, природою, соціумом) та людським існуванням. Людина стосовно Всесвіту перебувала у стані незабгаженності, а той, у свою чергу, став байдужим до людини.

В основі екзистенціалізму лежало твердження абсурдності буття. У перекладі слово «абсурд» означало «недоречний, безглуздий». Людина бачила у навколишньому світі лише те, що хотіла бачити, тим самим проектувала свої дії і погляди. А. Камю стверджував: «Абсурд є метафізичним станом людини у світі». Відповідальність за людину несе сама людина, її існування посіло чільне місце. Особливість виступала подвижником, тому їй довелося жертвувати собою, аби виправдати своє існування. Вона уже актом народження виявилася закинутою у світ без волі і бажання. З моменту появи у світі людина одержала від природи смертний вирок, термін виконання якого їй не відомий».

У формулюванні своїх думок Камю завжди віддає перевагу логіці перед поетикою. Саме тому філософія базується на чітко визначених поняттях, що вступають у взаємодію, поєднуються і народжують відношення. Показним

прикладом є стрижневе поняття для Камю – «абсурд». Камю розкриває це поняття через дві опозиції: «світ» та «індивідуальність», їхнє взаємопроникнення. Філософ постулює: «Абсурд не ґрунтується ні в людині, ні в світі, а в їх спільній присутності. Наразі він – це єдиний зв'язок між ними». Абсурд – це мить прозріння, що цілком змінює наші пріоритети. Таким чином, вже впевнено постулюючи неусувну роль абсурду, Камю «так само обстоює і необхідність розуму». «Абсурд – це ясний розум, який усвідомлює свої межі». Цікаво й те, що Камю, на протигагу своїм колегам – екзистенціалістам, трактує абсурд цілком позитивно. Філософ прагне внести у світовідчуття людини сенс, зміст, вирвати індивіда з кола буденності і каталізатором цього стає абсурд – поняття скоріше життєстверджуюче, ніж фатальне. Людський розум має сміливо входити в абсурд, приймати його і примирятись з невідповідністю світу власним очікуванням. Абсурдний герой не чинить самогубство, він бунтує проти трагічної долі, продовжує жити. І, як не дивно, жити щасливо. Людина з абсурдним світовідчуттям не очікує на те, що буде потім. Вона не прагне божественних нагород чи покарань за свої вчинки і не мислить своє життя як низку правильних чи хибних виборів. Така людина живе тут і тепер. Вона все хоче знати, ясно бачити, гостро відчувати. Камю приходить до висновку, що абсурд звільняє людину від її ілюзій, позбавляє її від направленості на майбутнє і дозволяє жити у плині часу. Отже, абсурд є причиною її щастя.

Повість «Сторонній» (1942) написана від першої особи, а ім'я головного героя, службовця Мерсо, стало символом екзистенційного героя. Мерсо не розділяє ні поглядів, ні почуттів, ні устремлінь свого оточення. Емоційна в'ялість героя, котра проявилась у сцені смерті матері, його безсторонне, відчужене обсервування всього, що діється навколо, проходить через увесь твір.

«Міф про Сізіфа» написаний в 1940- 41 рр., коли фашистські війська розгромили Францію і розділили її на дві зони. Трагічний стоїцизм Сізіфа, котрий скочує на гору камінь, а той щоразу зривається вниз, - алюзія на ситуацію в країні після поразки. І призначення людини, суть її існування – от у такій «сізіфовій праці».

П'єса «Калігула» (1945) – найвидатніший драматичний твір Камю. Відштовхнувшись від «Життєпису дванадцяти цезарів» Светонія, він створив образ тирана, чиє дитинство аж ніяк не говорило про таку метаморфозу. «Всі люди смертні і нещасливі», - зрозумів він, зустрівшись зі смертю. Зрозумівши, що немає правди ні на землі, ні на небі, він кидає виклик Богу: «Віднині і завжди моя свобода безмежна». Він грабує багатих, знущається над патриціями, «експропріює» їх, оголошує голод у Римі, провокує наближених на повстання. «Калігула, – писав Камю, – історія верховного самовбивства. Вона однаково і людяна і трагічна... Ніхто не може врятуватись сам, і не може бути вільним проти інших людей». Це трагедія людини, котра намагалася бути вірною сама собі і послідовна до кінця. Маючи необмежену владу, Калігула вдається до кривавого експерименту, який він скромно іменує «педагогікою». Його свобода є безмежною, і він, вважаючи, що бути вільним – значить убивати, намагається навчити такої свободи своїх підлеглих. Підлегли розуміють, що Калігула не

простий вбивця. Він убиває не через свою садистську жорстокість, а з філософського принципу бути послідовним і «логічним» до кінця. Хорео цілком згоден з патриціями, що треба діяти, боротися з ним – тим, хто «став на місце чуми». Одним за одним здійснює Калігула свої «логічні», філософські злочини. Убиваючи, він утверджує власну свободу, що будується на кістках інших. Дуже скоро драматург став свідком того, як калігули зі свастикою підкоряють світ. Коли драма була поставлена в 1945 році, глядач упізнав у Калігулі Гітлера.

Людина своїми діями, вчинками вносить у неоформлену реальність певний порядок і гармонію. Зазвичай людина живе колись обраними цінностями і живе так, начебто все знає наперед. Але спокійний хід її життєвого шляху порушується, вона опиняється у кризовій, «межовій ситуації», коли старе втрачає смисл, а нове ще не осмислено. З цього погляду, криза, «межова ситуація» – це зупинена мить у житті людини, ситуація, коли втрачають смисл старі відповіді на питання: що я можу знати, у що я можу вірити, що мені робити? Адже такі відповіді мають сенс, коли ми віримо, що у житті є своя логіка і нам є на що сподіватися. Людині потрібен смисл. У світі, де немає смислу, людині жити не хочеться. Але щойно ми опинилися викинутими з життя, як довідуємося, що все в цьому світі вирішується без нашої участі, що тут, виявляється, немає місця, яке, нам здавалося, призначене для нас, що світ заповнений чужими діями і думками. Це і є «межова ситуація» - ситуація кризи, у процесі ламання старих цінностей людина переглядає свої колишні відносини зі світом і в ній народжується нова якість. Отже, за Камю, людина – не сукупність того, що в ній є, а сукупність того, чого в ній ще немає і чим вона може стати. Останнє і є результатом «межової ситуації», свідченням нової якості, що саме розвивається, її свідомості. Термін «гранична ситуація» ввів у вжиток один із «винахідників» екзистенціалізму – Карл Ясперс – у праці «Розум і екзистенціалізм» («Vernunft und Existenz», 1935). Граничні ситуації – це ситуації на межі життя і смерті, коли зникають тенета, що утримують людину у рамках буденності.

Чудовою ілюстрацією «буття на екстремумі» є роман- притча А. Камю «Чума», у якій авторові вдалося на практиці підтвердити тезу Ж.-П. Сартра про те, що людина становить сукупність усього, що вона із себе творить. Для Камю це є подальше розроблення теми «слів і вчинків». Якщо у романі «Сторонній» вчинки Мерсо трактувалися алогічно (відомим є твердження, що друга частина роману – це віддзеркалення подій у першій), однак внаслідок їхнього осмислення призвели до того, у що вірив Мерсо: життя – це тільки дорога до смерті, то вже у наступному романі-притчі «Чума» автор доводить, що життя – це боротьба зі смертю, навіть якщо від самого початку людина приречена на поразку. Для персонажів Камю потрібне тільки те, що є зараз.

Граничні ситуації провокують розвиток відчуженості, алієнації, оскільки вони є демаркаційною лінією між істинним та несправжнім існуванням людини. Для лікаря Ріє справжнє існування починається під час протистояння чумі та залучення інших до боротьби. У «Чумі» А. Камю вдається до прояву різних аспектів особистості: Ріє – «вимушений» (за усвідомленням марності зусиль) лікар; Панлю спочатку покладається на вищі сили, та згодом бачить, що однієї

його віри недостатньо; Рамбер приходить до розуміння, що соромно бути щасливим самому, тому залишається в Орані, Тарру «вплутується» в історію з моральних переконань тощо.

Філософський роман-притча «Чума» (1947) написаний під враженням фашистської окупації і руху Опору. Алжирське місто Оран на рік відрізане від усього світу, і саме історія цілого міста через зображення десятків персонажів лягла в основу твору. Та для Камю проблема стає ширшою, бо Оран – то планета Земля, що загубилась у безмежному Всесвіті. І кожен з героїв твору – носій якоїсь філософської ідеї. Чи це єзуїт, чи гуманіст-непротивленець, чи служитель «чистого мистецтва», чи журналіст – всі вони зустрічаються з лікарем, котрий веде безкомпромісну боротьбу проти чуми, і в цьому зіткненні виявляється їхня сутність. «Соромно бути щасливим одному» - квінтесенція цього твору. Підтекст роману був цілком очевидний і зрозумілий для сучасників Камю, а зроблені автором натяки легко розшифровувалися у тривожній атмосфері перших повоєнних років. На приховану тенденційну спрямованість свого роману вказував і сам Камю, який писав, що «явний зміст „Чуми“ - це боротьба європейського опору проти нацизму». Слово «чума» набуває незлічених значень і виявляється надзвичайно містким. Чума не тільки хвороба, зла стихія, кара і не тільки війна. В романі відображені масштаби епідемії, обмеження прав і можливостей мешканців міста, символічно моделюються етапи відчуження людської свідомості, яка в процесі пізнання світу приходить до усе більшого усвідомлення його непевності, невлаштованості і, зрештою абсурдності.

Над «Чумою» письменник працював близько восьми років, упродовж яких кілька разів змінювалися і концепція твору, і його зміст. Перші нотатки про роман датовані ще 1938 роком. Роман писався під час Другої світової війни і був опублікований вже після її закінчення, 1947 року. Окремі фабульні мотиви і відгуки зустрічаються й у інших творах Камю, зокрема в збірці новел «Літо» (есе «Мінотавр» або «Зупинка в Орані»), в драмі «Калігула» (акт IV, сцена IX), нарешті у його драмі «Стан облоги», яка, фактично, прямо інтерпретує сюжет роману «Чума». Перший варіант назви твору з'явився 1941 року «Чума, або Пригода». Тоді ж Камю почав інтенсивно вивчати літературу, тематично пов'язану із характером його творчого задуму. У колі опрацьованих книг «Щоденник чумного року» (1722) Даніеля Дефо, з якого і запозичений епіграф до роману, «Історія Пелопоннеської війни» Фукідида і «Природа речей» Лукреція, що описують чумну епідемію в Афінах 429 р. до н. е., «Про чуму в достопам'ятні годи цього бідства» Жана-П'єра Папона, «Чума 1720 року в Марселі і у Франції» Поля Луї Жана Гафареля, в яких мова йде про марсельську чуму 1720-1722 років, крім того в романі містяться численні згадки, запозичені з різних історичних джерел. Людство, упродовж століть потерпаючи від чуми, не розуміло причини її виникнення і не мало способу боротьби проти неї, протиставляючи їй лише очікування. Саме через ці особливості чуми здавна використовували в літературі – згадати хоча б «Декамерон» Бокаччо, «Гептамерон» Маргарити Наваррської, байку Лафонтена «Зачумлені звірі».

Зустріч співвітчизників Камю із загарбником, як і зустріч оранців з жорстокою чумою, за логікою книги, - це трагічна зустріч людства із своєю Долею. Тією самою, зіткнення з якою у «Міфі про Сізіфа» було позначено словом «абсурд». Чума для Камю – це ієрогліф вселенського безглуздя, черговим і особливо відчутним виявом якого була для нього європейська воєнна трагедія 1939 – 1945 років. Ріє виступає як оповідач, який, за його власними словами, намагається дотримуватись «тону безстороннього свідка». Основне завдання, яке він перед собою ставить, - скрупульозно і об'єктивно протоколювати усі етапи та ланки розгортання у місті чумної епідемії та заходи, які мешканці Орану намагалися протиставити цьому страшному лихові. Ось як у фіналі роману сам Ріє пояснює свою місію оповідача-літописця: «Наша хроніка добігає кінця. Пора вже докторові Бернарві Ріє признатись, що він її автор». Лікар розуміє, що чуму не здолати і абсурдність світу теж, але сенс власного буття і буття кожної людини він вбачає у тому, щоб не зламатись перед тиском безглуздя, не скоритись йому, спільними зусиллями протистояти йому і хоча б у цій ідеї людської солідарності віднайти сенс, який виправдає особисте існування кожного. «І справді, дослухаючись до радісних вигуків, що долинали з центру міста, Ріє згадав, що будь-яка радість завжди під загрозою. Бо лікар знав те, що не відала ця щаслива юрба і про що можна прочитати в книжках: бацила чуми ніколи не вмирає, ніколи не зникає, десятиліттями вона може дрімати десь у закутку меблів або в стосі білизни, вона терпляче вичікує своєї години в спальні, в льоху, у валізі, в хустинках або паперах, і, можливо, настане день, коли на лихо і в науку людям чума розбудить щурів та пошле їх конати на вулиці якогось щасливого міста». Роман «Чума» є вершинним досягненням творчості Альбера Камю.

Список використаних джерел:

1. Камю А. Вибрані твори. Сторонній. Чума. Падіння. Київ: Дніпро, 1991. 655 с.
2. Камю А. Калігула. Переклад з фр.: Петро Таращук. Всесвіт. 1988. Вип. №7. С. 71 – 98.
3. Камю А. Міф про Сізіфа. Переклад з фр.: Олег Жупанський. Портфель. 2015. 105 с.

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИ У ТВОРАХ АЛЛЕНА ГІНЗБЕРГА

Жаборюк Ірина Анатоліївна,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», Україна

Денисенко Аліна Сергіївна

здобувачка освітнього ступеня магістра
кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», Україна

Анотація. Метафора у творчості Аллена Гінзберга є невід'ємною прикрасою та засобом мислення та сприйняття світу письменника. Саме метафора надає його творам яскравих відтінків які є непередбачуваними та унікальними.

Метафора у творах Аллена Гінзберга виконує такі основні функції: інформативну, мнемонічну, емоційно-оцінну, номінативну, текстотвірну, пояснювальну, ігрову, етичну.

Ключові слова: *метафора, функції метафори, класифікація метафор за подібністю*

Постановка наукової проблеми. Метафора є предметом суперечок з давніх часів та має широке використання у лінгвістиці, психології, психоаналізі, герменевтиці, філософії, логіці, риториці, семіотиці, літературознавстві, лінгвістичній філософії. Проте досі не існує остаточних загальноприйнятих даних щодо визначення функцій та класифікації метафор, оскільки нові види метафор продовжують з'являтися [4, с. 66].

Актуальність обраної теми зумовлена потребою дослідити мовотворчу діяльність Аллена Гінзберга, виявлену в тенденціях продукування індивідуально-авторських метафор у його творах, що досі не вивчалась ані вітчизняними, ані зарубіжними мовознавцями. Оскільки метафора має використання не тільки в писемному мовленні, а і в усному повсякденному житті – дослідницький інтерес до вивчення цього тропу зростає.

Мета дослідження – визначити особливості функціонування метафори на прикладі творів американського письменника Аллена Гінзберга: «The fall of America».

Матеріалом дослідження слугували метафори загальною кількістю - 366, вибрані методом суцільної вибірки зі збірника творів Аллена Гінзберга «The fall of America» (1965-1971).

Основні дослідження і публікації за останній час

Існує велика кількість поглядів з приводу визначення функцій метафори. Багато вчених присвятили цьому безліч розвідок, а саме: В. Харченко, Г. Склярєвська, А. Гаврилюк, Т. Стретович, А. Овсієнко, Н. Арутюнова та інші.

А. Гаврилюк підкреслює, що поштовхом до виникнення метафори є поняття асоціації процесів мислення мовця і стверджує, що метафора виконує номінативну, пояснювальну, емоційно-оцінну, семантичну та прагматичну функції [1, с. 29-32].

В. Харченко стверджує, що в основі метафори лежать «переносні смисли, що необхідні мові, як відображення подібності між предметами, як модель для створення нових та нових образів» і висуває гіпотезу о п'ятнадцяти функціях метафори: номінативна, пояснювальна, емоційно-оцінна, інформативна, текстотвірна, стилетвірна, етична, жанроутворювальна, ігрова, еврестична, ауто-сугестивна, конспірувальна, кодувальна та ритуальна функції [7, с. 9].

Як зазначає Т. Стретович, метафора виконує такі основні функції: метафоричне найменування, функцію пояснення, оцінну та декоративну функції і звертає увагу, що «з плином часу суть метафори не змінилася, а лише збагатилася її теоретична база» [6, с. 232-238].

Однак дослідники метафори приходять до спільної думки, що метафора відноситься до явищ, що постійно розвиваються, є багатозначною та передбачає широкий спектр напрямків для інтерпретації [2, с. 90].

Своєрідність вживання метафор у художній творчості американського письменника Аллена Гінзберга (1926–1997) досі не була предметом наукових розвідок.

Отже **об'єктом** дослідження виступають твори Аллена Гінзберга, представлені у збірнику «The Fall of America».

Методи дослідження: Під час виконання дослідження були використані наступні методи: теоретичне опрацювання матеріалу, описовий метод, порівняння, метод кількісного аналізу, синтез, узагальнення.

Виклад змісту дослідження

Творчість Аллена Гінзберга відзначається різноманітним та багатим вибором засобів літературної виразності. Велика кількість цікавих та оригінальних метафор справляє враження, що автор немов би мислить та сприймає світ метафорами.

Завдяки образності та яскравості поетичної мови автора, більш яскраво постають питання значущості людського існування та зміни стереотипного мислення, які є лейтмотивом творчості письменника. Відвертість думок та почуттів вирізняють стиль Аллена Гінзберга, у його поетичних творах читається сильне бажання відновити людське начало у його країні, де все перетворено на загальний механізм.

Більшу частину метафоричних перенесень у структурі досліджуваних творів становлять метафори, що виконують **інформативну функцію**, а саме передають цілісність та панорамність образу(45%). Прикладом слугує вислів, що допомагає

читачеві уявити картину міста: «*Up Donner Pass over concrete bridge superhighways hung with gray clouds*» [8, с. 404].

Для кращого запам'ятовування інформації Аллен Гінзберг використовує **мнемонічну функцію** (18%): «*A wildman? or potential friend? Brought to you by Mercury boasting “sweet success taste”*». У даному прикладі простежується перенесення властивостей солодкої їжі на приємне відчуття успіху [8, с. 418]. І не менш важливою є **емоційно-оцінна функція** (14%), що передає співчуття Аллена Гінзберга та біль до забруднення людиною своєї планети, він оцінює це як хворобу: «*A new moon looks down on our sick sweet planet*» [8, с. 569].

Письменник використовує **номінативну функцію** (7%), за допомогою якої називає паровий дим – «паровим звіром», що є загрозою та причиною знищення міста: «*Waking with a steam beast, city destroyed*» [8, с. 495].

Своїми віршами Аллен Гінзберг підкреслює духовну ущербність сучасної людини, яка перебуває у стані війни із самим собою, що веде до надлому, захворювання духу, яке переростає у загальнонаціональну епідемію. Поет вважав, що «В масовій свідомості Америки з'явилася тріщина, що ледь відчинила величезне пекло національної підсвідомості, де приховались до часу незліченні резерви енергії, важко сказати – живильної чи руйнівної» [3].

Текстотвірна функція метафори (6%) використовується автором переважно для опису природи і є розгорнутою за кількістю носіїв метафоричного образу. Наприклад: «*Tiny wet arizonas flood lips – cliffs cradling the last graysmooth boulders shat by the rains pissed out by spring storm*» [8, с. 606].

Для пояснення свого враження від побаченого та пережитого Аллен Гінзберг використовує **пояснювальну функцію** (5%): «*The war is Appearances, this poetry Appearances, measured thru Newspapers*» [8, с. 488].

Особливо цікавою на наш погляд є **ігрова функція** метафори (4%). Образ, виражений ігровою метафорою у тексті є засобом комічного та викликає у реципієнта посмішку. Наприклад: «*God dealt me Ace of Spades*» [8, с. 497].

У виразі «*Oh awful Man! What have we made the world! Oh man capitalist exploiter of Mother Planet!*» [8, с. 597] простежується **етична функція** метафори (2%), у якій Аллен Гінзберг засуджує людей Америки за недбалу експлуатацію ресурсів планети.

В результаті аналізу метафор за класифікацією, прийнятою лінгвістами Овсієнко А. С. [5] та Стретович Т. П. [6] було виявлено:

1) за *структурою* найбільшу кількість становлять двочленні метафори – 263 (72%), меншу кількість мають – тричленні метафори – 83 (23 %), наступними за частотою вживання є – чотирьохчленні метафори – 15 (4%). Найменшу кількість становлять одночленні метафори – 5 (1%).

2) за *тематичною належністю* значну кількість становлять тематики: природа – 78 (21%), анатомія – 54 (15%), їжа – 34 (9%), та тематика назв металу – 29 (8%).

3) за *стилістичним забарвленням* метафор було виявлено, що у творах письменника переважають індивідуально-авторські метафори – 236 (64%), що виражають суб'єктивну думку автора є асистемними, унікальними, і ніким

раніше не відтворюваними. Образні загальнономвні метафори вживаються автором зі значно меншою частотою – 130 (36%).

4) за кількістю одиниць носіїв метафоричного образу було встановлено, що проста метафора, у якій план вираження представлений однією одиницею метафоричного образу, є найпоширенішою – 284 (78%). Розгорнута метафора, на відміну від простої метафори що складається з групи тематично пов'язаних слів використовується автором значно менше – 82 рази (22%).

5) за присутнім у метафорі відмінком більшу кількість становить метафоричне перенесення у генітивних поєднаннях, тобто метафори у складі яких є слово у родовому відмінку – 188 (51%). Значно меншу кількість мають конструкції з іменниками в орудному відмінку – 63 (17%).

Під час аналізу метафор за подібністю предметів, явищ чи властивостей за класифікацією прийнятою лінгвістами Овсієнко А. С. [5] та Стретович Т. П. [6] нами було виявлено, що подібність «за враженням», яке справляє предмет або явище становить найбільшу частину метафоричних перенесень – 98 (26,8%). Подібність «за формою» зустрічається у творах автора – 67 (18,3%). Подібність «за розміщенням у просторі» була виявлена у тексті – 30 (8,2%). Подібність «за звучанням» становить – 27 (7,4%). Подібність «за кольором» – 25 (6,8%). Подібність «за кількістю» – 14 (3,8%). Подібність «за ступенем цінності» – 9 (2,5%). Подібність «за міцністю» зустрічається у творах – 8 (2,2%). Найменшу кількість метафор становить подібність «за розміром» – 3 (0,8%).

Також нами були зафіксовані метафоричні перенесення основу яких становить подібність предметів, явищ, за якими, яких не було раніше ніким встановлено, а саме подібність за:

1) поведінкою людей (4,4%): «*Leather-shoe chino-pants prisoners!*» [8, с. 580]. У цьому прикладі автор називає «в'язнями» людей, які люблять шкіряний одяг і не можуть позбавитись цієї звички. Ще одним прикладом подібності за поведінкою є вислів: «*No Westmoreland wants to be Devil, others die for his General Power*» [8, с. 517]. Метафора «*to be Devil*» означає бути злим, жорстоким, діяти супроти совісті та справедливості;

2) характером руху (4,1%) простежується у метафорах, що передають процес руху: «*Smoke Rolling Down Street*» [8, с. 537];

3) рівнем забруднення (1,6%), у якому автор ототожнює забруднення Землі з забрудненням розуму: «*Earth pollution identical with Mind pollution... Consciousness Pollution identical with filthy sky*» [8, с. 579];

4) рівнем загрози (1,1%): «*Oh vain insect sized men with metal slaves by Great Lake Erie, tenderest Passaic & Hudson poisoned by dollars!*» [8, с. 597]. У метафорі «*poisoned by dollars!*» автор порівнює любов людини до грошей з отрутою, тобто з тим, що спричиняє порушення нормальної життєдіяльності людини, у даному випадку ментальну або духовну сферу не тільки однієї людини, але і всієї нації;

5) швидкістю предметів або явищ (1,1%):

«*Here at the atomic Crack-end of Time XX Century
History swift past horse chariot earth wheel*» [8, с. 414].

У метафорі «*history swifiting*» автор акцентує увагу на високу швидкість людського життя;

6) проміжком часу (0,8 %): «*This is the instant – open the hatch – every second is dust in the hourglass*» [8, с. 567]. У вислові «*every second is dust*» письменник порівнює кожну секунду з пилом, з тим, що мінливе;

7) запахом (0,5%), що викликають певні обставини, чи дії людей:

“*Reform U.S. Government stinks detail*” [8, с. 473];

8) вагою (0,3%), що сприяє кращому розумінню прочитаного:

«*A dirt truck hanging on the highway – spectacle of Afternoon,*

giant pipes glistening in the universe –

Magic that weighs tons and tons». [8, с. 417];

9) рівнем знань, освіченості (0,3%): «...*As Babes need the chemical touch of flesh in pink infancy lest they die Idiot returning to Inhuman*» [8, с. 429]. У виразі «*die Idiot*» автор робить наголос на необхідності надання малюкам дотику плоті у дитинстві, щоб вони не померли ідіотами.

Також, нами було зафіксовано 44 (12%) метафори – порівняння (замкнуті метафори), що містять слово-відгадку. Наприклад:

«*Pete’s Café –*

Golden land in setting sun» [8, с. 448].

Метафоричний вираз «*Golden land*» – подібним чином характеризує щось цінне, дороге, те що приносить дохід.

Висновок

Результати проведеного нами аналізу дають змогу зробити висновок, що метафора у творчості Аллена Гінзберга є невід’ємною прикрасою та засобом мислення та сприйняття світу письменника.

Метафора у творах Аллена Гінзберга виконує такі основні функції: інформативну, мнемонічну, емоційно-оцінну, номінативну, текстотвірну, пояснювальну, ігрову, етичну. Розроблено доповнення до класифікації подібності предметів, явищ та властивостей метафори, а саме за: поведінкою, характером руху, рівнем забруднення, рівнем загрози, швидкістю, проміжком часу, запахом, вагою, за рівнем знань, освіченості.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні особливостей функціонування метафори у творах інших англомовних письменників.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк А. П. Метафора, її природа та роль у мові та мовленні / А. П. Гаврилюк // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Серія : Філологія. Педагогіка. - 2013. - Вип. 2. - С. 29.
2. Глазунова О. І. Логика метафорических преобразований. СПб., 2000. – 190с.

3. Денисова Т. Н. Історія американської літератури ХХ століття. The History of American Literature of the XX Century : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тамара Н. Денисова, НАН України. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка; Худож. оформл. О. Я. Остапова.– К. : Києво-Могилянська академія, 2012.– 486 с.
4. Москвин В. П. Русская метафора: параметры классификации / В. П. Москвин // Филологические науки. ООО «Филологические науки». - 2000. - №2. - С. 66-73.
5. Овсієнко А. С. Метафора в сучасному мовознавстві: тлумачення та класифікація / А. С. Овсієнко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. - 2018. - Вип. 32(3). - С. 105-110.
6. Стретович Т. П. Класифікаційне розмаїття видів метафор // Науковий часопис НПУ імені Н.П Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – 2018. - Вип. 16. – С. 232-239.
7. Харченко В. К. Функции метафоры. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1992. – 88 с.
8. Ginsberg A. Collected-poems-1947-1997. HarperCollins e-books
URL://<https://griersmusings.files.wordpress.com/2020/01/collected-poems-1947-1997-allen-ginsberg.pdf> (дата звернення: 13.10.2022).

СВІТОГЛЯДНІ ПОГЛЯДИ ТА ІДЕЇ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО ЯК ДОМІНАНТА ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ПИСЬМЕННИКА

Коршунова Марія Олегівна

студентка

український мовно-літературний факультет імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка

Навряд чи можна назвати ще когось із українських письменників доби «червоного ренесансу», чиє ім'я за індексом згадувань у наукових студіях та публіцистичних викладках могло б дорівнятися імені Миколи Хвильового, ба більше – спричиняло таке неоднозначне сприйняття й полемічний запал уже і наш час. Як і не віднайдено іншого імені, що так міцно засоціювало б на собі літературний процес 1920-х років, ставши своєрідним символом періоду найвищого злету української літератури й тотального нищення її творців. Феномен Миколи Хвильового й досі залишається в полі актуальних студій вітчизняної гуманітаристики та культурного й громадського життя [2, 73].

Він був основоположником цілої течії в українській літературі ХХ ст. – течії активного романтизму. Він був максималістом у ставленні до літературної праці, тому літературна спадщина Миколи Хвильового велика і жанрово різноманітна. На п'ятдесят років письменника було викреслено з історії української літератури. Його твори не перевидавалися, а прижиттєві видання активного організатора літературного життя в Україні були під забороною.

Під час літературних суперечок, він, темпераментний і безжальний до своїх опонентів, забирався на вершини культурологічних передбачень, вибудовував концепції, які дивували і захоплювали своєю «універсальністю» його друзів і колег, а перед літературними противниками відкривали широкі можливості для полемічного заперечення і навіть політичних обвинувачень [1, 3-5].

Український літературознавець і критик, Володимир Коряк, так охарактеризував Миколу Хвильового: "Істинно: Хвильовий. Сам хвилюється, і нас усіх хвилює, п'янить і непокоїть, дратує, знесилює і полонить. Аскет і фанатик, жорстокий до себе і до інших, хворобливо вразливий і гордий, недоторканий, і суворий, а часом ніжний і сором'язливий, химерник і характерник, залюблений у слово, у форму, мрійник".

Його називали романтиком революції. У виданій 1926 року літературній хрестоматії «За 25 літ» її упорядники Максим Рильський і відомий на той час літературознавець, дослідник творчості М. Коцюбинського, неокласик Ананій Лебідь напишуть про Миколу Хвильового так: «Революціонер з голови до п'ят, Хвильовий міцно зв'язаний з кращими традиціями української художньої літератури: можна сказати, що шукання Хвильового почалися там, де урвалися шукання Коцюбинського».

Фразеологія революційна, в ній заклики і накази мовби звучать із окопів громадянської війни, жага шукань, відкриття на пролетарській основі –

домінантні ідеї і поетичних творів, і літературних маніфестів. Микола Хвильовий ці ж експресивні фрази, ритмічні, асоціативні образні узагальнення переносить у прозу, з якою пов'язаний його великий творчий успіх. Але революція, яка його народила і безтямно закохала в себе, згодом зрадила свого обранця, і він із розпуки, відчаю, з безнадії і безвиході своєю смертю спробує її закликати до милосердя, змилює над своїми фантастичними лицарями.

Список літератури:

1. Жулинський М. Микола Хвильовий / М. Жулинський. – К. : Товариство «Знання» України, 1991. – 32 с., [3-5]
2. Мельників Р. Микола Хвильовий: декілька штрихів до біографії письменника / Р. Мельників // Від бароко до постмодерну: Збірник праць кафедри української літератури [Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди]. – Харків: Майдан, 2010 – Том 7. – 350 с., [73]

МОТИВ У ЛІРИЧНОМУ ТВОРІ

Коршунова Марія Олегівна

студентка

український мовно-літературний факультет імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка

Термін «мотив» є актуальним аспектом сучасного літературознавчого аналізу та поширюється на сферу досліджень індивідуальної творчості письменника. Для мотиву характерні такі ознаки: співвіднесеність з темою, формально структурна вичленованість з твору, мініманістичність обсягу та підвищена смислова насиченість.

Теорія мотиву як літературознавчої категорії починає активно розроблятися на рубежі XIX-XX століть і насамперед знаходить своє застосування в аналізі фольклорних наративів. О.М. Веселовський у роботі «Поетика сюжетів» (1897-1906), присвяченій словесно-художній архаїці, вперше звернувся до терміна «мотив». Дослідник трактував мотив як поняття семантичне. Розглядаючи мотив у ракурсі історичної поетики, він мав на увазі під ним «формулу, що відповідає спочатку громадськості питання, які природа всюди ставила людині, чищо закріплювала особливо яскраві, що здавались важливими або повторювалися враження дійсності» [1, 305]. Веселовський вважає, що основна ознака мотиву – нерозкладність, «образний одночленний схематизм». Під мотивом Веселовський розумів «найпростішу оповідальну одиницю, що відповіла на різні запити первісного розуму чи побутового спостереження». Веселовський вперше здійснив зв'язок мотиву з такими категоріями як сюжет і тема. На його думку, «сюжет – це тема, в якій існуються різні положення мотиву» [1, 305.]. Вчений відмежовує поняття мотив від поняття «сюжет», розглядаючи «сюжет як комплекс мотивів». Це дає підставу досліднику уявити мотив як складову частину сюжету».

Поняття мотиву, розроблене О.М. Веселовським у «Поетиці сюжету», було піддано критиці з боку представників морфологічного підходу до концепції мотиву, зокрема, із боку В.Я. Пропа. Якщо О.М. Веселовський наполягав на нерозкладності та первинності мотиву щодо сюжету, то роботи В.Я. Проппа, орієнтовані на розгляд фольклорних жанрів, зосереджених на інших аспектах. У роботі В.Я. Проппа «Морфологія казки» мотив представлений як категорія, що розкладається на елементарні складові (суб'єкт, об'єкт, предикат). В.Я. Пропп замінює поняття мотив іншою одиницею наративу – «функцією дійової особи». «Функція як така є величина постійна. Функції дійових осіб є складовими частинами, якими можуть бути замінені «мотиви Веселовського», - писав літературознавець, фактично відкидаючи саме поняття мотив. [3, 29].

Складність дослідження поняття «мотив» полягає у відсутності єдиного його трактування. Літературознавці розглядають мотив з різних точок зору – з погляду теми, сюжету, фабули тощо. Так, О. Бойченко в «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» (2001) дає визначення мотиву як

«відносно стійкий, формально-змістовний складник художніх творів» [7, 347 – 348].

Автори «Літературознавчого словника-довідника» (1997) мотивом називають «тему ліричного твору чи неподільну смислову одиницю, якою складається фабула (сюжет) <...> Мотиви рухають вчинками персонажів, збуджують їх переживання та роздуми, особливо тонко динамізують внутрішній стан ліричного суб'єкта» [2, 481].

На особливу увагу заслуговує мотив ліричного твору. Часто дослідники не розглядають цю проблему, надаючи пріоритет у вивченні мотиву прозових творів. Так, І. Силантьєв у своїй праці «Поетика мотиву» звернувся до питання мотиву у ліричному творі. Вчений відзначив відмінність для поетичного тексту ліричної події, якості зв'язності тексту в ліриці, що «базується не на принципі *єдності дії*..., а на принципі єдності ліричного суб'єкта». Проте автор усе ж дійшов висновку, «що природа мотиву в ліриці, в принципі, така ж, як і в епічній оповіді...». Дослідник зупинився й на співвідношенні мотиву з темою твору, твердячи, що будь-який мотив у ліриці є тематичним, і навпаки, лірична тема виключно мотивна, а також обов'язково перспективна.

Часто термін «мотив ліричного твору» не розрізняють із терміном «лейтмотив», називаючи ними «повторюваний комплекс почуттів та ідей поета» [6, с. 208].

Ми будемо користуватися розширеним визначенням: під мотивом розумітимемо повторюваний та варіативний компонент літературних творів, який є комплексом почуттів та ідей або концентрує уявлення про предмет, явище, дію. Провідними ознаками мотиву є предикативність, структурна й семантична неодномірність і належність до сюжетно-тематичної площини твору. Істотним внеском у розвиток теорії мотиву є структурно-семантична модель мотиву, прихильником якої був Є.М. Мелетинський. Для концепції Є.М. Мелетинського характерне поєднання семантичної та структурної складової мотиву. Дослідник пише: «Ми пропонуємо розглядати мотив як одноактний мікросюжет, основою якого є дія. Дія в мотиві є предикатом, від якого залежить аргументи – актанти» [5, 117]. У цій структурі мотиву І.В. Силантьєв побачив функціонально-семантичну ієрархію його компонентів при домінуючому положенні дії-предикату [3, 51].

У концепції мотивного аналізу, запропонованої Б.М. Гаспаровим, структурний та семантичний підходи до мотиву поєднуються інакше. Літературознавець виділяє «принцип лейтмотивної побудови оповідання», при якому «деякий мотив, якщо виникнувши, повторюється постійно, виступаючи щоразу у новому варіанті» [8, 30]. На думку вченого, «в ролі мотиву може виступати будь-який феномен, будь-яка смислова «пляма» – подія, риса характеру, елемент ландшафту, будь-який предмет, сказане слово, фарба, звук тощо, єдине, що визначає мотив – це його репродукція у тексті» [8, 30]. У концепції Б.М. Гаспаров відходить від морфологічного принципу та орієнтується на композиційну виразність мотиву, підкреслюючи здатність мотиву змінюватись, перехрещуватись та створювати нові мотивні комбінації. Таким

чином, мотив у творі може виконувати динамічну функцію, будучи двигуном сюжету. Хоча поняття лейтмотиву потребує подальшого дослідження, вочевидь, слід погодитися з тим, що лейтмотивом у поезії є один (рідше два-три) провідний мотив усієї творчості певного автора. Кількісна обмеженість обов'язкова, бо наявність лейтмотиву має виправдовуватися максимальною повторюваністю та виключною смисловою значущістю в художній спадщині того чи того автора.

Список літератури

1. Балль Х. Манифест к первому вечеру дадаистов в Цюрихе. Называть вещи своими именами: программные выступления мастеров западно-европейской литературы XX века. М.: Прогресс, 1986. С. 316–317
2. Білецький О. Двадцять років нової української лірики (1903 – 1923). Харків: ДВУ, 1924. 40 с.
3. Гадзінський В. В електричний вік. (Поєма Миколи Хвильового, 1921 р.). Проба аналізу. Зори грядущего. 1922. № 2. С. 88–92.
4. Йогансен М. Конструктивізм, як мистецтво переходової доби. Шляхи мистецтва. 1922. Число 2. С. 36–37
5. Лейтес А., Яшек М. Десять років української літератури (1917 – 1927). Том 1: Біобібліографічний покажчик / За заг. ред. С.Пилипенка. Харків: ДВУ, 1928
6. Хвильовий М. Передсмертні послання до пасербиці Любові Уманцевої та до друзів письменників. Хвильовий М. Твори: У 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т. 2. С. 888–889.
7. Хвильовий М. Твори: У 2 т. К.: Дніпро, 1990.
8. Хвильовий М. Твори в п'яťох томах. Нью-Йорк – Балтимор – Торонто: Об'єднання українських письменників «Слово» / «Смолоскип» ім. В. Симоненка. 1986. Т. 5.

РУССКИЙ РОМАНТИЧЕСКИЙ ЦИКЛ В АСПЕКТЕ ТРАДИЦИИ И НОВАТОРСТВА

Ломова Е.А.

ассоциированный профессор,
Казахский национальный педагогический университет имени
Абая Казахстан, г. Алматы

Есимбек С.І.

магистр педагогических наук,
старший преподаватель
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Коваленко Е.С.

Университет Туран
Магистр филологических наук

Багымбаева Ф.

Магистр филологии
Казахский национальный университет имени Абая

Тебегенова А.,

ассоциированный профессор,
Казахского Национальный аграрный университет

Аннотация:

Нарратив цикла построен на постоянном колебании между предлагаемой информацией как суммой почти энциклопедических знаний и постоянном сомнении в их достоверности.

В цикле намечается поиск истины, которая имела бы право на жизнь и в координатах рассказывания, то есть в рамочной повести, и внутри рассказываемых персонажами историй, содержащих какой-либо поучительный факт или, занятный случай.

Потребность в циклизации возникает при взаимодействии разнородных жанров. Их взаимосвязь обуславливается общностью тем и вопросов, которые образуют ядро и основной смысл авторской идеи.

Цикл романтиков построен как многовекторный поиск нескольких субъектов конечной истины, которой, однако, не достигает ни один из них.

Abstract:

The narrative of the cycle is based on a constant fluctuation between the information offered as a sum of almost encyclopedic knowledge and constant doubt about their reliability.

In the cycle, the search for truth is planned, which would have the right to life both in the coordinates of storytelling, that is, in the framework of the story, and inside the stories told by the characters, containing some instructive fact or an interesting case.

The need for cyclization arises when heterogeneous genres interact. Their interrelation is determined by the commonality of topics and issues that form the core and the main meaning of the author's idea.

The cycle of Romantics is constructed as a multi-vector search for several subjects of the ultimate truth, which, however, none of them achieves.

Ключевые слова: повествование, рамки рассказа, циклизация, жанр, авторская идея

Keywords: narrative, the framework of the story, cyclization, genre, the author's idea

Сюжетная структура и композиция романтического цикла построена так, что все суждения или высказывания в какой бы то ни было мере разворачивают и дополняют тему, заданную первоначальной повестью.

В цикле используется взаимодействие рамочных повестей и вставных новелл, и таким образом возникает эффект существования некой реальности, имеющей место в художественном тексте, и так называемой литературы, которая заключена внутри него.

То, где находятся герои цикла, связывается с реальным планом, то есть с жизнью, а истории, которые они рассказывают, становятся фактом литературы.

В цикле создаётся атмосфера цепи случайностей, стечения непредвиденных обстоятельств, которые побуждают к диалогу и даже спору, заведомо лишённому изначального повода и предполагаемой участниками цели.

Спор, возникший спонтанно, развивается в цикле, приращаясь доводами и аргументами. Логичность этого спора «может быть достаточно зыбкой и не вызывающей должного доверия» [1, с.95].

Так двойник – призрак убеждённо доказывает, что призраки-это порождение воспалённой человеческой фантазии, и предлагает такую классификацию типов человеческого ума, которая полностью абсурдна.

Нарратив цикла построен на постоянном колебании между предлагаемой информацией как суммой почти энциклопедических знаний и постоянном сомнении в их достоверности.

В цикле намечается поиск истины, которая имела бы право на жизнь и в координатах рассказывания, то есть в рамочной повести, и внутри рассказываемых персонажами историй, содержащих какой-либо поучительный факт или, занятный случай.

В цикле Загоскина «Вечер на Хопре» (1834) границы между рамочным повествованием и собственными рассказами оформляются тем, что герой начинает представлять истории либо конкретно о себе, либо о своих близких родственниках или знакомых.

В число рассказываемых историй входит и предание, повествующее об истории того дома, в котором собралась компания собеседников (повесть «Ночной поезд»).

Предание соединяет координаты далёких прошлых событий, воспринимаемых уже как легенда или сказка. Таким образом, прошлое и настоящее взаимопереходят друг в друга, и достоверность рассказываемого собеседниками в данный момент, и повествование о далёком прошлом, но имевшем место в конкретном пространстве, приобретают одинаковую релевантность.

Сомнения в достоверности поселяются и в мире рассказывающего, и в мире рассказываемого.

Событийное соединение рассказа и художественной реальности может сниматься в силу самой организации литературного текста.

У Ореста Сомова объединение рассказа и пространства рассказывания не становится мотивом для реализации художественного события. В «Сказках о кладах» (1860) клад, представляющий собой дедовское наследство, находится без всяких рассказов о нём.

Циклизация в наиболее выраженной форме характерна для жанра фантастической повести.

В ней движущим мотивом является «потребность в реальной репрезентации сверхъестественного факта или события» [2, с.48].

Фантастическая история представляется как рассказ от лица, заслуживающего доверия, а оно, в свою очередь, узнало об этом событии из уст других лиц, не менее авторитетных и уважаемых. Передаваемая из уст в уста определённая информация сразу приобретает сказочный характер, который, в свою очередь, допускает введение в сюжет сверхъестественных коллизий.

В ливонских повестях А.Бестужева Марлинского источник сюжета преподносится как предание, передаваемое из уст в уста, или как нравы и события, взятые из исторических ливонских хроник.

Сам автор акцентирует внимание на степени достоверности предлагаемого читателю материала.

Так, повесть «Замок Верден» (1823) представляется как отрывок из дневника гвардейского офицера, а повесть «Замок Нейгаузен» содержит историю, почерпнутую автором из «рыцарских повестей». Первая повесть располагает доверием к воспоминаниям, оставленным конкретным человеком, а вторая явно тяготеет к устному преданию.

Развёртывание диалога позволяет вывести проблему или конфликт из сознания одного героя и пропустить через восприятие нескольких лиц, которые с разных ракурсов делают попытки его разрешения.

Потребность в циклизации возникает при взаимодействии разнородных жанров. Их взаимосвязь обуславливается общностью тем и вопросов, которые образуют ядро и основной смысл авторской идеи.

Совмещение мотивируется тем, что каждая отдельная жанровая модель-дневник, историческая запись или устное предание не имеет своей собственной

достаточной самостоятельности в структуре художественного нарратива. Основной конфликт цикла аккумулирует их проблематику, выстраивая повествование, основанное не на сюжетной цельности или последовательности разворачивающихся событий, а на проблематике, которую несут в себе эти отдельные жанровые модели.

Приёмом, который организует цикл, является диалогическая форма. Объектом дискуссии часто становится сфера иррационального в человеческой жизни и само иррациональное, сверхестественное как допустимое состояние человеческого духа.

Цикл романтиков построен как многовекторный поиск нескольких субъектов конечной истины, которой, однако, не достигает ни один из них.

Цикл представляет собой соединение разнородного материала в относительно закреплённой и устойчивой форме.

В цикле повестей А.Погорельского «Двойник, или мои вечера в Малороссии» одна повесть может подтверждать или опровергать рассказанную в ней историю, предлагаемую рассказчиком в повести предыдущей.

Герои устраивают диспут по поводу достоверности рассказанной или прочитанной истории, но в качестве доказательного аргумента приводится сюжет такой же истории, и поиски истины «не выходят на открытую прямую, а замыкаются внутри очерченного замкнутого круга» [3, с.407].

Романтический цикл имеет тенденцию введения в повествование так называемых доказательных документов-писем или дневника героев. Фокус смыслового ядра цикла возникает на стыке предъявляемого документа и пространства рассказывания вокруг него.

Так, в повесть в А.Ган «Суд света» включены два предсмертных письма героини, которые опровергают все сплетни и сомнения, мотивировавшие развитие сюжетных коллизий.

Повесть построена по принципу рамочной структуры. Письмо героини включается в предсмертную исповедь героя, которая сама встроена в обрамляющую её плоскость рассказывания, то есть один текст по принципу матрёшки включается в другой.

Однако наличие этих так называемых документов не отменяет сомнения в их подлинности, так как им сопутствуют сюжеты об человеческих ошибках и откровенных подлогах.

В повести А. Вельтмана «Радой» (1839) рамочная конструкция развивается от одного найденного документа в виде рукописи, которую нашёл и прочёл повествователь. Ему необходимо найти аргументы, подтверждающие достоверность рассказанных в рукописи двух историй. Истории поданы в эпистолярно-повествовательном ключе, но всё же их подлинность проверяется рассказами других людей, способных в устном виде косвенно подкрепить их правдивость.

Достоверность историй балансируется на письменном и устном способах установления их подлинности, причем письменная форма не имеет никаких весомых преимуществ перед устной.

Замкнутые координаты эпистолярного документа входят в художественном нарративе в более широкое пространство устных дискуссий персонажей о степени и критериях достоверности.

Таким образом, цикл имеет рамочную структуру, построенную на диалогичном характере подачи художественного материала.

Эпистолярный документ может не содержать новой информации для героя, как это происходит в повести В.Одоевского «Княжне Зизи».

Письма княжны Зизи, читаемые повествователем, не открывают ничего нового для него, но, читая их, он уходит в ретроспективу собственно прошлого и воскрешает в памяти свои прежние черты, свой прежний облик и образ мыслей, к которым теперь нет возврата.

В повести «Сильфида» В.Одоевского достоверность предлагаемого документа заранее никак не поддерживается. Разобраться в письмах Платона Михайловича и его рассказе о встречах с таинственной Сильфидой повествователь-«благоразумный человек» предлагает разобраться самому читателю: «Признаюсь, я ничего не понял в этой истории, не будет ли счастливее читатель?».

Романтический цикл В.Одоевского «Русские ночи» не содержит ни одной истории, которая бы представлялась читателю как заслуживающая его доверия в подлинности.

В данном случае важным аспектом является не документальная достоверность рассказываемого, а «степень внутреннего осознания рассказчиком-повествователем того, о чем на самом деле способна поведать слушателям его история» [4,с.195].

Сюжет путешествия авторов предлагаемой читателю рукописи подтверждается собранными или историями. Другой уровень возникает при чтении рукописи несколькими приятелями, который вырастает в развёрнутый диалог, отстоящий на значительной дистанции от конкретных сюжетов попавших им в руки историй.

Диалогическое обсуждение прочитанных историй позволяет соразмерить себя и собственный жизненный опыт с чужим миром заблуждений, проб, открытий и ошибок.

Таким образом, в романтическом цикле соприкасаются плоскости прочтения определённого письменного документа – рукописи, писем или дневника и устной стихии рассказывания.

Степень доверия к тексту не исчерпывается его документальной доказательностью, а определяется степенью восприятия и принятия в человеческом сознании важных истин и принципов, отвоёванных у суровой жизни чужим горьким или, напротив, положительным опытом.

Возникает и раскрывается модель события, которая в художественном нарративе романтической повести существует на границе рассказанного мира рассказывающего о нём субъекта.

Романтический цикл может представляться как собрание текстов разных авторов. Возникает широкий круг слушателей и рассказчиков, провоцируя

ситуацию путаницы между ними, как то происходит в «Вечерах на Хуторе близ Диканьки» Н.В.Гоголя. В пространстве художественного нарратива соприкасаются голоса «горохового панича» и фомы Григоровича, каждый из которых готовы путем спора отстаивать собственную манеру рассказывания.

Спор рассказчиков развивает традицию диалогического цикла, когда сопоставляются несколько позиций и несколько восприятий действительности.

В романтическом цикле стилистический рисунок повествования может восходить к фольклорной быличке или к так называемой «светской повести», лишённой стихии народной разговорной речи.

Быличка воспринимается как история, чья достоверность проверяется многочисленными рассказчиками и их сложившимся в отношении её коллективным опытом.

В повести О.Сомова «Киевские ведьмы» вопрос о принадлежности матери Катруси к сословию ведьм обсуждается на базаре несколькими участниками. Суть спора балансирует на грани слухов, которые не подтверждаются никакими прямыми доказательствами и строятся на убеждении в том, что народная молва всегда содержит то, что в действительности имеет место быть.

Развитие сюжета повести подтверждает события, передаваемые народной молвой, но повествователь отстраняется от какой-либо ответственности за их подлинность, употребляя обороты вроде «будто бы».

Только в последней фразе повести позиция повествователя в конкретной форме сводится к фольклорной, когда он подтверждает, что Лысая гора, бывшая прибежищем ведьм, «просветлела» оттого, что «ведьмы её покинули». В быличке любое, так называемое научное, рассудочное истолкование странного или чудесного события неизбежно проигрывает народной точке зрения, и читатель не сомневается, что именно народная молва, а «не научный анализ или специальные знание предмета ближе всего находится к истине» [6,с.243].

В повести О. Сомова «Русалка» врачи высказывают различные точки зрения при обнаружении мёртвого тела Казимира, но народная молва прямо утверждает, что «покойника защекотали русалки», и читатель не сомневается в том, на чьей стороне находится истина.

В светской повести, так же как и быличке, в центре оказываются события, о которых рассказывает приятель, знакомый, попутчик или вовсе случайный собеседник. Рассказанная история может оказаться изящной небылицей, за подлинность которой никто не может поручиться.

В «Орлахской крестьянке» В.Одоевского рассказанная история представляется лишь как способ привлечь к себе внимание рассказчика и дать повод для самого малозначительного спора.

Светская фантастическая повесть отличается нарочитой болтовнёй собеседников, когда любой предмет или малозначительный объект становятся поводом для развития сюжета.

Так для Ириней Модестовича из цикла повестей В.Одоевского случайный пешеход, лежащая вдоль движения экипажа деревушка или встречный экипаж

без особого разбора становились поводом для рассказывания своим спутникам по дилижансу сказки за сказкой.

В светской фантастической повести рассказанная история оборачивается занятной вещичкой, которая послужила для развлечения собравшейся для проведения приятного досуга компанией.

Быличка же отличается тем, что влечёт за собой цепь продолжений в виде аналогичных по сюжету историй. То есть один сюжет встраивается в пространственные координаты следующего и настраивает слушателей на соприкосновение с таинственными и необычными с позиции трезвого рассудка сторонами окружающего мира.

Быличка предполагает смысловое развитие заданной темы и делает неактуальной необходимость рамочной дискуссии между собеседниками о её трактовке и степени подлинности.

В циклической модели у Н.В.Гоголя в его «Вечерах» предлагается объединение нескольких историй не по принципу диспута об их подлинности, а по принципу разнонаправленности их характеристики и причин возникновения.

Структура цикла диалогична в своей основе и движется от художественного нарратива с определённым, заявленным читателю рассказчиком источником в сторону текста, авторство которого уже никак не определяется.

Пушкинский цикл «Повестей Белкина» имеет основной признак этой повествовательной структуры, где в развертывании художественного нарратива участвуют издатель, собиратель и всевозможные рассказчики внутри повествовательного поля отдельных повестей.

Каждая из предложенных в цикле повестей имеет свой законченный сюжет, не выходя в смысловое поле других повестей. Тем не менее, у читателя формируется траектория восприятия текстов «с амплитудой определённого ожидания обрести некую внутреннюю смысловую связь между ними» [7, с.47].

В повестях А.С.Пушкина нет принципа диалогичности на уровне целостной организации цикла, но диалогический характер художественного нарратива прослеживается между плоскостью истории определённого рассказчика, как то происходит в повести «Метель», и плоскости собственно авторского рассказывания.

В повести А.С.Пушкина «Гробовщик» пересечение плоскостей рассказа от первого лица и повествовательного поля, в котором осуществляются события сна Андриана Прохорова, создаёт комический эффект перевернутой реальности.

В пушкинском цикле заложены многочисленные информационные провалы. Наследница господина Белкина Марья Алексеевна была вовсе с ним не знакома, а анекдот, который всё же относится к памяти Ивана Петровича объявляется излишним и в повесть не включается; в рукописях покойника также отсутствует полнота, так как неопределённая их часть была задействована ключницей на «домашние потребности», а описание сведений о внешности Ивана Петровича Белкина равнозначно полному их отсутствию.

Белкин как рассказчик лишён в повествовании собственного голоса, но принцип обозначения субъекта нарратива и его опознавательных характеристик

через их почти полное отсутствие определяет композиционную завязку всего цикла. Просьбу оставить его имя неизвестным высказывает в конце предисловия пушкинской повести и так называемый друг - сосед Ивана Петровича, и также в поле неизвестности остаются в пушкинском нарративе и судьбы других рассказчиков.

Тем же менее, следы этих рассказчиков обнаруживаются в стилистике повествования, которая высказывает их принадлежность к различным социальным уровням.

Но о чётком их противоставлении говорить не приходится, так как в траектории развития художественного нарратива их голоса могут быть максимально созвучны, или, наоборот, резко отличаться по тональности и отбору лексических средств друг от друга.

В пушкинском повествовании информационная недосказанность предполагает концепт так называемого открытого знания о мире, когда нет устоявшегося представления ни о прошлом, ни о настоящем, ни о будущем.

В «Повестях Белкина» вставные новеллы появляются с заранее определённой авторской установкой, чтобы в какой-либо мере заполнить информационные пробелы о герое, который сам в предыдущем контексте брал на себя роль рассказчика.

В повестях «Выстрел» и «Станционный смотритель» герои поставлены в условия рассказывания о самих себе, но для эффекта полной досказанности предлагаемой читателю истории требуются ещё два повествователя о происшедших событиях.

Отсюда принцип развёртывающейся и дополняемой различными субъектами реальности становится центробежной доминантой цикла.

В романтической прозе В.Одоевского каждый последующий этап рассказывания предполагает новый уровень не только его конкретного осмысления, но и готовность постигать новые горизонты окружающей действительности.

Фигура Фауста в «Русских ночах» В.Одоевского скрепляет его смысловое ядро. Он является символом вечно открытого и неполного знания о мире, который открывается человеку в бесконечной новизне своих граней и красок.

Фауст может предстать в виде пассивного читателя рукописи, которая попала ему в руки, или слушать только то, о чём говорят другие.

Сомнения и искания Фауста выдают в нем убеждение в невозможности выстроить какую-либо стройную систему философии и знаний о действительности, но, тем не менее, у него есть свой взгляд на общую идею прочитанной рукописи и тех разговоров, которые ведутся в ночи другими персонажами В.Одоевского. Фигура Фауста многолика. С одной стороны, он не верит в стройную систему человеческих знаний, а с другой стороны осмеивает высказывание тех, кто утверждает, что истина изначально недоступна для человеческого разума.

В этой позиции скрывается диалектический способ отношения к действительности, когда одно утверждение или понятие о мире

противопоставлено другому, не менее убедительному. Уровни повествования у В.Одоевского превращаются в уровни осмысления фактов и объектов реальности и состояний духовной жизни личности, которые потом отбрасываются в пользу новых приобретённых принципов и концептов. Правда оборачивается ложью, от которой вновь нужно идти путём экспериментов и открытий к новой правде, сомнения в которой в будущем также неизбежны.

Объективная позиция автора в цикле В.Одоевского «Русские ночи» видится в признании принципа противоречия, который определяет основную траекторию движения человека к осознанию действительности и сущности собственной природы. Любой найденный смысл изначально противоречив, и в этом основной импульс его дальнейшего развития относительно материальной и ментальной сферы человеческого бытия.

Литература

1. В.-Г. Вакенродер и русская литература первой трети XIX века / под ред. И. В. Карташовой. - Тверь: ТГУ, 1995. — 95 с.
2. Ляпина Л. Е. Автор и читатель в ситуации «несобранного» цикла // Автор как проблема теоретической и исторической поэтики: сб науч. тр.: в 2 ч. / отв. ред. Т. Е. Автухович. - Ч. 1. - Минск: РИВШ, 2007. - С. 43-49.
3. Берковский Н. Я. Романтизм в Германии. - СПб., 2001. - 511 с
4. Кожевникова, Н. А. Типы повествования в русской литературе XIX-XX веков. - М.: ИРЯ, 1994. - 333 с.
5. Капитанина, Т. А. «Двойник» А. Погорельского в литературном контексте 1810-1820-х гг. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. - СПб.: РАН, Ин-т рус. лит-ры, 2000. - 26 с.
6. Берковский, Н. Я. О «Повестях Белкина» (Пушкин 30-х годов и вопросы народности и реализма) // Берковский, П. Я. Статьи о литературе. - М.; Л.: 1962. -С. 242-357.
7. Вацуро, В. Э. Повести покойного Ивана Петровича Белкина // Вацуро, В.Э. Записки комментатора. — СПб.: 1994. — С. 29-48.

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ТЕКСТ РУССКИХ РОМАНТИКОВ КАК ОТРАЖЕНИЕ ФРАНЦУЗСКОЙ И РУССКОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В ЭПИСТОЛЯРНОЙ ФОРМЕ

Ломова Е.А.

ассоциированный профессор,
Казахский национальный педагогический университет
имени Абая Казахстан, г. Алматы

Акопова Е.,

магистр наук
Старший преподаватель
Каспийский Государственный Университет Технологий и Инженерии им.
Есенова
Актау, Казахстан

Абуова Б.,

магистр наук
Старший преподаватель
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Нуржакып Е.Е.

Магистр педагогических наук

Уюкбаева М.М

ассоциированный профессор,
Университет Туран

Аннотация:

Эпистолярному стилю писателя была свойственна композиционная свобода и калейдоскоп различных тем. Этот стиль создавал эффект непринужденной беседы и дружеской болтовни в кругу понимающих друг друга собеседников. В письмах содержится развитие художественного конфликта и его разрешение. Эпистолярный ярко высвечивает характеры действующих лиц, их моральный облик и жизненные позиции.

Эта повествовательная форма обращала персонаж внутрь его самого, позволяла проникнуть в его духовный мир, придала его голосу исповедальность, камерность и интимность.

Эпистолярный создавал многосубъектный художественный нарратив, в котором художественное событие или человеческий характер получали всестороннее освещение.

В письмах героев создавались литературные портреты и человеческие характеры, которым придавался определенный ракурс.

Письмам была присуща игровая атмосфера и, одновременно, ирония и даже колкость. Эпистолярный становился эффективным способом мотивации поступков героев и их душевных переживаний. В письмах героев содержатся описания фабульных событий, и канва сюжета усложняется неожиданными коллизиями и поворотами.

Abstract

The epistolary style of the writer was characterized by compositional freedom and a kaleidoscope of various themes. This style created the effect of casual conversation and friendly chatter in a circle of understanding interlocutors. The letters contain the development of the artistic conflict and its resolution. The epistolary vividly highlights the characters of the actors, their moral character and life positions.

This narrative form turned the character inside himself, allowed him to penetrate into his spiritual world, gave his voice confessional, intimacy and intimacy.

The epistolary created a multi-subject artistic narrative in which an artistic event or a human character received comprehensive coverage.

Literary portraits and human characters were created in the letters of the heroes, which were given a certain angle.

The letters had a playful atmosphere and, at the same time, irony and even sarcasm. The epistolary became an effective way of motivating the actions of the heroes and their emotional experiences. The letters of the heroes contain descriptions of plot events, and the outline of the plot is complicated by unexpected collisions and twists.

Ключевые слова: эпистолярный стиль, писатель, калейдоскоп различных тем, стиль, художественный конфликт

Keywords: epistolary style, writer, a kaleidoscope of various themes, style, the artistic conflict

Литературные тексты романтиков представляют собой продуктивное использование эпистолярия при обращении к реалиям французской и русской жизни.

Сюжет «Писем» М. Муравьева имел принципиально новаторское направление, так как он обратил внимание читателей на военную среду. Основу этой офицерской дворянской среды составляют образованные люди с богатыми духовными запросами.

Автор «Писем» сам выходец из этой среды, и его внутренний мир раскрывается через литературные рассуждения и высказывания о произведениях искусства. Автор «Писем» высоко ставит подлинную бескорыстную дружбу и уважает чувство долга и ответственность за собственные поступки.

«Письма» Ф. Глинки возникли как путевой дневник во время войны России с Наполеоном. В основе этих писем лежат реальные наблюдения военного корреспондента, который оказался в гуще освободительной войны своего народа против захватчика, посягнувшего на его свободу.

Ф. Глинка реально участвовал в военных действиях и совершил победоносный путь с русскими войсками от отечественных просторов до территорий европейских государств, их деревень и городов. Эта война видится ему великим подвигом и тяжелым бедствием для русского народа.

В письмах Ф. Глинки чувствуется просветительская тенденция, которая особенно ярко заявила о себе в «Путешествии из Петербурга в Москву» А.Радищева. Радикальных взглядов и неприкрытых революционных направлений своего литературного предшественника Ф. Глинка не разделял. Он был участником декабристского движения, но принадлежал к его правому крылу. Сторонники правого крыла декабризма не допускали возможности применения методов вооруженной борьбы с государственной властью.

Отсутствие радикализма в политических взглядах Ф. Глинки сказалось и в том, что его «Письмах» содержатся отдельные характеристики государственной и общественной жизни российского общества и европейских государств. Но в этих характеристиках нет никаких авторских оценок, а закреплена лишь констатация существующего порядка вещей.

На политическое видение писателя оказали сильное влияние революционные события во Франции 1789 года. Революционные перемены Ф. Глинка открыто называет вооруженным государственным переворотом, творцы которого на словах делегировали ценности свободы, равенства и братства, а на деле потопили страну в терроре и кровавой гражданской войне.

Послереволюционный Париж виделся русскому офицеру и писателю местом полнейшего хаоса и беззакония, где символом республики стали виселица и гильотина и тысячи смертей ее мятежных граждан, пожелавших для себя лучшей жизни.

События во Франции Ф.Глинка неизбежно проецировал на перспективу социальных перемен и политических преобразований в России. Отсюда путь революционной борьбы и вооруженного мятежа представлялся ему наименее привлекательным для его страны.

Свои надежды Ф. Глинка возлагал на конституционные перемены, которые должна осуществлять сама государственная власть. Однако этот путь он считал не фактом сегодняшнего или даже завтрашнего дня. Он был уверен, что конституция как основной и реально работающий закон страны станет возможна только после долгого и упорного исправления нравственности народных низов, находящихся в невежестве и политическом и социальном бесправии. Республиканский путь правления не казался Ф. Глинке эффективным и действительно возможным для России.

Он оставался сторонником просвещённой монархии и конституционного управления государством.

«Письма русского офицера» Ф. Глинки представляют собой широкий спектр впечатлений и наблюдений автора. Театром военных действий кроме российских необъятных просторов служили территории Польши, Германии и Франции. Жизнь сталкивала Ф. Глинку с самыми разными людьми. Он увидел воочию нелегкие солдатские будни и жизнь русского европейского крестьянства.

Среди персонажей, с которыми судьба свела Ф. Глинку, были отважные русские офицеры, главнокомандующий М.Кутусов и сам русский император Александр I.

Европейская действительность представляла не только в виде картины кровавых сражений и множества беспощадных баталлий, но и в виде бесценных памятников дворцовой и парковой архитектуры, а также шедевров живописи и зодчества.

Ф. Глинка постигал черты и особенности традиций и ментальности немцев, французов и поляков, и это еще больше наполняло его гордостью за храбрость, мужество и благородство русского солдата и русского оружия, освободившего родную землю от незваных захватчиков

«Письма русского офицера» полны фактического материала и погружают читателя в реальные обстоятельства и события крупнейших боевых сражений той войны. Ф. Глинка воссоздает облики знаменитых русских военачальников, адмиралов, генералов, офицеров, чей ратный труд и стратегическое мастерство определили победный ход военных действий русской армии.

В «Письмах» Ф. Глинки славится героизм и стойкость простых русских солдат и определяется истинно народный характер войны с наполеоновским нашествием.

Ф. Глинка связывает тему народной войны с темой народного самосознания. Он говорит о том, что русский дух крепнет от сознания правоты своего дела, но и за границами родной земли, в чужих землях и пределах русский воин сохранял благородство и уважение к чужим законам и верованиям.

В ответ, отмечает русский писатель, войны его Отечества встречали радужный прием на польской и немецкой земле.

Народный характер войны Ф. Глинка видел и в том, что она объединила самые различные слои населения. В ней участвовала не только царская кадровая армия, но и тысячи добровольных ополченцев, которым простые жители и крестьянские семьи помогали, чем могли.

Своим вниманием Ф. Глинка не обходит и дворян, говоря о том, что они также с готовностью жертвуют всем необходимым для армии.

Не ускользнул от Ф. Глинки и тот факт, что государственная власть опасалась массового вооружения народа и просчитывала для себя наиболее опасный сценарий при таком истинно народном характере войны.

Русский писатель отмечает также очевидную разницу в образовательном уровне крестьянских масс в России и за рубежом. Ему приходится признать, что немецкие дети крестьян и ремесленников свободно читают, знакомы с музыкой и художественной литературой. Немецкому цирюльнику ничего не мешает интересоваться политикой, обсуждать общественные новости, ходить в театр и не отказывать себе во вкусной и качественной пище и утреннем кофе.

Одним из факторов высокой европейской образованности Ф. Глинка считает просветительскую роль театров и воспитанное с детства чувство необходимости быть причастным к искусству.

Говоря о выборе театрального репертуара, русский офицер отмечает, что он направлен к воспитанию в зрителях национальной гордости, проявлений патриотизма и содействует сохранению лучших национальных истоков и традиций.

Русский путь Ф. Глинка видел не в слепом подражании европейскому образу жизни, а в том, чтобы творчески использовать все лучшие достижения науки, техники и гуманитарной сферы для переустройства собственной жизни.

Он считал, что путешествующее русское дворянство должно не восхищаться роскошью и соблазнами парижской жизни, а посещать промышленные и экономические центры Европы, знакомиться с новинками и принципами организации различных производств и внедрять все это в России.

Эпистолярный Ф.Глинки включал жанровые особенности путевого дневника, и литературного портрета. «Письма» Ф. Глинки наполнены желанием живого контакта и отклика у читателя.

Читатель для него «любезный друг» и близкий по духу и убеждениям человек. Он надеется на его понимание и сочувствие своим размышлениям мыслям.

Его собеседник, безусловно, - это образованный дворянин, который, читая общие с ним книги, находился в сходном родственном и дружеском окружении. Его Ф. Глинка активно побуждал к диалогу и ждал от него оценок и ответных реакций. Читатель Ф.Глинки обладал достаточным интеллектом, способностью к творческому воображению, чтобы воссоздать картины, описываемым автором.

Письма из Парижа Рылеева дошли до нас лишь частично, так как несколько писем не сохранилось. Всё, что случилось с К.Рылеевым позднее, его участие в декабристском восстании, последующая казнь, было предопределено его европейским опытом.

Именно в Европе К. Рылеев в полной мере сумел ощутить тот дух свободомыслия, который впоследствии подвигнул его к принятию радикальных способов изменения государственного устройства в России.

Отношение к Наполеону у К. Рылеева было двойственным. С одной стороны, он безусловно видел в нем узурпатора и мирового тирана, а с другой стороны, - объективно признавал, что французский император много сделал для своего народа. Пусть ценой разрушения многих старинных зданий, но в его правление Париж обзавелся необычайно просторными улицами и площадями, щедро украшенными прекрасными памятниками и несравненными шедеврами зодчества.

Париж для К. Рылеева - это город кричащих контрастов и противоречий. В этом городе процветают низменные человеческие страсти и всевозможные пороки, но в нём также находятся богоугодные заведения и истинные храмы красоты.

К. Рылеев останавливается на облике парижан и французском национальном характере. В парижанах он отмечает неистребимый дух свободы и не готовность покорно служить любой государственной власти, а стремление с оружием в руках отстаивать свои права.

В «Письмах» К. Рылеева также ощутимо желание открытого и непринужденного разговора со своим читателем, в котором он видел задушевного друга и понимающего его собеседника.

Эпистолярный стиль восходит к теории романтического «двоемирия» и просветительским тенденциям западноевропейской философии.

Эта особенность придавала эпистолярию В. Одоевского не интимную камерность, а острую социальную направленность, обращая читателя к реалиям его политической и общественной жизни.

В повести «Сильфида» художественный контекст строится на пересечении плоскостей видения сразу нескольких рассказчиков. Один из них пишет о существовании некоего чудесного идеального мира, в котором правят законы красоты и духовного совершенства. Этот мир идеальной красоты и гармонии явно превосходит бытовой, предметный мир с его приземленными каждодневными заботами и нуждами.

В бытовой, приземленной сфере человеческого бытия рассказчик видит царство невежества, безграмотности и пошлости.

Люди, живущие лишь бытовыми нуждами и интересами, не в силах постичь законы прекрасного и даже вовсе и не нуждаются в них.

Практицизм и меркантильное отношение к жизни исчерпывают для этих людей все многообразие связей с внешним миром.

Творческая личность, живущая в таком мире, не может принять его ценности. Спасительным средством в этом случае оказывалась лишь ирония, которая выступала как художественный способ отражения и воссоздания действительности.

Повесть В. Одоевского наполнена сатирическим описанием стиля жизни и быта мелкопоместного российского дворянства.

Художественный контекст строится на цепочке ироничных сравнений, ассоциаций и сопоставлений.

В единый семантический ряд способный выстраиваться совершенно не синонимичные понятия, активизируя ассоциативное мышление воображаемого читателя и надеясь на его соответствующий жизненный опыт.

Предметное содержание диалогов и отдельных реплик персонажей становится менее важным за счет скрытой информации, которая образует канву авторского подтекста. Вдумчивый читатель, на которого полагался В. Одоевский, должен был учиться понимать этот тайный язык и читать между строк, точно улавливая главную авторскую мысль.

В. Одоевский внимательно относился стилистике своего литературного текста.

Он хотел, чтобы герои из различных социальных слоев имели собственный индивидуальный речевой портрет. Персонажам из менее образованной социальной среды свойственна старомодная и тяжеловесная манера изложения. В их речи присутствует разговорная и даже просторечная лексика.

В этом смысле В. Одоевский стремился к нарративу, который бы отражал голоса живой жизни и реалии современности.

Эпистолярному стилю писателя была свойственна композиционная свобода и калейдоскоп различных тем. Этот стиль создавал эффект непринужденной беседы и дружеской болтовни в кругу понимающих друг друга собеседников. Эпистолярный у В. Одоевского движет сюжетное действие, а объемная картина происходящих событий достигается за счет сложения множественности точек зрения и оценок авторов писем и их адресатов.

В письмах содержится развитие художественного конфликта и его разрешение. Эпистолярный ярко высвечивает характеры действующих лиц, их моральный облик и жизненные позиции.

Эта повествовательная форма обращала персонаж внутрь его самого, позволяла проникнуть в его духовный мир, придала его голосу исповедальность, камерность и интимность.

Эпистолярный создавал многосубъектный художественный нарратив, в котором художественное событие или человеческий характер получали всестороннее освещение, отчего художественный мир повестей В. Одоевского представал как многоплановое, красочное и объемное отражение воссоздаваемой действительности.

У О. Сомова восприятие мира его героями тесно связано с историческими и социальными обстоятельствами их жизни, которые и определили в целом их культурно – психологический облик.

Эпистолярная форма у В. Одоевского раскрывает философские основы человеческого мировоззрения и бытия, а у О. Сомова апеллирует к проблеме конфликта человеческой личности с социальной средой.

«Дружеские» письма его героев обретали непринужденную тональность и свободу стилистического рисунка. Писатель связан в своей индивидуальной манере с традициями западноевропейского сентиментализма, которому была присуща глубокая исповедальность художественного нарратива.

В письмах героев создавались литературные портреты и человеческие характеры, которым придавался определенный ракурс.

Письмам была присуща игровая атмосфера и, одновременно, ирония и даже колкость. Эпистолярный становился эффективным способом мотивации поступков героев и их душевных переживаний. В письмах героев содержатся описания фабульных событий, и канва сюжета усложняется неожиданными коллизиями и поворотами. Воссоздаваемый бытовой фон позволяет читателю взглянуть в образы различных представителей дворянской помещицкой жизни.

Однако стилю О. Сомова не характерна критичность и социальная острота. Его цель состоит в попытке развлечь своего писателя занимательным рассказом и посмеяться над провинциальными нравами, но этот смех не содержит язвительности и злобной желчи.

Стилю М. Погодина не свойственна развлекательность и шутовство литературных текстов О. Сомова. Его задача, как писателя состоит в раскрытии психологической индивидуальности его героев.

В его повести «Сокольницкий сад» в ходе переписки четырех персонажей не только выстраивается и разрешается художественный конфликт, но и

раскрываются душевные переживания и внутренний мир всех участников эпистолярия.

В письмах происходит переход от подробного описания внешнего мира героев к их сердечным чувствам и эмоциям.

Пространственное поле погодинской повести ограничено рамками уютного домашнего мира, в котором комфортно живут его герои. Домашний сад и внутренний интерьер очень важны для писателя, и бытовая сфера не снижает уровень духовности героев, а является важной составляющей их общей культуры.

Бытовая среда не выступает у М. Погодина только фоном, на котором разворачивается художественное действие. Быт не находится в категориях дилеммы между идеальным и реальным.

У писателя быт выступает как синоним устойчивости и надежности человеческого существования, как некая иллюзия защищенности от враждебности и непредсказуемости внешнего мира.

М. Погодин был убежден, что человек нуждается в сильных эмоциях и чувствах, заставляющих биться его живое сердце. Жизнь сердца возможна при чистых помыслах и светлом разуме. Гармония между ними возможна и способна привести к личному счастью. Тем самым снималась дилемма между интеллектуальной сферой человеческой личности и её чувственными желаниями и побуждениями. Светлый разум ведет к искренним и подлинным чувствам, а они указывают путь к достижению внутренней гармонии и человеческому счастью.

М. Погодин избегал односторонних и субъективных оценок. Он стремился посвятить читателя в процесс раскрытия отдельной жизненной биографии, дать ей множественность и неоднозначность интерпретаций и побудить читателя проанализировать и образ героя, и обстоятельства его жизни, и истинные мотивы его поступков с самых разных сторон.

«Роман в письмах» А. С. Пушкина представляет собой талантливую стилизацию бытовой переписки, в ходе которой раскрываются не только проблемы личного порядка.

Читатель незаметно погружается в вопросы общественного и социального характера.

Эпистолярный становится формой серьезного обсуждения места дворянского сословия и его предназначения в российском обществе. В кругу поднимаемых вопросов оказывается положение крестьян и условия их жизни.

Дворянская аристократия, по мысли автора, является проводником образованности и подлинной культуры. Для аристократии крайне важно сохранение национальной памяти, традиций предков и родового гнезда.

От нее отличается аристократия чиновничья. Эти люди получили свои привилегии не по рождению, а за службу, и потому они не ценят исторические традиции и родословную. Потеря исторической памяти ведет к оскудению культурного потенциала нации в целом и в итоге приводит ее к полному вырождению.

Крестьянская тема раскрывается в том смысле, что небрежное отношение к этому сословию непростительно для дворян, ибо права не отделимы от ответственности за человеческие судьбы, составляющие значительную часть российской нации в целом.

Таким образом, эпистолярный жанр имел мощный повествовательный потенциал и отражал различные подходы авторов русской прозы начала XIX века с отражению реалий и проблем российской действительности.

Литература

1. Муравьев А.В., Сахаров А.М. Очерки истории русской культуры IX-XVII В.В. –М., 1984.-277с.
2. От классицизма к романтизму. Из истории международных связей русской литературы.- Л., 1970, -409с.
3. Жаркевич Н.М. Творчество Ф.Н.Глинки в аспекте русско-украинских литературных взаимосвязей. /Автореф. на Дисс. канд.наук. Киев, 1978. - 29с.
4. Цейтлин А.Г. Творчество Рылеева. – М., 2002.-109с.
5. Виноградова Е.М. Эпистолярные речевые жанра: прагматика и семантика текста: - М., 1991.-307с.
6. Сахаров В. И. Романтические повести В. Ф. Одоевского и эволюция русской романтической прозы: Дис... канд.филол.наук. – М., 1976. – 190 с.
7. Дмитриева Е. Е. Эпистолярный жанр в творчестве А. С. Пушкина: Дис... канд.филол.наук. – М., 1980. – 207 с.

СЕРЕДНЬОВІЧІ РЕМІНІСЦЕНЦІЇ У АРТУРІВСЬКОМУ ЦИКЛІ «КОРОЛІВСЬКІ ІДИЛІЇ» АЛЬБЕРТА ТЕННІСОНА

Мостова Тетяна,

магістр

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ ДДПУ

Образи минулого або навіть цілі історичні епохи пов'язані з різними символами, міфами та стереотипами, які мають величезний вплив на подальший розвиток культури того чи іншого народу. Одним із ключових лейтмотивів культури і символом самої англійської нації, була Артурівська легенда.

Відомо, що до середньовіччя протягом кількох століть зберігалось досить прохолодне ставлення. Про цей період висловився італійський письменник минулого століття Адольфо Бартолі: «Ніби розум огорнувся саваном, щоб зійти в могилу, де він залишався багато століть. Світло думки згасло. Світ зі своїми радощами, природа зі своєю красою перестали говорити до серця людини. Найвищі прагнення духу стали визнаватись гріхом. Небо нависло над землею і душило її у жахливих обіймах» [1].

Негативне ставлення до середньовіччя виникло ще серед італійських гуманістів. Для них епоха Середніх віків була періодом, який являв собою порожнечу, «провал» у розвитку культури. Естафета гуманістів була перейнята просвітителями, які, власне, і можуть розглядатися як перші медієвісти в цьому сенсі цього слова, оскільки вони зробили помітний внесок у вивчення історії середніх віків. Але до цієї епохи вони ставилися ще більш негативно, ніж гуманісти. Саме вони винесли своєрідний «вирок» середнім вікам. Але на зміну Просвітництву прийшла епоха романтиків. Головна риса світогляду романтиків полягала в уявленні про трагічний розрив між ідеалами та реальністю. Тому серед них було таке популярне заперечення справжньої дійсності, навколишнього світу і бажання швидше піти від неї у світ фантазії. Однією з форм подібного романтичного заперечення стало занурення в історію, що супроводжувалося створенням образів винятково героїчних, символічних та фантастичних.

Вікторіанська епоха ознаменувалася новим сплеском інтересу до середньовіччя, що зумовлювалося багатьма чинниками, зокрема і політичними, і соціально-економічними. Ця епоха пов'язана з новим етапом у розвитку культури, який отримав назву Артурівського відродження, вона створила нові зразки романтичної літератури та живопису, пов'язані з творчістю прерафаелітів.

У циклі «Королівські ідилії» А. Теннісона відбиваються не лише ідеї «артурівського відродження», а й основні соціально-філософські пошуки епохи вікторіанства. Твір є своєрідною філософською рефлексією, художнім осмисленням епохи вікторіанства.

Як прототекст Теннісон використав середньовічні версії легенд на тему короля Артура та лицарів Круглого Столу. Відповідно до свого первісному задуму поет хотів переписати книгу Т. Мелорі «Смерть Артура» сучасною йому мовою, «реактулізувати» цей твір. Цей намір А. Теннісона безпосередньо відображається в тексті: середньовічні ремінісценції виявляються включеними до структури «Королівських ідилій». Джерелами для твору, крім «Смерті Артура» Т. Мелорі, стають книга кельтських оповідей «Мабіногіон» та цикл «Вульгат», який є збірками середньовічних легенд.

Використання ремінісценцій у «Королівських ідиліях» дозволяє А. Теннісону не лише проілюструвати основні пошуки свого часу, але й вступити у діалог із попередньою традицією. Ідеї та ідеали лицарства, зображені у названих джерелах, стають відправним пунктом для діалогу між середньовіччям та епохою вікторіанства.

В основі сюжетів про короля Артура і лицарів Круглого Столу лежить міфологема про мудрого правителя, який створює державу шляхом об'єднання кількох королівств. Історичні умови Англії 19 століття склалися так, що ця міфологема якнайкраще відповідала духу часу. Але вона була стерта і практично забута в куртуазних обробках сюжетів на цю тему. Проте Т. Мелорі знову звертається саме до неї та до такого розуміння образу короля Артура. Головний герой у «Смерті Артура» є, перш за все, вождем, який зумів об'єднати кілька королівств під своїм керівництвом. Образ короля в циклі А. Теннісона не тільки не суперечить трактуванню, даному Мелорі, але основна характеристика цього персонажа як мудрого і праведного правителя набуває чітких контурів в «Королівських ідиліях», у тексті яких прямо сказано, що Артур є першою в історії Англії людиною, що об'єднала Британію під керівництвом одного імператора.

У «Королівських ідиліях» показано, що мотивацією поведінки короля Артура стає спроба ввести у своїй країні правильні та мудрі закони, засновані насамперед на християнських принципах. Реалізація такого підходу проявляється у сцені праведного суду, зображеного в ідилії «Гарет і Лінетта». Король Артур виступає поборником правди навіть у тому випадку, коли прохачка, яка звертається до нього, належить до його противників і прямо висловлюється про свою ненависть до правителя. Артур у відповідь на вимогу Кея відмовити жінці каже:

«We sit King to help the wrong'd
Thro' all our realm» [3].

«Ми, ваш Король, сидимо для того, щоб викорінювати неправду у всьому нашому королівстві» [2, с. 40].

Таке розуміння обов'язків короля дозволяє А. Теннісону підкреслити основу правління, на якій стоїть усе королівство Артура, а також, на думку поета, має будуватися будь-яка держава. До цього можна додати, що поет за такого підходу залишається у рамках національної англійської традиції, в якій основний акцент ставився не так на лицарських подвигах, але на мотиві служіння народу.

У циклі Теннісон обґрунтовує характери героїв та мотивує їх почуття та дії. Жоден сюжетний рух у художньому світі «Королівських ідилій» не відбувається «за законами жанру». В ідилії «Одруження Герейнта» Теннісон збагачує давню легенду новим змістом за рахунок зображення внутрішніх почуттів та переживань героїв. У «Мабіногіоні» від Еніди не потрібно згоди на шлюб, тоді як у «Королівських ідиліях» граф посилає дружину «prove her heard toward the Prince» [3] («випробувати, чи її серце відкрите до Принца») [2, с. 89]. Такого роду подробиці не мають аналогів у прототексті, а є інноваціями А. Теннісона.

Текст «Королівських ідилій» А. Теннісона практично витканий з цитат прототексту, які переплітаються із власне авторським текстом. Нове значення утворюється на їх з'єднанні. Таким чином, середньовічні ремінісценції відіграють роль сенсотворчого фактору: завдяки їм цикл може бути прочитаний по-різному.

Література:

1. Мэлори Т. Смерть Артура. М. : Наука, 1993. 899 с.
2. Теннисон А. Королевские идиллии. Пер. с англ. В. Лунина. М. : Грантъ, 2001. 480 с.
3. Tennyson A. The Idylls of the King. London: Yale University Press, 1983. 371 p.

ТИПОЛОГІЯ ЖАНРІВ ХУДОЖНЬОЇ АНТИУТОПІЇ

Подгурська Інна Олександрівна,
к.ф.н., доцент, доцент кафедри практики англійського усного і писемного мовлення, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Колташева Діана Олександрівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Останніми роками жанр антиутопії, що почав формуватися в першій половині ХХ століття, продовжує викликати все більший інтерес у читачів, а головне, знаходить реалізацію у різних формах антиутопічного дискурсу, таких, як: література, театр, кінематограф, телебачення і навіть відеоігри. Все це підтверджують слова з книги двох американських письменниць-фантастів Террі Віндлінг і Елен Датлоу: *«Сучасна дистопія не зникне найближчим часом, тому що це не мінлива примха, це літературна форма. І це форма, що й досі еволюціонує... вона набуває різних форм, відповідно до надій, страхів, мрій і нічних кошмарів кожного нового покоління»* [1, с. 34].

Насправді, дистопія вже настільки еволюціонувала в своїй різноманітності, розгалуженості, що критики не встигають вигадувати назви для нових піджанрів, на кшталт: какотопії, квазі-утопії, екотопії, практопії та ін. Натомість, автори продовжують видавати все нові й нові твори, які не укладаються в рамки жодного з визначень. У 2020 році світ охопила пандемія коронавірусу, для призупинення розвитку якої людство добровільно пішло на безпрецедентні самообмеження. Саме тоді багато хто знову згадав пророчі твори антиутопістів і побачив небезпеку настання «дивного нового світу», де кожна сфера людського життя буде контролюватися державою. Все вищезазначене дає можливість з упевненістю зробити висновок, що тема дослідження є надзвичайно актуальною, а висновки дослідження допоможуть віднайти відповідь на багато питань, що ставить перед читачем літературна антиутопія.

Для розуміння типології антиутопій варто розуміти, що всі вони, беручи свій початок у світогляді сцієнтизму, тісно пов'язані з науково-технічним прогресом людства, що вплинув на духовну, ідеологічну, а іноді й фізичну еволюцію людства. Машинна революція, що почалась ще в середині ХVІІІ століття, стала основним поштовхом до формування класичної антиутопії, одними з найяскравіших прикладів якої, слугують «Машина часу» Г. Уелса і «Мандрі Лемюеля Гуллівера» (1726-1727) Дж. Свіфта. Подальші фантазії щодо раціоналізації труда і конвеєризації виробництва Ф. У. Тейлора и Г. Форда призводять до поступового формування цілого пласту літератури, яка чітко демонструє побоювання сучасників щодо формування автоматизованого світу, де більшість людей виявляться непотрібними, або трансформуються в

своєрідний придаток машини, гвинтик бездушного механістичного суспільства. Прикладами класичної антиутопії є видатні твори: О. Хаксли «О, дивий новий світ» (1932), «Механічне піаніно» К. Воннегута та інші.

Поступовий розквіт тоталітарних режимів в Європі у першій половині ХХ століття сприяв формуванню нового виду – антитоталітарної дистопії, яка вбачає головну загрозу для людства в соціально-політичних процесах глобалізації, ідеологізації і уніфікації, з метою будови «Єдиної держави», де кожен член суспільства буде так само працювати як частина, гвинтик, налагодженої державної машини, безвідносно власних бажань людини, її пристрастей і амбіцій. Кожна сфера життя індивіда має бути підпорядкована високим завданням держави. При цьому людина переживає глибокий психологічний конфлікт і натиск суспільства, а нерідко і страх. Найяскравішими прикладами антитоталітарної дистопії стають класичні твори Дж. Орвела «Колгосп тварин» (1945) і «1984» (1948), Р. Бредбері «451° за Фаренгейтом» та інші. Так, Маргарет Етвуд у романі «Оповідь служниці» *«підкреслює теократичну природу будь-якого тоталітарного режиму, бо всі вони базуються на сліпому фанатичному скоренні народу і пануванні культу вождя, що, наче месія, веде свій народ до спасіння. Авторка підкреслює, що ніякий тоталітарний режим, навіть якщо в його основі лежить ідея спасіння людства, не може зробити людину щасливою, бо є насильницьким і протиприродним»* [2, с. 44].

Наступний етап еволюції жанру пов'язаний з появою нової загрози суспільству – автоматизації і інформатизації виробничих процесів, впровадженням робототехніки для заміни людини як на багатьох ланках виробництва, так і у повсякденному житті. Кібернетичний сциєнтизм стає підґрунтям для неймовірного розквіту різного роду антиутопій, де роботи іноді виступають у ролі рятівників. Але нерідше неокласична антиутопія піддає сумніву позитивний вплив штучного інтелекту, а іноді й вказує на пряму загрозу людству. Прикладами неокласичної утопії виступають: «Я – робот» (1950) і «Двохсотлітня людина» (1976) А. Азімова, «Термінатор: да прийде рятівник» (1984) А. Д. Фостера, «Роботи апокаліпсису» (2011) Д. Уілсона. Нерідко постійний конфлікт людини і робота, прагнення останнього до самовдосконалення і автономності, призводить до бунту машин, де колишній слуга перетворюється на безпристрасного вбивцю, що значно сильніший за людину.

Розквіт генної інженерії, біо- і нанотехнологій призвів до формування в кінці ХХ століття постнеокласичного типу антиутопії, в основі якого лежить загроза гибелі людства через потенційну можливість навмисного або випадкового зараження вірусом, зміни людського генома, застосування біологічної зброї, мутацій людини внаслідок бактеріологічної війни та ін. Прикладом однієї з перших біопанк утопій є науково-фантастичний роман Річарда Метісона «Я – легенда», що був написаний ще в 1954 році і вплинув на формування в сучасній англійській прозі концепції світового апокаліпсису, спричиненого пандемією. Втручання в людську природу призводить до страшних наслідків – зараження

бактерією, що є збудником вампіризму і причиною подальшого зомбоапокаліпсису.

Тема екологічної загрози також набула неабиякого значення в останні десятиріччя. Автори звертають читацьку увагу на постійний негативний вплив діяльності людства на зміни клімату і погіршення екологічних умов, що можна вже спостерігати на землі. Використовуючи художній твір у якості міні лабораторії, автори антиутопічних творів проводять своєрідний експеримент, метою якого є спостереження найгірших наслідків, що можуть мати місце, якщо ми будемо продовжувати слідувати обраній стратегії. Вони привертають увагу до проблем переробки промислових відходів «П'ятсот мільйонів Бегуми» Жуля Верна (1878), ядерного постапокаліпсису «Завжди приходить додому» Урсули К. Ле Гуін (1985), перенаселення і вичерпання природних ресурсів «Популяційна бомба» Пола Ерліха (1990), можливості повеней внаслідок глобального потепління «Світ, що потонує» Джеймса Балларда (1962) і багато інших. Головною метою авторів романів-екотопій є формування екологічної свідомості кожного з нас, як єдиного способу запобігти катастрофі.

Таким чином, дослідивши основні види антиутопії, можна зробити висновок, що цей жанр постійно продовжує еволюціонувати, набуваючи різних форм. Формування кожного з підвидів жанру антиутопії це завжди реакція на новий стрибок історичного, соціального, а також технологічного розвитку людства. Головна ознака, що притаманна кожному з підвидів антиутопії, це наявність танатологічних мотивів, що базуються на страху гибелі людства, а роман-антиутопія, в такому випадку, це завжди твір-попередження, що має прогностичну, а може й превентивну функцію.

Список літератури:

1. Datlow, E., Windling, T. Afterword (After: Nineteen Stories of Apocalypse and Dystopia), New York, 2012, 370p.
2. Подгурська І.О. Проблема автора і авторської модальності в романі Маргарет Етвуд «Оповідь служниці». Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка». 2020. Вип. 28. С. 40 – 44.

SPECIFIC FEATURES OF ENLIGHTENMENT IN AZERBAIJAN

Zohra Aliyeva,

PhD, Associate prof.

Azerbaijan National Academy of Sciences,
Institute of Philosophy and Sociology

Abstract: The early years of the 20th century were considered as the national-spiritual renaissance of Azerbaijan people, the national freedom movement, the return to national roots, and the peak of new, national thought in the history of enlightenment and statehood. Enlightenment, as a large-scale cultural-educational movement of public opinion, was first formed in France with all its classical accuracy, consistency, and radicalism. In the nineteenth century in Azerbaijan, literature new intellectual atmosphere emerged. The emergence of new creative literary forces reflected in itself the synthesis of traditional Islamic and contemporary Russian-European culture as a social and cultural phenomenon. Azerbaijani culture is a unique culture that combines cultures of Caucasian peoples, Turkic-Muslim peoples, and European peoples, and has emerged at the junction of the related religions and ideologies of great civilizations like the East and the West, small and numerous nations of the world. That is, Caucasian, Russian, European, and Persian cultural values are united in Azerbaijani culture

Methodology: The complex approach, logical historicism, the principles of a comparative approach, and systematic analysis methods constitute the theoretical-methodological basis of the article. The author has referred to the works of European, French, Russian, and Azerbaijani literary scholars while working on the research.

Keywords: enlightenment, modernist ideas, tradition, Islamic culture, modernity, socio-philosophical ideas, the concept of personality, ideas of statehood.

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОСВЕЩЕНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Аннотация: Первые годы XX века считаются периодом национально-духовного возрождения азербайджанского народа, национально-освободительного движения, возвращения к национальным корням, вершиной новой, национальной мысли в истории просвещения и государственности. Появление новых творческих литературных сил отразило в себе синтез традиционной исламской и современной русско-европейской культуры как социокультурного феномена. Азербайджанская культура – уникальная культура, объединившая в себе культуры народов Кавказа, тюрко-мусульманских народов, народов Европы, возникшая на стыке родственных религий и идеологий великих цивилизаций Востока и Запада, малых и многочисленных народов мира. Можно утверждать, что в азербайджанской культуре объединены кавказские, русские, европейские культурные ценности.

Методология: Теоретико-методологическую основу статьи составляют комплексный подход, логико-историзм, принципы сравнительного подхода, методы системного анализа. При работе над исследованием автор ссылался на работы европейских, российских и азербайджанских мыслителей.

Ключевые слова: просвещение, модернистские идеи, традиция, новаторство, современность, социально-философские идеи, концепция личности, идеи государственности.

Введение: Философия и идеология просвещения, утвердившаяся в XVIII веке в Англии, Франции, Германии и других странах Европы, представляют собой особый этап в истории общечеловеческой философской и общественно-политической мысли. Как влиятельное общекультурное движение эпохи перехода от феодализма к капитализму, просвещение было неотъемлемой составной частью той борьбы, которую молодая тогда буржуазия и народные массы вели против феодального строя и его идеологии. Деятели просвещения желали устранить все препятствия на пути общественного прогресса, утвердить на земле «царства разума», в котором люди будут совершенными во всех отношениях, где восторжествовала бы гармония интересов свободного индивида и справедливого общества, а гуманизм станет высшей нормой социальной жизни. Основные надежды они связывали с вытеснением из массового сознания суеверий, религиозных предрассудков, с ликвидацией реакционных феодально-аристократических установок, традиций, нравов. Главная ставка делалась на энергичное распространение рационального знания, преодоление темноты и невежества масс, на внедрение в общественную жизнь ценностей, базирующихся на уважении человеческого достоинства. Исключительно важная роль отводилась процессу политического, морального, эстетического воспитания индивида, утверждения прав и свобод человека, привития ему потребностей в добре, истине, красоте, качеств истинного человека и гражданина. Краеугольным камнем всех просветительских теорий была вера во всемогущество разума. Азербайджанская культура – уникальна тем, что объединяет в себе культуры народов Кавказа, тюрко-мусульманских народов, народов Европы. Это культура, возникшая на стыке родственных религий и идеологий великих цивилизаций Востока и Запада, малых и многочисленных народов мира. То есть «в азербайджанской культуре объединены кавказские, русские, европейские и персидские культурные ценности» [1,7-16]. Мировоззрение просветителей, занимающее важное место в истории азербайджанской общественно-философской мысли, привлекает внимание своей социально-философской силой, современностью и модернистскими ценностями. Просвещение прославилось на весь Восток своими модернистскими философскими идеями, прогрессивной государственностью, концепцией общества и личности.

Философское мировоззрение просветителей – это продукт демократических преобразований, порожденных исторической необходимостью и национально-культурным возрождением азербайджанского народа в начале XX века. Оно

было отражением происходящих в обществе событий, способных создавать качественные изменения в сознании людей. Существовали факторы, влиявшие на философское мировоззрение просветителей- среди них европейская, русская и национальная просветительская философия, философское наследие А. Бакиханова, Мирзы Фатали Ахундзаде и Гасан бека Зардаби, оказавшие влияние на социально-философскую и социокультурную среду Азербайджана. Философское мировоззрение просветителей, состоящее в единстве общечеловеческих идей, с честью выполнило задачу изменения общественной жизни и сознания народа, привития новой, современной нравственности с учетом национальных и духовных ценностей.

Хотя западное просвещение, состоящее из сочетания рациональности и универсальности, существовало с древних времен в виде набора идей, возникло оно в XVIII веке как систематическое философское учение. Под влиянием западного и национального просвещения философское мировоззрение просветителей носило критический «просвещенно-демократический» характер. Под влиянием таких модернистских идей, как свобода мысли, свобода личности и общества, защита прав человека, центральная роль науки, образования и знания в общественной жизни началось формирование революционных мыслей. Идеи, заимствованные с Запада, были адаптированы к национальным особенностям Азербайджана и применены к действительности. Социокультурный и философский источник просветительской демократии в Азербайджане, как и в России, были заимствованы от Джона Локка, Канта, Д. Дефо, К. Свифта, Д. Дидро, Вольтера, Руссо, Монтескье, Гёте, Гердера, Шиллера и т.д. Просветители происходили из разных классов и сословий: аристократии, дворян, духовенства, служащих, представителей торгово-промышленных кругов. В научном и философском плане просвещение провозгласило триумф разума над верой, в политическом и экономическом плане- триумф буржуазии над аристократией и духовенством. Просвещение во Франции своей литературой, искусством служило моделью для всей Европы. В антологии и истории литературы Франции XVIII века мы читаем: «В такой атмосфере писатели и философы именовали себя «гражданами мира»-носителями чистого разума, свободных от конфессиональных, национальных и сословных границ и распространяли идеалы мира и цивилизации. [2,9]

Свое полное выражение просвещение находит в Энциклопедии, предназначенной распространять знания и служить всеобщему счастью. Характеризуя просвещение Пьер Бейль, автор «Критического и исторического словаря» писал, что это машина войны против незнания и фанатизма. Творчество Руссо, отмечает французский исследователь Жак Жулиар в монографии «Ошибка Руссо» Это не машина войны против учреждений его времени, т.е. церкви, полиции и права. По словам политическим и экономическим взглядам Руссо консерватор, его не волнует вопрос об увеличении богатства, скорее его волнует вопрос о его правильном распределении. Эта идея достойна рассмотрения, ибо она более моральная, чем экономическая. [3,256]

Этими же причинами объясняется распространение просветительских идей в конце XVIII-начале XIX вв. и в Азербайджане. По сравнению со странами Запада и Россией в Азербайджане просветительские идеи возникли несколько позже, что было связано с конкретными политико-экономическими и социокультурными условиями страны. Так, если в XVIII в. на Западе и в России необходимые материальные и научно-культурные предпосылки для возникновения и распространения философии просвещения были уже налицо, то в Азербайджане в этот период такие факторы и предпосылки были еще только на этапе становления. Уже во второй половине XIX века развитие буржуазных отношений в Азербайджане приводит к постепенному вытеснению феодальных порядков. Одновременно с этим растут и научные знания, необходимые для формирования и распространения интеллектуально-просветительской среды. В этот период в стране наблюдается и духовно-нравственный рост. Все это говорит о том, что азербайджанское просветительство возникло не на пустом месте. Вместе с тем просвещение не есть нечто совершенно чуждое, перенесенное в Азербайджан из России и Запада. В противном случае азербайджанское просвещение было бы простым повторением западного и русского просвещения. Независимо от места и периода возникновения, сущность, основные принципы, цели и задачи философии просвещения во всех странах в основном идентичны.

Вместе с тем необходимо отметить, что азербайджанское просвещение, во-первых, возникло в условиях азербайджанской среды, во-вторых, вобрало в себя прогрессивные философские идеи не только Запада и России, но и Востока. Поэтому азербайджанское Просвещение обладало специфичностью, имело свой собственный оригинальный путь развития и оказало мощное влияние на национальное возрождение и культурный прогресс азербайджанского народа.

Азербайджанское Просвещение занимает важное место в истории общественной и философской мысли нашего народа. Как известно, литературно-художественная мысль и культура Азербайджана представляет собой синтез рациональных духовных ценностей Востока и Запада. Как страна восточная, усвоившая исламские духовные ценности, Северный Азербайджан, будучи в составе Российской империи, приобщился к новой системе духовных ценностей, через Россию усвоил передовые общественно-политические, литературно-художественные и просветительские идеи Европы, совместив в себе тем самым как западную, так и восточную системы ценностей. Значительная часть азербайджанской интеллигенции XIX века играла роль духовного моста между восточной и западной цивилизациями. Очевидно, что свою великую историческую миссию национально-идеологического движения Просвещение выполнило на Ближнем и Среднем Востоке, в том числе и в Азербайджане. Именно в просветительский период развития общественной и художественной мысли в Азербайджане возникает собственно национальный тип антифеодальной идеологии и реалистического метода. В этот период, то есть в середине XIX века завершается процесс становления общенационального литературного языка, формирования демократизма как идеологии, усиливаются связи с русской и западной культурой, созревает художественно-эстетическая

почва для становления классической романтической поэзии и литературы «нового времени» в лице Вагифа, Закира, Вазеха, Бакиханова, Ахунд-заде.

Воспитание гражданской гордости и чувства свободы как историческая задача, всегда и везде решавшаяся подлинным Просвещением, на Востоке, в то время зависимом и обреченном, было особенно актуальным. Поэтому просвещение в Азербайджане «могло превратиться в учение, не только указывающее пути спасения от фанатизма и религиозного невежества, но и способствующее возрождению национального самосознания». (4,43)

Основная часть. Идеи западных, в частности, французских просветителей XVIII-XIX вв. нашли отражение в литературно-теоретической мысли Азербайджана XIX- начала XX веков. Это выразилось, во-первых, в том, что в Азербайджане распространялась и излагалась французская литература, во-вторых, в азербайджанской художественной литературе и публицистике широко обсуждалась тема Франции, и, в-третьих, французская литература все чаще переводилась на азербайджанский язык. Если французские просветители излагали свои идеи в художественно-философских произведениях, то в Азербайджане эту функцию взяла на себя художественная литература, публицистика, театр. В XIX веке в развитии просвещения решающую роль сыграли М.Ф.Ахундзаде и Г.Б.Зардаби. Каждый мыслитель находился в тесном контакте с известными, передовыми представителями западноевропейского и ближневосточного просвещения, резко критиковал реакционные черты общественной жизни. [5.429-439]. Если в свое время «М.Ф.Ахундов на основе принципов народной демократии выдвигал идеи свободы политической жизни Азербайджана, то Г.Зардаби, пошел еще дальше и защищал идею "национальной независимости, создания собственного государства.»[4,43-44]

Одной из основных задач, стоящих перед М.Ф.Ахундзаде как просветителя являлось развитие национально-культурных ценностей народа, развитие национального самосознания, цивилизованного мышления, свободы мысли, освобождение индивида и нации во имя цивилизации и прогресса, обмен свободными мыслями, претворение в жизнь свободного мышления. Основной причиной отставания мусульманских народов мыслитель считал наличие религиозных предрассудков. Он предполагал, что ислам просуществует долго и был сторонником проведения реформ в исламе.(6)

Наряду с критикой религии М.Ф.Ахундзаде говорил и о положительных сторонах и ценностях ислама. Затрагивая нравственно-духовные стороны ислама, философ считал нерушимыми правилами ислама отсутствие монашества, защиту прав человека, запрет вина. М.Ф.Ахундзаде, оставаясь преданным принципу научной объективности, особо подчеркивает положительные духовные ценности в исламе. (7) По мнению азербайджанских исследователей создание национальной идеи в стране связано с именем этого великого мыслителя. Следует еще отметить, что в возрождении национального самосознания нашего народа никто до Ахундзаде не сыграл такой значительной роли.

В произведениях М.Ф.Ахундзаде больше всего употреблялись понятия «национальное самосознание», «народ, нация» вывести нацию из невежества к знанию», «национализм». Он высказал интересные соображения относительно характера родного народа, сформированного веками. Мыслитель выдвигал на первый план воспитание национального достоинства народа, чувства национальной и гражданской чести, объявил настоящую войну строю «ужасного деспотизма», психологии средневековой покорности, веянием социальной пассивности, он хотел видеть свой народ осознающим свои права, своё достоинство. Особо отметим, что впервые процесс осознания национального достоинства прозвучал на азербайджанском языке именно в произведениях Ахундзаде.(8)

Французский исследователь Франсуа Жоржон в статье «Заметки о модернизме в Азербайджане в начале века» в середине XIX века считал двумя феноменальными событиями создание общественного слоя азербайджанской интеллигенции и модернизации школ. Среди интеллектуальных лиц он упоминает имена М.Ф.Ахундзаде, называя его азербайджанским Мольером, С.А. Ширвани и Г.Б. Зардаби. [9,97-106]

Ф.Жоржон показывает, что интеллигенты-просветители для ликвидации безграмотности своего народа, достижения социального и культурного прогресса старались преуменьшить влияние шиитских религиозных деятелей. В своих произведениях Ахундзаде рассматривает мулл сквозь лупу, высмеивает их хитрость и фанатизм, рассматривал переход от религиозной жизни к мирской не только как орудие борьбы против религиозных деятелей, он ратовал за прекращение конфликта между суннитами и шиитами и создание в Закавказье духа единого мусульманского общества. Он мечтал о получении народом несложных знаний и с этой целью он едет к Османскому владыке в Стамбул с проектом о замене арабского алфавита латинским. Ф.Жоржон вторым важнейшим феноменом в культурном прогрессе Азербайджана считал наряду с формированием современной интеллигенции модернизацию школ. «Азербайджанские интеллигенты большое место уделяли педагогике. Следует отметить, что впервые термин «педагогика» использовал Г.Б.Зардаби в своей газете «Экинчи». Они считали, что модернизация общества связана с развитием современных школ.» [9,97-106]

Именно эти просветители видели развитие родного азербайджанского языка и традиций в единении с родиной. Они были за национальную независимость, поэтому и выдвинули идею государства, основа которой упиралась в независимость и народную демократию. Все это оказало серьезное влияние на государственные взгляды просветителей.

Революционные и демократические идеи передового русского общественного мнения, воспринявшего европейскую философию Просвещения, оказали влияние на формирование общественно-политических и философско-этических взглядов просветителей.

В первые годы азербайджанская интеллигенция представляла собой небольшую группу людей, ознакомившихся с русской средой, главным образом,

через военную и гражданскую службу», — писал американский ученый Т.Святоховский: «Во второй половине XIX века среди интеллигенции преобладают выпускники учительских семинарий в Гори и Тбилиси»[10,40]. Автор указывает, что в этот период большинство интеллигенции составляли журналисты и литературоведы, школьные учителя, представители прозападных и народнических групп. Исторически развиваясь как восточная страна и усваивая исламские культурные и духовные ценности в течение последнего тысячелетия, Северный Азербайджан должен был вступить в тесные связи с новой системой культурных и духовных ценностей в составе Российской империи с XIX века. Влияние передовой европейской общественно-политической мысли и просветительских идей в Азербайджан через Россию создал благоприятные условия для интеграции в этой стране восточных и западных ценностей». Ш.Вазех, Гасан бек Зардаби были именно теми великими людьми, сыгравших роль моста между этими двумя цивилизациями.» Ахундзаде принес на Восток революционный дух и просветительскую миссию французских просветителей и русских революционных демократов, декабристов. [11]

Джалил Мамедгулузаде, Омар Фаиг, Алекпер Сабир, А.Хагвердиев, Али Назми, Алигулу Гамкусар, М.С.Ордубади и другие деятели способствовали единству традиции и новаторства в обществе. В их творчестве сатира выступала преобразовательным фактором, охватившим наиболее острые общественно-политические и нравственные проблемы того времени, а юмор - более глубоким средством воздействия на сознание людей и создания прогрессивных идей в их мировоззрении. [11] Джалил Мамедкулизаде, главный редактор сатирического журнала «Молла Насреддин», издающегося с 1906 г. вместе с единомышленниками стремился очистить сознание людей от старых взглядов и внедрить в них прогрессивные модернистские идеи.

Во второй половине XIX века развитие и прогресс в социальной, экономической, общественной, культурной и духовной жизни Северного Азербайджана углубились, а модернизм и обновление стали новым образом жизни как в Азербайджане, так и на всем Кавказе. В этот период проводилась политика «обновления Кавказа». По царскому режиму местное население должно было полностью отойти от прежнего образа жизни, сформированного тысячелетиями, а нравственный облик общества должен был коренным образом измениться. Эта политика, вошедшая в историю как «реформа» резко противоречила национальному менталитету и общественным взглядам и не могла быть осуществлена насильственными методами. Для этого необходимо было создать совершенно новую социально-экономическую, культурную и духовную среду. Осуществлению этой политики послужило создание сильного административного аппарата и проведение нового территориально-административного деления» [4.34-35].

В XIX веке Россия создала единый административно-культурный центр (Тбилиси), что несомненно привело к обновлению в областях науки и культуры, развитию философии. В этот период усилилось взаимодействие прозападной культуры с культурой национальной, а новая, демократическая, национально-

просветительская философия вобрала в себя наиболее ценные стороны русской культуры. Национальная культура обогатилась передовыми русскими и западноевропейскими культурными традициями, развилась в форме синтеза национальной и вненациональной культур и вышла на мировую арену в новом качестве» (8,429-439;11)

Говоря о процессах, затронувших социально-философскую и культурную среду Азербайджана в начале XX века, в том числе и мировоззрение просветителей, следует отметить, что борьба с классовыми противоречиями и колониализмом в мире была завершена чередой революций. Формирование новых истоков развития философии в Азербайджане стала основой политического, духовного, культурного и национального возрождения страны. В эти годы в Азербайджане развивались в основном социальная философия и этическая мысль. Мыслители и политики, формировавшие идеологию того времени, представляют качественно разные течения азербайджанской общественно-философской мысли в плане социально-экономических, религиозных и национальных проблем. Среди них было противостояние учения либеральной национальной буржуазии и радикального марксизма. Существовали также различия в политической и культурной ориентации на Восток, Запад и Россию. Философское и общественное мнение Азербайджана претерпело сложную эволюцию. Противоречивые социальные процессы изменили мировоззрение национальной интеллигенции. Например, на определенном этапе идеологической борьбы в стране видный мыслитель Нариман Нариманов и другие перешли от либерального просвещения к марксизму. Представителями либерального движения были Ахмед бек Агаоглу Али бек Гусейнзаде, Мамед Амин Расулзаде и другие.(12)

В стране, наряду с родным азербайджанским, использовались восточные, русский и европейские языки, современные научные достижения повлияли на развитие отечественной науки. Возникал новый тип русскоязычной интеллигенции, просветительской и культурной элиты, причем обновление распространялось и на старую интеллигенцию. В первой половине XX века новое поколение интеллигенции получало образование в русских университетах, в Горийской и Тбилисской семинариях, в русских военно-учебных заведениях и русско-татарских училищах. Позднее выпускники названных учебных заведений стали известными журналистами, учителями, писателями и поэтами. Они разделились на две группы: прозападников и популистов. Однако резкий подъем просветительского движения перед крушением феодализма следует связать их именами.

В своей «Концепции общества» Г.Зардаби уделяет особое внимание науке, образованию, техническому прогрессу, защите прав и свобод людей, развитию общественной жизни, призывает жителей села знать свои права и обязанности. Г. Зардаби ратовал за построение общества, в которые люди не эксплуатировались, могли в полной мере пользоваться своей свободой, имели возможность для материального и духовного развития.

Зардаби желал общества, в котором «нет царя, нет подданных, нет богатых, бедных, голодных, сытых» [13;14.43]. Он хотел национального единства всех слоев народа, единства равноправия. На протяжении всей своей деятельности Г.Зардаби был покровителем и защитником народа.

Азербайджанские просветители рассматривали художественную культуру как мощное средство обучения людей. Культура, образование, просвещение — это не просто европейские модернистские концепции. Эти понятия уже распространились за пределы Европы (на Восток), в том числе и в Азербайджан. Проблема просвещения развивалась в контексте взаимодействия с обновлением и модернизацией.

Азербайджанские педагоги становились известными своими идеями в области философии, культуры, литературы, печати, театра и образования. Наряду с просветителями находились и те, кто нигилистически подходили к философскому наследию народа. И.Мамедзаде и З.Геюшова касаясь этого вопроса говорили: «Их нигилизм не должен быть принят, он должен дать толчок к новым поискам просвещения». Авторы напоминают, что некоторые российские исследователи, такие как Э. Кассиер и Л. А. Микети, убеждены, что философия Просвещения не утратила своего теоретического и методологического значения. Русские исследователи (Г. В. Плеханов) сравнивают период Вольтера во Франции и период Чернышевского в России. Г. В. Плеханов показывает, что традиционное, наследственное, старое они критиковали, а новое анализировали с точки зрения «интеллигенции». Далее авторы пишут: «Зардаби действует точно так же, как и они. В своих статьях он пытался заново воздействовать на мировоззрение своих читателей, описывая самые общие вопросы — от социальных, научных и философских вопросов до воспитания детей. Таким образом, Зардаби сделал в Азербайджане то, что Вольтер сделал во Франции (конец 18 века) и Чернышевский в России. [14.41-45]. Творчество Зардаби изучали такие ведущие философы, как Александр О.Маковельский, Шейдабей Мамедов, Гейдар Гусейнов, З.Геюшов, Анвар Ахмедов, Иззет Рустамов».

Как было отмечено выше, под влиянием западных, русских и национальных просветительских идей в начале XX века в Азербайджане начал издаваться журнал «Молла Насреддин». В разное время при осмыслении учения о просвещении отдавалось предпочтение тенденции подхода к этому учению через призму идеологии прошлого. С общественно-политической и социально-философской точки зрения просветительство является основой и ядром журнала «Молла Насреддин». Касаясь этого вопроса Т.Святоховский, в своей книге «Россия и Азербайджан» отмечает, что «Молла Насреддин», который считается глашатаем азербайджанцев-народников, в том числе и читателей, сыграл большую роль в пробуждении национального самосознания» [10]. В своей лекции «Иранская пресса и журналистика» в Иранском обществе Э. Браун, британский ученый и исследователь азербайджанского культурного наследия, назвал четыре модернистских газет и журналов того периода, которые

распространяли национальные и общечеловеческие идеи среди тюркоязычного населения. в Азербайджане в начале XX века.(16)

Таким образом, просветители, прославившиеся своими общественно-политическими, философскими и правовыми идеями, приведшими к национальной революции, внесли большой вклад в историю общественно-философской мысли Азербайджана. Вся история развития общественно-философской мысли в Азербайджане в этот период представляет собой период беспощадной борьбы со старыми, устаревшими взглядами, одновременно -это время формирования новых передовых личностей. Прогрессивные представители развивали традиции национальной культуры. «Главная черта, характеризующая действительность Азербайджана начала XX века, заключается в том, что формируется революционно-политическая идеология, усиливается борьба за демократические преобразования». [15].

Основатель журнала «Молла Насреддин» Джалиль Мамедкулизаде писал, что в Иране вместо слова нация используется слово «человек». Он отмечал, что национализм и свобода влияют на государственность, и что идеи свободы и государственности различны на Востоке и на Западе.(16) В «Миссионерской» колонке «Молла Насреддин», которая разоблачает американскую и британскую миссию христианизации в Иране, просветители говорили о необходимости обучения миссионеров основам науки, культуры и искусства.

Джалил Мамедгулузаде не раз подчеркивал о необходимости восстановления демократии в результате борьбы многопартийности – борцов за свободу, социал-демократов, союзно-исламских фракций. Одну из причин неэффективности самопожертвования либералов он видел в конфликтах между либеральными партиями, ибо эти партии, созданные разными классами, защищают интересы своего класса. Однако ссоры, противоречия и сражения между фракциями, служили только на пользу врагу. [17] Но в деспотических странах сильная сторона уничтожает оппозиционные партии. В демократиях «наоборот, любая партия, имеющая правительство, не подавляет и не уничтожает другие партии, они приглашаются в государственные учреждения и управляют правительством в составе коалиции». Автор мастерски прокомментировал вопросы деспотического и демократического правления, свободных выборов и коалиционного правительства.

Организационно сущностью концепции общества просветителей политический идеал заключался в обеспечении свободы и счастья народа через установление демократической республики. Великий мыслитель Дж. Мамедгулузаде призывал к разрушению существующего строя и замене его демократическим и правовым строем. Анализируя общественно-политические и правовые взгляды мыслителя, можно сделать вывод, что на формирование его взглядов большое влияние оказало эпоха и предшествовавшие ему прогрессивные демократические философско-политические и правовые идеи.[18]

В сложившейся ситуации главной задачей было добиться национального пробуждения путем просвещения масс. Люди должны были знать, что их

нынешнее состояние и то, как с ними обращаются, не укладывается ни в какие рамки человеческого и правового закона. Людей нужно было научить, «чего они хотят» и «как» восстановить свои права и свободы.

Заключение. Таким образом, в конце XIX века обновление интеллектуально-культурной атмосферы и идейные поиски разного направления, европеизация социально-экономической, культурно-политической жизни, науки, просветительства, прессы, литературы, искусства и здравоохранения дали толчок началу национального движения в XX веке. Мотивы патриотизма, свободы, равенства, призыва к справедливости заложили основы будущей независимости. Большой вклад в национально-демократическое движение, которое началось в первом десятилетии XX века внесли либеральные демократы, демократические просветители. Национальная идея, которая впервые появилась во Франции в виде национализма, впоследствии распространилась по Западной Европе и по всему миру. Национальная идея Азербайджана соединила в себе решимость во имя овладения общечеловеческими ценностями, которые возникли как единство идеи национальной независимости, национальной свободы и национального единства, за которые долгие годы боролись представители национальной интеллигенции.

Полемика вокруг национальной идеи в научно-теоретической литературе продолжается и поныне. В создании национальной идеи активно участвуют прогрессивные представители народа, интеллектуально-культурная среда интеллигенции, они прививают народу эти идеи, которые превращаются в национальное богатство всего народа.

Исследователи заявляют о превращении национальной идеи в самостоятельную духовно-моральную ценность, её возвышение на уровень философского познания национального бытия, глубоких потребностей, мироощущения определенного исторического момента, умонастроения. На основе национальной идеологии идейно-духовные этнофилософские, этнокультурные традиции существуют в виде взаимопроникновения и взаимовлияния. В создании национальной идеи бесценная роль принадлежит творчеству представителей философской, общественно-политической и литературной мысли Азербайджана XIX–XX веков.

Литература

1. Alieva Z. (2020) The echo of Enlightenment of Western Europe in the literary theoretical thought of Azerbaijan. *Studia Culturale: Academia: No 43*) p.7-16
2. Anthologie et histoire littéraire/Bordas, Paris: 1985, 418, s.9.
3. Jacques Julliard. *La faute à Rousseau*. Paris: Editions Seuil, 1985, 256p.
4. Dashdamirov A.F. (1996) *National idea and ethnicity*: Moscow, 90 p.
5. Zohra Aliyeva (2019) *Enlightenment movement in Azerbaijan*. *Postmodernism Problems*, Belgrade. Vol. 9, No. 3.
6. 5300-mirze-feteli-axundzade-maarifchi-realizmin-banisi-kimi.html, 2017
Available at: <http://manera.az/tribuna/>

7. Aliyeva Zohra (2020). M.F. Akhundzadeh "s thoughts on religion, Journal of critical reviews. Vol.7, issue 18. ISSN- 2394-5125
8. Zohra Aliyeva, (2021) Le phénomène des Lumières en Azerbaïdjan. Knowledge Publishing, 64p.
9. Georgeon F. (2006) «Note sur le modernisme en Azerbaïdjan au tournant du siècle» dans « Le réformisme musulman en Asie Centrale, du « premier renouveau à la 9. soviétisation, 1788-1937, numéro spécial des cahiers du Monde Russe, XXXVII/1-2, 10. janvier – juin, p.97-106
10. Tadeusz Swietochowski (1995) Russia and Azerbaijan: A Borderland in Transition. (New York: Columbia University Press), 289p.
11. Yusif Huseynov. (2020) The philosophical worldview of Mollanassaddin as the embodiment of modernist ideas in Azerbaijan. Imcra Journals Library. vol.14
12. Mirahmadov A. (2014) Ahmad bey Agaoglu. Baku: "Argunash", 264 p.
13. Zardabi H.B. (1960) Selected works. Baku: Azerneshr, 1960, 476 p.
14. Mamedzade I., Geyusheva Z. (2015) Modern, enlightening ideas of Hasanbek Zardabi and philosophies of enlightenment. Baku: Teknur, 128 p.
15. Brown Edward. Introduction. (History of the Press and Literature in Iran. London, 1908, 236 p. Abbas Amanat Farzin Vejdani
16. Rustamov Y. (2000) History of political and legal trainings. Baku: AUN, 340 p.
17. Habibbeyli I.A. (2007) "Molla Nasreddin" literary school and mollanassaddinism // Literary-historical memory and modernity. Baku: Nurlan, p.645;
18. Lea Raso. [2021] Molla Nasraddin, la presse satirique et nationaliste azérie. "Şərq fəlsəfəsi problemləri" n 25. <http://philosophy.edu.az/az>

ПРОБЛЕМА НАЦІЄТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІОГУМАНІТАРИСТИЦІ

Воропаєва Тетяна,

кандидат психологічних наук, доцент,
Центр українознавства філософського факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Авер'янова Ніна

кандидат філософських наук,
Центр українознавства філософського факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Після здобуття Україною незалежності у 1991 році основними проблемами розвитку українського суспільства й держави були нівеляція українськості, повільне формування громадянського суспільства, української політичної нації та модерної української ідентичності майже у третини громадян країни. Головними причинами цієї проблеми була незавершеність українського державо- та націєтворення (які за роки незалежності ніколи не відзначались динамічністю і послідовністю) та процесів постколоніального самовизначення як окремого громадянина, так і українського народу в цілому. Все це ускладнювалось відсутністю справжньої національної еліти в Україні та різновекторним спрямуванням політичного й національно-культурного самовизначення громадян України, які мешкали у різних регіонах держави.

Для сучасного українознавства характерним є звернення до трансдисциплінарного аналізу української національної культури та фундаментальних питань національного буття. В сучасному українському соціокультурному просторі важливим онтологічним феноменом є українське буття, яке пройшло у своєму розвитку племінний та етнічний етапи і перебуває сьогодні на етапі повноцінного національного розвитку.

Соціально-економічні, політико-правові та соціокультурні процеси в Україні, становлення суверенної державності та політичної нації в умовах широкомасштабної агресії російської армії в Україні поставили нагальне питання наукового вивчення державо- та націєтворчих процесів в Україні, а також специфіки формування української модерної нації європейського типу. Отже, проблема націєтворення є надзвичайно актуальною і невідкладною в рамках сучасної соціогуманітаристики, оскільки наукове осмислення подібних питань диктується нагальними потребами Української держави.

Вивчення науковою групою «Етнологія» Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка процесів націєтворення та особливостей формування української модерної нації європейського типу розпочалось у 2000 році і відбувалось у межах науково-дослідної теми «Дослідження проблем українознавства в системі сучасних загальносвітових тенденцій розвитку націєтворчих концепцій» (№ 2000Б-010) та науково-

дослідницької програми Центру українознавства філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка «Дослідження соціокультурних перетворень в історичному досвіді та сьогоденні української спільноти» (№ 06БФ034-01). Методологічною основою нашого дослідження є інтегративний підхід, який поєднує аналітичний, діалектичний, компаративний та системно-структурний методи, а також загальнонаукові методи і прийоми аналізу, синтезу, диференціації, узагальнення й теоретичного моделювання. Методологічними орієнтирами дослідження слугували також принципи історизму, об'єктивності, єдності історичного й логічного.

Дослідження процесу становлення і розвитку української модерної нації та специфіки розгортання українських націєтворчих процесів здійснювалось нами з урахуванням праць таких відомих вчених, як Б. Андерсон, Д. Армстронг, Ф. Барт, О. Бауер, М. Вебер, Е. Гобсбаум, М. Грох, С. Гутнер, Н. Гутнік, Е. Геллнер, Г. Гроцій, Р. Девіс, Р. Дженкінс, К. Дойч, Е. Дюркгейм, Р. Емерсон, Е. Еріксон, А. Капелер, Г. Кон, В. Коннор, Ф. Майнеке, М. Мід, С. Московічі, К. Реннер, Дж. Ротшільд, Г. Сетон-Вотсон, Е. Сміт, Л. Снайдер, Г. Теджфел, Дж. Тернер, М. де Унамуно, Ю. Хабермас, М. Хаген, Е. Хобсбаум, Б. Шейфер, а також публікацій українських дослідників: В. Барана, О. Бочковського, І. Варзара, Я. Грицака, Т. Гунчака, Я. Дашкевича, І. Дзюби, С. Єкельчика, О. Забужко, Л. Залізняка, Я. Ісаєвича, Г. Касьянова, З. Когута, Б. Кравченка, І. Кресіної, В. Крисаченка, В. Кулика, І. Лисяк-Рудницького, В. Лісового, О. Майбороди, Г. Півторака, А. Пономарьова, Б. Попова, В. Потульницького, М. Розумного, Т. Рудницької, В. Сергійчука, Ф. Сисина, В. Смоля, В. Старосольського, М. Степика, О. Шморгуна, Р. Шпорлюка, В. Щербаківського, Н. Яковенко та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Відомо, що західні вчені досліджують етнонаціональні проблеми, в основному, в рамках трьох підходів [8, с. 3–17; 9, с. 3–27]: **примордіалізму** (переніалізму), **модернізму** (в якому представлені інструменталістська, або ситуаціаністська, і комунікативна теорії нації) та **конструктивізму**.

Прихильники **примордіалізму** (Е. Шилз, К. Гірц, В. Коннор, Р. Уоллес, Е. Вулф, Дж. Симпсон, Дж. Йінгер та інші) віддають перевагу антропологічним, біологічним, культурним та мовним аспектам етногенезу, вони вважають, що етнічна група є феноменом, в основі якого лежать біологічні та генетичні складники, що етнічні групи базуються на культурній єдності, що етнічні зв'язки є споконвічними, що об'єктивні чинники націєтворення (етнічне походження, територія, мова) є самодостатніми. Представники однієї групи примордіалістів розглядають етнічність як природно-біологічний феномен, представники іншої групи роблять акцент на культурно-історичній природі етнічності.

Модерністи (Г. Кон, Б. Андерсон, Е. Геллнер, Е. Гобсбаум, Ж. Ротшільд, Ж. Девос, Л. Романуччі, Дж. Бенлі та ін.) віддають належне соціальному та економічному детермінізму, вони вважають, що нація є продуктом модерної епохи, обличчя якої визначили Промислова та Французька революції, що вирішальну роль у формуванні етнічної чи національної свідомості відіграють суб'єктивні, «інструментальні» чинники (домінуючою є теза про те, що нація

утворюється внаслідок рішення утворити націю). Модерністів умовно поділяють на дві школи: перша робить наголос на економічних передумовах виникнення націй, а друга – на політичних та ідеологічних.

Конструктивісти (К. Янг, П. Бергер, Т. Лукман та ін.) вважають, що етнічність – це швидше «сконструйованість», ніж «даність», що народні традиції виникли не в далекому минулому, а були «винайдені» в досить недавні часи. Конструктивісти переоцінюють значущість свідомої діяльності людей в процесі виникнення етнічних спільнот, оскільки вбачають природу етнічності виключно у сфері індивідуальної свідомості, яка «конструює» етнічну ідентичність в залежності від соціально-економічних та політичних інтересів (подібні явища у певних умовах соціального розвитку суспільства дійсно мають місце, але така абсолютизація може призвести до втрати будь-яких об'єктивних етнічних характеристик).

Постмодерністський підхід у націології (деякі представники якого стверджують, що етноси і нації існують виключно у головах етнографів) не є дуже впливовим, оскільки межа між «модерністю» та «постмодерністю» є умовною, а в постмодерному просторі також спостерігаються «спалахи» націєтворення та спроби інституалізації тих націй, які в попередні часи не спромоглися збудувати власну державність.

Радянська теорія етносу була не науковою теорією, а, скоріше, ідеологічною доктриною, і саме це змушувало радянських етнографів наповнювати конкретним емпіричним та історичним матеріалом так звану «тричленну» теорію племені, народності та нації, яка прив'язувалася до п'яти відомих формацій. Марксистсько-ленінське суспільствознавство не виробило належного категоріального апарату для схоплення таких глобальних феноменів як національна ідея, національна держава, національна спільнота, національні почуття, національний характер, національний дух, а поняття «націоналізм» було перетворене на «термін-монстр», вся філософська, політологічна, історична та культурологічна проблематика, яку охоплювало це поняття була списана «за відомством» «буржуазного націоналізму» [10, с. 6]. Заплутане в національному питанні радянське суспільствознавство, де «етнічне» та «національне» були синонімами, а етнічну приналежність індивідів чомусь назвали «національністю», досить тривалий час не тільки не розрізняло поняття «етнічна нація» і «політична нація», але й поняття «етнос» і «нація» (лише в середині 1980-х років радянська етносоціологія почала теоретичне й термінологічне розмежування «етнічного» та «національного» [11, с. 97–112]).

Інтегративний підхід до розгляду цих теорій і концепцій дає змогу зробити такі висновки: 1) перераховані теорії висвітлюють різні точки зору на етнонаціональні феномени, які проявляють себе в історії дуже неоднозначно; 2) примордіалізм та конструктивізм, теорія етносу та концепція етнічності, не є непримиренними антагоністами, а мають «точки дотику»; 3) суперечки між прихильниками різних теорій виникають, як правило, через термінологічні непорозуміння, оскільки дискусанти дуже часто говорять про різні речі: різні **типи націй** (етнічні та культурні, домодерні та модерні), різні **типи**

лояльностей, різні типи солідарності, підмінюючи національний принцип організації людства етнічним, а етнічний – родинним; 4) природа етнонаціональних явищ є настільки складною і різноманітною, що досягнути її в рамках однієї теоретичної моделі просто неможливо; 5) досить продуктивною є ідея про багатофакторну, «ансамблеву» детермінацію нації як спільноти; 6) становлення нації – це досить складний, суперечливий і тривалий процес, а не миттєва подія; 7) системно-структурний аналіз становлення української нації дає змогу знайти продуктивні аргументи як з арсеналу примордіалістів, так і з арсеналу модерністів, причому ті висновки і пояснення, які здаються протилежними й суперечливими, просто доповнюють один одного, будучи різними варіантами осмислення процесів українського націєтворення [12, с. 94–103].

Отже, для наукового розгляду українських націєтворчих процесів більш доцільною буде така типологія етнічних і національних спільнот, в якій «етнічне» не підмінюється «національним», а «національне» «етнічним»: **плем'я – етнос – етнічна нація – політична нація**. Саме така типологія дозволяє застосувати інтегративний підхід до вивчення українських націєтворчих процесів і врахувати наступні закономірності етнонаціонального розвитку людства. Якщо в структурах племені міститься тільки «зародок» етнічності, в структурах етнічної нації розвинута етнічність тісно пов'язується з колективною суб'єктністю (адже «зрілий» етнос, як правило, шукає своє «політичне місце» у формі власної держави, кордони якої б співпадали з етнічними кордонами даної спільноти, така держава й стає національною), то в межах політичної нації етнічна складова частково «розчиняється» в структурах громадянського суспільства, яке сприяє упорядкуванню взаємовідносин між титульною нацією та етнічними й національними меншинами. Для розмежування категорій «етнос» і «нація» варто не забувати, що існує принципова відмінність між специфікою менш сталих етнічних спільнот ранньофеодальної доби та специфікою усталених «етнічних утворень більш пізніх часів (особливо при формуванні націй), коли між окремими територіями й групами населення встановлюються набагато тісніші взаємозв'язки» [13, с. 214]. Саме тому етноси виникли в період переходу від первісного суспільства до класового, а нації виникають з появою індустріального суспільства. При цьому рівень суб'єктності закономірно зростає від племені до нації: низький рівень суб'єктності індивіда і спільноти, як правило, поєднується з відданістю (племінному ватажку, князю тощо), середній рівень – з лояльністю (династичною, релігійною, регіональною тощо), а вищий рівень – з солідарністю (громадянською, ціннісною, духовною, політичною тощо).

У 1992 – 2021 роках були опубліковані основні результати досліджень нашої наукової групи [14; 15; 16; 17; 18;]. У цей час в Україні також публікувались дослідження таких вчених, як Е. Балібар, І. Валлерстайн, В. Євтух, К. Галушко, М. Горелов, М. Мозер, О. Моця, О. Рафальський, О. Шпоть, О. Реєнт та ін. [19; 20; 21; 22; 23; 24]. Зокрема, М.Є. Мозер аналізує націєтворчі ідеї, проблему національної ідентичності українського народу та роль національної інтелігенції

у процесах націє- та державотворення. Авторка розглядає позицію Івана Франка щодо суспільного прогресу крізь призму зростання політичної суб'єктності особи [25; 26].

Наша наукова група враховувала, що **концептуальна модель** модерної нації є похідною від взаємодії **трьох складових** – титульної нації, створеної нею держави та громадянського суспільства, саме тому процес українського націєтворення потребує взаємодоповнення «спільнотного» та «суспільного». Європейська історія довела, що запровадження національного принципу спільнотного згуртування потребує наявності розвинутої особистості, а також суверенності й суб'єктності окремих індивідів, оскільки узаконення державної влади має відбуватися на основі вільного волевиявлення громадян (а це передбачало перетворення цих індивідів з підданих у громадян і появу громадянського суспільства). Ми також враховували, що згуртована національна спільнота є результатом діяльності держави та політичної й культурницької еліти, спрямованої на консолідацію різноетнічного населення країни, змістом цієї діяльності є інтеграція представників усіх етнічних і національних меншин в єдину державно-політичну спільноту (яка гармонійно поєднується з розвинутим громадянським суспільством) та формування у всіх верств населення усвідомлення єдності країни та спільності інтересів її громадян. Отже, нами були розроблені основні теоретико-методологічні засади дослідження процесів українського націєтворення, а також формування української модерної нації європейського типу.

Дослідження процесів українського націєтворення передбачає врахування таких теоретико-методологічних засад: 1) системне вивчення процесів національного розвитку українського народу в контексті націєтворчих, національно-визвольних і суспільно-політичних процесів; 2) дослідження української нації як повномасштабної (яка за відомою міжнародною класифікацією Я. Крейчі та В. Велімські є одночасно і етнічною, і політичною [27]), не розриваючи племінний, етнічний і національний етапи розвитку українства; 3) концептуалізація міждисциплінарних узагальнень (історіософських, культурно-антропологічних, етнологічних, соціально-психологічних, етнополітологічних тощо) з дотриманням принципів вертикальної та горизонтальної інтеграції; 4) врахування того факту, що українці в ході свого історичного розвитку змінили власний етнонім, адже при зміні етноніму народ залишається самим собою, і збереження колективного «Ми» та ідентичності зумовлюється спадкоємністю історичної пам'яті, ментальності та самосвідомості; 5) інтегративне вивчення України і українства на основі трансдисциплінарного аналізу різних форм активності української спільноти і української людини (поведінки, діяльності, творчої активності тощо), які забезпечують різноманітні взаємозв'язки українців зі своєю країною; 6) врахування системоутворюючої ролі ціннісно-сислового (аксіологічного й ноетичного) виміру процесу ідентифікації як індивідуальних, так і колективних суб'єктів; 7) розрізнення понять «етнічне буття» і «національне буття»; 8) врахування того, що напередодні націєтворення, коли соціальні, територіальні,

господарсько-економічні, релігійні, культурно-мистецькі, інформаційні, духовно-світоглядні та політичні зв'язки усередині української спільноти значно інтенсифікуються, українськість починає пронизувати весь соціум (в єдності спільнотного і суспільного) – від архетипальної й культурно-мистецької сфери до економічної та політичної (саме архетипи утворюють глибинний шар етнічності); 9) обов'язкове поєднання теоретичних та емпіричних аспектів, що унеможливить продукування неадекватних тверджень про нібито суцільну інтровертованість і меланхолійність українців та про неможливість їхньої однозначної національної та цивілізаційної самоідентифікації; 10) врахування того, що без завершення процесів націєтворення і без збереження власної ідентичності Україна не буде конкурентоздатною державою у світі.

Розроблені теоретико-методологічні засади дозволили створити сучасну, науково обґрунтовану концепцію українського націєтворення, а також окреслити основні етапи й перспективи націєтворчих процесів.

Коротко окреслимо основні етапи українського націєтворення.

Перший (козацький) **етап** українських націєтворчих процесів почався в середині XVI ст. і тривав до кінця XVIII ст. Його розгортання простежується через кілька стадій – 1) самоорганізаційно-визвольну (середина XVI ст. – кінець 50-х рр. XVII ст.); 2) деструктивну (із залишками «пульсуючих» націєтворчих устремлінь), яка тривала з початку 1660-х рр. до 1687 р.; 3) мазепинську (1687 р. – до 1709 р.); 4) стадію гальмування й занепаду, що тривала з 1709 р. до кінця XVIII ст.

Другий етап українських націєтворчих процесів – етап українського національного відродження – тривав із кінця XVIII ст. до початку 1920-х років. Перша стадія (національно-культурного пробудження) цього етапу збіглася з першим (академічно-дослідницьким) періодом національного відродження України (кінець XVIII ст. – 40-ві рр. XIX ст.). Друга стадія цього етапу (просвітницька) збіглася з другим – культурно-просвітницьким – періодом українського національного відродження (який був започаткований першим виданням «Кобзаря» Тараса Шевченка 1840 р. та діяльністю «братчиків» (1846–1847) і тривав до 1917 р.). Третя стадія цього етапу (стадія політичного самовизначення) збіглася з третім періодом українського національного відродження (1917 р. – початок 1920-х років).

Третій етап українських націєтворчих процесів (етап радянської українізації) тривав із 1923 р. до початку 1930-х рр. XX ст.

Четвертий етап українських націєтворчих процесів (етап денацієзації (з національно-визвольними спалахами)) тривав із початку 1930-х рр. до 1 грудня 1991 р.

П'ятий – громадянсько-державницький – **етап** українських націєтворчих процесів почався у грудні 1991 р. і тривав до кінця лютого 2014 р. Основними завданнями цього етапу було зміцнення української державності, розвиток патріотизму українських громадян, становлення громадянського суспільства та формування **української модерної нації європейського типу**. Яскравим виявом

цього етапу стали «Помаранчева революція» 2004 р. та Революція Гідності 2013–2014 рр.

Шостий етап – етап неоімперської збройної експансії РФ – українських націєтворчих процесів почався у лютому 2014 року і триває й сьогодні. Нинішня **російсько-українська неоімперська війна** (2014–2022(?) рр.) розпочалась у результаті ескалації гібридної війни, що тривала на пострадянських теренах ще до 2014 р. (виявляючись у економічних, газових, інформаційних та інших війнах), адже гібридна агресія Кремля проти України (а також проти інших незалежних держав) була пов'язана як із намірами Російської Федерації відновити СРСР, так і з прагненнями відновити Російську імперію у кордонах 1913 р. (для цього достатньо ознайомитись із матеріалами Міжнародного дискусійного клубу «Валдай», починаючи з 2004 р.). Якщо агресію Російської Федерації на території України у 2014–2021 роках можна було називати **російсько-українським збройним конфліктом неоколоніального типу**, то після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 року цю війну слід назвати **російсько-українською неоімперською війною з проявами нацизму, шовінізму та геноциду**. Цей етап пов'язаний з боротьбою України за відновлення свого суверенітету й територіальної цілісності, з поступовою деокупацією та реінтеграцією населення окупованих територій, а також із самоутвердженням **української модерної нації європейського типу**. Наступний етап українських націєтворчих процесів розпочнеться після російсько-української неоімперської війни, його основним спрямуванням буде післявоєнне відновлення України та завершення формування української модерної нації європейського типу.

Проведене дослідження дозволило уточнити поняття «матриця національної єдності», а також встановити, що українська влада мусить забезпечити нормальне функціонування та розвиток усіх складових, які утворюють матрицю національної єдності громадян України (національної ідеї; спільної ідентичності; спільного мовно-культурного та інформаційного простору; соціального капіталу (комплекс зв'язків, підтримуваних на основі спільного досвіду, базових норм і цінностей, які поділяються більшістю членів спільноти, що уможливорює налагодження ефективної взаємодії, соціальної підтримки та взаємної довіри); а також інтеграції представників етнічних і національних меншин в українське суспільство з урахуванням відповідних європейських критеріїв).

Розроблені нами теоретико-методологічні засади дозволили також продовжити дослідження особливостей забезпечення національної безпеки України та процесів формування колективної ідентичності громадян України у 1991–2022 роках [28; 29; 30].

Таким чином, модель модерної нації європейського типу є найбільш прийнятною для України, адже українці за відомою міжнародною класифікацією (представленою Я. Крейчі та В. Велімські ще в 1981 р.) потрапили до складу повномасштабних націй, тобто націй, які є і етнічними, і політичними одночасно.

Головними перешкодами на шляху становлення української модерної нації європейського типу є колонізоване й «зрадянзоване» населення, якому нав'язані

неадекватні тоталітарні радянські міфологеми й стереотипи, а також певні українофобські настанови. Для формування української модерної нації європейського типу потрібно грамотно захищати національні інтереси, інтегрувати національні меншини в українське суспільство (без втрати їхньої культурної самобутності), активізувати формування громадянського суспільства, націоналізувати власний інформаційний простір, подолати нав'язану Україні регіональну фрагментацію, розширити простір української мови і культури, відновити історичну пам'ять українців, припинити процеси лінгво-етнічної міксації та інформаційні диверсії в українських ЗМІ, знівелювати вплив тоталітарних міфологем, стереотипів та українофобських тенденцій, розвивати у громадян України співпричетність до своєї держави, політичну культуру, демократичність і толерантність, популяризувати національні цінності.

Важливими передумовами формування української модерної нації європейського типу є запровадження європейських стандартів життя в економічній та політико-правовій сферах. Адже у наш час досягнення Європейської цивілізації «пронизують» практично весь світ, а європейська науково-технологічна, культурна та економічна експансія значно ефективніша за збройну агресію. Європейський вибір, європеїзація України, відданість європейським цінностям, запровадження європейських стандартів життя мають стати важливими геополітичними, економічними та соціокультурними Стратегемами для нашої держави.

При цьому варто врахувати, що сьогодні існує нагальна потреба в розробці та впровадженні цілісної системи гуманітарних технологій для формування і підтримки почуття колективної самоповаги громадян України до себе, для розвитку громадянського суспільства, для перетворення колишніх «радянських підданих» (адже в СРСР фактично існував «феодальний соціалізм») в українських громадян. Реалізація цих завдань буде сприяти формуванню української модерної нації європейського типу.

Список літератури:

1. Smith A. *The Ethnic Origin of Nation*. Oxford, 1986.
2. Anderson B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread on Nationalism*. London, 1991.
3. Сміт Е. *Національна ідентичність*. К., 1994.
4. Хобсбаум Э. *Нації и націоналізм после 1780 г.* СПб., 1998.
5. Майборода О. *Українська нація. Малий словник історії України* / відпов. ред. В.А. Смолій. К.: Либідь, 1997. 464 с.
6. Касьянов Г. *Теорії нації та націоналізму*. К., 1999.
7. Андерсон Б. *Уявлені спільноти: Міркування щодо походження й поширення націоналізму*. К., 2001.
8. Соколовский С.В. *Парадигмы этнологического знания. Этнографическое обозрение*. 1994. № 2. С. 3–17

9. Винер Б.Е. Этничность: в поисках парадигмы изучения. *Этнографическое обозрение*. 1998. № 4. С. 3–27.
10. Забужко О.С. *Філософія української ідеї та європейський контекст*. К., 1993.
11. Бромлей Ю.В. *Этносоциальные процессы: теория, история, современность*. М., 1987. С. 97–112.
12. Воропаєва Т. Українські націєтворчі процеси крізь призму сучасних націєтворчих концепцій: комплексний підхід. *Українознавство – 2005: Календар-щорічник / Упорядники В. Піскун, А. Ціпка, О. Щербатюк*. К.: Українська Видавнича Спілка, 2004. С. 94–103.
13. *Етнічна історія давньої України*. К., 2000.
14. Воропаєва Т.С. Соціально-психологічні аспекти українознавства як комплексної навчальної дисципліни. *Українознавство і гуманізація освіти*. Ч. I. Дніпропетровськ, 1993. С. 13–15.
15. Воропаєва Т.С. Психологія національного буття: регіональні відмінності. *Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. К., 1995. С. 259–261.
16. Бойко С., Воропаєва Т. Націєтворчі процеси в Україні кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. *Українська Центральна рада: поступ націєтворення та державобудівництва*. К.: УВС, 2002. С. 26–37.
17. Авер'янова Н.М. Образотворче мистецтво як чинник національного виховання особистості (українознавчий аналіз). Автореферат дис. ... канд. філос. н. 09.00.12 – українознавство. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2007. 21 с.
18. Федорченко І.М. Український національний характер як чинник державотворення. Автореферат дис. ... канд. філос. н. 09.00.12 – українознавство. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. 22 с.
19. Балибар Э., Валлерстайн И. *Раса, нация, класс: Двусмысленные идентичности*. М., 2003.
20. Євтух В. та ін. *Етнонаціональна структура українського суспільства: Довідник*. К., 2004.
21. Галушко К. Ю. Нація українська. *Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України*. К.: Наукова думка, 2010. – Т. 7 : Мл – О. С. 349. 728 с.
22. Горелов М., Моця О., Рафальський О. *Українська етнічна нація / Гол. ред. І. С. Чабан*. К.: Еко-продакшн, 2012. 192 с.
23. Шпоть О. С. *Про витоки української нації*. Львів-Київ: Благодійний фонд «Україна-Русь»; ПП «Коронатор», 2012. 170 с.
24. Реєнт О. Модерна українська нація. *День*. 12 липня 2013 р. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/moderna-ukrayinska-naciya>
25. Мозер М. Національна ідентичність і національна ідея як чинники державобудування. *Політологічний вісник: збірник наукових праць*. Вип. 85. К.: ТОВ «Вадекс», 2020. С. 174–189.

26. Мозер М.Є. Концепція націєтворчих ідей у творчій спадщині Івана Франка. *Гуманітарний корпус*. Вип. 38. Київ, 2021. С. 109–113.
27. Krejci J., Velimsky V. *Ethnic and Political Nations in Europe*. New York: St. Martin's Press, 1981. 279 p. P. 58–59.
28. Averianova Nina, Voropaieva Tetiana. Transformation of the Collective Identity of Ukrainian Citizens After the Revolution of Dignity (2014–2019). *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. 2020. № 7. Pp. 45–71.
29. Voropayeva Tatiana, Averianova Nina. Information and economic security as priority directions of the state policy of Ukraine in the context of the strategy of «smart power». *2021 IEEE 8th International Conference on Problems of Infocommunications, Science and Technology (PIC S&T)*. Kharkiv, Ukraine, 2022. Pp. 197–202. DOI: 10.1109/PICST54195.2021 URL: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57220989823>, <https://ieeexplore.ieee.org/document/9772130>
30. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. СТРАТЕГІЯ «РОЗУМНОЇ СИЛИ» ЯК НАЙОПТИМАЛЬНІША СТРАТЕГІЯ ПЕРЕМОГИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ. *The 11 th International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science”* (June 22-24, 2022) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2022. 635 p. P. 476-483.

КОЧУЮЧИ ІМПЕРІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Швед Зоя

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри релігієзнавства
філософського факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Здавалося у XXI столітті говорити про «кочуючи імперії» можна виключно в історичному контексті, як про політичні явища, що залишилися у минулому. Ці специфічні політичні утворення поширювалися Євразією протягом тисячоліть. Вивчаючи їх, дослідники вказують на певну спадковість моделей економіки, суспільних та правових інститутів. Водночас, у історичних працях наголошується, що ці кочові цивілізації перейшли до осілого типу господарювання, а самі кочові цивілізації повністю зникли з історичної арени. Але чи це насправді так? Якщо виходити виключно із зовнішніх ознак таких цивілізацій (імперій), тобто говорити про відсутність стійких кордонів або культури міського життя чи відсутності осілості – то дійсно, кочові цивілізації зникли. Натомість, якщо подивитися на сутність кочових цивілізація-імперій як специфічний тип культури, то можливо відповідь на запитання буде не такою однозначною.

Шукаючи відповідь на запитання, чи насправді зникли кочові цивілізації, варто проаналізувати ті характерні властивості цих політичних утворень, які відрізняють їх від інших, некочових, цивілізацій, враховуючи як фактологічний матеріал так і узагальнюючі концептуальні філософські роботи та системоутворюючі політологічні праці. Саме останні, пропонують сучасні методологічні підходи як-от теорія вождизму (Chiefdom) або світ-системний (World-System) аналіз.

Для подальшого викладу уточнимо термінологію, якою ми будемо послуговуватися. Достатньо неоднозначним у нашому викладі є термін «цивілізація», адже він по суті може бути віднесений до різних явищ суспільного, культурного, виробничого, політичного характерів. Водночас, так званий «цивілізаційний» підхід, орієнтований на визнання «єдиної спільності та протистояння іншим» у своєму ядрі. Тобто цивілізація це історичне утворення, яке консолідоване на підставах релігії та (або) культурно-історичної спадщини та (або) виробничих практик, та (або) політичних практик. Іншою характеристикою цивілізацій можуть виступати вище перераховані критерії консолідації, які в інших цивілізаціях будуть відрізнятися (інша релігія, інші виробничі й політичні практики, культурно-історичні патерни тощо). Всі ці прикметності ми можемо віднести до Російської Федерації – держави, що уявляє себе специфічною цивілізацією.

Імперія – у нашому дослідженні – державно-політичне утворення, що має низку ознак: поліетнічність, ієрархічність та привілейованість окремого етносу, авторитарність, експансивність зовнішньої політики та інші [2]. Загальні

характеристики імперського типу організації політичного устрою також розпізнаються у Російській Федерації.

В сучасних історичних теоріях загальною настановою при аналізі кочових цивілізацій стала теза про «домінування циклічних тенденцій над еволюційними», «патрон-клієнтські відносини» і, що особливо цінне для нашого дослідження, теза про специфічну роль ідеології у процесі формування кочових імперій. Завдяки особливостям процесів інституалізації, що спостерігалися у кочовиків, основою для виникнення інститутів влади ставали «монополія з боку вождів на ритуальну сферу, формування культів війни, шанування Неба, пращурів тощо» [1с.14].

Сьогодні відповідні ознаки ми віднаходимо у медійному «профілі» сучасної Російської Федерації. І можливо припущення про «кочовий» характер цієї держави не буде аж таким дивним, якщо придивитися до причин, ознак, і проявів її політичної поведінки. Щодо формування образу «вождя», культу війни та специфічного шанування пращурів («безсмертний полк» і «можемо повторити») – все це фондує авторитет влади в цій країні. Через відсутність чіткої національної ідентичності, ця «держава» не усвідомлюючи власних кордонів, водночас не сприймає політичне сусідство як доконаний факт. Здається що для Російської Федерації сприйняття власних кордонів є таким самим штучним та невиразним, як руськість або російськість. Тут ми є свідками прояву дивного явища, коли кочова цивілізація змогла перейти до осілості, «мімікрувати» інститути держави але на рівні ідеології залишитися у своєму минулому, особливо у застосуванні управлінських практик від своєї периферій (чи колоній). Можливо для подолання цієї нечіткості у власній цивілізаційній ідентичності необхідно уважніше придивитися до досвіду інших країн.

Список література:

1. Kürsat-Ahlers E. Zur frühen Staatenbildung von Steppenvölkern : über die Sozio- und Psychogenese der eurasischen Nomadenreiche am Beispiel der Hsiung-Nu und Göktürken mit einem Exkurs über die Skythen / Zugl.: Hannover, Univ., Diss., 1992. - 450 S.

2. Бульбенюк С, Імперія // Політична енциклопедія. Ред.колегія: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — С.280

К ТЕОРИИ БИОПОЛЯ

Малыхин Дмитрий Георгиевич,
канд. физ.-мат. наук, ст. науч. сотрудник
ННЦ «Харьковский физико-технический институт», Харьков, Украина
Частное сообщение

Загадки гомеостаза. Человек считает, что познал всё, но до сих пор не может познать самого себя – в философском, социальном и биологическом аспекте. В частности, при всём колоссальном современном опыте биологии и её практического приложения – медицины, – в ней существует актуальное «белое пятно» в отличие от наук о неживой природе, в первую очередь физики. И этим «пятном» является сама жизнь как таковая, феномен гомеостаза – внутренней устойчивости, репродуктивности, биохимической и биофизической реактивности живых организмов. Ввиду объективной сложности детального изучения этого феномена, он остаётся загадкой для официальной науки, и всё, что аргументируется без экспериментального подтверждения, рискует остаться псевдонаучными суждениями. Если в аргументах остаётся научная логика, то это, в лучшем случае, воспринимается как гипотеза. Мы постараемся применить научную логику в последующих суждениях. Однако их подтверждением в большинстве случаев, увы, останутся лишь дедуктивные аргументы из сферы житейских и мировоззренческих представлений.

С чисто физических позиций прямого объяснения феномену гомеостаза нет. Так, согласно второму закону термодинамики и его философскому отображению, всякая замкнутая система стремится к беспорядку, к деградации, к старению. Чтобы система оставалась в состоянии номинальной организации, требуются целенаправленные внешние воздействия. В гуманитарно-философском смысле это вмешательство внешнего разумного фактора, некоего организатора, наладчика.

В чисто физическом смысле повышать порядок, создавать «центростремительные» силы способны –

гравитация и ядерные силы;

электромагнетизм, в том числе электромагнитная природа вещества с химическими и кристаллохимическими эффектами;

магнетизм, – свободные магниты во внешнем магнитном поле усиливают это поле.

Если на всё это смотреть с биологических позиций, то гравитация и ядерные силы здесь не в счёт: либо они слишком слабые и протяжённые, либо слишком сильные и короткодействующие.

Для живых организмов организующим физическим началом способна быть их биохимия. Она реализуется практически во всех известных функциях в организме, даже в его наследственности. Но проблема остаётся в том, что это чисто химическое начало. Химические силы как таковые слишком коротки и,

поэтому, недостаточны для макроскопической согласованности в живых организмах.

В какой-то мере исключение составляет нервная система, обеспечивающая протяжённость действия химических сил, пусть даже неординарными физико-химическими особенностями, но будучи воистину организующим фактором живых систем. И на этом, казалось бы, можно поставить точку.

Действенность электромагнитных полей. Сомнения по поводу связующей фундаментальности нервной системы всё равно остаются: на всех ли уровнях эта система работает и всё ли охватывает? Способна ли она функционально охватить саму себя? И особенно: играет ли она связующую роль в начальные периоды внутриутробного развития организма, будучи ещё не развитой? Если нет, то возможно ли чисто биохимическое зарождение системного порядка в организме – микроскопическими силами на масштабном уровне? – Это уже чисто риторический вопрос.

Каков бы ни ожидался ответ на подобные вопросы, дополнительным физическим, а точнее биофизическим фактором нормального строения органов и цельности организмов заслуживает быть электромагнетизм или даже просто магнетизм – протяжённые поля.

Принцип предельной гармонии. Примем как постулат существование предельной гармонии в живых организмах. Согласно этому принципу, органы и ткани в организмах пребывают в состоянии с идеальными функциями и в оптимальной связности; всякие внутренние эффекты, физические и химические свойства тканей, молекул и атомов предельным образом служат цельности и способностям организма, и не существует никаких побочных эффектов – всё, что имеет какие-то свойства, содействует этой гармонии. Следует подразумевать, что такое совершенство достигнуто в процессе длительной эволюции или путём Сотворения. Признаки предела совершенства следуют из принципиальной тождественности строения и всех функций организмов животных – каждого отдельного их вида – и людей всяких национальностей: нет принципиальных различий – нет и развития. В противном случае медицина и фармакология полностью запутались бы в неоднозначностях.

В частности, из сказанного следует, что поддержанию внутренней связности в живых организмах – во всём их теле – вполне могут служить собственные протяжённые электромагнитные поля. Это то, что называется биополем, – биофизический фактор нормального состояния тканей, эффективной и связной работы органов. Поскольку, например, для внутриутробного развития альтернатив связующему действию биополя как протяжённой субстанции нет, то биополе с такой функцией должно бы и далее адаптироваться в организме во всём послеродовом периоде его жизни.

О тепловых колебаниях в тканях. Для понимания сути биополя обратим внимание на существование тепловых колебаний в тканях организма. Известно, что такой эффект существует в любых предметах [1]. К тому же, существуют разнообразные частотные спектры колебаний – распределение силы колебаний

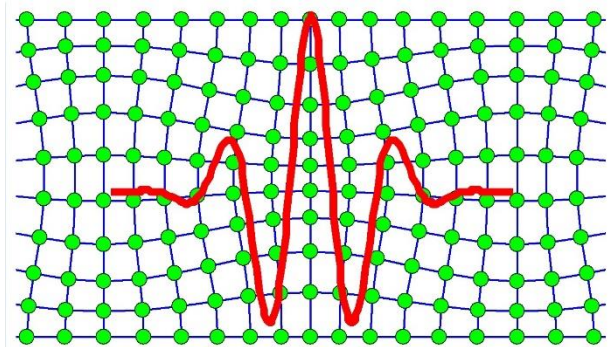
по частотам в зависимости от особенностей структуры предмета, его упругих и химических свойств, – как, например, в струне.

Живые ткани не исключение этому, и такие особенности в них исключительны [2]. Для них также должен существовать определённый набор наиболее устойчивых частот. Такой набор должен быть чувствителен к упругому состоянию, структуре ткани и её химическому составу, особенно ввиду наличия белка. Подразумевается, что возбуждение ткани колебаниями с другими частотами быстро затухает.

Примером может быть акустическое колебание в живой ткани с частотой порядка одного герца. Эта частота и её устойчивость зависят от степени напряжённого состояния ткани и от её состава – например, содержания в ней отложений продуктов обмена веществ. Примером может быть также частота межклеточного взаимодействия – 40-70 ГГц, – связанная с метаболизмом клеток. Считается, что в тканях могут существовать автоколебания – «эстафета» возбуждений клеток, создающая волну возбуждения.

Биополе и биоритмы. Деформации в неорганических тканях, вплоть до изменения молекулярных расстояний, сопровождаются разделением зарядов, как в пьезоэлектрике. Это может быть вызвано механическим воздействием – например, в процессе активной деятельности, – а также тепловыми и автоколебаниями в тканях. Распределение зарядов экранируется органической жидкостью, особенно при низких частотах и механических воздействиях, и при этом стимулируется обмен веществ. При повышенных частотах такая экранировка ослабляется. Остаточные заряды в своей динамике создают электромагнитные колебания и их волны. В свою очередь, электромагнетизм в тканях способен оказывать обратное действие на состояние ткани и молекулярные расстояния.

Так, согласно постулату о предельной гармонии живых организмов, их собственные электромагнитные поля, именуемые биополем, на протяжении всей жизни вовлекаются во взаимосвязь с тепловыми и автоколебаниями в тканях. Из физических принципов, всякая взаимосвязь в организмах имеет собственную энергетику, устойчивость с минимальными энергетическими потерями. В частности, энергия образования биополя тепловыми колебаниями должна максимально сохраняться, а это значит не рассеиваться, а циклировать, – возвращаться как обратное воздействие на тепловые колебания в такт им. Такое связанное колебательное состояние, в конечном счёте, служит стабильности состояния и функций тканей, органов и организма в целом – и согласуется с понятием биоритмов.

Нет сомнений в том, что напряжённое состояние тканей и возбуждённое состояние организма повышает частоты биоритмов. Это имеет место преимущественно в области низких частот. И в общем существует частотная

шкала состояния организма человека, в частности выраженная в ритмах деятельности мозга: состояние расслабленности, бездействия; полусонное состояние; созерцание; бодрствование; повышенное, сосредоточенное внимание; целеустремлённые сознательные и активные действия; поведение в острых ситуациях и пр. [3]. Согласно принципу гармонии, с ритмами мозга должны согласовываться или попросту совпадать некоторые «соматические» ритмы, – ритмы тканей, – так же как ритм работы компьютера определяется тактовой частотой процессора и материнской платы.

Самый низкий ритм – это дельта-ритм расслабленности, сопровождаемый восстановительными процессами в тканях организма, включая состояние нервной системы. В его область попадает, с одной стороны, ритм акустических колебаний в теле, порождённый активностью сердца, с другой – деятельность всей системы кровообращения организма, обеспечивающая восстановительные процессы.

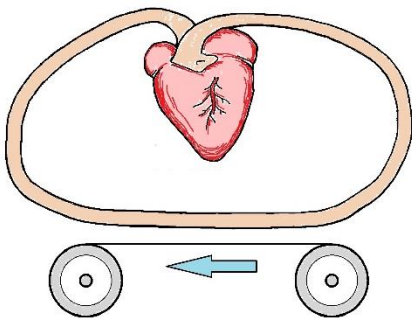
Согласно физическим принципам, всякий устойчивый ритм, т.е. ритм с минимальными энергетическими потерями, создаётся в теле стоячими волнами колебаний. Ритм работы сердца взрослого человека соотносится с размерами его тела и со скоростью акустической волны в теле – порядка 2 м/с. Ритм стоячей акустической волны в таком состоянии действует в такт ритмичным сокращениям сердца. В целом это содействует минимальным энергетическим потерям в этом процессе, особенно в расслабленном состоянии – энергия взаимодействия циклирует между сердцем и порождённой им звуковой волной. Неудивительно, что с напряжённым состоянием тканей повышается частота сердечных сокращений.

Так же как тепловые колебания, биоритмы тела простираются в область высоких частот – СВЧ, инфракрасная область – вплоть до межмолекулярных и межатомных колебаний. Из физических соображений, длина волны каждого колебания определяет масштаб областей воздействия соответствующего ритма. В результате биополя повышенных частот могут контролировать метаболизм, гормональные функции, особенности химических связей, процессы мышления. И это всё взаимосвязано, в частности – с дельта-ритмом, ибо процесс мышления наиболее продуктивен в спокойном состоянии организма.

Железо как магнитный носитель. Как известно, железо, содержащееся в крови, играет роль носителя кислорода. Однако при этом оно обладает сильными магнитными свойствами. Согласно принципу предельной гармонии, это исключительное свойство должно играть столь же исключительную роль в организме. И эта роль сводится к колоссальному усилению магнитной составляющей биополя, т.е. к усилению биополя в целом. Это является важным фактором стабилизирующих функций биополя организмов – и их гомеостаза.

Биополе человека и животных отражает состояние их организма и способно это фиксировать. Железо как усилитель биополя фактически служит записывающим материалом и носителем магнитной записи комплексного состояния организма. По аналогии с магнитофонами это осуществляется в процессе кровообращения и фактически фиксируется в самой крови. При этом,

чем сильнее бьётся сердце, чем выше кровообращение и чем чаще повторяются такие состояния, подобно тренировкам, тем «громче» и отчётливей запись, и этому существует формальный житейский аргумент. Так, в результате этого, на фоне основных ритмов и множества мелких записей в биополе наиболее ярко фиксируются систематические особенности эмоционального состояния и жизнедеятельности человека: эмоции, симпатии и приоритеты, склонности, навыки, таланты, привычки, пристрастия, манеры поведения, черты характера. Иначе говоря, формируется личность. Тем самым феномен магнитной записи служит адаптации живых существ и человеческой личности к условиям существования. Запись и всякая перезапись прекращается с окончательной остановкой сердца...

Магнитные записи в организме могут отчасти наследоваться. В процессе цельного внутриутробного формирования детёныша должно участвовать биополе родителей (в основном матери) – вначале работает генетика, а с пятого месяца в ребёнке формируются личностные черты, – и ребёнок таким путём может наследовать личностные особенности родителей. После рождения ребёнок продолжает

развиваться в тесном контакте с аурой родителей. Это то, на что не всегда способна генетика. Например, цвет кожи, очевидно, наследуется генетически, а художественные таланты – вряд ли. Так, пауки и пчёлы испокон наследуют конкретные строительные навыки, но совершенно невозможно представить – как это можно закодировать в генах и воспроизвести генами без участия биополя... и опыта родителей.

В порядке дальнейшего обсуждения. Позволим себе рассмотреть ещё один биофизический аспект, касающийся сердечнососудистой системы. Сердце человека осуществляет кровообращение со скоростью в несколько литров в минуту. Это равносильно скорости воды, текущей из почти полностью открытого бытового крана. Может возникнуть естественный вопрос: каково это – заставить кровь – как будто под действием колодезного водяного насоса – проходить через массу всего организма с мелкими капиллярами, в которых, к тому же, вязкость течения крови повышена? Специалисты по гемодинамике дают ответ на этот вопрос [4], хотя в несведущих умах он всё же может остаться.

Уважая существующие биомедицинские представления, осмелимся выдвинуть гипотетическое предположение о том, что в процесс кровообращения включается также биополе. Ибо если такая физическая возможность существует, то, согласно принципу предельной гармонии, она должна обязательно реализоваться ради облегчения работы сердца, эффективности кровообращения и сохранения здоровья в целом. Задача весьма и весьма актуальная в отношении непрерывной работы сердца.

В таком аспекте кровяные тельца как переносчики кислорода и самих магнитных атомов железа фактически являются носителями заряда и

динамичного магнитного поля. И коль скоро железо играет существенную электромагнитную роль в организме, эффективное электродинамическое воздействие биополя на движение крови как электромагнитной субстанции является возможным. Следовательно, согласно принципу предельной гармонии, оно является неизбежным и даже взаимосвязанным с кровотоком, замыкаться на него: энергия воздействия биополя, во избежание рассеяния, должна возвращаться к биополю неким электродинамическим способом, подобным магнитной записи. Иначе говоря, в нормальной работе сердечнососудистой системы дельта-ритм участвует как в акустическом (мы об этом говорили выше), так и в электромагнитном аспекте. Это подразумевает существование собственной энергии связи «сердечные сокращения – акустическая волна» и «кровообращение – биополе». С остановкой кровообращения такая связность теряется...

Такой аспект, разумеется, не подтверждён экспериментально, но имеет отклик в бытующих современных и старых представлениях. Так, в больном органе кровообращение, как правило, является ослабленным (и биополе – недостаточно сильным). И там, где недостаточно обычных терапевтических средств и прочих приёмов для восстановления функций органа, одним из вспомогательных лечащих либо профилактических средств в некоторых случаях вполне может быть, как некоторые считают, аура экстрасенса (и даже кошки, собаки, козьей либо собачьей шерсти).

Заключение. Основной вывод данного сообщения заключается в том, что в нём подчёркивается актуальность физической культуры тела как профилактики от различных заболеваний внутренних органов и особенно сердечнососудистой системы. Профилактика состоит в приведении всех органов в нормальные функции путём активного образа жизни, режима питания и отдыха, удаления из организма всяких остаточных отложений продуктов обмена веществ, что содействует идеальности биополя, его связи с организмом, идеальности функций органов.

В ряде случаев при лечении органов не следует пренебрегать мануальными методами, приёмами физиотерапии и лечебной физкультуры, а также приёмами очищения органов и крови, в частности – лечебным голоданием.

В научном аспекте феномен биополя является важным фактором стабильности гомеостаза и открывает новое понимание в биологии в плане этой стабильности, особенно роли железа в биофизике организмов.

Следует осмотрительно, осторожно относиться к инкубаторным методам разведения птичьего потомства, может быть даже запретить такие приёмы.

В аспекте мировоззрения данное сообщение способно дать более осязаемый вклад. Это возможность приближения к восприятию религиозных понятий и представлений: о феномене души как личностного опыта, о функции крови как её носителя, намёки на то, что после остановки сердца душа – биополе с комплексом записей – теряет связность с организмом [5].

Далее можно даже ещё поразмыслить, как бы в порядке дискуссии: не способно ли железо усиливать сверхслабые сигналы, как бы «из Космоса»?.. Ибо,

как считается с эзотерических и религиозных позиций, на нас нисходит некая «жизненная энергия» – вероятно, в формате наших идеальных биоритмов, – некая энергия Ци, Прана либо явление Духа благодати. Не является ли она фактором здоровья и жизни, стабильности гомеостаза – сохранения вида, – будучи способной «резонансно» восприниматься, усиливаться железом и приводить в норму организм в состоянии полного спокойствия человека, например во время сна?..

...В сегодняшней злободневности многим из нас, особенно убеждённым «материалистам» – и особенно воинствующим атеистам, – пора задуматься не только о собственном здоровье, но об ответственности перед собой, перед людьми, перед Богом. Ибо считается, что приходят последние времена...

Литература:

- [1] Ч. Киттель. Введение в физику твёрдого тела. https://bib.convdocs.org/v21386/киттель_ч._введение_в_физику_твёрдого_тела_в_2-х_томах
- [2] Малыхин Д.Г. Физические тайны человеческого организма // *Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference «Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects»* (December 25-26, 2021). Tallinn, Estonia: Ühingu Teadus juhatus (Scientific Collection «InterConf», No. 94), 2021. – р. 249-254. ISBN 978-5-7983-4322-5
- [3] Жирмунская Е.А. Клиническая электроэнцефалография. Ч.1. М.: МЭЙБИ, 1991. – 118с.
- [4] Антонов В.Ф., Черныш А.М., Пасечник В.И и др. Биофизика. Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. – Б63 М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. –288 с.
- [5] Малыхин Д.Г. Сверхъестественная физика здоровья, жизни и любви. <https://harmony-life.org.ua>

THE ROLE OF THE POLITICAL LEADER IN POLITICAL CONFLICTS

Berezovska-Chmil Olena

Ph.D., Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Kobets Yuliia

Ph.D., Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

The acuteness of conflict interaction in politics is especially clearly felt in the transitional period of a certain state due to wars and revolutions, the struggle for power or property, property, suicides, general dissatisfaction with the political situation, which inevitably leads to conflict. Therefore, often in the structure of conflict interaction, we single out the subject as the bearer of values, interests, and needs that become conflictogenic.

The clash of interests in political life occurs in the context of the struggle for power, influence, the desire for dominance or leadership. It is about the possession of the most important values, the main ones of which are living space, the right to exercise control over the order of things, as well as the right to determine the future.

Leaders, the ruling elite, the counter-elite, managers and leaders deal with integral real conflicts, and not with their separate philosophical, psychological, sociological, political, and legal aspects. Therefore, there is a need for a holistic awareness of the role and place of a person as a leader, bearer of elitist, managerial values and interests.

The history of the study of political leadership and the ruling elite is an example of various approaches, the presence of concepts, paradigms, but their presence does not ensure the existence of a general theory. Over the centuries, the personalities of leaders, commanders, heroes, monarchs, and legislators not only attracted the close attention of thinkers, but also served as living embodiments of power.

A lot of thoughts and ideas about conflict-causing contradictions in nature and society, the clash of opposite desires and aspirations, the struggle between individuals, classes and states can be found in the writings of Aristotle, T. Hobbes, H. Hegel, K. Marx, and A. Smith. Sociology of the conflict at the end of the 19th and the beginning of the 20th century grew out of the works of H. Spencer, L. Gumplovich, H. Simmel, and H. Park.

It is worth noting that the German sociologist Max Weber made a significant contribution to the development of the conflict paradigm. The most important directions of his research - sociology of politics, sociology of religion and sociology of economy - are filled with conflict issues [6, 21]. M. Weber assigned a special role in the modern political conflict to the bureaucracy, which, turning into a stratum with special interests, has the opportunity to exercise its will through the system of state institutions, provoking social discontent. The course of history produces more and more complex forms of political motivation for conflict behavior, but at the same time,

individuals do not become more and more free from the pressure of social structures and political institutions.

The left-liberal concept of the American scientist Charles Wright Mills is relevant for understanding the nature and place of the leader, the political elite in the political conflict, who in his work "The Ruling Elite" based on a functional approach to understanding the essence of the elite proved that it is not the result of intellectual, psychological and moral predominance, and as a result of occupying command positions in the social hierarchy: "the power elite consists of individuals who occupy such positions that give them the opportunity to rise above the environment of ordinary people and make decisions that have large-scale consequences... This is due to the fact that they manage important institutions and organizations of modern society" [7, 24]. According to the scientist, each institute is stabilized by a leader who has the right to control and authorize all partners of the institute. In the modern world, there are five institutional orders: political, economic, military, family, religious [3, 66]. It is the occupation of key positions in the economy, politics, military and other institutions that provides leaders with power and thus constitutes the ruling elite. The system of political power in the USA was presented by C.R. Mills as a pyramid consisting of three levels. The lower level consists of a mass of passive, effectively disenfranchised population. The average reflects group interests. The most important political decisions are made at the top level.

The ruling elite and its leaders occupy the top level of power, which essentially prevents the rest of the population from determining real policy. C.R. Mills proved that the most significant influence on management structures (very often by means of conflict) is exerted by small groups of political figures, businessmen, and the military, who form "pressure groups" or "interest groups."

The possibilities of mass influence on the elite through elections and other democratic institutions are quite limited. To improve the situation, it is necessary to involve intellectual leaders in the management of state affairs.

A set of different interpretations allows us to see various sides of political leadership, but does not yet give a complete picture of it. Let's consider the vision of leadership and its participation in socio-political processes from the standpoint of conflict methodology. The conflictological approach allows us to see social development through the lens of social conflicts, confrontations, struggles and competition.

The German scientist R. Dahrendorf claims that in every association, as a result of differentiation and polarization of interests, two main groups can always be distinguished: managers and subordinates, between whom there is a constant struggle. The ruling group is always interested in preservation, and subordinates are always interested in the redistribution of power and authority [2, 142]. A special place in the differentiation and polarization of interests is occupied by the attitude towards power or authority. Thus, R. Dahrendorf notes, society is characterized by inequality in the attitude of people to distributive power and hence different interests and aspirations, which causes friction, antagonisms and, as a result, changes in society [1, 10]. Following M. Weber, R. Dahrendorf defines power as the ability to exercise one's will,

despite opposition and regardless of the foundations on which this ability rests. Authority is to a greater extent connected with the legitimate recognition of relations of dominance and subjugation. The development of this contradiction is the essence of any socio-political conflict.

In every society, according to the scientist, there are concentrations of socio-political conflicts. And all conflicts arise on the basis of the division of power due to the fact that one group or class resists the "pressure" or dominance of another social force.

The American conflict scientist L. Koser in the works "Functions of social conflict" and "Continuation of the study of social conflict" considered political leadership through the prism of social conflict. For the scientist, the starting point for the analysis of political leadership is the vision that in a social structure of any type there is always a reason for a conflict situation, "because from time to time there is a competition of individual individuals for scarce resources, prestige, power" [5, 542]. The methodological basis of L. Koser's theory is functionalism and the value-normative paradigm, as it justifies the functional purpose of conflict in society. In his opinion, conflict is a method of overcoming tension, which promotes better communication between subjects of conflict interaction, the creation of groups, institutions and other social organizations.

According to the scientist, if the social structure is not subject to such strong upheavals and splits, even in this case it will be characterized by an inevitable separation of forces, namely a discrepancy between the social perspective of the leaders and the point of view of the masses [5, 552]. The divergence of positions of submission and authority requires little effort on the part of the leader to get the masses to agree with his interpretation of events. At the first stages of the conflict, the leader is called upon to convince those who follow him that their sacrifice is justified, that is, that the struggle is being waged in the name of the future well-being of all layers of society, and not only its top. It is the leader who must prove to his compatriots that the recognition of defeat is dictated by the interests of the entire society, and not only by the considerations of the leaders. It takes no less effort to make defeat palatable than to make war desirable.

The characteristic difference between leaders and subordinates is not limited to the different quality of their social perspective; it also includes the level of evaluative judgments, because the leader is obliged to be more rational in his interpretation of the consequences of the conflict and the relative advantages of his side [5, 552]. If a leader wants to lighten the weight of defeat, he must call upon his ability to manipulate the symbol system by which the masses navigate current events. This process often means explaining to the masses the nature of their partial victories in order to distract them from experiencing relative failures. Moreover, the role of a leader requires constant manipulation of intragroup tension points in order to maintain group unity in adverse circumstances [5, 553]. These manipulations of the leader will be justified even if the achievement of the overall group goal requires a sacrifice.

In this context, it is appropriate to use the ideas of the development of bureaucratic systems by M. Weber and the "ruling elite" by R. Mills. The central points of the

scheme are the presence of latent conflict goals in every social organism due to the mismatch of people's interests and the concept of the "ruling elite".

The theory of conflict has developed general provisions that, despite all differences in the understanding of conflict, are the starting point:

1. In all socio-political systems there is an uneven distribution of scarce resources;
2. Inequality naturally creates a conflict of interests of parts of the system;
3. Such conflicts in most cases cause confrontation, collision, contradiction between those who own and those who do not own scarce resources;
4. These conflicts will cause the reorganization of the social system, create new forms of inequality, which in turn will serve as an impetus for new conflicts and changes.

It is important to explain the dominance-subjugation relationship from the point of view of conflict and the fact that a political leader, a governing group, and a political elite can act as a conflict-causing factor.

In the course of the development of the political conflict, there is a consolidation of the forces and means of each of the parties and its subject invitation in the image of its leader. Thus, the leader is given the authority to represent an entire country or a coalition consisting of several countries in a single person. A strong leader, as a rule, becomes the object of increased attention from potential and actual adversaries.

Based on the stated theoretical provisions, we can suggest the following factors, in the presence of which, a political leader can become a potential agent of conflict. First of all, it is conflict consciousness as a special state of social or personal consciousness, the specificity of which consists in the realization by opposing subjects of the incompatible opposition of their interests, ideals or values and their transformation into the motivation of conflict struggle in the political space. Secondly, the dominance of conflict behavior in the implementation of political interactions. This type of behavior is mainly possessed by political figures of authoritarian composition, who, guided by the ideas of their own superiority and superiority, tend to rigidly dominate, rule and destroy other people's values. Third, the goals and objectives of political leaders do not coincide, or are undesirable for others. Fourth, if the political leader is a representative of a social community, a political institution, which is already involved in a political conflict. An active subject of a political conflict is formed in the process of political activity, but becomes an agent of the conflict only when it takes a specific position. Leaders in socio-political organizations, representatives of the political elite, political leaders are subjects of conflict, since they are included in the struggle for power and redistribution of resources. In addition, it is advisable to pay attention to the fact that very often the conflict under consideration is about sharp disputes between political leaders, heads of parties, factions in the parliament, just individuals.

In a political conflict, social factors that create conditions for conflict generators should also be taken into account. In this context, we can pay attention to such factors as the struggle for political positions in the structures of executive and legislative power, which are related to the distribution of material and financial resources and the struggle of values and ideological doctrines, the struggle of competition of strategic

order regarding the future development of the country. This side of the political conflict is manifested in polemics in the mass media, declarations and statements of subjects of political activity. Participants in the conflict at this stage compete for the right to influence public opinion and strive to win as many supporters as possible.

Thus, we can deduce the following positions due to the presence of which we will perceive political leadership in a political conflict:

1. A political leader in a political conflict as a subject of conflicting aspirations, a carrier of his own ideas, ideals, values, which become a conflict-causing factor.

2. Political leadership as an object of conflict. Here we primarily mean the desire of other conflict participants to occupy a position, gain power, authority, and scarce resources.

3. The political leader as a "third party" (mediator) in the conflict through the performance of arbitration functions. The possibility of mediation in conflict interaction is possible if the leader has such qualities as authority, charisma, legitimacy, or even the possibility of using force methods.

References:

1. Bodnar V. R. Dahrendorf's concept of the conflict model of society // Scientific Bulletin of the Uzhhorod University. - Series: Political science. Sociology. Philosophy. – 2008. – Issue 9. - P.10-15.
2. Darendorf R. Elements of the theory of social conflict // Socys. – 1994. – No. 4. - P.142-147.
3. Duka A.V. Perspectives of sociological analysis of power elites // Journal of sociology and social anthropology. - 2000. - Volume III. - #1 (9). - P.64-82.
4. Zdravomyslov A. Sociology of conflict. - M.: Aspect-Press, 1995. - 318p.
5. Kozer L. Functions of social conflict // American sociological mysl. - M., 1996. - P.542-556.
6. Conflictology / Ed. L.M. Gerasinovi, M.I.Panova. - Kharkiv: Pravo, 2002. - 256 p.
7. Mills R. Ruling elite. - M.: Izd-vo inostr. lit., 1959. – 302 p.
8. Kozyrev G.I. Political conflictology. M.: ID Forum. INFRA-M., 2008. 432 p.

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКО-СЕРБСЬКИХ ВІДНОСИН У ХХІ СТОЛІТТІ

Мулярська Мар'яна Романівна,

Студентка 4 курсу

Львівський національний університет ім. Івана Франка

Взаємовідносини України та Сербії є по балканськи складними та неоднозначними. Навіть на нібито просте запитання, дружніми чи ні є українсько-сербські політичні відносини в поточний момент, немає точної відповіді.

Дипломатичні відносини між Сербією та Україною були встановлені у 1994 році шляхом обміну дипломатичними документами – нотами. Україна підтримує дипломатичні відносини з Республікою Сербія на рівні посольств [1].

В 2011р. Володимир Литвин оголосив, що Сербія є ключовим партнером України на Балканському регіоні, а вже після анексії Кримського півострова та з початку ведення бойових дій на Сході України відносини між Україною та Сербією погіршилися. Росія з 2013р. – стратегічний партнер Сербії, на що вказує підписана декларація про партнерство. РФ виразила підтримку цілісності Сербії та не визнає Косово як незалежну державу. Варто наголосити, що зовнішньополітичний курс Сербії не спрямований виключно на Росію, а коливається між нею та ЄС . У 2012р. Сербія подала заявку про бажання стати членом Європейського Союзу [2].

Відповідно, будучи в дружніх відносинах з Російською Федерацією, з 2014р. Сербія зберігає нейтральну позицію щодо подій на Донбасі і є однією з небагатьох країн, яка не ввела санкції проти Російської Федерації у 2015р та у 2022р. Нещодавно президент Сербії заявив, що його країна у політиці санкцій буде керуватися виключно своїми життєво важливими інтересами. До 16 березня 2022р. Сербія була єдиною в Європі, у якої було відкрите небо для Росії. Важливим є те, що цього року Сербія вперше з 2014 року приєдналася до обмежувальних заходів ЄС через ситуацію в Україні. Вона виконала рішення Ради Європейського Союзу про продовження обмежувальних заходів проти президента-втікача Віктора Януковича та керівництва України у 2010-2014 роках.

Враховуючи бажання Сербії стати членом економічного і політичного союзу в Європі, ЄС зобов'язав Сербію ввести санкції проти Росії в якості однієї з вимог вступу до союзу. ЄС очікував від представників сербської влади продовження виявлення прихильності до вступу до ЄС. Проте, правлячі кола виступили з заявою, що Сербія діє відповідно до інтересів своєї нації та ніхто не в змозі змусити її підтримати санкції проти РФ як держави-агресора. Підтримка санкцій проти Росії мала б економічні наслідки для держави і Сербія не в змозі була б з ними впоратися.

Важливим є те, що Сербія не визнала анексію Криму Російською Федерацією. Але таке невизнання відбувається через те, що керівництво СР не

хоче давати приводу для легітимації незалежного Косова, а не тому, що хоче захистити Україну від воєнних та агресивних дій сусідньої держави. Якщо б Сербія це зробила, це означало б, що вони підтримують незалежність Косово.

В Організації Об'єднаних Націй сербська делегація регулярно голосує з проросійських позицій – зокрема, виступає проти ухвалення документів, які засуджують дії РФ на анексованому півострові.

Щодо економічного співробітництва, то Сербія є одним із важливих і перспективних торгово-економічних партнерів України на Балканах і займає важливе місце за обсягом ринку збуту українських товарів. Правда, наявність проблемних питань і не достатньо дружні політичні стосунки створюють несприятливі умови для інтенсивного економічного розвитку між країнами.

Політичні відносини між Сербією та Україною не кардинально вплинули на товарообіг між ними. Впродовж 2015 – 2017р. цей показник весь час зростає, тільки у 2020р. у зв'язку з пандемією товарообіг зменшився приблизно на 100 млн. дол. США. Щодо 2021р., то обсяг двосторонньої торгівлі товарами між Україною та Республікою Сербія у січні-серпні 2021 року склав 254,5 млн. дол. США, що по суті, означає його збільшення на 22% у порівнянні з аналогічним періодом 2020 р. [3].

У торгівельно-економічній Україна та Сербія співпрацюють на рівні міністерств, зокрема Міністерства Фінансів. Щоб сприяти проведенню реформ та створити основу для сталого економічного зростання, Міністерство фінансів активно співпрацює з двосторонніми партнерами, а в даному випадку з Сербією. Активна співпраця відбувається у сфері інвестицій. За даними Національного Банку України, за результатами першого кварталу 2021 року обсяг прямих сербських інвестицій в Україну склав 3,4 млн. дол. США [4].

На сьогоднішній день між Україною та Сербією відсутня двостороння угода про вільну торгівлю, у зв'язку із чим товари, які ввозяться на територію Сербію обкладаються ввізним митом відповідно до «Митного тарифу РС», який приймається щороку [5].

Щодо культурної співпраці, то історія і культура України і Сербії тісно переплітається, адже ці народи, починаючи ще від найдавніших часів доповнювали один одного в культурній сфері, жителі цих країн обмінювалися знаннями з іконописання, малярства, архітектури. Тож на основі таких зв'язків і продовжують розвиватися сучасні відносини між Україною та Сербією.

За останні роки спостерігається розширення співпраці у культурній, освітній та науковій сфері двосторонніх відносин. Важливим чинником такого зміцнення є підвищення фінансування за бюджетною програмою в частині закордонних українців і введенню частини по проектах, які мають на меті підвищити її імідж в очах сербської спільноти.

Таким чином, можна ствердити, що двосторонні відносини між Україною та Сербією є складними та неоднозначними. З одного боку держави намагаються поглиблювати економічну та культурну співпрацю, а з іншого – існує досить багато непорозумінь у сфері політики. Основні напрямки зовнішньої політики Сербії формувалися в досить складних умовах. Белград задекларував

проєвропейський вектор зовнішньої політики, спрямований на інтеграцію, але в той же час відносини Сербія-ЄС складаються не досить вдало та ускладнюються деякими проблемами. Сербія є найбільш «чутливою» країною до політики Росії в регіоні. Росія займає просербську позицію в Косівському питанні, що є важливим для Сербії. Тож Сербія коливається між ЄС та Росією, і тим самим залишається неоднозначною в своїй зовнішній політиці.

Список літератури:

1. Ministry of Foreign Affairs (Serbia). Embassies and consulates. Електронний ресурс. [Режим доступу] - <https://www.mfa.rs/en/foreign-policy/bilateral-cooperation/ukrajina/embassies-consulates> (дата звернення: 15.10.2022)

2. Майстренко Ю.І. Сучасна зовнішня політика Сербії: ЄС чи РФ? Міжнародні та політичні дослідження. 2019р. Вип. 32. Електронний ресурс. [Режим доступу] - <file:///C:/Users/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/175559-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-431070-2-10-20200130.pdf> (дата звернення: 15.10.2022)

3. Герасимчук В.Г. Країни Балканського регіону в структурі зовнішньої торгівлі України. 2020р. Електронний ресурс. [Режим доступу] - <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108747/103693> (дата звернення: 18.10.2022)

4. Торгово-промислова палата України. Нові можливості співпраці між Україною та Сербією. Електронний ресурс. [Режим доступу] - <https://uccr.org.ua/press-center/uccr-news/novi-mozhливosti-spivpratsi-mizh-ukrayinoiu-ta-serbiieiu> (дата звернення: 20.10.2022)

5. Еспресо. Чи вдасться Україні дружити з Сербією. Електронний ресурс. [Режим доступу] - https://espresso.tv/article/2018/06/18/chy_vyyde_v_ukrayiny_druzhity_z_serbiyeyu (дата звернення: 21.10.2022)

BULLYING CASE MANAGEMENT MECHANISMS AND ITS IMPACT ON THE TEACHING-LEARNING PROCESS

Asatiani Nato

Ph.D., Invited Lecturer
Tbilisi State University

Resume:

Bullying has become a growing problem world-wide. We encounter cases of bullying everywhere: at school, in the streets, as well as in the environment where young people tend to get together. Hence, it is critical to explore the psychological nature of bullying as one of the key challenges of the 21st century and to analyze the cases that impel teenagers to engage themselves in such a behavior. As part of the report, the researcher will present a desk study of how bullying is perceived by school administrators and what are the best practices to prevent it.

Key words: bullying, student, aggressive behavior, victim, victimization, school culture.

Introduction: Bullying behavior is characterized by complexity, which is influenced by personal, individual and systemic factors. Bullying behavior occurs everywhere, where teenagers are together. Most often this behavior is found at schools.

As part of the report, the researcher presents a desk study of how bullying is perceived by school administrators and what are the best practices to combat it.

ლიტერატურის მიმოხილვა:

In a 2006 researchers Kirk Williams and Nancy Guerra (Guerra, Williams, & Nancy, 2007) examined the predictors of physical and verbal bullying and found that in most cases bullying occurs in spaces that adults have little or no access to. Such places are: the corridors of the schools, the cafeteria, the playground, the bus, the dressing room, the classroom before the lessons begin, the restroom, etc.

Researchers advise school administrations to never divide students into such categories as "bullies and victims" (we actively use this division when studying bullying from a scientific point of view); Because they won't get the desired result when they label the oppressed a victim, and they label an aggressive teenager a bully and a bully. In such a cases, the administration will not get the desired result by working with the children, nor will their parents cooperate with the administration when their children are given names with heavy content (Rosen, 2017).

Researcher Hannah Gaffney has long studied the long-term effects of bullying and concluded with her colleagues that:

1. Cases of bullying have a great impact on the teaching-learning process in the classroom;
2. Too many bullies associate life with crime;
3. The emotional trauma that the victim or bully experiences during bullying will follow them for the rest of their lives;

4. Children who are often bullied are prone to suicide (Gaffney, Farrington, & Ttofi, 2019).

Given this reality, school administrators have to be very careful and we think they should do many things to combat bullying.

Scientists mainly distinguish two types of anti-bullying strategies: the first is **awareness-raising work**, which involves creating a space, an environment in schools, in which students and school staff have the opportunity to accurately understand the essence of bullying in all its complexity (Gaffney, Farrington, & Ttofi, 2019).

The second line of fight against bullying in schools is the **management of individual cases** and their response. This culture is especially important in schools so that all potential victims can count on cooperation. The victim should know that if they are bullied, they will have a lot of support, they will stand by their side and help them. Also, it must be ensured that Buller's behavior will never be accepted and never condoned by the school administration or teacher (Gaffney, Farrington, & Ttofi, 2019).

Also, assertiveness training can be developed and implemented in schools, which should be completed by administration representatives, teachers and, above all, students. Especially those who have been victims of bullying or, according to various surveys, may easily become a bully's target (Lin, 2004). The basic idea of training should be that each student can be what he is or wants to be. At these meetings, students should understand that no one has the right to try to change anyone or point out any particularity to any of them. The theoretical basis of the training is as follows:

- A. A teenager should feel respect for him;
- b. He should know that he is listened to and taken seriously;
- c. be responsible for errors;
- d. To say no to what he doesn't want and never feel guilty about it.

The main essence and, one might say, the idea of training should be that each adolescent realizes that all are equal and all are worthy of respect (Lin, 2004).

With such a complex approach, it is possible to prevent cases of bullying and develop a proper system of response to them, which will significantly reduce cases of bullying and their negative impact on adolescents.

Our desk research made it clear that in schools with a proactive response to bullying behavior, an environment in which students respect each other is synonymous with bullying prevention. In schools where there is a proactive approach to bullying and where everyone feels involved in bullying prevention mechanisms, bullying will be minimized. However, large-scale studies show that the consequences of bullying have long-term effects on adolescents. The emotional trauma that the victim and the bully suffer from bullying will follow them for the rest of their lives.

It is these circumstances that help us understand the scale of bullying and the need to fight it.

References

Ahmed, E. &. (2005). Forgiveness, Shaming, Shame and Bullying. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 298–323.

Bauman, S. (2011). *Cyberbullying: What counselors need to know*. American Counseling Association.

Brighton, H., & Sayeed, L. (1990). The pervasiveness of Senior Management's View of the Cultural Gaps Within a Division. *Groups and Organization Studies*, 266-278.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. HARVARD UNIVERSITY PRESS.

Campbell, M. B. (2018). *Reducing Cyberbullying at schools*.

Chang, F. C. (2013). Relationships among cyberbullying, school bullying, and mental health in Taiwanese adolescents. *Journal of School Health*.

Cowie, H. (1995). Approaches to peer support: befriending, counselling and mediation. *Young Minds Newsletter*.

Craig, G. J. (2001). *Human Development*. Upper Saddle River, N.J. : Prentice Hall, dictionary.apa.org. (n.d.). *dictionary.apa.org*. Retrieved from <https://dictionary.apa.org/aggression>

DuFour, R. P. (1990). *Clear Vision for Successful Leadership*. National Association of Secondary School Principals Bulletin.

Duke, D. (1990). Setting Goals for Professional Development. *Education Leadership*, 71-75.

Farrington, D., & Ttofi, M. (2009). School-based programs to reduce bullying and victimization. *Campbell Systematic Reviews*.

Ferguson, C. J. (2012). Paradigm change in aggression research: The time has come to retire the general aggression model. *Aggression and Violent Behavior*, 220–228.

Gaffney, H., Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2019). Examining the Effectiveness of School-Bullying Intervention Programs Globally. *International Journal of Bullying Prevention*.

Gendron B, W. K. (2011). An analysis of bullying among students within schools. *Journal of School Violence*, 150-164.

Gordon, R., & Alston, J. (2011). *School Leadership & Administration*. New York: MC Graw Hill.

Guerra, K. R. (2007). Prevalence and Predictors of Internet Bullying. *Journal of Adolescent Health*, S14-S21.

Hickman, C. R., & Silva, M. A. (1985). *Creating Excellence*. Penguin Books .

Huang, F. &. (2015). The impact of definition and question order on the prevalence of bullying victimization using student self-reports. *Psychological Assessment*.

Imedi TV. (2017). *imedineews.ge*. Retrieved from <https://imedineews.ge/ge/saqartvelo/31851/kvleva-skolebshi-dzaladobis-da-chagvris-4-431-shemtkhveva-dapiqsirda>

Johnson, C. R. (2011). *Embedding Bullying Prevention in Core Curriculum*.

Johnson, L., Waasdorp, S., Gaias, T. E., Bradshaw, L. M., & Catherine. (2019). Parental responses to bullying: Understanding the role of school policies and practices. *Journal of Educational Psychology*.

Josefowitz, N. (1980). *Path to a Power: A Woman's Guide from First Job to Top Executive*.

Juvenon J., & G. (2008). Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 496-505.

Kaukiainen, C. S. (1996). *Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group*. Retrieved from Wiley Online Library.

Kim YS, L. B. (2006). School Bullying and Youth Violence. *Arc Gen Psychiatry*.

Kim, J. S. (2016). A distinct form of deviance or a variation of bullying? Examining the developmental pathways and motives of cyberbullying compared with traditional bullying in South Korea. *Crime & Delinquency*, 1-26.

Kowalski, R. &. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*.

Kubiszewski, V. F. (2015). Does cyberbullying overlap with school bullying when taking modality of involvement into account. *Computers in Human Behaviour*, 49-57.

Lee, C. (2004). *Preventing Bullying in Schools / A guide for teachers and other professionals*. London: Paul Chapman Publishing.

Marcus, R. F. (2007). *Aggression and Violence in Adolescence*. Cambridge University Press.

Menesini, E., & Salmivalli, C. (2017). Bullying in Schools: the State of Knowledge and Effective Interventions. *Psychology, Health and Medicine*, 240-253.

Morley, P. S.-Z. (1989). Adhering to ORganizational Culture: What Does it Mean? Why Does it Matter? *Group and Organization Studies*, 483-500.

Oakes, J., & Lipton, M. (1990). *Making the Pest of Schools: A Handbook for Parents, Teachers, and Policymakers*. New Haven: Yale University Press.

O'Connell, P. P. (1999). Peer involvement in Bullying: Insights and Challenges for Intervention. *Journal of Adolescence*, 437-452.

Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Blackwell.

Peskin MF, T. S. (2007). Bullying and victimization and internalizing symptoms among low-income Black and Hispanic students. *Adolesc Health*.

Peterson, K. D., & Deal, T. E. (1998). How Leaders Influence the Culture of Schools. *Educational Leadership*, 28-30.

Rigby, K. (1996). *Bullying in School and what to do about it*. London.

Rigby, K. (2003). Addressing Bullying in Schools: Theory and Practice. *Australian Institute of Criminology*. Retrieved from <https://www.aic.gov.au/>

Rosen, L. H. (2017). *Bullying in School - Perspectives from school staff, students and parents*. macmillan.

Salmivalli, C. (2001). *Group view on victimization: Empirical findings and their implications*. New York: Guilford Press.

Sansone, R. A. (2008). Bully Victims: Psychological and Somatic Aftermaths. *Psychiatry MMC*, 1-5.

Schwartz, S. H. (2012). *An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values*. Retrieved from Online Reading in Psychology and Culture: <https://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol2/iss1/11/>

Smircich, L. (1983). Concepts of Culture and ORganizational Analysis. *Administrative Science Quarterly*, 64-69.

Smith, P. a. (1982). Too Soon to Cheer? Synthesis of Research of Effective Schools. *Educational Leadership*.

Sourander A, J. P. (2007). What is the early adulthood outcome of boys who bully or are bullied in childhood? The Finnish "From a Boy to a Man" study. *Pediatrics*, 97-404.

Staude-Muller. F., H. B. (2013). How stressful in online victimization? Effects of victim's personality and properties of the incident. . *European Journal of Developmental Psychology*, 260-274.

Sticca, F. &. (2013). Is cuberbullying worse than traditional bullying? Examining the differential roles of medium, publicity and anonymity for the perceived severity of bullying. . *Journal of Youth and Adolescence*, 7390750.

Suler, J. (2004). The online Disinhibition effect. *Cyberpsychology & Behaviour*.

Suler, J. (2004). *The Online Disinhibition Effect*. Mary Ann Liebert.

Swearer, S. H. (2015). Understanding the Psychology of Bullying. *American Psychologist*, 344-250.

Swearer, S. M. (2015). Understanding the Psychology of Bullying . *American Psychologist*, 344-350.

Tsereteli, M., & Martskvishvili, K. (2010). Predicting Student's Self-Competence Using School Culture Factors. *Problems of Education in the 21st Century, Vol. 21*, 163-169.

Unnever, J. D. (2004). Middle school victims of bullying: Who reports being bullied? . *Aggressive Behavior*, 373– 388. i

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL POTENTIAL IN THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY OF SPECIALISTS OF SOCIONOMIC PROFESSIONS

Onufriieva Liana

Doctor of Psychology, Professor, Head of the Department of General and Applied Psychology, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, Kamianets-Podilskyi (Ukraine)

Chaikovska Oksana

Ph.D. in Psychology, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of General and Applied Psychology, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, Kamianets-Podilskyi (Ukraine)

The analysis of psychological studies on the problem of personal progress demonstrates the lack of a clear, logically structured understanding of the necessary system of indicators on which there could be possible to determine the social and psychological potential level of human success achievement. The most successful variant of this research is to study social and psychological potential in the structure of the professional formation of a specialist of socio-economic professions. Having really lived a life, having experienced the whole range of personal and family events, the person is being improved, self-realized, overcoming passivity and randomness of his existence.

The success is a concept that comprises not a single accidental phenomenon, but repeatedly verified life experience, formed through positive thinking and lifestyle, based on the motivation to achieve the goal through targeted activities, the desire to develop harmoniously. The professional self-determination of a person begins far in his childhood, when a child in the children's game takes on a social and psychological potential and plays the associated behavior. The life plan covers the personal self-determination, i.e. moral image, lifestyle, level of claims. The choice of profession is essential for a human. Professional self-determination begins in childhood and ends in early adolescence, when it is necessary to take certain decision that will affect the further life.

The correct choice of profession is often influenced by parents' directives who want the children to compensate for their shortcomings in the future in the same activities which they were not able to realize themselves. The study shows that most of the children agree with the choice of parents. But children forget that they will work on the chosen specialty, but not their parents.

There is no perfect age to start personal business, i.e. life experience and professional knowledge, skills are important for successful professional activities. Most people in order to take the first step, wait for the financial support or help from the family. Good health is a natural need for successful professional activities. A large amount of work and psychological stress requires normal emotional state, which

largely depends on the emotional state of the family. It is important to be ready to cede personal interests in order to achieve success and work tirelessly until the goal is reached at the initial phase of professional activities, as well as at the next stages of the development.

Family relations play an important role in the business and personnel decisions, but they are too limited by a narrow circle of close relatives. The role of family relations in the establishment of social and psychological potential of a personality can not be overstated, whether the influence of parents and family education, or the relationship between spouses. Most workers are married before the start of professional activities. The support of a spouse can play a great and significant role, especially when a woman is making a professional career. Family usually can provide a financial support and show understanding and psychological support (Onufriieva, 2015).

In modern stage of society development the character features of modern specialists' psychological portrait are developed and organized intuition, creativity, constant desire for self-actualization and self-realization, focus on the end result and the system of psychological defense. In the studies Y. Ilin concluded concerning the correlation between motivation and personality traits, noting that the characteristics of motivation, being consolidated, become properties of the personality (Ильин, 2006). If a personality of a future specialist is focused on the success, he/she moves steadily to the purpose of his/her activities, waiting for successful results. The researcher Y. Klimov in the position on the success of professional work focuses on a human as a subject and initiator of business activity. He notices that the main problem is the adaptation to a particular social organization and the problem on subject's self-realization through business activity, innovation (Климов, 1995).

The basic empirical referents of social and psychological potential of a successful personality consist of: psychological stability; self-esteem; sense of social support; personal referentness; the level of conflict; moral and ethical normativity (Onufriieva, 2015; Onufriieva, 2017). The development of the personality as a subject of professional activity, and the effectiveness of acquiring professional experience is a derivative of the adequacy degree of the subject's reflection of the requirements of professional activity, professional suitability, the nature of professional motivation and the development level of the individually unique ways of solving professional problems. It has been proved that in this context, a harmonious combination of personal and professional maturity of the subject of professional activity is important. This makes not only its effectiveness, but also the development of social and psychological potential of personality, the formation and development of Me as a professional, self-affirmation and self-actuating in professional socio-economic type activity, professional socialization in general (Onufriieva, 2020).

Conclusions. It is established that family education, emotional family support and family traditions play a key role in the social and psychological potential of personal progress and professional development of socio-economic specialists' personalities, formation and development of personality's progress in professional activities, which contribute to the formation of personal "Me" of the personality as a regulatory function in unstandard situations of interaction. Me-concept of a successful professional are

being enriched and corrected, the acceptance and self-realization of oneself as a professional takes place, the relation to the profession is being reviewed. Family and autobiographical scope of professional formation of socio-economic specialists' personality defines the limits of their personal progress by means of actions of acme-content that reflect psychological potential of personal progress, professional and personal competence by their importance and significance for a specialist.

Literature

1. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 544 с.
2. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях. Москва : МГУ, 1995. 224 с.
3. Онуфриєва Л.А. Розвиток професіоналізму майбутніх фахівців соціономічних професій: соціально-психологічний вимір : монографія. Київ : Видавець Бихун В.Ю., 2020. 320 с. ISBN 978-617-7699-08-7
4. Онуфриєва Л.А. The issue of professional formation and development of future socio-economic specialist's personality. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (25), Issue: 49, Budapest, 2015. P. 72–75.
5. Onufriieva L.A. The psychological potential of socio-economic specialists' personal progress in the light of family education. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України* / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфриєвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. Вип. 30. С. 448–457.
6. Onufriieva L.A. The Psychology of Professional Realization of a Future Specialist's Personality: Theoretical and Methodological Aspect. Monograph. BonusLiber: Rzeszów, 2017. 194 s. ISBN 978-83-65441-83-6

HUMAN TEMPERAMENT AND FORMS OF MANIFESTATION

Petco Ana Sergiu

Student at the Faculty of General Economics and Law, Human Resources
Management,
The Academy of Economic Studies of Moldova

Knowing the exact features of a person is a very complex undertaking. In order to understand them, we can observe aspects related to appearance, facial expressions, the degree of activism, the speed with which they react to external stimuli, their involvement in tasks requiring sustained effort, etc. Progress in knowledge is based on the observation that the human personality is structured around dominant characteristics, both innate and acquired. When we refer to the predominantly inherited ones, we speak of temperament, and when we refer to the socioculturally constructed ones, we speak of character. An organism's temperament or personality tells us how it reacts or behaves in certain situations where a factor in its environment changes. Behaviour, in turn, is externalised through emotional and motor responses and relates to how self-regulation of these responses is achieved. The term 'temperament' also defines homeostasis, the intensity and duration of responses evoked by external stimuli. The word comes from the 16th century, when temperamentum was interpreted as a mixture of balanced ratios, or in pharmacy as a mixture of humours of the human body. The theory of the four classical temperaments (Galen's humorism) has been abandoned; it is no longer science.[1] p. 555 Psychologists have almost unanimously regarded temperament as innate. It is considered a "genetic factor" in the internal organization of personality. Temperamental traits are related to body structure, nervous system, mobility of neural processes and energy resources. Temperamental traits have been observed since ancient times by Hypocrates and Galen, who tried to describe them and explain the differences between temperament types on the basis of the different proportions of the fluids in the body. The system of the four types of temperament was based, in addition to the ideas of the four organic humours, blood, phlegm, black gall and yellow gall, on Empedocles' cosmogonic conception, which also contained four elements: water, air, earth and fire. Temperament does not manifest itself in the same way throughout life. It evolves along with the whole body and nervous system, so that temperament traits mature, are fully formed at the end of adolescence, remain relatively constant throughout adulthood, until old age, when they undergo a process of flattening due to loss of vivacity, vigour. On the other hand, some temperamental traits become rigid and accentuated in old age (e.g. irritability in a choleric, depression in a melancholic, closed-offness in a phlegmatic). Temperament is value-neutral for the personality, i.e. it is not the temperament that gives value to the personality. Temperaments are not good or bad, desirable or undesirable. G.N. Allport argues that every face has a type of temperament written on it. The slenderness and delicate structure of the melancholy type are natural, and the drooping eyes and vertical wrinkles on the forehead reflect learned habits of neglect and unpleasant thoughts.

Similarly, a choleric face betrays bodily vitality and natural strength (temperament), plus/acquired reactivity, sensitivity to the environment and a rich exaltation of intense emotions. A tired face usually has lethargic and careless contractions. Facial wrinkles are due to fat, not emotions. An optimistic face has perfectly normal bone structure, but also shows lines that indicate a deep or sustained emotional experience. Although temperamental traits are innate and biological, they acquire value only from a psychological and behavioural point of view and form the basis of personality. It is the basis for imprinting dynamism, liveliness or other traits which, conversely, confer withdrawal. Our temperaments shape our inner lives (for example, generosity has nothing to do with temperament, but the way we acquire generosity and, more importantly, the way we show generosity is influenced by temperament). The traditional classification of temperament is related to culture, geographical area, historical period. The best known classifications of temperaments are the Greek or Chinese classification. In Europe, the Greek Hippocratic classification, which has four major temperamental groups, is widespread:

1. sanguis (blood)
2. chole (yellow gall or ball)
3. melan (chole or black beetle)
4. phlegm (saliva)

This is where the four temperaments come from:

1. sanguine, (temperament compared to air, spring, blood, dopamine, youth, magician)
2. choleric, (temperament compared to fire, summer, yellow ball, testosterone, drought, warrior)
3. melancholic, (temperament compared to earth, autumn, black ball, serotonin, evening, poet)
4. phlegmatic, (temperament compared to water, winter, phlegm, estrogen, night, king)

This view is of importance only to the history of science, it is no longer medicine or psychology. [1] p. 555 Already in 1850 the theory of the four classical temperaments was regarded as obsolete. Classification from a psychological point of view, nowadays in temperaments we follow four character traits described as:

1. activity - strength, quickness, mobility of thought and speech
2. creativity - tempo, intensity of reaction to external stimuli
3. emotionality - frequency, intensity, and degree to which emotions influence behaviour
4. sociability - the desire to get close to other people, manner, way of adapting, behaviour in groups.

Romanian psychologist Gheorghe Zapan determined four types (levels) of temperament: the general motor level (related to activity), the affective level, the perceptive-imaginative level and the mental level (related to thinking). Each level is characterized by strength, balance, mobility, persistence, affective tone (stenic and asthenic) and direction (extraverted and introverted)[2].

Conclusions

1. Temperament is the expressive side of personality. The Choleric seems to have an athletic build, more choleric features; the sanguine seems to have more harmonious features, his face is relaxed; the Phlegmatic looks rather chubby, moves more awkwardly, his figure is less expressive; the Melancholic has a lost look, seems rigid, tense, tense, his face expresses a sad air.

2. Temperament is innate. Its particularities are related to the somatic structure, the nervous system, the reactivity.

3. Temperament evolves in relation to the whole body and nervous system, so that temperament traits mature, are fully developed in late adolescence and remain relatively constant until old age.

4. There are no pure temperaments. The very Latin etymology of the word suggests that "tempero - temperare" means to mix. Potentially, they co-exist in every person, but manifest more strongly in one or the other.

Bibliographic references:

1. Marks, David F.; Murray, Michael; Evans, Brian; Estacio, Emeé Vida (13 mai 2015). Health Psychology: Theory, Research and Practice. SAGE Publications. p. 555.

2.

http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=4235

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ В ЗВО

Андрусик О.О.,

викладачка,

аспірантка кафедри психології

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Соціально-економічні, політичні та культурні, перетворення, що відбуваються останнім часом в Україні, зумовлюють зростання вимог до особистості й поведінки вчителя, до професійної компетенції фахівця в навчанні й вихованні молодого покоління, до емоційно-вольової сфери особистості педагога й такої професійно важливої якості як емоційна стійкість.

Слід наголосити на тому, що емоційна стійкість є однією з найважливіших професійних якостей педагога, необхідних для збереження його психічного здоров'я та профілактики емоційного виснаження, психічного вигорання.

Варто підкреслити, що саме під час навчання в закладі вищої освіти (ЗВО), тобто у студентському періоді життя, активно формуються професійні інтереси, цінності, навички.

Разом з тим студентський вік характеризується різноманітністю емоційних переживань, що відображається у стилі життя. Студентське життя пов'язане з різноманітними стресовими ситуаціями, спричиненими труднощами пристосування молодих людей до студентського життя. Разом з тим будь-які умови можуть стати напруженими у випадку невідповідності психологічних особливостей людини вимогам середовища і діяльності, що закономірно призводить до стресу, а за умови його довготривалості – до емоційного виснаження, вигорання. Саме тому, на нашу думку, є доцільним вивчення такої важливої характеристики особистості майбутнього педагога як емоційна стійкість.

Таким чином, формування емоційної стійкості майбутніх педагогів в період навчання у ЗВО є їх гарантією особистого і професійного благополуччя в майбутньому.

Звертаючись до визначення поняття «емоційна стійкість» слід зазначити, що за наявності великої кількості різноманітних підходів до його визначення - йдеться про здатність індивіда протистояти тим емоціогенним подразникам, які можуть негативно впливати на перебіг діяльності та зберігати власну працездатність

З вітчизняних психологів дослідженням емоційної стійкості займалися Л. М. Аболін, П. Б. Зильберман, М. Д. Левитов, Л. В. Марищук, А.К. Маркова, Л.М. Митина, О. О. Прохоров, А. О. Реан та ін. Зарубіжні дослідники це Я. Рейковський, Г. Айзенк Дж. Гилфорд, Р. Кеттелл, П. Фресс та ін.

Аналіз наукової літератури дозволив виділити чотири основні підходи дослідження емоційної стійкості у вітчизняній психології.

Згідно з першим підходом (К.К. Платонов, Л. В. Марищук, Є. О. Мілерян, Л. М. Шварц та ін.) емоційну стійкість слід розглядати як прояв вольових якостей особи, як здатність управляти виникаючими емоціями, здатність зберігати професіоналізм при здійсненні своєї діяльності не дивлячись на емоційні дії. [5, с. 117].

Другий підхід (Б. Х. Варданян, В. Н. Смирнов, О. А. Сиротін, А. І. Трохачев і ін.) визначає пряму залежність емоційної стійкості від особливостей темпераменту особистості, сили нервової системи, процесів збудження і гальмування. [2, с.44].

Третій підхід (М. Д. Левітов, О. А. Чернікова) сконцентрований на специфічних особливостях емоційних реакцій, емоційних характеристик.

О. А. Чернікова розглядає емоційну стійкість як ступінь емоційного збудження, з визначеними межами - не перевищує граничної величини і не порушує поведінку особистості, робить позитивний вплив на результативність діяльність [3, с.259].

Прихильники четвертого підходу (Л. М. Аболін, Г. Ю. Гольєва, М. І. Дьяченко, В.О. Пономаренко) розглядають емоційну стійкість як інтегративну властивість особистості, яка сприяє успішній реалізації діяльності в стресових ситуаціях. Основними критеріями інтегративної властивості особистості є успішність, результативність, стабільність і ін.

М. І. Дьяченко та В. О. Пономаренко визначають емоційну стійкість як якість особистості і психічний стан, які здатні забезпечити доцільну поведінку в емоційних ситуаціях. Дане визначення, дозволяє позначити передумови емоційної стійкості, обумовлені психікою, змістом емоцій, почуттів, переживань, і встановити взаємозв'язок емоційної стійкості і потреб, мотивів, волі, підготовленості, інформованості, готовності особистості до виконання певних завдань.

На наш погляд, саме цей підхід найбільш повно відображає сутність поняття «емоційна стійкість».

Емоційна стійкість як інтегративну властивість особистості характеризується взаємодією когнітивного, емоційного, мотиваційного, вольового і поведінкового компонентів психічної діяльності особистості, що забезпечують успішне досягнення мети діяльності та найбільш ефективно соціально-рольова поведінка в складній емоційній ситуації. [1, с.146].

Когнітивний компонент визначається ступенем вираженості пізнавальної активності особистості по самоорганізації і саморегуляції його поведінки, проявом інтелектуальних емоцій, а саме - пізнавального інтересу.

Емоційний компонент характеризується ступенем чутливості суб'єкта життєдіяльності до критичних ситуацій і актуальним рівнем його збудливості, тривожності.

Мотиваційний компонент включає в себе сукупність мотивів, які спрямовані на подолання психологічних бар'єрів, що виникають в ситуаціях підвищеної напруги.

Вольовий компонент характеризується здатністю особистості приймати відповідальність за свої дії на себе.

Поведінковий компонент визначається проявом направленості особистості на себе, свою справу і спілкування з іншими людьми.

Ступінь емоційної стійкості педагога залежить від об'єктивних чи зовнішніх чинників і суб'єктивних особливостей особистості. До об'єктивних чи зовнішніх чинників відносять: соціальні чинники (зміни в системі суспільних цінностей, емоційні стресові навантаження та ін.); матеріально-побутові чинники (матеріально-технічне забезпечення діяльності та ін.); фактор відповідальності (відповідальність за життя і здоров'я дітей); фактор взаємодії - несприятлива психологічна атмосфера професійної діяльності: конфлікти в стосунках з адміністрацією, учнями, батьками, іншими педагогами; організаційно-адміністративний фактор (відкриті уроки, заходи, нечітка організація діяльності та ін.).

Об'єктивні чинники здатні викликати негативний емоційний стан, з подальшою дезорганізацією діяльності особистості.

До суб'єктивних особливостей особистості педагога, які характеризують емоційну стійкість, відносять: професійна самосвідомість (мотивація до педагогічної діяльності, гуманістичні мотиви особистості, прагнення до самовдосконалення); емоційна чуйність (здатність розуміти, щиро приймати переживання дітей); вольова саморегуляція (уміння саморегуляції емоційного стану, вольові якості особистості); поведінкова гнучкість (легкість перебудови поведінки, вміння адаптуватися до змін, які можуть відбутися несподівано).

Педагогічна діяльність характеризується достатком нестандартних і стресових ситуацій. У зв'язку з цим актуальним є підготовка майбутнього педагога до професії, а саме, вивчення і розвиток емоційної стійкості майбутнього педагога в процесі навчання у вузі.

Процес вдосконалення даного особистісного новоутворення майбутнього педагога під час навчання в ЗВО обумовлений особливостями педагогічної діяльності і являє собою послідовну роботу, що включає кілька етапів: орієнтовний; інформаційний; ситуативно-практичний; корекційний [4, с. 50].

Орієнтовний етап дозволяє визначити рівень розвитку психолого-педагогічних особливостей майбутніх педагогів і в зв'язку з цим позначити методи і форми навчання та організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх педагогів, з урахуванням індивідуальних психологічних особливостей особистості.

Інформаційний етап зосереджений на формуванні позитивної мотивації для розвитку емоційної стійкості, освоєння природи, структури, стратегії розвитку емоційної стійкості.

Ситуативно-практичний етап передбачає засвоєння знань з розвитку емоційної стійкості майбутніх педагогів і застосування отриманих знань в певних педагогічних ситуаціях.

Корекційний етап включає в себе підведення підсумків та результатів розвитку емоційної стійкості майбутніх педагогів. Проводиться моніторинг

діяльності з визначення рівня розвитку емоційної стійкості майбутніх педагогів і за результатами моніторингу відбувається коригування отриманих знань, умінь, навичок.

Отже, аналіз основних теоретичних і експериментальних досліджень емоційної стійкості майбутніх педагогів в процесі навчання в ЗВО дозволяє виділити психологічну структуру емоційної стійкості, що складається з п'яти взаємопов'язаних компонентів. Ступінь емоційної стійкості педагога багато в чому залежить від суб'єктивних особливостей особистості. Розвиток емоційної стійкості майбутнього педагога в процесі навчання в ЗВО обумовлений особливостями педагогічної діяльності і являє собою послідовну роботу, що включає кілька етапів: орієнтовний; інформаційний; ситуативно-практичний; корекційний.

Список літератури

1. Аршава І. Ф. Емоційна стійкість людини: операціоналізація феномену та засоби діагностики / І. Ф. Аршава // Психотерапія, медична психологія і гранична психіатрія в системі надання медичної допомоги: матеріали наук.-практ. конф. – Харків, 2008. – С. 28-29.

2. Кузнецова О.В. Формування емоційної стійкості педагогів дошкільного навчального закладу в період модернізації освіти / О.В. Кузнецова // Концепт. - 2015 - №1. - С. 43-51.

3. Дмитріюк Н. С. Вплив емоцій на формування та становлення особистості / Н. С. Дмитріюк // Проблеми сучасної психології. – 2010. – № 8. – С. 261-271.

4. Нікітіна О.Ю., Савченков А.В. Теоретико-методологічні та методико-технологічні аспекти розвитку емоційної стійкості майбутніх педагогів / Є.Ю. Нікітіна, А.В. Савченков // Фундаментальні дослідження. - 2012. - №3. - С. 48-52.

5. Савіна Т.А. Формування емоційної стійкості майбутнього педагога. - [Електронний ресурс] - URL:<http://bgarf.ru/science/journal-izvestia/12-2010/aspirantura-i-soiskatelstvo.pdf> (дата звернення 15.04.22).

6. Хапачева С.М. Психолого-педагогічні умови формування емоційної стійкості майбутнього психолога / С.М. Хапачева // Науково-методичний електронний журнал «Концепт».- 2014.- Т. 20.- С. 4856-4860.

ТРИВОЖНІСТЬ ЯК ІНДИВІДУАЛЬНА ВЛАСТИВІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Гаркуша Інеса Вікторівна

кандидат наук з соціальних комунікацій
(доктор філософії (PhD))
доцент кафедри інноваційних технологій
з педагогіки, психології та соціальної роботи
Університету імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро

Рябуха Наталія

магістрантка 2-го року навчання,
спеціальності 053 “Психологія”
Університету імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро

Увагу до проблеми тривожності приділяло багато науковців про, що свідчать численні дослідження, які здійснили психологи (Ф. Є. Василюк, О. І. Захаров, І. В. Імедадзе, Б. І. Кочубей, Н. Д. Левітов, О. В. Новікова, Ю. Л. Ханін та ін.), вчені (С. Ю. Алашеев, В. М. Астапов, Л. В. Бороздіна, О. О. Залученова, Є. П. Ільїн, Є. М. Калюжна, Л. М. Костіна, В. М. Крайнюк, Д. О. Леонтьєв, Є. К. Лютова, Я. М. Омельченко, А. М. Прихожан, С. О. Ставицька, Халік О.О., Н. Ф. Шевченко, В. І. Юрченко та ін.), а також зарубіжні психологи (Д. Айке, К.Ізард, Р. Мэй, О. Ранк, Ч. Рікфорт, Г. Салліван, З. Фрейд, К. Хорні та ін.).

Попри велику кількість експериментальних, емпіричних і теоретичних досліджень, проблема тривожності займає особливе місце в системі сучасних психологічних знань. Багатоаспектність і семантична невизначеність терміна «тривога» в психологічних дослідженнях є наслідком використання його в різних позначеннях, які взаємопов'язані, але не тотожні.

Зрозуміло, що тривожність виступає механізмом порушення емоційної сфери особистості і, з одного боку, виконує деструктивну функцію, а з іншого – може виступати активізуючим фактором особистісного зростання. Крім того, змінюється якість тривоги, яка набуває форми глибокої тривоги, значною мірою стійкої до психопрофілактичних і психокорекційних впливів.

Визначено, проблема тривожності займає особливе місце в сучасних наукових знаннях. Таких психологічних феноменів, значимість яких одночасно оцінюється як широко так і вузько, навіть функціонально, не так багато.

З одного боку, це «головна проблема сучасної цивілізації», а з іншого — це характерно для нашого часу: значення надається «сучасному досвіду». Тож не дивно, що цій проблемі присвячено велику кількість досліджень не лише в психології та психіатрії, а й у біохімії, фізіології, філософії та соціології [1].

У вітчизняній психологічній літературі дослідження з проблеми тривожності носять достатньо розрізнений і фрагментарний характер. Це обумовленовпливом,

який здійснили на розвиток закордонної суспільної та наукової думки такі напрямки, як психоаналіз та екзистенційна філософія.

Дослідження Н. В. Павлика заслуговують особливої уваги. Вона надає поняттю тривоги позитивний характер. Таким чином, за її словами, тривожність є формою виховання, яка має когнітивне, емоційне та операціональне значення. Наявність тривожності як стійкого утворення є свідченням порушення особистісного розвитку, що перешкоджає нормальному розвитку, діяльності, спілкуванню. Тривога як плине утворення, зумовлена незадоволенням основних соціогенних потреб, насамперед потреб свого Я [2].

В. М. Астапов, спираючись на функціональний підхід до вивчення результатів тривожності, оцінює цей стан як складний процес, що включає когнітивні, афективні та поведінкові реакції на клітинному рівні особистості. Цей процес відбувається в ситуації, суб'єктивно оцінюваної як небезпечна. Тривога спрямована на пошук джерела небезпеки і оцінку засобів її подолання.

За А. Гринечко та Н. Русіною, тривожність – це психічний стан емоційної напруги, настороженості, хвилювання, психічного дискомфорту, підвищеної вразливості до ускладнень, підвищеного почуття провини та недооцінки себе в ситуаціях очікування, невизначеності чи передбачення невиразної загрози. . до важливого особистого балансу [3, 4].

Тому, тривожність, як індивідуально-психологічну особливість проявляється в емоційності людини до переживання стану тривоги в очікуванні несприятливого розвитку подій.

Список літератури

1. Волошок О.В. Психологічний аналіз проблеми тривожності особистості. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ ім. І.Огієнка, Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 2010. Вип. 10. С.120-128.
2. Павлик Н. В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці: Монографія. К.: Логос, 2015. С. 366-383.
3. Гринечко А.Я. Співвідношення рівнів тривожності та самооцінки сучасної молоді. Вісник психології і соціальної педагогіки. 2010. Вип. 2. С. 54-72.
4. Русіна Н.С. Вплив акцентуацій характеру на поведінку підлітків. Клінічна та експериментальна патологія. 2016. Т. XV, № 2 (56). Ч. 1. С. 138–140.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ ДО ЗДОРОВ'Я

Гнізділова Маргарита Анатоліївна,
студентка спеціальності «Психологія»

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку суспільства проблеми збереження, зміцнення і розвитку духовного, фізичного та психічного здоров'я громадян набули особливої актуальності. Життя і здоров'я людини є найвищою цінністю й одним із головних показників цивілізованості суспільства. Пріоритетність проблеми зумовлена різким погіршенням стану здоров'я молоді, від якої залежить майбутнє держави. За оцінкою фахівців, значна частина дітей мають відхилення у здоров'ї, а більш ніж половина — незадовільну фізичну підготовку. Значна частина захворювань учнівської молоді має дидактогенну природу, тобто викликана або спровокована безпосередньо умовами навчально-виховного процесу. У такій ситуації велику увагу потрібно приділяти саме створенню в навчальних закладах умов з виховання фізично, психічно і духовно здорової особистості.

Мета дослідження полягала у вивченні психологічних особливостей ставлення до здоров'я підлітків різної статі.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психології проблема здоров'я вивчається з позицій встановлення його визначальних характеристик; конкретизації змістових особливостей його рівнів і різновидів — психічного, психологічного, професійного; виявлення його норми і порушень; знаходження причин, що впливають на зниження його рівня у школярів; пошуку підходів до його забезпечення, починаючи з ранніх років життя.

Здоров'я визнається психологами як основоположна цінність, без якої неможлива повноцінна реалізація особистості. Тому важливим напрямком реформування сучасної освіти в Україні є забезпечення в загальноосвітніх школах таких умов навчання і виховання, які сприяли б збереженню психологічного здоров'я школярів, а також допомагали б формувати відповідальне ставлення до здоров'я, як умови збереження української нації, перспективи справжнього духовного оновлення наступних поколінь, запоруки якісних перетворень у масштабах держави [1].

Найважливішим чинником здоров'я психологами В.М. М'ясищевим, Р.А. Березовською, О.О. Єжовою, Г.С. Нікіфоровим та іншими визначається ціннісне ставлення до нього. У працях Т.В. Белинської, Р.А. Березовської, О.О. Єжової, Г.С. Нікіфорова та інших психологів ціннісне ставлення до здоров'я розуміється як внутрішня позиція людини, яка відображає різноманітні її зв'язки з факторами середовища життя, що впливають на здоров'я в цілому і його окремі аспекти — фізичний, психічний, емоційний, інтелектуальний та духовний, мають особистісну і (або) соціальну значущість. Також ціннісне ставлення до здоров'я розглядається як внутрішній механізм поведінки,

спрямований на збереження і зміцнення здоров'я, в основі якого лежить висока суб'єктивна значущість здоров'я і його усвідомлення як передумови реалізації власних життєвих завдань [2; 3].

У зв'язку з проблемою генезису ціннісного ставлення особистості до себе розглядаються питання зумовлення цього явища різними чинниками. Дослідниками виділені такі чинники: соціальна ситуація розвитку особистості (об'єктивні обставини життя, соціальні ролі, що реалізують соціальну позицію людини); умови виховання, становище дитини в сім'ї; ставлення інших людей до даної людини; ступінь відкритості власному досвіду переживань, здатність «почути» і назвати для себе пережиті почуття; пізнання себе, самоаналіз, осмислення себе (в тому числі власних інтересів і способів їх задоволення); пізнання інших людей і відносин з ними; здатність до саморегуляції (зняття внутрішньої напруги); власні досягнення особистості, її успішність у самореалізації; атмосфера прийняття, довіри, відкритості в мікросоціумі; відкрите діалогічне спілкування [4; 5; 6].

Емпіричне дослідження особливостей ставлення підлітків до здоров'я проводилося на базі Полтавської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 10 ім. В. Г. Короленка Полтавської міської ради Полтавської області. У дослідженні взяли участь 60 підлітків, з них 30 дівчат і 30 хлопців підліткового віку. Віковий діапазон досліджуваних становив 12-15 років. Для дослідження нами було використано методики «Ставлення до здоров'я» (за Р.А. Березовською) та «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем).

Вивчення особливостей ставлення до здоров'я підлітків показала відмінність в уявленнях про співвідношення компонентів, які характеризують сутність здоров'я (Рис. 1)

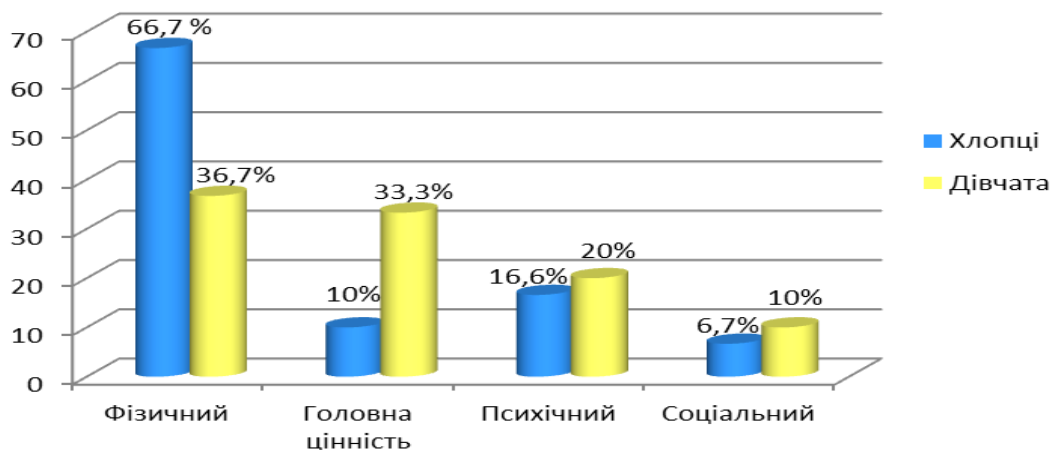

Рис. 1. Розподіл підлітків за уявленнями про співвідношення компонентів, що визначають сутність поняття «здоров'я».

Зауважимо, що більша частина опитуваних розуміє під «здоров'ям» саме його фізичне вираження. При цьому дівчата частіше обирали компоненти соціального та психічного здоров'я, а також вважали його головною цінністю.

Також було досліджено показники ставлення підлітків різної статі до чинників здоров'я (табл. 1). Так, особливості харчування стали найвагомим чинником (28,3%) гарного здоров'я для підлітків. Дещо менша кількість

опитуваних відзначала важливість таких факторів, як недостатня турбота про себе (23,3%), екологічна обстановка (18,3%) та спосіб життя (13,4%). Найменш значимими факторами підлітки вважають особливості професійної діяльності, медичне обслуговування (по 5%) та наявність шкідливих звичок (6,7%). Інших чинників не було вказано.

Таблиця 1

Показники ставлення підлітків до чинників здоров'я (n=60, у %)

№ п/п	Чинники здоров'я підлітків	Досліджувані					
		хлопці		дівчата		усього	
		n	у %	n	у %	n	у %
1.	Якість медичного обслуговування	2	6,7	1	3,3	3	5,0
2.	Екологічна обстановка	8	26,7	3	10,0	11	18,3
3.	Професійна діяльність	1	3,3	2	6,7	3	5,0
4.	Особливості харчування	3	10,0	14	46,7	17	28,3
5.	Шкідливі звички	2	6,7	2	6,7	4	6,7
6.	Спосіб життя	1	3,3	7	23,3	8	13,4
7.	Недостатня турбота про власне здоров'я	13	43,3	1	3,3	14	23,3
8.	Інше	0	0	0	0	0	0
Разом		30	100	30	100	60	100

Під час дослідження термінальних цінностей підлітків (Рис. 2) було виявлено, що домінуючими термінальними цінностями у представників обох статей є наявність хороших друзів та матеріально забезпечене життя. Для дівчат також важливими виявились здоров'я, впевненість у собі, щасливе сімейне життя, любов, а також краса природи і мистецтва, а для хлопців – активне діяльне життя, суспільне визнання та свобода.

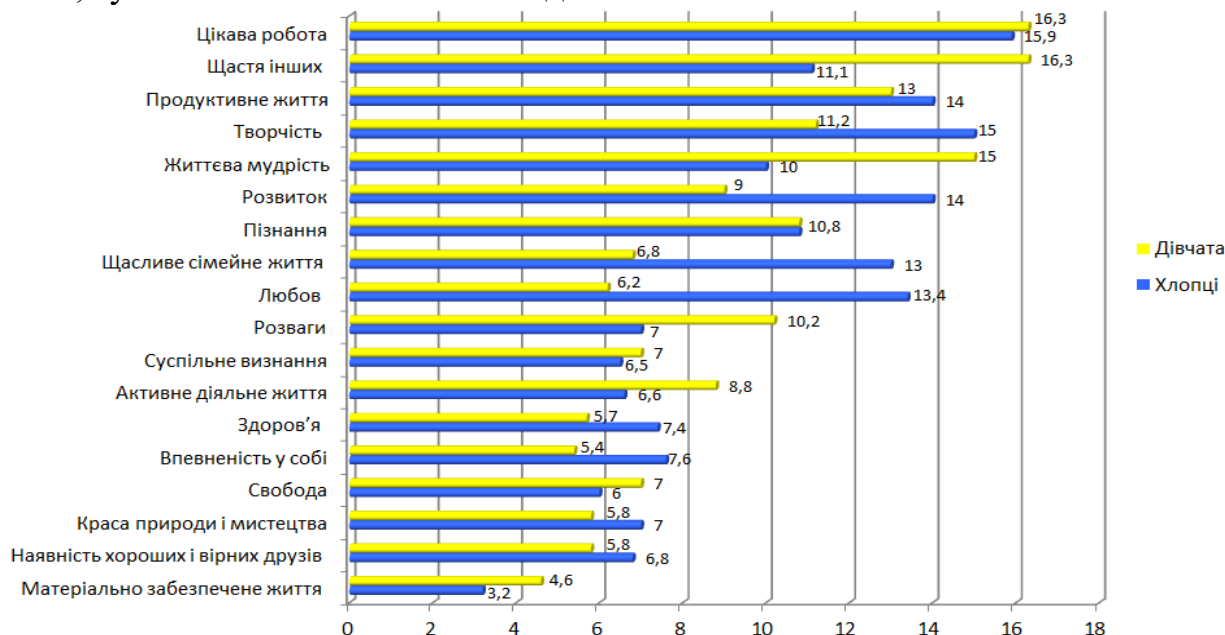

Рис. 2. Розподіл підлітків за рівнем прояву термінальних цінностей (\bar{X})

Термінальними цінностями, які є найменш значущими, виявились цікава робота та продуктивне життя. Однак дівчата-підлітки також надають найменшої переваги щастю інших, а хлопці – творчості, розвитку, любові і щасливому

сімейному життю.

Дослідивши інструментальні цінності підлітків (Рис. 3), ми виявили, що найважливішими інструментальними цінностями для хлопців стали життєрадісність ($\bar{X} = 3,6$) та незалежність ($\bar{X} = 3,3$). Дівчата ж найбільш значущими назвали освіченість ($\bar{X} = 3,1$), сміливість у відстоюванні власної думки, поглядів ($\bar{X} = 3,0$), та незалежність ($\bar{X} = 3,3$).

Такі цінності, як раціоналізм ($\bar{X} = 13,1$), широта поглядів ($\bar{X} = 14,7$), терпимість ($\bar{X} = 15,4$), а також самоконтроль ($\bar{X} = 17,1$) — хлопців-підлітків мають найменше значення. Для дівчат найменшою цінністю виявилась терпимість ($\bar{X} = 17,0$).

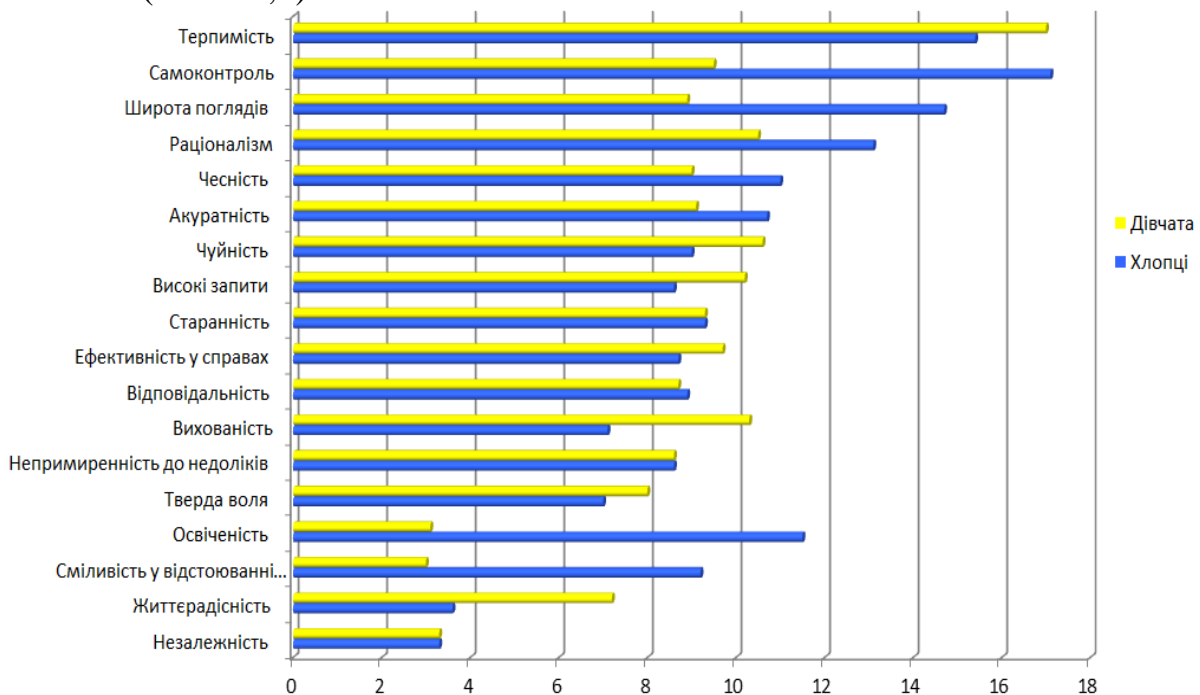

Рис. 3. Розподіл підлітків за рівнем прояву інструментальних цінностей (\bar{X})

Отже, домінуючою інструментальною цінністю як для хлопців, так і для дівчат є незалежність, однак у дівчат вона більш виражена. Також дівчата відмітили важливість освіченості та сміливості у відстоюванні власної думки, а хлопців – життєрадісність. Для усіх підлітків найменш значимою є терпимість, однак менше – у дівчат. Для хлопців найменш важливими стали також самоконтроль, широта поглядів та раціоналізм.

Висновки. Результати дослідження дозволили зробити наступні висновки. Аналізуючи ставлення підлітків до здоров'я слід відмітити, що вони неоднозначно розуміють його сутність. Під здоров'ям підлітки визначають стан, основними компонентами якого є фізичні, психологічні, ціннісні та соціальні характеристики. При цьому в більшості випадків під здоров'ям розуміється його фізичний еквівалент.

У системі цінностей підлітків здоров'я хоч і є значущим, проте займає не перші місця. Можна передбачити, що у підлітковому віці здоров'я сприймається як природна даність. Термінальними цінностями, які домінують у підлітків обох статей, є матеріально забезпечене життя та наявність хороших і вірних друзів.

Крім цього у дівчат підліткового віку такими цінностями є впевненість у собі, здоров'я, краса природи та мистецтва, любов та щасливе сімейне життя, а у хлопців підліткового віку – свобода, суспільне визнання та активне діяльне життя.

За результатами аналізу можемо стверджувати, що у системі цінностей дівчат підліткового віку здоров'я знаходиться вище за значущістю, ніж у хлопців підліткового віку.

Список літератури

1. Харченко А. С. Психологічні особливості ціннісного ставлення до здоров'я сучасних підлітків. *Психологія і особистість*. 2017. № 1. С. 174-182.
2. Гозман Л.Я. Психология эмоциональных отношений / Леонид Яковлевич Гозман. Москва: Изд-во МГУ, 1987. 174 с.
3. Єжова О. О. Формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів : монографія. Суми : Вид-во «МакДен», 2011. 412 с.
4. Саннікова О. П. Багатовимірна концепція особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2013. №1. С. 15-21.
5. Моргун В.Ф. Ткачева Н.Ю. Проблема периодизации развития личности в психологии: учебное пособие. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1981. 82 с.
6. Яновська Т. А. Психологічні особливості ціннісного ставлення підлітків до здоров'я. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Херсон. № 1(53) січень, 2018. С. 70-74.

ЩО ТАКЕ ЩАСТЯ? ЯК ВІДЧУВАТИ ЩАСТЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ?

Зінченко Світлана Володимирівна,
асистент кафедри правосуддя та філософії,
завідувач відділу з організації виховної роботи зі студентами
Сумський національний аграрний університет

Сухоставець Євгенія Ігорівна,
студентка 3 курсу
факультет ветеринарної медицини
Сумський національний аграрний університет

Актуальність дослідження. У сучасному світі кожна людина повинна наполегливо працювати і досягати великих результатів, щоб забезпечити себе і своїх близьких необхідними засобами для виживання. Проте кожен з нас хоче не лише достатнього доходу від своєї діяльності, але й задоволення та щастя.

Протягом багатьох століть люди не знаходили точного і ясного розуміння поняття «щастя». Вчені, які проводять дослідження в цій галузі, досі намагаються знайти причину цього для окремих людей і суспільства в цілому. Дослідження теми щастя завжди цікавило науковців, психологів, філософів і звичайне людство. Бути щасливим – це одна із головних цілей кожного з нас.

Людвиг Фейербах писав «Прагнення до щастя – це прагнення прагнень».

Мета: проаналізувати поняття щастя під час війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. Франкл вказував, що щастя людини безпосередньо залежить від сенсу її вчинків. К. Роджерс вперше написав портрети щасливих людей. Дослідник наводить кілька умов «хорошого життя», при цьому розуміє не статичний, а динамічний процес. До таких умов належать: щасливі люди прагнуть жити сьогоднішнім; довіряють власним відчуттям та інтуїції, а не авторитетам та ідеям; щасливі люди завдяки своєму творчому способу життя можуть легко адаптуватися до мінливих обставин.

Кожен з нас замислювався, що ж таке щастя? Який сенс ми в нього вкладаємо, яке уявлення ми маємо про нього і як його знайти чи створити? Більшість з нас буде бачити, це абстрактне поняття по-різному, для кожного з нас це щось особливе, таємне та таке бажане. Для когось воно має вигляд грошей чи свободи, для когось – це любляча сім'я, діти, онуки, хороша робота, а може домашні улюбленці, музика або їжа. Хоча є і загальне визначення щастя в словниках, але це не те, що можеш повністю передати словами [1, с. 76].

З плином життя ми змінюємо та формуємо поняття про нього, його форму, наші мрії, мету та дорогу в майбутнє. В дитинстві ми думаємо, що будемо щасливі завдяки мамі, тату або іграшок, в дорослому віці – гарній сім'ї, роботі та грошах. Зазвичай, ми можемо спостерігати людей, які, нібито, мають все і повинні бути щасливі – але це не так, як є насправді. Ми часто прагнемо

багатства, визнання, успіху, нових речей і в цій щоденній біганині забуваємо бути щасливими.

Щастя у нас в голові, у серці – всюди. Щастя не там десь в далекому майбутньому, де треба його відшукати, як філософський камінь безсмертя – а в моменті, саме в тобі, твоїй успішно поставленій меті, чи мріях.

10 місяців назад, грудень 2021 року, 71% українці почувались щасливими. Саме за рейтингом «щастя» у світі 110-те місце серед 149 країн посідала Україна. На сьогодні поки що не відомо, на яке місце наше щастя відкинуло повномасштабне вторгнення недокраїни-агресорки.

За результатами досліджень у психології говориться про те, що досить високу адаптивність має український народ, тому можливо зовсім і не на велику сходинку опустилось щастя [2, с. 5].

Відомий класик психології Карл Юнг виділив п'ять найважливіших складових людського щастя. На його думку, ці компоненти повністю задовольняють потреби простих людей:

- хороше фізичне та психологічне здоров'я, задовільний стан людини вже сам по собі викликає почуття задоволеності;
- хороші відносини з друзями та сім'єю;
- здатність до сприймання краси, торкається це краси природи та мистецтва;
- задоволеність своєю професією;
- філософська або релігійна точка зору, яка допоможе впоратись з різноманітними проблемами.

Щастя – це почуття, яке здається самопочуттям, утім насправді залежить від певних факторів (див. рис. 1).

Рис. 1. Основні фактори впливу на щастя

50% – це вплив нашого темпераменту і складу особистості, тобто спадковості. Деякі з нас ростуть з відчуттям, що, що б не трапилося, вони загалом щасливі, тоді як іншим важко відчувати, що у них усе добре.

40% – це те, як ми будуємо своє життя: які цілі ми переслідуємо, з ким спілкуємося, які види діяльності вибираємо та як живемо.

10% – це вплив зовнішнього середовища, зокрема місце проживання, рівень доходу, якість освіти, приналежність до певного соціального кола тощо. Отже, з точки зору психолога, немає сенсу кудись їхати в погоню за щастям [3].

Щастя – стан людини, що відповідає найбільшому внутрішньому задоволенню умовами свого існування, здійсненню й усвідомленню свого життя, реалізації життєвого призначення [4, с. 169].

Проблема щастя – це не тільки особисте питання, воно по праву розглядається як питання суспільне, тому що людський капітал, який забезпечує добробут і процвітання суспільства і світової цивілізації, залежить від того, наскільки людина може реалізувати свій потенціал і знайти своє місце в житті.

Психолого-філософська проблема щастя є наскрізною, як для українського суспільства, так і для всього людства, потребуючи свого з'ясування та обґрунтованого розв'язання. Щастя завжди хвилювало людей в конкретно-історичних умовах суспільного буття. З плином часу та війною в Україні, люди все більш розуміють воно – в кожному дні, тихій ночі, гарячому чаю та спілкуванні з друзями, щастя в моменти слухання музики чи красивих ранкових квітах, щастя, що ти можеш прокинутися і насолоджуватись життям.

Здавалосьь, в країні йде війна, як це може бути сумісними речами? Можуть, а саме воно, стимулює боротися до кінця в пошуках так жаданої свободи та щасливого майбутнього. Війна змусила українців насолоджуватись життям в моменті та переосмислити все, а саме тому, що коли людина знаходиться на межі між життям та смертю і кожен день для тебе може бути останнім, починається процес переосмислення цінностей та адаптація і життя перестає відкладатися на потім.

Сьогодні, враховуючи ситуацію в Україні, вже показано, що щастя це самі звичайні моменти, ситуації. Прикладом є: випита чашка смачної вранішньої кави, подзвонить рідним та друзям, почути фразу від захисника «я живий», успіх, удача, отримана гарна оцінка тощо.

Досліджуючи питання щастя, хочеться кожній людині, яка замислюється над цим питанням дати основну пораду «Живіть так – щоб люди, зіткнувшись з вами, посміхнулись, а спілкуючись з вами, стали трішки щасливішими!».

Висновки. Щастя – жити звичайним життям, ходити по тихих вулицях та мати свободу і спокій для всіх в Україні, перемога України, задоволеність роботою, умовами праці, зарплатою, почуттям необхідності обраної професії, здоров'я рідних і близьких нам людей тощо. Тож насолоджуйтесь життям в моменті, не відкладаючи на потім і йдучи до своїх мрій та поставлених цілей.

Список літератури

1. Метьюз Ендрю Щастя поруч! Знайди себе у роботі й житті. Book Chef, 2021. 176 с.
2. Мо Гавдат Формула щастя. К. Fund, 2018. 284 с.

3. Переверзева А.В. Индекс людського щастя – показник рівня реалізації людського потенціалу. 2009. URL: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-ekonomiky/Aktprob-ekonomiky-2009-7/Akt-prob-ekonomiky-2009-7_201-207.pdf

4. Темплар Річард Правила мислення. КМ-БУКС, 2022. 236 с.

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕННЯ ПРО СІМ'Ю

Зінченко Світлана Володимирівна,
асистент кафедри правосуддя та філософії,
завідувач відділу з організації виховної роботи зі студентами
Сумський національний аграрний університет

Задерей Марія Анатоліївна,
студентка 3 курсу
факультет ветеринарної медицини
Сумський національний аграрний університет

Актуальність дослідження. Питання гендерних уявлень про сім'ю на даний час є досить актуальним для молоді. Виявлення інтересу до цієї теми досить широке. Кожна людина індивідуальна та її особистість має великий вплив на роль в подружжі та виконання самих функцій в ньому. Образ майбутнього життя допомагає робити кроки та реалізувати свої надії в сімейному плані.

Сучасна сім'я – це сім'я, яка живе в нових соціально-економічних умовах і є однією з найдинамічніших груп, завдяки якій гендерні стереотипи, ставлення та стосунки між статями підтримуються та зберігаються, з одного боку, а з іншого – з одного боку, воно є «ініціатором» рефлексії світоглядних ціннісних орієнтацій, потреб і планування життя обох з подружжя. Саме в сім'ї формуються нові уявлення про статус і ролі чоловіка і жінки в сучасному світі, засвоюється статева мораль, трансформується гендерна диференціація і гендерно-рольові ідентичності в субкультурах.

У сучасних сім'ях важливі соціальні ролі, такі як шлюб і батьки, змінюються з тривожною швидкістю, і постійно з'являється новий зміст, що відображає їхні дослідницькі інтереси.

Мета: охарактеризувати гендерні особливості уявлення про сім'ю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Введення терміну «гендер» сприяло формуванню нових поглядів на соціокультурні відмінності між статями.

Гендер – це система цінностей, норм і характеристик «чоловічої» та «жіночої» поведінки, стилю життя та способу мислення, чоловічих і жіночих ролей та їхніх стосунків, сформованих і підтримуваних соціальними інститутами [1, с. 77].

Соціолог Ентоні Гідденс пояснює, що «Гендер» – це не біологічна відмінність між чоловіком і жінкою, а соціально сформована характеристика маскулінності та фемінінності. Статське, каже він, означає перш за все суспільні очікування поведінки, які розглядаються як відповідні характеристики чоловіків і жінок [2].

На думку Ю. Волкова та І. Мостова: гендер – це сукупність уявлень про особистісні та поведінкові особливості чоловіків і жінок. Ці характеристики, взяті окремо, визначають жіночність і мужність [2].

Сімейні очікування продукуються з раннього дитинства. Формування особистості виникає в процесі гендерної соціалізації. Період самосвідомості – це коли людина здатна відповідально та самостійно здійснювати власний вибір

та усвідомлювати власні життєві вимоги. Одна з частин поведінки людини є її рольова поведінка.

Соціалізована індивідуальність – представник певного ареалу, що містить у собі психологічні ролі: сімейні, гендерні, статеві та професійні тощо. Дивлячись на сучасну молодь можна відзначити їх відповідальне ставлення до створення сім'ї. Найбільш цінними для них розуміннями про ідеальний шлюб стають: любов, довіра та повага [3, с. 15].

Бачення шлюбу чоловіка і жінки відрізняється. Саме через ці гендерні розбіжності між подружжям спричиняють різні види сімейних конфліктів. Виділяється декілька найбільш стереотипних очікувань у відносинах до партнера.

У жінок – романтика, піклування, чесність, фінансова підтримка, відданість чоловіка та виконання батьківських обов'язків. У чоловіків – статево задоволення, введення домашнього побуту та моральна підтримка. Поділ сімейних ролей є дуже конфліктним. Чоловіки вступаючи у шлюб вже мають уявлення про роль дружини в подружжі, як господині, прибиральниці, коханки, няньки для дітей, так само вона зобов'язана працювати. У більшості випадках жінки розглядають концепцію розподілу, при якому ці ж сімейні ролі діляться між чоловіком та жінкою порівну, в міру складності чи по можливості реалізації. Вважається, що саме вплив гендерних стереотипів суспільних ролей статі веде до виникнення рольових суперечок в подружжі.

Під розподілом ролей визначають виконання жінкою та чоловіком певних сімейних функцій. На базі розподілу обов'язків з'являються певні типи сімей: патріархальний, феміністичний, ситуаційний та егалітарний. Імовірно найзручнішим та найбільш правильним типом буде егалітарний. Тобто рівна відповідальність чоловіка та дружини в усіх сферах, рівні права на самореалізацію. Де жінка теж може забезпечувати фінансове життя сім'ї, а чоловік – займатися вихованням дітей. Домовившись та обговоривши все заздалегідь зі своєю половинкою можна знайти компроміс і уникнути конфлікту.

На жаль зараз спостерігається мала популярність егалітарної моделі у подружжі. Найчастіше статус жінки залишається статусом господині та виховательки, а статус чоловіка – годувальника сім'ї. Проте на сьогодні жінки втручаються в сферу ділової активності більш завзято, ніж чоловіки у сферу домашнього побуту. Дивлячись на соціальні трансформації обох статей, саме більш жінки почали брати під сумнів стереотипні очікування розподілу ролей в сім'ї. Вони більше хочуть вибороти новий гендерний устрій, оснований на рівних правах до роботи та суспільного життя.

Висновки. Все ж таки дуже популярне стереотипне мислення про гендерні очікування в створенні майбутньої сім'ї. Навіть спостерігається така модель думок й серед молоді, але більш рідкі випадки ніж в старшого покоління. На даний час питання ролі в повсякденному житті виноситься відкрито на огляд, тому все частіше можна побачити, що перед створенням сім'ї партнери обговорюють їх майбутні обов'язки заздалегідь. Це найбільш вірогідніша й правильна модель створення сімейних безконфліктних відносин.

Список літератури

1. Богдан Ж., Мовчан Я. Гендерна психологія: навчально-методичний посібник. Харків: Друкарня Мадрид, 2021. 155 с.
2. Клецина И.С. Теоретические снования психологии гендерных отношений. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovaniya-psihologii-gendernyh-o-tnosheniy/pdf>
3. Матвиенко В.В. Гендер как социокультурный феномен. *Общество: социология, психология, педагогика*. 2016. № 10. С. 14-16.

ЧОМУ ЛЮДСЬКЕ ЖИТТЯ Є НАЙВИЩОЮ ЦІННІСТЮ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Зінченко Світлана Володимирівна,
асистент кафедри правосуддя та філософії,
завідувач відділу з організації виховної роботи зі студентами
Сумський національний аграрний університет

Ступаченко Дар'я Сергіївна,
студентка 3 курсу
факультет ветеринарної медицини
Сумський національний аграрний університет

Актуальність дослідження. Людське життя є найвищою цінністю в сучасному світі. Все змінюється, технології розвиваються, міняється мода, створюється нова культура, змінюються стандарти краси й розуміння про те, що вважають за правильне та неправильне, будівництво, екологія та духовні цінності, а людина залишається такою ж, навіть незалежно від місця та часу. Вона є центром всіх подій та є частиною задуму природи.

Життя в будь-який час має величезну цінність само по собі. І не треба тратити час його на будь-що менш цінне, в тому числі лише на самі задоволення. Тому з вищевикладеного варто зазначити, що тема людського життя є завжди актуальною в дослідженнях.

Мета: обґрунтувати чому людське життя є найвищою цінністю в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науці проблемою цінностей та їх дослідженням займається безліч видатних вчені, таких як С.Ш. Аваліані, О.О. Бандура, Є.Р. Борінштейн, Т.В. Бутківська, К.В. Горобець, А.А. Кавалеров, А.Г. Карась, О.Б. Петінова, Є.М. Причепій, О.В. Радченко та ряд інших.

За оцінками Р. Лаутмана, у соціальній науковій літературі є понад чотири тисячі назв праць, у котрих автори звертаються до поняття «цінності». Кожен із дослідників звертається до різних аспектів цієї проблематики.

Цінності є важливими для розвитку будь-якого суспільства, будь-якої особистості [3, с. 9]. Сімейне життя, робота, пізнання, творчість, взаємини з іншими людьми, суспільне життя – у всіх перерахованих і в других сферах життя людина діє, виходячи зі своїх цінностей, і самі ці сфери стають для неї цінностями. Загальнолюдські життєві цінності займають найважливіше місце у житті людини [1, с. 67].

Завдяки людям є майбутнє та наступне покоління отримує знання та навички, які б допомогли б їм створити своє майбутнє після їх батьків. Кожна людина особлива та має певні вміння, таланти, характер, знання та мудрість, що є дуже важливою. Всі ми разом створюємо одну єдину систему, яка зручна для існування кожного з нас. Люди потрібні цьому світу, так як ми даємо рух

розвитку всьому та наша історія має велике значення. Цінуючи себе ми створюємо навколо себе гарне оточення та зможемо цінувати інших.

Людське життя дуже коротке і цим воно цінніше. Та не всі розуміють цього, через свій егоїзм, над яким треба постійно працювати, то вони втрачають людяність. Тому, йдуть війни між народами, що ми бачимо й зараз, є бідні та багаті, є конкуренція та є несправедливість. Чим сучасній світ тим більше нових проблем. Боротися з цим складно але рано чи пізно все змінюються на краще завдяки об'єднанню людей. Навіть у мінусів є свої плюси, як би людина була б ідеальною, то все було б не таким справжнім та не було б цінності в їх житті. Природа наділила кожного з нас особливостями, які дають нам великі можливості до чогось прагнути, тобто кожен наш вчинок є задумом природи.

Коли людина все робить самотужки, то тоді починає розуміти на скільки важливий кожен та без один одного ми б не змогли досягнути всього цього і тому, людське життя є найвищою цінністю.

Треба зазначити, що існує безліч відомих людей, які були у своєму особистому житті нещасливими, проте ці люди зуміли настільки збільшити цінність свого життя, що стали практично безсмертними [4].

Приміром, кожен день свого свідомого життя український Кобзар, Тарас Шевченко, переплавлений ним у золоті рядки його невмирущих творів пише:

*Наша ціль – людське щастя і воля
Розум владний без віри основ
І братерство велике, всесвітнє –
Вільна праця і вільна любов.*

Чи Леся Українка, яка була прикутою до ліжка, але скільки в її словах любові до життя:

*Ні, я жива, я вічно буду жити,
Я маю в серці те, що не вмира.
Або: Ні, я хочу крізь сльози смітись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії, таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні!*

Таємниця життя... Вона хвилювала людей завжди. Сьогодні найбільше хвилює. В Україні йде війна, люди втрачають життя за незалежність, за вільну квітучу європейську країну... і сьогодні можна сказати, що життя стало більш цінним, більшість людей переоцінило ставлення до нього, відповідальність за поступки. Ми повинні пам'ятати, що жодна проблема не варта позбавлення найдорожчого – життя [2, с. 15].

І якщо виникають проблеми в родині, ви страждаєте від фізичного, психологічного, сексуального чи економічного насильства в сім'ї – не залишайтеся самотніми, шукайте допомоги. Кожна людина має право на захист свого життя, честі та гідності і ніхто не має права знущатися над вами.

Треба обов'язково звертатись за допомогою сьогодні і не ждати завтра. Треба отримувати задоволення від життя. І саме головне, пам'ятати, якою ціною сьогодні нам дається це життя!

Висновки. Отже, з вищевикладеного варто зробити один головний висновок, а саме: людина повинна дорожити своїм життям навіть тоді, коли воно у неї чомусь не складається, коли у ньому більше незгод ніж радощів. Бо людське життя – це найвища цінність у сучасному світі. І треба пам'ятати, що за кожною хмаринкою знаходиться сонечко, яке радує нас своїми промінцями!

Список літератури

1. Блюмкін В.А. Світ моральних цінностей. М., 2011. 198 с.
2. Сухомлинська О.В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. Шлях освіти, 1996. №1. С. 24.
3. Пахолок В.І. Сучасний світ крізь призму загальнолюдських цінностей. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 21 с.
4. Франкл В. Динаміка та цінності. URL:
<http://www.management.com.ua/vision/vis002.html>

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК МЕХАНІЗМУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ

Комар Таїсія Василівна

доктор психологічних наук, професор,
Хмельницький національний університет

Бондаренко Валерія

аспірантка кафедри психології і педагогіки
Хмельницький національний університет

Бахолов Владислав

магістрант кафедри психології і педагогіки
Хмельницький національний університет

Васильєва Соломія

магістрантка кафедри психології і педагогіки
Хмельницький національний університет

Дармограй Юрій

магістрант кафедри психології і педагогіки
Хмельницький національний університет

XXI століття стало епохою трансформації цінностей та необхідності якісно нового осмислення цілей людського буття. Наш час засвідчує, що навіть локальні безвідповідальні дії можуть зумовити початок катаклізмів глобального характеру, тому гранично гостро постало питання планетарного балансу людини і світу, що виключає катастрофи. Збільшені можливості людської діяльності дозволяють також впливати на природу людини, спростовуючи уявлення про її незмінність і самоцінність. Все це по-новому ставить питання про масштаби та форми узгодження і регуляції людини та людства в сучасних умовах. Усвідомленою необхідністю певного ставлення особистості до суспільних норм, цінностей, загальних потреб, обов'язків вважається відповідальність. Феномен відповідальності відзначає багатоаспектність і багатовекторність, що є наслідком складного характеру взаємин індивідів, націй, поколінь. Масштаби та форми відповідальності людини та людства в сучасних умовах потребують спеціального наукового дослідження.

В історії філософської думки ідея відповідальності розвивається суголосно із темами свободи (свободи волі, свободи дії, свободи вибору), обов'язку і провини. Найчастіше відповідальність як поняття була категорично оформлена. До теми моральної відповідальності зверталися багато відомих мислителів, починаючи з Аристотеля. Велика увага феномену відповідальності приділялася в етиці евдемонізму, розумного егоїзму, утилітаризму, інтуїтивізму.

Слід зазначити, що в міркуваннях філософів відповідальність традиційно поширювалася на наслідки людської діяльності у найближчому майбутньому й у структурі морального вчинку займала місце не так мотиву, як результату чи наслідку. Зокрема, якщо вона виводилася з любові, то адекватною постає формула: «люблю, тому відповідаю за ... (перед ...)». Така послідовність трактується як залежність від чогось (когось), бо постає визначальним принципом і тому має у собі ознаки необхідності. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що відповідальність у даних формах своєї реалізації може трактуватися як одна з моделей здійснення необхідності.

У сучасних етичних побудовах стверджується екзистенційний характер відповідальності (відповідальний, тому що має бути), що визначає новий підхід до її розгляду - онтологічно-аксіологічний, прикладом якого якраз і служить етика Ганса Йонаса. Він стверджує, що людина відповідальна за наслідки своїх вчинків тією мірою, в якій вони мають «онтологічно-аксіологічну спрямованість».

У розроблення проблеми відповідальності значний внесок зробив гуманіст, лікар – Альберт Швейцер. Його етика дуже органічно вписується в сучасну теорію моральної відповідальності. Цінними є міркування автором над критерієм допустимості та необхідності, «жертви» і ризику, яким визнається пріоритет індивіда, що завжди повинен проектувати ситуацію на себе і вирішувати її, ніби відчуваючи благоговіння перед власним життям. Людина - це «життя серед життя, яке хоче жити» і вона має визначати, «наскільки це необхідно», тобто, міру заподіяння шкоди будь-якому життю, вирішуючи чим вона має пожертвувати у своєму власному житті: правом, щастям, спокоєм тощо, заради дотримання якогось загального балансу, того, що в античності називалося «справедливістю». Це має бути «абсолютно вільне рішення індивіда». Кожен сам приймає «міру почуття відповідальності», але етика благоговіння перед життям не дозволяє заспокоювати себе. Тому людина ледве несе «свій вантаж втоми і відповідальності, що з роками згинає ... плечі» [5].

Почуття благоговіння перед життям привносить у людину занепокоєння постійною відповідальністю. І ніхто не може сам собі полегшити цей тягар. Втілення принципу Швейцера в актах солідарності, допомоги, прагнення до зменшення страждань, навіть тих, за які ми не несемо безпосередньої відповідальності - це наші спроби зменшити провину, що лежить на нас, щодо іншого існування. Причому йдеться про почуття, що перевищує жалість, співчуття, навіть любов, оскільки існує постійне занепокоєння відповідальності, що вимагає самозречення, незалежно від наявності присутності об'єкта благоговіння. «Для людини будь-яке життя священне, навіть те, яке з нашого, людського, погляду здається нижче вартісним» [5]. Цей принцип породжує безмежну, «найвищу», за Швейцером, відповідальність за долю іншого життя, що стає «природною нормою». Зрештою, основою етики стає відповідальність. Остання, висловлюючи і утверджуючи принцип благоговіння перед життям, є мірилом моральності.

Ситуація вибору, у якій людина сама ставить себе, - свідчення індивідуалізму як «прояву особливої міри відповідальності». І такий вибір зобов'язує людину відповідати за пожертвуване життя. Дещо інше звучання значений принцип набуває у Г. Йонаса, який розглядав як об'єкт відповідальності майбутнє життя на Землі, яке може бути принесене в жертву. А. Макінтайр [6] визначає межі моральної відповідальності як вільного рішення індивіда: «Я є те, чим я вибрав для себе бути». Це один із проявів індивідуалізму, який може набувати витончених негативних форм, коли потрібно уникнути відповідальності надіндивідуальної, колективної, історичної тощо. Принциповою цінністю має все органічне життя. Обидва філософи закликають людину мислити по-новому, звернути «погляди до людства, минаючи народи та держави». «Майбутнє стає предметом турбот та надій», - каже Швейцер. Йонас турботу та надію вважає недостатніми для формування нової етичної свідомості – жити треба, виходячи зі стану страху перед майбутнім. Так формується принцип «евристики страху». Етика благоговіння перед життям «примушує нас відчувати безмежно велику відповідальність і в наших взаєминах з людьми» [5].

Відповідальність як основу існування людини обґрунтовує В. Франкл. Головна ідея Франкла полягає в утвердженні свободи волі людини, у її здатності формувати власний характер та необхідності нести відповідальність за те, що вона створила із самої себе. Співвідношення свободи та відповідальності Франкл бачить так: свобода людини полягає в тому, щоб прийняти відповідальність. Людина не є повністю детермінованою, а в кожен момент життя вона може вирішувати, ким їй стати. Підкреслимо концептуальний, на наш погляд, момент у понятті відповідальності у Франкла: людина сама приймає рішення, які з її потенційних можливостей будуть реалізовані. На жодній стадії життя люди не можуть уникати вибору можливостей [7].

У зарубіжній психології одним з найпоширеніших є підхід, що розглядає відповідальність з погляду атрибутивних тенденцій. Основна ідея досліджень, здійснених у цьому руслі, зводиться до того, що атрибуція успіху та невдачі впливає на усвідомлення людиною відповідальності та провини.

Особливий інтерес у зазначеному підході представляє концепція Ф. Хайдера [8], у межах якої виводиться кілька сутнісних характеристик відповідальності. Сприймаючи будь-яке поєднання як причинне, люди приписують локус причинності або дійовій особі («Актору»), або середовищу. Отже, будь-яка подія є адитивна функція двох чинних сил: довкілля та особистісних ресурсів суб'єкта. Сили оточення, згідно Хайдеру, включають такі моменти, як зовнішні умови дії суб'єкта і рівень труднощів вирішуваного завдання. Особистісні ресурси, у свою чергу, складаються з двох компонентів: можливості (здатність, сила, повноваження) людини та її мотивації (намір, зусилля). На думку Хайдера, найважливіше рішення людини, що виробляє каузальну атрибуцію, - оцінка нею того, якою мірою за виникнення цієї події відповідальні інтернальні, а не середовищні сили. Адже будь-який суб'єкт відповідальний лише за ті наслідки вчинку, які заподіяно ним особисто.

Хайдер виділив п'ять рівнів відповідальної поведінки. По мірі зростання особистого внеску у наслідки дій, відповідальність, що приписується суб'єкту, зростає від першого до четвертого рівня.

У наукових дослідженнях проблеми відповідальності акцент ставиться або на когнітивних аспектах (передбачення і на цій основі регуляція поведінки), або на моральних (регуляція своєї поведінки на основі морального вибору). Відповідальність пов'язується деякими авторами із зовнішніми чи внутрішніми детермінантами.

Швейцарський дослідник Ж. Піаже в своєму висвітленні рушійних сил розвитку особистості робив акцент в розумінні відповідальності на когнітивному аспекті [9]. Досліджуючи стадії морального розвитку дитини Ж. Піаже визначав відповідальність одним із часткових аспектів загального процесу морального розвитку. На його думку, відповідальність дитини розвивається у напрямку від об'єктивного її характеру до суб'єктивного. Діти засвоюють зразки соціальної поведінки спочатку завдяки пізнанню і освоєнню правил різних дитячих ігор. Важливу роль при переході від об'єктивної відповідальності до суб'єктивної відіграє кооперація, співпраця. У контексті нашого дослідження принципово важливою є думка науковця про значущість суб'єктивної форми відповідальності, яка формується поступово і свідчить про високий рівень розвитку особистості і її регуляторних механізмів.

Найбільш популярною і найчастіше цитованою в колі психологічних дискусій проблеми розвитку особистості є концепція відповідальності Л. Колберга [10], згідно з якою моральна свідомість розвивається не як безпосереднє присвоєння соціального досвіду, а в процесі активної творчої взаємодії індивіда з соціальним середовищем. Концептуально важливими є ідеї Колберга щодо активної ролі суб'єкта в освоєнні соціальної дійсності, безпосередньо вираженої в суб'єктивній формі відповідальності та визнання значимості відповідальності як регулятора соціальної поведінки і діяльності особистості.

Поширеним для зарубіжних наукових розвідок є підхід, у якому розглядають відповідальність з точки зору атрибутивних тенденцій. Основна ідея досліджень, здійснених в цьому руслі, зводиться до того, що атрибуція успіху і невдачі впливає на усвідомлення людиною відповідальності і провини.

Розвиваючи ідею досліджень у рамках атрибутивного підходу, особливе місце слід приділити і концепції локусу контролю Дж. Роттера, тим більше, що в психології дуже часто відповідальність і локус контролю використовуються як синонімічні поняття, що, на наш погляд, неправомірно.

Відповідно до концепції локусу контролю, запропонованої Дж. Роттером, виділяються два види контролю - внутрішній (інтернальний) та зовнішній (екстернальний). Якщо людина приписує відповідальність за події свого життя собі, пояснює їх, виходячи зі своїх можливостей, здібностей, особливостей характеру, це прояв внутрішнього контролю. У тому випадку, коли відповідальність атрибутується зовнішнім факторам - іншим людям, випадковим обставинам, соціальному оточенню - це вказує на наявність

екстернального контролю. На думку Роттера, інтернальність та екстернальність локусу контролю є стійкими властивостями особистості [11].

Актуальність проблеми та об'ємність психологічного змісту феномену відповідальності зосереджує на собі увагу представників різних психологічних підходів, напрямків, шкіл, теорій. Значущість і складність феномену відповідальності дає підставу деяким авторам не лише пов'язувати її із властивостями або рисами характеру, але й відносити до особливих форм буття людини, які стають центральними і стрижневими в її життєдіяльності. У сучасних дослідженнях розвитку особистості, через атрибути відповідальності, свободи, гідності обґрунтовано творчий потенціал особистості. Повсякденне життя в його невинному русі постійно актуалізує нові умови, труднощі, вимоги до особистості, які іноді носять характер виклику. Не кожна нова обставина як вимога зовнішнього середовища може бути несуперечливо і легко прийнято особистістю. Винятково важливою для людини в умовах «плинної сучасності» є здатність співвідносити вимоги соціуму, об'єктивні актуальні умови життя з власними потребами, здібностями, можливостями, і на цій основі, виробляти власний цілісний і оптимальний спосіб конкретної життєдіяльності. Саме така здатність і складає специфіку відповідальності як форми регуляції необхідного і бажаного унікальним і оптимальним, з точки зору індивідуальних особливостей здібностей і можливостей, способом.

Список літератури:

1. Jonas H. Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik fflr die technologische Zivilisation. Frankfurt am Main, 1979. 400 p.
2. Аристотель. Нікомахова етика. Київ, 2002. 480 с.
3. Kant I. Metaphysische Anfangsgrnde der Rechtslehre. Berlin, 1968. 230 p.
4. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ, 1994. 261 с.
5. Schweitzer A. Die Ehrfurcht vor dem Leben. Mnchen, 2007. 356 s
6. MacIntyre A. After Virtue: A Study in Moral Theory . New York, 2013. 333p.
7. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Київ, 2022. 160 с.
8. Hieder F. Social perception and phenomenal causality. Psychological Review, 1944. P. 358-374.
9. Piaget J. The moral judgement of the child. London, 1977. 399 p.
10. Kohlberg L. Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. Chicago, 1969. 347-480 p.
11. Rotter J.-B. Social Learning and Clinical Psychology. New York, 1954. 466 p.
12. Коновальчук В. І. Творча особистість у просторі освіти. Умань, 2016. 393 с.
13. K. GenEthik: Probleme der Technisierung menschlicher Fortpflanzung. Reinbeck bei Hamburg, 1987. 314 s.
14. Lenk H. Ueber Verantwortungsbegriffe und das Verantwortungsproblem in der Technik. Stuttgart, 1993. S. 112-148.

ВПЛИВ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ПОДОЛАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОЇ СТРЕСОВОЇ РЕАКЦІЇ НА АЛЕКСЕТИМІЮ

Крамченкова Віра Олександрівна,

д. психол.н., професор, професор кафедри психології
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Астахова Наталія Олександрівна,

магістрант кафедри психології
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Вступ. У сучасній соціально-політичній ситуації вивчення виникнення і динаміки психологічних реакцій людини в екстремальні подіях набуває все більшої актуальності. Події, які захлеснули нашу країну, змусили в тій чи іншій мірі переживати стрес кожного громадянина України. За останній рік різко зросла увага до дослідження наслідків переживання травматичного стресу. Актуальність цього дослідження визначена необхідністю комплексного вивчення ознак посттравматичного стресу і механізмів захисту поведінки в осіб, які мають травматичний досвід.

У психології розробка проблеми подолання життєвих труднощів має велику історію досліджень та відображає уявлення про те, що людина може зробити в екстремальній ситуації, за рахунок чого вона справляється зі стресовим впливом: усвідомлено – за рахунок копінг-стратегії, або несвідомо – через захисні механізми [1; 2].

Основною ознакою симптомів посттравматичного стресу вважають алекситимію, як прояв обмежень переробки, усвідомлення та інтеграції емоційного досвіду [2; 3; 4]. Вплив екстремального стресора, як вважають сучасні дослідники даної проблеми, може викликати такі небажані наслідки, як інтрузію (суб'єктивне відчуття деструктивного вторгнення у свій внутрішній світ), уникнення та гіперактивність [1; 4].

Особливе значення проблема наслідків стресових факторів травматичного досвіду набуває в контексті розробки ефективних програм психологічної допомоги особам із посттравматичними стресовими реакціями

Ціль роботи – визначити вплив психокорекційної програми подолання травматичного досвіду на рівень алекситимії.

Матеріали та методи. Дослідження проводилося відповідно до схеми формувального експерименту та включало констатуючий, корекційний та контрольний етапи. На корекційному етапі була реалізована програма щодо подолання травматичного досвіду. На констатуючому та контрольному етапах було проведено діагностику показників алекситимії, як показника рівня травми, та визначено їх динаміку. Психодіагностика алекситимії проводилася за Торонтською алекситимічною шкалою (TAS).

У дослідженні приймали участь 44 особи (22 жінки та 22 чоловіка), які мали травматичний досвід в наслідок бойових дій в Україні. Вік досліджуваних від 30-45 років, всі перебувають в шлюбі, мають дітей.

Результати та обговорення. Категорія посттравматичний стрес описує спектр станів та розладів психіки, які можуть розвинутися після важкої травми (фізичної або психологічної). Відомо, що психологічна травма супроводжується сильним відчуттям безпорадності та безвихіддя, що виявляється основною передумовою для її виникнення. Алекситимія – це знижена здатність або ускладненість у вербалізації емоційних станів та почуттів. Алекситимія властива людям, які з тих чи інших причин обмежено переробляють, а значить усвідомлюють емоційні враження, переживання, почуття, причини вчинків. Усвідомлення людиною власних почуттів сприяє розкриттю її можливостей, підвищенню самооцінки та впевненості в собі та дають ресурс для подолання наслідків травматичного досвіду. Особливістю травматичної реакції є стан внутрішньої напруги, а реакція актуалізації негативного досвіду настає тільки коли збудження, накопичене в результаті напруги, розряджається. При таких зовнішніх умовах починає спрацьовувати механізм відстроченого реагування і ситуація з травмою опиняється незавершеною.

Програма подолання травматичного досвіду розрахована на 10 занять по 1 годині 2 рази на тиждень. Програма складається з трьох блоків – мотиваційного, емоційного та блоку розвитку навичок соціально-психологічної адаптації. За структурою кожне заняття поділяється на три послідовних етапи: вступної частини, основної частини, заключної частини. Кожне заняття починається з рефлексії попереднього, що забезпечує наступність і цілісність програми. Напрями розвитку та корекції, що реалізуються у програмі, орієнтовані на активізацію різних сфер особистості: емоційної, соціальної та соматичної.

Оскільки, базовими елементами досвіду переживання психологічної травми є почуття безсилля і роз'єднаність з іншими, психокорекційна робота була націлена на формування переживання власної сили та на створення нового соціального контексту. Робота була спрямована на створення умов відновлення зв'язків з ресурсами своїх власних сил. Процес реконструкції травматичної історії спрямований на трансформацію (перетворення), а для цього необхідна актуалізація елементів травматичного досвіду «тут і зараз». Ефективними техніками, спрямованими на трансформацію травматичної (мовчазної) пам'яті, є пряма розповідь або вільний виклад і «формалізована сповідь», що поєднується з техніками релаксації та візуалізації заспокійливих образів.

Важливим в психокорекційній роботі є врахування гендерних особливостей переживань посттравматичного стресу у чоловіків та жінок. Чоловікам вкрай важко прийняти відчуття страху, безпорадність заважає змінювати думки на більш позитивні та заважає переосмисленню. Ефективним прийомом групової роботи є можливість безпечно розповідати та про життєві труднощі, конфлікти, болісні відчуття. Це створює контекст, в якому стає зрозумілим значення травматичного досвіду в житті даної людини.

Після проведення психокорекційної програми була проведена повторна діагностика рівня алекситимії за Торонтською алекситимічною шкалою (TAS). В результаті було отримано наступні дані (рис. 1).

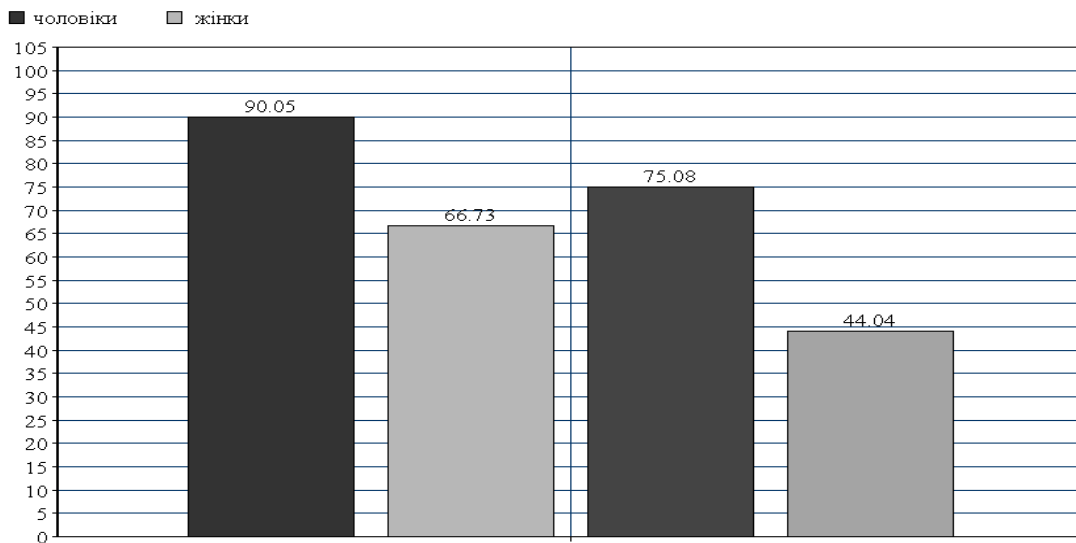

Рис.1 Динаміка рівня алекситимії після реалізації корекційної програми.

За результатами повторної діагностики визначається суттєве покращення показників алекситимії, як показника рівня травми. Оскільки саме алекситимія є проявом неможливості інтегрувати травматичний досвід особистістю, що полягає у зниженні здатності вербалізації емоційних станів і почуттів. Також у досліджуваних наявні фрустраційні стани «от-от все закінчиться і буде все як раніше» - це заважає приймати рішення та проводити ефективну психокорекцію.

Висновки. Реалізована психокорекційна програма, що спрямована подолання травматичного досвіду через роботу із емоційною сферою особистості, на пошук та активізацію ресурсів та усвідомлення емоційного стану, є ефективною для зниження показника алекситимії як ознаки рівня травми.

Література

1. Посттравматичний стресовий розлад / Венгер О.П. та ін.. Тернопіль: ТДМУ, 2016. 260 с.
2. Харченко В. Є., Шугай М. А. Психологічна діагностика та корекція посттравматичного стресового розладу особистості. Острого: Острозька академія, 2015. 160 с.
3. De Gucht V., Heiser W. Alexithymia and somatisation: quantitative review of the literature. Journal of psychosomatic research, 2003, v. 54(5), p. 425-434.
4. Taylor G. J. Recent developments in alexithymia theory and research. Canadian journal of psychiatry. Revue canadienne de psychiatrie, 2000, v. 45(2) p. 134-42.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІДЕЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Рубський Вячеслав Миколайович,

доктор філософських наук,
доцент кафедри практичної психології
Одеського національного морського університету

У психології толерантності насамперед важливо усвідомлення внутрішньої суперечливості ідеї толерантності та форми її просування. Декларація толерантності неможлива, так як представляючи справжню толерантність як прийняття Іншого у його інакшості необхідно дати місце для його нетолерантності. Часто нетолерантність та різні модуси ксенофобії є невід'ємним елементом інакшості Іншого. У такому разі декларування толерантності дорівнює декларуванню нетолерантності. У цьому феномен. Способів просування ідеї толерантності може бути кілька. А саме:

1. Авторитарний (згори донизу) – породжує насильство та репресії щодо незгодних, і, як наслідок, насильство у відповідь. У цьому його слабкість та внутрішнє протиріччя.

2. Пасивний – не має пенітенціарної системи. Тобто. він має лише рекомендаційний характер та не обов'язковий до виконання. У цьому його слабкість, неефективність.

3. Релігійний – виявляється у розумінні толерантності як покликання Бога, виконання якого є найвищою цінністю. Його слабкість у тому, що він зустрічає опір у секулярному середовищі та мисленні. І також не передбачає пенітенціарних заходів.

4. Психологічний – передбачає, що заклик до толерантності є передумовою самореалізації в контексті пізно-європейських патернів соціальної поведінки. Недоліком цього є широкий арсенал інших методів самореалізації у традиційних культурах. Одним із найбільш популярних та природних проєктів самореалізації є архетип воїна [1, с. 93].

Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО (резолюція 5.61 від 16.11.1995) [2] увібрала у собі всі чотири способи просування ідеї толерантності. Тому її текст неоднозначний, багатошаровий та зчитується як внутрішньо суперечливий.

Наприклад, читаємо в п. 1.1 «Терпимість означає повагу, прийняття та правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та способів проявів людської індивідуальності». Розділ постулює первинну важливість «свободи думки, совісті та переконань». Ці передумови можна зарахувати до «пасивного» способу просування толерантності. Його результатом може бути лише ненасильницька «гармонія у різноманітті».

Однак уже в тому ж п. 1.1 толерантність заявлена як «моральний обов'язок», так і «чеснота». Очевидно, що текст подано у прагматико-теологічному дискурсі просування ідеї толерантності [3, с. 146]. Ці мови опису толерантності

зближуються через загальну християнську культурну спадщину з часів Ренесансу до наших днів.

У наступному пункті Декларації використана метафізична чи репресивна мова обов'язку: «терпимість мають проявляти окремі люди, групи та держави». Таким чином, читач, якого у першому пункті закликали до гармонії, свободи думки тощо, вже «повинен». І навіть його група та його держава теж уже «повинна».

У п. 1.3. толерантність визначена як обов'язок. До обов'язку вписано «відмову від догматизму, від абсолютизації істини». А тим часом, догматизм та абсолютні істини для багатьох народів та культур є несучими конструкціями їхніх світоглядів. Якщо укладачі Декларації закликають відмовитися від них, то це і є взірцем нетолерантного ставлення до співрозмовника. Наслідуючи цю логіку, сама толерантність, як найвища цінність, може і повинна бути відкинута поряд з іншими постулатами світових культур та субкультур.

У п. 1.4. автори повертаються до твердження того, що толерантність не означає відмову від своїх чи поступки чужим переконанням, до чого їх рішуче у категоріях обов'язку закликали у попередньому пункті. Але як можна декларувати ексклюзивний принцип в інклюзивному ключі? Якщо толерантність не мириться з расизмом і націоналізмом, то вона вимагатиме рішучої відмови від своїх/чужих переконань, які включають расизм чи націоналізм. Таким чином, відповідно до п. 1.4 з одного боку: «кожен вільний дотримуватись своїх переконань», але «погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншою». Тут ми знову зустрічаємо парадоксальне судження, якщо переконання одного включають нетолерантне ставлення до іншого. А це і є основна передумова міжрасової, міжетнічної та міжнаціональної напруженості. Власне, толерантність і покликана врегулювати цю проблему, але в поліфонічності тексту ЮНЕСКО вона, безперечно, не здатна це робити через декларований вплив один на одного.

Далі у п. 2.1. зазначається, що «на державному рівні терпимість вимагає», а у п. 2.3 звучить постулат: «Світ неможливий без терпимості». Як видно з цього короткого огляду, сама ідея толерантності потребує органічної контекстуальності. Авторитарний метод добре вводить саму тезу, але, роблячи її необхідною і обов'язковою, передбачає репресивні заходи щодо принципово і догматично незгодних людей, груп, держав (п.1.2).

Пасивний спосіб просування толерантності внутрішньо заперечує себе, й у прагненні зберегти свободу і унікальність мислення Іншого, змушений погоджуватися з його нетолерантними позиціями світогляду. Таким чином, м'який тип просування толерантності повинен включати в тезу про цінність толерантності і тезу про нетолерантність як невід'ємну частину прийняття Іншого. У цьому парадокс.

Очевидно, що найбільш органічним контекстом поширення толерантності є релігійний дискурс, а конкретніше християнський. У Євангелії ми знаходимо: «Заповідь нову даю вам, щоб любили один одного» (Ів. 13,34; 15,12; 15,17). І в тлумаченні слів «полюби ближнього твого, як самого себе», ближнім

виявляється будь-який зустрічний, навіть етнічно та ідеологічний суперник (Лк. 10,33). «По тому пізнають усі, що ви Мої учні, якщо матимете любов між собою» (Ів 13,35). Практичні рекомендації ґрунтовані в метафізичну передумову: «любитимемо один одного, тому що любов від Бога, і кожен, хто любить, народжений від Бога і знає Бога. Хто не любить, той не пізнав Бога, бо Бог є любов» (1Ів. 4,7). І далі: «Бог є любов, і той, хто перебуває в любові, перебуває в Богові, і Бог у ньому... Ми маємо від Нього таку заповідь, щоб люблячий Бога любив брата свого» (1Ін. 4,16; 21).

Ця релігійна передумова є ефективною й у психологічному плані. Вона дозволяє подолати натуральні психологічні бар'єри толерантності, такі як: парохіальний альтруїзм та окситоцинові союзи. На це ж у своїх дослідженнях звертають увагу автори [4,5], наголошуючи на тому, що релігійність, віротерпимість та свобода віросповідання наших співвітчизників у сприйнятті іноземців помітно нижчі, ніж повідомляють самі українці.

Література:

1. Рубский В.Н. Мироззренческий и экзистенциальный аспекты самореализации. НУБіП України. Серія: Гуманітарні студії. 2018. С. 89-95.
2. Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО (резолюція 5.61 от 16.11.1995). URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf> (дата звернення: 09.09.2022).
3. Каргіна Н.В, Рубський В.М. Психологические проблемы основания этики и морали. Габітус. Випуск 15. 2020. С. 143-147. doi.org/10.32843/2663-5208.2020.15.23
4. Shwed, Z. Theoretical Approaches to the Study of the Economy of Religion. Future Human Image, Volume 11, 2019, p. 83-90. <https://doi.org/10.29202/fhi/11/9>
5. Rudenko S., Tytarenko V., Piletsky G., Han K. Religious freedom and tolerance in the international higher education practices. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy, 1 (4) 2020, p. 52-67. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/4-5/12>

DETECTION OF THE ARTERIAL INPUT FUNCTION USING DSC-MRI DATA

Alkhimova Svitlana

Associate Professor of the Department of Biomedical Cybernetics, PhD
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”,
Kyiv, Ukraine

Sazonova Kateryna

Student of the 6th course
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”,
Kyiv, Ukraine

Abstract. Accurate detection of arterial input function is a crucial step in obtaining perfusion hemodynamic parameters using dynamic susceptibility contrast-enhanced magnetic resonance imaging. It is required as input for perfusion quantification and has a great impact on the result of the deconvolution operation. To improve the reproducibility and reliability of arterial input function detection, several semi- or fully automatic methods have been proposed. This study provides an overview of the current state of the field of arterial input function detection. Methods most commonly used for semi- and fully automatic arterial input function detection are reviewed, and their advantages and disadvantages are listed.

Keywords: arterial input function; deconvolution; hemodynamic parameters; quantitative perfusion; dynamic susceptibility contrast-enhanced perfusion; magnetic resonance imaging.

Introduction

Dynamic susceptibility contrast (DSC) MRI is one of the most commonly used perfusion techniques, which is based on the susceptibility-induced signal loss on ultrafast T2*- or T2-weighted sequences resulting from the passage of a bolus of contrast through the capillary bed [1].

DSC-MRI is widely used when examining patients with oncological diseases. It allows examining in detail tumors and measuring such tumor pathophysiology as vascular permeability, vessel caliber, tumor cell size, and cytoarchitecture [2, 3]. It is more useful than standard MRI to detect a tumor at an early stage of its formation when the chances of treating the patient are very high. In addition, DSC-MRI can be used for the assessment of ischemic stroke, neurovascular disease, and neurodegenerative disorders [3, 4].

The most commonly calculated physiological and hemodynamic-related parameters are cerebral blood flow (CBF), cerebral blood volume (CBV), mean transit time (MTT), time-to-maximum of the residue function (Tmax) and so-called “summary parameters” that can be measured directly from the DSC-MRI data [1, 5]. Quantification of CBF, CBV, MTT, and Tmax is provided using the perfusion model, which considers time-concentration curves as a convolution of the response function

with the arterial input function (AIF). Traditionally, the global AIF is a function that describes the concentration of a contrast agent over time in a brain-feeding artery, such as the middle cerebral artery (MCA) or the internal carotid artery (ICA). However, to overcome the potential suffering from the underestimation of CBF due to delay and dispersion effects, quantification of perfusion parameters can be done by alternatively identifying multiple local arterial regions [6].

Wrong detection of the AIF influences the result of the deconvolution operation and leads to misdiagnosis. Thus, the detection of the AIF is one of the key steps in the quantification of perfusion parameters.

In this work, the existing methods of AIF detection are considered, as well as an assessment of their pros and cons.

Manual, semi-automatic, and automatic procedures of AIF detection

There are three main approaches to perform the procedure of AIF detection: manual selection, semi-automatic and automatic detection.

In the case of manual selection of the AIF, the operator should select some number of pixels with a cursor to mark the position of the AIF on the proper imaged slice [6]. To do that, the operator first analyzes a region of interest associated with a brain-feeding artery, such as MCA or ICA. As the AIF should be estimated from inside an artery, the operator interactively examines pixel by pixel various locations in the region of interest. Changes in time-density curves (or time-concentration curves for some software) are displayed as the cursor moves. Based on the shape of the displayed curves the operator marks several suitable pixels deemed to be most arterial-like. It assumes that pixels, which contain primarily arterial contribution, relate to the curves with a large amplitude, small width, and early time-of-arrival [6]. It should be mentioned that the AIF obtained from a single pixel is not reliable enough because of the high sensitivity of the deconvolution method to noise and motion artifacts. Therefore, it is more appropriate to determine AIF as a region or volume [7].

Commonly, the AIF marked according to the above procedure is used as a global input function for tissues in the whole brain. In some cases, to reduce the influence of bolus delay, software for DSC-MRI data analysis provides a possibility to mark arterial pixels in each imaged slice; this means that the operator has to repeat the AIF selection procedure a few times.

Manual selection of the AIF is considered a gold standard. However, performed by a radiologist manual AIF selection is time-consuming by viewing both spatial and temporal DSC-MRI data. Moreover, the measured concentration of contrast agent may vary broadly according to the utilized protocol of contrast agent injection or cardiac output & vascular status of each particular patient. Therefore, manual AIF selection highly depends on the experience and subjective judgments of the operator. It results in not only a highly precise selection of the AIF but also an unrepeatability of measurements and poor consistency in perfusion parameters between studies.

As was mentioned above, the selection of the AIF from a large brain-feeding artery can result in perfusion measurement errors related to delay and dispersion during the bolus transition from the artery to tissues. To overcome mentioned delay and dispersion

effects, a local AIF can be selected as close to the tissue of interest as possible [6, 8]. In such a case, a relatively low spatial resolution of DSC-MRI data makes it difficult to identify pixels as representative for small vessels. Besides the difficult selection procedure, the partial volume effect occurs more easily and can cause inaccurate measurements in the case of local AIF selection.

Partially or fully automatic approaches can improve reliability and quality as well as reduce the time needed for the AIF detection procedure.

In the case of a semi-automatic procedure, the detection of the AIF is assisted by highlighting the most representative arterial pixels [6, 9]. Before the operator makes a final determination of the AIF, the software can provide automatic identification of pixels that relate to the curves with the largest amplitude and/or earliest time of arrival. The procedure of AIF detection is also partially automatic when the identification of most arterial-like pixels is provided in a search region that is manually defined by the operator.

The major advantage of a fully automatic procedure of AIF detection is the increasing speed of image processing and, as a result of this, perfusion analysis is performed much faster [6, 7]. It is very important for diagnosing acute stroke. Automatic AIF detection is often performed based on the shape of time-concentration curves [7, 9]. As DSC-MRI data has a relatively low spatial resolution, the partial volume effect leads to shape changes in AIF that can cause errors in operating AIF selection criteria.

Applying software that can perform AIF detection without operator control is a process of 'black box' usage, because extremely difficult to get any quality control on the output of automatic AIF detection. Sometimes the validation of AIF detection can be even more challenging as the searching process is integrated into a more comprehensive automatic system for DSC-MRI data analysis [6].

Problems of current methods in AIF detection

To improve reproducibility and make the procedure of AIF detection less user-dependent and much faster, several semi- and fully automatic methods have been proposed.

Mouridsen et al [10] proposed to select automatically the arterial input function using cluster analysis, but since k-means clustering techniques were used, this method showed poor reproducibility.

Yin et al [11] proposed the agglomerative hierarchy clustering algorithm that showed higher reproducibility compare to the k-means clustering. However, further evaluation [12] of Yin's algorithm showed issues associated with detecting AIF within tumorous regions instead of arteries and selecting some truncated or noisy curves as AIF.

To improve the agglomerative hierarchy clustering algorithm, Rahimzadeh et al [12] proposed to exclude non-arterial curves such as tumor, tissue, noisy, and partial-volume affected curves in the pre-processing step. As the authors mentioned, their study population was limited to brain tumor patients. To be applicable for clinical use,

the framework with excluding non-arterial curves needs generalization on more diverse diseases such as acute stroke, arterial stenosis, and other brain disorders.

Tabbara et al [13] proposed a multi-stage automatic detection of the local AIF in perfusion MRI, and earlier, they conducted research based on cluster analysis and priority flooding [14]. Despite the good results for both local and global AIF detection that were mentioned in the original research, it was shown the impossibility of applying the proposed method for time series with low temporal resolution [15].

Sobhan [16] proposed to improve the AIF detection by the replacing raw-data-based clustering step of Tabbara's method with feature-based clustering. However, the proposed method targeted global AIF detection and was applicable to only nine glioma patients who did not have any history of arterial abnormalities. Moreover, the method requires some manual operations to create a collection of nominal AIFs in the final step.

One more AIF detection method was developed by Bal et al [9] based on geodesic model of contour-based segmentation that uses a discrete total variation function as geodesic distance to separate homogeneous regions or intensity jumps more accurately. After locating the arterial region, matrix analysis is used to find the AIF as a pixel with maximum peak height within the region. The method showed better arterial features of higher peak position and fast attenuation as compared to the other state-of-the-art methods. However, evaluation of the method based on a contour geodesic model was carried out only on 15 ischemic stroke patients that underwent the same perfusion imaging protocol. Moreover, the proposed method requires some manual operations to set a marker point or to localize the arterial region.

Lipiński and Kalicka [17] proposed a fully automatic process of AIF detection. The method chooses candidates for AIF based on the perfusion descriptors that combine physiological requirements for AIF with mathematical criteria. The final choice of the AIF is made from a class of candidates with the best fit of regression function to the measurements. The efficiency of the proposed method was proved using DSC-MRI measurements from only one 40-year-old male patient, which may lack generalization for clinical applications. One more problem can be outlined: there are variations in the calculation algorithms of characteristics that are used as quality descriptors in the proposed method [5, 18]. Results of different calculation algorithms can vary in terms of accuracy and reliability of DSC-MRI perfusion characteristics.

Fan et al [19] proposed a multi-stream 3D CNN that finds the region used to calculate the average curve as AIF. The network performs feature extracting in both spatial and temporal streams simultaneously. Each stream uses a series of 3D convolutions and the fusion of streams is provided with the linear support vector machine. The model was trained using 100 DSC-MRI in-house collected cases in which 30 cases were healthy and 70 were cases of stroke; AIF annotations were made in the scope of the conducted research.

More recently, Winder et al [20] also proposed a CNN-based pipeline for the automatic AIF selection. The network identifies voxels that represent arterial shapes and geometric averaging is used to get a smooth AIF from multiple selections for one perfusion dataset. The model for MRI-DSC modality was trained using 100

acquisitions from the multicenter stroke imaging study I-KNOW [21]; AIF annotations were made in the scope of the conducted research.

Despite the effectiveness and robustness to detect AIF under conducted tests in both mentioned studies, the accuracy of the proposed CNN-based methods is limited due to 1) the test population was limited to healthy and stroke patients and 2) the process of neural network models obtaining requires the annotation of ground truth as an input [9, 22]. Technically, the last one would mean that annotation mainly would be a manual operation. It might be time-consuming since the operator needs to inspect many pixels to be the most representative arterial input function and to repeat this process for a big number of cases. Manual annotation leads to an inability to guarantee the selection of AIF with optimal characteristics. It also should be mentioned that the datasets used in these studies were private data collections, so there is no possibility to verify and validate the published results.

Conclusions

Reliable and accurate perfusion quantification is highly dependent on the AIF, so a proper selection of the AIF is a crucial step for DSC-MRI data analysis.

Manual selection of the AIF is time-consuming and depends entirely on the experience of the operator who is performing it. Moreover, to provide reproducible and robust results, the AIF detection should be done without determining slice, region, or any other actions that are performed by the operator, at the same time, the algorithmic implementation itself should utilize no random initializers in any step of the detection process.

From the other perspective, a fully automatic procedure of AIF detection makes a selection process hidden from the operator. Therefore, software with fully automatic analysis of DSC-MRI data should provide mechanisms to perform quality control of the program output at each step of the analysis.

References

1. Calamante, F. (2012). Perfusion magnetic resonance imaging quantification in the brain. In *Visualization Techniques* (pp. 283-312). Humana Press, Totowa, NJ.
2. Boxerman, J. L., Quarles, C. C., Hu, L. S., Erickson, B. J., Gerstner, E. R., Smits, M., ... & Jumpstarting Brain Tumor Drug Development Coalition Imaging Standardization Steering Committee. (2020). Consensus recommendations for a dynamic susceptibility contrast MRI protocol for use in high-grade gliomas. *Neuro-oncology*, 22(9), 1262-1275.
3. Giannatempo, G. M., Scarabino, T., Papolizio, T., Parracino, T., Serricchio, E., & Simeone, A. (2017). 3.0 T perfusion MRI dynamic susceptibility contrast and dynamic contrast-enhanced techniques. In *High Field Brain MRI* (pp. 113-131). Springer, Cham.
4. Digernes, I., Nilsen, L. B., Grøvik, E., Bjørnerud, A., Løvland, G., Vik-Mo, E., ... & Emblem, K. E. (2020). Noise dependency in vascular parameters from combined gradient-echo and spin-echo DSC MRI. *Physics in Medicine & Biology*, 65(22), 225020.

5. Alkhimova, S. M. (2015). Calculation accuracy evaluation of quantitative parameters of overall perfusion assessment. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 6 (9 (78)), 4-9.
6. Calamante, F. (2013). Arterial input function in perfusion MRI: a comprehensive review. *Progress in nuclear magnetic resonance spectroscopy*, 74, 1-32.
7. Bleeker, E. J., van Osch, M. J., Connelly, A., van Buchem, M. A., Webb, A. G., & Calamante, F. (2011). New criterion to aid manual and automatic selection of the arterial input function in dynamic susceptibility contrast MRI. *Magnetic resonance in medicine*, 65(2), 448-456.
8. Willats, L., Christensen, S., K Ma, H., A Donnan, G., Connelly, A., & Calamante, F. (2011). Validating a local Arterial Input Function method for improved perfusion quantification in stroke. *Journal of Cerebral Blood Flow & Metabolism*, 31(11), 2189-2198.
9. Bal, S. S., Chen, K., Yang, F. P. G., & Peng, G. S. (2022). Arterial input function segmentation based on a contour geodesic model for tissue at risk identification in ischemic stroke. *Medical Physics*, 49(4), 2475-2485.
10. Mouridsen, K., Christensen, S., Gyldensted, L., & Østergaard, L. (2006). Automatic selection of arterial input function using cluster analysis. *Magnetic Resonance in Medicine: An Official Journal of the International Society for Magnetic Resonance in Medicine*, 55(3), 524-531.
11. Yin, J., Yang, J., & Guo, Q. (2014). Evaluating the feasibility of an agglomerative hierarchy clustering algorithm for the automatic detection of the arterial input function using DSC-MRI. *PloS one*, 9(6), e100308.
12. Rahimzadeh, H., Kazerooni, A. F., Deevband, M. R., & Rad, H. S. (2019). An efficient framework for accurate arterial input selection in DSC-MRI of glioma brain tumors. *Journal of Biomedical Physics & Engineering*, 9(1), 69.
13. Tabbara, R., Connelly, A., & Calamante, F. (2018). Automatic selection of local arterial input functions in perfusion MRI using cluster analysis and priority-flooding. In *Proc Intl Soc Magn Reson Med* (Vol. 26, p. 2179).
14. Tabbara, R., Connelly, A., & Calamante, F. (2020). Multi-stage automated local arterial input function selection in perfusion MRI. *Magnetic Resonance Materials in Physics, Biology and Medicine*, 33(3), 357-365.
15. King, A. (2021). *Quantitative Perfusion Measurements in a Novel Large Animal Stroke Model* (Doctoral dissertation, Open Access Te Herenga Waka-Victoria University of Wellington).
16. Sobhan, R. (2020). *Methods for assisting the automation of Dynamic Susceptibility Contrast Magnetic Resonance Imaging Analysis* (Doctoral dissertation, University of East Anglia).
17. Lipiński, S., & Kalicka, R. (2018). Automatic selection of arterial input function in DSC-MRI measurements for calculation of brain perfusion parameters using parametric modelling. *Mathematical Modelling of Natural Phenomena*, 13(6), 58.
18. Alkhimova, S. Impact of Perfusion ROI Detection to the Quality of CBV Perfusion Map. *Technology Audit and Production Reserves*, 5(2), 27-30.

19. Fan, S., Bian, Y., Wang, E., Kang, Y., Wang, D. J., Yang, Q., & Ji, X. (2019). An automatic estimation of arterial input function based on multi-stream 3D CNN. *Frontiers in neuroinformatics*, 13, 49.
20. Winder, A., d'Esterre, C. D., Menon, B. K., Fiehler, J., & Forkert, N. D. (2020). Automatic arterial input function selection in CT and MR perfusion datasets using deep convolutional neural networks. *Medical Physics*, 47(9), 4199-4211.
21. Cheng, B., Forkert, N. D., Zavaglia, M., Hilgetag, C. C., Golsari, A., Siemonsen, S., ... & Thomalla, G. (2014). Influence of stroke infarct location on functional outcome measured by the modified rankin scale. *Stroke*, 45(6), 1695-1702.
22. de la Rosa, E., Sima, D. M., Menze, B., Kirschke, J. S., & Robben, D. (2021). AIFNet: Automatic vascular function estimation for perfusion analysis using deep learning. *Medical Image Analysis*, 74, 102211.

TECHNOLOGICAL MODE OF OPERATION OF OIL WELLS IN GAS CONDENSATE FIELDS

Deryaev Annaguly Rejepovich

Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher,
Scientific Research Institute of Natural Gas of the State Concern „Turkmengas”,
Ashgabat, Turkmenistan

The operational and technical characteristics of productive oil wells of the Altyguyi field are given in Tables 1 and 2.

The flow rate of 24 fountain wells is 82-6 t/day, the water content is 1-30%, only the water content of 3 wells (№№ 7, 16, 18) is 73; 71; 77%. The gas factor is 205-1129 m³/t and the oil solidification temperature is 36-37 °C.

In 2011, 2 wells (№№. 3 and 51) were transferred to gas lift operation. In 2014, due to the transition of these two wells to a semi-spontaneous mode of operation, the supply of a working agent was stopped [1]. And now these wells are working in a fountain way. During the operation of wells by the gas lift method, over time, there was a decrease in annular pressure, oil degassing and an increase in dissolved gas in the composition of the extracted products. As a result, this condition led to the transition of wells from the gas lift to the fountain method of operation.

Subsequently, with the time of reduction of reservoir pressure on productive formations, it will be necessary to restore the gas supply and switch to the gas lift method of operation.

Table 1

Operational and technical characteristics of productive oil wells of the Altyguyi field

№ wells	Method of operation	Horizon	Down-hole (m)	Interval Perforations (m)	Output (t/day)		Water cut Water cut, %	Gas factor m ³ /t
					Q _{fluid}	Q _{oil}		
21	fountain	NK-8	4007	4001-4004 3993-3998 3994-4000	17	16	6	401
3	fountain/ gas lift	NK -9	3757	3732-3778	19	17	13	309
4	fountain	NK -9	3770	3728-3740	40	39	3	289
7	fountain	NK -9	3758	3746-3750	26	7	73	461
10	fountain	NK -9	3674	3653-3662	24	22	8	513
11	fountain	NK -9	3868	3833-3839	53	37	30	349
12	fountain	NK -9	3740	3720-3726	60	58	3	501
16	fountain/ gas lift	NK -9	3875	3850-3857 3800-3806 3769-3775	7	2	71	1129
17	fountain	NK -9	3860	3842-3848	79	78	1	331
18	fountain	NK -9	3905	3890-3896	35	8	77	403
19	fountain	NK -9	3910	3891-3897	84	82	2	401
24	fountain	NK -9	3751	3691-2302	56	52	7	205

51	fountain/ gas lift	NK -9	3685	3652-3662	13	12	8	403
52	gas lift	NK -9	3685	3672-3679	16	15	6	290
102	fountain	NK -9	3727	3695-3704	37	36	3	332
104	fountain	NK -9	3760	3714-3723	17	16	4	612
105	fountain	NK -9	3860	3838-3844	56	55	2	250
106	fountain	NK -9	3810	3783-3792	43	33	23	283
107	fountain	NK -9	3885	3864-3869	40	39	3	318
108	fountain	NK -9	3829	3790-3796	35	33	6	303
110	fountain	NK -9	3820	3789-3791	12	11	8	513
111	fountain	NK -9	3880	3834-3842	71	70	1	283
112	fountain	NK -9	3771	3763-3769	55	53	4	374
113	fountain	NK -9	3705	3686-3695	7	6	8	726
114	fountain	NK -9	3700	3682-3691	44	36	18	403

Table 2

Operational and technical characteristics of productive oil wells of the Altyguyi field

№ wells	Method of operation	Horizon	Down hole (m)	Interval Perforations (m)	P _b /P _{ann.}	Fitting diameter (mm)	Gas inlet depth (m)	Note
21	fountain	NK -8	4007	4001-4004 3993-3998 3994-4000	34/118	5	2200	
3	fountain/ gas lift	NK -9	3757	3732-3778	60/105	4		
4	fountain	NK -9	3770	3728-3740	44/106	8		
7	fountain	NK -9	3758	3746-3750	24/153	5		
10	fountain	NK -9	3674	3653-3662	76/154	6		
11	fountain	NK -9	3868	3833-3839	27/136	6		
12	fountain	NK -9	3740	3720-3726	153/248	8		
16	fountain/ gas lift	NK -9	3875	3850-3857 3800-3806 3769-3775	152/155	5		Puncher 2000 m
17	fountain	NK -9	3860	3842-3848	57/143	8		
18	fountain	NK -9	3905	3890-3896	15/116	4		
19	fountain	NK -9	3910	3891-3897	114/122	8		
24	fountain	NK -9	3751	3691-2302	118/144	8		
51	fountain/ gas lift	NK -9	3685	3652-3662	31/94	5		Puncher 2000 m
52	gas lift	NK -9	3685	3672-3679	46/76	6	2200	Puncher 2000 m
102	fountain	NK -9	3727	3695-3704	100/114	6		
104	fountain	NK -9	3760	3714-3723	63/154	4		
105	fountain	NK -9	3860	3838-3844	81/152	8		
106	fountain	NK -9	3810	3783-3792	122/136	5		
107	fountain	NK -9	3885	3864-3869	78/110	5		
108	fountain	NK -9	3829	3790-3796	63/115	6		
110	fountain	NK -9	3820	3789-3791	52/137	4		
111	fountain	NK -9	3880	3834-3842	57/148	8		

112	fountain	NK -9	3771	3763-3769	13/167	4		
113	fountain	NK -9	3705	3686-3695	70/112	8		
114	fountain	NK -9	3700	3682-3691	102/136	6		

Currently, 52 wells are being operated at the field. According to the calculations of the field development, the transition of all fountain wells to operation by the gas lift method is being considered.

Table 3 shows the proposed options for the development of the transition of fountain wells to the gas lift method of operation.

Table 3

The proposed variant of the development of the transition of fountain wells to the gas lift method of operation for the Altyguyi field
(basic option I)

Indicators	Unit of measurement	2022	2023	2024	2025	2026	2027
Oil production	thousand tons						
Liquid extraction	thousand tons						
Associated gas resources	miln m ³						
Transfer of wells to the gas lift method	well		5	6	7		
Fund of gas lift wells operating until the end of the year	well	1	6	12	19	19	19
Average oil flow rate of operating wells	t/day						
by liquid	t/day						
Water cut	%						
Required gas resource for gas lift	miln m ³	1,9	5,9	30,2	32,3	43,1	41,7

(Option II)

Indicators	Unit of meas.	2022	2023	2024	2025	2026	2027
Oil production	thousand tons						
Liquid extraction	thousand tons						
Associated gas resources	miln m ³						
Transfer of wells to the gas lift method	well		7	12	12	12	12
Fund of gas lift wells operating until the end of the year	well	1	8	20	32	44	56
Average oil flow rate of operating wells	t/day						
by liquid	t/day						
Water cut	%						
Required gas resource for gas lift	miln m ³	1,9	19,7	68,8	141	188	209

(Option III)

Indicators	Unit of meas.	2022	2023	2024	2025	2026	2027
Oil production	thousand tons						
Liquid extraction	thousand tons						
Associated gas resources	miln m ³						
Transfer of wells to the gas lift method	well		11	24	13	7	6

Fund of gas lift wells operating until the end of the year	well	1	12	36	49	56	62
Average oil flow rate of operating wells	t/day						
by liquid	t/day						
Water cut	%						
Required gas resource for gas lift	miln m ³	1,9	11,0	45,4	88,7	120	120

In the gas lift mode, the supply of the working agent in the range of 2000-2200 meters lifts are carried out at 38 °C with heated gas through the holes of the gas lift valves temporarily installed in place [2, 3].

At the field, gas is supplied to gas lift wells with operating pressures of 70-85 kgf/cm² by special gas compression lines. The gas consumption for each well currently averages 15 thousand m³/day.

To operate the lift with the greatest efficiency, i.e. with the minimum specific consumption, it is necessary that the lift operates at the optimal flow rate, which requires the greatest immersion under the dynamic level, i.e. the length of the lift must be equal to the depth of the well. The minimum specific flow rate in the maximum feed mode is provided if the relative immersion is $\xi = 0.5$, and for the optimal mode the relative maximum flow rate is $\xi = 0.6$ [4].

Operated gas lift wells need to be optimized according to existing methods. According to calculations, in gas lift wells with a gas inlet point of 2300 - 2500, we accept a working pressure of $P_{work} = 6.4; 7.4; 8.4$ MPa, and in wells with a gas inlet depth of 3000 - 3500 m - 10-12 MPa. At gas condensate fields, it is necessary to implement a closed-cycle compressor gas lift with high-quality gas preparation for the needs of the gas lift and with further gas supply to the export gas pipeline.

References:

1. Закиров С.Н. Разработка газовых, газоконденсатных месторождений. / М; – Недра, 1998.
2. Ширковский А.И. Разработка и эксплуатация газовых и газоконденсатных месторождений. / М; – Недра, 1998.
3. Островский Я.М., Джапаров А. Изучение процессов обводнения нефтяных залежей с помощью характеристик вытеснения. – ТуркменНИИНТИ. Ашгабат. 1980. – с.44.
4. Справочное руководство по проектированию разработки и эксплуатации нефтяных месторождений.// под ред. Гиматудинова. – М: Недра. 1971. – с.342.

INTERDISCIPLINARITY, ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND BLOCKCHAIN

Dziatkovskii Anton,
Ph.D., CEO of PLATINUM software
development company, Australia

The Internet is a global repository that provides access to billions of different information resources, regardless of their geographical and national location.

The amount of information in the world and the demand for it is growing exponentially. This threatens to lead to "analytical paralysis" unless ways of processing such volumes of information are created.

The solution is seen in the development of artificial intelligence and its use in tandem with blockchain. But a breakthrough is not just a technical task. The time has come for interdisciplinary research, which now defines scientific and technological progress.

The shift from a monodisciplinary to an interdisciplinary approach is a hallmark of modern science.

Researchers distinguish two types of interdisciplinary interaction. Firstly, it is a natural, historically formed process of interaction between disciplinary knowledge in the process of science development.

Secondly, it is a special organization of interaction between researchers to study the same object from a new perspective by the methods of different sciences. The logic of such interdisciplinary research differs significantly from the monodisciplinary research logic. It is modeling the research situation, reflecting on the object and methodology of one's own research, defining the interdisciplinary research field - introducing a new object of research common to different sciences, defining the metalanguage, developing a system of interaction (communication) between different specialists, improving research techniques and models, solving the problem of using concepts and methods of different sciences in a single study [2].

It is interdisciplinary research that largely determines the trajectory of modern scientific knowledge and determines its new growth points.

Artificial Intelligence is an interdisciplinary field of science. New horizons in complex study of artificial intelligence phenomena require integration of sciences and constructive interdisciplinary cooperation.

The peculiarity of artificial intelligence is the appeal to different sciences - philosophy, neuroscience, psychology, logic, linguistics, semiotics and others, as well as to their approaches and methods. This contributes to the emergence of new methodological foundations for future research.

Current methodological problems of developing conceptual foundations for interdisciplinary research on artificial intelligence, are related to the need to develop a clear interdisciplinary language that is understood and accepted by all participants in the project, haphazard use of methods of related sciences, preservation of a multi-

faceted view of the problem, implicit common subject of research, difficulties in interpreting results of interdisciplinary research [3].

Thus, irresponsible attempts to interpret and replicate the knowledge obtained while disregarding the principles of interdisciplinary research are known.

Interdisciplinary projects should generate a set of compatible hypotheses at different levels of the problem. Their synthesis makes it possible to develop a common meta-theoretical language that brings together individual data, methods, tools and concepts in order to integrate them.

Hence the conclusion that the prospects for the development of artificial intelligence are determined not only by the progress of technical tools, but also largely by the understanding of the methodological foundations of research that is carried out at the "intersection" of sciences, i.e. in a postmodern, interdisciplinary paradigm [4].

Blockchain technology is essential when studying complex systems, working with big data. It reduces the subjectivity of interpretations of interdisciplinary research results, ensures their storage in accordance with the sequence of receipt, full confidentiality, and eliminates the possibility of arbitrary changes, "pulling" the facts to the desired conclusions [1,5,6].

The alliance between artificial intelligence and blockchain is now seen as the most promising in interdisciplinary research on complex systems.

References:

1. Bruer J. T.(2015) Education and the Brain: A Bridge Too Far/ Human Brain Key Concept: the Human Brain and Learning URL: <http://faculty.fordham.edu/kpking/classes/uege5102-pres-and-newmedia/bruer--jackie-Ed-and-the-Brain.pdf>..
2. Pedersen D. (2016) Integrating social sciences and humanities in interdisciplinary research.. Palgrave Communications 2(1):16036
3. Piaget J. (1972) The epistemology of interdisciplinary relationships // Interdisciplinarity. Problems of teaching and research in universities. Paris: OECD, p. 127-139.
4. Tschopp M., Ruef M. (2019) An Interdisciplinary Approach to Artificial Intelligence Testing: Developing an Artificial Intelligence Quotient (A-IQ) for Conversational AI. JOURS 12 (05).
5. White S. (2009) Blinded by science. Social consequences of epigenetics and neuroscience // URL: <http://www.sheffield.ac.uk/socstudies/staff/staffprofiles/sue-white>)
6. Willingham DT (2009) Three problems in the marriage of neuroscience and education // Cortex. – V. 45(4). – P. 544-5. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18644588>.

DETERMINATION OF THE TECHNICAL CONDITION OF THE PIPELINE USING THE CONTACTLESS MAGNETOMETRIC DIAGNOSTIC METHOD AND ULTRASONIC THICKNESS GAUGE

Ismayilov Gafar Gulamhuseyn,

doctor of technical sciences, professor, Azerbaijan State Oil and Industrial University

Nazarov Samir Ahmad,

PhD student, Azerbaijan State Oil and Industrial University

Abstract: This article describes the identification of potentially hazardous parts of the main gas pipeline using technical diagnostics, the assessment of the degree of danger of defects, determining the priority of hazardous parts, and preventive maintenance.

Using industry experience, standards, and technical literature, the article defines the method of technical research.

The article discusses the calculation of the main gas pipeline's strength and sustainability, as well as the Level 1 and Level 2 assessment criteria based on the international standard API 579-1.

Keywords: contactless magnetometric diagnostic method, corrosion, pipelines, technical diagnostics

1. Introduction.

The primary goal of technical diagnostics work is to detect potentially dangerous pipeline sections, assess the degree of danger of defects, prioritize dangerous sections, and perform preventive repairs.

Anomalies are divided into three types based on their degree of danger:

First group anomaly - part of the belt intended for priority repairs during the year. Such parts have a state of inhomogeneous stress deformation caused by zones of stress concentration and, as a rule, are zones of growing defects in the form of cracks or intensive corrosion processes.

Second group of anomalies - part of the pipe in a state of inhomogeneous stress deformation, where there are stress concentration zones and where the corrosion-fatigue process of the material develops, but it has not reached the level of entering the first group of anomalies. Such parts should be determined for the repair work provided for by the plan.

Third group of anomalies-pipeline parts with inhomogeneous stress deformation state with existing stress concentration zones. Such parts should be examined on a regular (periodic) basis (monitoring).

In general, by using these three groups in the identification of internal defects, the defects in the main pipelines can be classified.

2. *Setting the issue.*

The examination of main pipelines by the method of opening holes caused great difficulties in the exact identification of defects and created a general impression of the technical condition of the pipeline. Examination of pipelines by non-contact magnetometric diagnostics method has made it possible to determine stress concentration zones and to accurately examine defects.

A new stage of diagnostics of parts of main pipelines appeared with the development of non-contact magnetic examination method based on the use of magnetic memory parameters of metal. In a number of regulatory documents, this examination method is called "non-contact magnetometric diagnostics" or "diagnostics".

Contactless Magnetometric Diagnostics are based on measurements of the disturbance in the earth's magnetic field (**H_p**), as well as changes in the magnetic permeability of the steel pipe in areas of stress concentration and increased corrosion-fatigue. In this case, the **H_p** system's field variables (frequency and amplitude) are determined by the resulting pipeline deformation based on several factors.

Magnetic anomalies and characteristic voltage accumulation zones were discovered during non-contact magnetometric diagnostic work on the line in the 23rd km of the export gas pipeline area. Data on the detected anomaly are presented in Table 1. An additional "contact" (contact) non-destructive testing was carried out using the method of magnetic memory of metal, visual inspection and ultrasound methods on the steel pipe in the well opened in the section with the anomaly. In the part with the anomaly, a length of 8,0 m shurf was dug. The soil layer above the pipe is 1.1 m. The entire surface of the belt length was scanned after soil excavation in the section with the anomaly in the 23rd km. As a result of scanning analysis performed above the insulation layer, a characteristic concentration zone of 2 stresses was detected by contact inspection. Mechanical damage was detected on the side of the linear section at the location showing the anomaly (Photo 1). Net-shaped measurements were made on the damaged section of the pipe in the drilled well (Photo 2) (ROSENFELD, M.J., 2002).

Table 1.
Anomalies data table

№	The name of the pipeline	Standard pipe size, mm	The length of the anomaly, m	Detected anomalies			The degree of danger of the anomaly	Note
				Number	Starter	End		
1	Export main gas pipeline	1066.8 mm	1.0	A 01	1.4	2.4	1	

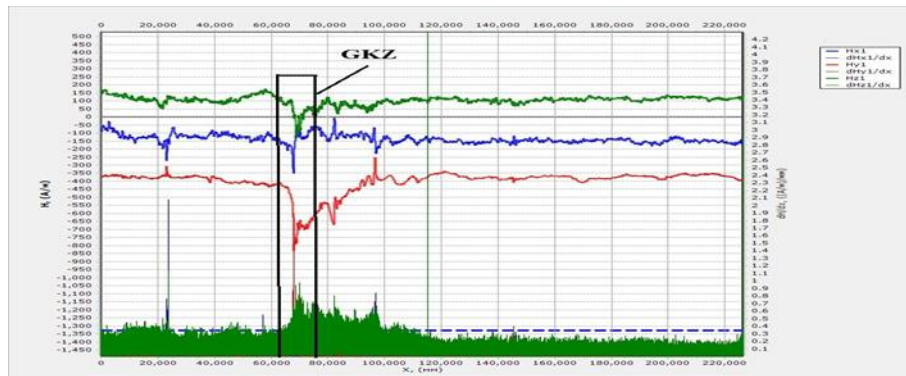

Photo 1. Magnetogram of opened well examination

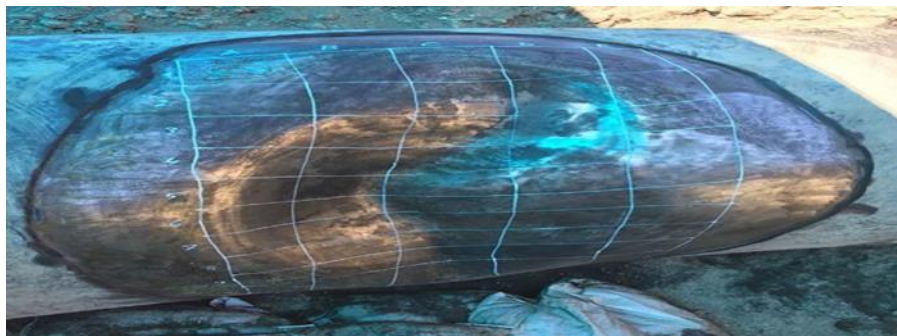

Photo 2. Mechanical damage detected during opened shurf

3. Calculation of pipelines for strength and durability

As a result of the study, the residual operational resources of the main gas pipeline are assessed. The actual minimum cross-sectional thicknesses are determined as a result of direct measurements taking into account the observed surface defects and defects. The actual minimum thickness in the annular cross-section of the pipe is measured by conducting contact diagnostics works in sections with maximum anomalies, and the main gas pipeline is calculated for strength taking into account the working pressure.

It was observed that there was serious mechanical damage to the pipeline during the opening shurf in the section with anomaly detected by the method of contactless magnetometric diagnostics.

The details of the measurements are:

- The position of the mechanical damage is between 7-11 o'clock
- The length of mechanical damage is 1050 mm
- The width of the mechanical damage is 550 mm
- The Max depth is 220mm, which is approximately 20% of the diameter of the pipe

API 579-1 Fitness-For Service Assessment

Level 1 and Level 2 assessments were conducted for the following FFS: In accordance with API 579-1, Part 4, a part subject to total metal loss due to internal corrosion may use pressure clamps installed by welding type 'A' as specified in API 579-2, 4.2.

The evaluation procedures are based on the average value approach of pipe wall thickness. According to API 579-2, 4.2, a weld seam coefficient of 0.85 is considered in the evaluated corrosion area, but is not considered major structural damage.

Nomenclature

CTP- Critical Thickness Profile

D- Inner Diameter

FCA- Future release corrosion coefficient (see API 579-1, Appendix A, paragraph A.2.7)

L- Length for average thickness along the pipe

LOSS- The amount of unit metal loss outside the local metal loss site during evaluation

Q- It determines the length of the average thickness based on the allowable strength limit (see API 579-1, Part 2) and the remaining thickness ratio, R_t (see API 579-1, table 4.5).

R_t - Remaining thickness ratio

RSFa- Permissible strength limit (see API 579-1, Part 2).

t_{am}^c - The average measured wall thickness of the pipe based on the circular CTP determined during the inspection.

t_{am}^s - The average measured wall thickness of the pipe based on the longitudinal CTP determined during the inspection.

t_c - Corroded wall thickness.

t_{lim} - Limiting thickness.

t_{min} - the minimum required wall thickness of the pipe (see API 579-1, Appendix A, paragraph A.2).

t_{min}^C - the minimum required thickness of a cylindrical pipe based on circular or annular stresses (see API 579-1, Appendix A, paragraph A.2).

t_{min}^L - the minimum required thickness of a cylindrical pipe based on longitudinal stresses (see API 579-1, Appendix A, paragraph A.2).

t_{min} - the minimum measured thickness determined during the inspection.

t_{nom} - the nominal thickness of the pipe is adjusted according to the shaft test.

t_{rd} - uniform thickness away from the local metal loss site established by thickness measurements during grading.

Material	API 5L, X52, year 2004	
Maksimum Buraxılabilən Gərginlik (S)	52000	psi
Layihə Təzyiqi (P)	800	psig @ 350 F
Daxili Diameter (ID)	41.000	in
Daxili Diameter (D)	41.000	in
Daxili Radius (IR)	20.500	in
Daxili Radius (R)	20.500	In
Nominal Qalınlıq (t_{nom})	0.500	In
Gələcəkdə Buraxılabilən Korroziya Əmsalı (FCA)	0.000	In
Qaynaq tikijşi kofisenti (E)	0.85	

Photo 3. Net-shaped inspection

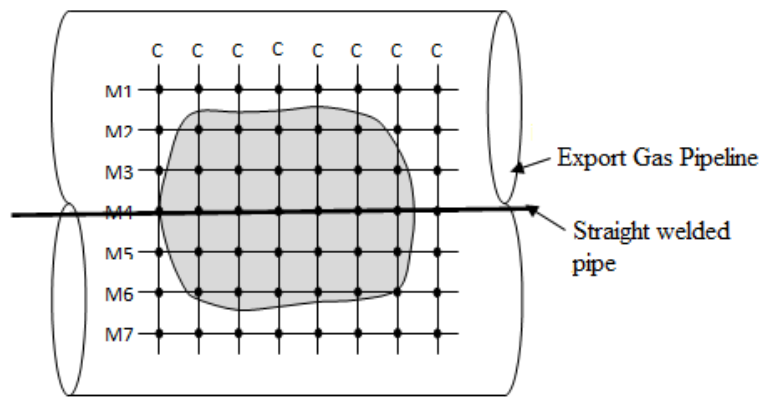

Table 2.
The check results are given in inches

Longitudinal examination	Circular examination					Circular CTP	Grid spacing
	A	B	C	D	E		
M1	0.41	0.41	0.40	0.40	0.41	0.40039	3.34
M2	0.40	0.40	0.40	0.40	0.40	0.39763	6.68
M3	0.40	0.41	0.39	0.40	0.40	0.39212	10.02
M4	0.39	0.39	0.38	0.38	0.39	0.37559	13.36
M5	0.39	0.38	0.36	0.36	0.38	0.35629	16.7
M6	0.38	0.39	0.36	0.36	0.37	0.359055	20.04
M7	0.38	0.39	0.38	0.38	0.38	0.379921	23.38
Longitudinally CTP	0.38	0.3795	0.35629	0.3606		0.369	
Grid spacing	4.2	8.4	12.6	16.8		21	

We carry out a level 579-1 assessment for internal pressure according to Paragraph 1, API 4.4.2.

(a) 1st step- we calculate the Minimum required thickness.

$$t_{\min}^C = \frac{PR}{(SE - 0.6P)} = 0.375 \text{ inch}$$

$$t_{\min}^L = \frac{PR}{(SE - 0.4P)} = 0.185 \text{ inch}$$

$$t_{\min} = \max[t_{\min}^C, t_{\min}^L] = 0.375 \text{ inch}$$

(b) 2nd step- Thickness profiles are given, the data for thickness reading are shown in Table 2 above.

$$t_{mm} = 0.356 \text{ inch}$$

(c) 3th step- We determine the wall thickness to be used in the assessment.

$$t_c = t_{rd} - FCA = 0.5 \text{ inch}$$

(d) 4th step- We calculate the remaining thickness ratio, R_t

$$R_t = \frac{t_{mm} - FCA}{(t_c)} = 0.713 \text{ inch}$$

(e) 5 step - From API 579-1, table 4.5, calculate the length for the average thickness.

$$R_t = 0.713 \text{ inch}$$

$$RSF_a = 0.9$$

The formula for Q :
$$Q = 1.123 \left[\left(\frac{1 - R_t}{(1 - R_t / RSF_a)} \right)^2 - 1 \right]^{0.5}$$

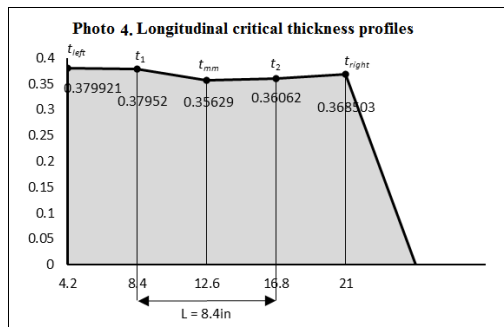
$$Q = 1.0683$$

$$LOSS = 0.000 \text{ inch}$$

$$D = ID + 2(LOSS + FCA) = 41 \text{ inch}$$

$$L = Q \sqrt{Dt_c} = 4.837 \text{ inch}$$

(f) 6th step - We construct Critical Thickness Profiles (CTP) from thickness profile data. Weighted average thickness based on longitudinal CTP t_{am}^L and weighted average thickness based on circular CTP t_{am}^C we define-I.

Net spacing (grid spacing) = 4.2 in

$t_{mm} = 0.356$ in

$t_{sol} = 0.380$ in

$t_{sa\bar{g}} = 0.369$ in

$L = 4.837$ in

$$t_1 = t_{mm} + (t_{left} - t_{mm}) \left[\frac{(L/2)}{(\text{grid spacing})} \right]$$

$$t_2 = t_{mm} + (t_{right} - t_{mm}) \left[\frac{(L/2)}{(\text{grid spacing})} \right]$$

$t_1 = 0.370$ in

$t_2 = 0.363$ in

We determine the average thickness using the field method.

$A_1 = 0.878$ in²

$A_2 = 0.870$ in²

$A_1 + A_2 = 1.748$ in²

$$t_{am}^s = \frac{(A_1 + A_2)}{L} = 0.361 \text{ in}$$

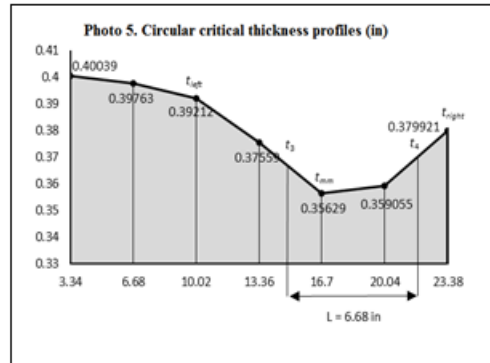
Net spacing (grid spacing) = 3.34 in

$t_{mm} = 0.356$ in

$t_{left} = 0.392$ in

$t_{right} = 0.380$ in

$L = 4.837$ in

$$t_2 = t_{mm} + (t_{right} - t_{mm}) \left[\frac{(L/2)}{(\text{grid spacing})} \right]$$

$$t_1 = t_{mm} + (t_{left} - t_{mm}) \left[\frac{(L/2)}{(\text{grid spacing})} \right]$$

$t_3 = 0.382$ in

$t_4 = 0.373$ in

We determine the average thickness using the field method.

$$A_3 = \left[\frac{(t_3 + t_{mm})}{2} \right] (L / 2)$$

$$A_4 = \left[\frac{(t_{mm} + t_4)}{2} \right] (L / 2)$$

$$A_3 = 0.893 \text{ in}^2$$

$$A_4 = 0.882 \text{ in}^2$$

$$A_3 + A_4 = 1.775 \text{ in}^2$$

$$t_{am}^c = \frac{(A_3 + A_4)}{L} = 0.367 \text{ in}$$

(g) 7 step - From API 579-1, table 4.5 using Level 1 criteria, we determine the serviceability of the damaged pipe.

In this example, the average measured thickness setting is used.

$$t_{am}^s - FCA = 0.361 \text{ in}$$

$$t_{min}^c = 0.375 \text{ in} \quad \text{From the 1st step}$$

$$t_{am}^s - FCA > t_{min}^c \rightarrow \text{No}$$

$$t_{am}^c - FCA = 0.367 \text{ in}$$

$$t_{min}^L = 0.185 \text{ in} \quad \text{From the 1st step}$$

$$t_{am}^c - FCA > t_{min}^L \text{ Yes}$$

Longitudinal Due to the weighted average thickness in the CTP, Level 1 assessment criteria are not provided.

We check the minimum thickness criteria in API 579-1, Table 4.4.

$$t_{lim} = \max[0.2t_{nom}, 0.10 \text{ inches}] = 0.100 \text{ in}$$

$$t_{am}^s - FCA = 0.356 \text{ in}$$

$$\max[0.5t_{min}, t_{lim}] = 0.188 \text{ in}$$

$$(t_{mm} - FCA) \geq \max(0.5t_{min}, t_{lim}) \rightarrow \text{Yes}$$

The minimum thickness criteria are satisfactory and comply with the operating conditions.

The final result of the Level 1 Assessment Method: Level 1 assessment criteria are not provided, we perform Level 2 Evaluation using API 579-1, Table 4.4.

Level 2 Assessment

$$t_{am}^s - FCA = 0.361 \text{ in}$$

$$(RSF_a * t_{min}) = 0.338 \text{ in}$$

$$(t_{am}^s - FCA) \geq (RSF_a * t_{min}) \rightarrow \text{Yes}$$

The final result of the Level 2 Assessment Method: Level 2 assessment criteria are not provided/

The result

The technical condition of the pipeline was determined using contactless Magnetometric diagnostic method and ultrasonic thickness gauge.

During the technical evaluation according to API 579-1, Level 1 evaluation criteria were not satisfied due to the average measured thickness in the longitudinally measured critical thickness profiles (CTP).

Although Level 1 criteria were not provided, a level 579 assessment was carried out using API 1-4.4, Table 2 and Level 2 criteria were provided.

In accordance with Section 579-1, 4 of API, the part that is subject to total metal loss caused by internal corrosion may be subjected to pressure springs or composite material repair method installed by Type 'A' welding as specified in API 579-2, 4.2

Despite the fact that the raw materials used for repair are a long-term solution, it is recommended to replace the above-mentioned damaged part of the pipeline for safe and reliable cleaning of the main pipeline in future operational activities and diagnostic work.

Literature

1. API 579-1/ASME FFS-1, Fitness-For-Service, Third Edition.
2. Manual for Determining the Remaining Strength of Corroded Pipelines ASME B31G - 2012 (R2017).
3. Cosham, A, Hopkins. P, "The Effect of Dents In Pipelines – Guidance in the Pipeline Defect Assessment Manual", 2003.
4. Rosenfeld. M. J, Pepper. J.W, Leewis. K, Basis of the New Criteria in ASME B31.8 for Prioritization and Repair of Mechanical Damage, IPC02-27122, Proceedings of IPC 2002, International Pipeline Conference, American Society of Mechanical Engineers, Calgary, Alberta, Canada, 2002.

OPTIMIZATION OF THE PARAMETERS OF THE TECHNOLOGICAL PROCESS OF TRIMMING BOOK- JOURNAL BLOCKS

Ivanko Andrii

Ph.D., Associate professor at the
Department of Printing Machines and Automated Complexes,
Educational and Scientific Institute for Publishing and Printing,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Volchetskyi Mykhailo

Master student at the Department of Printing Machines and Automated Complexes,
Educational and Scientific Institute for Publishing and Printing,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Modern printing engineering sets itself the achievement of introducing brochure binding equipment into the composition of automated production lines [1]. This trend in the development of equipment for trimming book blocks generates a new concept: the creation of means for continuous trimming of book-journal blocks (BJB) [2-4].

In modern production lines for the manufacturing of book-journal blocks, to increase productivity, two or three three-knife machines installed in parallel are introduced, in which the blocks are trimmed not separately, but in bundle. However, trimming on such machines in lines is associated with significant technological and dynamic loads, which limits the speed capabilities of production lines.

Known methods of continuous trimming of book-journal blocks are such as trimming with a multi-blade tool or flat knives with vibrating motion. However, when treatment large format blocks, devices based on these methods have significant dimensions and are energy-intensive. The usage of separate disc knives is limited by the thickness of the blocks.

The task of this project is to investigate the optimal mechanical and technological parameters of the method of trimming book-journal blocks with disk knives with a crank-slider combined drive and to develop recommendations for the construction of trimming sections of production lines. The topic of the research is related to the fact that most machines of the continuous type use a disk milling cutter or a disk knife as a device for treatment the spine of book blocks. Both the first and the second have their disadvantages. They heat up very quickly, and as the speed parameters of the machines increase, the quality of the spine treatment significantly deteriorates, and the "single" (one knife) disk treatment tool dulls very quickly.

Combined rocker mechanisms are quite diverse. Therefore, it is possible to construct these structures with various related links and separate enforcement components. Consequently, to improve the technical characteristics of the trimming section, a combined rocker drive is used, which makes it possible to trim book blocks continuously (at the time of moving the semi-finished product).

Disc knives can be mounted in one row on the knife holder. Their rotation occurs due to the crank and lever drive. The necessary trajectory of the disc knives comparatively to the direction of transportation of the BJB is ensured. The combined drive combines rocker pairs with cranks and therefore the disk knives are given a programmable movement.

For example, by specifying the geometric parameters of the drive (in this case, the required length of the knife holder link: $L_H = \sqrt{x^2 + (y_i + 0,5 \cdot S_n)^2 - r^2}$, where x is the displacement of the slider comparatively to the specified axis; S_n – the stroke of the slider; r – the radius of the crank; y_i – the current coordinate) you can find the required stroke of the slider. Therefore, we use the dependency we need:

$$S_n = \sqrt{(L_H + r)^2 - x^2 - y_i} .$$

Optimum results of the technological process of trimming book blocks with disk knives having a crank-slider drive can be achieved due to:

- usage of disk trimming tools;
- trimming the book block from two sides, due to which the problem of trimming its edge sheets is solved;
- the combined drive used in the BJB trimming device (thereby improving the quality of the trimming plane and increasing the durability of the cutting tools);
- the direction and trajectory of movement of disk knives, which gradually change due to the location on the knife holder, and as a consequence it positively affects the power parameters of the combined drive;
- efforts that occur during the trimming period (efforts do not have time to reach significant values due to trimming the block into strips of negligible thickness);
- achievement of improved environmental working conditions, reduction of noise and harmful, fire-hazardous emissions of paper dust (compared to milling sections for treatment the spine of the BJB).

Due to the given trajectory of the trimming tools and the round shape of a separate disk knife, there is an important advantage in comparison with existing technologies. The disc knife edge has a tendency to be less active compared to traditional flat trimming tools.

Due to the given trajectory of the trimming tools and the round shape of a separate disk knife, there is an important advantage in comparison with existing technologies. The disc knife edge has a tendency to be less active compared to traditional flat trimming tools.

References:

1. Zenkin M. The analysis of printing equipment manufacturing / M. Zenkin, D. Makatora, A. Ivanko, A. Makatora. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Hradec Kralove, Czech Republic, 2022. Vol. 12, no. 2. P. 69–72.
2. Патент України № 119081. В26D 1/06. Пристрій для безупинного обрізування книжкових блоків / А. І. Іванко, С. Л. Панов – Заявл. 24.05.2017; Опубл. 25.04.2019. – Бюл. № 8, 2019. – 4 с.

3. Іванко А. І. Комбінований привод пристрою для обрізування книжково-журнальних блоків / А. І. Іванко, С. Л. Панов. Технологія і техніка друкарства / НТУУ «КПІ». Київ, 2017. Вип. 2(56). С. 74-81. [https://doi.org/10.20535/2077-7264.2\(56\).2017.102044](https://doi.org/10.20535/2077-7264.2(56).2017.102044).

4. Іванко А. І. Кривошипно-кулісний привод пристрою для обрізування книжкових блоків / А. І. Іванко, О. Ю. Гаваза // XXV Міжнарод. наук.-практ. конф. з пробл. вид.-полігр. галузі: тези доп., Київ 16 листоп. 2017 р. «УкрНДІСВД». – К., 2017. С. 41-43.

THE HEAT CONTROL OF A TURBOGENERATOR STATOR WINDING INSULATION

Khvalin Denys

Candidate of sciences (engineering), scientific secretary
Institute for Safety Problems of Nuclear Power Plants, NAS of Ukraine

For powerful turbogenerators the most important parameter determines the winding insulation life is, first of all, temperature. Electrophysical and mechanical parameters significantly affect the windings insulation life. If the influence of the latter parameters is less studied and their control is practically not carried out, then the windings temperature control is carried out continuously with the installation of temperature sensors depending on a turbogenerator type at almost every winding bar.

The dependence of turbogenerator insulation life on the temperature θ is known [1] and can be represented as:

$$T = e^{(A+B/(273+\theta))}, \quad (1)$$

where A , B are the constants depends on the insulation properties. Expression (1) is the «life formula» of insulation, which taking into account «life history» data can be specified in the operation process. Such «life formulas» can give in a general form using some approximation methods for determine or specify of approximation coefficients.

It is necessary to develop methodical means for temperature field definition along the all section of slot as the winding temperature sensors are only installed in possibility places. It should be emphasized that, as a rule, the maximum temperatures in the generator are not controlled. It is also important to develop methodical means and algorithms for winding residual life definition in real time of a certain point and fixed prediction period.

The first problem is solved on the basis of mathematical simulation for heat processes. At definite copper winding losses for a certain load condition the temperature field in section of winding bar can be found in the most approximate two-dimensional formulation when the steel temperature is set at the slot border. With specified calculation methods of steel losses this approximation may not have a place. Limit temperatures are experimental for well-equipped turbogenerators or calculated with help the other mathematical models.

The compound geometry of machine requires detailed calculation nodes when high load conditions. The use of triangular mesh or high-order elements in the finite element method allows makes this in the best way. The advantage of the finite element method is also the simplicity of boundary conditions install.

The interpretation of temperature function as a potential allows applying the basic equations of the finite element method and the general potential theory for calculation of stationary and non-stationary temperature fields [2, 3, 4].

When numerical calculation taken the following basic assumptions:

- the temperature field is plane-parallel;

- the homogeneous regions are isotropic, the thermo-physical characteristics of materials are independent on temperature;
- the heat conjugate on border interface of regions is ideal.

This turbogenerator type TGV-200 is well equipped with thermocouples and tested in many load conditions. The maximum temperature of winding bar insulation and the average maximum one for most critical zone in terms of aging and damage insulation were calculated for nine operating conditions of a generator with load and heat process parameters. This zone is decisive in determining the residual life.

Table 1 shows the temperature of cooling gas θ_{cg} in relation to which the excess temperature in the stator winding is determined, the average maximum temperature of isolation θ_{max} and its excess $\Delta\theta_{max}$.

Table 1

The temperature of cooling gas, the average maximum temperature of isolation and its excess

№ load	P , MW	Q , MVA _r	U_s , kV	I_s , kA	$\cos \varphi$	U_r , V	i_r , A	θ_{cg} , °C	θ_{max} , °C	$\Delta\theta_{max}$, °C	θ_i , °C
1	144	79,6	15,9	6,1	0,857	295	1421	34	70,4	36,4	33
2	142	46,3	15,67	5,5	0,95	251,5	1235	36	76,2	40,2	19,5
3	138	5,77	15,12	5,2	1,0	205,6	1024	34,5	82,5	48	19,5
4	138	-39	14,7	5,66	-0,985	171	848	35,5	99,3	63,8	30,2
5	158	6,8	15,45	5,92	~ 1,0	224	1110	33	92,1	59,1	24,4
6	157	-45,3	14,7	6,35	-0,965	187	929	37,25	117	79,8	23,5
7	185	106	16,65	7,56	0,845	379	1702	42	95,4	53,4	33,1
8	179	6,6	15,75	6,6	~ 1,0	245	1203	34	96,79	62,7	22,6
9	204	66	16	7,7	0,953	336,2	1549	42,5	109,6	67,1	31,5
10	206	118	16,65	8,48	0,845	417,4	1844	45	93,14	48,14	37
11	200	-55	15	7,977	-0,965	187	929	37,25	153	116	27
12	200	-83	14,7	8,5	-0,924	160	800	36	191	155	38

Using bulky mathematical software for the maximum temperature calculation at different load conditions of a turbogenerator in real time (with continuous control in operating conditions) is not quite convenient, so it is more advisable to obtain regressive dependences of the maximum temperature on the controlled parameters during the operate of generator. Such parameters are the load condition characteristics and the resistance thermometers signal installed in the stator winding and indirectly characterized its temperature. It is necessary that such regressive dependences can also be used for predict the maximum temperature of winding insulation in the stator end packets in the underexcitation load conditions of a turbogenerator with the maximum temperature of stator core [5, 6, 7]. The input in dependences of resistance thermometers readings will also to estimate the insulation maximum temperature value with heat defects of the core steel and the stator winding. Studies of parameters optimum choice by the criterion of minimum temperature variation in the underexcitation load conditions were made for determine of exact regressive dependences.

Some of regressive dependences obtained according to load condition data 6 (see Table 1) and the relative errors of calculated and experimental data for this load condition are as following:

$$\Delta\theta_{\max} = 55,23 - 4,29U_s - 6,01\cos\varphi + 0,6P - 0,101Q, \quad \delta = 21,2\%, \quad (2)$$

$$\Delta\theta_{\max} = 224,84 - 16,5U_s - 4,12\cos\varphi + 0,56P, \quad \delta = 17\%, \quad (3)$$

$$\Delta\theta_{\max} = 224,1 - 16,45U_s - 0,043Q + 0,55P, \quad \delta = 11,5\%, \quad (4)$$

$$\Delta\theta_{\max} = 85,59 - 3,7U_s - 2,03\cos\varphi - 58,41i_r + 11,86I_s + 0,68I_s^2, \quad \delta = 2,6\%. \quad (5)$$

It can be seen from the above dependences that the last is the most accurate for underexcitation load conditions with such control parameters: the stator load conditions, the stator and the rotor currents, and $\cos\varphi$. Taking into account this result the following regressive dependences for control and diagnostics of isolation state and its resource definition can be obtained:

$$\Delta\theta_{\max} = -18,12 - 0,61\Delta\theta_i + 29,96I_s - 0,45I_s^2 - 64,33i_r, \quad (6)$$

$$\Delta\theta_{\max} = -16,81 - 0,606\Delta\theta_i + 29,37I_s - 0,448I_s^2 - 64,44i_r - 0,066\Delta\theta_c, \quad (7)$$

where $\Delta\theta_s$ and $\Delta\theta_c$ – excess temperature of steel and copper by the regular control system of a turbogenerator, respectively.

The maximum relative error of dependence (6) for all load conditions not exceeds 3,5 %. For dependence (7) this value is slightly higher (5–7 %). That is, taking into account the resistance thermometers readings installed between the winding bars worsens the convergence of obtained regressive dependences. The coefficient at $\Delta\theta_c$ of dependence (7) is insignificant. This indicates that the load condition parameters and resistance thermometers readings installed at the slot bottom have a more influence on the maximum temperature for the present turbogenerator. This corresponds to the peculiarities of heat processes in such machines in the underexcitation load conditions.

Taking into account the method of resistance thermometers install at the slot bottom area (from the third packet of stator core end zone), it can be expected that their readings will not show the peculiarities of heat processes in end packets underload conditions of reactive power consumption (increase of heating with decrease of excitation current). This can also be seen from Table 1. The magnitude of resistance thermometers readings installed between the winding bars and at the slot bottom area is directly proportional to active power and stator current and almost does not respond to reactive power. Therefore, regressive dependences of type (6), (7) advisable to obtain only for load conditions of reactive power consumption. These dependences are as following:

$$\Delta\theta_{\max} = -72,51 - 1,61\Delta\theta_i + 27,23I_s - 2,9I_s^2 + 3,46\Delta\theta_c, \quad (8)$$

$$\Delta\theta_{\max} = 31,58 - 0,84\Delta\theta_i + 35,62I_s - 0,57I_s^2 - 85,3i_r - 49,87\cos\varphi. \quad (9)$$

These expressions allow predicting the readings $\Delta\theta_i$ i $\Delta\theta_c$ for the specified load conditions diapasons after $\Delta\theta_{\max}$ is found from (5). It is necessary to note the removal from a regression parameters number of current excitation makes significant the regression coefficient to θ_c .

It is possible to predict the maximum temperature for load conditions 11 and 12 (the reactive power consumption at nominal active power) using the obtained regressive dependences. It can be seen from Table 1 that for these load conditions the maximum temperature insulation exceeds the allowable value.

The resistance thermometers readings are as follows: for load 11: $\Delta\theta_i = 27$ °C, for load 12: $\Delta\theta_i = 38$ °C.

The resistance thermometers readings do not exceed 40 °C for all of these load conditions. The resistance thermometers do not respond at all to increase of insulation temperature in the end packets zone in the underexcitation load conditions. This causes the need for a specified temperature control of winding insulation on the basis of above methodical foundations.

On the basis of foregoing the following conclusion could be obtained:

– the reliability for residual life definition of generator stator windings insulation is higher when the calculated value of the maximum temperature is taken as the insulation temperature.

References:

1. Kuchynskyi K. A., Kramarskyi V. A., Hvalin D. I., Mystetskyi V. A. (2020). Residual life and heat control of a turbogenerator stator winding insulation. *East European Scientific Journal*, 2 (54), 63-66.
2. Vlasenko T. S., Hvalin D. I., Mystetskyi V. A. (2019). Complex mathematical simulation of physical processes in powerful generator. *East European Scientific Journal*, 4 (44), 22-30.
3. Kensytskyi O. H., Hvalin D. I., Kobzar K. O. (2019). The mathematical model of coupling calculation the electromagnetic field and heats of end zone powerful turbogenerator. *Energetika. Proc. CIS Higher Educ. Inst. and Power Eng. Assoc.*, 62 (1), 37-46. (Rus.)
4. Hvalin D. I., Kensytskyi O. H., Kobzar K. O. (2021). Simulation of electromagnetic field of a powerful electrical machine. *Energetika. Proc. CIS Higher Educ. Inst. and Power Eng. Assoc.*, 64 (2), 130-142. (Rus.)
5. Kensytskyi O. G., Kramarskyi V. A., Kobzar K. O., Hvalin D. I. (2018). Study of efficiency the design of a stator core end zone turbogenerator. *Pratsi Instytutu elektrodynamiky Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy*, (50), 56-62. (Ukr.)
6. Kensytskyi O. G., Kramarskyi V. A., Kobzar K. O., Hvalin D. I. (2018). Study of distribution the electromagnetic field and temperature in a stator core end zone of turbogenerator. *Pratsi Instytutu elektrodynamiky Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy*, (51), 47-53. (Ukr.)
7. Kensytskyi O. G., Hvalin D. I. (2018). The end zone turbogenerator electromagnetic field for changes the reactive load. *Tekhnichna Elektrodynamika*, (1), 62-68. (Ukr.)

INFORMATION SECURITY BREACH INCIDENT PROCESSING MODULE OF ISMS

Nosan Bohdan,
student of NAU, Master's degree
National Aviation University

Gulak Natalia,
Ph.D., associate professor
National Aviation University

Minimizing the risk to information and protecting it.

In my opinion, the protection of personal information and information that should be available only to a certain category of people is very important in today's world. For example: information used by enterprises, state institutions, etc. The security of this data is important because unauthorized access to it can lead to critical consequences. Therefore, it is very important to ensure maximum protection of this information and minimize the risk of its leakage.

The danger can be different. It can be divided into several categories: abduction, alteration, destruction.

In the most common cases, threats manifest themselves in the form of: criminal activity, surveillance of sources, interception of electric, magnetic, electromagnetic fields, electric signals and radioactive radiation, disruption of work due to malfunction of equipment for collecting, processing, storing and transmitting information and unexpected errors of users or service providers personnel, the influence of strong electromagnetic and electrical industrial and natural disturbances.

Necessary actions to ensure the integrity of information.

It is possible to propose to develop an algorithm for effective protection of information. First of all, you need to understand what threats there may be. Therefore, it is necessary to analyze them in advance in order to understand how they can harm, in what ways and what exactly needs to be done in order to avoid these threats.

The first thing to understand is the level of information protection at the moment and the possibilities of improving this protection. Based on this, we can already understand which module will need to be developed to improve information protection. And one of the most important is threat analysis, which must be done all the time, because threats can change and modernize.

Problems that can be encountered during protection.

The main problems that arise with the security of information transmission in computer networks can be divided into the following:

– Interception of information - the integrity of the information is preserved, but its confidentiality is violated;

- Modification of information - the original message is changed or completely replaced by another and sent to the addressee;
- Changing the authorship of information. This problem can have serious consequences.

At present, one of the key areas of information security in multi-industry companies is the achievement of maximum synergy and consolidation in SMIB. Given this, the logical step would be to improve the following areas:

- increasing the efficiency of IS services in a vertically integrated multi-industry company and building a fail-safe response system to IS events;
- implementation of a comprehensive system of measures to reduce IS threats;
- bringing to uniform standards the models of interaction between the IT services of the Group's divisions, as well as a clearer division of their responsibilities within the vertical of SMIB, building a clear system of mutual accountability.

At the same time, a number of main directions are highlighted in which the automation and consolidation of SMIB processes takes place, among which one of the most important is improving the quality and efficiency of IS services.

For this purpose, uniform standards, forms and methods of work are being introduced within the framework of SMIB, employees of IS services are given the opportunity for operational interaction and expert support with maximum transparency of SMIB work. This is the approach to the construction of SMB currently used in the world's leading standards in the field of information security.

The article discusses the problems and reasons of information threats and their avoidance and improvement of security systems.

References:

1. Buldakova T.I. Neural network protection of automated systems resources from unauthorized access
2. Yarochkin V.I. Security of information systems // V. I. Yarochkin, Moscow: Os, 2015 — 320 p.
3. Gorbatov B.C., Kondratieva T.A. Information Security. Fundamentals of legal protection // V.S. Gorbatov, M.: MEPhI, 2015 - 320 p.

IMPLEMENTATION OF A BINARY ELECTRIC GENERATING PLANT FOR UTILIZATION OF BOILERS FLUE GASES HEAT OF MUNICIPAL POWER INDUSTRY

Senetskyi Oleksandr

Doctor of Technical Sciences, Senior Researcher,
Senior Researcher of the Department of Optimization of Processes and Designs of
Turbomachines
A. N. Podgorny Institute of Mechanical Engineering Problems of the NAS of
Ukraine,
Associate Professor of the department of alternative power engineering and electrical
engineering
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Senetska Daria

Leading Engineer of the Department of Optimization of Processes and Designs of
Turbomachines
A. N. Podgorny Institute of Mechanical Engineering Problems of the NAS of Ukraine

An increase in the cost of primary energy resources requires solving the problem of increasing the efficiency of their use [1]. A significant potential of thermal energy, which is discharged into the environment and irretrievably lost, is possessed by flue gases from boilers of municipal boiler houses. An analysis of the state of this problem in Ukraine and Europe indicates a significant potential for the introduction of appropriate energy-saving measures. The discharge of flue gases with a significant thermal potential into the atmosphere causes a harmful effect on the environment and increases the consumption for the generation of thermal energy [2]. It is well known that flue gases (5 – 12 %) are the main component of boiler heat losses [3]. Lowering the temperature by 12 – 16 °C allows increasing the efficiency by ~1 %.

One of the solutions for increasing the efficiency of using fuel heat is the utilization of flue gas heat by implementing closed steam turbine cycles on different working fluids, the so-called organic Rankine cycles [4]. The main parameters in choosing the layout, power, and calculation of the thermal scheme of the energy unit are the parameters of the heat source. When solving this problem, these are the flue gases of the hot water boiler (flow rate, temperature, etc.). For this problem, the combustion products are natural gas [5].

Conducting scientific research is based on the use of a scientifically based methodology for choosing thermal schemes for turbine cycles and working fluids for thermodynamic cycles. This makes it possible to purposefully determine the consumption and parametric characteristics of the main energy flows, select the main and auxiliary equipment, and more [4]. That is, depending on the potential of secondary energy resources, it is rational to approach increasing the energy efficiency of energy generating facilities in Ukraine.

During the study, a rather difficult optimization problem was formulated and solved (the “useful” electric power of the energy unit $N_{el,p}$ is used as the aim function) [4]. Calculations and the search for a rational solution are carried out using a software package developed at the A. N. Podgorny Institute of Mechanical Engineering Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine [4].

Two- and three-circuit thermal schemes were formed, and calculations were made for 50 energy unit variants. The possibilities of using 9 variants of working fluids for its implementation were analyzed. Calculations of thermal schemes were made at fixed efficiency of turbines and pumps.

The results of the study showed that the dependence of the efficiency of generating electric energy η_e and electric power $N_{el,p}$ on the steam temperature t_{water} in front of the turbine is not linear and has an extremum (Fig. 1).

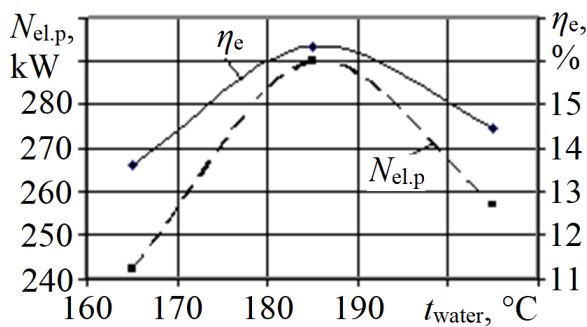

Figure 1. Dependence $N_{el,p}$ on t_{water} for the thermal scheme of a three-circuit energy unit with working fluids Water / R-600a / R-600a

As a result, the choice was made on a two-circuit thermal scheme with the working fluid in the first circuit Water (its control points 1-2-3-4-5-6-7-10), in the second (a-b-c-d-e) with the working fluid R-600a (Fig. 2). The characteristics of the 2nd circuit in most cases do not change since the exhaust temperature of the steam turbine does not exceed 110°C . Therefore, it is not possible to increase the temperature upstream of the 2nd circuit turbine. The power of this installation can be regulated only by increasing the flow rate of the working fluid in the secondary circuit.

Computational studies have shown that low flow rates of working fluids in the circuits significantly affect the efficiency of turbines (associated with the design features of the turbines flow paths). Appropriate adjustments of the initial conditions in the computational studies of thermal schemes of installations have been carried out. The results of the obtained electrical power are shown in Fig. 3.

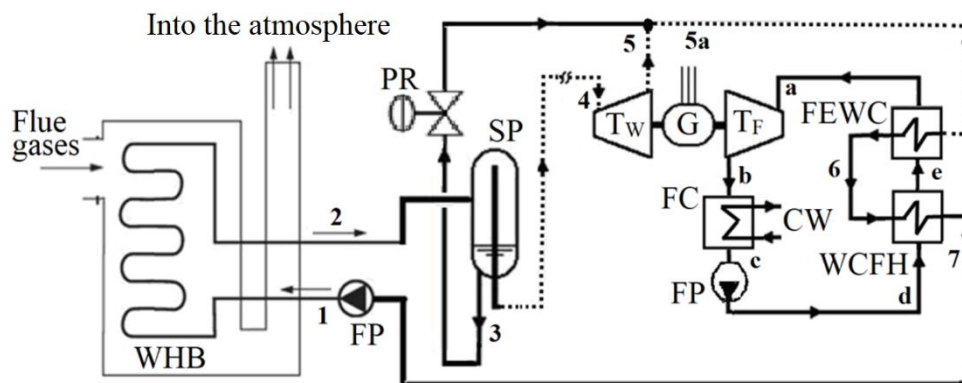

Figure 2. Improved two-circuit thermal scheme of a utilization power generating plant:

WHB – waste-heat boiler for heating water with flue gases; SP – separator;
 T_W , T_F – turbines: water, freon; G – generator of the corresponding circuit; FEWC, WCFH, FC – heat exchangers of the corresponding circuits: freon evaporation and water steam condensation, water cooling and freon heating, freon condensation with circulating water CW; FP – feed pump; CW – cooling water; PR – pressure regulator

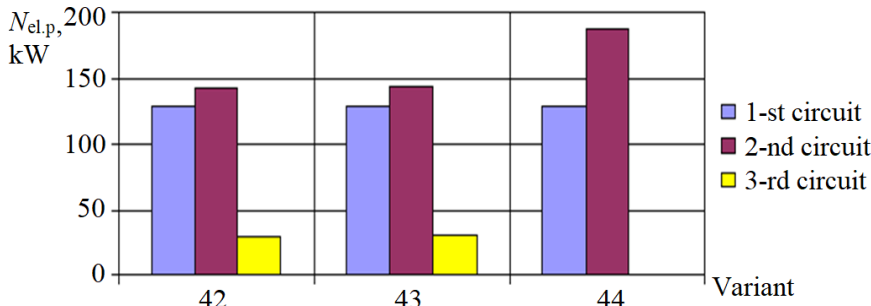

Figure 3. Electric power of the circuits' turbines, considering the actual efficiency of the flow paths

An analysis of the three-circuit and two-circuit (Fig. 2) thermal schemes shows that the amount of equipment in the thermal scheme of a two-circuit installation is 5 units less. At the same time, a two-circuit installation is inferior to a three-circuit one in terms of “useful” power (Fig. 3).

Since the gain in power and the presence of the third circuit leads to an increase in capital investments, the variant of a two-circuit energy unit was chosen.

After the layout of the thermal scheme of the energy unit, the compilation of its heat balances and the determination of the thermal power of the heat exchange equipment and turbines, the weight and size characteristics of the heat exchangers were assessed [4, 6]. It was found that the total mass of the heat exchangers is ~41 tons. It should be noted that the hydraulic resistance of the heat exchangers is quite small, so it was neglected in the calculations.

Computational studies were carried out to determine the geometric and flow characteristics of turbines on the corresponding working fluids. It is proposed to install turbines on one shaft (Fig. 2) with a rotation frequency of 25 thousand revolutions per minute (RPM). For the steam turbine, a six-stage axial flow path has been developed, and for the R-600a turbine, a single-stage radial-axial design of the flow path has been developed.

Conclusions

The research results have shown that the thermodynamic efficiency of the turbine cycle depends on the thermal potential of the waste heat, the thermodynamic properties of the working fluids and the coefficient of conversion of thermal energy into electrical energy.

Computational studies of a binary thermal scheme for a source of waste heat with a temperature of 280 °C and a flue gas flow rate of 10 kg/s showed that it is rational to use Water for the 1st circuit, and R-600a for the 2nd circuit. This will make it possible to obtain a useful electrical power of ~290.8 kW with an electrical efficiency of the thermodynamic cycle of 16.35 % and reduce the flue gas temperature to 131 °C. The

results of assessing the weight and size characteristics of heat exchange equipment showed that its specific weight is ~150 kg per 1 kW of electric power.

The primary development of turbine designs for the primary and secondary circuits has been completed. Depending on the degree of expansion and consumption of the working fluid, the appropriate type of flow paths was selected, and their geometry was evaluated. The efficiency of the turbine with a partial supply is: 65 % on Water, 74 % on R-600a.

The presented results are an example of a preliminary assessment of the characteristics of the main equipment of a waste power generating plant, the thermal scheme of which may be typical for such sources of waste heat energy. But for each case, it is necessary to carry out clarifying computational studies.

References

1. Dudley B. *BP Energy Outlook 2017* / B. Dudley. London, United Kingdom, June 2018. 102 p.
2. Christodoulides P., Agathokleous R., Aresti L., Kalogirou S.A., Tassou S.A. and Florides G.A. Waste Heat Recovery Technologies Revisited with Emphasis on New Solutions, Including Heat Pipes, and Case Studies. *Energies* 2022, 15, 384.
3. Todkar Rajendra N., Chaudhari P. E., Shirsat U. M. Waste heat recovery to increase boiler efficiency using bagasse as fuel. *International Journal of Mechanical Engineering and Technology (IJMET)*, V. 5, I. 2, February (2014), pp. 115–121.
4. Сенецький О.В. *Науково-методологічні основи енергозбереження на базі турбоустановок малої потужності при утилізації вторинних енергетичних ресурсів*: дис. ... докт. техн. наук: 05.05.16 / О.В. Сенецький; [Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова]. Харків, 2020. 406 с.
5. Равич М. Б. *Топливо и эффективность его использования*. Наука. 1971. 358 с.
6. Rydalina N., Antonova E., Akhmetova I., Plyashenko S., Afanaseva O., Bianco V. and Fedyukhin A. Analysis of the Efficiency of Using Heat Exchangers with Porous Inserts in Heat and Gas Supply Systems. *Energies*, 2020, 13, 5854.

APPROACH TO THE CONSTRUCTION OF THE STUDENT'S INDIVIDUAL STUDY PLAN

Tsymbalisty Artur

Master's degree, department of computer sciences
West Ukrainian National University

Krepych Svitlana,

PhD., Associate professor of the department of computer science
West Ukrainian National University

Spivak Iryna,

PhD., Associate professor of the department of computer science
West Ukrainian National University

Higher education in various countries has developed rapidly over time. Given the events of recent years in the world, in particular with the spread of the COVID-19 pandemic, there is an urgent need to improve distance education. Considering the realities of today's Ukrainians, education was also forced to stand on the rails of "war" and adapt to new challenges. In order to improve the education of their students, universities began to change the teaching methodology, select a convenient number of subjects and derive the optimal study time for each discipline.

Consider the education system of the United States of America. Higher education institutions in this country have a very flexible curriculum. You can choose the time when you want to study, evening or morning, choose the form of study, and there is even a "university without walls", and most importantly - the choice of disciplines according to your own wishes.

To choose elective subjects, a student must earn a certain number of credits to be able to choose a subject from the list. However, subordination in the proportionality of professional and freely chosen disciplines should be observed, in order to develop the professional quality of the specialist.

If we consider the system of higher education in Germany, we will notice certain differences. In German educational institutions, there is a new education system that allows you to study at home. However, this is not the last mission of this product. Thanks to the Stud.ip software system, students have the opportunity through their personal account to view pairs online and lecture recordings, the opportunity to choose their own study schedule and contact teachers directly.

The method of choosing disciplines in this country is implemented through a personalized university office, where a student will be able to choose not only the set of disciplines he wants to study, but also teachers, lecturers, personally draw up a schedule of classes and communicate with potential employers.

This methodology is somewhat similar to modern Ukraine, but one step ahead due to the selection of educational personnel. In the United States of America, there is no

such possibility, but the method of creating a specialist of a narrow profile is very necessary nowadays, so educational loans are one of the best solutions for solving this problem.

Speaking for Ukraine, the scheme here is quite simple. Students choose the disciplines they like from the selected list.

As in any university, there is a list of professional disciplines that must be read in the course, as well as optional professional and free cycles. The last two - students choose the subjects they liked and which they would like to learn during the next course.

The main disadvantage of such a choice, as well as any choice in general, remains the possibility of choosing the "wrong" discipline from the point of view of the student's mental abilities and "missing" the chance to develop those skills that are the best [1-3].

Therefore, the goal of the work is the development of automatic selection of professional selective disciplines from the general curriculum and the construction of an individual curriculum of the student, by analyzing his previous success.

So, let's now move on to the main idea of implementing the algorithm for building an individual student plan. As you know, at the university there are disciplines of a professional direction, which are necessarily included in the curriculum, and elective ones, which the student chooses on his own. To combine the student's previous success and the choice of further disciplines, it is proposed to develop a system of interconnection of professional and elective disciplines due to the percentage ratio. These percentages will be calculated from the student's overall performance in the completed course.

For a visual perception, with the help of Figures 1 and 2, we will present a tabular and graphical presentation of the specified interrelationship of disciplines for first-year students when choosing disciplines for the second year.

№	Coefficients	Elective disciplines								Discipline	
		DC	WP	DST	NM	CL	BID	EG	EFSD		
Professional disciplines	FP	0	0,4	0,1	0	0	0	0	0	Digital circuitry	DC
	OOP	0	0,5	0,4	0	0	0,2	0	0	Web programming	WP
	FSE	0	0,1	0,5	0,2	0	0,5	0,9	0,3	Basics of Smart technologies	DST
	CA	0,3	0	0	0	0,8	0,2	0	0	Numerical Methods	NM
	DM	0,2	0	0	0,8	0,2	0	0,1	0,7	Computer logic	CL
	Ph	0,5	0	0	0	0	0,1	0	0	Basics of interaction design	BID
										Engineering graphics	EG
	Total		1	1	1	1	1	1	1	1	Economic foundations of software development
										Fundamentals of programming	FP
										Object-oriented programming	OOP
										Fundamentals of software engineering	FSE
										Computer architecture	CA
										Discrete Math	DM
										Physics	Ph

Figure 1. Coefficients of dependence of disciplines in the first year

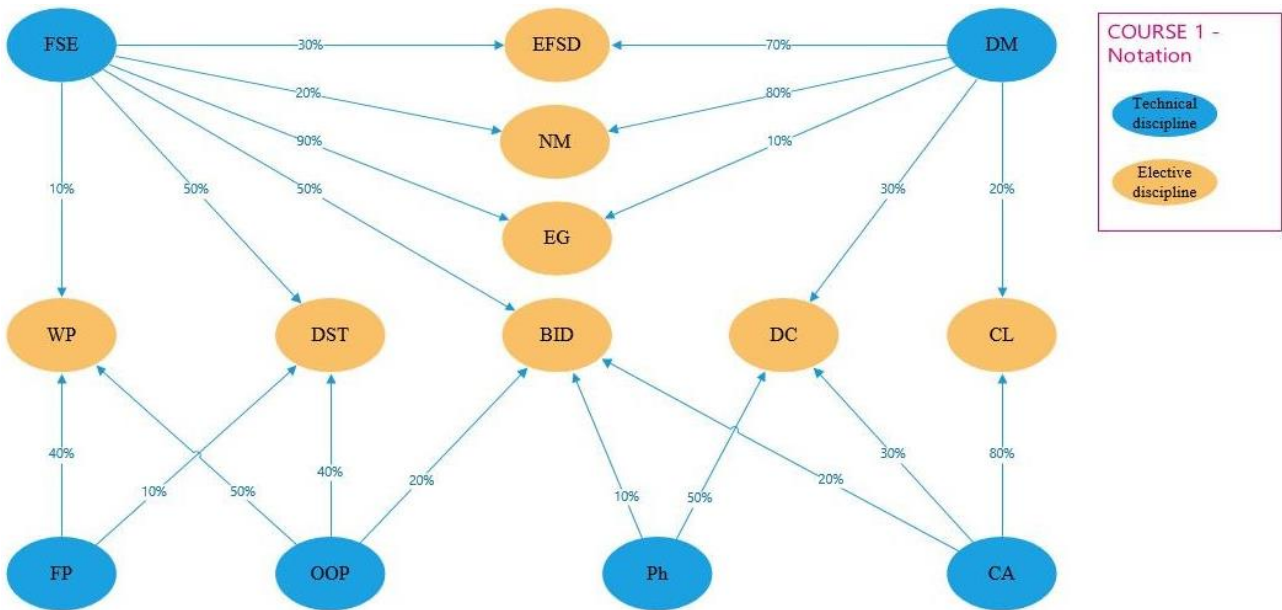

Figure 2. Dependency graph in the first course

To illustrate the idea, let's present an example of automatic selection of two elective subjects for a student for the second year of his studies, as shown in Figure 3.

I	Avramenko Oleksiy	Mark	DC	WP	DST	NM	CL	BID	EG	EFSD
Professional disciplines	FP	95	0	38	9,5	0	0	0	0	0
	OOP	96	0	48	38,4	0	0	19,2	0	0
	FSE	92	0	9,2	46	18,4	0	46	82,8	27,6
	CA	90	27	0	0	0	72	18	0	0
	DM	85	17	0	0	68	17	0	8,5	59,5
	Ph	85	42,5	0	0	0	0	8,5	0	0
Total			86.5	95.2	93.9	86.4	89	91.7	91.3	87.1

Figure 3. Success of a conditional student in the first year

Let's do a little analysis of the proposed approach. So, during the first year, the student passed 6 subjects of the professional cycle of training and received the corresponding grades ("Grades" column). To choose which 2 of the proposed 8 disciplines will suit him best, we need to multiply the results of the student's success by the weighting coefficients of subjects that have an impact on one or another selective discipline. So, as we can see from the table, the best predicted result of the student will be in such courses as: Web programming and Fundamentals of smart technologies. Let's consider a partial graph that shows how this student received optional subjects for the next course - Figure 4.

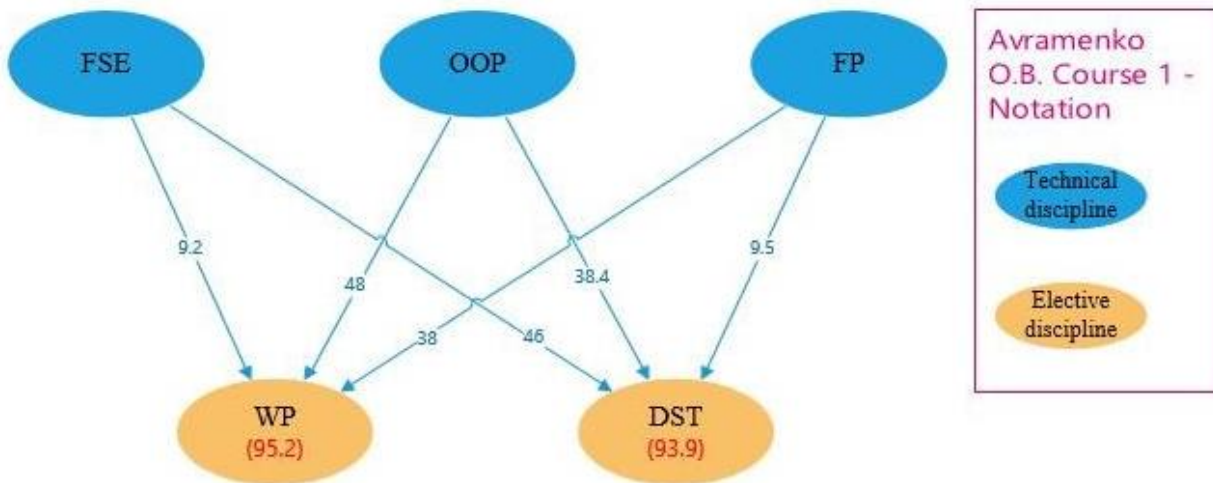

Figure 4. Partial graph of a conditional first-year student

In a similar way, calculations will be made for the selection of a certain number of optional disciplines for the following years as well - for the third year, both normative disciplines of the professional course of the second year of study and elective ones will be taken into account [4]. Electives in the full offered number will participate in the percentage ratio for the next choice of disciplines. For example, if in the first year there was a choice of 8 elective subjects, then all 8 of them will be taken into account for the next year. If the discipline was selected last year, like Web Programming and Fundamentals of Start-up Technologies, then they will add their score to the calculation, in case the discipline was not selected, it will simply give 0.

References:

1. Крепич С.Я. Якість програмного забезпечення та тестування: базовий курс. Навчальний посібник / С.Я. Крепич, І.Я. Співак// Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2020. – 478с.
2. Шарапов О.Д., Терехов Л.Л., Сиднев С.П. Системный анализ. – К.: Вища школа, 2003.
3. Крепич С.Я. Програмний комплекс оцінювання функціональної придатності пристроїв при заданих допустимих значеннях вихідних характеристик та допусків на параметри їх елементів / Сучасні комп'ютерні інформаційні технології: Матеріали V Всеукраїнської школи-семінару молодих вчених і студентів АСІТ'2015. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – С. 23-25.
4. Крепич С.Я. Моделирование та забезпечення функціональної придатності статичних систем методами аналізу інтервальних даних. – Львів, 2016. – 166с.

METHOD FOR GENERATING THE FEATURE VECTOR OF UNSTRUCTURED INFORMATION OBJECTS

Udovenko Serhii,
Ph.D., Professor
Kharkiv National University of Economics

Zatkhey Volodymyr,
Ph.D., Associate Professor
Kharkiv National University of Economics

Teslenko Oleg,
Ph.D., Associate Professor
Kharkiv National University of Economics

In modern information systems, large arrays of structured and unstructured data are processed. In this case, the problem of searching and selecting the necessary information from unstructured arrays containing graphic, multimedia and other data often arises.

To improve the accuracy of describing unstructured objects of the same type, it is advisable to consider the problem of their reduction to a single structural form. In this case, it is necessary to provide for the possibility of determining the information proximity of the encoded representations of information objects. In particular, the task of searching and comparing partially matching data in formalized representations of the same type of graphic objects (images) is relevant.

Obviously, the method for evaluating the complete or partial similarity of images should be based on extracting their essential properties and constructing signatures based on them, which are used later to compare pairs of images. Each pair always includes an image from the collection and a sample image, similar to which the user is trying to find. The result of the comparison is a value called visual similarity (sometimes thematic proximity) of images. From the point of view of information retrieval, this assessment, performed by an expert, will be content relevance, and calculated in the system - formal relevance.

Distinctive features of intelligent image analysis systems are: the ability to extract essential information from the existing set of features; the ability to learn and generalize knowledge in order to apply them in new situations; restoration and analysis of events based on incomplete information about them; the ability to define goals and formulate action plans for the system to achieve those goals.

The formation of fuzzy queries to databases (DB) of the same type of images is a promising task in modern information processing systems. Fuzzy clustering methods, in contrast to precise methods (for example, Kohonen neural networks), allow the same object (image) to belong to several clusters at the same time, but with varying degrees of certainty.

In particular, for fuzzy self-organization of graphic objects, the c-means algorithm and its generalization in the form of the Gustafson-Kessel algorithm are widely used [1].

Certain sets (vectors) of features can be used to describe the same type of graphic objects (for example, fingerprint images). At the same time, the identification of such objects implies the need for multiple comparison of the sequences of their features.

Consider an approach to the formation of a feature vector of graphic information objects using the so-called weighted editorial graphs [2].

When solving practical problems of searching and comparing objects in a database of similar images, situations often arise of partial loss of some features (for example, due to an excess or insufficient amount of printing ink or other objective and subjective reasons).

In particular, when identifying fingerprint images, the expert may have an incomplete feature vector characterizing the fingerprint image, which will be stored in the corresponding database.

Classical methods of comparing the information characteristics of graphic objects of the same type in this case cannot give the expected accuracy of the search. Thus, it is necessary to move to the area of inaccurate (approximate) matching and alignment of sequences when searching for information in the database of feature vectors of compared images.

At the same time, the generated feature vector should allow storing in the database only partial information about graphic objects that is necessary for searching and identifying. This allows you to reduce the search time for objects and reduce the requirements for the amount of allocated memory when storing data for each of the analyzed objects. Let us introduce a number of notations used to formalize the proposed feature generation method:

P – set of all signs ($P=\{p_1, \dots, p_f\}$);

M – many quantitative characteristics of features ($M=\{m_1, \dots, m_{f1}\}$);

Z_i – a set of qualitative characteristics for each of the considered features ($Z_i = \{o_1, \dots, o_n\}$);

$i = 1, \dots, n$; n – the number of qualitative characteristics of each feature.

Let us form a complete feature vector, which we will use in the future to identify images of the same type. The image T_k (for $k=1, \dots, l$; where l is the number of images) will describe the feature vector:

$$S_k = \{P_k, M_k, z_1, \dots, z_n\}. \quad (1)$$

The resulting vector will be stored in the database to identify the analyzed images of the same type.

To quantify the complete or partial coincidence of feature sequences (for the corresponding feature vector), we introduce the concept of edit distance between such sequences.

Let's consider an example of an inaccurate comparison of two feature vectors containing a certain set of characteristics of the compared images.

To search for the “closest” feature vector, we will use the concepts of editing operations:

- insertion of a value into the feature vector (notation: i , by analogy with inserting a character into a string);
- deletion of a value from the feature vector (designation: d);
- replacement (replace) of the value in the feature vector (designation: r);
- coincidence (match) of the values of the analyzed feature vectors (designation: m).

To find the edit distance, we use the dynamic programming method in terms of a weighted edit graph.

Let vectors S_1 and S_2 be given, containing n and m features, respectively.

A weighted editorial graph has $(n+1) \times (m+1)$ vertices labeled with disjoint pairs (i, j) ($0 \leq i \leq n, 0 \leq j \leq m, i \neq j$).

In the identification problem, the edit graph contains an arc from each vertex (i, j) to each of the vertices $(i, j+1)$, $(i+1, j)$ и $(i+1, j+1)$ if these vertices exist. The weights of the first two arcs are 1, the weight of the third (diagonal) arc is $t(i+1, j+1)$. The weight of each arbitrary arc is 1 (except for two zero-weight arcs). On fig. 1 shows an example of an editorial graph for sequences P_1, P_2, P_3 и P^1_1, P^1_2, P^1_3 . Zero-weight arcs are marked here at the intersection of P_1 and P^1_2 , P_2 and P^1_3 .

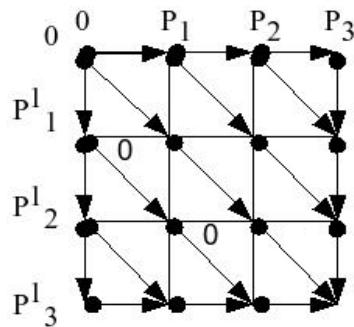

Figure 1. Editorial graph example

The main property of an editorial graph is that any shortest path (whose total weight is minimal) from the initial vertex $(0, 0)$ to the destination vertex (n, m) defines an editorial prescription with a minimum number of operations. Thus, any shortest path determines the global alignment of the minimum total weight.

It should also be noted that when solving the matching problem, arbitrary weights, costs or scores (score) assigned to each editorial operation, including the matching operation, will be used.

Thus any inclusion or deletion has a weight denoted by d , a replacement has a weight r , and a match has a weight e (which is usually small compared to other weights and can often be set to zero).

Consider the general case of calculating the operationally weighted edit distance:

Let $D(i, j)$ be the minimum of the total weight of edit operations that take $S_1[1, \dots, i]$ to $S_2[1, \dots, j]$. We use the notation $t(i, j)$ to combine the substitution and equality operations: $t(i, j)$ is equal to e if $S_1(i) = S_2(j)$ and r otherwise. Now the basic conditions will be:

$$D(i, 0) = i \times d,$$

$$D(j,0) = j \times d.$$

The general recurrence relation has the following form:

$$D(i, j) = \min\{D(i, j-1) + d, D(i-1, j) + d, D(i-1, j-1) + t(i, j)\}. \quad (2)$$

Note that the operation-weighted edit distance problem can also be represented and solved as the shortest path problem on a weighted edit graph in which the weights of the arcs naturally correspond to the weights of the edit operations.

Conclusions. The described method of searching and comparing the feature vectors of unstructured information objects stored in the database makes it possible to solve the problem of evaluating the partial similarity of images of the same type, which determines the practical significance of the results obtained. The advantages of the method include an increase in the speed of searching for information in the database and a decrease in the requirements for the amount of allocated memory when storing data for each of the analyzed images of the same type.

The proposed method allows you to operate not only with complete images of graphic objects, but also with their fragments.

In order to expand the prospects for the application of this method, in the future it is planned to conduct research on the problem of finding the closest image feature vectors, in which not only the number of available features, but also the values of the features themselves may differ.

References:

1. Udovenko S., Chala L., Kushvid E. The method of matching text-graphic fragments in electronic documents according to hybrid criteria (2019) *Bionics of intelligence*. № 1 (92). – P. 71 – 76.

2. Tanyansky S., Malkov Y. Organization of requests to distributed data by means of logical programming (2010) *Bionics of intelligence*. № 1 (72). – P.118 – 121.

MATHEMATICAL ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF THE USE OF A COPPER SUBSTRATE-WITNESS ON THE STRESS-STRAIN STATE OF A PLATE PROCESSED BY A DYNAMIC COMPONENT OF ELECTRODYNAMIC TREATMENT

Ustymenko Pavlo,

PhD student

Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

Sydorenko Yuriy,

Dr. Eng. Sc., prof.

Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

To reduce the impact of residual stresses on the performance of structures, methods of stress-strain state (SSS) adjustment are used by means of thermal, dynamic, electrical influence or their combinations. This work considered one of these methods, namely dynamic treatment [1] as a component of electrodynamic treatment (EDT) [2] of materials. This dynamic treatment is an impact treatment of the surface of a part or connection by a copper impactor moving with a certain speed value, and after their interaction forms the necessary plastic deformations and, as a result, the necessary changes in the SSS. At the same time, using such point impacts, in addition to changing the SSS, also reduces the working cross-section of the connection, for example, a weld of two sheets, which in turn negatively affects the strength of the connection. To reduce the impact of this accompanying effect of dynamic processing, thin-walled copper substrate-witness pads are used, which absorb part of the impactor's kinetic energy and, as a result, protect the surfaces of the parts (joints) being processed.

Thus, the purpose of this work is to evaluate the influence of the use of a copper substrate-witness on the SSS of a plate made of aluminum alloy AMg6, which is dynamically treated by an impactor accelerated to a speed of 10 m/s.

Design scheme of the process of impact interaction of two bodies (plate and impactor) in the form of a two-dimensional axisymmetric model in two versions with and without a substrate-witness is presented in Fig. 1.

The calculation was carried out using the finite element method using the ANSYS/LS-DYNA software.

The behavior of the materials of the plate, substrate and impactor was described by an ideal elastic-plastic rheological model of the material, which in the material library of the selected software complex has the name "PLASTIC-KINEMATIC".

As a result of the calculation, when comparing the obtained dimensions of dents on the front surface of the plate, it can be noted that the use of a copper substrate-witness with a thickness of 1 mm reduces the depth of the dent by 18% and increases the radius of the dent by 9%.

If we consider the stressed state, then the distribution of the stress component σ_x has an almost identical distribution, unlike the component σ_y . (Fig. 2). In both cases, a compressive stress zone is formed on the back surface of the plate with the extreme values located on the axis of symmetry. The formation of tensile stresses with values up to 30MPa in the form of a small strip extending from the outer perimeter of the dent towards the rear surface at an angle of 45...50 degrees is also common. with gradual distance from the axis of symmetry. If we compare the maximum values of the component σ_y in the respective zones in the case of using the substrate-witness and without it, it can be noted that the use of the substrate-witness increases the compressive stress by 25% in the first zone and reduces the tensile stress in the second zone by almost an order of magnitude.

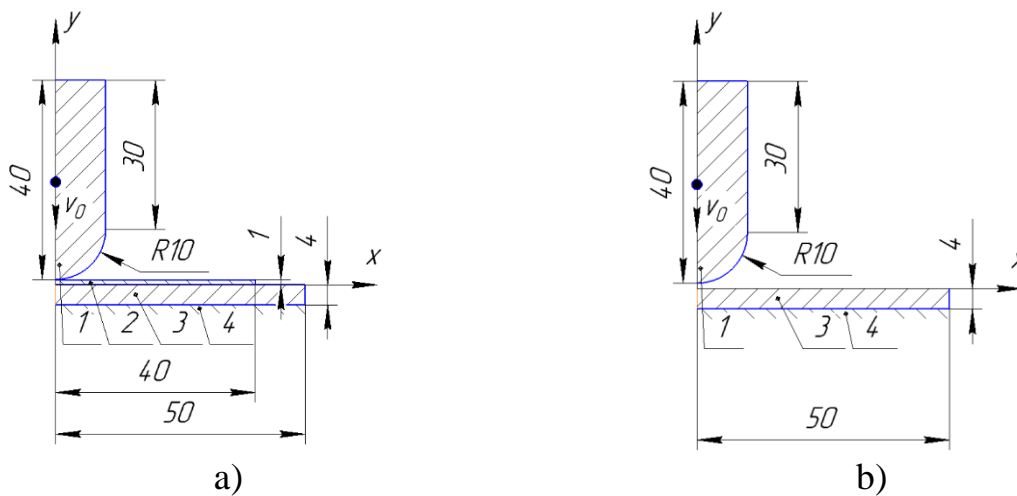

Figure 1. Design scheme of the impact interaction process of a dynamically processed plate and an impactor with the use (a) and without the use (b) of a substrate-witness:

1 – impactor, 2 – substrate-witness, 3 – plate, 4 – work table

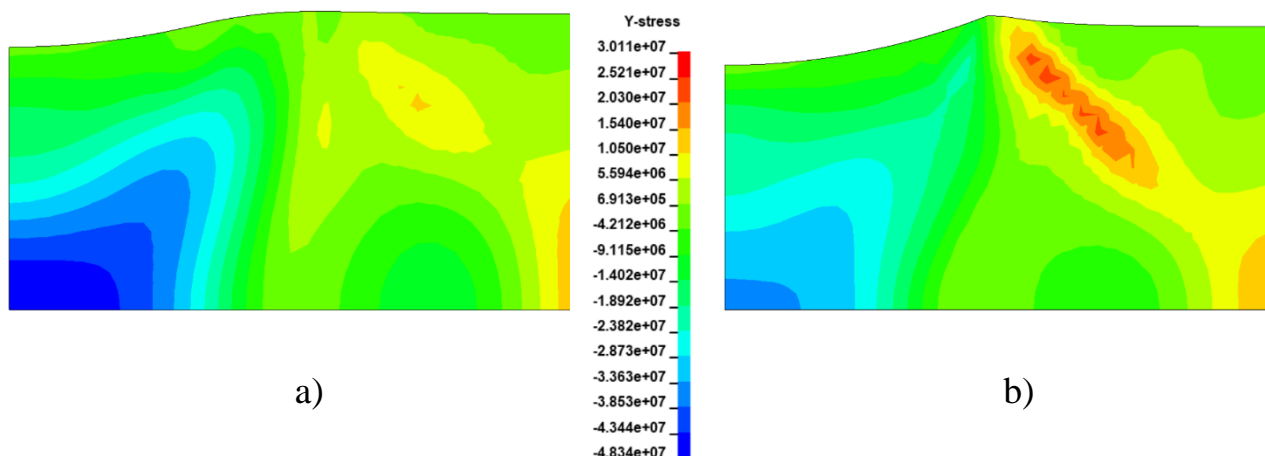

Figure 2. Distribution of residual stress components σ_y in the plate after impact treatment with (a) and without (b) the use of a substrate-witness

As a result, it was established that the use of a 1 mm thick substrate-witness:
 1) reduces the depth of the dent in the plate to 20%;

- 2) the stress component σ_x has an almost identical distribution;
- 3) increases the compressive stress σ_y by 25% along the impact line on the rear surface of the plate and reduces the tensile stress σ_y by almost an order of magnitude in the zone located around the dent perimeter.

References:

1. Lobanov, L.M., Pashchyn, M.O., Mykhodui, O.L., Sydorenko, Y.M. Effect of the Indenting Electrode Impact on the Stress-Strain State of an AMg6 Alloy on Electrodynamic Treatment // *Strength of Materials*. – 2017. – Vol. 49(3). – PP.369-380.
2. Markashova, L.I., Pashchin, N.A., Berdnikova, E.N., Mikhodui, O.L., Sidorenko, Y.M. Influence of Impulsive Electric Current on the Fine Structure of Amg6 Aluminum Alloy Subjected to Electrodynamic Treatment // *Materials Science*. – 2018. – Vol. 54(1). – PP. 82-87
3. Lobanov, L. M., Pashchyn, M. O., Mikhodui, O. L., Goncharov, P. V., Sydorenko, Yu. M., Ustymenko, P. R. Influence of the Accompanying Heating on the Efficiency of Electrodynamic Treatment of AMg6 Aluminum Alloy Welded Joints // *Strength of Materials*. – 2021. Vol. 53, PP 222–226 (2021) <https://doi.org/10.1007/s11223-021-00278-y>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА ПРИ НАБУТТІ СТАТУСУ АВТОРИЗОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ОПЕРАТОРА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНИХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ

Лебідь Вікторія Вікторівна,

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних перевезень та митного контролю
Національний транспортний університет

Крамаревська Любов

магістрант кафедри міжнародних перевезень та митного контролю
Національний транспортний університет

У країнах з розвинутою економікою одним з основних завдань є удосконалення процесу транспортних перевезень, а відтак і пришвидшення здійснення митних формальностей. В Україні кількість підприємств, що займаються організацією та доставкою вантажів в міжнародному сполученні є досить великою. Також все більше з'являється підприємств, що набувають статусу авторизованого економічного оператора (АЕО), що в свою чергу дає підприємству можливість користуватися перевагами та спеціальними спрощеннями при митному оформленні товарів. На сьогодні є важливим дослідження діяльності підприємства в статусі авторизованого економічного оператора та можливостей його розвитку для покращення здійснення митних формальностей.

Сучасний бізнес щодо розвитку логістики не може розглядати себе окремо від його найважливіших складових, а саме підприємства-резидента, що виконує будь-яку роль в міжнародному ланцюзі постачання товарів. Це - виробники, експортери, імпортери, митні представники, перевізники, експедитори, утримувачі складу. Власне саме такі підприємства відповідно до вимог Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів» можуть отримати авторизацію АЕО та набути статус авторизованого економічного оператора (АЕО) [1].

Варто зазначити, що станом на червень 2020 року на обліку в митних органах перебуває понад 133 тис. суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які підпадають під дію регулювання. З них близько 49 тис. здійснювали зовнішньоекономічну діяльність у 2019 році. Згідно з митною статистикою у 2019 році було оформлено 4 561,4 тис. митних декларацій (з яких 999 тис. (21%) – на вивезення, 3091,1 тис. (76%) – на ввезення), при цьому здійснювали митні формальності з товарами 49 тис. осіб. З огляду на зазначене, середня кількість оформлених митних декларацій на одну особу становить 93 митні декларації на

рік, з яких 20 МД – на вивезення та 71 МД – на ввезення. Проведені дослідження показують, що отримання авторизації АЕО дозволить підприємству скоротити часові та матеріальні витрати орієнтовно до 30 відсотків. І як наслідок, середній розмір економії часу підприємства, що отримає авторизацію АЕО та б отримає дозвіл на застосування спеціального спрощення «самостійне накладення пломб спеціального типу», становитиме 2 184 годин на рік [2].

Варто зазначити, що результати громадського моніторингу роботи Вінницької регіональної митниці 2021 році демонструють достатньо низький рівень поінформованості щодо впровадження інституту авторизованих економічних операторів (за результатами проведеного опитування підприємств 40% таких, які взагалі не цікавилися інформацією про впровадження інституту АЕО в Україні) [3]. Однак митні брокери, які є безпосередніми учасниками при здійсненні митних формальностей у аналітичному звіті зазначили, що ознайомлені про можливість отримати статус АЕО, але не всі митні представники розуміють як його отримати. Таким чином, справедливо стверджувати, що на сьогодні є відсутність на ринку кваліфікованих спеціалістів для роботи з АЕО-С та АЕО-Б.

Підприємства ж можуть самостійно обрати тип авторизації або можуть одночасно мати авторизації обох типів: про надання права на застосування спеціальних спрощень (АЕО-С) та про підтвердження безпеки та надійності (АЕО-Б). Авторизація АЕО-С або АЕО-Б, за умови, що її дія не зупинена або така авторизація не анульована, є підтвердженням відповідності підприємства певним критеріям [4]. Таким чином визнання статусу АЕО українських компаній митними органами інших країн означатиме, що країни ЄС мають довірливі відносини до українських компаній на ряду з європейськими. У такому випадку, основними перевагами таких підприємств є: зниження рівня ризику під час переміщення товарів, випуск товарів за місцезнаходженням підприємства, спрощення процедури декларування. Також згідно з Конвенцією про процедуру спільного транзиту (NCTS) митні служби країн-учасниць мають змогу обмінюватись даними, що в свою чергу дозволяє митним органам контролювати товари на всіх етапах перевезення. Підприємство-АЕО може отримати транзитні спрощення майже автоматично, для отримання авторизації АЕО-С має підтвердити лише один критерій.

Процедура здійснення митних формальностей для компаній, що перебувають в статусі АЕО є значно простішою та безпечнішою, через відповідальну та добре налагоджену роботу з митними органами. Процес митного оформлення вантажів підприємств-АЕО передбачає: наявність попередньої митної декларації (МД); МД для випуску; випуск у митний режим. На відміну від стандартного переліку документів, що складається ще з гарантії, повного пакету терміналу збору даних, митного огляду, оплати митних платежів та ін.

На основі проведених досліджень доходимо висновку, що після набуття статусу авторизованого економічного оператора підприємством, що здійснює міжнародні перевезення, значно спрощується процес виконання митного

оформлення, що забезпечує в свою чергу пришвидшення доставки вантажу. Невід'ємною частиною є відповідність підприємства усім критеріям, тільки після цього компанія може вільно користуватись спрощеннями, покращити ефективність роботи з митними органами та роботи підприємства в цілому.

Список літератури:

1. Стаття 12 Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів». 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-IX#Text>

2. Семінар «Напередодні змін. Запровадження в Україні режиму спільного транзиту (NCTS) та Програми Авторизованого економічного оператора (АЕО)». 2021р. <http://www.qdpro.com.ua/uk/news/minfin-ta-derzhmitsluzhba-okreslili-novi-mozhливosti-dlya-biznesu-vid-zaprovadzhennya-mitnih>

3. Аналітичний звіт моніторингу роботи Вінницької регіональної митниці у 2021 році. 2021. http://www.ier.com.ua/files/Projects/2021/1706tfd/SFERO_ANALIT-ZVIT_final_2021.pdf

4. Деякі питання функціонування авторизованих економічних операторів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 № 665. Офіційний вісник України. 2020. № 63. Ст. 2044.

5. Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо деяких питань виконання глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 15 серпня 2022 р. № 2510-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2510-20#Text>

ОПТИМІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДТРИМАННЯ ПЛАСТОВОГО ТИСКУ З ВИКОРИСТАННЯМ СУХОГО ГАЗУ

Матківський Сергій Васильович,
Ph.D., начальник відділу поглибленого аналізу родовищ
Акціонерне товариство «Укргазвидобування»,
УКРАЇНА

Матїшин Лілія Ігорівна,
Ph.D., доцент, доцент кафедри
видобування нафти і газу, (ІФНТУНГ)
УКРАЇНА

Вступ. Розробка газоконденсатних родовищ переважно здійснюється на природному режимі виснаження пластової енергії. Складність розробки родовищ пов'язана з явищем ретроградної конденсації пластового флюїду при зниженні пластового тиску нижче тиску початку конденсації, що призводить до збільшення втрат конденсату в пласті та, відповідно, зменшення вмісту важких вуглеводнів у видобувній газоконденсатній суміші [1-2].

Вуглеводні, що випали в пласті зазвичай залишаються нерухомими в порах протягом усього періоду розробки родовища. Однак, насичення порового простору випавшим конденсатом обумовлює зменшення фазової проникності по газу та, відповідно, і продуктивності видобувних свердловин [3].

Коефіцієнт конденсатовилучення при розробці газоконденсатних родовищ на режимі виснаження становить 13-40 % [4-5].

Низький ступінь вилучення вуглеводнів порівняно з досягнутим світовим рівнем свідчить про наявність значного потенціалу щодо нарощування власного видобутку вуглеводнів в Україні та великих перспектив щодо впровадження на існуючих виснажених нафтогазових родовищах нових технологій підвищення вуглеводневилучення.

Мета роботи. Дослідження впливу тиску початку нагнітання сухого газу на ефективність технології підтримання пластового тиску при розробці газоконденсатних родовищ із значними запасами конденсату.

Результати та обговорення. Підвищення вуглеводневіддачі газоконденсатних родовищ в умовах, ускладнених ретроградними втратами вуглеводнів в процесі виснаження, можливе за рахунок впровадження вторинних технологій розробки. Найбільш відомими технологіями розробки газоконденсатних родовищ, які забезпечують значно вищі кінцеві коефіцієнти вилучення конденсату порівняно з розробкою на виснаження є сайклінг-процес та інші технології підтримання пластового тиску [1-2, 5-6].

Перспективним напрямом підвищення вуглеводневилучення газоконденсатних покладів може бути їх витіснення вуглеводневими (сухий газ),

неуглеводневими газами (азот, діоксид вуглецю, димові газы, тощо) та впровадження технологій водогазової репресії (послідовне нагнітання рідких і газоподібних агентів) [7-10].

Дослідження з оптимізації технології нагнітання сухого газу в газоконденсатний поклад проведено на основі неоднорідної цифрової тривимірної моделі газоконденсатного покладу.

Концептуальна модель газоконденсатного покладу наведена на рисунку 1.

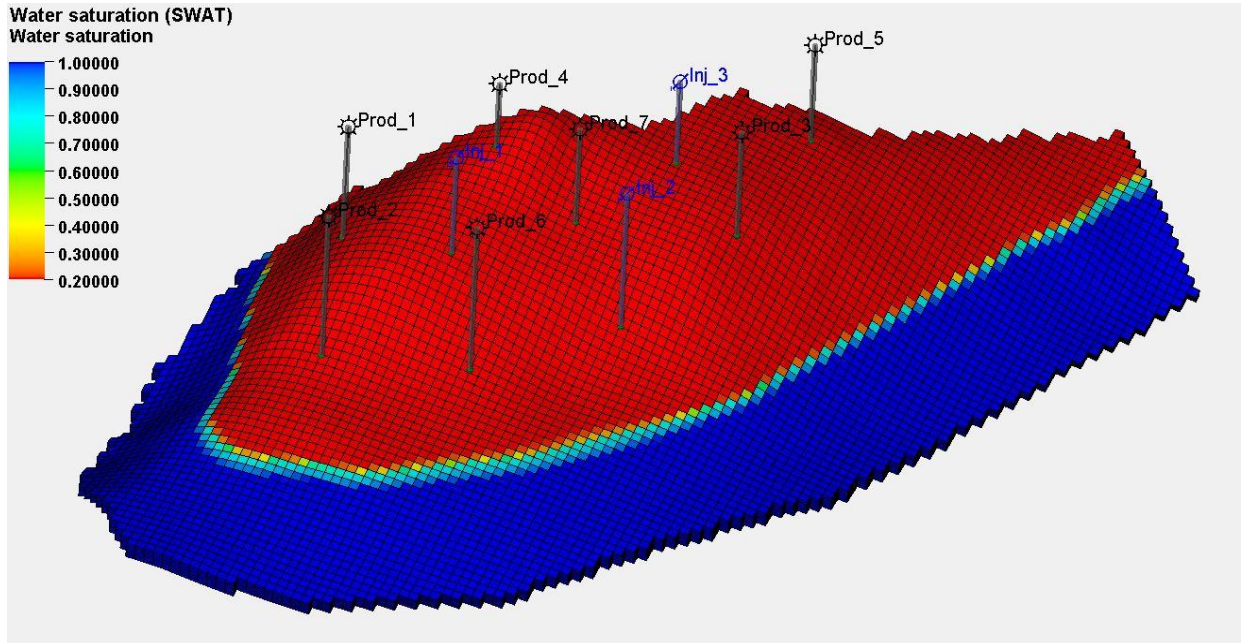

Рисунок 1 - Концептуальна тривимірна модель газоконденсатного покладу

Розрахунки технологічних показників розробки газоконденсатного покладу проведено для різного тиску початку нагнітання сухого газу в газоконденсатний поклад. Відношення тиску початку нагнітання до початкового пластового тиску становить 1; 0,8; 0,6; 0,4; 0,2.

Для врахування фазових перетворень пластових вуглеводневих систем створено композиційну PVT модель [11-12].

Результати проведених досліджень свідчать про те, що завдяки впровадженню технології нагнітання сухого газу в пласт підтримується пластовий тиск на вищому рівні порівняно з варіантом розробки на виснаження.

Динаміка пластового тиску від тиску початку нагнітання сухого газу в поклад та при розробці на виснаження наведена на рисунку 2.

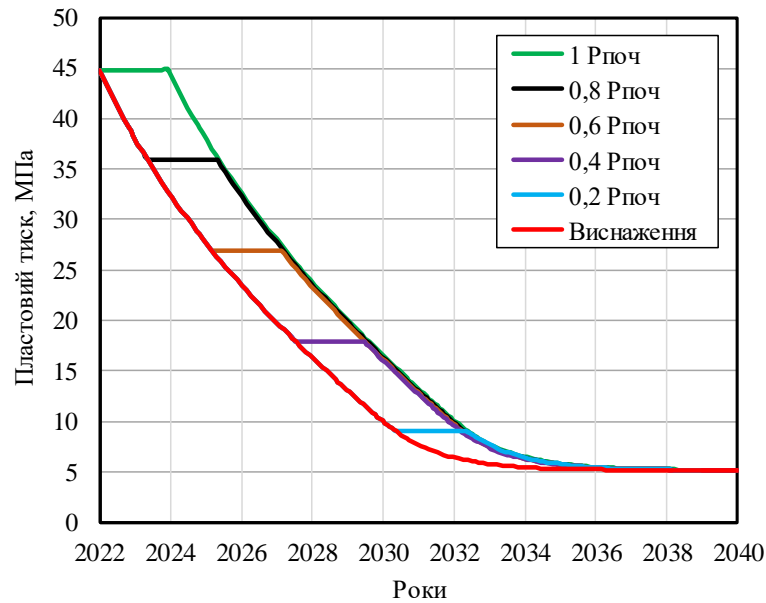

Рисунок 2 – Динаміка пластового тиску від тиску початку нагнітання сухого газу в поклад та при розробці на виснаження

За результатами моделювання встановлено, що завдяки підтриманню пластового тиску на вищому рівні забезпечується стабільна робота видобувних свердловин протягом тривалішого періоду розробки покладу. Також результати досліджень свідчать, що у випадку нагнітання сухого газу в поклад забезпечується додатковий видобуток конденсату.

На основі результатів проведених досліджень здійснено розрахунок прогнозних коефіцієнтів вилучення конденсату. Результати проведених розрахунків наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Результати розрахунків коефіцієнта вилучення конденсату

Тиск початку нагнітання ($P_n/P_{поч}$)	Коефіцієнт вилучення конденсату, %		
	Виснаження	Нагнітання	Δ
1	37,64	46,14	8,50
0,8	37,64	44,57	6,93
0,6	37,64	43,03	5,39
0,4	37,64	41,79	4,15
0,2	37,64	39,99	2,35

Результати проведених досліджень свідчать про те, що прогнозний коефіцієнт вилучення конденсату збільшується в залежності від тиску початку нагнітання сухого газу в продуктивний поклад на: 1 $P_{поч}$ – 8,50 %; 0,8 $P_{поч}$ – 6,93 %; 0,6 $P_{поч}$ – 5,39 %; 0,4 $P_{поч}$ – 4,15 %; 0,2 $P_{поч}$ – 2,35 %.

Залежність приросту прогнозного коефіцієнта вилучення конденсату від тиску початку нагнітання сухого газу наведено на рисунку 3.

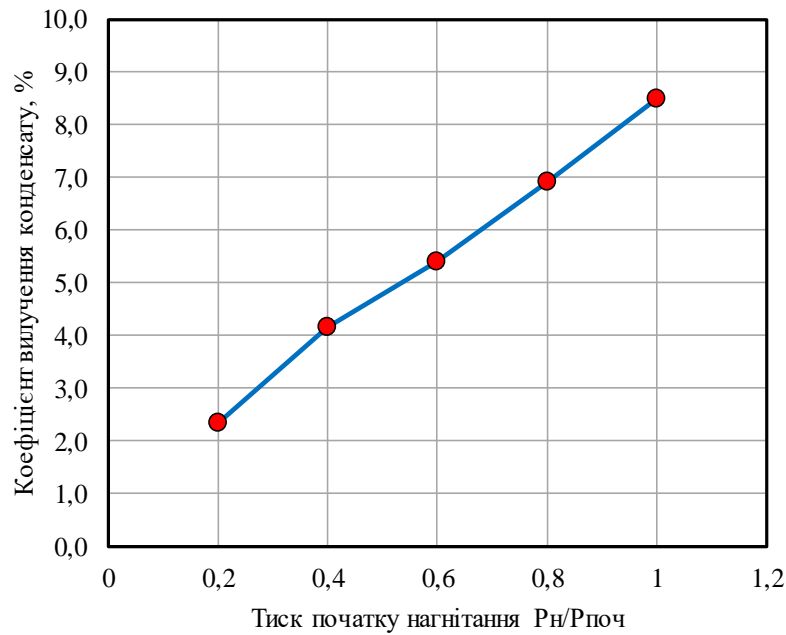

Рисунок 3 – Залежність приросту прогнозного коефіцієнта вилучення конденсату від тиску початку нагнітання сухого газу

За результатами обробки розрахункових даних встановлено оптимальне значення тиску початку нагнітання сухого газу в газоконденсатний поклад, яке становить $0,842 P_{поч}$. Прогнозний коефіцієнт вилучення конденсату для наведеного оптимального значення тривалості періоду нагнітання сухого газу збільшується на 7,26 % порівняно з розробкою на виснаження.

Висновки. Використовуючи інструменти цифрового моделювання проведено дослідження з підвищення кінцевого вуглеводневилучення газоконденсатних родовищ із значними запасами конденсату.

Результатами проведених досліджень свідчать про високу технологічну ефективність впровадження технології підтримання пластового тиску з використанням сухого газу. Завдяки впровадженню досліджуваної технології забезпечується додатковий видобуток конденсату та підвищуються кінцеві коефіцієнти вуглеводневилучення.

На основі результатів моделювання встановлено оптимальне значення тиску початку нагнітання сухого газу в поклад, яке становить $0,842 P_{поч}$.

Впровадження сучасних технологій підтримання пластового тиску має стратегічне значення в умовах значного дефіциту вуглеводневої сировини в Україні.

Література

1. Burachok O., Kondrat O., Matkivskiy S. (2020). Investigation of the efficiency of gas condensate reservoirs waterflooding at different stages of development. Global Trends, Challenges and Horizons. Dnipro. Ukraine. P. 1-11. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202123001010>
2. Davidovskiy A., Abramochkin S., Lopatina N. (2017) Multiphase Gas-Condensate Metering Tests with Individual Fluid Properties Model (Russian). Society of Petroleum Engineers. <https://doi.org/10.2118/187753-RU>

3. Bikman Ye (2021). Forecasting Hydrocarbon Production at Gas Condensate Fields Considering Phase Transformations of Reservoir Systems. SPE Eastern Europe Subsurface Conference. Kyiv. Ukraine. <https://doi.org/10.2118/208562-MS>
4. Кондрат Р.М. Газоконденсатоотдача пластов. М.: Недра. 1992. 255 с.
5. Meng X., Yu Y., Sheng J., Watson M. (2015) An Experimental Study on Huff-n-Puff Gas Injection to Enhance Condensate Recovery in Shale Gas Reservoirs. Unconventional Resources Technology Conference, 20-22 July, San Antonio, Texas, USA. <https://doi.org/10.15530/URTEC-2015-2153322>
6. Burachok O., Kondrat O., Matkivskyi S., Pershyn D. (2021). Comparative Evaluation of Gas-Condensate Enhanced Recovery Methods for Deep Ukrainian Reservoirs: Synthetic Case Study. Europec featured at 82nd EAGE Conference and Exhibition, Amsterdam. The Netherlands. <https://doi.org/10.2118/205149-MS>
7. Matkivskyi S., Kondrat O. (2021). The influence of nitrogen injection duration at the initial gas-water contact on the gas recovery factor. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. № 1(6 (109), Pp. 77–84. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.224244>
8. Matkivskyi S., Kondrat O. (2021). Studying the influence of the carbon dioxide injection period duration on the gas recovery factor during the gas condensate fields development under water drive. Mining of Mineral Deposits. Volume 15. Issue 2. Pp. 95-101. <https://doi.org/10.33271/mining15.02.095>
9. Taber J.J., Martin F.D., Seright R.S. (1997). EOR Screening Criteria Revisited – Part 2: Applications and Impact of Oil Prices. SPE Reservoir Engineering, August. Pp. 199-205. <https://doi.org/10.2118/39234-PA>
10. Salem Al Attas (2014). Safe Execution of a World Class EGR Facility in Abu Dhabi – The Elixir Mirfa Project. International Petroleum Technology Conference. Doha. Qatar. <https://doi.org/10.2523/IPTC-17627-MS>
11. Бурачок, О. В., Першин, Д. В., Матківський, С. В., Кондрат, О. Р. (2020). Дослідження межі застосування PVT-моделі “чорної нафти” для моделювання газоконденсатних покладів. Мінеральні ресурси України. №(2). С. 43-48. <https://doi.org/10.31996/mru.2020.2.43-48>
12. Whitson C.H. Phase Behavior / C.H. Whitson, M.R. Brule. – Richardson, Texas, 2000. –240 p. (SPE Monograph Series, Volume 20).

ПРОБЛЕМИ УТИЛІЗАЦІЇ МЕТАНУ НА ШАХТАХ УКРАЇНИ

Перов Микола

Науковий співробітник

Інститут загальної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

Макаров Віталій

Кандидат технічних наук, завідувач відділу оптимізації розвитку паливних баз

Інститут загальної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

Каплін Микола

Кандидат технічних наук, провідний науковий співробітник

Інститут загальної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

Широко застосованим активним способом керування виділенням метану в гірничі виробки є дегазація – комплекс технологічних процесів, спрямованих на попередження виділення метану в атмосферу гірничих виробок шляхом його вилучення, уловлювання та ізольованого відводу по врубах шахтної дегазаційної системи, нейтралізація та зв'язування метану у вугленосній товщі.

Дегазація передбачається у випадках, коли з пласта або виробленого простору видаляється більше 2 м³/хв метану на тонких пластах, більше 3 м³/хв – на пластах середньої потужності, а засобами вентиляції неможливо забезпечити вміст метану в повітрі у межах встановлених норм [1].

Дегазація шахтного повітря ще до початку окупації частини Донбасу, провадилась на 92-х видобувних ділянках 44-х шахт України, при цьому навантаження на шахти, що використовують дегазацію, становлять близько 100 тис. т/доб. В таблиці 1 наведено дані про стан дегазації найбільш багатогазових шахт України.

Таблиця 1
Багатогазові шахти України

Шахта	Метано-виділення, м ³ /хв	Відведення метану, м ³ /хв	Концентрація метану у суміші, %	Кількість дільниць, од.	Рівень дегазації, %
Південнодонбаська-1	27,9	3,7	24	1	0,13
Південнодонбаська-3	70,5	6,71	25	2	0,09
ім. О.О. Скочинського	47,72	11,9	26	3	0,25
ім. Калініна	86,14	6,7	25	1	0,08
ім. Бажанова	76	30,85	42	4	0,4
Холодна Балка	53,05	28,41	65	3	0,54
ім. Леніна	26	2,83	17	1	0,11

Чайкине	43,5	7,45	29	2	0,17
ім. Кірова	35,57	12,5	22	2	0,35
Ясиновська-Глибока	33,75	3,06	25	1	0,09
Покровське	207,8	32,5	28	5	0,16
Добропільська	20,49	1,7	4	1	0,08
Алмазна	25,93	8,1	33	2	0,3
Білицька	10,8	5,3	25	1	0,49
Білозірська	31,8	10,9	27	2	0,34
ім. О.Г. Стаханова	65,46	16,59	25	3	0,23
ім. Гагаріна	23,4	1	3	1	0,04
ім. 17 Партз'їзду	34,64	8,75	28	2	0,25
Зоря	46,27	2,5	26	1	0,05

Метою дослідження є визначення проблем утилізації метану на шахтах України, визначення напрямів використання метаноповітряної суміші в економіці України та визначення шляхів скорочення викидів шахтного метану за пріоритетними технологіями його утилізації.

Тільки ті вугільні родовища, які за геологічною будовою мають структури зі скупченнями вільних газів (антиклинальні і купольні структури, флексурні складки – свого роду газові «пастки»), легко піддаються попередній дегазації з вилученням значної кількості метану. Таку геологічну будову мають вугільні родовища Південного і Західного Донбасу, Червоноармійського, Лисичанського, Міллеровського гірничопромислових районів.

З ресурсів шахтного метану Україна займає четверте місце в світі. Остання їх оцінка складає 12 трлн м³, що в 3–3,5 рази перевищує запаси природного газу [2].

За оцінками українських фахівців ресурси метану, сорбованого у вугільних пластах потужністю більше 0,3 м, які залягають на глибині 500–1800 м складають від 1400 до 2500 млрд м³. Ресурси метану вугільних пластів геологопромислових районів Донбасу приведені в таблиці 2.

Таблиця 2
Ресурси метану вугільних пластів

Геологопромислові райони	Кількість вугільних пластів	Ресурси метану, млрд м ³
Красноармійський	33	231,3
Донецько-Макіївський	59	202,1
Центральний	46	84,8
Торезсько-Сніжнянський	39	37,5
Лисичанський	25	22,5
Луганський	39	47,5
Алмазно-Марьєвський	53	81,2
Краснодонський	24	56,2
Боково-Хрустальський	31	40,1
Селезнівський	32	51,9

Перспективними для попередньої дегазації визначені 12 купольних і антиклинальних геологічних структур на семи резервних ділянках Південного Донбасу, де за попередніми розвіданими даними міститься біля 33 млрд м³ метану.

Продуктивність пробурених з поверхні свердловин при паралельній дегазації становила від 42,8 до 200 м³/добу, при попередній дегазації – до 2590 м³/добу [3]. Характерною рисою вилучених газів була висока концентрація горючих вуглеводнів – від 91 до 98 %. Це підтвердило, що метан вугільних родовищ Донбасу є високоякісним енергоресурсом.

Зараз на шахтних котельнях використовується усього біля 80 млн м³ газу на рік, а 180 млн м³ спалюється в факелах [4]. Найефективнішим методом використання газу вугільних шарів є використання його як моторного палива для газотурбінних або газодизельних електроагрегатів з утилізацією тепла. При річному об'ємі каптованого газу більш 600 млн. м³ добовий видобуток метану складає 1600–1700 тис. м³, що дозволить забезпечити сумарну електричну потужність силових установок до 260 МВт, теплових установок – 240 Гкал/год.

Для вироблення електроенергії з використанням шахтного газу можливо використовувати автономні електростанції та газогенераторні установки. При установці додаткового обладнання це устаткування може виробляти і теплову енергію. Для підвищення безпеки і збільшення тепловіддачі згорання до шахтного газу додається природний газ до концентрації 40 %. Тепловіддача природного газу 8700 ккал/м³, шахтного газу – 4000–6500 ккал/м³.

Утилізацію кондиційного метану при недостатньому або такому, що коливається, дебіті можна здійснювати шляхом сумісного спалювання з твердим паливом (високозольне вугілля або промпродукт).

Останнім часом внаслідок значного зростання вартості електроенергії виросла економічна ефективність міні-ТЕС в Україні. Проте у зв'язку з великими питомими і експлуатаційними витратами через ТЕС можна утилізувати максимум 70–80 % СН₄, а залишок (змінну об'ємну частину шахтного метану) доцільно утилізувати через екологічні факельні установки. Якщо є проблеми із збутом електроенергії в нічний час, що вже спостерігається в окремих вугільних районах, то кількість утилизованого через факельні установки газу доцільно збільшити.

При незначному (25–80 %) вмісті метану в шахтному газі, при стабільному високому дебіті у разі знаходження дегазаційних свердловин в безпосередній близькості від споживачів, його можливо використовувати для вироблення теплової енергії шляхом спалювання метану в котельнях населених пунктів, у разі відсутності в безпосередній близькості споживачів теплової енергії, його можливо утилізувати шляхом спалювання в шахтних котельнях.

Світовий та вітчизняний досвід свідчать про те, що метан вугільних родовищ є високоякісним, екологічно чистим і конкурентоспроможним енергоносієм. На даний час в Україні є реальні передумови і конкретні напрацювання для практичного вирішення проблеми вилучення і утилізації шахтного метану.

В умовах України можна рекомендувати починати утилізацію метану з екологічних факельних установок і котельних, калориферів, сушарок при збагачувальних фабриках. З підвищенням надійності каптажу шахтного газу з концентрацією більше 30 % доцільно вводити в роботу міні-ТЕС. Для вироблення електроенергії з використання шахтного газу можливо використовувати автономні електростанції та газогенераторні установки. Для підвищення безпеки і збільшення тепловіддачі згорання до шахтного газу додається природний газ до концентрації 40 %. Найбільш перспективним напрямом утилізації некондиційного шахтного метану є розбавлення його до концентрації в суміші 2,5 % і пряме спалювання її в спеціально обладнаних топках.

Якщо виходити тільки з доходу на 1 м³/хв метану, утилізованого за різних технологій, то перше місце займають когенераційні установки (міні-ТЕС). Проте з урахуванням експлуатаційних витрат і інвестицій, які при міні-ТЕС в 5–8 разів більше, ніж для котельних і факельних установок, ефективність когенерації знижується.

Інвестування коштів в проекти спільного впровадження повинно відбуватися по наступній схемі: інвестор вкладає засоби в модернізацію або заміну устаткування для видобування і утилізації метану з шахти; з метану отримується електрична і теплова енергія; отримана енергія реалізується шахті для задоволення її потреб; одиниці скорочення викидів продаються згідно з механізмами Кіотського протоколу; дохід розподіляється відповідно до укладених договорів.

Список літератури:

1. Щехурдин В.К. Горное дело / В.К. Щехурдин, В.И. Несмотряев, П.И. Федоренко. – М. : Недра, 1987. – 440 с.
2. Техніко-економічне обґрунтування для Програми утилізації шахтного метану в Луганській області шляхом застосування механізмів Кіотського Протоколу. [Текст] – Луганськ, 2008. – 393 с.
3. Исследования, разработка технологии и промышленное использование метана углегазовых месторождений Донбасса [Текст] / В.В. Пудак, В.В. Конарев, А.Д. Алексеев [и др.] // Уголь Украины. – 1996. – №10-11. – С. 68-71.
4. Булат А.Ф. Перспективы создания энергетических комплексов на базе угледобывающих предприятий / А.Ф. Булат, И.Ф. Чемерис // Уголь Украины. – 2006. – №2. – С. 3-6.

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ МЕТОДІВ ДІАГНОСТУВАННЯ АСИНХРОННОГО ЕЛЕКТРОПРИВОДУ

Потапенко Микола Валентинович

к.т.н., доцент кафедри енергетики і автоматики
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м.Бережани, Україна

Шаршонь Віталій Любомирович

асистент кафедри енергетики і автоматики
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м.Бережани, Україна

В наш час, неможливо ефективно керувати виробничими процесами без володіння актуальною інформацією про технічний стан та режими роботи електрообладнання [1].

Існує два практичні підходи до оцінки технічного стану електроприводу, які іноді поєднуються або застосовуються окремо: моніторинг та діагностика.

Моніторинг технічного стану передбачає безперервне відстеження ряду параметрів електроприводу (максимальні струми, температури вузлів, загального рівня вібрації тощо) та реагування системи (або оператора) на вихід цих параметрів за допустимі межі.

Діагностика електроприводу – це комплекс заходів, що передбачають поглиблений аналіз стану електрообладнання, його складових частин та режимів їх функціонування. Мета цього аналізу – виявлення дефектів та формування відомостей з експлуатації та обслуговування електрообладнання.

Сучасні способи діагностування асинхронного електроприводу мають відповідати наступним вимогам [2]:

- висока точність виявлення несправностей та пошкоджень електродвигуна;
- проведення діагностичних вимірювань дистанційно, що є актуальним у тих випадках, коли ускладнений доступ до електрообладнання;
- низька трудомісткість діагностичних робіт та простота проведення вимірювань;
- можливість проведення аналітичної обробки отриманих результатів вимірювань за короткий час, із застосуванням програмного забезпечення.

Виділяють декілька основних методів визначення технічного стану та контролю роботи асинхронного електроприводу, які набули широкого поширення на практиці:

1. Метод вібродіагностики. Суть даного методу полягає в аналізі вібраційних параметрів в різних точках електродвигуна. До таких параметрів відносяться вібропереміщення, віброприскорення та віброшвидкість. Вібродіагностика дозволяє визначати дефекти підшипникового вузла, ексцентриситету та в меншій мірі – дефекти обмотки статора. Головними недоліками вібродіагностики є необхідність використання спеціалізованих віброакустичних

датчиків, а також складність встановлення таких датчиків та складність інтерпретації результатів.

2. Метод тепловізійного контролю. Цей метод дозволяє досить точно визначати стан підшипникових вузлів електродвигуна. В якості датчиків температури можуть бути використані безконтактні інфрачервоні пірометри. Однак для контролю внутрішніх пошкоджень ізоляції електродвигуна вони непридатні, оскільки закрите виконання електроприводів не дозволяє використовувати безконтактні датчики.

3. Метод діагностики стану ізоляції. Як правило, застосування цього методу можливе тільки при відключеній напрузі живлення. Таким чином, виключається діагностування працюючих машин в реальному часі у нормальному режимі їх роботи.

4. Метод спектрального аналізу. Для даного метода в якості діагностичних параметрів використовують значення амплітуди окремих гармонійних складових вібраційного сигналу. Це дозволяє з високим ступенем достовірності визначати стан різних елементів електродвигуна. Наявність у спектрі струму електродвигуна характерних частот певної величини свідчить про наявність пошкоджень електричної або механічної частини електродвигуна та взаємозв'язаного з ним механічного пристрою.

5. Метод діагностики за результатами вимірювання параметрів робочого режиму. Даний метод діагностики технічного стану обмоток статора та ротора асинхронного електроприводу використовує результати вимірювання параметрів робочого режиму (фазні струми та напруги електродвигуна, споживана потужність, частота обертання). Принцип полягає у виконанні оцінки технічного стану з використанням симетричних складових струмів та напруг статора, а також споживаної активної потужності та кута нахилу механічної характеристики електродвигуна в області робочих ковзань.

За результатами досліджень встановлено, що з появою дефектів в обмотках електродвигуна в струмах статора, ковзанні та активної потужності виникають періодичні пульсації. Симетричні складові прямої та зворотної послідовності знаходяться за даними вимірювань фазних величин. На основі контролю пульсацій в огинаючій струму статора є можливість визначити ковзання асинхронного електродвигуна.

Висновок про місце виникнення (обмотка статора або ротора) та вид дефекту (обрив віток паралельної обмотки статора та стержнів обмотки короткозамкнутого ротора, міжвиткове замикання, порушення контактів, паяних або зварних з'єднань в обмотках статора та ротора) дається на основі аналізу сукупності зміни величини критерію діагностування та параметрів робочого режиму електродвигуна, а також за частотою струму зворотної послідовності.

Список літератури:

1. Овчаров В.В. Эксплуатационные режимы работы и непрерывная диагностика электрических машин в сельскохозяйственном производстве. К.: Изд-во УСХА, 1990. 168 с.

2. Бобров В. В. Оценка эффективности основных методов диагностики асинхронных электродвигателей. *Ползуновский вестник*. 2012. №3/1. С. 198-203.

СИСТЕМИ ВИЯВЛЕННЯ АНОМАЛІЙ У ВІДЕОРЯДІ КАМЕР ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ

Симбірський Геннадій Дмитрович,

к.т.н., доцент, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Відеоспостереження – це процес спостереження за об’єктами та процесами, що реалізується із застосуванням оптико-електронних пристроїв, призначених для візуального контролю та автоматичного аналізу [1]. Для контролю різноманітних процесів та об’єктів з метою запобігання широкому спектру ризиків та небезпек сьогодні широко використовуються системи відеоспостереження, тобто комплекс технічного обладнання та програмного забезпечення, що призначений для моніторингу перебігу та поведінки цих процесів та об’єктів.

Такими процесами та об’єктами можуть бути, наприклад, автомобілі, що рухаються по вулиці або по заміській трасі, дорожнє покриття під час контролю його стану та якості, система охорони будь-якого об’єкту, в тому числі, система “Розумний дім” та багато чого іншого. Тобто, зараз відеоспостереження використовується без перебільшення в усіх сферах людського життя та діяльності.

Щодо аномалій у відеоряді камер спостереження, то вони можуть належати до корисної інформації, тобто бути свідченням якихось порушень у нормальному перебігу спостережуваних процесів. В цьому випадку реєстрація або детектування аномалій і є основною метою відеоспостереження. Наприклад, при відеоспостереженні за транспортним потоком на перехресті нормальним перебігом подій буде безпечний рух автомобілів, а ось аномалією у відеоряді камер спостереження буде зіткнення автомобілів, тобто дорожньо-транспортна пригода. І таких прикладів можна навести величезну кількість у кожному напрямку людської діяльності.

Аномалії у відеоряді камер спостереження можуть бути також обумовлені, наприклад, несправностями апаратури або перешкодами в тракці передавання сигналу від відеокамер. Тому одним з важливих завдань системи детектування аномалій у відеоряді камер відеоспостереження є вміння вилучати зайву чи непотрібну інформацію з відеоряду.

Метою даного дослідження є огляд систем виявлення аномалій у відеоряді камер відеоспостереження.

У промисловості камери спостереження можуть використовуватись для централізованого стеження за виробничим процесом або у разі наявності середовища, небезпечного для людини. Системи відеоспостереження можуть знімати безперервно або вмикатись лише за заданою подією. Досконаліші системи стеження з використанням відеореєстраторів дозволяють створювати записи, які зберігатимуться роками, з різною якістю та з додатковими

можливостями (такими як виявлення рухів та оповіщення через електронну пошту) [2].

Відеоряд є продуктом дії відеокамер системи спостереження і відноситься до часових рядів, дослідженню яких, в тому числі, і їх аномалій, присвячено чимало робіт. А от дослідженню аномалій власне у відеорядах не так вже і багато.

Зазвичай відеоряд розглядається як послідовність кадрів, і суттєві зміни від одного кадру до іншого можуть вказувати на виникнення нових ситуацій, і це розглядається як вихід із стану стабільності, тобто як аномалія [1]. Інших визначень, що є аномалією у відеорядах, ми в україномовному та російськомовному інтернеті не знайшли. Тобто зрозуміло, що аномалія у відеоряді це щось відмінне від його загального характеру. Можливо, подальші дослідження дозволять дати ще одне визначення аномалії у відеорядах.

Нами був проведений аналіз чималої кількості наукових робіт, в яких розглядаються проблеми, пов'язані з дослідженням відеорядів. Це не тільки відеокамери, що використовуються для відеоспостереження у системах безпеки, але й ті відеокамери, що використовуються у багатьох інших сферах людської діяльності. Це оборона, промисловість, медичні дослідження, сільське господарство, різноманітні наукові дослідження, у тому числі космічні, та багато інших.

Великий обсяг відеоданих, які продукуються останнім часом та невпинно продовжують продукуватися, потребують автоматизованої обробки із залученням потужних комп'ютерів, спеціалізованого програмного забезпечення та новітніх інтелектуальних інформаційних технологій. Зараз роль людини в аналізі відеоряду с точки зору пошуку аномалій практично зведена до мінімуму. Це пояснюється і великим обсягом відеоданих, що потребують аналізу, і низькими можливостями людини порівняно з обчислювальною технікою (швидкість роботи, особливості зору та інше).

В рамках поставленої задачі дослідження нас цікавлять технології, системи і методи, що були запропоновані та розроблені для отримання, обробки та аналізу відеорядів та зображень, включаючи задачі машинного зору, класифікація зображень, детектування об'єктів та аномалій, сегментація зображень, тощо. Не дуже багато зустрілося наукових робіт на цю тему, в яких би систематизувалися та класифікувалися ці вищезгадані технології, системи і методи. Однією з таких робіт є дослідження [1], завдання якого (серед інших) його автори оголосили як аналіз існуючих рішень в області відеоспостереження та суміжних областей.

В [1] вказано, що всі системи відеоспостереження, незалежно від виду, включають такі технічні компоненти: блок живлення, кабель, жорсткий диск для запису і зберігання відеосигналу з камер, монітор, відеореєстратор або комп'ютер для локального перегляду та зберігання відеозапису, Інтернет для використання відеореєстратора з хмарним сервісом при перегляді відеозапису в онлайн режимі.

Вважаємо, що сучасну систему відеоспостереження та систему детектування аномалій в відеоряді на її основі можна представити у вигляді наступної функціональної блок-схеми (рис. 1).

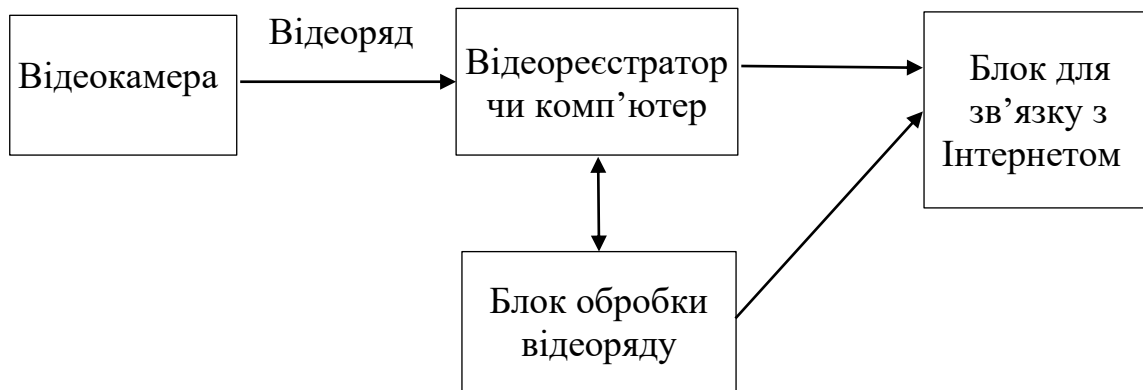

Рисунок 1. Функціональна блок-схема системи детектування аномалій в відеоряді

Система детектування аномалій в відеоряді чи система відеоспостереження функціонує наступним чином. Відеоряд, тобто корисний сигнал від відеокамери, який є результатом відеоспостереження, потрапляє до віореєстратора чи комп'ютера для реєстрації, подальшої обробки та зберігання.

Віореєстратор – це електронний пристрій, призначений для запису, зберігання та відтворення відеоінформації [3]. Він схожий по будові з комп'ютером або відеосервером і містить у своєму складі аналого-цифровий перетворювач (АЦП), процесор, жорсткий диск та інші компоненти. Для управління віореєстратором на ньому встановлена спеціалізована операційна система. Перед записом оцифровані відеозображення, як правило, піддаються компресії для зменшення займаного місця на жорсткому диску. Практично всі віореєстратори можуть працювати як з монохромними, так і з кольоровими відеозображеннями. Багато віореєстраторів мають можливість підключення до комп'ютерної мережі для передачі відеозображень на комп'ютери віддалених користувачів.

У випадку використання віореєстратора обробка відеоряду здійснюється у блоці обробки відеоряду. Цей процес обробки відеоряду з метою виявлення загроз чи аномалій у сукупності з відповідним програмним забезпеченням називається відеоаналітикою і може реалізовуватися як окремими пристроями, так і програмним забезпеченням комп'ютера чи віореєстратора. Результати роботи відеоаналітики чи сам відеоряд можуть бути передані до мережі Інтернет за допомогою блоку для зв'язку з Інтернетом.

Треба відмітити, що важко відокремити системи детектування аномалій в відеоряді від самої системи відеоспостереження, тому далі в цьому розділі будемо вести мову про системи відеоспостереження в цілому. Тим більше, що технічний рівень людства в цілому і, зокрема, радіоелектроніки та обчислювальної техніки дозволяє чи дозволить в близькому майбутньому об'єднати різні функціональні блоки системи, що зображена на рис.1, без істотного збільшення габаритів. Це буде показано далі.

На рис. 2 наведемо приклад функціональної блок-схеми системи детектування аномалій в відеоряді для випадку об'єднання функціональних блоків.

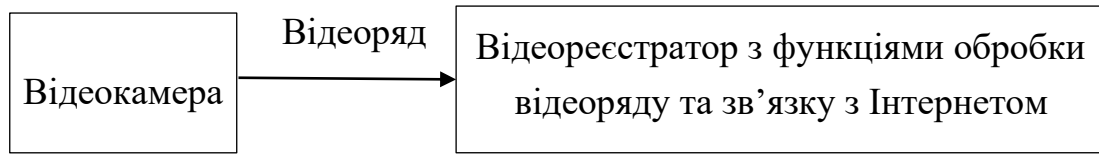

Рисунок 2. Функціональна блок-схема системи детектування аномалій в відеоряді з об'єднаними блоками

Зараз на ринку пристроїв для відеоспостереження з'явилися автономні керовані роботизовані поворотні Internet Protocol (IP) камери відеоспостереження, які дають можливість видалено повертати об'єкти по горизонталі і вертикалі для збільшення обсягу контролюваного простору, наприклад, Hikvision DS-2DF8C448I5XS-AELW [4].

Управління такою відеокамерою здійснюється в додатку для смартфонів та планшетів або ж у програмному забезпеченні для самої системи відеоспостереження. Такі пристрої є бездротовими і можуть передавати відео онлайн через Інтернет у реальному часі, а також записувати архів в хмарну область або на карту пам'яті обсягом до 256 Гб.

Це сучасний самодостатній інструмент для відеоспостереження, який має програмне відеоаналітичне забезпечення і не потребує додаткового обладнання. Відеокамери спостереження такого типу, що виробляються відомими фірмами, коштують 100 тисяч гривень і більше за штуку. Тому такі камери поки не дуже поширені, але практика доводить, що згодом такі пристрої подешевшають та будуть широко використовуватись в системах відео спостереження.

Поки що дослідникам та фірмам і установам, що займаються впровадженням систем відеоспостереження, доводиться вибирати пристрої, які складають такі системи, в залежності від фінансової спроможності замовника та обсягу його вимог до завдань системи відеоспостереження.

Для роботизованої IP відеокамери з відеоаналітикою функціональна блок-схема системи детектування аномалій в відеоряді має наступний вигляд (рис.3):

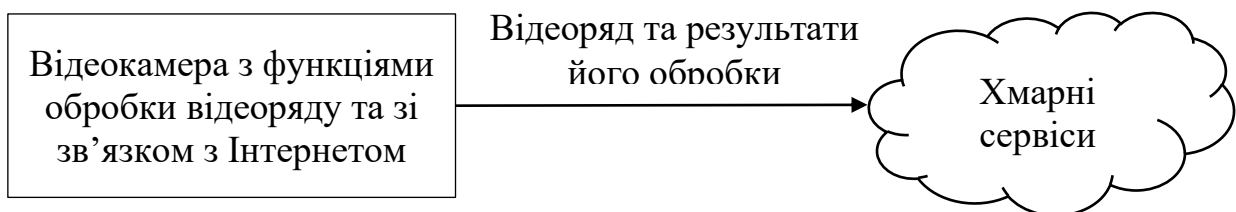

Рисунок 3 - Схема системи детектування аномалій в відеоряді з об'єднаними функціональними блоками

Бачимо, що така відеокамера об'єднує функції декількох блоків системи, яка зображена на рис. 1.1. Такий пристрій для відеоспостереження самостійно може зберігати певний обсяг відеоінформації, може передавати її для зберігання по хмарним технологіям. Ця відеокамера також може обробляти отриману відеоінформацію по певним алгоритмам самостійно (в рамках своїх можливостей), а може передавати її для хмарних обчислень, якщо потрібні більш потужні обчислювальні ресурси.

Вищезазначені найсучасніші системи детектування аномалій в відеоряді – це все ж таки справа майбутнього. Тому задача класифікації дещо простішої традиційної техніки, яка зараз переважним чином використовується у системах детектування аномалій в відеоряді у нинішній час, продовжує бути актуальною.

Прийнято виділяти кілька типів класичних систем відеоспостереження [1] в залежності від використовуваного технічного оснащення [5].

1) Аналогові системи. Склад комплектуючих: AHD/HD-CVI/HD-TVI камера відеоспостереження, цифрової відеореєстратор (Digital Video Recorder (DVR)).

2) Цифрові системи. В їх основу покладено IP-технології. Аббревіатура IP (Інтернет-протокол - Internet Protocol, англ.) зазначає збірку правил, за якими потрібно використовувати технологію інтернет для обміну інформацією між комп'ютерними мережами. Мається на увазі використання IP відеокамер спільно з мережевими комутаторами. Склад комплектуючих: IP камера відеоспостереження, мережевий відеореєстратор (Network Video Recorder (NVR)) та мережевий комутатор для підключення відеокамер і відеореєстраторів до мережі Інтернет.

3) Змішані (гібридні) системи. Принцип їх роботи засновано на прийомі відеозображення з аналогових камер та на оцифруванні зображення для подальшого використання.

Аналогові системи не дуже сучасні, проте іноді використання цього типу систем є обґрунтованим [5].

Цифрові системи сьогодні є більш перспективними в порівнянні з аналоговими системами: покращена якість відеозображення, гнучкість і легка масштабованість, можливість глибокого аналізу і віддаленого налаштування, простота інтеграцій в існуючу комп'ютерну мережу.

Гібридні системи є поки що найбільш поширеними. В них якість одержуваного зображення поступається системам з цифровим форматом, але інші параметри роботи систем цього типу нічим не відрізняються від аналогічних характеристик цифрових систем, а це дає можливість створювати надійні і багатофункціональні системи змішаного типу.

Спробуємо наочно представити класифікацію систем детектування аномалій у відеоряді, базуючись на зазначених вище класах цих систем (рис. 4).

Рисунок 4. Схема класифікації систем детектування аномалій у відеоряді камер спостереження

Відмітимо, що сучасні системи відеоспостереження обов'язково використовують Інтернет і для цього мають в своєму складі або відеокамери та відеореєстратори для отримання, запису і збереження відеозображення, а також маршрутизатор та блок управління всіма відеокамерами, або одну мережеву ІР-відеокамеру для невеликих територій чи локальних завдань. Для передачі відеоінформації одночасно з декількох пунктів система відеоспостереження може складатися з декількох мережевих відеокамер.

Таким чином, проведений вище аналіз показує, що для сучасних відеокамер для спостереження огляд систем детектування аномалій в відеоряді тотожний огляду методів виявлення аномалій в відеоряді камер спостереження. Всі наведені вище схеми функціонально не відрізняються, але з невинним розвитком оптики, електроніки та обчислювальної техніки поступово

змінюється апаратний склад систем детектування аномалій у відеоряді камер відеоспостереження.

Для кращого розуміння можна сказати, що зараз обчислювальні та комунікативні (мережеві) можливості IP-відеокамер кращі, ніж у потужних комп'ютерів 2000-х років. Ті блоки у складі таких систем, що потребували для експлуатації систем відеоспостереження окремих корпусів та багатьох кабелів, перетворились на невеликі мікропроцесорні плати, що легко вмонтовуються до корпусів IP-відеокамер. Але ж і нові методи обробки результатів відеофіксації (а це здебільшого методи, що пов'язані з використанням нейронних мереж) потребують значно більших обчислювальних потужностей. Тут у нагоді стають мережеві можливості IP-відеокамер та хмарні сервіси, за допомогою яких по новим мережевим технологіям зберігаються і обробляються величезні обсяги зафіксованих даних.

Список літератури

1. Рувінська В.М. Відеоспостереження для систем безпеки: моделі, методи та запропоновані рішення / В.М. Рувінська, В.В. Девятков // Інформатика та математичні методи в моделюванні. – 2021. – Том 11, № 4. – С. 331-342.

2. Відеоспостереження. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>.

3. Відеореєстратор. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Відеореєстратор>.

4. PTZ роботизированная камера SpeedDome Hikvision DS-2DF8C448I5XS-AELW(T5) DarkFighter с лазерной подсветкой https://vario.com.ua/ptz-robotizirovannaya-kamera-speeddome-hikvision-ds-2df8c448i5xs-aelwt5-darkfighter-s-lazernoy-podsvetkoy/?gclid=Cj0KCQjw4omaBhDqARIsADXULuUk4Pc554R11Rizwk_Fe8MZ6JRxC8HQB-AII-2Jn7yc-Jp0fShCu6QaAlqCEALw_wcB.

5. Особливості камер відеоспостереження. URL: <https://worldvision.com.ua/kakvybrat-naruzhnuu-kameru-rabotaushchuu-ot-batarei/>.

ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОАНАЛІТИКИ ДЛЯ ДЕТЕКТУВАННЯ АНОМАЛІЙ У ВІДЕОРЯДІ

Симбірський Геннадій Дмитрович,

к.т.н., доцент, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Відеоспостереження – це процес спостереження за об’єктами та процесами, що реалізується із застосуванням оптико-електронних пристроїв, призначених для візуального контролю та автоматичного аналізу [1]. Для контролю різноманітних процесів та об’єктів з метою запобігання широкому спектру ризиків та небезпек сьогодні широко використовуються системи відеоспостереження, тобто комплекс технічного обладнання та програмного забезпечення, що призначений для моніторингу перебігу та поведінки цих процесів та об’єктів.

Такими процесами та об’єктами можуть бути, наприклад, автомобілі, що рухаються по вулиці або по заміській трасі, дорожнє покриття під час контролю його стану та якості, система охорони будь-якого об’єкту, в тому числі, система “Розумний дім” та багато чого іншого. Тобто, зараз відеоспостереження використовується без перебільшення в усіх сферах людського життя та діяльності.

Щодо аномалій у відеоряді камер спостереження, то вони можуть належати до корисної інформації, тобто бути свідченням якихось порушень у нормальному перебігу спостережуваних процесів. В цьому випадку реєстрація або детектування аномалій і є основною метою відеоспостереження. Наприклад, при відеоспостереженні за транспортним потоком на перехресті нормальним перебігом подій буде безпечний рух автомобілів, а ось аномалією у відеоряді камер спостереження буде зіткнення автомобілів, тобто дорожньо-транспортна пригода. І таких прикладів можна навести величезну кількість у кожному напрямку людської діяльності.

Аномалії у відеоряді камер спостереження можуть бути також обумовлені, наприклад, несправностями апаратури або перешкодами в тракці передавання сигналу від відеокамер. Тому одним з важливих завдань систем детектування аномалій у відеоряді камер відеоспостереження є вміння відділяти корисну інформацію від непотрібної.

Метою даного дослідження є розгляд можливості використання сучасних методів відеоаналітики для пошуку та обробки аномалій у відеоряді камер відеоспостереження.

З розвитком мікропроцесорної техніки та хмарних технологій зберігання і обробки інформації важко відокремити системи детектування аномалій в відеоряді від систем відеоспостереження. Ми вважаємо, що з подальшим розвитком радіоелектроніки, інформаційних технологій, обчислювальних потужностей сучасних мікропроцесорів та математичного моделювання кожна

система відеоспостереження одночасно буде і системою детектування аномалій в відеоряді.

Сучасні інтелектуальні відеокамери, наприклад, відеокамера Hikvision DS-2DF8C448I5XS-AELW [2], самі являють собою систему детектування аномалій у відеоряді, а відмінності однієї системи детектування аномалій у відеоряді від іншої, це відмінності між собою методів виявлення таких аномалій.

Можна підсумувати, що інтелектуальні відеокамери самі становляться системами детектування аномалій у відеоряді за рахунок наступних чинників:

- наявність у відеокамери модуля для первинної обробки результатів відеоспостереження;

- наявність у відеокамери модуля для зв'язку з Інтернетом, тобто можливості користування хмарними технологіями та сервісами для зберігання та обробки інформації.

Відомі два типи задач, що пов'язані з пошуком аномалій [3] у відеорядах.

1) Виявлення викидів, що визначаються як спостереження, що значно відрізняються від інших. Алгоритми для визначення таких викидів намагаються знайти, на якій ділянці відеоряду знаходиться основна маса даних. Аномальні спостереження заважають використанню цих даних і перед машинним навчанням їх прибирають. Процедура виявлення таких аномалій називають Outlier detection (виявлення викидів).

2) Виявлення аномальної поведінки в ситуації, коли є спостереження, що описують звичайні стани системи, а при появі нових даних потрібно визначити, чи є вони аномальними. Такий підхід називають Novelty detection (виявлення новизни). Він найбільше підходить для аналізу відеоряду і встановлення, чи є аномалії в новому кадрі порівняно з попередніми.

Одним із самих простих підходів, що використовуються при відеоспостереженні, є відеодетекція [1]. Відеодетектор попіксельно порівнює наступний кадр з попереднім або з групою кадрів і сигналізує про змінення статичних картинок. При цьому визначають заздалегідь, чи враховувати більше або менше змін у глибині кольору, чи виключати реакції на певні зони в кадрі, визначають площу змін. Самим суттєвим недоліком відеодетекції є низька перешкодостійкість. Якщо у зоні відеодетекції, для прикладу, знаходяться гілки, що гайдаються від вітру, то точність значно знижується. І це потребує безвідривного ручного контролю у реальному часі або тривалого перегляду відеоархівів, щоб відстежити важливі події. Такі перешкоди у фіксуємому відеоряді є великою проблемою у процесі відеоспостереження.

Тобто до проблеми величезного обсягу відеоінформації, що неупинно накопичується у процесі відеоспостереження, додається проблема аналізу цієї відеоінформації. До того ж, цей аналіз потрібен бути проведений здебільшого в реальному часі, тобто під час спостережень.

Ми підійшли до моменту, коли потрібно ввести нове для цього дослідження поняття. Це відеоаналітика або аналіз відеоконтенту (Video content analysis або video content analytics (VCA)) — можливість автоматичного аналізу відеоряду для виявлення та визначення часових і просторових подій [3].

Відеоаналітика порівнює не статичні картинки і не пікселі як такі, а зміни характеру активності [1]. Вона працює з динамікою, знаходить новий рух на фоні інших рухів. Коли об'єкт потрапляє в кадр або починає рухатися, аналізується і запам'ятовується його характер активності, що стає ознакою ідентичності даного об'єкта. Реакція настає при зміні цієї закономірності руху чи на появу іншого характеру руху на кадрі, і навіть їх комбінацій при накладенні. Одне з найактуальніших завдань у системах відеоспостереження – скорочення обсягу марної інформації, видалення непотрібних даних, на відміну від інших підходів відеоаналітики, коли розпізнається потрібна для людини інформація.

Цій меті служить так звана відеосемантика [1] – «короткий логічний виклад відеоінформації шляхом розкладання її на семантичні одиниці (відеосюжети), кожен з яких має свій закінчений зміст, що відрізняється і від попереднього, і від наступного відеосегмента» [4]. Відеосемантика спрацьовує не при кожному хитанні гілочки з останнього прикладу, а тільки один раз, коли змінилася погода, ставши вітряною. Наступні коливання не будуть зареєстровані, як не важлива інформація. При цьому технологія «коротких даних» вкорочує все, зокрема і самі перешкоди. У панелі видачі результатів буде повідомлення про хитання гілочки, але один раз за час вітряної погоди, це в тисячі разів менше кількох годин постійного відеозапису, зав'язаного на стандартну відеодетекцію.

Одна з перших систем відеоспостереження, що працювала по технології «коротких даних» була технологія автоматизованого спостереження під назвою Annotation of Critical Evidence (ACE) Surveillance (спостереження як анотація критичних доказів, ACE Surveillance) [4]. Вона займається вилученням та обробкою анованих критичних ділянок відеоспостереження. Технологія ACE складається з модуля ACE Capture (захоплення) та модуля ACE Browser (браузер). ACE Capture працює наступним чином: відеосигнал з камери постійно обробляється на комп'ютері. При виявленні нового об'єкта або активності програмне забезпечення запускає сигнал тривоги. Критичні моментальні знімки даних автоматично фіксуються та зберігаються. Кожний такий знімок забезпечений текстовими анотаціями (пояснювальними підписами), що допомагають зрозуміти дані та підвищують керованість архівними даними.

Анотації до знімків включають: місцезнаходження та розмір об'єкта, що рухається, напрямок, звідки з'явився об'єкт та його швидкість. Браузер ACE відповідає за підготовку, ефективний перегляд і пошук архівних даних. Така структура системи має за мету спростити виявлення аномальних подій в величезній кількості даних відеоспостереження, що зберігаються.

Інший автор [5] дає інше визначення цьому новому науково-технічному напрямку. Відеоаналітика – це апаратно-програмне забезпечення або технологія, що використовує методи комп'ютерного зору для автоматизованого збору даних на підставі аналізу потокового відео (відеоаналізу), яка спирається на алгоритми обробки зображення і розпізнавання образів, що дозволяють аналізувати відео без прямої участі людини.

В принципі ці два визначення не протирічать одне одному. Оба констатують автоматичний характер обробки та аналізу відеоінформації з використанням

обчислювальної техніки. Останнім часом використанню відеоаналітики в системах відеоспостереження приділяється дуже велика увага.

Зробимо спробу розібратися в тому, як відеоаналітика співвідноситься з пошуком аномалій у відеоряді камер спостереження. В [5] наведені базові функції відеоаналітики, на яких побудовані всі інші функції її роботи:

1) Виявлення об'єктів (object detection). Виявлення об'єктів у полі зору відеокамери проводиться за допомогою відеодетекторів руху, до того ж можливий аналіз декількох об'єктів. Якщо рух не є достатньою ознакою для локалізації об'єкта в кадрі, то іноді використовуються шаблони, у тому числі ознаки Хаара, які нам відомі з проблематики комп'ютерного зору.

2) Стеження за об'єктами (object tracking). Алгоритми стеження дозволяють отримати траєкторію руху об'єкта як у полі зору однієї камери, так і по результатам стеження декількома камерами. Наприклад, так визначаються автомобілі, що рухаються з підвищеною швидкістю.

3) Класифікація об'єктів (object classification). Системи відеоаналітики класифікують об'єкти. Наприклад, типовий класифікатор об'єктів, використовуючи ознаки форми і абсолютні розміри, розподіляє об'єкти на групи: людина, групи людей, транспортний засіб.

4) Ідентифікація об'єктів (object identification). Ідентифікація об'єктів є найбільш складним компонентом систем відеоаналітики. Сучасні системи відеоспостереження, обладнані блоком відеоаналітики, дозволяють ідентифікувати людей за біометричними ознаками особи, або транспортні засоби за номерними знаками.

5) Виявлення (розпізнавання ситуацій). Діючи за певними алгоритмами та використовуючи ті ж операції, що в пунктах 1-4, відеоаналітичне програмне забезпечення дозволяє не лише виділяти об'єкти з потокового відео, але і розпізнавати тривожні ситуації на основі аналізу поведінки цих об'єктів. Така ситуаційна відеоаналітика може автоматично детектувати, наприклад, перетин сигнальної лінії, падіння людей, заборонену парковку, пожежі, тощо.

Наведені вище базові функції відеоаналітики для систем відеоспостереження потребують для своєї реалізації різноманітних методів. Останніми роками з'явилося доволі багато таких методів. В наступному розділі зробимо спробу їх класифікувати та проаналізувати особливості застосування.

Останній пункт вищенаведених базових функцій відеоаналітики майже повністю відповідає тим задачам, які стоять перед системами детектування аномалій у відеоряді камер спостереження. Хоча все залежить від мети створення чи придбання кожної конкретної системи відеоспостереження. З клієнтом чи з замовником такої системи обговорюються її задачі. Треба підібрати такий метод виявлення аномалій у відеоряді камер відеоспостереження чи сукупність методів, щоб він чи вони були здатні вирішувати поставлені безпекові задачі.

Вважаючи на відомості про використання програмних чи апаратних блоків відеоаналітики в системах детектування аномалій у відеоряді камер відеоспостереження наведемо функціональну схему такої системи для

інтелектуальної системи детектування аномалій в відеоряді взагалі і для випадку використання теж інтелектуальної IP-відеокамери (рис. 1).

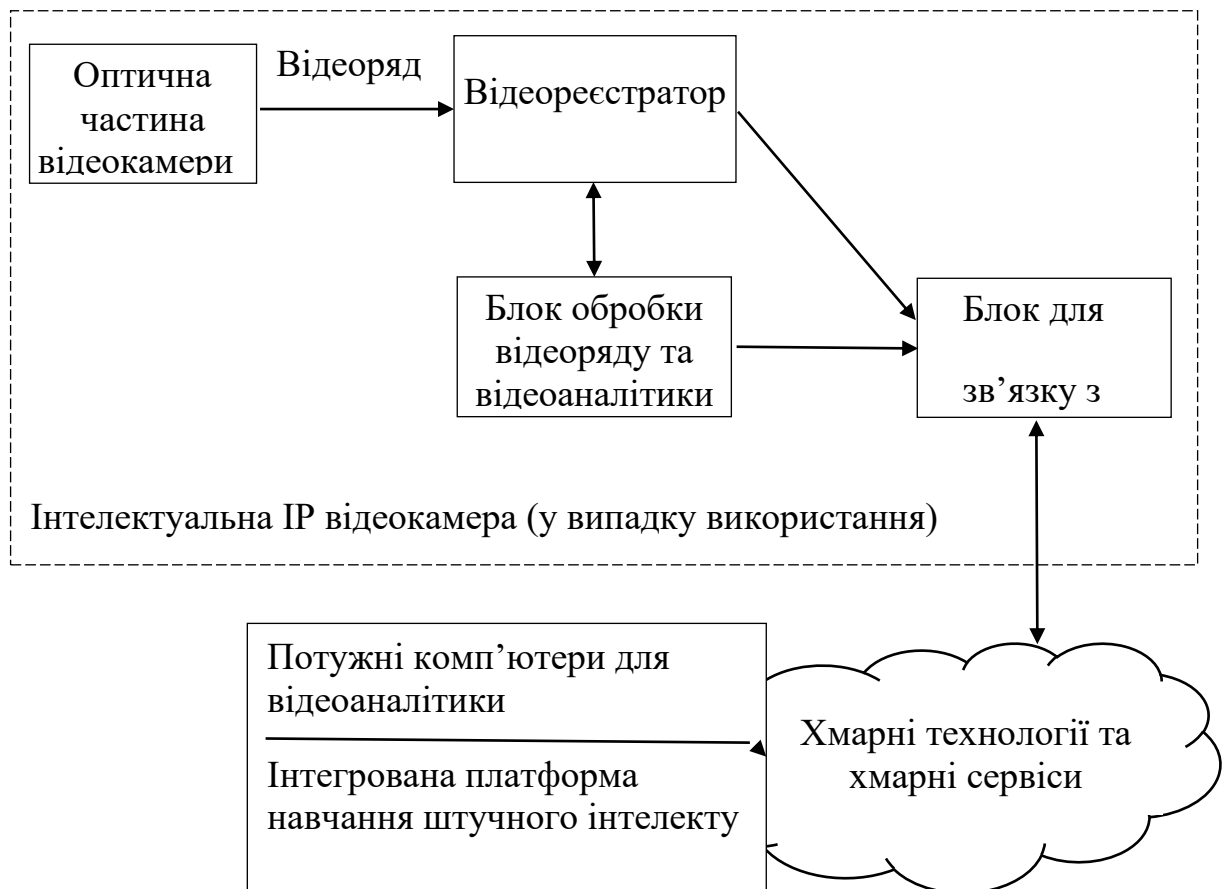

Рисунок 1 - Функціональна блок-схема використання відеоаналітики в інтелектуальній системі детектування аномалій в відеоряді

Функціональна блок-схема інтелектуальної системи детектування аномалій в відеоряді камер відеоспостереження, що зображена на рис. 1, має універсальний характер. Вона показує склад системи детектування аномалій, яка базується на звичайній відеокамері. В цьому випадку сигнал з відеокамери, тобто відеоряд, передається на відеореєстратор для зберігання та подальших операцій. Після відеореєстрації сигнал з відеокамери передається до блоку обробки чи, якщо потрібно, до Інтернету для більш глибокої обробки, для подальшого аналізу чи зберігання. В залежності від задач системи та наявності певної апаратури в кожному конкретному випадку може бути свій склад системи детектування аномалій в відеоряді.

Сучасні інтелектуальні камери відеоспостереження можуть також мати вбудовані функції відеоаналітики. Перевага тут полягає в тому, що такі можливості аналітики у відеокамерах не залежать від смуги пропускання мережі та часу відгуку сервера. Таке рішення вигідне там, де потрібна висока оперативність та негайний відгук. Відеодані в цьому випадку зберігаються на самих відеокамерах і можуть бути вилучені для аналізу будь-коли через

віддалену програму-клієнт. В тому випадку, якщо для спостереження використовується інтелектуальна IP відеокамера, вона об'єднує в собі декілька блоків зі схеми 1.6 (пунктирна лінія). Первинна обробка може бути виконана самою камерою (блок обробки відеоряду та відеоаналітики). Якщо ж потрібні більш потужні обчислювальні ресурси, наприклад, у випадку використання нейронних технологій, то використовуються хмарні ресурси.

У будь-якому варіанті використання наведена на рис. 1 система детектування аномалій в відеоряді камер відеоспостереження належить до систем інтелектуальної відеоаналітики (Intelligent Video System (IVS)). Є різні типи інтелектуального відео у сфері IVS: від простих пристроїв, які реєструють будь-який рух взагалі, що вбудовані в нижній щабель цифрових відеокамер, до дорогих розвинених систем, котрі класифікують об'єкти та їх поведінку, компенсуючи помилкові тривоги та ілюзорні дії. Деякі системи відеоспостереження та детектування аномалій у відеоряді інтелектуальні за рахунок використання інтелектуальної відеокамери, а деякі – за рахунок їх глибокого навчання у нейронних мережах.

Тобто методів використання відеоаналітики для виявлення аномалій у відеоряді камер відеоспостереження чимало, і для їх успішного використання потрібен відповідний аналіз цих методів.

Список літератури

1. Рувінська В.М. Відеоспостереження для систем безпеки: моделі, методи та запропоновані рішення / В.М. Рувінська, В.В. Девятков // Інформатика та математичні методи в моделюванні. – 2021. – Том 11, № 4. – С. 331-342.

2. PTZ роботизированная камера SpeedDome Hikvision DS-2DF8C448I5XS-AELW(T5) DarkFighter с лазерной подсветкой https://vario.com.ua/ptz-robotizirovannaya-kamera-speeddome-hikvision-ds-2df8c448i5xs-aelwt5-darkfighter-s-lazernoy-podsvetkoy/?gclid=Cj0KCQjw4omaBhDqARIsADXLuUk4Pc554R11Rizwk_Fe8MZ6JRxC8HQB-AII-2Jn7yc-Jp0fShCu6QaAlqCEALw_wcB.

3.

Відеоаналітика.<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>

4. Gorodnichy D.O., Mungham T. Automated video surveillance: challenges and solutions. ACE Surveillance (Annotated Critical Evidence) case study NATO SET-125 Symposium Sensor and Technology for Defence against Terrorism. 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/229040125_Automated_video_surveillance_challenges_and_solutions_ACE_Surveillance_Annotated_Critical_Evidence_case_study.

5. Мусієнко Д.І. Проблеми сучасних систем відеоаналітики / І.Д. Мусієнко // Сучасна спеціальна техніка. – 2014. – № 2 (37). – С. 75-81.

СТВОРЕННЯ ГЕОМЕТРИЧНОЇ МОДЕЛІ РЕЗЕРВУАРУ З МЕТОЮ ПОКРАЩЕННЯ ЙОГО ДІАГНОСТИКИ

Чернова Оксана Тарасівна,
к.т.н, доцент кафедри ГНПС ІФНТУНГ

Однією з основних вимог до сталевих резервуарів є їх надійність. У теперішній час зрозуміло, що для забезпечення високої експлуатаційної надійності резервуарів необхідне комплексне вирішення проблеми, яке включає знання діючих навантажень на конструкцію, умови працездатності корпусу, покриття, плаваючих покрівель, понтонів і ущільнювальних засувок. Тільки при вирішенні всіх цих проблем можлива розробка і застосування організаційних і конструктивно-технологічних методів підвищення надійності резервуарів.

Головними причинами руйнування резервуарів є:

- ✓ вплив низьких температур на фізико-механічні властивості резервуарних сталей, особливо киплячих;
- ✓ порушення правил технічної експлуатації резервуарів, які, в основному, зводяться до випорожнення або заповнення резервуару нафтопродуктами з швидкістю, що перевищує максимальну пропускну спроможність дихальних клапанів, переповнення резервуарів, порушення періодичності обстеження резервуара, очищення днища від відкладів;
- ✓ корозійний знос корпусу резервуару;
- ✓ наявність дефектів, допущених при зварювально-монтажних роботах;
- ✓ нерівномірне осідання резервуара по нижньому контуру і під днищем;
- ✓ явище втомленості (поступове підростання тріщиноподібних дефектів). [1]

Для визначення фактичної експлуатаційної надійності резервуарів і пошуків шляхів її підвищення необхідно мати достовірну статистичну інформацію про відмови резервуарів. Складність одержання відомостей про відмови резервуарів полягає у необхідності фіксування відмов на протязі тривалого часу. [2]

У науковій літературі приводяться локальні дані з відмов резервуарів та їх експлуатаційної надійності в межах нафтогазовидобувних управлінь (НГВУ), нафтопереробних заводів (НПЗ), нафтобаз, автозаправних станцій (АЗС) та резервуарних парків магістральних трубопроводів.

Корозія є основною причиною руйнувань сталевих резервуарів. Вона різко зменшує експлуатаційну надійність резервуарів і обладнання, скорочує термін їх служби, призводить до втрат нафтопродуктів, що зберігаються і, врешті, до аварій.

В таблиці 1 наведені дані про склад відмов резервуарів внаслідок корозійних пошкоджень. [1]

Таблиця 1.

Склад відмов резервуарів внаслідок корозійних пошкоджень

Елемент резервуара	Число відмов	Кількість відмов, %
Корпус резервуара:		
днище	102	28,4
покрівля	68	18,9
стінка	29	8,1
обладнання у стінці резервуара	160	44,6
	359	100

Аналіз корозійних відмов (рис. 1) показав, що корпус резервуара та його обладнання кородують практично одночасно.

Рисунок 1. Діаграми частоти відмов елементів конструкції резервуара (%) внаслідок корозійних пошкоджень

На ремонт днища припадає 28,4% усіх відмов, отже вони зазнають найбільш інтенсивного корозійного зносу. Достатньо інтенсивно відбувається корозія покрівлі, менш за все кородують середні пояси резервуарів.

Імітаційне моделювання аварійних ситуацій – це новітній спосіб реалізації дослідницької діяльності, що спрямована на виявлення не тільки реальних, а і ймовірнісних проблем. Імітаційне моделювання дає змогу не тільки встановити проблему, а й виявити порушення у роботі об'єкта ще до їх появи. Сучасні тенденції в будівництві призводять до виникнення негативного техногенного впливу. Саме тому, моніторинг та діагностика складних інженерних конструкцій набули актуальності по ряду причин, таких як: наявність дефектів виготовлення пошкодження в процесі транспортування, монтажу та експлуатації, не ефективного проведення ремонтних робіт, використання об'єкта після закінчення нормативного терміну експлуатації.

Одним з найрозповсюдженіших об'єктів для зберігання екологічно-небезпечних речовин є вертикальний сталевий зварний резервуар циліндричної форми. [3]

У праці [4] наведено математичну модель одного з таких об'єктів. Було створено геометричні просторові моделі для аналізу пошкодження елементів резервуару.

За допомогою додаткового ескізу та панелі інструментів створювали коло діаметром внутрішньої стінки резервуару 6970 мм. При цьому, створений контур витягували на 8 мм (рис. 2).

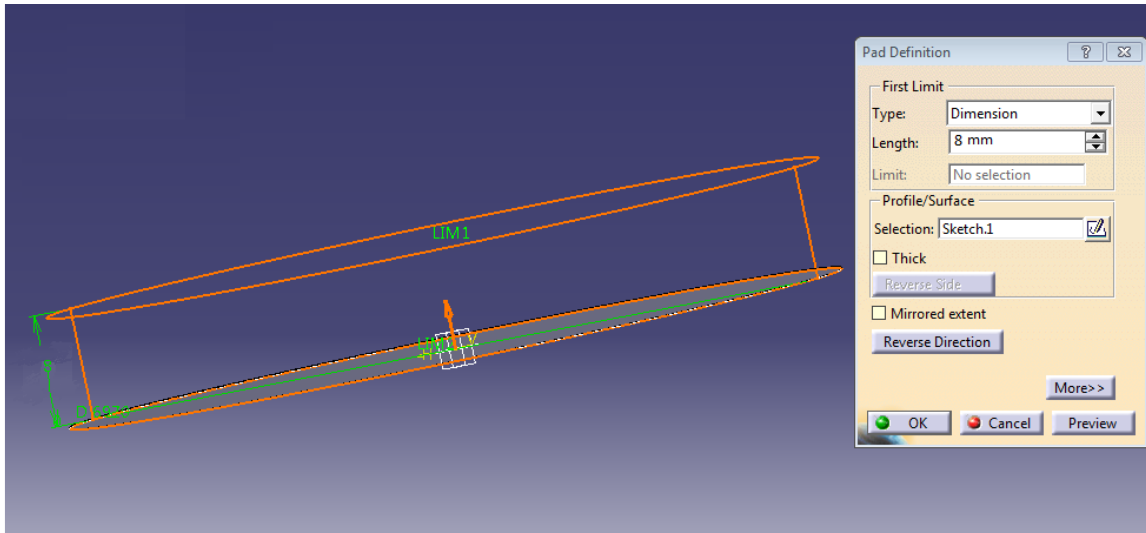

Рисунок 2. Створення геометричної просторової моделі днища резервуару

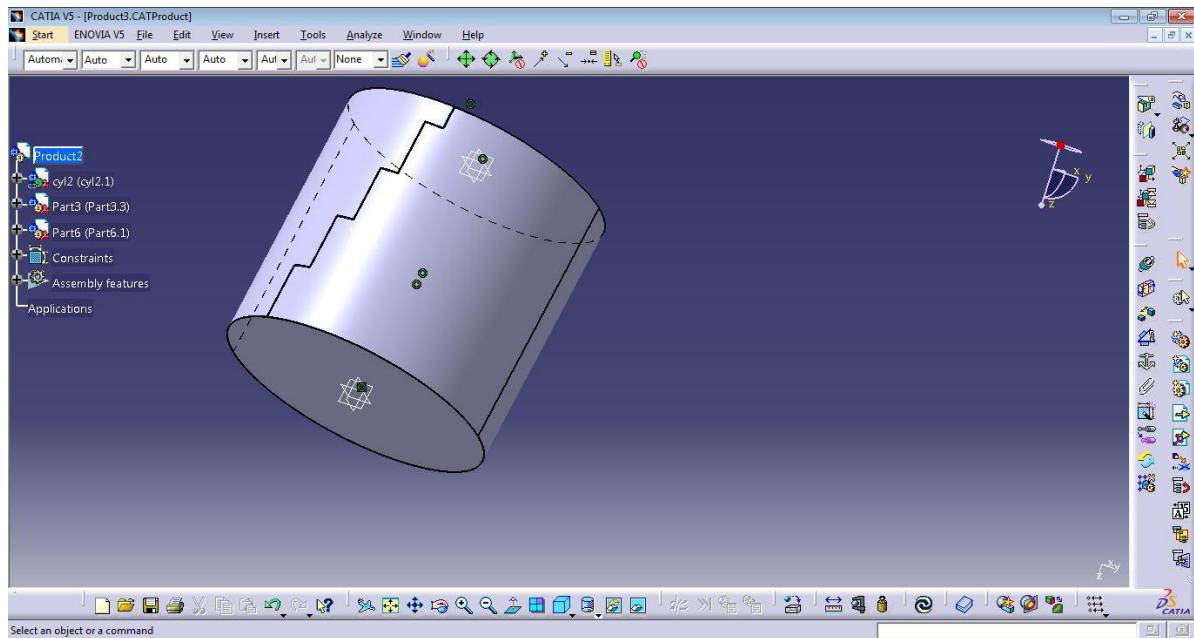

Рисунок 3. Загальний вигляд просторової моделі резервуару з одностороннім зварним швом

Далі деталь була експортована у складальну одиницю. За допомогою панелі інструментів нижню грань резервуару та дно з'єднували (рис. 3).

Для порівняння даних аналогічним чином було виконано креслення просторової моделі з іншим зварним швом (рис. 4).

Список літератури

1. Глоба В. М. , Венгерцев Ю. О. Технічна діагностика і ремонт сталевих резервуарів : підручник / – К. : Молодь, 1999. – 356 с.
2. Правила технічної експлуатації резервуарів та інструкції по їх ремонту (доповнення та зміни). – К.: Укрнафтопродукт, 1997. – 121 с.
3. Чернова О. Т. Спорудження газосховищ і нафтобаз. Навчальний посібник. Частина 1. – Івано-Франківськ, Факел, 2013 р. -476 с.
4. Магістерська дисертація «Імітаційне моделювання багатоосередкового пошкодження сталевих резервуарів». Київ., 2018 р.

The authors of the V International Scientific and Practical Conference «Modern and global methods of the development of scientific thought» were representatives of the following educational institutions:

Uzhhorod National University; Lviv National Agrarian University; Institute of Animal Husbandry of Steppe Regions named after M.F. Ivanova; Kyiv National University of Construction and Architecture; Odesa State Academy of Construction and Architecture; Sumy Construction College; Lviv Polytechnic University; Dnieper State Academy of Construction and Architecture; Kyiv National University of Construction and Architecture; National Academy of Fine Arts and Architecture; National Aviation University; International Humanitarian University; National Academy of Culture and Arts Managers; Azerbaijan University of Architecture and Construction; State Biotechnological University; West Ukrainian National University; National University "Zaporizhzhya Polytechnic"; State University of Trade and Economics; National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine; Vasyl Stus Donetsk National University; Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov; Vinnytsia Social and Economic Institute; University "Ukraine"; Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy; Eastern Ukrainian National University named after V. Dalya; National University "Poltava Polytechnic named after Yury Kondratyuk; Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonida Yuzkova; Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine; Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobytsh; Ivan Franko National University of Lviv; Lesya Ukrainka Volyn National University; The Academy of Economic Studies of Moldova; Taras Shevchenko National University of Kyiv; Kyiv National University of Technology and Design; Odesa Polytechnic National University; Khmelnytskyi National University; Vinnytsia Trade and Economic Institute DTEU; State Biotechnological University; Kharkiv Technological University "SHAG"; Alfred Nobel University; State University of Trade and Economics; Kyiv Medical University; Bogomolets National Medical University; Ivano-Frankivsk National Medical University; Odesa National Medical University; Tashkent Pediatric Medical Institute; Vinnytsia National Medical University named after M.I. Pirogov; Ivano-Frankivsk National Medical University; Odesa National Medical University; Dnipro State Medical University; Bukovyna State Medical University; Lviv National Medical University named after Danylo Halytskyi; S. Korolov Zhytomyr Military Institute; National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"; Borys Grinchenko Kyiv University; Poltava State Medical University; Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi; Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda; National University of Defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky; Ivano-Frankivsk National Medical University; Odesa Military Academy; Taras Shevchenko Luhansk National University; Communal institution "Vinnytsia Lyceum 29"; Poltava State Medical University; Rivne State Humanitarian University; Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy; Chernivtsi Industrial Vocational College; Dubensky Pedagogical Vocational College and others.

Modern and global methods of the development of scientific thought

Scientific publications

Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference
«Modern and global methods of the development of scientific thought»,
Florence, Italy. 621 p.
(October 25 – 28, 2022)

UDC 01.1

ISBN – 979-8-88796-805-6

DOI – 10.46299/ISG.2022.2.5

Text Copyright © 2022 by the International Science Group (isg-konf.com).

Illustrations © 2022 by the International Science Group.

Cover design: International Science Group (isg-konf.com)©

Cover art: International Science Group (isg-konf.com)©

All rights reserved. Printed in the United States of America.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Hrytsiv B., Shpakova H. Technology for strengthening the foundations of existing buildings with the help of tube concrete piles // Modern and global methods of the development of scientific thought. Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference. Florence, Italy. 2022. Pp. 30-33

URL: <https://isg-konf.com/modern-and-global-methods-of-the-development-of-scientific-thought/>